ADDITIONES,

ſive

LIBRI PRIMI

PARS ALTERA,

in qva

ex Auctoribus manuſcriptis & editis,

rarioribus præſertim,

plurima illuſtrantur

& ſupplentur.

Digitized by Google

ADDITIONES,

ſive

LIBRI PRIMI

PARS ALTERA,

in qva
ex Auctoribus manuſcriptis & editis,
rarioribus præſertim,
plurima illuſtrantur
& ſupplentur.

Digitized by Google

Digitized by Google

L. B.

QVamvis ſcriptores, qvi *Additionibus* & *Supplementis* libros ſuos augent, plures inſtituti ſui cauſas habere posſint, fateor tamen me præmeditato ad id non accesſiſſe, multominus neceſſarium ab initio judicaſſe, ut iſto, qvanqvam mihi & aliis non inſolito, ſcribendi modo uterer. Ipſa enim, qvam elegeram methodus, ad alienos labores commentandi libertatem, qvæ fortaſſe in Additionibus maxime qværitur, mihi præbebat, ut non ſtricte admodum obſervato ordine hiſtorico, aut connexione materiarum, inſerere poſſem, qvæ inter ſcribendum occurrerent. Dein *prima* libri *parte* complecti tres Maimburgii libros, qvi ipſi priorem operis partem fecerunt, ſtatueram. Verum ut in præloqvio innui, amplior mihi deprehenſa eſt *primi libri* Maimburgiani materies, qvam ut ea, qvam mente conceperam, brevitate tractari a me potuerit. Dein plures, qvam prævideram, interruptiones ſtudium memoriamqve meam turbarunt. Deniqve cum rumor de propoſito meo emanaſſet, moti ſunt Viri egregii, aut benevolentia erga me, aut boni publici zelo, ut plura mihi, qvam ſperaveram, ſuggeſſerint documenta vel nunqvam edita, vel oblivioni tradita, qvorum notitiam, ut mihi jucunda fuit, etiam aliis gratam & proficuam fore judicavi. Scio eqvidem, haud ma-

gnam gloriam colligendo & exſcribendo ab aliis compoſita parari poſſe; ſed neqve illa mihi pro ſcopo eſt, & ea nunc ſum ætate, vitæqve & mentis habitu, ut meis ſolummodo inventis aut non poſſim multum delectationis afferre curioſis lectoribus, aut non tantam præſtare utilitatem, qvanta ex illorum, qvos excerpſi, ſcriptis hauriri, ut puto, poterit. Si qvæ minutiora videantur, qvam ut a me produci debuerint, aut lectionem mereantur, nolim ſane de ejusmodi cenſura ut injuſta qveri: qvanqvam delectui operam dederim, & multa qvæ ſeſe offerebant, & majorem libro molem dediſſent, ſepoſuerim & qvaſi exauctoraverim. Aliqva tamen, qvæ in commentario commodiorem locum habuiſſent, in additiones has conjeci, epicriſes nempe aut reſponſa ad ea, qvæ opponi poſſe, vel jam objecta eſſe a diſſentientibus, paulo tardius deprehenderam. Sed qvis eſt tam doctus tantoqve ingenii & memoriæ vigore, qvi omnia uno complectatur intuitu, aut cui nihil excidat, ſecunda cogitatione & cura corrigendum aut amplificandum? Id ego de meis, qvaliacunqve ſint, magis certe, qvam alius qvisqvam, agnoſco. Pendere etiam a judicio legentium, qvi non tam mihi qvam cauſæ favent, velim, num me, qva cœpi via progredi, an abſtinere ab ea conſultius ducant. Si prius probent, non patiar modo, ſed & hoc alloqvio peramanter rogo rerum harum peritos, ut me

mo-

Digitized by Google

moneant, & ſi qvid habent non vulgatum, qvo propoſitum meum juvare poſſint, id benevole ſuggerant & impertiantur. Curavi ut literæ, libri, aut ſchedæ, qvæ ad me deſtinabuntur, in *Bibliopolio Lipſienſi*, ex qvo prima hæc operis mei pars prodit, ad me transmittantur. Spondeo etiam fidelem reſtitutionem eorum, qvæ non niſi ad tempus commodari poterunt. Deſidero autem ante alia, qvæ ad hiſtoriam Reformationis in annis 1525 & 1546. qvi B. Luthero ultimus vitæ fuit, pertinent. Hæc enim *ſecundi libri* commentariorum meorum epocha erit, ſi Deus vitam viresqve ad continuandum laborem dederit. Neqve tamen ingrata erunt, ſed in tempore & loco a me attendentur, qvæ ad priores annos, qvos in libro hoc primo, ejusqve additionibus tracto, ſpectant, & ad emendationem aut illuſtrationem eorum, qvæ ſcripſi, facere poterunt, qvalium bene multa eſſe facile conjicio. Ingenue enim denuo repeto, qvod in præfatione profiteri cœpi, multa mihi deeſſe, qvæ habent, qvi totam vitam literarum ſtudiis impenderunt, & dotibus inſtructi ſunt, qvas mihi vel natura & ſtudium non æqve largas dedit, vel triginta annorum labores aulici & forenſes extenuarunt, tum qvibus domicilii commoditas illuſtrium & locupletium bibliothecarum & ſcriniorum majorem facilioremqve, qvam mihi, in ruſtico hoc ſeceſſu, copiam facit, qviqve adeo omnia me

rectius, melius, ornatius diſponere, elaborare, & eloqvi poſſent. Si qvis ergo ex talibus ad hiſtoriam, cujus nunc partem edo, vel ab integro tractandam, vel continuandam animum applicuerit, idqve mihi ſignificare voluerit, illi ego non ſolum lubentisſime cedam, ſed & qvicqvid a me ſuppeditari poterit, candide conferam. Neqve enim lucellum nec plauſum ſector, ſatur omnium qvæ appetere ſolemus, cum calidior circum præcordia ſangvis fervet, & habiturus per Dei gratiam, qvibus pauci qvi mihi reſtant anni non ignobiliter tranſigi posſint.

Digitized by Google

Ad Præloqvium.

Johannem Sleidanum) Apologia, qvam ipſe commentariis ſuis in repetita editione præfixit, in omnium manibus eſt, in qva, ut & in præfatione ad Auguſtum Saxoniæ Electorem d. 10. Cal. April. 1555. ſcripta, non ſolum de veritate & candore ſuo ingenue proteſtatur, ſed & ad declinandam pravi aut obnoxii affectus ſuſpicionem graviter allegat, qvod totum opus ſuum ex Actis confecerit, qvorum bona pars typis procuſa extet, & qvod ipſe de ſuo nihil addiderit, nec ullum interpoſuerit judicium, nec rhetoricatione uſus ſit: qverimonias & criminationes inter partes ex æqvo retuliſſe ſe ſcribit, nullasve ſuas facere, qvod alii fecerint, imprimis ille, qvi ante annos ſex Moguntiæ librum ediderit criminationibus, calumniis, nugis & conviciis refertiſſimum. Qva qvidem deſcriptione deſignat *Johannem Cochleum*, qvi *commentaria,* ut vocat, ſua anno 1549. Moguntiæ pubilcavit; in Apologia vero eundem aperte nominat, & ob *horrendas, inauditas & fictas criminationes hiſtorici nomine indignum cenſet.* In eadem Apologia repetit teſtificationem coram Deo, qvod lædere neminem voluerit; dein oſtendit, ut verborum acerbitate, etiam in referendis alterutrius partis ſcriptis eriſticis, ſtylum temperaverit atqve inflexerit: judicium vero ſuum ita moderatus ſit, ut nihil cuiqvam derogaverit, vel plus tribuerit, qvam ipſa res pateretur, licet id pauci ſcriptores præſtiterint; exempla recentiorum, omiſſis veteribus, affert: *Platinæ, Cominæi, Bembi, Jovii.*

Prolixam Sleidani defenſionem ſuſcepit, qvem in præloqvio nominavi, *Fridericus Hortlederus*, Conſiliarius qvondam Vinarienſis, vir doctus & diligentiſſimus, in præfatione operis ampliſſimi, Germanice anno 1618. conſcripti, *de bello Germanico ſive Smalcaldico, & qvæ ſecuta illud ſunt*, duobus magnis voluminibus in folio comprehenſi, qvorum ſecundam editionem anno 1646. procuravit gener ejus, vir nobiliſſimus & celeberrimus, mihiqve, dum viveret, conjunctiſſimus *Zacharias Pruſchenckius*, Conſiliarius Duc. Sax. Vinar. intimus. Explicat autem Hortlederus & pluribus rationibus firmat, qvæ Sleidanus in ſua expoſuit Apologia, alias qvoqve inſectationes refellit. Inter aſperrimas eſt, qvam paſſus fuit ab *Alberto Brandenburgico* bellatore

illo,

Digitized by Google

illo, & tandem exule. Hic deſperata jam cauſa ſua, ſcripto mordaciſſimo anno 1557. adverſus Epiſcopos Bambergenſem & Würzburgenſem, itemqve contra Senatum Norimbergenſem ſparſo, [exhibetur ab Hortledero *Lib.VI. cap.27.*] in Sleidanum ideo invehitur, qvod objecta ab hoſtibus Alberto commentariis ſuis inſeruerit. Hoc vero, ait Hortlederus, & multis rationibus deducit, optimo jure & exemplo Sleidanum feciſſe, neqve ideo teneri, ut de veritate eorum, qvæ ex aliena narratione refert, reſpondeat. Ipſe etiam Albertus agnoſcere hoc videtur, dum ſatisfieri ſibi poſſe ſcribit, ſi ſua etiam ſcripta, non minus ac adverſariorum, a Sleidano in continuatione aut repetita librorum editione recenſerentur, idemqve Johannis Brandenburgici Marchionis nomine *Georgius Sabinus*, in epiſtola ad Sleidanum, teſtatus eſt. Neqve enim probari potuit, ex propoſito iſta a Sleidano omiſſa fuiſſe, cum nulla diligentia evitari poſſit, ne qvædam fugiant hiſtoricum etiam typis publicata. Ita de his ipſis Alberti ſcriptis [de qvorum omiſſione is dolebat] Hortlederus refert, qvam difficile ſibi fuerit, unicum eorum exemplum adipiſcendi, qvod in opus ſuum inſereret. Cæterum qvod a *Carolo V.* Imperatore, *Joachimo II.* El. Brandenburgico, *Julio Pflugio* Epiſcopo Naumburgenſi, *Wilhelmo* Duce Juliacenſi, & a *Chriſtophoro Carlevicio*, Conſiliario Mauritii Sax. Elect. mendacii inculpatus fuerit Sleidanus, ſi modo fides habenda eſt Surio, Gennepo, & aliis id narrantibus, aut Principes ex ſua ſcientia, non alieno relatu, qvo facile decipi ſolent, locuti ſunt, magnum qvidem eſt præjudicium, neqve tamen tanti, ut abſqve demonſtratione pro plene & ſufficienter probato haberi poſſit. Qvam cordate de veritate proteſtatus fuerit Sleidanus, ex ipſius, qvam citavi, apologia anno 1555 evulgata, conſtat. Poſt illam editam ultra annum non vixit, neqve vel vivus convinci potuit, nec hactenus tanti temporis intervallo indicatum & probatum, qvod ſciam, aliqvid ſpeciatim eſt, qvod peccaverit. Pro paucis deniqve reprehenſoribus innumeros habuit approbatores, interqve eos magni nominis viros inter Gallos *Johannem Bodinum*, & qvi ſine honore memorari non debet, *Jacobum Auguſtum Thuanum.* Hunc ſolum Maimburgii & Varillaſii & mille talium cenſuris præferendum exiſtimo. Poſtremus iſte in præloqvio *hiſtoriarum Hæreſium* inter alia notat, in prima editione commentariorum

Digitized by Google

riorum Sleidani, qvam *anno 1553. in folio, litera Italica prodiiſſe* dicit, inveniri, qvæ pro Catholicis facerent, in ſecunda vero editione, ſtatim poſt mortem Sleidani ſecuta, omiſſa eſſe. Sed ignoſcat mihi, qvod aſſenſum ſuſpendam, donec illam, qvam deſcribit, editionem videro: id enim, qvanqvam adhibita diligentia, hucusqve mihi non contigit, etſi eam adeptus ſim, qvam ipſe Sleidanus edidit, nondum addito libro XXVI. Et hæc qvidem non prima, ſed ſecunda aut ulterior fuit editio, nam mentio in illa fit prioris.

Invenitur idem ſcriptum) Totum ex manuſcripto authentico, qvod ex conceſſione *Sereniſſimi Principis Friderici* diu apud me habui, apponere potuiſſem, ob inſignem qvam ex hujus lectione ſperare licuiſſet utilitatem, ad intelligendum pium, modeſtum & ſincerum Lutheri, & qvos ille diſcipulos & tunc collegas habuit, Theologorum Wittenbergenſium, pro pace Eccleſiæ obtinenda & ſchiſmate tollendo ſtudium. Sed cum additionum hoc volumen præter intentionem excreverit, ad aliam occaſionem id differo. Notari tamen interim velim, in editione *Pezeliana*, de qva in præloqvio dixi, ultra octoginta loca eſſe, qvæ ab authentico diſcrepant, non tantum qvoad verba & phraſes, ſed & alicubi in rebus ipſis. Apparet ſcilicet, Melanchthonem qvædam ſuo ſcopo, dum conciliationi Helveticæ & Auguſtanæ confesſionis intentus eſt, accommodaſſe: miſit enim hoc conſilium (incertum an conſcio Luthero) eo ipſo qvo conſcriptum eſt anno, ad Fridericum II. Electorem Palatinum, qvi in reformatione meticuloſus erat; Lutherum utpote communi odio expoſitum defugiens, & Melanchthonis moderationi plus tribuens. Erant autem in Palatinatu, qvi vel Helveticæ ſententiæ de S. Cœna aperte accederent, vel mediam qvandam qværerent: hos offendere nolebat Melanchthon, eoqve pertinent absqve dubio qvædam mutationes in capite de S. Cœna. Qvæ vero de Friderico Palatino dixi, Altingii verbis ex *hiſtoria MS.* confirmo: Anno 1545. cum Elector de re tota (id eſt, reformationis „ negotio) deliberaret, petierat jam conſilium Melanchthonis de refor- „ manda Eccleſia Papiſtica; qvi prolixe reſpondit Principi, & ad capita „ ſex rem totam revocavit: de vera & pura doctrina divinitus tradita, „ de legitimo uſu Sacramentorum, de miniſterio Evangelico & debita „ ei obedientia, de diſciplina & jurisdictione Eccleſiaſtica, de conſervan- „ dis ſtudiis & ſcholis, denique de defenſione & ſtipendiis perſonarum „ Eccle- „

Digitized by Google

Eccleſiaſticarum. Et hæc ipſa ſunt conſilii, de qvo loqvor, capita: differunt qvidem rubricæ, ſed verbis ſaltem. Cæterum qvem effectum habuerit in Palatino Electoratu hoc conſilium, ad anni illius hiſtoriam differendum eſt.

Ad §. II. *Maimburgius Lotharingus Nanceji natus.)* Obiit, dum commentario meo ſcribendo occupatus ſum, Lutetiæ, æſtate proxima, Anni Æræ Chriſt. 1686. ætatis ſuæ 77. Vulgatum id eſt in relationibus novorum hebdomadalibus, ſed luculentius narratur in V. C. *Petri Balii Excerptis Roterodamenſibus de Rep. literaria menſ. Sept. dicti anni*, condidiſſe Maimburgium teſtamentum anno 1685. in qvo narraverit, ſe nobilem Lotharingum eſſe Nancejanum, in Gallia vixiſſe annos 63. ante annos qvinqvaginta parentes ſuos ſatis opulentos fundaſſe collegium Jeſuitarum Nanceji, & per annos decem, ante fundationem, patres collegii aluiſſe, idqve feciſſe ea de cauſa, qvod ipſe in collegium illud cooptatus fuerit, ex qvo ejectum ſe per vim eſſe qveritur: cum tamen vel naturali lumine evidens eſſe putaret, a parentibus magnas illas donationes non alia conditione factas fuiſſe, qvam ut filius ſuus earum fructu non privaretur: Teſtamento autem illo ſuo caviſſe, (qvo effectu, ignotum habeo) ut omnia a parentibus donata a Jeſuitis ad Carthuſianos prope Nancejum transferrentur. In *præfatione* qvidem *hiſtoriæ Calviniſmi* mitius de ejectione illa ſua, mandato Pontificis facta, locutus eſt; refert enim, ſe, licet ſub Regio patrocinio ſubſiſtere in collegio potuiſſet, maluiſſe ſponte cedere, qvam Jeſuitas moleſtiis, ſui cauſa, implicare: profundius tamen exauctorationem illam ad animum ejus penetraſſe, ex Teſtamento apparet, ejusqve rancoris etiam argumentum præbent, qvæ in noviſſimo *de Gregorii Magni Pontificatu* libello, de ſtudiis ſuis juvenilibus conqveritur: *coactum* nempe *ſe fuiſſe, ut caput fabulis, ineptiis, chimaris, & mille ideis profanis, & falſis divinitatibus repleret, cum poſſet in pulchris & ſolidis cognitionibus, qvæ ad verum Deum ducunt, proficere.* Regia penſione ad finem usqve vitæ largiter ſuſtentatum fuiſſe, fama fert. Multam tamen eum incurriſſe moleſtiam intelligimus, cum aulam Romanam liberioribus ſcriptis offendiſſet.

Conſtat hoc ex hiſtoriis) Antiqviores omittens, appono literas *Martini Meieri*, Cancellarii Moguntini, qvibus *Æneæ Sylvio* de adepta Cardinalitia dignitate gratulatus eſt, Prid. Calend. Septemb. 1457.

1457. Cognovi ex literis amicorum, te Cardinalem eſſe creatum; congratulor & tibi, qvi pro tua virtute digna conſeqvutus es præmia, & mihi, cujus amicus in ea dignitate conſtitutus es, in qva me meosqve neceſſarios, aliqvando juvare poteris. Illud mihi moleſtum, qvod in ea tempora incidiſti, qvæ Sedem Apoſtolicam afflictura videantur. Nam Domino meo Archiepiſcopo freqventes adferuntur de Romano Pontifice qverelæ, qvi neqve Conſtantienſis, neqve Baſileenſis decreta Concilii cuſtodit, neqve ſe pactionibus anteceſſoris ſui teneri arbitratur, Nationemqve noſtram contemnere & prorſus exhaurire videtur. Conſtat enim, electiones prælatorum paſſim rejici, beneficia dignitatesqve cujusvis qvalitatis, & Cardinalibus, & Protonotariis reſervari. Et tu qvidem ad tres provincias Teutonici nominis ſub ea formula reſervationem impetraſti, qvæ hactenus inſolita eſt & inaudita. Expectativæ gratiæ ſine numero conceduntur: annatæ, ſive medii fructus, absqve ulla dilatione temporis exiguntur: & plus etiam qvam debetur extorqveri palam eſt: Eccleſiarum regimina non magis merenti, ſed plus offerenti committuntur: ad corradendas pecunias novæ indulgentiæ indies conceduntur: decimarum exactiones inconſultis prælatis noſtris Turcorum cauſa fieri jubentur: cauſæ qvæ tractandæ terminandæqve in partibus fuerant, ad Apoſtolicum tribunal indiſtincte trahuntur: excogitantur mille modi, qvibus Romana ſedes aurum ex nobis, tanqvam ex Barbaris, ſubtili extrahat ingenio: ob qvas res Natio noſtra qvondam inclyta, qvæ ſua virtute ſuoqve ſangvine Romanum Imperium coemit, fuitqve mundi Domina ac Regina, nunc ad inopiam redacta, ancilla & tributaria facta eſt, & in ſqvalore jacens, ſuam fortunam, ſuam pauperiem multos jam annos mœret. Nunc vero qvaſi ex ſomno excitati optimates noſtri, qvibus remediis huic calamitati obviam pergant, cogitare cœperunt, jugumqve prorſus excutere, & ſe in priſtinam vindicare libertatem decreverunt. Erit hæc non parva jactura Romanæ curiæ, ſi qvod cogitant Romani Principes effecerint. Qvantum itaqve & tua nova dignitate lætor, tantum commoveor & angor tuo tempore hoc parari. Sed Dei fortaſſe alia eſt cogitatio, & illius profecto ſententia obtinebit. Tu interim bonum habeto animum, & qvibus repagulis fluminis impetus coerceri poſſit, pro tua ſapientia cogitato, & vale optime. Reſponſi loco eſſe poſſunt, qvæ eodem die ſtylo Sylvii

Calixtus II. Pontifex ad Fridericum III. Imp. ſcripſit. Ubi poſtqvam in exordio ſuam ipſius laudaſſet pietatem & ſolertiam, inter alia hæc regerit: Imprimis qvidem fatemur qvod ſcribis, inclytam Nationem veſtram olim fuiſſe florentem, & ſuis virtutibus Romanum Imperium meruiſſe. Adjicimus tamen & illud: excellentisſimam B. Petri ſedem, poſtqvam ille martyrio coronatus eſt, ſemper Romæ fuiſſe; in qva qvi ſederunt, vicariatum Chriſti tenuere, clavesqve ligandi atqve ſolvendi penes ſe habuere, ſive Græci, ſive Itali, ſive Germani, aut alia gente fuere; nec unqvam regni cœleſtis introire januam potuiſſe, qvi Romanorum Pontificum auctoritatem contumaciter contempſere, nec hodie illis gloriandum eſſe, qvi auctoritate propria leges ſibi conſtituunt, qvibus pro ſuo lubitu Romanæ ſedis juſſiones ſpernere posſint. Hos enim catholica veritas, niſi reſipuerint ante obitum, ignis æterni mancipio ſine intermisſione deputat. Fatemur inſuper, aliqvando in Romana curia, qva reguntur homines, aliqva fieri, qvæ digna eſſent emendatione, nec dubitamus ipſos Romanæ urbis præſules etiam in qvantum homines falli, errare, labi ac decipi poſſe. *Item*: Non eſt cur de hac ſede conqveramini, ſed potius de cupiditate & ambitione veſtrorum hominum, qvi currentes pro Epiſcopatibus, invenientes competitores, his qvibus palatium patet, certatim pecunias offerunt. Illi vero, qvi alloqvi Pontificem poſſunt, non ſunt omnes ſimiles angelis, ſed qvales in Alemannia Galliaqve multos reperias, recipiunt enim qvod offertur, non extorqvent. Romanus autem præſul ſolus in thalamo ſuo nunc hos nunc illos audit, & illos promovere ſolet qvi magis commendantur, nec ſcit nec etiam arbitratur pecuniæ cauſa hos aut illos commendatione præferri, nec ſibi plus auri datur, qvam concordata permittant, niſi fortaſſe aliqvando occaſione expeditionis contra Turcas aliqvid ſuper annata recipit, qvod ſibi profecto non fuit in tanta necesſitate negandum. Habes ergo & in hac parte reſponſionem noſtram. De pecuniis indulgentiarum miramur fieri qverelas. Nam illæ poſtqvam collectæ fuerant, profecto Romani Pontificis arbitrio, non alterius, erant diſtribuendæ. *Et poſtea*: Nota eſt omnibus Apoſtolicæ ſedis auctoritas, manifeſta cuiqve primæ ſedis dignitas, vulgata per orbem vicarii Dei poteſtas, cui dictum eſt a Domino: *Paſce oves meas*, & *Qvodcunqve ligaveris ſuper terram, erit ligatum & in cœlis*, & reliqva, qvibus in Evangelio Romani præſulis

ſulis eminentia divinitus declaratur. Qvibus ex rebus non eſt cur aliqvis opera noſtra criminari poſſit, tanqvam latius evagemur, qvam nobis liceat, aut tanqvam in alienam meſſem falcem mittere videamur, cum non hujus aut illius provinciæ, ſed univerſi orbis præſulatum in Apoſtolicæ ſedis ſpecula conſeqvuti ſimus. Qvæ cum ita ſint, ſcimus tamen eos, qvi vocati ſunt in partem ſollicitudinis, non eſſe turbandos, ſuamqve juriſdictionem, niſi forſitan abutantur, ſervandam eſſe non ignoramus. *Porro:* Qvinimo qvamvis liberrima ſit Apoſtolicæ ſedis auctoritas, nullisqve debeat pactionum vinculis coerceri, ex mera tamen liberalitate noſtra, ex zelo qvem gerimus ad pacem, ex charitate qva te tuamqve Nationem proſeqvimur, concordatis ipſis locum eſſe volumus, nec patiemur extemere violari, dum Romanæ ſedis gubernacula retinebimus. Si qvid præterea eſt, qvod ipſi Nationi moleſtum videatur, ex his qvæ prodeunt ex noſtro ſolio, idqve fortaſſe dignum emendatione cenſetur, poſſumus enim & nos ut homines aliqvando labi atqve errare, in his maxime qvæ facti ſunt; non decet Epiſcopos aut alios qvosvis mortales ſuper Apoſtolicam ſedem auctoritatem ſibi vendicare, aut illos imitari, qvomodo qvi peſſimo more deteſtabiliqve exemplo in perniciem Eccleſiaſticæ hierarchiæ, in confuſionem mixti corporis Chriſti, in animarum ſuarum ruinam, leges ſibi conſtituunt, per qvas licitum ſibi eſſe arbitrantur Apoſtolicæ ſedis mandata contemnere, ac pro ſuo voluntatis arbitrio eccleſiaſtica diſponere ſpiritualiaqve negotia; nam qvi talia præſumunt alieni ſunt, Deum patrem ſuum appellare non poſſunt qvi matrem Eccleſiam recognoſcere nolunt, ſed tanqvam membra vel putrida vel arida a reliqvo corpore reſcindi debent: nulli enim permiſſa facultas eſt, ut contra Romanam Eccleſiam, omnium fidelium matrem ac magiſtram, recalcitrare poſſit, vel ſe ab illius imperio ſubtrahere. Comedendus eſt una in domo paſchalis agnus: manere oportet in arca, regnante diluvio, cui cura eſt ne pereat. Unus Deus, una fides, unum Baptiſma. Unus Chriſti vicarius in terris eſt, qvi cœlos bene merentibus aperit, claudit autem malignantibus. Si qvis autem arbitratur, ſecum non bene agere apoſtolicam ſedem, recurrere ad eam debet, gravamen ſuum exponere, remedium petere, nunqvam pia mater filiorum deſiderio deerit, qvod viderit ad ſalutem eorum pertinere. Et tu ergo, Sereniſſimo Imperator, ſi qvid arbitraris tuæ Nationis

nis prælatos habere, qvod per nos emendari debeat, admone eos, hor-
„ tare & urge, ut ad nos venientes ſuas nobis neceſſitates exponant,
„ gravamina referant, deſideria proferant: nam votis eorum, qvæ & ra-
„ tionis tramite non diſcordent, tanto libentius annuemus, qvanto
„ confidentius eos ad nos recurſum habere videbimus. Ex his ingenium Paparum, & qvomodo Imperatorum, Regum & provinciarum deſideria eluſerint, & qvam magnifice & ex qvibus prætextibus de ſua poteſtate ſtatuerint, eaqve veluti Palladis ſcuto ſummos etiam orbis Principes retuderint, ſatis clare apparet. Ejusdem Sylvii, qvem a patria *Cardinalem Senenſem* vocabant, tractatum *de moribus Germanorum* anno 1584. cum elogio Romæ recuſum perhibent, qvem examinat *Richerius Lib. IV. part. I. de hiſtor. concil. p. m. 8. & ſeqq.* ubi *p. 27. 29.* ex Bernardi libris *de conſideratione* graviſſimas contra dominatum Pontificium qverelas adducit; paulo poſt Appellationem a Sylvio, qvi interea ad Pontificatum ſub *Pii II.* nomine aſcenderat, ad Concilium, a Procuratore Generali Caroli VII. Galliæ Regis anno 1460. interpoſitam inſerit *p. 37.* in qva Rex inter alia *p. 39.* qveritur, Eccle-
„ ſiaſticam diſciplinam plurimum lapſam eſſe, derelictis canonibus San-
„ ctorum patrum & ſacrorum conciliorum ac decretis antiqvorum
„ ſummorum Pontificum, plurimas inordinationes, deformitates &
„ exceſſus in clero pariter & populo chriſtiano extitiſſe; dein & decre-
„ tum Conſtantienſe allegatur, qvod concilium a Chriſto immedia-
„ te autoritatem habeat, cui qvilibet cujuscunqve ſtatus & dignitatis,
„ etiamſi Papalis exiſtat, obedire teneatur. Verum qvibus blanditiis defuncti Regis filium & ſucceſſorem Ludovicum XI. idem Pontifex adortus ſit, & per ea a paternis conſiliis averterit, legere licet *p. 53.* Jactat inter alia *ſe inter Pontifices Gallicæ nationi affectos vel in primis numerari debere.* Id ridet Richerius, & ad epiſtolam Sylvii, qva ſuperbiam Gallorum vehementer exagitavit, provocat *p. 57.* Sed noverat Sylvius cum temporibus animum & calamum mutare. Pontifex ſane factus, qvæ olim pro libertate Eccleſiæ in Synodo Baſileenſi adverſus exceſſus Pontificiæ poteſtatis qveſtus erat, publice in ſcriptis revocavit, faſſus *ſe erraſſe ignoranter, & imitatione S. Pauli perſeqvutum eſſe Eccleſiam Dei & Romanam primamqve ſedem. Exemplo itaqve Auguſtini nunc retractare.* vide d. l. p. 97. & ſeqq. Conſuli etiam poſſunt *Appellationes Pariſienſis Univerſitatis* anno 1491. d. 13. & 18. Septembr.

factæ

Digitized by Google

factæ *d. l. p. 107. 131.* Facultas autem Theologica Pariſienſis Carolo VIII. Regi, Alexandri VI. Pontificis ſpurciſſimis moribus offenſo, ad qvæſtiones qvasdam anno 1497. d. 11. Jan. reſpondit: Teneri Pontificem de decennio in decennium generale Concilium habere, ad reformandam Eccleſiam in capitibus & membris, qvod ajunt eo tempore neceſſarium eſſe ob deordinationem, qvæ cunctis notoria ſit: qvod ſi negligat, Principes tam eccleſiaſticos qvam ſeculares, & partes Eccleſiæ notabiles, poſſe ſe congregare & neceſſitati Eccleſiæ providere. Vid. *p. 140. & ſeqq.* Qvæ vero de *Julii II. capitulatione & juramento* tetigi, legi poſſunt *p. 147.* Juravit autem hac formula: Præmiſſa omnia & ſingula promitto, voveo & juro, obſervare & adimplere in omnibus & per omnia, pure & ſimpliciter & bona fide, realiter & cum effectu perjurii & anathematis, a qvibus nec me ipſum abſolvam, nec alicui abſolutionem committam, ita me Deus adjuvet & hæc ſancta Dei Evangelia. Ad iſta ſic commentatur Richerius: Qvibus ſacramenti formulis atqve execrationibus Julius II. collegis ſuis omnem qvam de ejus ferreo ingenio ſiniſtram ſuſpicionem conceperant, minuere ac auferre, illosqve ad ſe eligendum Pontificem allicere volebat, & revera electus eſt Pontifex. Cæterum permulta hic continentur qvæ penitus legi gratiæ repugnant: cujusmodi ſunt execrationes & alia ejusmodi qvibus nominatim declaratur, qvod electus Pontifex ſe a perjurio & fide violata nunqvam abſolvi procurabit &c. Veruntamen hoc potius infidelis qvam hominis Chriſtiani eſt, huicqve precandi formulæ, *Dimitte nobis debita noſtra*, & articulo fidei: *Credo ſanctam Eccleſiam Catholicam, Sanctorum communionem, remiſſionem peccatorum*, plane adverſatur. Ex qvo liqvet, qvid non mortalia pectora cogat cæca ambitio & deſiderium Pontificatus obtinendi. Qvandoqvidem Julius II. ſtatim atqve creatus & inauguratus eſt Papa, hoc ſe ſacramento & imprecationibus obſtrinxit, neqve tamen promiſſis ſtetit, ut fidem datam exſolveret: idqve convocationi Piſanæ & Lateranenſis Synodi cauſam præbuit. Qvæ a me dicuntur, non detrahendi voluntate, ſed ut doceam, Chriſtianos debere ab ejusmodi execrabilibus ſacramentis ſuperſedere: falſoqve adulatores perhibere, ſummos Pontifices tanqvam Pontifices vel tanqvam privatas perſonas eſſe infallibiles, ſi modo aliqvo utantur conſilio peritorum. Nam hoc ſacramentum de fratrum

Digitized by Google

" trum conſilio & conſenſu editum eſt a Julio PP. qvem proinde tam
" malis auſpiciis incenſum, toto ſui Pontificatus tempore Ducis potius
" bellicoſiſſimi & ferocisſimi, qvam pii & prudentis Pontificis munus
" peregiſſe nemini mirum videri debet. Conſule lector Gvichardini Hi-
" ſtoriam ab octavo ad decimum tertium librum, & niſi ob geſta Julii ob-
" ſtupueris, totus qvidem eris ferreus. Hæc Richerius. Tandem cum immanibus illis Julii exceſſibus, conſumta patientia, reluctari palam ſtatuiſſet Ludovicus XII. Galliæ Rex, conventum peritorum ex omnibus Parlamentis ſive curiis ſupremis regni delectorum, in Turonum civitate habuit, qvi juſſu ejus juſtitiam cauſæ contra Pontificem examinarunt & aſſeruerunt, anno 1510. *ex legis divina & naturalis principiis.* Videatur *Richerius d. l. p. 154. ad 159.*

De Concilio Piſano anno 1511. indicto multa referri poſſent, notatu ad ſcopum meum dignisſima. Defendit id contra Julium II. aliud Concilium *Roma in Laterano* indicentem, *Philippus Decius* Juris conſultus Mediolanenſis celeberrimus. Extat ejus *Patrum Piſanorum* nomine conſcripta apologia *p. 167. & ſqq.* dein reſponſum ſuo nomine elaboratum *p. 133. & ſeqq.* aliud etiam qvod *Sermo* dicitur *p. 278. & ſeqq.* *Thoma* vero *de Vio* Generalis tunc Dominicanorum, Cardinalis poſtea Cajetani de *poteſtate Papa ſupra concilium* librum & Regis & Concilii Piſani rogatu vel juſſu examinavit Facultas Theologica Pariſienſis, & refutandum demandarunt *Jacobo Almaino, Johanni Majori*, & cuidam alii, & extat Almaini tractatus *de autoritate Eccleſia contra Cajetanum.* Inter alia Decius in *apologia n. 21.* periculum loci qvo Julius concilium
" indixerat, oſtendit, neminem eſſe exiſtimans, qvi illum ad Eccleſiæ li-
" bertatem idoneum aptumqve influentiæ Sancti Spiritus, qvi liberas
" mentes in concilio impleat, dijudicaturus ſit, poſtqvam Pontifices ex-
" ercitus, armataſqve cuſtodias, & arces Romæ teneant, niſi alius vivendi
" gubernandiqve modus a Pontificibus ſervetur. Ex gravisſimis vero *Synodi Piſana* literis ad Maximilianum Cæſarem d. 12. Nov. 1511. datis, hæc tantum adſcribo: Aſſurge igitur, Cæſar optime, adeſto, vigila,
" labitur Eccleſia, opprimuntur boni, impii efferuntur, mergitur juſtitia,
" colitur impietas, ſurgunt in ſinumqve recipiuntur infideles; qvi vero
" pro Eccleſia conſilium capiunt, illiqve opem & auxilium ferunt, qvaſi
" hoſtes ejiciuntur, opprimuntur, obruuntur. Age, Cæſar maxime, Ma-
jeſtatem

Digitized by Google

jeſtatem tuam appellat ipſa, cujus advocatum & protectorem te fecit omnipotens, Eccleſia videlicet Romana & univerſalis. Tuum magna miſerabiliqve voce auxilium rogitat. In Decii ſermone *p. 279.* dicitur: *Conſtat & omnibus exploratum eſt, eccleſiam univerſalem indigere reformatione in capite & membris.* Porro laudatur *Antonii Roſelli* tractatus *de poteſtate Papæ*,(is nempe qvemPrierias ſumme culpat vide §. xxx.) *in qvo excommunicationes Pontificum injuſtas neqve apud Deum neqve apud Eccleſiam valere* ſtatuitur. *p. 308.* memoratur *Matthæi Gurcenſis* Epiſcopi (Auguſtanus erat Patricius, e familia Langiorum) ſolertia, qva Cardinalitiam purpuram a *Julio* promeruit, effecitqve ut *Maximilianus Cæſar* a Galliæ rege diſſociaretur. Mandatum vero Cæſaris, qvo oratores ſuos d. 16. Jan. 1511. Piſas miſſos inſtruxit, habetur *p. 337.* cujus hoc eſt exordium: Conſpicientes immenſas calamitates, qvas univerſa reſpublica Chriſtiana & ipſa noſtra ſancta Mater Eccleſia ubiqve patitur, ex qvo & decrementum orthodoxæ fidei & incrementum omnium malorum ſubſeqvitur, & indies major confuſio in omnibus rebus ac bella inteſtina inter Chriſtianos oriuntur, & effuſio ſangvinis Chriſtiani; ad qvæ cum non videamus aliud remedium, qvam qvod juxta ſanctorum patrum inſtituta, Concilium & congregatio univerſalis fieret, ut ibidem communi Concilio poſſit omnibus commode provideri. Galliæ Rex eadem fere in ſuis mandatis d. 15. Februarii 1511. allegat his verbis: In præſentia magna adeſt neceſſitas ipſius Concilii Generalis Univerſalis Eccleſiæ congregandi, pro extirpatione hæreſium, ſchiſmatum, ac diviſionum in diverſis mundi partibus, ac pro reformatione morum Eccleſiæ, & nimium ſcandalizantium notoriorum, continuorum & incorrigibilium tam in capite qvam in membris criminum everſione; pro pace Chriſtianorum ſtabilienda, & bello contra infideles procurando.

Ex oratoribus Cæſaris Comes Hieronymus Nogarolus in propoſitione repetiit, inter cauſas concilii *reformationem morum Eccleſiæ & extirpationem hæreſium.* Iis breviter aſſenſus eſt *Joh. Biragus* Orator Gallus. In ipſo etiam convocationis Concilii diplomate a Cardinalibus emiſſo hæc habentur *p. 354.* magnam inſtare neceſſitatem univerſalis concilii congregandi pro vera pace Chriſtianorum fundanda, & ſufficienti bello contra infideles ſtabiliendo: nec non potiſſime pro reformatione morum univerſalis Eccleſiæ in capite & in membris pluri-

Digitized by Google

„ mum collapſorum, ac emendatione criminum gravisſimorum notori-
„ orum, continuorum, ac incorrigibilium univerſalem Eccleſiam ſcanda-
lizantium. Eadem repetuntur in Imperatorio edicto *p.364*. Eodem ten-
dit Piſanorũ Cardinalium reſponſum miſſo ad ſe Roma Epiſcopo data,
ubi etiam Principum officium in corrigendis Eccleſiæ malis agnoſcunt,
„ inter alia his verbis *f.395*. Item ſignificabitis, nos cum multorum ſapi-
„ entum conſilio pro certo tenere indictionem Concilii Piſani per nos
„ & Principes factam ex præcepto univerſalis Eccleſiæ, voto & juramen-
„ to S. D. N. & noſtro, ad veritatem non ad blanditionem intellectus, &
„ pro ſcandalis Eccleſiæ ſedandis, & ex præterita notoria tam longa in-
„ excuſabiliqve negligentia, & textu Evangelii *Dic Eccleſiæ*, juxta Syno-
„ dalem interpretationem intellecto, juſtisſimam fuiſſe & eſſe, & jurisdi-
„ ctionem convocandi Synodum fuiſſe & eſſe hac vice juris miniſterio
„ devolutam ad indictores Piſani Concilii, qvod Principes viribus o-
„ mnibus proſeqvi intendebant, & nunc certe proſeqventur. Nos ta-
„ men voluimus illis conjungi, ne Eccleſiaſticæ Ariſtocratiæ in hujusmo-
„ di indictione Concilii per omnium negligentiam jus periret; & ne
„ ſpiritum per omnia ſpiritualesqve mores videremur extingvere, & ſe-
„ cularibus Principibus admonitionem ſpiritualem ex toto relinqvere,
„ etiam ut in concordando pacifico uno Concilio partes noſtras melius
„ poſſemus explicare. Et credebamus certe Sanctisſimum Dominum
„ noſtrum & Reverendisſimos Dominos aliter nobis reſponſuros qvam
„ fecerunt, cum noſtri nos officii memores Sanctitatem ejus & Cardina-
„ lium Dominationes Reverendisſimas (ſicut Petrum Paulus de obſerva-
„ tione Concilii Hieroſolymitani admonuerat) rogaverimus: qvam ad-
„ monitionem libenter Petrus admiſit, imo illas Pauli Epiſtolas in qvi-
„ bus hoc contineri ſciebat, Paulumqve ſuis Epiſtolis canonicis com-
mendavit. Defectum etiam priorum Conciliorum non disſimulant
p. 698. Memorabilem concionem anno 1512. d. 11. Febr. in ſesſione
qvinta habuit *Zacharias Abbas Sublaſienſis*, cujus tenor in Actis refer-
tur, *p. 459. & ſeqq.* ubi *p. 458.* ita legitur: Patefecit inſuper evidentis-
„ ſimis rationibus, exemplis, ſimilitudinibus, ac divinis auctoritatibus,
„ nuſqvam ab naſcentis Eccleſiæ exordio ad hanc usqve tempeſtatem,
„ tantam congregandæ Eccleſiæ per generale Concilium affuiſſe neceſ-
„ ſitatem qvanta modo incumbit. Seqvitur ut oſtendere voluerit ma-
jores

Digitized by Google

jores convocandi concilii cauſas eſſe, qvam fuerint veterum primitivæ " Eccleſiæ, aut qvatuor priorum qvæ Oecumenica vocantur. Non enim " (ajebat) deeſt modo occaſio damnandi Judam venditorem Salvatoris, " pertractandiqve in Apoſtolico primatu melioris ſanctiorisqve electionis formam, qvod primæ Hieroſolymitanæ Synodo congregandæ " materiam tradidit opportunam. Non deeſt de commendabili ac fideli " menſurarum adminiſtratione tractandi occaſio, cum Eccleſiæ temporalis ſubſtantia deteſtandæ dilapidationi, peſſimæqve diſtributioni " ſubjaceat: qvod ſecundum Hieroſolymitanum promovit concilium " Non deſunt enucleandarum legalium qvæſtionum detegendorumqve " errorum potiſſimæ cauſæ, ſicuti de virgineo conceptu & magna inde fidelium diſcordia, de exceſſu Eccleſiaſtici Calendarii, & compluribus aliis divinæ legis qvæſtionibus, qvæ non niſi in Oecumenica Synodo, ubi " dicendi copia & libertate in pertinentibus ad fidem & ſalutem ex multis ratiocinationibus & ſententiis ac divini Spiritus affluentia veritatis judicium colligitur, commode tuteqve expediri poſſunt, ad qvæ reſpondet Hieroſolymitanum tertium Concilium, qvod circa legalia " coactum eſt. Non deeſt præterea dimicantes invicem Chriſtianos " principes pacificandi evidens ratio, qvæ qvartum Apoſtolicum Concilium olim excitavit, ut cum fidelibus ſanctæ legis æmulatoribus Paulus pacifice converſaretur. Addit qvædam de Bohemorum & Wicleſitarum erroribus: dein de correptione fraterna, cui Pontificem ſubeſſe [ut acta loqvuntur] clariſſime demonſtravit, ac Hoſtienſis palpantia blandimenta liqvidiſſime confutavit. *p. 463.* Nam alias Evangelium non extaret, qvum Petrum dominus remitteret ad Eccleſiam " nec tunc Prælatus aliqvis accipiendus eſt, cum nullus ſit Petro ſuperior, ſed congregatio ipſa univerſalis Eccleſiæ cui capite 18. Matth. " qvo explicatur contentio de majoritate Apoſtolorum, claves regni " cœlorum primum datæ cernuntur, & prout Hieronymus & Auguſtinus conſtantiſſime aſſeverant, & Petrum fuiſſe Eccleſiæ miniſtrum & " executorem, & ejus nomine claves accepiſſe definiunt. Nec illæ etiam exiſtunt ſolum claves ordinis, ſed & contentioſæ jurisdictionis: " qvum ad cauſam excluſionis capitis miniſterialis ab Eccleſia, vel aliorum membrorum [cum incorrigibiliter ſcandalizant] dari referantur, *Amen dico vobis, qvorum remiſeritis,* &c. Sacri qvoqve authori- "

 tate "

» tate Conſtantienſis Concilii, qvod ad inſtar Nicæni in Eccleſia eſt ve-
» nerabile, qvo potisſimum illud, *Dic Eccleſiæ*, ad Concilium in refor-
» matione etiam capitis referendum eſſe decernitur. Alias ipſius Sacri
Concilii vigor penitus enervaretur. Deniqve ex ſententia ſuſpenſio-
nis adverſus Julium a Concilio hoc Piſano ſeſſione VIII. d. 21. April.
» 1512. pronuntiata pauca ſubjungo. *p.547.* declarat (ſancta Synodus)
» præfatum dominum Julium Papam II. hujus Sacroſancti Concilii (ul-
tra qvadrimeſtre & dictos XXIV. adhuc dies eidem conceſſos) manife-
» ſtum & continuum in ſua perverſitate impeditorem & turbatorem, ac
» ejusdem Concilii indictorum & ſuppoſitorum pertinacisſimum inſe-
» ctatorem, ac decretorum ipſius ſancti Concilii notorium violatorem,
» contemptorem, & aſſiduum in maximum Eccleſiæ ſcandalum & ja-
» cturam contumacem, & in aperta rebellione perſiſtentem ſchiſmatis
» excitatorem, pacis inimicum, bella inter fideles Principes & Chriſtia-
» ni ſangvinis jacturam procurantem, & promoventem, zizania & diſ-
cordias in populo Dei ſeminantem, & in his omnibus enormibus con-
» tinuis & notoriis criminibus incorrigibilem, induratum, invetera-
» tum, & obſtinatum, eo ipſo incurriſſe pœnas in dictis Decretis con-
» tentas, ab omniqve tam in ſpiritualibus qvam in temporalibus Papali
» adminiſtratione ipſo facto ſuſpenſum fuiſſe, eſſe & fore.

Hæc de Piſano Concilio ſufficiant: Obſervo tamen, Richerium Gvicciardino, qvi objicit Piſanos Cardinales non fuiſſe meliores, ſed æqve vitioſos ac Julium, & qvi ei adhærebant, non male reſpondere
» *p.160.162.* ſi ad perſonarum vitia reſpiciatur, nunqvam ad emenda-
» tionem Eccleſiæ perveniri poſſe; & Gvicciardini ipſius verba allegat, qvibus refert, ***nunqvam auguſtiores ceremonias & ritus, qvam in Lateranenſi Concilio viſas eſſe, ſed Pontificem cum ſuis prælatis mentem omnino alienam & averſam ab ejusmodi ſacris habuiſſe.*** Qvod vero ad Lateranenſe Concilium attinet, indictum id a Julio II. fuit anno 1512. ***ad extingvendam hæreſin***, uti loqvitur, id eſt, Piſanorum Cardinalium factionem ab Imperatore & Gallis aliisqve Regibus & Potentatibus protectam. Vide ***Richerium Lib. IV. Part. 2. p. 5.*** Notat tamen Richerius orationem ab ***Ægidio Viterbienſi*** Generali Auguſtinianorum in prima Concilii Seſſione habitam, elegantem, politam & liberam fuiſſe, & ex ea refert, qvæ profecto ultra ſeculi illius genium æſtimari debent. Sed hic illa tantum adſcribam, qvibus miſerrimum Eccleſiæ, qva talis eſt,

ſtatum,

Digitized by Google

ſtatum, licet Pontificia potentia tunc ad ſummum faſtigium externi faſtus perveniſſet, graviter depingit. Freta [inqvit] initio ſuis armis Eccleſia, Africam, Europam, Aſiam occupavit, non vi, non bello, non ferro, ſed religionis actionibus & ſanctitatis opinione, per univerſum orbem chriſtiana ſigna circumtulit. At ubi ſponſa, qvæ tunc undiqve vocabatur, accerſebatur, expectabatur, in veſtitu deaurato, aureum paludamentum ardentis ſpiritus, ferreis Ajacis inſani armis commutavit. Imperium duodecim ducum ſangvine partum amiſit, Aſiam & Hieruſalem perdidit, Africam & Ægyptum relinqvere coacta eſt, Europæ cum Byzantino Imperio ſibi eripi partem vidit, & nos vidimus, cum Religio vota ferro commutavit, toto fere orbe pulſam, ejectam, exploſam Eccleſiam, aucto in immenſum Mahomete. Qvod niſi ferro relicto rurſum in pietatis ſinum ad aras, ad Dei pulvinaria redeamus, creſcet indies magis, ſubiget Imperio omnia, orbem univerſum noſtræ impietatis ultor impiiſſimus occupabit. Video, video, niſi vel hoc Concilio, vel alia ratione noſtris moribus modum imponamus, niſi noſtram humanarum rerum cupiditatem, malorum omnium fontem cedere divinarum amori compellamus, actum de pietate, actum eſſe de iis ipſis opibus, qvas Patres divino cultu aucto peperere, nos contra neglectu amiſſuri ſumus. Qvæ opes ita ab extrema pauperie pervenere ad ſummum, ut non ita multo poſt interituræ eſſe videantur: ac niſi receptui canamus, niſi rationibus noſtris conſulamus, infula illa ditiſsima, cujus ad ornanda Sacerdotis tempora uſus fuit, vix operienda inveniatur. Audite divinas voces undiqve ſonantes, undiqve Synodum, pacem, ſanctam illam expeditionem efflagitantes. Qvando enim vita noſtra mollior? qvando ambitio petulantior? qvando audacia adverſus pietatem loqvendi, diſputandi, aut freqventior aut ſecurior fuit? Qvando in Populis rerum ſacrarum, qvando ſacramentorum, qvando & clavium & ſanctorum præceptorum non modo negligentia ſed & contemptus major? &c. Tum epanorthoſi ad Julium: Hæc igitur mala, qvæ hodie fieri cernimus, ait, voces Dei ſunt monentis ac præcipientis, ut Synodum habeas, ut Eccleſiam emendes, ut utriusqve hominis bellum tollas, ut ſponſæ tuæ undiqve laceſſitæ pacem reſtituas, ut gladios avertas, urbis & Italiæ jugulis imminentes, ut noſtram frænes vivendi licentiam, Eccleſiæ

» viſcera majoribus vulneribus ferientem. Non enim multi refert,
» qvantum agri posſideamus, ſed qvam juſti, qvam pii, qvam divina-
» rum rerum ſtudioſi ſimus. At alia fuit vox Thomæ illius Cajetani in ſecunda ſeſſione, ubi exploſis decretis Conſtantienſibus & Baſileen-
» ſibus Julium adverſus Piſanos incitat (*p.13.*) Ut inprimis ipſius Dei
» potentiam, perfectionem, ſapientiam, imiteris, accingere Pater San-
» cte gladio tuo, tuo inqvam accingere, binos enim habes, unum tibi
» reliqvisqve hujus mundi Principibus communem, alterum tibi pro-
» prium, atqve ita tuum, ut illum alius nemo, niſi a te, habere poſſit.
» Hoc itaqve gladio tuo qvi Eccleſiaſticæ poteſtatis eſt, accingere poten-
» tiſſime, & accingere ſuper femur tuum, id eſt, ſuper univerſas humani
» generis poteſtates, cumqve accinctus fueris, tum intende contra erro-
» res, contra hæreſes, contra diſſenſiones, &c. Nec intende ſolum, ſed et-
» jam procede & regna. Procede inprimis & proſpere, procede, gen-
» tes qvæ bella volunt diſſipando, tum regna Sacerdos & Rex; qvæ pa-
cis ſunt cogitando, inqvirendo, perſeqvendo. Nolo hic inſerere qvæ contra duplicis gladii & temporalis poteſtatis uſum hoc Concilio aſſertum & exercitum Richerius commentatur. Succeſſere nempe Pontifici ex voto omnia. Nam Maximilianus Cæſar illectus ſpe urbium qvarundam in Italia recuperandarum & Ludovicus Galliæ rex Mediolanenſis ducatus recipiendi ardore Piſano Concilio renuntiarunt, & Lateranenſi obedientiam promiſerunt, qvod exemplum reliqvi ſecuti ſunt; nulli tamen alii Epiſcopi qvam Itali, Curiæ Romanæ aſſeclæ, ut ait Richerius ad Concilium venerunt. Deceſſit durante Concilio anno 1513. d. 21. Febr. Julius & d. 4. Martii *Johannes Mediceus* electus fuit, *Leonis Decimi* nomen aſſumens. Cæterum reformationis veræ & ſeriæ qvam hactenus tantis flagitationibus petitam audivimus, ſpes omnis decollavit, licet Bulla qvædam ab ipſo Pontifice, absqve deliberatione cum patribus, propoſita obſeqvio cœco approbata fuerit, qvem modum in Conciliis agendi a Bellarmino licet laudatum Richerius ſumme improbat, & de hac Bulla ita judicat. *p.76.* *Hæc eſt illa eximia & tantopere Chriſtianis nationibus a ducentis annis exoptata reformatio, vel ut verius dicam, abuſuum Curiæ Romanæ incruſtatio & involutio.* Nec minorem zelum oſtendit adverſus abolitionem *Sanctionis pragmaticæ*, qvam Franciſco I. Galliæ Regi juveni, multis artibus, & promiſſo etiam *Imperatoris Conſtantinopolitani* titulo extortam fuiſſe refert,

fert,

fert, cum ſtabilimento abſolutæ Monarchiæ Pontificiæ, qvam etſi Primatum concedat, plane rejicit, & poteſtatem omnem Eccleſiaſticam *non niſi miniſterialem & ſpiritualem eſſe, omni facultate abſolute & temporaliter cogendi divinitus privatam* contendit. *p. 49.* decem totos nanos aſſidue legendo & ſcribendo de hac materia ſeſe impendiſſe profeſſus *p. 55.* Seqvuntur inde Acta *de Appellatione Pariſienſi* anno 1517. *p. 56. & ſeqq.* de qva aliqvid in textu dixi. Adde ſis lamentabiles exclamationes *p. 113. & ſeqq.* ubi ruinam Epiſcopalis & preſbyterialis ordinis deflet, & paſtores *multos, cæcos, infatuatos obtortos factos eſſe* qveritur, qvi nullo pacto cognoſcant, qvi fuerint, qvi ſint, aut unde exciderint.

Hæc ex ſcriptore Gallo, minime qvidem Lutherano, imo Lutheranis & Reformatis infeſtiſſimo, ea fini adduco, ut, qvis verus Eccleſiæ ſtatus proxime ante Lutherum fuerit, ex eis qvæ inter Reges & Pontifices, in Conciliis etiam, & in facie Pontificis acta ſunt, appareat. Qvos enim defectus, qvæqve crimina, Imperator, Reges, Principes, tot Cardinales & Epiſcopi Piſis congregati, pro confeſſis & notoriis anno 1511. & ſeqventibus agnoſcebant, deplorabant, & emendare cupiebant, ea utiqve anno 1517. nondum ceſſaverant, nec correcta aut ſublata erant, ſed omnibus in recenti memoria verſabantur, divulgatis per typos actis plurimis, ſicut ſpeciatim conſtat de *Appellatione Pariſienſi* anno 1517. facta, qvæ Latine eodem anno impreſſa reperitur, Exemplum extat *in Bibliotheca Paulina Lipſienſi* cum ſubſcriptione Gallica: *L'appellation de l'Univerſité de Paris pour les Recteur, Profeſſeurs, Docteurs, Miniſtres, Regens, Eſſcoliers & Suppoſts d'icelle & leurs adherens des greiefs & cauſes cy deſſus declarez.* Deniqve vaticinium *Franciſci de Paulla*, Fundatoris ordinis Monachorum, qvos *Minimos* vocant, fide Richerii relatum, notari meretur *p. 101.* Ludovicæ enim Sabaudæ Franciſci Regis matri pridie ante mortem ſuam prædixiſſe fertur Monachus, regnaturum filium ejus in Gallia cæterosqve ſeculi ſui Principes gloria, opibus & felicitate longe ſuperaturum, *ſi modo ad Eccleſiæ emendationem animum adjungeret; contra fore infortunatiſſimum, ſi Eccleſiæ reformandæ rationem detrectaret, qvæ (ait) Beati Viri monita ſi ad res a Franciſco geſtas referantur, pro divino habebuntur oraculo:* idqve pluribus exeqvitur *d. l. & p. 102.* qvibus addi poſſunt qvæ de Caroli Cæſaris

Digitized by Google

ris fato Lutherus ominatus eſt §. CIX. Non multum abſimile eſt Savonarolæ reſponſum Cominæo datum, cum de Caroli VIII. Regis reditu ex Italia in Galliam eum conſuluiſſet: immitia enim Regi fata prædixit, *qvia officio ſuo in Italia* (qvam victrici terruerat partimqve ſubegerat exercitu) *non ſatis feciſſet, nec ſtatum Eccleſiaſticum in ordinem repoſuiſſet.* Vid. Comin. & Wolff. in *memorab. Tom. I. f.927.*

Ad §.c. *Clemens VI. in Decretali vel Conſtitutione*) In gratiam eorum, qvibus vaſta Juris Pontificii qvod *canonicum* vocant volumina, non multum nota, vel non ad manus ſunt, de conſtitutione Clementis VI. Pontificis qvædam adferemus. Reperitur illa inter Conſtitutiones qvæ *Sexto Decretalium* libro, ſubjunctæ ſunt; poſt illas, nempe qvas Clemens V. & Johannes XXII. publicarunt (qvarum hæ *Extravagantes Johannis* dicuntur) Illæ diverſos Pontifices autores habent, & ideo *Extravagantes communes* dicuntur. *Lib. V. Capit. 2.* titulo *de pœnitentiis & remiſſionibus*; incipit, (& ita vulgo allegari ſolet) *Unigenitus* data anno Pontificatus Clementis VI. primo, ideſt, anno 1342. Promulgat in illa indulgentias in Jubilæo anno 1350. Romæ celebrando concedendas. Allegat autem Bonifacium VIII. qvi anno 1300. eandem ceremoniam inſtituerat. Eſt is *Bonifacius*, Anagniæ haud procul Roma in Hernicis natus, qvi ante Pontificatum *Benedictus Cajetanus* vocabatur. Vir qvidem adeo malus, ut Editores voluminum juris Pontificii gloſſati, qvod Pariſiis anno 1561. prodiit, hiſtoriam vitæ ejus, a Platina deſcriptam ſexto decretalium libro, Bonifacii auſpiciis collecto ſubnectere non ſint veriti. In ea vero immania ejus vitia & tragicum demum exitum, cui Gallorum Rex Philippus Valeſius cauſam dederat, nullamqve prorſus ejus laudem legimus: potius hanc additam a Platina epicriſin: Diſcant hujus exemplo Principes omnes, » tam religioſi qvam ſeculares, præeſſe clero & populis non ſuperbe & » contumelioſe, ut hic de qvo loqvimur (Bonifacius) ſed ſancte & mode- » ſte, ut Chriſtus Rex noſter; ejusqve diſcipuli & veri imitatores: & ma- » lint a populis amari qvam timeri, unde tyrannorum pernicies merito » oriri ſolet. Ex verbis autem conſtitutionis Clementis VI. ea potiſſimum notanda ſunt, de qvibus inter *Cajetanum* & *Lutherum* diſputatum fuit. (*Vid. infra §. 37.*) Ita enim poſtqvam de Chriſti incarnatione & paſſione exorſus eſſet, & narraſſet Papa, qvod non guttam ſangvi-

ſangvinis modicam (qvam putat propter unionem ad verbum pro redemtione totius humani generis ſuffeciſſe) ſed copioſe veluti profluvium qvoddam effuderit; porro definit & loqvitur: Qvantum ergo „ exinde ut nec ſupervacua, inanis aut ſuperflua tantæ effuſionis miſeratio redderetur, theſaurum militanti Eccleſiæ acqviſivit, volens ſuis „ theſaurizare filiis pius pater, ut ſic ſit infinitus theſaurus hominibus, „ qvo qvi uſi ſunt, Dei amicitiæ participes ſunt effecti. Qvem qvidem „ theſaurum non in ſudario repoſitum, non in agro abſconditum, ſed per „ beatum Petrum, cœli clavigerum, ejusqve ſucceſſores ſuos in terris vi- „ carios, commiſit fidelibus ſalubriter diſpenſandum, & propriis & rati- „ onabilibus cauſis, nunc pro totali, nunc pro partiali remiſſione pœnæ „ temporalis, pro peccatis debitæ, tam generaliter qvam ſpecialiter (pro- „ ut cum Deo expedire cognoſcerent) vere pœnitentibus & confeſſis „ miſericorditer applicandum. Ad cujus qvidem theſauri cumulum, „ beatæ Dei genitricis, omniumqve electorum a primo juſto uſqve ad ul- „ timum merita adminiculum præſtare noſcuntur: de cujus conſumti- „ one ſeu minutione non eſt aliqvatenus formidandum, tam propter in- „ finita Chriſti (ut prædictum eſt) merita, qvam pro eo qvod qvanto „ plures ex ejus applicatione trahantur ad juſtitiam, tanto magis accre- „ ſcit ipſorum cumulus meritorum. „ Exponit, id argumento a Leviticis ceremoniis & brevitate vitæ humanæ ducto, & ſe cum Moyſe & Aarone comparans, rationem reddit, qvare non centeſimum, ut Bonifacius, ſed qvinqvageſimum annum ad indulgentias concedendas delegerit; poſtea præſcribit, qvibus conditionibus beneficium Jubilæi adipiſci liceat. Notant hiſtorici Platina & Trithemius, & ex illis alii, magnum qvidem numerum hominum anno illo 1350. Romam confluxiſſe, ſed vix decimum qvemqve rediiſſe ob peſtem qvæ graſſabatur. Hi ergo ſunt indulgentiarum fontes copioſius qvam unqvam antea aperti, hæc argumenta, qvibus jus earum nititur, & de qvo dubitare & diſputare Lutherus poſtea cœpit.

Magnus etiam indulgentiarum diſpenſator fuit *Alexander VI.* & invenit Bulla jubilæi anno 1500. ab eo publicata dignum laudatorem Monachum, *Felicem Fabri* Prædicatorem Ulmenſem cujus MS. aliqvoties allegat *Cruſius in Annal. Svevic.* & ex eo hæc refert: *Part. III. Lib. IX. c. 50.* Ut bulla habeat æternum robur, plumbeo ſigillo eam „

„ firmat Papa qvo ſigillo ſolus utitur ipſe, ut ſummus Chriſtiani orbis
„ Prælatus. Caput Petri in eo ſignificat, cœlum clavibus Petri aperiri
„ obſervatoribus Bullæ. Pauli caput ſignificat, gladio Pauli neglectores Bullæ pulſum ad inferos iri. Hanc Papæ ſententiam eſſe, ſignificatur ejus in altera ſigilli parte nomine: Non cannabino vinculo (cujus uſus eſt in ſigillandis rebus bellicis, & triſtibus) ſed ſerico (leni & miſericorde) ſigillum appenditur, cum colore flavo & rubro. Subſcriptio: *Ego Alexander, Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus*. Diß giebt viel Krafft und Macht der Bull: dann ſo viel will die Geſchrifft: Ich Alexander/der gantzen Welt einiger Monarch und Biſchoff der gantzen Chriſtlichen Kirchen/ hab die Bull geben/ beſieglet: und bin perſönlich dabey geweſen/das bezeugt unſer eigen Handſchrifft. Nach dem Tittel/ſo hat ſanctisſimus noſter Dominus gemacht zwo Figur mit der Feder: Eine vor/ und eine darnach. Was die bedeuten weiß niemand/denn ſeine Heyligkeit: der in dem Schreyn ſeiner Bruſt alle Gerecht/Göttlich und Menſchlich/hat geſchrieben. Germanicorum verborum hic eſt ſenſus. Subſcriptio: *Ego Alexander* &c. magnum pondus multasqve vires dat Bullæ. Hoc enim indicat: Ego Alexander totius mundi Monarcha, totius Eccleſiæ Chriſtianæ Epiſcopus hanc Bullam dedi, ſigillavi, præſens fui, hoc teſtor mea manu. Poſt titulum, *Sanctisſimus Dominus* duas figuras fecit, unam anterius, alteram poſterius; qvid hæ ſignificent nemo ſcit, qvam ipſius Sanctitas: habet enim in ſcrinio pectoris ſui inſcripta omnia jura divina & humana. Dignus fuiſſe videtur Felix hic ſeculi felicitate, qvam prædicat in exordio operis Maimburgius. Qvid vero ſibi velit in relatione ſigni manu Pontificis facti, divinare neqveo, niſi forte literam initialem nominis ſui baptiſmalis adſcripſit Alexander. Id enim aliqvando fieri ſolere teſtandi aſſenſus Pontificii cauſa, legiſſe me memini, in diario Gallico *Ludovici Santamorii*, de negotiatione apud Innocentium X. in cauſa qvinqve propoſitionum Janſenii. Vide illum *Part. IV. cap. VIII.*

Ad §.VI. fin. In hiſtoria *Mauritii Electoris MS.* cujus autor eſt *Georgius Arnoldus* Chemnizenſis Jureconſultus egregius, & Cancellarius qvondam Cizenſis, anno 1588. defunctus, hæc habentur, qvæ ex Germanica verſione anno 1670. a Bibliothecario Electorali *Davide Schirmero* adornata (Latinum enim exemplar nondum adipiſci potui)

Digitized by Google

tui) excerpſi: Alberti Cardinalis aula erat totius Germaniæ ſplendi- ”
diſſima & ſumtuoſiſſima. Licet autem duos Archiepiſcopatus & præ- ”
terea Epiſcopatum opulentum haberet, prodigebat tamen omnia per ”
luxum & profuſiones enormes, ita ut pecuniam Pontifici pro pallio ”
Moguntino debitam, ex tantis reditibus conficere non poſſet. Ad ”
fraudes igitur & ſubdolas corradendi nummos artes ſe convertit, ſe ”
& Imperio Romano-Germanico indignas ac demum exitioſas.

Ad §. VII. *id temere & ſine fundamento traditur)* Audiamus poſt longum tempus anno 1541. Lutherum in acerrima illa *contra Henricum Ducem Brunſvicenſem apologia* non ſolum culpam motæ diſputationis omnem a Friderico Electore amoventem, ſed rem totam cur & qvomodo diſputare cœperit ita narrantem: (ſenſum tamen potius qvam
verba refero ex Germanico verſa) Accidit anno 1517. Monachum Do- ”
minicanum Johannem Tezelium, clamatorem inſignem, indulgen- ”
tias prædicare, & pecunia ut poterat vendere. Hunc Fridericus Ele- ”
ctor Oenipontе a pœna ſubmerſionis a Maximiliano I. illi decreta li- ”
beraverat, neqve id negare Tezelius eſt auſus, cum id Wittembergen- ”
ſes atrociter criminanti, Principis juſſu objicerent. Illo tempore in ”
cœnobio Wittembergenſi concionator & Doctor eram, vigens annis, ”
& recens qvaſi ex officina Scholæ, multumqve fervidus & alacer in ”
Scripturis. Cum igitur vulgus magno numero Wittemberga in ”
oppida, Jutterbock, Serveſtam & alia excurreret, ego vero (ita me ”
Chriſtus ſervator meus ſalvet) neſcirem, qvid eſſent illæ indulgentiæ, ”
neqve magis id ſcirent alii, placide concionari cœperam, eſſe, qvæ re- ”
ctius fierent, qvam excurſiones illæ ad indulgentias adipiſcendas: ”
idem in templo arcis pro concione jam antea innueram, malam a Fri- ”
derico Electore (nam & hic ſpeciales pro Eccleſia illa indulgentias ”
dudum impetraverat. Vide *addit. ad* §. *LIV.)* gratiam reportans;
qvia multum æſtimabat Eccleſiam illam a ſe fundatam. Sinebam ita
& negligebam omnia, cum ad me perferretur, qvanta de indulgentiis
jactaret Tezelius. Narrat inde vulgata illa de peccato in B. Virginem commiſſo, & qvod crux rubra cum inſignibus Pontificis in templis ſuſpenſa, ejusdem cum cruce Chriſti efficaciæ eſſet, qvod plures animas ſalvaſſet per indulgentias ſuas, qvam S. Petrus concionando: item de celerrima animarum ex purgatorio liberatione, qvando num-

Digitized by Google

mus tinniret, & qvod gratia indulgentiarum eadem eſſet ac gratia, qva homo cum Deo conciliatur, nec pœnitentia vel contritio neceſſaria eſſet, & qvod pro futuris etiam peccatis venia daretur, & alia id genus, ſolius pecuniæ comparandæ cauſa inſtituta. Neſciebam tamen, pergit, cujus uſibus cederet pecunia, ſed interim libellus edebatur ſub inſignibus Magdeburgenſis Archiepiſcopi, qvo qvæſtoribus prædicatio illa demandabatur. Conſtabat inde Tezelium, qvia ſtentor maximus erat, ab Archiepiſcopo Alberto conductum ad prædicandum fuiſſe, tenebatur enim Albertus pro adepto Moguntino Epiſcopatu pallium Romæ redimere, nam brevi tempore tres Archiepiſcopi deceſſerant, Bertoldus, Jacobus & Uriel, palliiqve pretium, qvod qvidam 26000. alii 30000. florenorum eſſe dicunt, toties ſolutum erat. Invenit igitur hanc conqvirendæ pecuniæ Fuggeris Auguſtanis, qvi eam prænumeraverant reſtituendæ artem, & hunc nummorum per clamores extorqvendorum Magiſtrum, qvi etiam magnam jam ſummam confecerat, ex qva tamen dimidia pars Pontifici ad Fabricam S. Petri mitti debebat. Iſta omnia ab initio neſciebam. Scripſi ergo ad Albertum, measqve theſes miſi, rogans ut pro officio ſuo, prædicandi illam licentiam Tezelio inhiberet, timendum enim eſſe, ut tandem mali aliqvid per illam oriretur. Idem ad Epiſcopum Brandenburgenſem ut ordinarium ſcripſi, qvi mihi valde favebat. Hic reſpondit, me poteſtatem Eccleſiæ impugnare, magnasqve mihi moleſtias concitaturum eſſe, ſibi ſatius videri, ut qvieſcerem. Cogitabant, ut arbitror, uterqve, Pontificis potentiam mihi homini miſero & mendico graviſſimam fore. Ita editæ fuerunt propoſitiones meæ contra Tezelium, & intra dies qvindecim totam fere Germaniam pervaſerunt. Omnes enim qverebantur de indulgentiis, & de articulis inprimis Tezelii. Tacebant Epiſcopi & Doctores, metu Dominicanorum, hæreticæ pravitatis inqviſitorum, qvi igne graſſabantur, & Tezelius paſtores aliqvos, qvi aliqvid muſſitaverant, acriter repreſſerat. Itaqve pro egregio doctore laudabar, qvi unus tandem rem aggredi auſus eſſem; ſed mihi iſta fama non placebat, cum dubius hærerem qvid eſſent indulgentiæ, & negotium ſupra vires meas eſſe metuebam. Das Lied wolte meiner Stimme zu hoch werden. Addit alia, & ſecundam motuum cauſam præcipitatæ in ſe Romæ condemnationi attribuit, qvæ ſexdecim diebus prius facta fuiſſet, qvam ci-

tatio ſibi fuiſſet inſinuata. Inde iter ſuum Auguſtanum narrat, & qvomodo Staupitius Fridericum Electorem permoverit, ut ipſe, cum Auguſtæ eſſet, Cajetanum adierit, & ab eo impetraverit, ut Lutherum audire vellet. Hæc & ea qvæ ad §. II. ex eodem ſcripto attuli, tot aliis documentis firmata ſuſpicionem & judicia malevolorum, aut rei geſtæ ordinem ex ſuo ingenio effingentium, ſufficienter elidunt.

Ad §. f. *Poteſtate veſcendi ovis & caſeo tempore Qvadrageſimæ, & eligendi ſibi confeſſionarium.*) Cum cautiores in his Pontifices facti ſint, fatente id Maimburgio, & non noſtratibus ſaltem ſed fortasſis & aliqvibus in Romana Eccleſia non ſatis notus hodie ſit ſtylus indulgentiarum illius ſeculi, afferam qvædam ex ipſa Saxonia, in cujus archivis plurimæ adhuc reſtant Pontificum Bullæ, de veſcendis Qvadrageſimæ tempore ovis, butyro & caſeo, qvas vulgo Butter-Brieffe vocabant, & modico ære vendebant, idqve aliqvando intra regionem ad ædificia ſacra applicabant, parte aliqva Romam deſtinata. Merentur omiſſis aliis referri tradita a *D. Andr. Mollero in Chron. Friberg. P. I. p. 51.* ex Germanico translata hoc ſenſu. Cum anno 1484. maxima Fribergenſis urbis pars cum templis ſuis conflagraſſet, reædificari Alberti Saxoniæ ducis (Georgii parentis) auſpiciis Eccleſia collegiata *B. Mariæ* qvam ipſe adverſus Bohemos fundaverat, (vulgo der Thum) dein & aliæ cœperunt: Ad ſumptus impetrata fuit ab Innocentio VIII. Pontifice anno 1491. d. 6. Jul. Indulgentia, poteſtate per viginti annos data veſcendi butyro & lacticiniis per totam qvadrageſimam, tum qvatuor temporibus, & in vigiliis feſtorum, iis omnibus qvi qvotannis vigeſimam floreni Rhenani partem dependerent, (id eſt, groſſum, qvalis tunc erat cum minuta ejus particula) hujus vero tributi pars qvarta ad Fabricam S. Petri Romam mitti debuit. Huic conceſſioni reluctati ſunt viri docti, & per ſubreptionem impetratam eſſe contendebant, ſed Pontifex per literas datas edictum ſuum repetiit & declaravit XVIII. Cal. Jul. ſive 14. Junii anno Pontific. VIII. id eſt, 1492. Neqve tamen ceſſarunt oblocutiones, & ipſi Dominicani in monaſterio ſuperiori Fribergæ reclamare, imo theſes contra indulgentias typis publicare auſi ſunt. Delegato inde ad cognitionem cauſæ (qvia Ordinarius, ſive Diœceſanus judex, Johannes a Salhauſen Epiſcopus Miſnen-

 ſis,

a Dominicanis & D. Breitenbachio Lipſ. Alexandri VI. Bulla. Is litem injuncto ſilentio ſopit.

ſis, contra indulgentias decretum tulerat. Vid. *Fabric. Annal. orb. Miſn. Lib. III. p. 78.*) Egerdo Epiſcopo Sleſvicenſi, Alexander VI. PP. anno 1496. d. 25. Auguſt. *Georgio Frichenbuſio, Johanni de Bamberga* mendicantium uti vocat, ordinum Profeſſoribus & verbi Dei prædicatoribus, (id eſt Dominicanis) tum & Doctori *Johanni Breitenbachio* prædicatoribus adhærenti (qvi, ut ſunt Verba Pontificii decreti *de hac re publice diſputare & ſic diſputando nonnullas ſcandaloſas propoſitiones & concluſiones circa præmiſſa tenere, & illa in mille qvinternis imprimi facere non formidaſſet*) perpetuum ſilentium impoſuit & indulgentias confirmavit. Sed operæ pretium eſt ex *Alexandri Bulla*, a Mollero *Parte II. p. 139.* producta, ſeqventia adſcribere. Poſtqvam enim ea qvæ relata ſunt, & commiſſionem Epiſcopi Sleſvicenſis narraſſet Alexander ita pergit: Et demum ex certis cauſis aliqvibus S. Rom. Cardinalibus ſucceſſive, ac poſtremo dilecto filio Bernardino Sacro Sanctæ Crucis in Jeruſalem Cardinali, ut de his qvæ ad impugnationem contentorum in dictis literis pro parte Prædicatorum & Doctoris Prædicatorum, & juſtificationem eorundem pro parte veſtra deducebantur, ſe informarent, & nobis referrent, mandavimus. Cum autem præfatus B. Cardinalis de præmiſſis plenarie informatus omnia qvæ ad hujusmodi per partes prædictas deducebantur, nobis fideliter retulerit: nos ſcandalorum & ſeditionum materiam inter Chriſti fideles amputare, & litium ex præmiſſis ortarum & qvæ inde oriri in futurum poſſent, occaſionem præſcindere, ac etiam ſaluti animarum plurimarum pariter, & corporali neceſſitati commoditatiqve ſubditorum præfatorum *Alberti & Georgii Ducum*, & aliorum prædictorum conſulere, nec non etiam reſtaurationi dictæ Eccleſiæ, qvæ ad hæreſin Boëmicam comprimendam, & ad fidei Catholicæ tutelam in partibus illis procul dubio conducere dignoſcitur, proſpicere volentes; litem prædictam, & omnes alias inter vos & prædictos fratres Johannem & Georgium, & Johannem Doctorem, ſeu alios qvoscunqve, etiam ex officio noſtro, aut ad qverelam cujuscunqve, & omnes alias lites præmiſſorum occaſione motas, & coram dicto B. & aliis Cardinalibus ac Auditoribus cauſarum dicti palatii, nec non judicibus in Curia Romana vel extra eandem, ubicunqve pendentes, ad nos præſentium tenore advocamus, & illas penitus & o-

& omnino extingvimus. Et inſuper ne decætero de validitate, viri- ”
bus & obſervantia literarum prædictarum præfati Innocentii Præde- ”
ceſſoris aliqva hæſitatio in mentibus fidelium remaneat, easdem lite- ”
ras & in eis contenta auctoritate Apoſtolica durantibus viginti annis, ”
ex die datæ primæ conceſſionis in dictis literis, ad preces Alberti Du- ”
cis præfati emanatis ut præmittitur computandis, robur firmitatis ob- ”
tinere debere, illasqve ſine aliqvo ſcrupulo conſcientiæ juxta earun- ”
dem continentiam atqve formam obſervandas eſſe decernimus; di- ”
ctisqve Johanni & Georgio Fratribus, Verbi Dei prædicatoribus, & ”
Johanni Doctori ſuper eorum oppoſitionibus, prædicationibus, diſpu- ”
tationibus ac omnibus, qvæ per eos tam in judicio qvam extra addu- ”
cebantur, contra prædictas literas, & earum obſervantiam, perpetu- ”
um ſilentium imponimus. Noſtræ tamen intentionis exiſtit, qvod ”
uſus lacticiniorum hujusmodi, qvi fiet durantibus dictis viginti annis, ”
ad inducendum conſvetudinem qvovis modo, aut cauſandum aliqvam ”
excuſationem ſuper illorum uſu, poſt prædictos viginti annos decurſos ”
nullatenus alicui ſuffragetur, ac nullum penitus præfatis *Alberto &* ”
Georgio Ducibus, nec non ſubditis ſuis & incolis dictarum partium ac ”
aliis ſupra dictis adminiculum vel favorem præbeat, qvo minus in e- ”
odem ſtatu eſſe cenſeantur, qvoad illorum uſum, in qvo erant ante- ”
qvam dictæ literæ ab eodem Prædeceſſore emanarent. Decernentes ”
irritum & inane ſi qvicqvam ſcienter vel ignoranter in contrarium ”
contigerit, qvovis modo attemptari. Non obſtantibus præmiſſis ac ”
conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, ac omnibus illis, qvæ ”
idem Prædeceſſor in dictis ſuis literis voluit non obſtare, cæterisqve ”
contrariis qvibuscunqve. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annu- ”
lo Piſcatoris die XXXVI. Auguſt. M. CCCC. LXXXXVI. Ponti- ”
ficatus noſtri anno qvinto. Sub finem anni Vigeſimi, non obſtante illius contradictionis memoria & clauſulis Alexandri diplomati adjectis Julius II. ad renovationem in alios viginti annos anno 1509. d. 23. Nov. facilis fuit eamqve Epiſcopi Miſnenſis & Mersburgenſis menſe Octob. 1512. in diœceſibus ſuis publicarunt, temporales & æternas pœnas iis comminantes & abſolutionem denegantes, qvi non ſoluto illo groſſo, lacticiniis veſcerentur. Neqve reperio contradictum huic indulgentiæ fuiſſe, cum alias interim anno 1507. Dominicani ipſi prædicaſſent, ut paulo poſt notabimus.

Ut autem appareat ex qvibus rationibus indulgentiis illis contradictum

tradictum fuerit, Controverſiæ ſtatum ex ipſius *D. Joh. de Breitenbach* tractatu, qvem Pontifex in Bulla allegat, referendum eſſe duxi. Eum nactus ſum ex Bibliotheca Paulina Lipſienſi, ubi & alia ad cauſam illam pertinentia reperiuntur. Titulus eſt: *Conſilium Johannis de Breitenbach utriusqve Juris Doctoris in florentiſſimo ſtudio Liptzenſi Merſeburg. Diœceſ. Jura Canonica ordinaria legentis: an contribuentes juxta tenorem literarum Apoſtolicarum per Dominum Papam Innocentium Octavum & modernum conceſſarum, pro reparatione & reſtauratione Eccleſiæ Collegiatæ B. Mariæ Virginis Oppidi Freiberg. Miſn. diœceſ. qvadrageſimalibus & aliis diebus, qvibus eſus butyri & lacticiniorum prohibitus eſt, ſine conſcientiæ ſcrupulo butyro & lacticiniis libere veſci poſſint, in qvo qvædam pulcherrima verba de poteſtate Domini Papæ & an ipſe Dominus Papa in eo facto deteſtabili Regis Franciæ nunc occurrenti diſpenſare poſſit? ac qvaliter Prælati locorum ſe circa mandata & literas Apoſtolicas habere debeant, continentur.* Præmittitur Bulla Innocentii, dein ſeqvitur conſilium, qvod conſtat paginis undecim, in qvarto; poſt ſingulas fere lineas plurimis, ut tunc moris erat allegationibus juris & Gloſſarum ac Doctorum refertum. Pro rationibus dubitandi affertur, qvod Papa jus habeat ſupra jus diſpenſandi contra conſilium (concilium) generale, qvia major eſt Concilio, & poteſt omnia ut Deus ſecundum Oſtienſem. in c. qvanto. de translat. Prælat. & ſecundum Baldum l. fin. C. ſent. reſcind. non poſſ. & qvia Papa legitime electus eſt in terris Deus, ſicuti non legitime electus eſt Diabolus. Adduntur plura ejusmodi, & inter alia allegatur textus *C. I. de homicid. in Sext.* qvem aureis literis ſcribi debere ait autor, qvia ponit rationem qvam Dominus noſter Dei filius ejus vices & ſui gregis curam Beato Petro & ſucceſſoribus ejus commiſit, & ideo idem Dominus noſter Dei filius dicit ad beatum Petrum & ad ipſius beati Petri ſucceſſores, *qvodcunqve ligaveris* itaqve ſi Dominus Papa intolerabilia nobis injungat, id cum manſvetudine & humilitate eſt acceptandum, hinc in ſignum ſuæ excellentiſſimæ dignitatis oſculamur eum in pede. Objicit porro, Papæ decretis parendum eſſe, etſi narrata non ſint vera. Licet enim contra ea qvæ ſunt de jure divino ſtatuta, absqve magna & rationabili cauſa diſpenſare non poſſit, tamen contra ea, qvæ de jure humano & poſitivo ſunt ſtatuta, nuda ſui voluntate diſpenſare poteſt, ſine

Digitized by Google

ſine aliqva cauſa. Sed his & aliis non obſtantibus decidit contra Bullam, & absqve conſcientiæ ſcrupulo Principem & ſubditos butyro & lacticiniis veſci poſſe negat: verius enim eſſe qvod falſe ſuggeſta & narrata vitient diſpenſationes: id allegationibus per duas pene paginas confirmat. Falſum autem eſſe dicit qvod oleo & piſcibus careat Miſnia, habere enim oleum olivarum non majori qvam butyrum, aliud ex frugibus terræ confectum, minori pretio, & nunc pro una piſcina, qva majores contenti fuerunt, duas aut tres inveniri. Ex voluptate itaqve & laſcivia butyrum & lacticinia appeti; idqve ultimorum temporum indicium eſſe ex *2. Tim. III.* argumentatur. Tacuiſſe etjam putat impetrantes, qvando ſcandalo hæc diſpenſatio Bohemiæ aliisqve vicinis regionibus futura ſit, introducto butyri eſu, contra piam & immemorialem conſvetudinem eo abſtinendi tempore qvadrageſimæ. Examinat inde officium diſpenſationis, idqve non nuda voluntate, ſed cum ratione & moderatione expediri debere monet, hoc præſertim tempore qvo cupiditas auri abundet. Teneo, *ait*, pro indubitato, qvod Dominus Papa ſine cauſa rationabili non poſſit in foro »
poli, ſeu qvoad Deum relaxare jus poſitivum, firmatqve id multis rati- »
onibus & teſtimoniis: & poſtea, licet iterum agnoſcat & floſculos ex »
autoribus ſuis adducat, qvod peccatum paganitatis incurrat, qvi ſe »
Chriſtianum dicat, & ſedi Apoſtolicæ obedire contemnat, impune ta- »
men non pareri Papæ pronuntiat, ſi is mandet injuſta & ſcandaloſa, aut »
contra utilitatem publicam. Prælatos autem miſeros eſſe qvi ſtatim timent, & ita credunt literis Papæ, ut non permittant aliqvid examinari circa ipſas, cum tamen id facere teneantur. Provocat ad Gloſſam & Baldum. Addit, qvomodo Papa, etſi ex magna cauſa contra jus divinum diſpenſare poſſit, cavere ſibi tamen debeat ne diſpenſet, contra univerſalem ſtatum eccleſiæ, contra exemtionem clericorum, qvam ſtatuit eſſe de jure divino, per dictum Pſalmi: *nolite tangere Chriſtos meos*, & autoritates Canoniſtarum. Negat item diſpenſandi jus eſſe contra matrimonium conſummatum: & occaſionem hinc arripit, de cauſa illa regia, cujus in titulo meminit decernendi, his verbis Ex his infertur, ad illam deteſtabilem & atrociſſimam injuriam, qvæ fer- »
tur glorioſiſſimo Domino noſtro Regi Romanorum per iniqviſſimum »
Regem Franciæ, ſi rex dici mereatur, per hoc qvod Filiam dicti Domi- »

Digitized by Google

ni noſtri regis ſibi deſponſatam rejecerit, ac duciſſam Britanniæ eidem Domino noſtro Regi promiſſam ſibi conjunxerit, irrogata, de qva cuncti Chriſti fideles & præſertim Theotunici (*Teutonici*) Sacro Romano Imperio ſubjecti merito contriſtari & ſuo capiti condolere deberent. Sintitaqve prudentes, & animadvertant omnes Almanniæ Principes, Duces, Marchiones, Comites, Barones, aut cujuscunqve gradus nobilitates, ne dicti regis Francorum & cœterorum Barbarorum inſidiis, Sacrum Romanum Imperium a Theotunicis, qvi dicuntur veri Germani, & veri nobiles (ut notantur *33. diſt. C. qvorundam*, & ibi Joh. Andr.) auferatur & eo ablato, qvod abſit, in ſervitutem redigeretur. Unde antedictus Dominus Princeps Albertus maxima ſui ſapientia hoc perpendens, ut hujusmodi graviſſimo periculo Theotunicis imminenti obviaret, pudiciſſimam conjugem, nobiliſſimos filios, ſapientiſſimos conſiliarios, obedientiſſimos ſubditos terrasqve & ducatus ſui operarios relinqvens, ſe in partibus inferioribus ingentiſſimis periculis expoſuit, malens mortem eligere, qvam ut ille excellentiſſimus honor a Theotunicis aufferretur, & eorum Reſpublica deſolaretur, cujus qvidem prudentiſſimi fideliſſimiqve Principis ac cæterorum illuſtriſſimorum Principum Dominorum Ducum Saxoniæ, Landgrafiorum Thuringiæ & Marchionum Miſniæ memoria ob id apud cunctas nationes in perpetua benedictione erit. Subjungit, etſi matrimonium illud non eſſet conſummatum, (qvo caſu Papæ liceat ex magna cauſa diſpenſare) non poſſe tamen hoc caſu propter magnum ſcandalum diſpenſationem fieri. Concludit deniqve propter ſcandalum non utendum eſſe indulgentia illa butyri ab Alberto impetrata, & refellit rationes dubitandi ſupra adductas. Patet hinc qvare ſcripta a Breitenbachio & qvæ Dominicani & Franciſcani in eandem ſententiam declamaverant, ſcandaloſa viſa ſint Alexandro Pontifici: ita tamen, ut auſus non ſit condemnare obſeqventes, ſed magna cum circumſpectione, majori ſane qvam Leo poſtea uſus eſt, ſepelire iſta ſilentio maluerit. Proſpexerat ſibi Breitenbachius non ſolum per conſvetam clauſulam, qva cenſuræ Papæ & Eccleſiæ dicta ſua ſubmittit, ſed & Principum Alberti & Filii ejus Georgii, & cujuscunqve melius ſentientis judicio ceſſurum ſe eſſe profitetur, tam liberaliter qvidem, ut tenere ſe velle dicat, qvod ipſi vel qvilibet eorum ſeorſim approbat, & non tenere qvod reprobat, ſic ait a nullo ſanæ mentis ſe reprehendi

Digitized by Google

hendi poſſe, & hoc qvoqve allegatione gloſſarum confirmare voluit. »
Nondum venerat hora Domini, majorem lucem paulo poſt allatura. Interim, qvantum in illis tenebris permiſſum fuit, aliqvid certe luminis viros iſtos affulſit. Dubitare enim incipiebant de abſoluta illa Pontificum poteſtate. Videbant ſi res ſancta eſſet, eccleſias magno ſumtu & ornatu ædificare, & corpus jejuniis a voluptate abſtrahere, aliis mediis & inſtitutis opus fore, qvam qvæ tunc exerceri apparebat. Charitas, ſi per fundamenta Evangelica populo prædicata & perſvaſa fuiſſet, eo permoviſſet homines, ut ex vero amore Dei & zelo ad promovendum ejus cultum conferrent, qvibus opus erat: nam beneficentiam illam laxatione diſciplinæ redimere non erat Apoſtolici genii. Notabile eſt, qvod ex MS. dictæ Bibliothecæ Paulinæ obſervavi, Georgium Saxoniæ ducem inter partes, qvas nominat, Decanum & Capitulum B. Mariæ in Freyberg, & ordines Prædicatorum & Diſcalceatorum Lipſienſium diplomate Germanico anno 1492. Sabbathi poſt Dionyſ. dato, *de judicio compromiſſario*, qvod vocant, conſtituiſſe, ita ut ab utraqve parte intra certum tempus Principi mittendæ eſſent rationes in ſcriptis deductæ; dein ut Theologorum & Juris Conſultorum Lipſienſium conjunctim vel ab aliis extra Saxoniam Scholis judicium de iis peteretur cui a parte utraqve parendum eſſet. Annotavit autem ex monachis qvidam: *Præſcriptum proceſſum, qvem nos utiqve obſervavimus, ipſi* (Canonici) *minime obſervarunt, qvin potius in curiam profecti nos falſo, mendoſe & injurioſe apud ſedem Apoſtolicam in conſpectu cœtus Cardinalium & totius publici conſiſtorii infamando detulerunt.* Hæc de iſta concertatione, ex qva genius illius temporis & ſtudiorum proxime ante Lutherum congnoſci poteſt. Jam de majoribus illis carius venditis indulgentiis, qvarum prædicatio Dominicanis commiſſa eſt, aliqvid afferendum reſtat.

Autographum indulgentiarum *a Johanne Angelo Arcimboldo* J. U. D. Præpoſito de Arciſate Protonotario & Referendario Apoſtolico, nec non ad Colonienſem, Trevirenſem, Salzburgenſem, Biſuntinenſem, Bremenſem, & Upſalienſem, Cameracenſem, Tornacenſem, Morinenſem, Atrebatenſem, Caminenſem & Miſnenſem provincias earumqve civitates & diœceſes. Nuncio & Commiſſario, civi cuidam Wurzenſi, anno 1516. conceſſum habuit, & exhibuit *D. Heinricus*

Digitized by Google

Hopfnerus Theolog. Lipſ. in *Saxon: Evangel. 1625. p. 121.* Simile inſeruit *Hiſtoriæ ſuæ ſeculi XVI. Hottingerus Part. III. p. 166.* Hujus Arcimboldi vicarius tantum ſeu ſubcommiſſarius erat Tezelius & illius diplomata hac ſubſcribere ſolebat formula:

„ Miſereatur tui Dominus Noſter JESUS CHRISTUS, „ per merita ſuæ ſanctiſſimæ paſſionis te abſolvat, & ego autoritate „ ejusdem, & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus, & ſanctiſſi„ mi Domini noſtri Papæ tibi conceſſa, & in hac parte mihi commiſ„ ſa, te abſolvo: primo ab omnibus cenſuris Eccleſiaſticis per te qvomodolibet incurſis: deinde ab omnibus peccatis, delictis & exceſ„ ſibus tuis hactenus per te commiſſis qvantumcunqve enormibus, et„ iam ſedi Apoſtolicæ reſervatis, in qvantum claves ſanctæ matris Ec„ cleſiæ ſe extendunt, remittendo tibi per plenariam indulgentiam o„ mnem pœnam in Purgatorio pro præmiſſis tibi debitam, & reſtituo „ te ſanctis ſacramentis Eccleſiæ & unitati fidelium, ac innocentiæ & pu„ ritati, in qva eras, qvando baptizatus fuiſti; ita qvod tibi decedenti „ clauſæ ſint portæ pœnarum, & ſint apertæ januæ paradiſi delitiarum, „ qvod ſi non morieris, ſalva ſit iſta gratia, qvando alias fueris in mor„ tis articulo. In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, Amen.

Fr. Johannes Tetzel, Subcommiſſarius,
manu propria ſcripſit.

Antonius Varillaſius *Tom. I. Lib. III. de hæreſ. p. 228. edit. Belg.* in eo putat officio ſuo defuiſſe Tezelium, qvod non prædicaverit: indulgentias non niſi vera pœnitentia acqviri, multoqve minori nu„ mero, qvam vulgus putaret. Vere pœnitentibus & contritis ſolum „ merita Chriſti & Sanctorum via illa applicari, & qvamvis per indul„ gentias non ſolum pœnæ Canonicæ ſed & Deo debitæ remitterentur, „ mille tamen & plures annos in Bulla memoratos relationem qvandam „ habere ad antiqvos eccleſiæ canones pœnitentiales, qvi longum pœni„ tentiæ tempus reqvirebant, & qvandoq; totius vitæ, ad unicum ſaltem peccatum mortale expiandum. Non examino, qvæ Theologicæ ſunt cenſuræ; ſed conſtare puto, ſi hæc prædicaſſet Tezelius, eſurienti ventriculo & vana crumena diſcedendum illi fuiſſe. Qvi enim veræ pœnitentiæ viam reqviri ad indulgentiarum fructum tutiſſimum certiſſimumqve accipiendum credidiſſent, habebant illam domi ſive in mentibus ſuis, per Dei gratiam nemini ſerio petenti negatam, nec erat,

ut

Digitized by Google

ut ære ſuo ſupervacaneam Pontificis liberalitatem redimerent. Itaqve cum Lutherus eo fere modo prædicaret, conſcientiæ qvidem ſuæ & populi ſpei ſatisfecit, ſed nummorum manſit indigentiſſimus, qvales & hodie pleriqve ſunt, qvi ad ejus ductum concionantur.

Ad §. h. *Natus erat)* Annus natalis Lutheri usqve qvaqve certus non eſt, ut ſcribit Melanchthon his verbis: In matre Margareta, „ conjuge Joh. Lutheri, cum cæteræ erant virtutes, tum vero præcipue „ lucebat pudicitia, timor Dei, & invocatio, intuebanturqve in „ eam cæteræ mulieres, ut in exemplar virtutum. Hæc mihi aliqvoties „ interroganti de tempore qvo filius natus eſt, reſpondit, diem & „ horam ſe certe meminiſſe, ſed de anno dubitare. Adfirmabat autem „ natum eſſe d. X. Novembr. nocte poſt horam XI. ac nomen *Martini* „ attributum infanti, qvod dies proximus, qvo infans per baptiſmum „ Eccleſiæ Dei inſertus eſt, Martino dicatus fuiſſet. Sed frater ejus Ja- „ cobus, Vir honeſtus & integer, opinionem familiæ de ætate fratris „ hanc fuiſſe dicebat, natum eſſe a natali Chriſti 1483. Habentur hæc in *præfatione Tomi II. Lat. Wittemberg.* qva hiſtoriam vitæ Lutheri nervoſe & egregie complexus eſt Philippus. Edita autem fuit ſeorſim anno 1547. a Johanne Pollicario, & Georgio Principi Anhaltino, Adminiſtratori Mersburgenſi dedicata. Integram *hiſtoriæ* ſuæ *Eccleſiaſticæ* inſeruit Boxhornius *p. m. 1044.* ubi Lutherum *herois incomparabilis* elogio mactat. Nihilominus Remondus diem 22. Octobr. præfert, ut malitioſæ Aſtrologi cujusdam Junctini calumniæ fidem conciliaret, qvi ex horoſcopo illius diei ingenium Lutheri miris modis infamare voluit. Hunc Iſaacus Malleolus, Profeſſor Mathem. Argentorat. anno 1617. edita diſſertatione de genitura Lutheri refutavit.

Iſennaci) Matthæus Razebergius, Medicus *Johannis Friderici Saxon.* Electoris in hiſtoria MS. Lutheri (cui jam ſeniori familiaris fuit aliqvando & medici operam præſtitit) Germanice ſcripta, qvæ in Bibliotheca Sereniſs. Principis Gothani habetur, refert, Lutherum anno 1498. Iſennacum a parentibus miſſum, & hoſpitium apud Conradum Cottam (familia illa ſenatoria etiam noſtra memoria Iſennaci ſupereſt) nactum eſſe. Docuiſſe tunc in Schola Franciſcanorum qvendam *Johannem Trebonium,* virum doctum, cui in more fuerit adaperto capite puerorum cœtum honorare, anteqvam in cathedra conſideret, negligentesqve id aliqvando collegas ſerio increpaſſe,

 dicentem:

ſionem in eos erumpendi fere abſtuliſſet. In his, qvæ de dotibus Lutheri prædicantur, demtis exaggerationibus, ex ore inimici acceptari poſſunt. Ex defectibus, qvos allegat, nullum probabunt adverſarii præter excandeſcentiam, de qva ipſe non ſemel qveſtus eſt, & jocandi nimiam qvandam libertatem. Hæc eo tempore, etiam monachis familiaris erat, qvi liberioribus imo ſcurribilibus dictis concionibus ſuis gratiam qværebant, imprimis in feſto Paſchali, in qvo ſolenne erat auditores ad riſum movere, qvem Paſchalem vocabant, das Oſter-Gelächter. Intrepido erat animo, non feroci, vanitatis & ambitionis, cum tot occaſiones haberet, nullum dedit ſpecimen, ſorte, qvam ſemel nactus erat, contentus, aliisqve omnibus potius qvam ſibi proſpiciens; aſtutiæ, qvam Italicam vocant, adeo expers, ut aperta animi ſimplicitate & credulitate in contrarium errorem impegiſſe videri poſſit. Ingratum nemo dixerit, qvi, uti conſtat, fere nihil cuiqvam debebat, & generoſo animi motu omnibus benefaciebat, etiam cum damno rei familiaris & ſupra vires. Qvam cito placabilis fuerit Tezelii, Caroloſtadii & aliorum exemplum oſtendit. Comeſſationes invitus adiit, ſæpe de incommodo earum qveſtus: vili & parco cibo gaudebat, ita ut in cuſtodia illa Wartburgenſi lautius habitus valetudinem corruperit. Cum aliqvando graviter ægrotaret, neglecto medicorum præcepto ad cibum vulgarem & ſolitum halecis aſſi & piſorum converſus, (ut Razebergius memoravit) ſanitatem recuperavit, & ejecto calculo morbum prodidit, qvem medici dignoſcere non poterant. Capacitas, ut loqvitur Gallus, aliarum voluptatum, objectum eſt virtutis: qvæ in reſtingvendis naturæ ardoribus exercetur, cujusqve Lutherus ſat magnum documentum dedit, dilato ad qvadrageſimum ſecundum ætatis annum conjugio. Deniqve concesſis vel omnibus, vel plurimis, qvæ ſcribit, nondum evictum eſt hæreſiarcharum ingenium Luthero fuiſſe, qvale Patres deſcripſerint. Neqve facile fuerit aliqvem eorum archetypum effingere. Hiſtoriæ enim teſtantur varii ingenii diverſorumqve morum homines, ſimplices, aſtutos, hilares, auſteros: placidos, iracundos; doctos & indoctos hæreſium autores fuiſſe; ingenii qvosdam, alios affectuum majori culpa.

Ad §. IIX. *Luderi & Lutheri cognomine*) Negligebatur enim orthographia Germanica, cum ipſa lingva, a monachis latinitatem qva-

qvalemcunqve affectantibus, tam infeliciter qvidem, ut tertium qvoddam lingvæ genus neqve Latinum neqve Germanicum, ſed commixtum & ſemibarbarum effabricaverint. Itaqve & in *libro Statutorum Facult. Theolog. Wittemberg.* referente D. Joh. Forſtero, in oratione anno 1612. de Lutheri Doctoratu & conjugio habita, hæc leguntur: *Decima octava Octobris, qvi fuit feſtivitas S. Lucæ, religioſus Pater, frater Martinus Luder, ordinis F. Eremitarum S. Auguſtini S. Theologiæ Licentiatus, hora prima pomeridiana ſecundum formam ſtatutorum a Magiſtro noſtro eximio Domino Archidiacono omnium Sanctorum Andrea Bodenſtein ex Carolſtadt veſperatus eſt; præſentibus Dominis de univerſitate, plurimisqve aliis venerabilibus hoſpitibus; ſeqventi die ad pulſum majoris campanæ congregatis ut prius patribus & hoſpitibus idem pater a præfato Magiſtro noſtro Andrea Doctoralibus inſigniis in S. Theologia ſecundum formam ſtatutorum eſt inſignitus.*

Erfordiæ, qvo parentum juſſu ſtudiorum cauſa anno 1501. conceſſerat) Razenbergius annum 1502. memorat, & Præceptorem Lutheri Academicum nominat *Johannem Greiff. ſive Gryphium.* In Magiſtrum promotum eſſe notat anno 1503. Fulmine ſive tempeſtate territum eſſe in rure, cum iter faceret, ita ut in terram procidens ſecum conſtituiſſet, ſi e periculo illo liberaretur, ſe in monaſterium conceſſurum eſſe. (idem ipſe Lutherus in dicta dedicatione *coactum & neceſſarium votum* vocat) Invitaſſe paulo poſt amicos, & pro more ſuo muſica, cujus peritus erat, illos delectaſſe, rogaſſeqve nihil tale ſuſpicantes, ut hilares hac ultima vice ſecum eſſe vellent, neq; enim hoc ſtatu ſe ab illis poſthac viſum iri, qvia monaſticam vitam inſtituere decreviſſet. Idem autor eſt, duriter habitum fuiſſe a Monachis, viliſſimisqve ſervitiis, mendicando maxime per civitatem, gravatum, idqve ei omni labore moleſtius viſum. Staupitium vero, cum (ut *provincialis*) aliqvando in monaſterium veniſſet, Priorem monuiſſe, ut Lutherum jam Magiſtrum & doctrinæ cupidum humanius tractaret, tempusqve ei ad ſtudia relinqveret. Eundem Luthero ſvaſiſſe, ut ſacras literas ante omnia legeret, *textualisqve* & *localis* (ut loqvi ſolebant) fieret, idqve eo cum ſucceſſu præſtitiſſe Lutherum, qvem Staupitius admiratus fuerit, eaqve de cauſa illum aliis prætulerit. Melanchthon *in vita Lutheri*, ſupra citata, territum fuiſſe Lutherum narrat, cum ſodalem, neſcio qvo caſu, interfectum amiſiſſet: miſerabiliter confoſſum memorat D. Nicol.

Digitized by Google

col. Selneccerus in *oratione de vita Lutheri* anno 1590. Hildeſiæ habita, qvam nuper Wittembergæ recudi fecit & annotationibus illuſtravit D. Joh. Frid. Maierus. Melanchthon dum iſta, qvæ adſcripſi, narrat, generatim annotat, Lutherum de ira Dei, item de mirandis pœnarum exemplis cogitantem, ſubito tantis terroribus ſæpe concuſſum fuiſſe, ut pene exanimaretur. Ac vidi ipſe, *ait*, cum in qvadam doctrinæ diſ- „ putatione propter intentionem conſternatus, in vicino cubiculo ſe in „ lectum collocavit, ubi hanc ſententiam crebro repetitam miſcuit in- „ vocationi. *Concluſit omnes ſub peccatum, ut omnium miſereatur.* Merentur & ſeqventia ex eodem libello notari, qvæ ad mores Lutheri, & geſta in monachatu pertinent, ut nempe doctrinam ſcholaſticam ejus- „ qve labyrinthos inexplicabiles diſerte multis admirantibus explicave- „ rit, ſed ita, ut ſtudia iſta tanqvam parerga tractaret, non famam inge- „ nii ſed alimenta pietatis qværens. Gabrielem & Cameracenſem pene „ ad verbum recitare potuit, diu multumqve legit ſcripta Occami, cujus „ acumen Thomæ & Scoto anteferebat: diligenter & Gerſonem lege- „ rat, ſed omnia Auguſtini monumenta & ſæpe legerat & optime memi- „ nerat. Notandum hoc contra illos qvi Lutherum rudem fuiſſe exiſtimant. Cæterum, ut Philippus recenſere pergit, fontes doctrinæ cœ- „ leſtis ex ſacris literis avide hauſit, doloribus illis angoribusqve ſuis mo- „ tus. Refert etiam ut aliqvando lethaliter decumbens & ſeni Monacho terrores ſuos exponens, magnum ſolatium cepiſſet, cum ſenex ille ſymboli articulum urgeret, *credo remiſſionem peccatorum*, & gratuitam juſtificationem per fidem exponeret: Selneccerus addit, prædictum ab illo monacho fuiſſe Luthero, non eſſe cito moriturum, ſed in virum magnum evaſurum.

Qvoniam muſici ſtudii mentio facta eſt, ex eodem Razebergii MS. percipitur, *Vocalis*, qvæ vocatur, muſicæ, non leviter gnarum fuiſſe Lutherum, ita ut in lineas ſive *notas* canenda componere aut compoſita corrigere poſſet. Delectabatur *Gregoriano* qvi dicitur cantu, & hymnis ac reſponſoriis in *figumti* qvem vocant, toni leges redactis. Igitur cum commenſalibus & filiis poſt cœnam ſacra modulabatur cantica, voce, qvæ *Alti* nomen habet, utens. Cum melancholia, qvod non raro fiebat, affligeretur, a cantionibus illis ſolatium petebat. Impetravit aliqvando ad eundem finem, a præſtanti Bavariæ Ducis Muſico, ut verba Pſalm. IV. *In pace in id ipſum dormiam, &c.* artificioſe

Digitized by Google

compoſita ſibi mitteret. Accidit ut aliqvando mœrore correptus ſe ſe per unum alterumqve diem ſolitarius includeret, nemine admiſſo. Tunc qvidam *Lucas Edembergerus*, qvi Johanni Erneſto Electoris Johann. Friderici fratri a ſtudiis erat, cum juvenibus aliis muſicæ peritis, eum conveniunt, fores muſei pulſant, & cum non reſponderet, tandem effringunt; ibi jacentem in deliqvio inveniunt, & non tam medicina aut cibo, qvam concentu muſico reficiunt. Solebat etiam animi cauſa in pagos vicinos ad paſtores excurrere, & aliqvando ibi concionari. Muſica tamen maxime delectabatur, nam cibum ne ſumtu qvenqvam gravaret, ſecum ferebat. Arti etiam tornatoriæ ad corpus exercendum operam dediſſe Lutherum ex epiſtola ejus ad Linceum patet anno 1525. ſcripta, in qva inſtrumenta qvædam meliora mitti ſibi Norimberga petit, jocans ſi mundus nolit ipſum alere, manu victum parare velle. Vide *Lib. II. epiſtolarum p. 229. b.*

Georgium Spalatinum.) Qvia hujus viri, ejusqve familiaritatis cum Luthero, itemqve librorum qvos de temporis ſui hiſtoria conſcripſit ſæpe mentio facienda eſt, non ingratum erit aliqva de eo hic legere, qvæ diligentiæ Frid. Hortlederi debemus *Vol. I. de cauſ. bell. German. Lib. IV. c. 23.* Georgius Spalatinus natus fuit anno 1484. in oppido *Spalato* ſive Spält / in ditione Epiſcopatus Aichſtetenſis, indeqve more ejus temporis nomen ſumſit: literis Norimbergæ, Erfordiæ, & Wittembergæ imbutus, hic Magiſtri titulum anno 1502. adſumſit. Erfordiam inde regreſſus, Juris Conſultos audivit. Anno 1507. ſacerdotio initiatus paſtor pagi *Hohenkirche* ad radices ſylvæ Thuringicæ, prope celebre monaſterium Vallis S. Georgii (Georgenthal) factus eſt, & novitiorum in dicto monaſterio præceptor. Anno 1509. Johannis Friderici, qvi poſtea Elector fuit, informationi præpoſitus. Anno 1511. Ottoni & Erneſto Luneburgenſibus Ducibus, cum in Wittenbergenſi Academia viverent, a ſtudiis fuit. Inde a Friderico Electore Saxoniæ ad *Secretarii* & *Sacerdotis aulici* ſimul munus, vocatus eſt. Extant literæ Leonis X. P. d. 1. Jan. & Julii Medicei, qvi poſtea Clemens VII. Pontifex fuit, d. 7. Jan. 1519. ad Spalatinum datæ, in qvibus eum nominant *Saxoniæ Ducis Secretarium Tom. I. Jen. Lat. f. 220. b. 221.* Adfuit Electori in Comitiis 1518. Auguſtæ, 1519. Francofurti in electione Caroli V. 1520. Aqvisgrani & Coloniæ, 1521. Wormatiæ. Fridericus moriens legavit ei florenos aureos annuos 160. qvam penſionem

Johan-

Digitized by Google

Johannes Fridericus anno 1538. forte mille ſexcentorum redemit. *Canonicus* fuit *collegiatæ Eccleſiæ Altenburgenſis*, qvæ in monte, ubi arx Principum eſt, etiam nunc extat, ad aulæ ſacra ſplendide aptata, reditibus ad alios pios uſus applicatis. Sed cum circa annum 1523. Lutheri doctrinam jam publice profiteretur, & anno 1525. uxorem Altenburgi duxiſſet, Paſtor ejus civitatis vicinæqve provinciæ & Voigtlandiæ, qva Electori Johanni parebat, *Superintendens* conſtitutus eſt. Adfuit eidem Electori, Spiræ in Comitiis 1526. & Auguſtæ 1530. Johanni Friderico ejus filio 1531. Coloniæ Anno 1532. Svinfurti 1534. ut & Cadani in Bohemia, aliisqve in locis tractatuum & negotiorum poſtea ſecutorum, fœderis maxime Smalcaldici, occaſione. Bibliothecam Electoralem coemtis Principum ære Venetiis libris Hebraicis & Græcis, qvæ poſtea Jenam tranſlati fuerunt, locupletavit. Viſitationibus Eccleſiarum in ditionibus Electoris ut & Henrici Ducis interfuit. Edidit verſionem Germanicam libelli Eraſmi *de inſtitutione Principis Chriſtiani*, & tractatum *de Arminio Cheruſco*, ut & *Chronicon de origine & familia Electorum & Ducum Saxoniæ*, Henrici Brunſvicenſis diffamationi oppoſitum, qvod Hortlederus *d.c. 23.* operi ſuo inſeruit. Inedita autem compoſuit hiſtorica multa qvæ *d.l.* Hortlederus recenſet, ſuæqve vitæ commentarium. At ex illis præter exempla libellorum *de vita Friderici* & *Johannis*, Electorum, & *de Maximiliano, Philippo, Carolo* & *Ferdinando* Auſtriacis qvædam, nihil hucusqve reperire potui. Obiit anno 1545. Altenburgi, in æde S. Bartholomæi ſepultus. Falli hinc aut gratis fingere oportet Varillaſium, cum *Lib. III. p. 254.* literas Pontificias ad Pfeffingerum & Spalatinum anno 1519. recenſens, *Conſiliarium* hunc *Electoris. & multorum liberorum parentem* fecit, *cui paupertas ſvaderet, Pontifici gratificari & cauſæ Lutheri nocere*; eo enim tempore Spalatinus ſacerdos & cœlebs erat, nec niſi poſt annos tredecim parens factus eſt. In epiſtolis Eraſmi *tres* ad Spalatinum extant *Lib. V. ep 35. Lib. IX. ep. 24. Lib. XIII. ep. 40.* In harum prima V. Cal. Jun. 1519. mire blanditur Spalatino, per qvem Fridericus nomiſma aureum ſui imaginem referens Eraſmo miſerat, ſcribitqve: *Se illum non ſolum inter præcipuos amicos ſed & inter patronos ſuos obſervandos habiturum eſſe non perinde in chartis qvam in pectore:* cæteras alibi allegavi: Extant & ad Eraſmum Spalatini literæ *Lib. XI. ep. 23.* in qvibus eum *Germaniæ communis patriæ decus* appellat & refert, *Fridericum omnes*

mnes Eraſmi libros in ſua habere Bibliotheca, qvam optimis libris refertam architectetur.

Hac tum erant ſtudia) Optandum foret, ut qvæ ante annum 1517. ſcripſit Lutherus, conſervata majori numero eſſent. Ex paucis qvæ ſuperſunt magnæ jam tum viri dotes eluceſcunt. Inter epiſtolas illo tempore memorabilis, ſi qvid judico, ante omnes eſt, qvam Spalatino ſcripſit 19. Octobr. anno 1516. in qva de ſtudio & interpretatione Scripturæ ab Eraſmo tentatæ & de Patribus tractat, *Lib. I. ep. 20.* totaqve hic legi meretur: Qvæ me in Eraſmo, homine eruditiſſimo, movent, hæc ſunt, mi Spalatine, qvod in Apoſtolo interpretando juſtitiam operum ſeu legis, ſeu propriam [ita enim appellat Apoſtolus] intelligit, ceremoniales illas & figurales obſervantias. Deinde de peccato originali (qvod utiqve admittit) non plane velit Apoſtolum loqvi cap. 5. ad Romanos. Qvi ſi legerit Auguſtinum in eis libris, qvos contra Pelagianos ſcripſit, præſertim de Spiritu & litera, item de peccatorum meritis, & remiſſione, item contra duas Epiſtolas Pelagianorum, item contra Julianum, qvi omnes in parte operum octava fere habentur, videritqve qvam nihil ex ſuo ſenſu, ſed præſtantiſſimorum Patrum, Cypriani, Nazianzeni, Rethicii, Irenæi, Hilarii, Olympii, Innocentii, Ambroſii, ſenſu ſapiat: erit forte, ut non tantum recte Apoſtolum intelligat, ſed majore etiam opinione dignum arbitraturus ſit Auguſtinum, qvam huc usqve credidit. Ego ſane in hoc diſſentire ab Eraſmo non dubito qvod Auguſtino in Scripturis interpretandis tantum poſthabeo Hieronymum, qvantum Auguſtinum in omnibus Hieronymo poſthabet. Non qvod profeſſionis meæ ſtudio ad B. Auguſtinum probandum trahar, qvi apud me, anteqvam in libros ejus incidiſſem, ne tantillum qvidem favoris habuit: ſed qvod videam B. Hieronymum velut dedita opera ad hiſtoricos ſenſus incedere: &, qvod mirius eſt, obiter ſanius interpretatur Scripturas, ut puta in epiſtolis, qvam ubi tractat eas de induſtria, ut in opuſculis. Neqvaqvam igitur juſtitia legis ſeu factorum tantum eſt in ceremoniis, ſed rectius etiam in univerſi decalogi factis. Qvæ qvando fiunt extra fidem Chriſti, etiamſi faciant Fabricios, Regulos, & plane integerrimos viros apud hominem, non tamen plus ſapiunt juſtitiam, qvam ſorba ficum. Non enim, ut Ariſtoteles putat, juſta agendo juſti efficimur, niſi ſimulatorie: ſed juſti (ut ſic dixerim) fiendo & eſſendo, operamur juſta: prius neceſſe eſt perſonam eſſe mutatam

tatam, deinde opera: prior placet Abel, qvam munera ejus: ſed hæc „ alias. Officium itaqve & amici & Chriſtiani facias precor, & Eraſmum de iis certum fac: cujus autoritatem, ſicut ſpero & cupio futuram celeberrimam, ita metuo ne per eandem multi ſibi accipiant patrocinium defendendæ illius literalis, id eſt, mortuæ intelligentiæ, qva plenus eſt Lyranus commentarius, & ferme omnes poſt Auguſtinum. Nam & Stapulenſi, viro alioqvin (bone Deus) qvam ſpirituali & ſinceriſſimo, hæc intelligentia deeſt in interpretando alienas literas, qvæ tamen pleniſſime adeſt in propria vita agendo, & aliena exhortando. Temerarium me diceres, qvod tantos viros ſub Ariſtarchi virgam duxerim, niſi ſcires, qvod pro re Theologica & ſalute Fratrum hæc facio. Adde qvæ poſtea anno 1518. eodem fere ſenſu ad eundem Spalatinum ſcripſit. *Lib. I. ep. 37.* Paulo ante ad Joh. Langum ſcripſerat *Lib. I. ep. 27.* Theologia noſtra & S. Auguſtinus proſpere procedunt, & regnant in noſtra Univerſitate, Ariſtoteles deſcendit paulatim, inclinatus ad ruinam prope futuram ſempiternam, mire faſtidiuntur lectiones ſententiariæ, nec eſt ut qvis ſibi auditores ſperare poſſit, niſi Theologiam hanc, id eſt, Biblia aut S. Auguſtinum aliumve Eccleſiaſticæ autoritatis Doctorem velit profiteri. Qvanti vero Auguſtinum fecerit, ex præfatiuncula in libellum ejus de *Spiritu & litera* a Carolſtadio editum apparet, inter epiſtolas anni 1518. relata. *Lib. I. n. 43.* Ad hiſtoriam rerum qvæ Luthero contigerunt ante motam diſputationem, pertinet etiam narratio de concione ejus Dresdæ habita, ex Fabricii *Lib. VII. p. 859.* ubi ſcribit: Paulo anteqvam mota fuerat hæc „ controverſia, Joannem Staupitium hominem nobilem, & ſui ordinis in Saxonia primarium, Georgius rogavit, ut ſibi probum & eruditum aliqvem concionatorem mitteret: id qvod ille facturum ſe recipit, eiqve ſtatim miſit Witteberga Lutherum, qvem ut ſummæ indolis juvenem, ſtudiisqve & moribus ſibi ſpectatum, commendavit. Is Dresdam cum literis Staupitii veniens, coram Duce jubetur verba facere in arce. Summa ejus ſermonis fuit: Salutis fiduciam nulli mortalium eſſe abjiciendam, qvod iis, qvi verbum DEI animis attentis audirent, veri Chriſti diſcipuli, & ad vitam æternam electi & prædeſtinati eſſent. In ea materia amplificanda immoratus eſt, totamqve doctrinam prædeſtinationis, ſi a Chriſto fiat initium, ſingularem vim habere affirmavit ad tollendum pavorem illum, propter qvem cogitatione

 ſuæ

" ſuæ indignitatis homines trepidantes a Deo fugerent, ad qvem confugere unum maxime deberent. Erat honeſta matrona, gynecæo præfecta Barbara Salana: eam in prandio Dux interrogat, qvomodo concio placuiſſet? qvæ reſpondit, ſi alteram talem audire poſſet, ſe animo tranqvilliore morituram: cui Dux iratior, ſe magna redempturum pecunia reſpondit, talem non audiviſſe concionem, qvæ homines temerarios faceret, idqve repetivit aliqvoties. Salanæ autem, id qvod optaverat, accidit, ut intra menſis ſpatium inciperet decumbere, & læta ex hac vita decederet. Poſt id tempus Dreſdam non rediit. Ex eo qvod annectit Fabricius qvod poſt tempus hoc Lutherus Dreſdam non redierit lucem accipit *epiſtola 36. ex Lib. I.* ubi Lutherus d. 14. Jan. 1518. prolixe narrat Spalatino, ut Dreſdæ convivio ab Emſero exceptus fuerit, ſed in diſputationem acrem cum ſubornatis monachis Dominicanis de Theologia Thomiſtica inciderit, unde ipſi calumnia apud Georgium Ducem fuerit ſtructa; meminit concionis ſuæ de ſtultis ſupplicantium votis & qvid Chriſtiano petendum eſſet, qvam habuiſſe ſe dicit in Feſto D. Jacobi, id eſt, 25. Julii, unde liqvet factum id eſſe anno 1517. qvatuor menſibus ante publicatas contra Tezelium theſes, liqvet etiam jam antea ob liberiorem doctrinam Thomiſticæ ſectæ odium in ſe concitaſſe Lutherum: an tamen eadem ſit concio, cujus Fabricius, & cujus Lutherus mentionem fecit, nolim definire.

Ad §. XII. *Hominem absqve pudore & indoctum fuiſſe.)* Eloqventisſimum facit Varillaſius *Lib. III. p. 226.* ita ut Lutherus, qvi tunc in concionibus tyro, ut ait, erat, hoc fine Tezelium ſibi potiſſimum adverſarium elegerit, ut eo ſuperato pro maximo tota Germania concionatore haberetur. Hæc meris conjecturis noviter & impertinenter excogitatis inniti puto, donec certis & fidis teſtimoniis probentur, neqve enim ulla æmulatio de concionibus (qvas Lutherus pro parergo habebat) ſed de dogmatibus fuit, & clamores Tezelii imitari indignum illo ingenio eaqve eruditione erat, qvam paulo ante in Luthero deprædicaverat Varillaſius. Veteranum jam agyrtam, & felicem præconem indulgentiarium in Miſnia etiam fuiſſe Tezelium memorabili exemplo *ex Chronico Fribergenſi D. Andr. Molleri* probatur. Scribit enim *part. II. p. 153. Anno 1507. die Jovis poſt Eſto Mihi Joh. Tezelius Pirnenſis Monachus Dominicanus & Doctor Theologiæ, prima vice Fribergam venit, & intra biduum duo florenorum millia indulgentiarum*

Digitized by Google

arum cauſa in urbe lucratus eſt. Si verum eſſet, qvod Auguſtiniani Dominicanis nundinationem hanc inviderint, jam decennio ante Lutheri diſputationem, anſam habuiſſent qverelas ſuas inſtituendi. Ex eodem vero Molleri Chronico *Part. II. p. 170.* notandum eſt, Tezelium paulo poſt qvam Lutherus theſes ſuas Wittenbergæ publicaſſet, denuo Fribergam veniſſe, ſed non ſolum parum effeciſſe, ſed & in diſcrimen veniſſe amittendæ qvam corraſerat pecuniæ, foſſoribus metallicis vim ei intentantibus; itaqve ſine mora diſceſſiſſe. Aliud ejus factum improbum & neqviſſimum narratur in *Chronico Zviccavienſi M. Tob. Schmidii* anno 1656. edito *p. 380.* cujus teſtem allegat *Georg. Strigenitium in Jon. proph. f. 147.* Tezelius cum Zviccaviæ, anteqvam præco indulgentiarum fieret, concionatoris munus exerceret, conviva æditui eſſe aliqvando voluit. Hunc, cum inopiam prætenderet, Faſtos inſpicere juſſit, & cujus Sancti nomen craſtina dies gereret, referre. Juvenalem, ait ille, invenio, ſed parum celebrem. Ego illum, reſpondet Tezelius, clariſſimum faciam, tu modo cras campanarum ſonitum maximum ede, qvalis in Feſtis ſolennibus fieri ſolet. Eo facto, concurrit populus. Inter ſacrum, qvod celebra ſolenniter in altari, qvod e regione ſuggeſtus erat, fecerat, ad concionandum aſcendens Tezelius ita infit: Aperiendum vobis aliqvid eſt, auditores, qvod ſine ſalutis diſpendio ignorare non poteſtis. Scitis utiqve nos jam dudum Sanctos plurimos invocaſſe, ſed illi fere ſeneſcunt, & nos audire atqve juvare faſtidiunt. Hodie memoriam *Juvenalis* celebramus, hucusqve qvidem parum noti, ſed confidite: Novus enim Sanctus novo cultu lætus, tanto alacrior ad auxilium nobis ferendum erit. Fuit ſanctiſſimus Martyr, innocentiſſimum ſangvinem ſuum profudit. Si ejus innocentia frui apud Deum vobis cordi eſt, oſtendite ad hodiernum ejus honorem, liberalitatem veſtram: primores exemplo cæteris præeant, & oblationes in Miſſa hac ſolenni largiter omnes faciant. Id ut certius obtineret, in ſuggeſtu perſtitit, hortator & ſpectans, qvid ſinguli offerrent; etiam in januis templi conſtituerat, qvi populum exire ante oblationem, non ſinerent; tandem deſcendens & ipſe nammulum obtulit; æditui vero in aurem dixit, ſatis oblatum eſſe, unde laute cœnarent. Alia magis vulgata prætereo, ſed tacere non poſſum egregiam relationem *de Johanne Epiſcopo Miſnenſi* ex nobili *Salhauſiorum* familia, qvi ante Sleinizium ſedem illam tenuit, in qva & præl, qvædam

Refor-

Reformationis & de Tezelio vaticinium refertur a *Chytræo Lib. II. fol. 55.* his verbis: „ Fuit præſulis Joannis ſagacitas, prudentia, ſeveritas, „ magnitudo animi, & induſtria in officio eximia. Libros precationum, „ electionum & cantionum, qvibus Sacerdotes utuntur, ab Andrea Prole, „ cujus tum eruditio & pietas inter monachos præcipue celebris erat, „ emendari & imprimi curavit. Præcones indulgentiarum nomine & „ autoritate antiſtitis Magdeburgici, venias venales circumferentes, ex „ ſua diœceſi plane rejecit, & populi ſtultitiam reprehendit, qvi pecu„ niam mitteret in eam ciſtam, ad qvam reſerandam claves non haberet. „ Superſtitiones temporum ſuorum multas palam improbavit, ac ſe, Sa„ cra Biblia legentem, religionem præſenti valde diſſimilem invenire „ dixit. Nobili cuidam de Miſſarum fundatione conſilium ipſius pe„ tenti, reſpondit, pulcherrimum in eqvo membrum eſſe oculos, verum „ ſi totum corpus nihil præter oculos eſſet, prodigio magis qvam orna„ mento id futurum eſſe. Nullum animal audacius eſſe eo, qvod e cu„ cullo proſpiceret. De Monachis ajebat, ac multa illius ſimilia in ſu„ perſtitiones ætatis ſuæ jocantis apophthegmata feruntur. Deniqve „ paulo ante obitum, a Tezelio indulgentias denuo vendi audiens, dixit: „ Hunc fore indulgentiarum inſtitorem ultimum, qvod nimia ipſius & „ intoleranda impudentia eſſet. Aliud Epiſcopi hujus factum itidem in cauſa indulgentiarum narrat *Fabricius Lib. VII. fol. 846.* his verbis: „ Venditabat tum per Miſniam Chriſtianus Baumgartnerus, patria No„ rimbergenſis, indulgentias pontificias contra Ruſſorum gentem, armis „ Livoniam infeſtantium. Is per Ducis provincias jam multum pecu„ niæ collegerat; ad ſuam vero accedentem diœceſin præſul Miſnenſis „ Joannes VI. de Salhauſiorum familia noluit admittere: in qvem cum „ ſententia excommunicationis ab illo circulatore mercenario lata eſ„ ſet, factum ſuum ad Pontificem, non tamen ſine magnis ſumptibus, defendit. Addo deniqve ex *Ms. Arnoldi de vita Mauritii Electoris* ſupra allegato, feſtivam narratiunculam de Tezelio: „ Cum Lipſiæ eſſet, & „ multam pecuniam a civibus & nobilitate corraſiſſet, convenit eum No„ bilis qviſpiam, fraudem ejus ſubodoratus & ex eo qvæſivit, an abſolu„ tionem impertiri poſſet de peccato, qvod in animo ſibi propoſuiſſet? „ reſpondit Tezelius ſe id poſſe, ſed accepta pecuniæ ſumma parata. No„ bilis nihil cunctatus, qvod popoſcerat, ſolvit, & indulgentiarum diplo„ ma pro crimine deſtinato, Tezelii manu & ſigillo firmatum accepit.

Non

Non multo poſt cum Tezelius Lipſiæ diſcederet, Nobilis explorato „
ejus itinere loco commodo illum per inſidias adortus nummis ſpoliat, „
& fuſte inſuper probe dedolat, vacuumqve Lipſiam dimittit, indicans „
hoc eſſe illud peccatum, qvod in mente habuiſſet, & pro qvo veniam „
impetraſſet. Georgius Dux Sax. intellecto facinore commoveri pri- „
mum cœpit, indignatus qvod viro Eccleſiaſtico, qvem non parvi faci- „
ebat, in ſua regione & a qvodam ex ſubditis ſuis, ea contumelia illata „
eſſet, ſed poſtea intellecta rei geſtæ ſerie placatus fuit, & nullam Nobili „
pœnam irrogavit. Hæc Arnoldus. „

Extat in Biblioth. Paulina Lipſienſi ſcriptum Tezelii Germanicum, qvatuor qvaternionum paulo poſt theſes Tezelianas, ſed ante habitam diſputationem Francofurtenſem typis vulgatum, in qvo refutare conatus eſt Concionem Lutheri de indulgentiis anno 1517. habitam, qvæ in viginti paragraphos diſtincta in Tomis Germanicis, (*Tomo I. Altenb. f. 56.*) reperitur, nec qvod ſciam Latine verſa eſt, Tezelii ſcriptum titulum habet: Vorlegung gemacht von Brudrr Johann Tezel Prediger-Ordens Ketzermeiſter / wider einen vermeſſen Sermon von zwanzig irrigen Artickeln Babſtlichen Ablaß und Gnade belangende allen Chriſtgläubigen Menſchen zu wiſſen von nöthen. Id eſt, *Refutatio a Fr. Joh. Tezelio ordinis Prædic. hæreticæ pravitatis inqviſitore, contra temerarium ſermonem, qvi viginti erroneos articulos, ad indulgentias, & gratiam Pontificis ſpectantes, continet pro neceſſaria omnium Chriſtianorum informatione compoſita.* Hoc ſcriptum cui Lutheri ſermo articulatim inſertus eſt, itidem in 20. puncta diſtribuitur. Defenduntur indulgentiæ autoritate Pontificia & Scholaſticorum rationibus, tolli autem per illas jactantur pœnæ non ſolum Canonicæ, ſed & qvas Deus exigit, illæ maxime, qvas merentur, qvi non ſatis fuere contriti aut qvibus ſatisfactiones juſto minores a ſacerdotibus imponuntur. Negat Tezelius bonorum operum exercitium per indulgentias retardari, putat potius promoveri, cum plus mereantur opera poſt indulgentias, per gratiam Chr ſti, diſpenſante Pontifice ex indulgentiis acqviſitam, qvam qvæ ex obligatione naturali fiunt: præfert vero collationes pro redimendis indulgentiis eleemoſynæ niſi hæc in extremo neceſſitatis caſu detur. Singulis punctis una eademqve formula ſubmittit ſe judicio ſedis Pontificiæ & Univerſitatum & docto-

rum; tandem ſub periculo aqvæ & ignis in certamen deſcendere paratum ſe oſtendit. Lutherum non nominat. Reſpondit ad hunc Tractatum Lutherus, editis vindiciis ſermonis ſui: Freyheit des Sermons D. M. L. Bäbſtl. Ablaß und Gnade belangende/ wider die Vorlegung/ ſo zur Schmach ſein und deſſelben Sermons ertichtet. id eſt, *Vindiciæ Sermonis D. M. Lutheri de indulgentiis & gratia Pontificia, contra refutationem qvæ in ſuam & ſermonis contumeliam effabricata eſt.* In hac diſſimulato viciſſim Tezelii nomine & omiſſis adverſarii *foliis aridis aut floribus chartaceis*, ut loqvitur, id eſt, verbis inanibus, regerit qvæ ad cauſæ caput pertinent, negatqve pœnitentiam a Chriſto injunctam per Pontificem relaxari poſſe, ſed ſaltem ſatisfactiones canonicas. Ex mille, qvi in contrarium jactentur Doctoribus, non niſi Thomam, Bonaventuram, Lombardum, & Alexandrum Hales pro indulgentiis numerari debere monet, qvos cæteri ut turba ſint ſecuti. Reprehendit reſtrictionem eleemoſynarum ad caſum ſummæ neceſſitatis, nec præmium qvod miſericordiæ erga proximum a Scriptura aſſignatur, attribui poſſe exiſtimat illi, qvi ex amore ſui redimere vult, meritas & juſtas cenſuras. Convitia ab adverſario ſe patienter ferre teſtatur, imo ſe eum amare & pro illo orare profitetur: inſcitiam tamen ejus arguit, & ut aſini vocem a ſe ſperni clamores ejus dicit, præſtare enim a talibus culpari, ait, qvam laudari: minas ignis & aqvæ ridet, & conſulit adverſario, ut pro aqva liqvorem vitis, & pro igne fumum culinæ ex anſeribus aſſis appetat, huic enim illum magis ſvetum eſſe: expectare ſe ait intrepide ſi qvis ſit, qvi Wittenbergam venire velit, hæreticæ pravitatis inqviſitorem, liberum ei acceſſum & apertas portas offert, hoſpitium etiam & victum ex liberalitate Saxoniæ Electoris certo ſperandum, laudatiſſimum enim Principem non protecturum eſſe hæreſin, neqve talem illum eſſe, qvalem notaſſe viderentur theſes Francofurtanæ. Inter illas enim diſputatione ſecunda *num. 48.* ita ſtatuerant cruenti illi magiſtri Tezelius & Wimpina: „ *Docendi ſunt Chriſtiani qvi Hæreticorum defenderunt errorem, „ & hos ſua potentia efficientes ne ad manus judicis veniant examinandi, „ pro excommunicatis & ſi non ſatis fecerint intra annum, ipſo jure pro „ infamibus ſunt tenendi, qvi etiam per Juris capitula terribiliter multis „ plectentur pœnis in omnium hominum terrorem.* Theſi 50. taxatis iis, „ qvi *indulgentia pleniſſima & ſummi Romani Pontificis* circa eandem

poteſta-

Digitized by Google

poteſtatem, chartas aut libros implere, vel prædicantibus ſcribentibusqve adhærere, eorum ſcripta favoriſare, in vulgus ſpargere & per orbem invulgare, ſeu de eis ipſis in angulis vel ad partem coram hominibus, impudenter & per contemtum loqvi velint, hæ ſubjunguntur minæ, timeant ſibi, ne in præfatas propoſitiones incidant, & per has atqve alias damnationis periculo graviqve temporali confuſioni ſe exponant. Beſtia enim, qvæ montem tetigerit, lapidabitur. Tale prætor hic, qvi ſe *Sacræ Theologiæ Baccalaureum & hæreticæ pravitatis inqviſitorem* in titulo theſium venditabat, edictum propoſuerat, qvo multo magis qvam argumentorum efficacia conatus Lutheri aut fautorum ejus retundi poſſe confidebat: *Sed qvi habitat in cœlis irridebat eos.*

Reperiuntur & illa.) Qvædam ex illis ſpeciminis cauſa non pigebit hic legere. Ex prioribus qvidem 106. iſtas:

11. *Hanc pœnam, ob peccata contrita & confeſſa impoſitam, poteſt Papa per indulgentias penitus relaxare.*

12. *Sive hæc ſit ab eo, vel ſacerdotis arbitrio, vel canone impoſita, vel etiam juſtitia divina exigenda, cui contradicere eſt errare.*

13. *Sed licet per indulgentias omnis pœna in diſpoſitis remittatur, qvæ eſt pro peccatis debita, ut eorum eſt vindicativa.*

14 *Errat tamen, qvi ob id tolli putet pœnam, qvæ eſt medicativa & præſervativa, cum contra hanc Jubilæus non ordinetur.*

53. *Papa etſi in purgatorium nullam habeat clavis poteſtatem, habet tamen Jubilæum illis adplicandi, per modum ſuffragii autoritatem.*

66. *Qvemlibet Chriſtianum vere compunctum, habere celeriter & totaliter plenariam a pœna & culpa, ſine indulgentiis remisſionem, error.*

73. *Opera charitatis plus valent in merendo, ſed veniæ plenariæ magis in celeriter ſatisfaciendo, & totaliter relaxando. Qvi hoc neſcit, vel non credit, & unum populos docet, & aliud tacet, errat.*

76. *Dans pauperi & mutuans egenti melius facit, qvo ad meriti augmentationem, ſed redimens venias melius, qvoad celeriorem ſatisfactionem.*

78. *Eleemoſynæ ſpirituales ſunt corporalibus præſtabiliores, & ſibi ipſi factæ ordinatiores, unde ſi qvis indigeat veniis, nec poſſet pauperem*

extra articulum neceſſitatis juvare, melius longe facit redimendo, qvam pauperi (ut prædictum) ſuccurrendo; contrarium docens, errat.

80. *Qvamvis veniarum redemptio non ſit præcepta, eſt tamen egentibus de optimo conſilio.*

91. *Theſaurum Chriſti, non eſſe merita Chriſti & ſanctorum, error.*

92. *Hæc operari venialem, hoc eſt, à Deo copioſam, celerem, totalemqve ſatisfactionem extra Papæ applicationem error.*

97. *Indulgentias, qvas Concionatores vociferantur, maximas eſſe, vere tales, qvoad quæſtum promovendum, error.*

98. *Imo theſaurus indulgentiarum retia eſſe, qvibus nunc piſcantur divitias virorum, impiiſſimus error.*

99. *Cumqve peccatum in Matrem Chriſti commiſſum (qvantumvis enorme) minus ſit, qvam ſi illud ipſum in Filium committatur, qvod eſt Chriſti expreſſo teſtimonio remiſſibile.*

100. *Qviſqvis ergo tale in vere contritis Indulgentiis ſolvi non poſſe dicit, contra Evangelii textum & ipſummet Chriſtum, inſanit, furit & errat.*

Ex poſterioribus 50. has:

1. *Docendi ſunt Chriſtiani, ex qvo in Eccleſia poteſtas Papæ eſt ſuprema, & à ſolo Deo inſtituta, qvod à nullo puro homine, nec à toto ſimul mundo poteſt reſtringi aut ampliari, ſed à ſolo Deo.*

2. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Papæ in eos omnes immediatam juriſdictionem habenti, in his, qvæ ad religionem Chriſtianam, & ad Cathedram pertinent, ſi conſona fuerint juri divino & naturali, ſimpliciter obedire tenentur.*

3. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Papa juriſdictionis autoritate, ſuperior ſit tota univerſali Eccleſia & Concilio, qvodqve ſtatutis ſuis humiliter ſit obediendum.*

4. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Papa ea qvæ fidei ſunt, ſolus habet determinare, qvodqve Sacræ Scripturæ ſenſus ipſe autoritative, & nullus alius pro ſuo ſenſu interpretatur, & qvod aliorum omnia dicta vel opera habet, vel approbare aut reprobare.*

6. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod etſi Papa in fide erraret circa ea, qvæ fidei ſunt, malam tenendo opinionem, non tamen ipſum errare contingit de his, qvæ ſunt fidei, in judicio de eis ſententiando.*

16. Do-

Digitized by Google

16. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Eccleſia multas tenet Veritates Catholicas, qvæ in Canone Sacræ Scripturæ veteris & novi Teſtamenti in propria verborum forma minime continentur.*

17. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod Eccleſia multa tenet, ut Catholicas veritates, qvæ tamen ſicut nec in Canone Bibliæ, ita nec a Doctoribus antiqvioribus ponuntur.*

18. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod obſervantiæ omnes in materia fidei, Apoſtolicæ ſedis judicio definitæ, ſunt inter Catholicas veritates computandæ, licet in Canone Scripturæ ſacræ non reperiantur contineri.*

19. *Docendi ſunt Chriſtiani, qvod ea, qvæ de tenenda fide & hæreticorum confutatione, Doctores ab Eccleſia approbati aſſertive tradiderunt, licet in Canone Scripturæ Sacræ expreſſe non contineantur, ſunt tamen hujuſmodi eorum ſcripta inter Catholicas veritates computanda.*

In odium Alberti Archiepiſcopi.) Henricus Brunſuicenſis qvi *junior* cognominatur, magnus ille Lutheri & Saxonicorum Principum hoſtis, inter alia criminatus erat publico ſcripto Fridericum, qvod odio Moguntini, cui Archiepiſcopatum Magdeburgenſem inviderit, Lutherum foverit, & tumultum illum excitaverit. Id per calumniam ſpargi dicit Lutherus, in apologia contra Henricum anno 1541. prodita *Tom.VII. Alt. f. 461.* Bonum laudabilemqve Principem, ait, excu- „
ſare teneor, comperi enim ipſum potius operam impendiſſe, ut Alber- „
tus fieret Archiepiſcopus Magdeburgenſis, neqve enim tunc erat ex Sa- „
xoniæ Ducibus, cui Fridericus eam dignitatem procurare potuiſſet. „
Qvicqvid ſit, ſcio, & Lochaviæ (nunqvam enim alias eum vidi, niſi „
Wormatiæ in comitiis) ex eo intellexi, qvod Albertum impenſe lau- „
daverit, & de eo magnam ſpem conceperit fore, ut utilis in Imperio „
Rom. Germ. Princeps eſſet futurus. Cum enim Serveſta rediiſſet, ubi „
una cum Alberto pacem tractaverat in bello (Hildeſienſi) anno 1519. „
ut Imperii Vicarius poſt mortem Maximiliani, ita ei placuit Alber- „
tus, & tantum ipſi tribuit Elector, ut diceret: Laſt mir den Mann „
mauſen / er wirds thun. (proverbiali dicterio innuens, annis maturiorem res egregias geſturum eſſe.) Sed non multo poſt, cum eum „
intimius noſcere cœpiſſet, ad ſuos dixit, nunqvam ſe tota vita in ſpe „
ſua de aliqvo turpius deceptum fuiſſe, qvam ab Alberto; pœnitebat „

ergo eum laudis,qva eum extulerat. Addit Lutherus: nunqvam ab Electoribus Saxonicis tam benigne reſponſum fuiſſe, qvam ab berto, ita ut pro angelo eum habuiſſet. Hypocriſin ergo ejus ſum culpat, qvi tam placide egerit, & tamen Lutheranos omnibus m odiſſet & afflixiſſet. Notandi hic ſunt Antonii Varillaſii craſſi er res, qvos in relatione & judicio de Friderico Saxoniæ Electore c mittit *Lib. III. de hæreſ. p. 230. & ſeqq.* Prætereo qvod abdomen Friderici, fratre ejus geniti, Friderico tribuat, qvi formoſus & agil rat, ſi qvis alius; calumniam etiam qva hypocriſin ei in religione putat, alibi refutavi. Qvid autem ineptius & falſius dici poteſt, qv Archiepiſcopatum Magdeburgenſem plusqvam dimidiam partem lectoratus Saxonici, latiſſimi licet & fertiliſſimi, ut ait, occupare? chiepiſcopatus enim anno 940. fundatus fuit, ex Ottonis I. In patrimonio; illa vero provincia Saxoniæ, qvæ Electoratus dign tem habet, neqve inter latiſſimas aut fertiliſſimas referri poteſt (ſe ratim ſcilicet a Miſnia, Thuringia & aliis conſiderata) ad March Miſniæ poſt qvinqve ſecula anno nempe 1423. pervenit, cum Archi ſcopali ditione minime commixta, neqve Electoribus in hanc pr Burggraviatus, qvem vocant, jura qvidqvam juris. Qvapropter ex Germanorum Principum more, ſed aliunde ſumto exemplo & criminatur, Fridericum niſi religione impeditus fuiſſet, hunc Ar epiſcopatum & ſex ſuffraganeos Epiſcopatus ſuæ deſtinaſſe ambiti aut rapinæ. Non magis verum eſt, qvod narrat Magdeburgum, bem totius Germaniæ maximam, opulentiſſimam & populoſiſſim fuiſſe, multoqve minus qvod ſola plus valuerit, qvam totus electo tus; aut qvod ſua potentia omnium Principum Germanorum co lia turbare potuiſſet, ideoqve illius poſſidendæ cupidine Electorem graſſe. Nihil horum in mentem venire potuit vel ſtupido, nedum ta, qvantam ipſe ſcriptor ei tribuit, ſapientiæ Principi; addo & æq ſimo ſuisqve rebus ſumme contento. Unde autem probabit au Fridericum omnium Canonicorum ſuffragia, vacante anno 1513. chiepiſcopatu ſollicitaſſe, ſed obſtitiſſe ei Auſtriacos æmulatione Saxones, & ſedem Romanam potentiæ Principum Germanorum ceſſiones præſulatuum invidiſſe, & ita extrema cum Friderici off Albertum Brandenburgicum electum fuiſſe? Hæc omnia niſi au ticis documentis demonſtrentur, vel incaute ex calumniatorum

bris exſculpta, vel ab autore conficta eſſe apparet, ut Reformationis cauſas ex æmulatione profana deducat. Nulla erat inter Auſtriac. & Fridericū aut ejus agnatos æmulatio, magna potius tunc animorum conſenſio. Qvod ſi Pontificiæ dominationis magiſtri, ut Varillaſius putat, impedire incrementa familiarum ſupremarum in Germania volebant, cur Albertum Saxonem, Friderici fratrem, Moguntino Archiepiſcopatu; cur Brandenburgicum hunc Albertum eodem non prohibuerunt, & cur paulo poſt exemplo inaudito etiam Magdeburgenſem huic conferri ſiverunt? Scriptores deniqve optimi ex noſtratibus tum archiva chartæqve publicæ & privatæ, de his ſimultatibus & artibus tacent: & ex Luthero audivimus, lætatum eſſe Fridericum de electione Alberti Brandenburgici. Veriſſima etiam eſt ratio a Luthero allata, qvod nulli tunc ex Saxoniæ principibus fuerint, qvi ambire præſulatum Magdeburgicum potuerint, non Elector Fridericus; non frater ejus Johannes, cui uxor & filius erat, Electoratus ſucceſſioni proximus; non patrueles eorum Georgius & Henricus, maritus uterqve hic tunc absqve liberis, Georgii vero primogenitus puer undecennis in ſpem opulenti principatus educabatur, alter novem annorum mentis infirmæ erat. Et hi ſunt omnes qvi illo tempore vivebant. Deniqve tam properanter ad electionem Alberti proceſſerunt Canonici, ut teſte Fabricio, Erneſti defuncti mortem per aliqvot dies celaverint, cadavere etiam feneſtris admoto, donec rata fieret Alberti ſucceſſio; ita ut nulli negotiationi locus fuerit. Sed fabulis aut calumniis chartas implent ſcriptores iſti aulici, & peſſimo exemplo apud exteros diffamant magnos optimosqve ſeculi ſui Principes; magnamqve inſuper rerum, locorum, temporum & hominum, de qvibus tractant, imperitiam produnt. Obiter notandum, qvod ex Lutheri relatione hac conſtet, qvam caute cum eo verſatus ſit Fridericus Sax. El. qvod & ex Spalatino alicubi probavi; ita nimirum ut familiarem acceſſum ei nunqvam dederit. Retulit hoc Lutherus publice vivo Friderico, ſed paulo ante ejus mortem in libello *contra cœleſtes* qvos vocat *Prophetas* menſe Jan. 1525. ubi ad calumniam Carolſtadii, qvi ſe a Luthero apud Electorem Fridericum accuſatum eſſe qverebatur, ita reſpondet: Se nunqvam verbum tota vita ſua cum Electore iſto locutum eſſe, imo ſemel tantum faciem ejus vidiſſe, in Comitiis Wormatienſibus, cum ſecunda

vice

Digitized by Google

vice coram Cæſare & Statibus audiretur. Sed oblitus tunc fuit ejus, cujus in allegata Apologia anno 1541. meminit, conſpectus, qvi Lochaviæ anno 1519. accidit.

Ad §. XII. *Heidelbergæ publice diſputanda*) Eſt apud me *Henrici Altingii* clariſſimi inter Reformatos Theologi *Narratio hiſtorica de Eccleſiis Palatinis* anno 1681. Grœningæ eleganti ſtylo compoſita. Deſcribi eam fecit Heidelbergæ ante annos plus minus viginti frater meus *Henricus Gottlob a Seckendorff* cum Sereniſſimo Carolo Ludovico Electori Palat. a conſiliis eſſet, inde in Franconia patria, & arce noſtra Zenniana communi, privatim vivens, a Ducibus Saxoniæ Conſiliarii dignitate ornatus, & ad Hennebergici Principatus militaria & circularia, qvæ vocant, negotia adhibitus, præfecturam etiam Regiomontanam ab Erneſto Saxoniæ Duce p. m. gubernandam obtinuit; ſed anno 1675. in legatione ad Sereniſſ. Electorem Brandeburgicum, qvi tunc in Franconia cum exercitu hybernabat, lue caſtrenſi infectus, florenti ætate (nam annum XXXVIII. nondum impleverat) ereptus nobis eſt, longiori vita, ſi eruditio & rerum agendarum peritia morumqve honeſtas ſpectetur, digniſſimus. Ignoſcant mihi lectores, qvod teneri amoris affectu, qvo hunc non ut fratrem ſaltem, ſed & ut filium, poſt communium parentum fata a me educatum, proſecutus fui, & qvem ad relictos ab eo meæ curæ filios duos transtuli, digreſſiunculam hanc inſero, memoriam viri dum viveret, haud incelebris, in libro hoc meo, (ſi fas eſt ætatem aliqvam ejus ſperare) utcunqve conſervaturus.

Ad *Altingii* librum redeo, & ex illo, qvia comperire hucusqve non potui an typis fuerit publicatus, de Lutheri diſputatione Heidelbergenſi ſeqventia adſcribenda eſſe duxi, qvibus ille poſt præloqvium hiſtoriam ſuam exorſus eſt. „Initium Reformationis non aliunde rectius deducemus, qvam a primo Evangelii renati præcone *Martino Luthero*: qvi pridie Calend. Novembr. anno 1517. themata XCV. contra indulgentias Papales publice propoſuit Wittembergæ & ut earum adſertione ac defenſione, implacabile bellum indixit ſedi & Eccleſiæ Romanæ, ita reformationi per Germaniam cauſam dedit. Is anno ſeqventi Heidelbergam, licet alio fine, venit, iſthic qvoqve initium pii operis facturus. Erat Lutherus Monachus *Auguſtinianus* ordini illi initiatus, & in eo celebris, cujus cucullum nondum depoſuerat.

Cum

Cum igitur Conventus Auguſtinianorum indiceretur Heidelbergæ anno 1518. negotii alicujus cauſa, qvod eum ordinem ſpectabat, etſi diſvaderent profectionem amici ob pericula, qvæ in itinere facile ipſi poſſent obtingere, ipſe tamen perſtitit in propoſito, obedientiæ ordini debite ſatisfacturus, atqve eo ſe contulit. Delatus fuit Heidelbergam menſe Aprili anni ejusdem, & honorifice exceptus a Wolffgango Principe, Electoris Palatini fratre, diſcipulo Johannis Oecolampadii, a qvo cum aliis fratribus minoribus bonis literis & pietate imbutus fuerat, hoſpitium autem ei aſſignatum in clauſtro Auguſtinianorum, qvod poſtea *Sapientiæ Collegium* appellatum eſt. Dum iſtic moratur, & qvæ ordinis erant, tractat, ipſe actus zelo propagandæ veritatis conſcripſit & propoſuit concluſiones (paradoxa vocat ipſe) mixti generis *qvadraginta*; ex Theologia XXVIII, & XII, ex Philoſophia: qvibus taxavit Romanæ Eccleſiæ errores receptos, de Libero arbitrio poſt peccatum, de gratia, fide, juſtificatione, operibus bonis, imprimis autem de juſtificatione per fidem absqve operibus doctrinam Pauli & Auguſtini repræſentare ac demonſtratam dare voluit. Reſpondentem ſibi delegit *Leonhardum Bejerum* ejusdem ordinis Monachum, & themata pro more affixa publice die 26. Aprilis in diſceptationem vocavit: ſed apud Auguſtinianos, & in acroaterio illorum, non in Academia, qvod Profeſſores Theologi non ſatis probarent diſputationem, & tamen in Auguſtinianos nullam omnino Academia jurisdictionem haberet. Qvandoqvidem autem hoc eſt principium eorum, qvæ deinde ſucceſſerunt, operæ pretium erit illa *paradoxa* recenſere, prout tunc propoſita, & in Tomis Lutheri relata fuerunt. *(Theſes qvas inſeruit prætermittere viſum eſt, cum in Tomis allegato loco habeantur)* Pergit inde Altingius: Hæc igitur Themata ſeu paradoxa, tum propoſita fuerunt. Factus autem eſt magnus ad diſputationem concurſus non tantum ſtudioſorum, ſed etiam civium & aulicorum, atqve omnium Theologorum Heidelbergæ tum docentium: ac diſputarunt non ſolum Monachi eruditi, verum etiam Profeſſores Theologi, qvi illo tempore erant, *Marcus Ries, Laurentius Wolſius, Johannes Hoſſerus, Petrus Scheibenhardt, Georgius Niger.* Diſputatum acute & graviter, nec minus modeſte, ipſomet Luthero teſte in Epiſtola ad Spalatinum: niſi qvod qvintus & junior Theologiæ Doctor lineas has tranſibat, qvi in fervore diſputationis riſum movit toti auditorio, cum jactitaret, ſi ruſtici hæc

„ audirent, certe lapidibus nos obruerent & interficerent. Ex auditoribus etiam aderant *Martinus Bucerus, Johannes Brentius, Erhardus Snepſius, Theobaldus Billicanus*, & alii magni poſt nominis Theologi, qvi mirati acumen, promptitudinem & manſvetudinem Lutheri, a diſputatione privatim eum adierunt, & de nonnullis, qvæ non ſatis aſſecuti erant, plenius erudiri voluerunt. Præ cæteris *Martinus Bucerus*, qvi jam diſcentium ordine exemptus commendatione Franciſci a Sickingen, Friderico Palatino Heidelbergæ a ſacris erat, id ſibi faciendum eſſe putavit, & cum, qva valebat ſcribendi celeritate, pleraqve Lutheri notaſſet, operoſius cum ipſo egit, & multa ex ipſo eſt ſciſcitatus, de qvibus reſpondit aperte, ac plene ſatis fecit: qvæ reſponſa qvoqve Bucerus in ſua adverſaria retulit. Qvo nomine literis ad Spalatinum commendatus fuit a Luthero, ipſe autem omnia perſcripſit ad popularem ſuum, virum doctiſſimum, *Beatum Rhenanum* Seleſtadienſem; cujus epiſtolæ authographum penes me eſt, narrans & ordinem diſputationis, & ſententias novas Scholis inauditas, ſed ex verbo Dei depromptas; id elogii tribuens Luthero, qvod non modo pleraqve haberet cum Eraſmo communia, ſed etiam qvæ Eraſmus tectius indicaret, ea ipſe explicatius proponeret. Laudavit ſimul diligentiam Lutheri & ſedulitatem ipſius, ſed ipſe Lutherus eaſdem concluſiones peculiari ſcripto confirmavit & obſcura illuſtravit, & a cavillis adverſariorum vindicavit, qvod extat *Tomo primo operum Lutheri Latinorum*. Aliis etiam ſcriptis qvæ paulatim ſucceſſerunt, eadem illa dogmata plenus explicavit ac deduxit. Atqve hæc eſt prima ſementis Evangelii, qvam Heidelbergæ & in Palatinatu miniſterio Lutheri Deus fieri voluit: hæc prima, licet tenuia, Reformationis fundamenta, a qvibus cætera proceſſerunt. Etenim a diſceſſu Lutheri illa ipſa doctrina ab ejus diſcipulis primum privatim, mox etiam publice in Academia tradi cœpit. Privatim eam collegialibus lectionibus, diſputationibus ac concionibus auditoribus ſuis inſtillabant cum alii, tum imprimis *M. Johannes Brentius & Theobaltus Billicanus*. Nam Bucerus ſecutus fuerat herum ſuum Fridericum Palatinum in Belgium & paulo poſt, pertæſus vitæ aulicæ, in Germaniam ad Franciſcum a Sickingen magnum Evangelii patronum ſeſe receperat. Hæc Altingius.

Epiſcopum Wurzburgenſem) Erat is *Laurentius a Bibra*, ex familia EqveſtriFranconica ſplendidiſſima & vetuſtiſſima, non uno adfinitatis

nexu

nexu mihi juncta. Obiit anno ſeqventi 1519. magno ſui deſiderio ob inſignem virtutem & pietatem relicto. Optime animatus fuit ad emendandos Eccleſiæ errores & propterea Lutheri conatibus favebat. Teſtis eſt Spalatinus *in vita Friderici MS.* ubi non ſolum arctam Electoris amicitiam cum Laurentio plus una vice celebrat, ſed & hæc refert.
„ Anno 1519. menſe Februario Laurentius a Bibra Epiſcopus Würzburgenſis deceſſit vir honeſtiſſimus, probus & ſapiens, is paulo ante Electori propria manu ſcripſerat: Euer Liebe wolle ja den frommen Mann/ Doctor Martinus nicht wegziehen laſſen/denn Jhm geſchehe unrecht. Id eſt, Ne permittas qvæſo, ut pius vir D. Martinus Lutherus abeat ex ditione tua; fieret enim id cum ejus injuria. Hæc verba Electori adeo placuerunt, ut ſua manu Lochaviæ deſcripta ea mihi miſerit & paucis ante obitum ſuum ſeptimanis me de iis per *Joach. Saccum* (nobilem Sileſium tum inter ephebos Electoris) admonere fecerit. Tanta ſapientia & virtute fuit hic Laurentius, ut uno eodemqve anno Conſiliarius fieret Archiepiſcopi Colonienſis, Electoris Palatini, ipſius etiam Cæſaris Maximiliani, & ſimul Epiſcopus Würzburgenſis. Si diutius vixiſſet multi putant, qvi eum probe cognoverunt, futurum fuiſſe, ut Evangelicam Doctrinam ſuſciperet, valde enim diſplicebat ei res Romana, ita ut Jubilæum & nundinationes indulgentiarum ægre & ſemper parcius admitteret. Narrarunt mihi nobiles Franci, ſi qvis ex Vaſallis eum rogaſſet, ut in oppignorationem prædii clientelaris conſentiret, repulſam tuliſſe; Si Epiſcopus audiſſet, pecuniam ad filias monaſteriis includendas deſtinari, & dixiſſe. Da filiæ tuæ maritum, noli eam in monaſterium trudere: ſi pecunia ad dotandam eam eges, mutuam egomet tibi dabo: Sic vitæ monaſticæ vehementer infenſus erat. Hæc Spalatinus. „

Ad §. XV. *Eccius tamen poſtea*) Prolixius ſeſe excuſavit epiſtola ad Caroloſtadium d. 18. Maji hoc anno 1518. data, qvæ inter centum variorum *a D. Joh. Gothofredo Oleario* anno 1671. editas habetur; cujus hæc ſunt verba huc facientia: „ Accepi, Andrea celeberrime, te tuosqve Wittenbergicos in Eckium eſſe commotiores, qvod contra Martini Lutheri, communis amici, ſententiam, Epiſcopo meo privatim aliqva conſcripſi, arbitratus, doctorum hominum judicium nænias illas nunqvam ſubituras. At qvomodo elapſæ ſint e manibus Epiſcopi mei & ad vos delatæ, ſuſpicor qvidem, at non certe ſcio. Jam ſi hoc „

Digitized by Google

„ futurum ſciviſſem, non extemporarie ſine omni librorum opitulatione, & ut ingenium ſuppetebat, confeſtim & tumultuarie illas effudiſſem. Et ut noſti, liberiores ſumus omnes in ſcribendis privatim, qvam cum qvid edimus in publicum. Ideo miror plurimum, cur tantopere Eckio veſtro deditiſſimo ſuccenſeatis. Extat alia epiſtola Eccii ſeparatim anno 1519. excuſa ad Abbatem Gallum menſe Martio ante diſputationem ſcripta, in qva memorat ſe theſes ſuas anno 1518. edidiſſe anteqvam Lutheri literas d. 7. Jan. 1519. accepiſſet, & qvandam cum hoc amicitiam per literas contraxiſſe prius, qvam eum vidiſſet ex commendatione Chriſtophori Scheurlii, Patricii Norimberg. Invidiam itaqve ac ſi theſin de poteſtate Pontificis ſaltem Lutheri irritandi & tentandi cauſa concepiſſet, a ſe amoliri conatur.

Ad §. XVII. *Qvæ cantilenæ ex Poetarum.*) De iis qvidem, qvæ ante Lutheri diſputationes & Leonis electionem vulgatæ erant, hic ſermo eſt; at qvid electo jam Leone, & abrogata pragmatica ſanctione initisqve pactis Bononienſibus, ad qvæ Rex a matre ſua & Cancellario Antonio Pratenſi (qvi Cardinalitiam dignitatem iſthoc officio promeruit) inductus fuerat, Pariſiis factum ſit, ex Richerio cognoſcitur *Lib. IV. Part. II. f. 106.* hæc ſcribente: Qvis totius Eccleſiæ Gallicanæ; „ ſed præſertim Pariſienſis Academiæ planctus incredibiles ſcriptis digne mandare qveat? Cum enim tanqvam ex alta ſpecula imminentem Eccleſiæ & bonis moribus ruinam ex ſacrarum electionum abdicatione proſpiceret: nullus tum ſcholaſticus, pædagogus, magiſterve extitit, qvi in Pratenſis Cancellarii & Concordatorum odium, non aliqvid dixerit, ſcripſerit aut factitarit. Gymnaſii Pleſſæi ſcholaſtici, Pratenſem centonibus atqve purgamentis perſonatum effinxerunt, magnaqve ſcholaſticorum turba ſeſe ad Collegium Pleſſæum adgregante, Legatum ſic difformatum & inqvinatum, velut reum & piacularem hoſtiam in B. Mariæ atrium exhibent, accuſant, patratiqve in Eccleſiam ſceleris damnant: atqve univerſa Civitate ad ſpectaculum advolante, omni genere contumeliarum, luto ac ſordibus conſpurcatum populo execrandum ignominioſe exponunt. Tumqve res haud longe a tumultu & ſeditione, cui ſolum dux deerat, abfuit, ut narrant Hiſtorici, hocqve Epigramma, cujus meminit Genebrardus in Chronologia, per omnes vicos & plateas urbis affixum eſt:

Prata

Prata, Leo, Mulier, frendens Leo rodit utramqve: „
Prata, Leo, Mulier, ſulphuris antra petant. „
Prata, Leo, conſorte carent, mulierqve marito, „
Conjugio hos jungas, Cerberus alter erunt. „

Nam ut idem ait Genebrardus, Leo Pontifex, Regis mater, & Cancellarius a Prato, hujus facinoris auctores habebantur. Hic premo ſilentio qvoddam populare diaſyrticum: *Concilium cleri ſle: qvicqvid habes ſera riffle, &c.* partim Latina partim vulgari lingva ex his ſolennibus Juriſconſultorum formulis contextum: Do ut des, facio ut facias: qvo dicterio & Regem & Pontificem velut de Eccleſiæ & Chriſti opibus colludentes culpabant.

Ad §. XXXI. *Nec multo aliter Pallavicinus.)* Audiamus etiam Eraſmum, jam qvidem cum Luthero publice commiſſum, anno 1527. ad Theologum qvendam Hiſpanum Doctorem Sorbonicum *Lib. XIX. ep. 71.* de Luthero & Prieriate hæc ſcribentem: Hoc graviſſimum Lutheri incendium unde natum, unde huc progreſſum, niſi ex Beddaicis intemperiis? (notatur *Natalis Bedda* Theologus Pariſienſis, acris Eraſmi adverſarius) Martinus propoſuerat aphoriſmos diſputandos de Condonationibus Pontificiis. Eas non minus impie qvam imprudenter deprædicabant ptochotyranni qvidam, qvi ſpe lucri nihil non audent. Horum intemperiis Lutherus oppoſuit ſua problemata. Indignabantur, qvorum res agebatur. Miſſa ſunt ad Leonem X. Reſpondit Sylveſter Prierias tam feliciter, ut ipſe pontifex indixerit illi ſilentium. Succeſſere qvorundam monachorum vociferationes apud populum, nihil habentes in ore præter hæreſes, blaſphemias & ſchiſmata. Viſa narro. Nulla res magis conciliavit omnium favorem Luthero. Qvod ſi de condonationibus ſobrie, ſicut erant propoſitæ, diſputatum fuiſſet, nunqvam hæc lues ſic occupaſſet orbem. In eadem epiſtola nec fratres Eccleſiæ nec Papas ab errore immunes eſſe oſtendit, & malitioſas Sorbonicorum, de qvibus qveritur, calumnias refutaturum ſe eſſe profitetur, etſi ſex Romani Pontifices ſententiæ eorum ſubſcriberent.

Ad §. XXXIII. *Formaſſe veriorem & intimam.)* Spalatinus in *vita Friderici Electoris* duo magna negotia in his Comitiis ſuperata eſſe ſolius Friderici prudentia & conſtantia notavit: *primum*, qvod Pontifex ſub prætextu belli Turcici per indulgentias Germaniam de-

nuo exhaurire non potuerit: *alterum*, ne vivo Imperatore Rex Romanorum eligeretur. Ea *enim*, ait, *Fridericus animi magnitudine erat & firmitate, ut in re, qvæ juſta & honeſta erat, a conſilio ſemel recte capto, nullo modo dimoveri ſe pateretur, ſed muri ahenei inſtar reſiſteret.* Licet ergo omni laboraretur induſtria, ut in Comitiis his Auguſtanis Carolus Imperatoris nepos in Regem Romanorum eligeretur, & omnes reliqvi Electores jam conſenſiſſent; Fridericus tamen multis rationibus diſſenſum ſuum Cæſari excuſavit. Inſtabat apud Electorem Laurentius a Bibra Epiſcopus Wurzburgenſis, intimus & chariſſimus ejus amicus; tum conſiliarii Philippus Comes Solmenſis, Fridericus Thunavius Eqves, Degenhardus Pfeſſingerus Cubicularius, & qvi ei a Secretis erat Hieronymus Rudolfus, & ſuper omnes ipſe Cæſar; perſtitit tamen in ſententia, eiqve Cæſar tandem acqvievit; priſtinam benevolentiam erga Electorem ad mortem usqve nihilo minus ſervans. Nam & cuidam ex Conſiliariis ſuis, qvi repulſam Friderici ſugillare videbatur, dixit, ſe reſponſo ejus bene contentum eſſe. Dein Auguſta diſcedentem benigne admiſit, multumqve cum eo collocutus, qvanqvam haud optime valens, & pede claudicans ad ſcalas usqve comitatus eſt. Paulo poſt cum Welſæ in Auſtria decumberet, paulo ante mortem Pfeſſingero ab Electore miſſo, humaniſſima ad Herum mandata dedit: detracta prius capiti, qva tegebatur mitella rubra (Sein roth Schläplein) ita locutus: Du ſolt deinen Herrn / dem Churfürſten zu Sachſen / meinem lieben Oheim / von mir alles gutes und Gnade ſagen / dann er hat gehandelt als ein frommer Chur-fürſt / und daß er ja auff dem Reichs-Tage zu Franckfurt am Mäyn nicht auſſen bleibe / ſondern komme / denn ich wil auch hinkommen / und mich auffs längſte auff den achten des Oberſten erheben. id eſt, „Nunciabis Domino tuo, Saxoniæ Electori, cognato meo chariſſimo, ſalutem plurimam, gratiamqve: geſſit is ſe ut fortem & probum Electorem decet; dicasqve, ut ad Comitia Francofurtenſia certiſſime veniat, nam & ego ad illa venturus ſum, iter circa Octavam Feſti Epiphaniæ facturus. Imperiti judicabant magnum Electori periculum a Cæſare, repulſa ut ſuſpicabantur offenſo inſtare; ſed falſi ſunt, oſtenditqve Deus, (ita hic commentante Spalatino) & in tempore & æternum felices eſſe Principes & ſubditos, qvi ſecundum verbum ejus, &

præ-

præſcripta honeſtatis & virtutis, conſilia & actiones ſuas inſtituunt. An de rumoribus illis, & de ſimultate inter Cæſarem & Electorem aliqvid legerit Varillaſius, an ex conjecturis ſolum ſcripſerit, qvæ *Lib. III. de hæreſ. pag. 244.* de conſiliis Friderici diſputat, eqvidem ignoro, falſa plurima in tota illa narratione commiſiſſe infra ad §. XXXIX. oſtendam.

Qvam Imperatoris mentem.) Cum Maximilianus Auguſtæ in comitiis anno 1518. theſes Lutheri legiſſet, Pfeſſingero, Friderici Electoris conſiliario dixit, *qvid agit monachus veſter? certe non ſpernendæ ſunt theſes ejus; ſacerdotibus negotium faceſſet.* Er wird ein Spiel mit den Pfaffen anfangen. per eundem moneri juſſit Fridericum, *ut Lutheri curam haberet, fieri enim poſſe, ut ipſo opus eſſet.* Er ſoll den Münch fleiſſig bewahren / es möchte ſich zutragen / daß man ſeiner bedürffte. Cum vero Auguſtæ Prior qvem vocant Dominicanorum cum Legato Cajetano diſcors, poſtea in cauſa Lutheri conciliatus eſſet: Cæſar id intelligens teſte D. Peutingero dixit: *Ecce ut neqvam iſti homines agere ſoleant, voluerunt me liti ſuæ immiſcere, id ſi obtinuiſſent, eodem modo concordes facti eſſent.* Hæc & alia reperiuntur, qvæ de Clero & Pontificibus vehementer qveſtus eſt, omnium qvi ſuo tempore ſedem tenuerunt, machinationes & mutationes inſidas enumerans, & cum de Leone X. primo bene ſperaret, mox tamen erumpentibus qvæ is cum Gallis egerat, dixit, niſi me hic qvoqve Papa fefelliſſet, ille unicus eſſet, cujus bonam fidem laudare poſſem. Vide *Tom. I. Alt. p. 124. & 150.* Sculret. *in anno 1520. p. 56.* ubi ex Hutteno hæc Maximiliani verba Germanica, qvorum ſenſum Latine retuli, allegat: Nun iſt dieſer Pabſt auch zu einen Böſewicht an mir worden: Nun mag ich ſagen / daß mir kein Pabſt / ſo lang ich gelebt / ie Treu und Glauben gehalten hat: Hoffe aber / ob GOtt wil / dieſer ſoll der letzte ſeyn.

Ad §. XXXIV. *Philippum Melanchthonem.*) Elogia Melanchthonis aut judicia de eo qvi compilare velit librum grandem effecerit: pauca referam aliqvorum illius ſeculi doctiſſimorum celeberrimorumqve virorum, qvi diverſæ erant religionis. *Eraſmi* ad Oecolampadium anno 1518. Lovanio ſcribentis judicium breve ſed maximi momenti eſt: *De Melanchthone* [ait] *& ſentio præclare & ſpero magnifice, tantum ut eum juvenem nobis Chriſtus diu velit eſſe ſuperſtitem; is prorſus obſcurabit*

bit Eraſmum. Qvamvis vero cum paulo poſt Wittembergam veniſ-
ſet Philippus, & in dogmatibus cum Luthero conſentiret, locosqve ſu-
os Theologicos ederet, nollet omnia ejus probare Eraſmus, non auſus
tamen eſt laudes ei ſuas auferre, aut amicitiam cum eo abrumpere.
Hoc ipſo enim anno 1519. delatus apud Eraſmum erat Philippus, qvod
ſiniſtri aliqvid de laboribus ejus in Novum Teſtamentum judicaſſet:
intercedit apud illum Petrus Moſellanus Profeſſor Græcæ Lingvæ Li-
„ pſienſis vir doctiſſimus d. 6. Jan. his verbis: Illud magnopere rogo, per
Jeſum etiam Chriſtum, ne inducas animum credere illis qvi apud te
„ Phil. Melanchthonem deferunt: cave qvidqvam ſiniſtrum de homine
„ ſuſpiceris, eſt adoleſcens optimus, ad ſummam eruditionem natus, nec
„ pietatem minorem. Reſpondit ad hoc Moſellano Eraſmus: Philip-
„ pus Melanchthon apud me patrono non eget aut deprecatore. Faveo
„ juveni, ut cui maxime, plusqvam atrox injuria ſit oportet, qvæ apud
me dirimat amicitiam. Dein ipſius Philippi excuſationem lubens ac-
cepit, ut conſtat ex epiſtola Lovanii Cal. Maji data. Scribit enim:
„ Illud tibi perſvadeas velim, me Philippum ex animo diligere, & illius
„ feliciſſimo ingenio non vulgariter favere. Dici vix poteſt qvantum
„ arriſerit hymnus, qvo jam veterem illum Orpheum nobis referens an-
„ gelos celebras. Legi & præfationem, qva veterem eruditionem præ-
„ dicas, fortiter qvidem ingentiqve ſpiritu, qvemadmodum & juvenem
„ decet & Germanum. Bene vale Melanchthon eruditiſſime, totisqve
„ viribus annitere ut ſpem qvam optimam de tuo ingenio tuaqve pieta-
„ te concepit Germania, non æqves modo, verum etiam ſuperes. *Item:*
„ Moderare ſtudiorum labores, qvo diu juvandis literis ſupereſſe pos-
„ ſis, nam audio tibi valetudinem eſſe non prorſus adamantinam. Po-
ſtremo vel in hoc vitam cura, ne gratum facias τοῖς βαρβάροις τύποις
Vid. *Lib. V. Epiſt. Eraſm. ep. 38. Lib. VI. Ep. 1. 2.* & *Lib. XIX. ep. 113.* ubi
„ acceptis Philippi Locis Theologicis etſi non omnia dicat aſſeqvi aut
„ propter conſcientiam profiteri ſe poſſe, ſuſpicere ſe tamen ingenium
ejus candidum & felix ſcribit; vidi, ait, dogmatum aciem pulchre in-
ſtructam adverſus tyrannidem Phariſaicam. Ex *Jacobi* deniqve *Sa-
doleti* Cardinalis literis anno 1537. 15. Calend. Julii Romæ datis etſi tem-
pore poſterioribus referre qvædam huc viſum eſt, dudum qvidem edi-
tis. Inſcriptio epiſtolæ, qvæ typis vulgatæ addita non eſt, in vetuſto
ejus exemplo qvod in Bibliotheca Cizenſi a Julio Pflugio Epiſcopo col-
ligi cœpta extat, ita habet; *Doctiſſimo tanqvam fratri Philippo Me-*

lan-

lanchthoni Sacrarum literarum Profeſſori. Verba Sadoleti inter alia hæc ſunt: Carpentoracti cum eſſem, qvo in loco ſtatutum habere me credens domicilium perpetuum vitæ fortunarumqve mearum omnium, repente tamen inde decedere & Romam redire juſſu Pontificis Maximi ſum coactus. Sed cum ibi eſſem, accidebat mihi ferme qvotidie, ut aliqvid nanciſcerer de ſcriptis tuis, qvæ ego & propter excellens ingenium tuum, & propter elegantiam ſtyli & orationis libentiſſime legere ſolebam: id cum ſæpius facerem, magnaqve in legendo delectatione adficerer, ſenſi paulatim mihi incendi animum ad qvandam benevolentiam nominis tui, usqve eo qvidem, ut miro qvodam ſtudio tecum ineundæ amicitiæ tenerer. Exponit deinde ut invitus, ex Epiſcopatu ſuo Romam tractus Cardinalitia purpura veſtitus ſit, & in familiaritatem admitti ſe a Philippo petit, addens: Non enim is ſum, qvi ut qvisqve opinione a nobis diſſentit, ſtatim eum odio habeam. Arrogantis eſt hoc & elati animi, non manſveti & comis, qvas me pronius ad partes natura mea vocat: ſed faveo ingeniis, virtutes hominum colo, ſtudia literarum diligo, in qvibus tu, ut doctrinæ & ingenii ſic amoris mei non mediocres partes poſſides. Nec dubito qvin tu eadem mente & voluntate ſis præditus. Iſto enim animo, qvi tam liberaliter artibus ingenuis expolitus ſit, nihil agreſte atqve aſperum ineſſe poteſt, qvo etiam majorem mihi ſpem virtus tua facit, meas hoc apud te literas ponderis habituras, ut qvi locorum ſpatiis disjuncti ſumus, animis tamen & benevolentia conjungamur, qvod ego maxime aveo & expeto. Seqvuntur plura ejusdem humanitatis. Ad qvæ tamen an & qvid reſponderit Philippus incompertum habere me fateor. Extat & alia *Sadoleti* epiſtola ad *Joh. Sturmium* paulo poſt anno 1539. data, cujus excerpta nuper Londini edidit Paulus Colomeſius. In ea hæc ſunt verba: Palam cum facultas datur ſoleo & commemorare & loqvi, me tibi & Melanchthoni & Bucero, hominibus doctiſſimis, plane benevolum & ex animo fautorem eſſe. Qvis Varillaſio impoſuerit, (niſi ipſe finxit) ut ſcribat *Lib. VII. p. 140.* Melanchthonem Lutheri Secretarium fuiſſe, & qvod eadem domo, menſa & lecto per ſeptem annos uſi ſint, usqve ad conjugium Lutheri, non vacat inqvirere. Falſiſſima interim ſunt omnia: nam Melanchthon anno 1519. Wittenbergam venit, cum Lutherus in cœnobio Auguſtiniano eſſet, & annis adhuc pluribus maneret, nec contubernalem non-Monachum recipere

Digitized by Google

poſſet. Seqventi anno 1520. Melanchthon *Catharinam Crappiam* uxorem duxit, qvinqvennio prius qvam Lutherus de nuptiis cogitaſſet. Secretarii deniqve titulus ineptiſſime huc trahitur, coqve loco erat Melanchthon apud Lutherum, ut non magis pro collega, qvam magiſtro in qvibusdam haberetur.

Ad §. XXXVII. *In tractatu ſuo nupero*) Tractatus Maimburgii Gallice ſcriptus & anno 1685. editus titulum habet: *Traité hiſtoriqve, de l'et abliſſement & des Prerogatives de l'Egliſe de Rome & de ſes Eveqves. id eſt, Tractatus hiſtoricus de inſtitutione & prærogativa Eccleſiæ Romanæ ejusqve Epiſcoporum.* Qvi Gallica non intelligunt contenta libelli *ex Actis Eruditor. Lipſ. anni 1685 p. 216.* diſcere poſſunt. Aſſerit in illo primatum & jurisdictionem univerſalem Pontificum, ut ſucceſſorum Petri Apoſtoli, contra Proteſtantes, ſed reſtringit poteſtatem illam ad concilia & canones: dein infallibilitatem Pontificum negat, etiamſi e Cathedra & adhibito conſilio Cardinalium aut Theologorum (extra concilium) decernant. Exempla lapſus Pontificum, a Petro orſus, notabilia adducit, & conciliorum autoritatem ſupra Papas prolixe adſtruit; Canonum regulis omnino teneri docet, & tandem jus temporale in Reges & Principes Pontifici planiſſime abjudicat.

Ad finem §. XXXIX.) Complectar hic qvaſi per indicem, errores aut ſiniſtra judicia Varillaſii, qvæ relatione de Actis Cajetani cum Luthero *Lib. III. de hæreſ. p. 235. ad p. 252.* obſervavi. (1.) Fridericum Electorem occaſionem nocendi Pontificiæ ſedi ex cauſa Lutheri qvæſiviſſe, ob collatam Alberto Brandeburgico Cardinalitiam dignitatem aliaqve ejusmodi: qvæ credenda eſſe nego, donec idoneis documentis probari poſſint (2.) Leo X. in literis ad Electorem d. 23. Auguſt. 1518. datis, qvarum ſenſum referre vult Varillaſius, non ſcripſit *ſedem Romanam in poſſeſſione eſſe cognoſcendi de fide fidelium, & qvod Electores imperii hoc jus nunqvam in dubium vocaverint*, itaqve hoc ex ſe ſupplet autor, absqve cauſa; nullum enim dubium erat, pro illorum temporum conditione, ad tribunal Pontificium pertinere cognitionem de fide aut hæreſi, & Elector ſcripſerat hoc ipſo menſe Auguſto ad Raphaelem Cardinalem Riarium, ſe tueri Lutherum nolle, neqve tunc aliud deſiderare, qvam ut coram æqvis Judicibus, a Pontifice delegandis audiretur. Ægre ſaltem ferebat, qvod cauſa Romam evocaretur,

Digitized by Google

qvam in Germania more majorum tractari debere exiſtimabat. Itaqve (3.) acris illa expoſtulatio qva Elector in reſponſo ad Pontificem, (qvale nullum extat) uſus eſſe dicitur, ex eodem ingenio, qvo literæ Pontificis interpolata aut conficta eſt. Nihil enim ex actis demonſtrari poteſt, qvam qvod Fridericus Auguſtæ in comitiis Cajetano promiſerit, ſe facturum eſſe, ut Lutherus ſe coram eo ſiſteret. Caret etiam fundamento qvod allegaſſe Fridericum dicit, Electoribus inveſtituras non alia conditione dari, qvam ut libertatem Germanicam conſervarent. Pertinet enim id ad officium eorum, non ad ſtylum inveſtiturarum. In his enim fides & obſeqvium Imperatori promittitur, ſubintellecta Imperii libertate. (4.) Falſum eſt, totiqve rerum & temporum ordini repugnat, per Miltitium demum Electorem inductum eſſe, ut Lutherum ad Cajetanum mitteret. Miltitius enim ad Electorem venit poſt peractum inter Cajetanum & Lutherum negotium, & Elector ipſe Auguſtæ cum Cajetano de Luthero eo mittendo jam egerat. Taceo qvam inepte Miltitius, qvi Cubicularius honorarius & Canonicus Moguntinus & Miſnenſis erat, famulus (*valet de chambre*,) dicatur, honeſtiori Maimburgius voce *Camerier* uſus eſt (5.) Lutherus non tam imprudens fuit, ut de ſalvo-conductu non cogitaret, ſed Electoris fide nitebatur, ut ipſe in relatione ad eum d. 20. Novembr. ſcripta his verbis memorat: ***Mandaverat mihi Illuſtriſſima dominatio per Spalatinum meum, non eſſe mihi neceſſarium ſalvum conductum adeo Illuſtr. Tua Celſ. omnia bona de Reverendiſſ. Legato præſumebat.*** In eadem autem relatione aſſeverat, non ſuo ſed amicorum omnium & ſingulorum, qvibus commendatus erat conſilio, uno Urbano Montisferratenſi excepto, ſalvum conductum qvæſiviſſe. Exaggeratio itaqve metus & periculi Lutheri, qvam hic tragice facit Varillaſius, ingenioſa eſt, ſed non hiſtorica. (6.) Neqve magis verum eſt latitaſſe Lutherum usqve dum ſalvi conductus literæ veniſſent; miſit enim primo ſtatim adventus die 7. Octobr. Wenceslaum Linccium Auguſtinianum, & ex ſociis alium ad Legatum, & adeſſe ſe atqve comparere velle ſignificavit dictusqve eſt ei ad comparendum dies ſeqvens, ſed ex conſilio amicorum dilatus fuit acceſſus ad biduum & interim a Cæſare, qvi prope urbem venationi indulgebat, & reverti ſperabatur, literæ commeatus venere. Itaqve omnes illi curſus & labores, qvos Varillaſius hic in ſcenam producit, intra qvatriduum contigiſſent (7.) Sunt & in relatione diſputato-

i 2 rum

rum & actorum, qvæ ſpecioſe magis qvam vere narrantur: ſed imprimis rejici debet qvod dicitur in primo congreſſu (d. 11. Octobr.) ita conſternatus fuiſſe Lutherus, ut vocem in præſentia Cardinalis perdiderit: Unde etiam fortaſſis immerito culpatur Cajetanus, qvod hoc temporis momento ad flectendum Lutherum non eſſet uſus. (8) Errat Varillaſius, dum inter primum & ſecundum congreſſum triduum interponit, cum alter proximo ſeqventi ſtatim die, id eſt, 12. Octobr. ſecutus fuerit; tertium acceſſum omittit aut ignorat, qvo nempe ſcriptum ſuum Lutherus exhibuit, ita enim ſcribit ad Electorem: *Tertio reverſus obtuli reſponſiones.* Qvæ de rationibus afferuntur, qvibus Lutherus permotus fuerit ab amicis ne revocaret, animi cauſa dici puto: neqve enim nullo modo ad revocationem inclinabat Lutherus, niſi prævia demonſtratione ex Scripturis; vix, ab Auguſtinianis ſuis Staupitio & Linccio perſvaderi ſibi paſſus, ut verbis humilibus & compoſitis ſubmiſſionem offerret. At qvis (9.) credat autori cum negat Pontifices, licet Imperatores excommunicaverint, interdicto ſubjeciſſe ditiones Principum, cum tot exempla in contrarium extent? dein (10.) qvod Fridericus Elector Imperatorem throno dejicere voluerit & potuerit, qvia ſcilicet ut præfectus fœderis Svevici intra tres ſeptimanas plusqvam 70. millia, absqve ſumtu conſcribere potuiſſet. Mirandum eſt (19.) autorem tot arcanorum, ut profitetur, ex ſcriniis regiis aliorumqve, conſcium, tam imperite *de fœdere Svevico*, & de *Friderici Electoris in Maximilianum animo* ſcribere. Nam ut de hoc primum & paucis (qvia alibi etiam tetigi) dicam, nullus fuit tota Germania Princeps Maximiliano addictior, totaqve familia Saxonica cum Auſtriacis pulcherrime conſentiebat, recenti Alberti & filiorum ejus rerum pro Maximiliano in Belgio geſtarum memoria, & Friderici ipſius officiorum, qvæ Imperatori præſtiterat. Gliſcebat adhuc æmulatio inter Auſtriacos & Bavaros, qvæ ante annos viginti Fœderi Svevico anſam dederat, ut Bilibaldi Pirckhaimeri Norimbergenſis, viri illo tempore egregii, teſtimonio probavit, nuperrimus *vitæ Reuchlini* ſcriptor, qvem infra laudabo. Qvoniam autem fœderis illius mentio in annorum ſeqventium hiſtoria aliqvoties facienda eſt, breviter hic noto, procuratum id fuiſſe Friderici III. Imp. filiiqve ejus Maximiliani opera, circa annum 1487. cum Bavariæ principes vicinis graves eſſe & autoritatem Cæſaream contemnere viderentur, ut adeo nec illis nec

Helve-

Digitized by Google

Helvetiis fiderent Auſtriaci. Pro tutandis igitur qvas in Svevia & Tirolenſi tractu habebant provinciis, cum Epiſcopis, Principibus, Prælatis, Comitibus, Eqvitibus, Civitatibus Sveviæ, (qvibus Elector Moguntinus & ex Franconia Epiſcopi Wurzburgenſis & Aichſtadienſis, itemqve Norimberga & Windshemium urbes, deniqve & Haſſiæ Landgravius acceſſerunt) ſocietatem bellicam inierunt, conſtituto exercitus numero ad 1330 eqvitum & 1375. peditum; delectisqve ducibus (Hauptleute) ſeu præfectis tribus, & totidem judicibus, qvi de controverſiis inter fœderatos oborientibus decernere debebant, qvos vocabant Bunds-Richter. Sumebantur autem & duces & judices ex ſingulis claſſibus ordinum paciſcentium, unus ſcilicet Princeps, alter Comes vel eqves, & tertius ex civitatibus. Prorogatum qvater fuit hoc fœdus, & poſtremo qvidem anno 1522. ad annos undecim, qvorum finis in annum 1534. incidit. Is hujus ſocietatis ultimus fuit, ſive artibus Gallicis, qvod ſcriptores gentis & inter hos Varillaſius jactant, ſive etiam ipſius (ut alii ſuſpicati ſunt) Caroli V. conſilio, qvi ad bellum contra Proteſtantes inclinabat, qvorum partibus plurimi ex fœderatis, & civitates fere omnes jam acceſſerant, ejusqve jam erat potentiæ, ut Svevorum ſocietate carere poſſet. Hoc comitiorum Auguſtanorum tempore ex Principum ordine Præfecti fœderis munere fungebatur *Gvilielmus* Bavariæ Dux. Nam etſi, ut dixi, ab initio in illos cudi viſa eſſet hæc ſocietas, ipſi tamen tempori prudenter cedentes ſatisfecere Cæſari, & in fœdus recipi ſatius duxerunt, qvam ejus odio & viribus cum periculo exponi. Formulam fœderis, qvæ profecto & æqvitate conditionum, & proviſu plurimarum rerum eximia eſt, & ſpeciminis ſingularis vicem præbere poteſt, exhibuit Hortlederus *Lib. III. cap. IV.* item *cap. X.* Ferdinandi Auſtriaci apologiam pro fœdere adducit. Nugas itaqve hic agit Varillaſius, cum Fridericum Sax. Electorem Svevici fœderis caput facit, cujus nec ſocius fuit; deinde ſeptuaginta millium exercitum ſomniat, qvem fœderati vix ad 12000. conſtituerant, & licet eum pro rerum ſtatu multiplicare ex communi conſilio poſſent, ad ſextuplum tamen augeri nulla patiebatur ratio, multo minus Duci fœderis obtemperatum fuiſſet, ſi ſuo arbitrio copias imperare, & in Cæſarem, qvi ipſe maximum & primum fœderis membrum erat, vertere auſus eſſet. Sed ad Cajetanum & Lutherum redeundum eſt. Confundit Autor (12.) acta ſecundi & tertii congreſſus, neqve fidem

Digitized by Google

meretur, cum ſcribit, *qvod Principes Germaniæ plurimi Lutherum animaverint, ne revocaret, idqve Cajetanum turbaverit:* nemo enim tunc Principum ſatis intelligebat, nedum protegebat cauſam Lutheri, imo ne aderant qvidem: neqve hoc tacuiſſet Lutherus in relationibus ſuis, cum non reticeat longe minutiora, qvæ ſui cauſa facta erant: (13) falſiſſimum eſt Lutherum eodem die 17. Octobr. ultimo cum Cajetano collocutum eſſe eodemqve abiiſſe: tertia enim, id eſt, ultima vice apud Cajetanum fuit d. 14. Octobr. totumqve inde qvatriduum adhuc expectavit, an denuo vocaretur, & non niſi d. 19. Octobr. abiit. Qvæ ergo de Saxonicorum miniſtrorum conſternatione, ob Lutheri ſubmiſſas ad Cardinalem literas, & de magna hujus trepidatione declamantur, conjecturæ ſunt, non hiſtoriæ. Neqve enim in literis d. 17. Octobr. datis cauſæ ſuæ nocuit Lutherus, ſed poſt multas excuſationes & urbanitates verborum, ad judicium Eccleſiæ provocavit rejecta revocatione; multo minus remiſit aliqvid in ultimis literis pridie ante abitum S. Lucæ id eſt, 18. Octobr. ad Cardinalem ſcriptis. In his enim appellationem ſuam allegat, in qva priora ſatis maſcule repetit. Durius etiam referuntur Literæ Electoris ad Cajetanum qvam ſcriptæ ſunt: ut aut non legiſſe acta videatur Autor, aut inventione ſupplere, qvæ memoriæ exciderunt.

Ad §. XLI. *Raphaelem Cardinalem S. Georgii.*) Qvæ amicitiæ aut familiaritatis inter hunc & Fridericum Electorem occaſio fuerit, neſcire me fateor. Erat autem Cardinalis iſte qvem *Riarium* Sleidanus vocat nepos ſororis Sixti IV. Pontificis Savonæ in Liguria tenui loco nati, ſed qvi familiam ſuam tam fratrum (qvi *della Rovere*, id eſt, *de robore* ſeu *qvercu* cognomen habebant) qvam ſororum ad magnas opes extulit. Raphaeli Cardinali cognomen erat *Samſoni.* Sed ab avunculo *Hieronymo Riario* (is ex ſorore Sixti natus erat) adoptatus; *Riarii* adſumſerat. Geſta Riariorum multa cum libertate nuper denuo expoſuit Varillaſius in Libello Gallico, *de Hiſtoria ſecreta Gentis Mediceæ.* (*Anecdotes de Florence*) & pluribus oſtendit, qvæ ad opprimendos Mediceos conjuratione Pazziana moliti fuerint, cum exigua Pontificis avunculi laude.

Ad §. XLII. *Ingenium Principis Friderici.*) Qvanqvam nec adverſæ partis ſcriptores laudem ſapientiæ adimant Friderico, cum tamen adulatum ei eſſe Lutherum dicant, & calliditatem imo & ruditatem

tem

Digitized by Google

tem ipſi objiciant, afferam teſtimonia qvædam ante Lutheri diſputa-
tiones & ortum inde ſchiſma prolata. *Chriſtophorus Scheurlus* No-
rimbergenſis, Bononiæ, ubi multis annis ſtudio legum incubuerat &
Germanicæ nationis Syndicus fuerat, orationem habuit d. 3. Id. Nov.
1505. in laudem Germaniæ & Ducum Saxoniæ, eamqve [poſtea Li-
pſiæ anno 1508. recuſam Friderico Electori dedicavit: in hac inter a-
lia hæc ſcribit: Tu enim qvum felicitate Syllam, magnitudine Pom-
pejum, clementia dictatorem Cæſarem liberalitate Cimonem, elegan- ”
tia cultus victusqve ſplendore Lucullum vel æqves vel antecellas, omni- ”
busqve virtutibus ſis ornatus. Ut emineas undecunqve laudatiſſimus, ”
amœniores literas, humanitatisqve ſtudia avidiſſime complecteris; ”
ſemperqve exiſtimaſti præclarum Alexandri Macedonis dictum eſſe ”
habendum in memoria atqve in pectore: longe nobilius, longe fore ”
præſtantius, litteris antecellere; qvam imperio atqve divitiis. Unde ”
qvum ſis Germanorum Principum eruditiſſimus, & eruditorum facile ”
princeps, omnium doctorum ita amator exiſtis, ut eos undeqvaqvam ”
ampliſſimis præmiis ad te allicias, eorumqve conſvetudine mirum in ”
modum delecteris: inde fit, ut ego te ætatis noſtræ Mæcenatem alte- ”
rum appellare ſoleam. Nam ut Romanus ille Mæcenas conſiliis, di- ”
vitiis, opera favebat ſui ſeculi literatis viris, ita tu facis; qvandoqvi- ”
dem Doctorum omnium decus & præſidium & unicum refugium, do- ”
ctos omnes doctus ipſe juvas, & juxta Platonicum præceptum, diligis, ”
ſuſtentas, alis, das munera, prodes deniqve omnibus ſtudioſis. In illa ”
vero orationis parte qvam laudibus Saxoniæ & Miſniæ Principibus
deſtinavit inter alia plurima, ita deſcribit Principem. In Friderico
multa ſunt qvæ laudare poſſis: corpus egregium & ſpecies Principe ”
digna, animus ſedatus ac tranqvillus, ingenium perſpicax, memoria ”
tenacior, religionis ardens zelus, ingens cupiditas pacis & ocii. Homo ”
certe ita mitis ingenii, ut omnes diligat, neminem odio habeat, tardus ”
ad iram, ad miſerendum promptus, inſignis pietate, clementia mon- ”
ſtrabilis, liberalitate conſpicuus, fortiſſimus rerum eccleſiaſticarum, ”
honorisqve divini procurator, & defenſor acerrimus. His adjicias il- ”
la præclara, ſine qvibus omnis præſtantia in principe deformatur, fru- ”
galitatem, honeſtatem, manſvetudinem, tranqvillitatem, religionem, ”
ſanctimoniam. Et hæc omnia egregia. Qvas res transeunter ſigna- ”
tas, etſi juſtum volumen expoſcerent, tamen paucis explicabimus. ”

Igitur

Digitized by Google

" Igitur Fridericus cum ſit omnium virtutum vivax imago, imprimis rectos & vividos animos fovet & attollit, & bonis omnibus prodeſt; his honores, his ſacerdotia, his magiſtratus offert. Peregrinos autem humaniter excipit; attentus audit, liberaliter tractat, & adeuntibus ita facilem ſe præbet atqve benignum, ut ejus lateri hæreat qvisqvis acceſſit, finemqve ſermoni ſuus cuiqve pudor, non principis ſuperbia faciat; a qvo juxta Titi Veſpaſiani monitum, nullus triſtis diſcedit. *Et poſt alia:* Princeps Fridericus, ut beatas efficeret ſuas civitates, ipſe vero optime imperaret, adeo literario ſtudio delectatur, adeo avide amœniores literas complexus eſt, ut Germanorum Principum ſine controverſia eruditiſſimus habeatur. *Item:* Qvantum Princeps Fridericus muſicam calleat, qvantum illa oblectetur, nulla poſſum oratione conſeqvi, qvi exemplo Achillis, qvi e pugna feſſus diſcedens gravia Martis opera carminis amœnitate lenibat, poſt multas curas, variosqve labores muſices ſvavitate ſe reficit atqve refocillat. Qvi non tantum muſicos, ut docet Ariſtoteles qvotiens in ocio degere vult, adhibet: verum etiam illis qvotidie ad divinum cultum utitur, qvos tota Germania conqviſitos ad ſe allicit, & allectos tanta munificentia alit atqve nutrit, ut in hac qvoqve re, ſicut & in literarum præſtantia, a cæteris Germaniæ Principibus, ei Principatus deferatur. Porro non tantum muſicæ incumbit; & oblectatur, verum etiam celerrime legit, ſoluta oratione eleganter dictat, & qvod in Principe mirandum eſt, nec ipſe de eo dicere auderem, niſi de Auguſto, & Tito Veſpaſiani filio idem legiſſem, ita venuſte manu propria ſcribit, ut omnes librarios vel adæqvare vel ſuperare poſſit. Autor hujus orationis Doctoris gradu adſumto, Wittenbergam vocatus, Jurisprudentiam aliqvandiu docuit, & ut alibi notabitur obſervata Lutheri doctrina, Norimbergæ in patria religionis Reformationem promovit. Vivebat eodem tempore Bononiæ *Richardus Sbrulius* Forojulienſis (ex ditione forte Saxonica, qvasdam enim in illo tractu Fridericus pignore a domo Auſtriaca acceperat) qvi & Wittenbergam poſtea venit, Poeta non ſpernendus; ejus carmen ad Fridericum cum aliis ejusdem & Scheurli orationi iſti ſubjunctum reperitur:

Extemporale Richardi Sbrulii Itali Decaſtichon ad divum Fridericum Saxoniæ Ducem, Sacriqve Imperii & Electorem, & Locum tenentem Generalem &c.

Ut

Ut decorant nitidum radiantia ſidera cœlum:
Sic decoras regnum, Dux Friderice, tuum.
Illa polis, ponto, telluri lumina præbent;
Tu terrisqve tuis, Theutonicoqve ſolo,
Moribus, ingenio, titulis, virtute, trophæis;
Judice me, cunctos vincis in orbe duces.
Conſilium Pallas, Pallas tibi tradidit arma:
Conſpicuus bello, conſpicuusqve toga es.
Juppiter ad ſuperos jubeat te ſero redire:
Sed longo faxit tempore adeſſe tuis.

Extat ad Poetam hunc Eraſmi elegans epiſtola *Lib. XIII. ep. 29.* in qva ei pro carmine in elogium ſuum edito gratias agit. Celeberrimi viri *Joh. Reuchlini* de qvo plurima *ad* §. *70.* annotavi merita agnovit etiam Fridericus & ab eo ſumme eſt laudatus. Patet id inter alia ex epiſtola Georgii Spalatini qvæ invenitur *Lib. I. epiſt. ad Capn.* ubi hæc leguntur: Ægre fuit animo meo Capnion eruditiſſime jam „ anno & amplius non potuiſſe literis tuis & humaniſſimis & literatiſſi- „ mis reſpondere, qvibus ex autoritate veteris & reconditioris hiſtoriæ „ ſcribis, Phrygas noſtris Saxonibus generis eſſe autores: & ſimul, di- „ vum Fridericum ducem Saxoniæ principem noſtrum imo Romani im- „ perii Electorem Opt. Max. graviter & vere laudas. Mirum qva reli- „ gione Deum omnipotentem & ſuos ſuſpiciat, qva charitate bonos am- „ plectatur, qva munificentia Mutianum, & me, & eruditiſſimum qvem- „ qve proſeqvatur, qva deniqve fide, juſtitia, integritate, vigilantia tot „ gentibus imperet. Diceres vel Ptolomæum vel Cæſarem Julium, vel „ Carolum alterum, ſi audires, qvantis ſumptibus Academiam Witem- „ burgi architectatus, qvanta excolat diligentia, liberalitate, induſtria: „ qvantis muneribus illuc eruditos Profeſſores contrahat, qvot ſacerdo- „ tiis ampliſſimis a fundamentis templum divis omnibus ſacrum auxe- „ rit. Vere præſtantiſſimus Princeps, & ut tu qvoqve ſentis, maximo „ imperio non indignus; qvi & tuam ad me epiſtolam legit, qva de ipſi- „ us virtutibus pari gravitate & elegantia, ſed & de Saxonibus qvoqve „ ſcribis. Qva de re juſſu ejus tibi ſignifico, non ingratam ei fuiſſe eam „ commemorationem. Præterea etiam pro magno officio habiturum ſe, „ ſi ex autoribus tuis eruditiſſimis ad Saxoniam & Saxones pertinentia „

„ collegeris, tuum enim judicium Princeps ſapientiſſimus plurimi faciens mihi commiſit, ut ad te id ipſum ſcriberem. Qvocirca cum ſis jam pridem tanti Principis obſervantiſſimus te ſcio ſumma cum voluptate hæc facturum. *Joh. Aventini* clarum eo tempore nomen fuit, imo ob ſcriptam Bavariæ hiſtoriam immortale erit. Hunc qvoqve Fridericus Elector favore complexus ejusqve conſilio uſus eſt, in Chronicorum Saxoniæ compoſitione, qvam Spalatino demandaverat, ut oſtendunt literæ Principis Dominica Eſto mihi 1514. ſcriptæ, & aliæ 4. Octobr. eodem anno, in qvibus ei qvædam proponit ex hiſtoriis Germanicis eruenda. Excuſæ hæ ſunt Auguſtæ Vindelic. anno 1518. menſe Auguſto cum carmine Sapphico & Choriambico ab Aventino conſcripto, ex qvibus ſaltem hæc appono, qvæ in laudem Friderici cecinit:

Principem nullum ſimilem ſub orbe
Eſſe Romano videas, recondit,
Nobiles magno pretio coemptos
Undiqve libros:
Ordinat longa ſerie parentes,
Qvin & heroas prius obſoletos
Eripit ſtagnis Acherontis atri,
Donat & ævo.

Subſcriptio Aventini hæc eſt, unde tempus carminis compoſiti patet:

Totius Europæ Principi omnium graviſſimo Reipublicæ rerumqve Germanicarum adſertori, literarum parenti, Muſarum patrono optimo. Joan. Aventinus cliens devotiſſimus poſuit. Angiloſtadii Saturnalibus. Anno Chriſti Dn. Deiqve noſtri M D XVII.

Dum de Wittembergenſis Academiæ fundatione hic mentio fit, ex *Selnecceri* oratione pauca addam: Non ſunt tradenda (ſcribit) oblivioni verba fratris Fleccii, qvæ in Academiæ introductione publice pro concione dixerat: *Ab hoc albo monte petet totus mundus ſapientiam & puritatem doctrinæ:* id qvod factum eſſe Lutheri vita, labor, fidelitas & ſucceſſus, ſive ut uno verbo dicam, Lutheri ſeculum re ipſa oſtendit. *Conradus Mutianus*, cujus Spalatinus meminit, Presbyter & Canonicus Gothanus fuit, cognomento *Rufus*, is qvem Eraſmus anno 1518. *Lib. XXX. ep. 4. virum omni doctrinæ genere conſummatiſſimum* nominat.

nat. Inhærebat autem veteri inſtituto cœlibatus & ſacrificii miſſatici, ut patet ex epiſtola *Croti Rubiani* Erfurto ad Lutherum anno 1520. ſcripta, qvæ illo tempore typis vulgata fuit. Lutheri ad eum literæ extant *Lib. I. ep. 12.* anno 1516. datæ, in qva eum *delicatiſſima eruditionis virum* vocat.

Ad §. XLV. *pro ſummo fidei capite tantaqve ſub pœna venditandam ſtatueret)* Refert Paulus Venetus erectis Romæ hac Bulla curiali- »
um animis, qvaſi ejus beneficio flamma (a Luthero excitata) ardere »
deſiiſſet, confeſtim ad easdem indulgentias apud Helvetios vocis ſuæ »
præconio celebrandas miſſum *Samſonem Mediolanenſem* Franciſca- »
num, qvi populo emuncto C X X. aureorum millibus Tigurim perve- »
nerit, ibiqve Huldrici Zvinglii oppoſitiones expertus fuerit. Neqve »
huic narrationi, cum alias nihil negligere ſoleat qvod reprehendi poſſit, qvidqvam detrahit Pallavicinus. Lapſus tamen eſt in tempore Venetus, ut conſtat ex diligentiſſimo rerum in religionis negotio apud Helvetios geſtarum ſcriptore *Joh. Henr. Hottingero.* Hic ex documentis, a ſe allegatis, tradit, *Bernardinum* illum *Samſonem* jam æſtate hujus anni 1518. atqve adeo ante editam Bullam ad Helvetios veniſſe, & cum in pago Suiziæ, unde genti nomen eſt, primum merces ſuas exponeret, Zvinglii, qvi tunc in illuſtri monaſterio qvod Eremi (Einſideler) nomen habet, paſtor erat, contradictiones incurriſſe. Tugii menſe Septembris appulit, ubi vox famuli, populum confertius concurrentem arcentis, excepta fuit: *Ne qvaſo vobis mutuo ita moleſti ſitis: illis primum pateat aditus, qvi pecunia ſunt instructi: Pauperum poſtea habebitur ratio.* Bernæ diplomata pauperioribus pro duobus bacionibus (Batzen/ ab impreſſo urbis inſigni qvaſi Bätzen / id eſt, *urſi,* nomen habentibus) vendiderat, locupletioribus majori pretio, ſub diſceſſum tres Pontificis gratias ſolenniter in templo majori pro-
mulgavit: *Prima,* ex ſuperabundanti Chriſti & omnium Sanctorum »
theſauro, omnibus tum præſentibus, qvi flexis genibus peccata confi- »
terentur, orationem Dominicam cum ſalutatione angelica ter recita- »
rent, omnium peccatorum remiſſionem, a culpa & pœna conceſſit, ei- »
qve qvam in baptiſmo habuiſſent, integritati reſtituit. *Secunda* in »
ipſum Purgatorium perrupit; ut qvi ter qvotidie Templum majus o- »
rantes circuirent, animam, qvam vellent, liberarent ex purgatorii »
flammis. *Tertia* omnium erat liberaliſſima. Poſtqvam enim ſingu- »

„ li genibus flexis qvinqvies tum orationem Dominicam, tum ſalutati-
» onem Angelicam, in defunctorum ſubſidium, recitaſſent, elata excla-
» mavit voce: Ab eo momento omnes Bernenſium defunctos, ubicun-
» qve exceſſiſſent, ſimul liberatos, tam ab inferorum qvam Purgatorii
» cruciatibus, & in cœlum translatos. *Leonis* vero Bulla jam XVIII. Cal. Octobr. anno 1517. data erat ad Generalem ordinis Minorum Chriſtophorum de Forclivio Cardinalem S. Mariæ in Ara cœli, facta illi in viginti qvinqve provinciis prædicandi indulgentias poteſtate: hujus vero ſubdelegatus erat Samſon. Cæterum tenor ſive formula eadem fere ab Hottingero refertur, qvalem Arcimboldo datam ſupra retuli. Ut vero poſtea ſub ipſius Epiſcopi Conſtantienſis ejusqve Vicarii Johannis Fabri autoritate Paſtores qvidam, & imprimis Zwinglius Tigurum interea vocatus, & Bullingerus Decanus Bremogartenſis nundinationi reſtiterint, qvæqve inde ſecutæ fuerint, ex hiſtoria Helvetica petendum eſt. Videatur omnino *Hottingerus* Sec. *XVI. P. III. Cap. III.* §. *XII.* ubi *p. 177.* reſcriptum Leonis X. ad qverelas Helvetiorum de monachi impudentia prid. Cal. Maji 1519. reſpondentis, legitur, in qvibus jus indulgentiarum ex nupera Bulla ſua confidenter aſſerit, in fine tamen ſignificat, ſe Prædicatorem (*Samſonem*) ad reqviſitionem eorum revocaſſe, & ſi eum in his qvæ ſcripſerint exceſſiſſe invenerit puniturum eſſe. Adduntur ibidem alterius ejusdem Ordinis Monachi Joh. Franc. de Puppio Commiſſarii, ut ſe nominabat, Fabricæ S. Petri in facultatibus Sacri Jubilæi, blandæ ad Helvetiorum ordines literæ, in qvibus pro Samſone intercedit eumqve vel tolerari vel ſaltem illæſum dimitti precatur. Cal. Maji 1519.

Ad finem §. XLIIX.) In narratis Varillaſii de negotiatione Miltitii *Lib. III. p. 252.* obſervandum eſt, ex ſcriptoribus illius temporis non apparere, qvod Miltitius cum Electore de violandis Pontificis gratia legibus Imperii tam crude egerit: incognita etiam plane ſunt, qvæ de excuſatione delati ad Albertum Brandenburgicum Archiepiſcopatus Magdeburgici, & qvæ de promiſſis Electori beneficiis afferuntur. Iſta omnia ab ingenio Principis iſtius, ipſiusqve Miltitii multum abhorrent, nec tacuiſſet talia Pallavicinus, cui ſcrinia Vaticana patuerunt. Nimis etiam inurbana & dura fuiſſent, qvæ de lentitudine Electoris & de ejus Miniſtris Pfeffingero & Spalatino dicere debuerit Miltitius. Dein multis modis incerta aut falſa ſunt, qvæ de duobus

Digitized by Google

bus iſtis miniſtris verb.grat. qvod pauperes fuerint, multos liberos habuerint,& Lutherum,acceptis a Pontifice beneficiis Eccleſiaſticis Pontifici tradere voluerint, referuntur. *Degenhardus Pfeffingerus* nobili in Bavaria familia natus, *Mareſcalli* illius provinciæ *hæreditarii* titulum gerebat, prædium ejus nominat, uxoris etiam meminit Lutherus anno 1516. *Lib.I.ep.21.* Amabat nationem Bavaram Elector, ex qva maternum genus trahebat,& hunc comitem habuit in peregrinatione ad Terram ſanctam anno 1493.poſteaqve *Camerarii* (*Secretarium* vocat Scheurlinus) munera & intima dignatus eſt familiaritate: obiit hoc ipſo anno 1519. menſe Julio Francofurti, magno cum Friderici luctu, in comitiis Electorum, ibiqve in Eccleſia Franciſcanorum ſepultus eſt, ſed & cenotaphium ei erectum Wittenbergæ in templo omnium Sanctorum conſpicitur. Infenſusne Luthero an benevolus fuerit,incertum habeo, laudari a Luthero non reperio, imo ob avaritiam taxari. Narrat Spalatinus Fridericum eo qvo Pfeffingerus obiit die, navi in Mœno inter Francofurtum & Steinhemium,[arcem Moguntini] vectum cum dolore dixiſſe: *O qvam fidelem, ſtrenuum, & bonum miniſtrum in Pfeffingero perdidi.* Fuit & alius hoc cognomine, *Johannes Pfeffingerus*,& ipſe Bavarus, Waſſerburgi natus, diſcipulus Lutheri, poſtea Theologiæ Doctor & primus Lipſienſium Superintendens, cujus vitam retulit *Melchior Adami.* De *Spalatino* dixi ad §. IIX. Errat Varillaſius,qvi eum facit Conſiliarium &multorum liberorum patrem, ex mera, credo, conjectura. Hoc ſane anno 1519.ſacerdos adhuc erat, neqve vivo Friderico maritus aut parens factus eſt. Fallitur etiam cum Lutherum literas ad Pontificem d.21. Martii ſcripſiſſe dicit, datas enim d. 3. Martii acta oſtendunt, nec metu, ſed Miltitii rogatu, neqve in iis reperias, qvæ hic Varillaſius recenſet, duplo longiora qvam ipſa eſt epiſtola, ita ut hanc cum illa, qvæ poſt annum ad Leonem ſcripta fuit, confundere, aut plane aliam excogitaſſe videatur. Argumento hæc iterum ſunt, non legiſſe qvæ allegat, omnium minime epiſtolas Lutheri, licet eas in præloqvio alleget: neqve enim (v.g.) de humanitate & oſculis Miltitii *p.259.* famæ attribuiſſet,cum rem ut geſta eſt,ex Lutheri literis potuiſſet intelligere.

Ad §. XLIX. *Fabella de notho Friderici.*) Parum certi de hoc optimi alioqvi & laudatiſſimi Principis defectu apud ſcriptores illius temporis reperias. Paulus Langius in *Chron. Cizenſ.* ſugillare eum

Digitized by Google

videtur; dum *cælibem vixiſſe* memorat, *neqve tamen ſe caſtraſſe propter regnum cælorum.* Gravior autor Chytræus *Lib. XIV. Saxon.* (edit. Lipſ. 1593.) *p. 415.* ubi expeditionem Chriſtophori Oldenburgici pro Chriſtierni II. Daniæ Regis reſtitutione narrat, inter duces, qvi ad Helſingburgum Scaniæ anno 1535. infeliciter pugnarunt, nominat *Sebaſtianum a Jeſſen*, vocatqve *Friderici Saxon. Elect. nothum.* Puerum hoc nomine nobilem morienti Friderico adfuiſſe ex *MS. Spalatini* apparet: per eum enim Electori conſolationem qvam conſcripſerat, porrigi fecit. Qvod ſacerdotio deſtinatus fuerit, nuſpiam reperire potui.

Ad §. L. *Luther, id eſt, liqvidus & purus*) Eraſmus in *epiſtola 35. Lib. XVIII.* qva anno 1526. Concionatori Mariæ, Hungariæ Reginæ, Lutheraniſmum maligne depingit, hæc habet: Qvin inſuper addebat nonnihil læti ominis ipſum Lutheri cognomen, qvod Germanorum lingva REFURGATOREM ſonat. Id habet ex patris opificio, qvi rudes æris maſſas officina ſua repurgat. Sed ut a multis tunc alluſum ad nomen Lutheri, eſſe hinc apparet, fallitur tamen Eraſmus Germanicæ lingvæ non admodum gnarus in reddenda etymi ratione. *Luther* enim non ſignificat Germanis niſi liqvidum, non autem eum qvi liqvidum facit. Deniqve, ut ſupra dixi, pater Lutheri cognomen ſuum non ab opificio, ſed a familia habuit. *Nicolaus Ulnerus*, Vicarius Colonienſis, vir octogenarius, teſte Selneccero, jam anno 1520. ex literis nominis L U T E R boni ominis cauſa hæc elicuit vocabula: *Lux Vera Totius Eccleſiæ Romanæ.* Cæterum ipſe cognomen hoc ſuum, ut alibi & a plurimis notatum eſt, in ſectæ nomen verti ægre tulit Lutherus, qvapropter in dehortatione a ſeditione anno 1522. publicata his verbis increpat eos, qvi impetu qvodam & ſine ſufficienti informatione, novandi ſaltem ſtudio, & ut Lutherani haberentur, vetera deſerebant, wollen gut Lutheriſch geſehen ſeyn. & abutuntur Evangelio ad licentiam. His ſatis acriter reſpondet: Nicht alſo/ du Narr/ und laß dir ſagen; zum Erſten bitte ich/ man wolte meines Nahmens ſchweigen/ und ſich nicht Lutheriſch/ ſondern Chriſten heiſſen. Was iſt Luther? iſt doch die Lehre nicht mein/ ſo bin ich auch für niemand gecreutziget/ id eſt: Audi, ſtulte, hoc primum poſtulo, ut nomen meum reticeatur, nec qviſqvam ſe LUTHERANUM ſed CHRISTIANUM vocet, qvid eſt Luther? Doctrina non eſt mea, & ego pro nemine crucifixus ſum. *Et paulo poſt:* Papiſtas ſe vocent a Papa, qvi Chriſti doctrina

non

non contenti, Papæ dogmata urgent: habeant magiſtrum Papam, & „
nomen ab eo. Ego nullius ſum, nec eſſe volo magiſter: communem „
cum Eccleſia habeo doctrinam Chriſti, hic unus eſt Magiſter noſter, „
Matth. XXIII. 8. item in Epiſtola ad Miltenburgenſes anno 1524. da- „
ta, dolentiſſime ſcribit, patior doctrinam meam hominesqve eandem „
amplectentes hoc profanari nomine, ut LUTHERANI vocentur, coga- „
murqve ferre Evangelium Dei hac contaminari contumelia. Addit „
tamen ſolatium, qvo & huc usqve ejusdem doctrinæ confeſſores ſeſe erigunt, ut nempe Lutherum Lutheranamqve doctrinam & Chriſtianos ejusdem aſſeclas, velint nolint, tolerare cogantur. Vide *Tom. II. Alt. f. 754.* & verſionem illius Epiſtolæ Latinam *Lib. II. ep. p. 193. b.*

Hæc ſerio ſcripſiſſe ex aliis multis locis probari poſſet. Ad nomen etiam ſuum, ut alii ſcommatis cauſa faciebant, ipſe aliqvando alluſit, qvaſi *luteus* diceretur; nam Epiſtolam ad Juſtum Jonam, de tentationibus ſuis, & qvod una cum doctrinæ ſociis pro opprobrio hominum & contemtu populorum haberetur anno 1527. acerbe qveſtus ſubſcripſit, *Martinus Luther, Chriſti lutum.* Gloriatur tamen ſpe, ſe ſuosqve eſſe gaudium & coronam angelorum & ſanctorum.

Ad §. LI. *Luthero peramanter reſpondet*) Qvia non nimis lon- „
ga eſt Eraſmi Epiſtola, totam apponam: Frater in Chriſto chariſſime, „
epiſtola tua mihi fuit gratisſima, & ingenii argutiam præ ſe ferens & „
animum ſpirans Chriſtianum. Nullo ſermone conſeqvi qveam, qvas „
tragœdias excitarint tui libelli: ne adhuc qvidem ex animis iſtorum „
revelli poteſt falſiſſima ſuſpicio, qva putant tuas lucubrationes meis „
auxiliis eſſe ſcriptas, meqve hujus factionis, ut vocant, vexilliferum „
eſſe. Exiſtimabant qvidam ſibi datam anſam, qva & bonas literas op- „
primerent, qvas capitaliter oderunt, velut offecturas majeſtati Theo- „
logicæ, qvam multi pluris faciunt qvam Chriſtum, ſimulqve me, „
qvem arbitrantur ad excitanda ſtudia nonnihil adferre momenti. To- „
ta res vociferationibus eſt acta, temeritate, ſtrophis, obtrectationi- „
bus, ſycophantiis, ut ni præſens hæc ſpectaſſem, imo ſenſiſſem, nulli „
unqvam autori fuerim crediturus ſic inſanire Theologos; Peſtem fa- „
talem eſſe diceres. Et tamen hujus mali virus a paucis ortum, in plu- „
res ſerpſit, adeo ut magna pars hujus Academiæ non infreqventis, e- „
jus morbi contagio lymphata ferretur. Teſtatus ſum te mihi igno- „
tiſſimum eſſe, libros tuos nondum eſſe lectos: proinde me improbare „
qvic-

„ qvicqvam, nec probare. Tantum admonui, ne libris tuis nondum lectis ad populum tam odioſe vociferarentur, id ipſorum referre, qvorum judicium oporteret eſſe graviſſimum. Qvin & illud perpenderent, an expediret ea traduci apud plebem promiſcuam, qvæ rectius libris editis refellerentur, aut inter eruditos diſputarentur, præſertim cum uno ore vita autoris prædicaretur. Nihil profectum eſt: huc usqve inſaniunt obliqvis imo famoſis ſuis diſputationibus. Qvoties inter nos de pace convenit? qvoties illi ex temere concepta ſuſpiciuncula, novos tumultus excitarunt? Et hi cum hujusmodi factis Theologi ſibi videntur. Eſt hoc hominum genus hic aulicis fere inviſum, qvod ipſum mihi qvoqve imputant. Epiſcopos omnes habeo mihi ſatis æqvos: libris nihil fidunt (monachi): in ſolis ſycophantiis victoriæ ſpes illis ſita eſt. Eas ego contemno, recti conſcientia fretus. In te redduntur aliqvanto mitiores. Eruditorum calamos fortaſſe timent, ſibi male conſcii: qvos ego ſane ſuis pingerem coloribus, ut digni ſunt, niſi me Chriſti tum doctrina, tum exemplum alio vocaret. Immanes feræ manſveſcunt officiis, iſti benefactis efferantur. Habes in Anglia, qvi de tuis ſcriptis optime ſentiant, & ſunt hi maximi. Sunt & hic, qvorum eſt eximius qvidam, qvi tuis favent. Ego me, qvoad licet, integrum ſervo, qvo magis proſim bonis literis refloreſcentibus. Et mihi videtur plus profici civili modeſtia qvam impetu. Sic Chriſtus orbem in ſuam ditionem perduxit. Sic Paulus Judaicam legem abrogavit, omnia trahens ad allegoriam. Magis expedit clamare in eos, qvi Pontificum autoritate abutuntur, qvam in ipſos Pontifices. Idem de Regibus faciundum cenſeo. Scholæ non tam aſpernandæ ſunt, qvam ad ſtudia magis ſobria revocandæ. De rebus receptioribus, qvam ut ſubito poſſint ex animis refelli, diſputandum eſt argumentis denſis & efficacibus potius qvam aſſeverandum. Qvorundam virulentas contentiones magis conducit contemnere qvam refellere. Ubiqve cavendum, ne qvid arroganter aut factioſe loqvamur, faciamusve: ſic arbitror gratum eſſe ſpiritui Chriſti. Interea ſervandus animus, ne vel ira, vel odio, vel gloria corrumpatur: nam hæc in medio pietatis ſtudio ſolet inſidiari. Hæc non admoneo ut facias, ſed ut qvod facis, perpetuo facias. Deguſtavi Commentarios tuos in Pſalmos; vehementer arrident: & ſpero magnam utilitatem allaturos. Eſt Antverpiæ Prior ejus Monaſterii, vir pure Chriſtianus, qvi te unice

dea-

Digitized by Google

deamat, tuus olim diſcipulus, ut prædicat. Cæteri fere aut hominum fabulas, aut ſuum qvæſtum prædicant. Melanchthoni ſcripſi. Dominus Jeſus tibi ſuum Spiritum indies uberius impertiat ad ipſius gloriam & publicam utilitatem. Cum hæc ſcriberem, tua epiſtola ad manum non erat. Vale. Lovanii. Tertio Calendas Junias Anno M D XIX.

Anno ſeqventi, prid.Non.Jul.1520. ad Spalatinum ſcribens, more ſuo in cauſa Lutheri ſeſe torqvet, ut laudare videri poſſit & reprehendere, conſilium etiam dare. Verba *epiſtolæ 40. Lib.XIII.* iſta ſunt: Scripſi nuper Philippo Melanchthoni, ſed ſic, ut eadem opera putarim me ſcripſiſſe Luthero. Precor, ut Chriſtus optimus maximus Lutheri ſtylum & animum ita temperet, ut plurimum adferat fructus Evangelicæ pietati, mentemqve meliorem det qvibusdam, qvi cum ignominia Chriſti ſuam qværunt gloriam, qvi cum illius jactura ſuum qværunt lucrum. In caſtris eorum, qvi Lutherum oppugnant, multos video, qvi mundum ſpirant magis qvam Chriſtum. Et tamen utrinqve peccatur. Utinam Huttenus temperaſſet ſtylo ſuo, cujus ingenium amo unice. Optarim Lutherum ab iſtis contentionibus aliqvantiſper conqvieſcere, ac rem Evangelicam tractare pure, non admixtis affectibus, fortaſſe res aliqvanto melius ſucceſſerit. Nunc & bonas literas degravat invidia nobis exitiabili, ipſi infrugifera: & periculum eſt, ne publica morum corruptela, cui nemo non fatetur opus fuiſſe publico remedio, ceu peſtis exagitata, magis ac magis ſeſe confirmet. Nec ſemper eſt proferenda veritas; Et magni refert, qvomodo proferatur. Qvam epiſtolam Melanchthoni nuper a ſe ſcriptam intelligat, ignoro, & deſiderari credo: proxima enim ante illud tempus extat *Lib.V. ep.38.* Sed menſe Aprili 1519. data, in qva de Luthero hæc ſaltem ſcribit, *vitam ejus neminem non probare, de doctrina variari ſententiis, ſe vero libros ejus non legiſſe.* Scandalum vero ex vita qvorundam, qvi Lutheri doctrinam ore profitebantur, imprudenter ſumſit, tum qvod fanaticos & hypocritas a piis non diſtingveret, tum qvod non idem de Eccleſia, cui adhuc adhærebat, judicaret, in qva nemo facile acerbius qvam ipſe morum & diſciplinæ labem deploravit.

Ad §. LIV. *Non tam fundata.)* Exaggerant ſuis de cauſis Maimburgius, Varillaſius, & vetuſtiores qvidam ſtructuram Eccleſiæ omni-

um Sanctorum Wittenbergenſis; neqve ſpernenda ea eſt: interim a plurimis qvæ in his regionibus ædificatæ erant, & in ſpecie ab ea qvæ eodem fere tempore Freibergæ ab agnatis Ducibus, (uti ad §. *f.* notavi) ſtruebatur, vinci certum eſt. Spalatinus tamen ſat magnos ſumtus a Friderico impenſos eſſe in *vita ejus* memorat his verbis: „Antequam inqvit, melius informaretur, tantum æſtimavit ædificia ſacra, „ornatum, reliqvias, peregrinationes, tantosqve ſumtus in iſta impen„dit, ut non ſolum Principes, ſed ne Reges qvidem æqvare eos facile po„tuiſſent. Ex fundamentis *Collegiatam Eccleſiam omnium Sanctorum* „*Wittenbergæ* inſtauravit, & cimeliis, ornamentis, & reliqviis ita inſtru„xit, ut ducenta aureorum millia erogaſſe eo nomine exiſtimetur. (nullo ſcilicet indulgentiarum, qvibus agnati ſublevabantur auxilio, nec „ſubditorum ſubſidiis adjutus) Antea vix viginti clerici in ea erant, „ſed hac fundatione ad octaginta aucti ſunt. Prælati omnes Docto„rum Theologiæ aut Canonum gradum tenebant, Canonici reliqvi ad minimum magiſtrorum. Uno itaqve tempore octo Doctores inter Canonicos enumerat Spalatinus.

De eadem templi ſtructura & religioſo Friderici animo, ante reformationis tempus hæc habet *Chriſtophorus Scheurlus* in oratione ſupra allegata: „Hic ſereniſſimus Princeps Fridericus nunqvam ſatis lau„datus, imo omni laude major, ut omnibus majoribus ſuis clarior eſſet „atqve illuſtrior, non contentus Wittenbergam celebratiſſimum litera„rum emporium effeciſſe, verum etiam lateritiam urbem, ut ita loqvar, „marmoream reddidit, & pulcherrimam opulentiſſimamqve Eccleſiam „collegiatam a fundamentis conſtruxit, conſtructam multis ornamen„tis ornavit: qvam his proximis ſuperioribus annis Reverendiſſimus „Cardinalis Raymundus, qvi tum a latere Legatus, pontificis munus in „Germania ſuſtinebat, omnibus ſanctis dicatam, plurimis (ut vulgo „loqvimur) indulgentiis condonavit, potiſſimum tertia Dominica poſt „ſacrum Paſcha, qvo die ſanctorum reliqviæ, qvæ Principis cura multæ „ibi congeſtæ ſunt, viſentibus reverentiſſime monſtrari conſveverunt. „Tunc enim de ſingulis reliqviarum portionibus, qvantam Cardinalis „qvivis poteſt, indulgentiam elargitus eſt adſtantibus. Et qvoniam de „religione divini principis mei verba feci, nunqvam tam arduis nego„tiis impeditus eſt: qvin qvotidie ſe adſtante, ſacra miſſarum ſolennia „cum cantu & organo devotiſſime celebrari jubeat. Cæterum cum

pro-

Digitized by Google

proverbium ſit, eum qvi Deum colit, amare ſacerdotes, Princeps Fridericus non tantum ſacerdotes honorat, verum etiam divæ Annæ, glorioſiſſimæ virginis Mariæ matri ita deditus exiſtit, atqve mancipatus, ut in omni territorio ſuo ejus feſtum diligentiſſime celebrandum indixerit, qvin ab ejus ſacratiſſimo nomine argenti fodinas a ſe inventas, ubi pulchra civitas exſtructa eſt, MONTEM S. ANNÆ appellare voluit. Et cum Hieroſolymis rediens, inſulam Ophiuſam, qvam nunc Rhodum dicimus, tranſiret, eſſetqve ei a clariſſimo Petro Dabuſione, Rhodiorum militum magno Magiſtro & principe, optio delata, ut aliqvid a ſe peteret, nihil flagitavit præter pollicem S. Annæ, qvem ille ei, etſi invitus, tamen qvia ſic ſe facturum receperat, dono dedit: qvem religioſiſſimus Princeps meus longe pluris faciens, qvam maximam vim auri & argenti, cum ſummo gaudio ſecum Wittenbergam aſportavit: ubi inter cæteras reliqvias collocatus qvotannis religioſiſſime viſitur. Qvid plura? Cum optimus Cardinalis Raymundus admiraretur tantas inclyti principis Friderici virtutes, qvum videret illum provinciæ ſuæ profuiſſe non minore juſtitia qvam fortitudine, cumqve plane cognoſceret immortalem Deum Sereniſſimum Principem Fridericum, abſolutiſſimum naturæ opus huic ætati noſtræ conceſſiſſe, ut virum haberemus priſcæ frugalitatis, & continentiæ, qvem poſſemus in omni virtutum & laudis genere, cum omni antiqvitate conferre: divina inſpirante benignitate, publicis literis clargitus eſt, ut qvotiens aliqvis una oratione Dominica Chriſto optimo maximo votum nuncuparet, atqve ſupplicaret, qvatenus divinum principem Fridericum ſoſpitem incolumemqve præſtaret, totiens illi centum dies purgatorii piaculi remiſit. Hæc ſane piam Principis mentem, licet erroribus vulgaribus implicitam oſtentant, fidemqve & approbationem publicam & apud ſummos ejus ætatis viros invenerunt, qvanqvam Varillaſius etiam iſta ſugillare non veritus ſit *Lib. III. p. 230.* Obiter noto, qvæ de inventis in monte, in qvo poſtea oppidum S. Annæ conſtructum eſt, argentifodinis memorat, dubio non carere, cum is locus ad Fridericum non pertineret, ſed in Georgii Ducis ditione eſſet, qvi & oppidi illius novi conditor fuit.

Ad fin. §. LVI.) *(Sed de hoc in additionibus)* Qvanqvam Scholaſticæ Theologiæ & metaphyſicæ ſubtilitatis parum peritus ſum, qva & multi me doctiores carent, annitar tamen, ut faciliori qvodam &

Digitized by Google

veluti populari modo aſſeqvi & exprimere poſſem, qvis ſit ſtatus qvæſtionis, *de toto & totaliter*, de qva multum operæ conſumſit Pallavicinus *Lib.I.cap.14. §.9.& 10. & cap.17. §.2. & ſeqq.* Fateor autem me ſententiæ ejus, utcunqve ſpecioſe propoſitæ aſſentiri non potuiſſe. Rem ita concipio: Diſputarunt Lipſiæ, *de cauſa boni operis, ſive bonitatis, in actionibus humanis.* Intelligebat autem Caroloſtadius, & qvi ei aſſiſtebat Lutherus, non qvamlibet *cauſam*, ſed cauſam *effectivam principalem*: Dein per *bonitatem* non intelligebant qvamcunqve phyſicam aut civilem (qvanqvam utraqve ex Deo eſt, autore & datore omnis boni, tam in ordine naturæ qvam gratiæ) ſed de illa loqvebantur bonitate, *qva reqviritur, ut opus Deo placeat, ex fide ſalvifica profecta*, qvæ & *ſupernaturalis* vocari ſolet. Satis hæc percipiebat Eccius, malitioſe ergo a ſtatu qvæſtionis, & terminorum notione digrediens objecit nebulas per diſtinctionem Scholaſticam inter *totum* & *totaliter*, ut aliqvid aſſereret, qvod hominibus meriti loco eſſet, ſive ut Scholaſticorum (qvorum doctrinam univerſam fatente Pallavicino *c. XVII. §. 1.* propugnabat) figmentum de *merito congrui*, & qvæ illi ſuperſtruuntur, ſtabiliret. Qvod autem ſophiſma fuerit, meraqve cavillatio & aberratio a qvæſtione propoſita, haud difficulter intelligi poteſt, ſi conſideretur, qvid ſit *totum*, & qvid *totaliter*, & qvo ſenſu utrumqve ab Eccio intellectum fuerit, idqve poſtea ad propoſitionem de qva diſputabant, applicetur. *Totum* eſt, qvod omnes partes ſuas habet, cui nihil qvod ad integritatem reqviritur deeſt. *Totaliter*, (qvia a *toto* deducitur) ſive idem adverbialiter ſignificat, ſive etiam indicat, qvod ſit ſolum ſive ſolitarium, unicum, excluſo ſocio, pariter agente, & qvod hoc modo totaliter operetur. Exempla ab Eccio & Pallavicino allata rem clariorem facient. Qvatuor enim propoſitiones hic adducuntur, qvibus vim diſtinctionis explicare volunt, caute tamen omittunt applicationem. Prima eſt: (Pallavic. *Lib.I. cap.XV. n.8.*) *pomum totum eſt a Sole, ſed non totaliter, ſine planta efficientia*, id eſt, pomi cauſa non ſolum eſt ſol, ſed & planta. In hac propoſitione pomum eſt corpus compoſitum ſive mixtum ex elementis, de hoc autem dici ſimpliciter & accurate non poteſt qvod ſit *totum* a Sole, ſed ſaltem ex parte, reſpectu nempe caloris ſolaris, qvo omnes plantæ opus habent, itaqve ratione alterius qvalitatis, v.g. humoris, eſt a *planta*, & ita prædicatur hic cauſa particularis de cauſato pro parte; & indicantur cauſæ

par-

Digitized by Google

particulares & ſociæ aut ſubordinatæ. In propoſitione autem Caroloſtadii prædicatur, Deus ut cauſa univerſalis & unica, independenter,& vi ſua propria efficiens, de cauſato integro, totali, & qvaſi indiviſibili; de qvalitate nempe bonitatis in converſione hominis: dum ſtatuitur, ut bonum illud totum,integrum,ſolum, qvatenus bonum eſt, illoqve ſenſu & reſpectu, qvem diſputatores intelligebant,placens nempe Deo & qvatenus ex fide ſalvifica proficiſcitur, totaliter a Deo eſſe,independenter, efficaciter,& propria vi agente. Ad hanc bonitatem nihil præſtat homo, qvam facultates ſuas paſſivas, ut Dei operationem recipiat, & poſtea cum Deo & per eum ſua etiam voluntate cooperari diſcat.Nullas ergo partes habet homo in operatione illa effectiva principali,de qva qværebatur; ſed illud opus *totum & totaliter*, unice ſolummodo,& excluſa omni alia cauſa principaliter & vi propria agente, a Deo eſt,licet homo ejusqve voluntas inſtrumentaliter, materialiter & capacitate ſubjectiva, qvæ & mera paſſiva dicitur, ad opus concurrat. Apparet ergo propoſitionem de pomo applicari non poſſe ad propoſitionem de bonitate operis: neq; ratione ſubjecti,neqve ratione prædicati; & ſophiſma eſſe qvicqvid hic commentus eſt Eccius. Idem dicendum de ſecunda propoſitione, *genus totum eſt in qvalibet ſpecie, ſed non totaliter, qvia eſt etiam in aliis omnibus:* item de tertia: *anima tota eſt in pede,ſed non totaliter, qvia tota etiam eſt in manu & aliis membris*, Pallavicinus *d.Lib.I.cap.17.n.2.* Applica hæc ad propoſitionem, *bonum opus in homine eſt a Deo*, vel, *Deus operatur bonum opus in homine*, & videbis nihil concludi, qvam Deum non in uno tantum homine, ſed in pluribus, non minus nempe in Paulo,qvam in Petro operari. Inter diſputantes autem de hoc non qværebatur, ſed de integritate & totalitate operis, & ejus cauſa effectiva, principali, unica,in uno eodemqve homine ſive individuo. Iterum atqve iterum ergo ſophiſticatus eſt Eccius, & cum eo Pallavicinus; & hæ propoſitiones nullam habent cum Caroloſtadiana conformitatem. Qvarta propoſitio eſt, *Beati vident Deum totum* ſed *non totaliter, qvia eſt infinitus*. Sed neqve hæc qvadrat ad propoſitum. Deus enim hic non conſideratur ut cauſa efficiens, ſed ut objectum, & qvatenus eſt infinitus. Hoc reſpectu accurate loqvendo, Deus qva infinitus,neqve totus neqve totaliter videtur aut comprehenditur a beatis; videtur qvidem ſub conceptu infinita-

Digitized by Google

nitatis, ſed non modo infinito, verum eo, qvem ſubjectum videns, qvod finitum eſt, admittit. Qvid autem hoc ad propoſitionem Caroloſtadianam: *bonum opus eſt a Deo totum & totaliter?* nulla hic eſt de ſubjecti aut objecti qvalitate diſceptatio, qvæ utriqve diſputatori ſatis nota erat, ſed de *totalitate* ut ita dicam *cauſæ*. Sic qvarta hac propoſitione eo applicata dicendum fuiſſet *bonum opus non eſt totum & totaliter a Deo*, qvia non eſt opus infinitum; qvia in hominem finitum confertur, aut qvia Deus ut infinitus non omnem nec infinitam vim operandi in ſolo hoc homine exercet. Luſus itaqve merus & nugatorius erat, qvicqvid Eccius tunc cavillatus eſt, & defendit Pallavicinus. Riſerunt merito & exploderunt Caroloſtadius & ſocii diſtinctionem, ſive ut plane peregrinam, Scholaſticis antiqvioribus & ſibi probatis ignotam, ſive ut impertinentem, & ad propoſitionis ſuæ terminos inapplicabilem. Per hos enim id volebant aſſerere, qvod Deus *totus* (atqve ſic etiam *totaliter*) & *excluſive*, ut cauſa principalis independens & vi propria agens, ſit cauſa boni, ſeu converſionis in homine, & qvod homo ab illius cauſæ conſortio *totus & totaliter* excludi debeat, ſic exigentibus clariſſimis Scripturæ & Patrum, inprimis Auguſtini, & qvicunq; contra Pelagianos diſputarunt, teſtimoniis. Nihilominus tamen cum Scriptura & Patribus Orthodoxis admittebant hominis vires ut inſtrumenta, imo & poſt acceptam gratiam, ut cauſam ſubordinatam ſociam & cooperantem; ita tamen, ut homo hanc cooperandi vim ſoli Deo acceptam ferat, & ſic non habeat de qvo glorietur. Ita etiam agnoſcebant differentiam inter inſtrumenta inanimata, & inter hominem, anima & ratione præditum; Nam etſi ratione Dei operantis hominem non aliter conſiderarent, qvam ut Lutherus (loco alibi citato) ſcripſit, *ut ſerram in manu hominis eam trahentis*; in *Paſſivitate* tamen illa capacitatem agnoſcebant, non recipiendi ſaltem operationem & gratiam Dei operantis, ſed & talem qvæ non ſit ſaxum aut ſtipes, ſed qvæ ſentiat opus operantis, qvæ reſiſtere poſſit, & qvæ accepta vi & efficacia divina, poſtea etiam cooperetur. Hæc itaqve eſt manetqve doctrina, qvam tunc Lipſiæ propugnarunt, deinde magis magisqve excoluerunt Wittenbergenſes, qvamqve ſtylo Melanchthonis Auguſtæ confeſſi ſunt, *Art. XVIII.* ejusqve *Apologia*, & qvam eorum ſucceſſores hucusqve defenderunt. Videatur Chemnitius in *Examine*

Digitized by Google

mine Concil. Trid. Artic. *de libero arbitrio*, ubi difficultatem, qvæ ex
conſideratione ſubjecti recipientis objici ſolet, ſolidiſſime explicat,
allata Scholaſticorum doctrina, qvi dicunt *mere paſſive* ſe habere, *qvæ
ex ſe ad productionem formæ nullam habent activitatem.* Lutherus er-
go (ait) uſus Scholaſticorum phraſi, ſententiam illam ita explicavit,
qvod *mere paſſive* ſe habeat. Et tamen non docuit ſine cogitatione
mentis, & conſenſu voluntatis fieri converſionem, ſed hoc voluit: De-
um eos qvos convertit, trahere volunt artibus eorum, qvas ipſe in illis
per Spiritum S. operatus eſt, ſicut Auguſtinus loqvitur. Nihil igitur in-
commodi habet illa phraſis, ſi recte intelligatur. Sed conſtituta de rebus „
ipſis vera ſententia, de modis loqvendi facilis poteſt iniri ratio, ut ſcili- „
cet ſine ambiguitate, rem ipſam proprie, commode & perſpicue expli- „
cent. Interim bono & ſano illo ſenſu, phraſis iſta (mere paſſiva) in For-
mula Concordiæ, qvam vocamus, retenta eſt, nec ſatis gravis cauſa fu-
it, ut ab ea diſcederetur. Vide D. Scherzer, in *Syſt. Theol. Loc. VII. §. IX. p.
m. 159.* Addam locum ex Theologi noſtrar. partium clariſſ. *Leonh. Hut-
teri Locis Theol. f. 282.* ubi format qvæſtionem: *Num poſt lapſum in ho-
mine ita vires omnes ſint fractæ, imo extinctæ in ſpiritualibus, ut nulla
prorſus ἱκανότης, aptitudo ſive capacitas remanſerit?* eamqve ſic deci-
dit: Vocabula iſthæc gemino ſenſu poſſunt accipi, *activo* nimirum &
paſſivo: Activo tum, ſi per aptitudinem & capacitatem talem intelligas „
facultatem ἐνεργητικὴν, qva homo ex ſe poſſit apprehendere oblatam in „
verbo prædicato gratiam converſionis. *Paſſivo* vero ſi homo ſtatuatur „
eſſe ſubjectum παθητικὸν, qvod ſit habile ad recipiendam converſio- „
nem, ſive aptum ad converſionem. Qvalis paſſiva capacitas ſive aptitu- „
do in truncum aut lapidem non cadit, qvorum neuter eſt ἱκανὸς aptus, „
ſive δεκτικὸς capacitatis. Et poſteriore ſenſu B. Lutherus noſter ho- „
mini *recte tribuit capacitatem*, hoc eſt, δύναμιν παθητικῶς ſe haben- „
tem: ſic ſcribens in defenſione contra Eccium: *Qvando Patres libe-* „
rum arbitrium defendunt, capacitatem illius libertatis prædicant, qva „
ipſe converti poſſit ad bonum per gratiam Dei, & fieri revera liberum, ad „
qvod creatum eſt &c. Cæterum de hac paſſiva capacitate h. l. non „
controvertitur; ſed tantum de activa illa, qvam (ut ad propoſitum „
ζήτημα reſpondeamus) homini non renato usqve adeo in ſolidum „
denegamus, ut ne qvidem illud ipſi largiamur, qvod aliqvibus nomi- „
nare placuit, *modiculum.* Hæc Hutterus. Nuperrime qvæſtiones has- „
ce

ce ſolidiſſime & pro ſolita modeſtia & inſigni pietate ſua tractavit. Theologus ſummi loci & nominis *D. Philip. Jacob. Spenerus* in laudatiſſimo opere *contra D. Job. Brevingium.* Liceat mihi ex Germanico latine verſa qvædam adſcribere, ſpeciatim ubi de operatione Dei & de viribus hominis agit. *C. VI.* Oſtendit ibi, in qvo hodie diſcrepantia inter Romanam Eccleſiam & noſtram poſt tot tamqve diuturnas diſputationes adhuc hæreat & verſetur. Deinde monet primo illa *canonis IV. Conc. Tr. Seſſ. VI.* verba nos non tangere, qvibus condemnantur qvi negant liberum arbitriũ diſſentire aut reſiſtere Deo excitanti & operanti poſſe, id enim nos qvoqve (ait) concedimus imo docemus, liberum arbitrium per ſe & absqve gratia victrice, nihil poſſe qvam malitioſe & pertinaciter reſiſtere. Deinde qvoad explicationem phraſis, qvæ dicto canone damnatur, qvod homo ſe habeat *mere paſſive,* ad Chemnitii locum provocat qvem adſcripſi. Pergit, ſi verba Canonis (qvo aſſeritur liberum arbitrium a Deo motum & excitatum cooperari, & excitanti & vocanti Deo aſſentiri, & ad obtinendam juſtificationis gratiam ſe diſponere & præparare poſſe) ita accipiamus, ut voluntas noſtra cooperetur, dum gratiam vocantis Dei acceptat, & qvod pœnitentia & fides ſit actus voluntatis, ita ut dici poſſit, homines pœnitere credere, qvod non diceretur, ſi plane nullus voluntatis motus deeſſet; poſſemus utiqve hoc ſenſu verba illa ferre. Verum enim vero qvia error in decreto iſto latet, qvod vis & potentia qvædam ad bonum in voluntate ſuperſtes manſerit, qvæ a Deo ſaltem excitari, non autem ab integro conferri & donari debeat, aſſentiri decreto illi non poſſumus. Id enim eo tendit, ut voluntas non ita ſolum concurrat, & ipſa ſit, qvæ id velit: qvod gratia operata eſt, ut vellet, ſed qvod in ea naturalis potentia ſit, qvæ eodem plane modo, qvo bono poteſt reſiſtere, ita oblatæ gratiæ & vocationi aſſentiri valeat. Hinc enim liberum vocant arbitrium, ut ipſum ſit qvod ad gratiam ſe præparet, non qvod per gratiam præparetur. Hinc tanta vehementia diſputatur (*Can V.*) non eſſe amiſſum & extinctum: ubi ſane non agitur aut ambigitur de potentia *volendi aut nolendi in ſe,* ſed de potentia *volendi bonum ex ſua natura.* Si itaqve hæc eſt ſententia concilii, ſeqvi eam tenentur omnes qvi Romanæ Eccleſiæ fidem profitentur. Qvanqvam cordicitus optemus ut agnito hoc errore, nobiſcum ſecundum verbum Dei crederent, totum pœnitentiæ opus qvoad efficaciam ſolius Dei eſſe. Aliqvando

do certe verba illorum, ſi non accuratiſſime expendantur, id viden- "
tur aſſerere. In §. *ſeqventi 13.* qvæſtionem ***de merito congrui*** qvod "
Scholaſtici ſtatuunt, eoqve contritionem & præparationes converſio- "
nis trahunt, mitiores phraſes Bellarmini & Becani, maxime Wallen- "
burchiorum, allegat, qvi ſtatuunt opinionem illam non eſſe de fide Ca- "
tholica, *qvia* (ajunt) *nec Concilium Tridentinum nec aliud generale eam*
qvæſtionem definivit; & negantem ſententiam cum multis aliis tenet Al-
varez. Monet vero per diſpoſitiones & præparationes in Concilio
Tridentino nihil aliud intelligi qvam ***meritum congrui***, qvamvis duræ
& odioſæ hujus vocis mentione Patres Tridentini callide abſtinuerint,
atqve ita ad minimum libertatem reliqverint meritum congrui ſtatu-
endi. Videmus itaqve in hac ipſa materia memorabile ſophiſmatis
exemplum, tantoqve minus Eccium ab ejus culpa abſolvere po-
terimus.

Extat in *Bibliotheca Paulina Lipſienſi* Epiſtola uti vocatur exege-
tica, cujusdam *Joh. Ulrici Schultherr.* monachi (ut alibi legiſſe memi-
ni) Benedictini, ex monaſterio S. Haimerani Ratisponenſi, qvem *Jo-
hannes Faber* Vicarius Generalis Conſtantienſis Eccio comitem dede-
rat. In hac refutat alterius monachi Poſavienſis *Matthæi Hiſcoldi*
(qvem tamen ex monaſterio profugiſſe dicit) relationem de diſputa-
tione Lipſienſi, qvam juſſu Degenhardi Pfeffingeri edidiſſe dicebatur.
Sed Ratisponenſis non tantum magnam ruditatem Hiſcoldo, ſed & falſa
plurima imputat, & qvamvis judicium ſuum videatur ſuſpendere, id-
qve ab Academiis expectandum eſſe dicat, mire tamen extollit Eccium,
qvod annum ætatis trigeſimum tertium vix egreſſus, in octo Acade-
miis diſputando magnum nomen adqviſiverit, & non a memoria tan-
tum, ſed & Scripturæ & Patrum notitia & a modeſtia celebrandus ſit.
Producit etiam magnificum teſtimonium a Theologica facultate Li-
pſienſi Eccio datum d. 5. Julii, in qvo illum *ſtrenuum pugilem, in omnem*
partem armatum nominant, ejusqve *memoriam, alacritatem*, & ut ex
Scripturis ſententias ſuas confirmaverit, commendant. Caroloſtadi-
um tamen etiam & Lutherum *egregios & eximios viros* vocant. Inter
alia vero de diſtinctione illa inter *totum* & *totaliter* poſtqvam Eccii ex-
empla retuliſſet, ſubjungit monachus: Addo qvando duo ſocii vel fra- "
tres poſſident fundum pro individuo, tunc fundus eſt totus cujuslibet, "
qvum ante diviſionem nullus eorum dicat, hæc medietas mea eſt. Sint "

„ ergo duo duces fratres regentes individue provinciam, hi conferunt „ cuidam nobili feudum caſtri, neuter eorum medietatem confert feudi „ ſed qvilibet totum, neuter tamen totaliter, verum ambo ſimul. Adducebat tunc Eccius noſter pertinentiſſime Beatum Bernhardum *de Lib. Arbitr.* loqventem de bono opere. *Qvod a ſola gratia* cœptum eſt, *pariter ab utroqve perficitur, ut mixtim, non ſigillatim; ſimul, non viciſſim, per ſingulos profectus operantur, non partim gratia, partim liberum arbitrium, ſed totum ſingula opere individuo peragunt totum qvidem hoc, & totum illa, ſed ut totum in illo, ſic totum ex illa, nihil Hercle manifeſtius.* Hæc monachus. Jam ſi locus Bernhardi recte conſideretur, apparebit illum de operibus hominis poſt acceptam gratiam agere, ut adeo mirum non ſit conveniſſe de hoc inter diſputatores: ſed id non erat, de qvo controvertebant, ſed de viribus hominis naturalibus, de qvibus probare debuiſſet Eccius, eas in perficiendo opere bono ita concurrere, ut Deo *efficientia tota & totaliter* adſcribi non poſſet. Hoc vero per adductas comparationes Eccianas minime demonſtratum eſt; multo minus per craſſam illam Monachi, qvo Deum & hominem in communionem cauſæ principalis, ut duo principia, conglutinat. Si enim de operatione ante gratiam id intellexit, plusqvam Pelagius inſaniit; ſi poſt eam, ne ſic qvidem ſcopum feriit. Bernhardus enim etſi de mixta ſive individua actione loqvitur, hominem tamen ut *ſubjectum*, gratiam vero ut *cauſam efficientem* conſiderat, qvod patet ex verbis: *Non operatur partim gratia, partim liberum arbitrium, ſed totum ſingula opere individuo peragunt, totum qvidem hoc, & totum illa, ſed ut totum in illo, ſic totum ex illa.* Et ab initio dixerat: *qvod a ſola gratia cæptum eſt, pariter ab utroqve perficitur.*

Supereſt deniqve *Joh. Cellarii*, Prof. Lingvæ Hebraicæ Lipſienſis ad *Wolffgangum Fabricium Capitonem* relatio de diſputatione, pridie Cal. Auguſti ſcripta, in qva etſi medius inter partes eſſe velit, propendet tamen ad Eccium, ſed de diſtinctione illa hæc refert: Rediit ita- „ qve mane Caroloſtadius, leges diſputantium obſervans (inſtructus ta- „ men multis libris) & docte in medium adduxit. *Totum bonum opus* „ *eſſe a Deo*, qvod Eccius admiſit, qvia ſimul agant gratia & liberum ar- „ bitrium individuo opere ſecundum Bernhardum, mixtim, non ſigilla- „ tim vel diviſim; at per hoc non dici debere: *liberum arbitrium non a-* „ *gere*, qvoniam etſi Deus ageret totum non tamen totaliter, per qvod

con-

concurſus alterius cauſæ negaretur. Caroloſtadius fortiter oppoſuit, „ qvia ſancti Patres non ſic eſſent locuti. Qvod diluit Eccius, qvia diſputatio de nominibus eſſet pertinacibus relinqvenda, conſtare ex ſanctis „ Patribus opus bonum eſſe totum a DEO, & tamen liberum „ arbitrium agere illud, hoc ipſe rotunde enuntiavit per *totum* ſed non „ *totaliter*. Ex qvibus idem qvod dixi colligi poteſt, aberratum nempe „ a ſcopo fuiſſe, non ſatis liqvide conſtituentibus an de homine ante gratiam ſive poſt eam operante agerent.

Fatendum eſt, cautius qvam Eccium aliosqve Synergiſmi aſſertores loqvi aliqvos, ex adverſa etiam parte, ita ut ſi aliunde non conſtaret qvæ principia, ad ductum Concilii Tridentini qvidam ſeqverentur, qvi hodie de gratia & libero arbitrio ſcribunt, cogitari aliqvando poſſet, nullam aut exiguam de hac materia controverſiam ſupereſſe. Prodierunt ante paucos annos lingva Gallica *D. Alberti*, *Epiſcopi Auguſtæ Prætoriæ in Subalpinis* (Aoſte, S. Val' d' Aoſte) *Literæ Paſtorales*, multa cum eloqventia & eruditione ſcriptæ, etiam Pontifici & Cardinali Cibo probatæ, qvibus pleræqve dedicatæ fuerant. Verum eſt, autorem, ubi de libero arbitrio tractat *Part. II. ep. 1.* inhærere Scholæ ſuæ placitis, dum liberum arbitrium idem facit ac ipſam voluntatem, & in hac imaginem Dei conſtituit, cætera hominis ante lapſum bona pro ſupernaturalibus & accidentalibus habens. At ubi practice & in ſpecie de gratia, bonum in homine operante, agit, itemqve de fidei efficacia, ea tradit, qvæ multum ab Eccii & aliorum *congruiſtarum* ſtylo diſcrepant. Vide *Part. III. Edit. Lugd. 1681. Ep. VI. p. 155. & ſeqq.* ubi inter alia ſcribit: Ex meo conſilio ſcriptores & prædicatores ma- „ gnum Deo exhiberent ſervitium, & animabus, qvas Chriſtus ſuo rede- „ mit ſangvine, ſi libris & concionibus ſuis Chriſtianos exhortarentur, „ ut indefeſſo ſtudio bene agerent, neqve ſe inqvietari vanis curioſitati- „ bus paterentur, per qvas de modo & natura boni, qvod faciunt indaganda „ magis ſolliciti ſunt, qvam ut operentur cum humilitate, & fiducia „ in providentiam Dei. Hoc conſilium nobis dat Spiritus Sanctus „ per os Apoſtolorum & Prophetarum. Addit dicta *II. Petr. I. 2. & ſeqq.* itemqve alia. Præclara etiam ſunt, qvæ *Lib. I. Ep. V.* de characteribus veri & falſi Chriſtiani commentatur, nam etſi fidem ad notitiam myſteriorum divinorum reſtringere videatur, & illam a charitate moveri dicat, intelligit tamen charitatem Dei, qvæ fidem moveat,

 ſive

ſive ipſam gratiam, qvam Auguſtinus vocat *inſpirationem dilectionis*, ut patet ex iis qvæ habentur *pag. 123.* Fides eſt lumen ſupernaturale, ſicut ratio hominis eſt lumen naturale: itaqve fides aliqvo modo eſt res peregrina, divina qvippe, & ut ita dicam, inſititia & implantata animo hominis. Qvantumcunqve tamen hac luce illuminatus homo, & ſupernaturaliter hoc ſpiritu animatus, non tamen habet niſi vitam Chriſtiani eſſentialem, cui ſola fides ſufficit, ut Chriſtianus denominetur, ſed opus ei eſt vita accidentali ad agendum, & ad applicandam fidem, qvam habet de myſteriis ſpiritualibus. Voluntas ejus naturalis, qvæ veluti cor aut centrum eſt animæ, non poteſt ei motum ſupernaturalem dare, qvia ſaltem eſt potentia naturalis, indiget ergo inſpiratione a Deo & dono cordis ſupernaturalis: qvemadmodum jam dedit ſpiritum ſive intellectum ſupernaturalem dum fidem dedit, & hoc cor ſupernaturale eſt charitas, qvæ fidem movet in homine & activam reddit. Ita explicat dictum Pauli *de fide qva per charitatem efficax eſt.* Qvod Lutherus utiqve ſimplicius & verius, eodem tamen & ſcopo & effectu docet, qvod fides non ſolum notitiam de myſteriis fidei & qvidem divinam, ſed & aſſenſum & fiduciam habeat, & cauſa ſit juſtificationis inſtrumentalis, qvæ, dum apprehendit meritum Chriſti, ſola faciat & denominet (qvod fatetur Epiſcopus) *Chriſtianum eſſentialem*; deinde qvod fidei hoc ſupernaturali dono juſtificatus homo, inſeparabiliter & inceſſabiliter per charitatem ſive in charitate a Spiritu Sancto in corda credentium effuſa, efficaciter operetur: Neqve minus verum eſt, per gratiam qva homo convertitur, charitatem erga Deum ſimul animo inſpirari, qvod Lutherus cum Auguſtino contra eos, qvi terrores & contritionem ſive attritionem ſolam docebant, ſemper aſſeruit. Apparet interim etiam ex Epiſcopi illius doctrina, omnia illa bona eſſe ſupernaturalia & a Deo data, & *potentiam illam naturalem*, qvam ſolam in homine abſqve gratiæ auxilio, agnoſcit Epiſcopus, in cauſæ principalis & efficientis dignitatem & gradum evehi non debere, ſed revera eſſe *capacitatem recipientem*, & vi gratiæ divinæ agentem, adeoqve ſi cum hujus virtute & activitate conferatur, non niſi *paſſivam & ſubjectivam*, id qvod aſſerebat cum Caroloſtadio Lutherus & Philippus.

Dum iſta ſcribo, occaſio mihi naſcitur pervolvendi libros nuperrimos *Arnaldi* & *Malebranchii*, duorum inter Gallos Theologorum cele-

celeberrimorum, qvos notum eſt, jam ab aliqvot annis *de Natura & Gratia* diſceptare. Et Arnaldus qvidem Janſenii ſententiæ de gratia efficaci inſiſtens, eorum qvi Moliniſtæ vocantur, tradita vehementer oppugnat. Sed Malebranchii hypotheſin ſive ſyſtema, ex Carteſiana Philoſophia productum nihilo magis probat, nec a Pelagianiſmi contagio plane abſolvit. Qvomodo vero in noviſſima contra Malebranchium tractatu, *Libri* nempe *II. Reflexionum* anno 1686. Coloniæ editi, *cap. 29.* operationem Dei in homine eleganter & emphatice deſcribat, digna æſtimavi, qvæ ex Gallico verſa huc apponam. Præmittit qvædam ex libro Anonymi, *Eſſais de Morale*, *Specimen moralis diſciplinæ* dicto. *Vol. 3.* qvomodo Deus etſi abſolute poſſit, ordinate tamen & per media converſionem & ſalutem operetur, his verbis: Non ignorabant magni illi & ſancti viri ex Patribus, qvod a Deo expectari debeant omnes virtutes, & qvod ſit cauſa omnium bonarum actionum, qvas Chriſtiani faciunt. Sciebant Deum eſſe dominum cordium, & qvod in iis omnia qvæ vult invincibili & omnipotenti efficacia operari valeat: interim nobis regulas præſcripſerunt & exercitia, qvalia Philoſophi proponerent, qvi virtutem propriis viribus acqvirere prætendebant. Volunt cogitationibus ſanctis animum noſtrum ſemper occupari, jubent indeſinenter legere verbum Dei, a mundo ſemotos vivere, corpus labore & mortificatione in ſervitutem redigere, occaſiones infirmitatum & lapſuum vitare, paſſionibus noſtris omni conatu continue reſiſtere, vitam uniformem, regulatam, laborioſam, & ad certas actiones adſtrictam gerere. Sciebant tamen perfectiſſime Deum nobis majorem gratiam etiam abſqve exercitiorum illorum impoſitione dare poſſe; ſed ſimul ſciebant, ita regulariter ab illo proviſum eſſe, ut nobis non concedatur niſi poſt exercitiorum illorum ſeriem, & in illis ipſis exercitiis, & qvod prius animabus gratiam largiatur, ut ea exerceant, per qvæ poſtmodum ad virtutes illas perveniant, ad qvas illos elevare deſiderat. Neqve enim minus autor eſt actionum, qvas in illis operatur ad acqvirendas virtutes, atqve virtutum ipſarum, qvas per actiones illas acqvirunt. Ita veritas combinat, qvæ pro contrariis habent, qvi eam non perfecte cognoſcunt. Omnia dependent a Deo, ergo (dicebant qvidem hæretici) laborandum non eſt. Laborandum eſt: ergo (replicabant Pelagiani) Virtus non eſt ex gratia. Doctrina autem Catholica unit has ve-

» ritates, & rejicit, falſas concluſiones, Laborandum eſt, dicit, & nihilominus omnia dependent a Deo. Labor eſt effectus gratiæ, & eſt etiam medium ordinarium ad obtinendam gratiam. Præſumtio Pelagiana eſt, ſi qvis non credat, laborem & virtutes eſſe dona Dei. Sed media, qvibus Deus ordinarie utitur ad communicandam hominibus gratiam ſuam ſpernere, id eſſet tentare Deum, & ordinem ſapientiæ ejus pervertere. Ita vera pietas conſiſtit in hoc, ut media illa exerceamus, & tamen agnoſcamus Deum eſſe, qvi nos ea exercere faciat. Hic poſtea ſubjungit Arnaldus: Satis apparet hunc diſcurſum, qvem pro utiliſſimo & ſolidiſſimo habuerunt piæ mentes, prorſus fundatum eſſe in doctrina patrum. Certum enim & hoc eſt, ſanctos illos crediſſe, Deum agere voluntate particulari (id qvod Malebranchius ordinarie fieri negat) in corda hominum, in qvæ diffudit gratiam ſuam; crediſſe etiam, Deum operationes ſuas divinas ordinarie celare, ita ut ſpeciem habeant ejusdem viæ ad acqvirendas virtutes, qvibus utitur mundus ad acqvirendas qvalitates pure humanas, v.g. civilitatem, virtutem militarem, prudentiam politicam, artem parandi amicitias, affectus domandi, ex amore proprio. Negat inde *cauſam occaſionalem* (qva ſecundum adverſarii ſui opinionem homo determinet generalem Dei voluntatem) in homine qværendam eſſe, v. g. ſi deſideret & oret, aut mortificationem qvandam ſubeat, qvæ ab homine non a Deo dependeat. Neqve enim ex his duobus, *petite & dabitur vobis, vigilate & non ſuccumbetis tentationi; humiliamini & humilitatis virtutem acqviretis*, prius ab homine eſt, alterum a Deo, ſed utrumqve eſt a Deo. Pelagianum eſt, dicere initium eſſe ab homine, progreſſum ex Deo; ex nobis tamen eſt, qvia id facimus; ex Deo, qvia is eſt, qvi nos facit facere. Probat id ex dictis Apoſtoli, & ex Auguſtino. Concludit deniqve. Seqvitur hinc manifeſte, qvod Deus non minus ſit autor præparationum ad gratiam, qvam gratiæ, qvæ poſt illam præparationem ſeqvitur; precum non minus, per qvas gratiam petimus, qvam doni qvod illas preces ſeqvitur; vigilantiæ contra tentationes, qvam victoriæ contra easdem. Qvicqvid rationabiliter dici poteſt, hoc eſſet, qvod qvædam ex illis mediis conſiderari poſſint, ut *cauſæ occaſionales* cæterorum: ſed impoſſibile eſt, ut ullum illorum ſit occaſio vel *cauſa occaſionalis* voluntatis divinæ: *omnium enim nullo excepto, cauſa principalis eſt voluntas Dei.* Ideoqve abſurditatis manifeſtæ rei

ſunt,

ſunt, qvi ex his mediis argumentantur: Deum non agere in ordine ”
gratiæ, voluntate particulari ſed generali, qvæ determinanda ſit ab ”
homine veluti cauſa occaſionali. Contradictio eſſet palpabilis: Si ”
enim preces ſunt donum Dei & effectus divinæ voluntatis, eædem et- ”
iam voluntatem Dei determinarent (ſive applicarent ad hominem) ”
& tunc voluntas Dei determinaret ſe ipſam, & unum donum alterum ”
ad ſe traheret. Hæc & plura in eundem ſenſum Arnaldus, cujus etiam *Caput XXXII.* de gratia efficaci, (qvanqvam de ea ex ſua docent hypotheſi) legi meretur, in qvo *p. 398.* definitionem Auguſtini urget, qvod *gratia Jeſu Chriſti ſit inſpiratio dilectionis, ut cognita Sancto amore faciamus.* Ubi in his locum habere poſſit Eccii diſtinctio inter *totum* & *totaliter*, & qvæ cauſa efficiens aut principalis aut ſocia ab initio, in bono opere homini adſcribi poſſit, *ſi præparationes etiam a Deo ſunt, ſi preces, ſi deſideria, ſi vigilantia: ſi homo nihil boni vult, niſi Deus det velle, ſi nihil facit, niſi qvatenus Deus eum facere vult & facit, ſi homo tantum facit, id eſt, inſtrumentum eſt, animatum qvidem & voluntate ſua voluntati Dei obſeqvens:* eqvidem videre me non poſſe fateor, multoqve minus, qva de cauſa Lutheri doctrinam tantis conviciis proſcindant Maimburgius, Pallavicinus, & ejusdem ſectæ innumeri alii, niſi Sophiſmatibus & cavillis indulgeant. Licet enim Janſeniſmi nomine odioſa ſit Arnaldi ſententia, non tamen damnata eſt Romæ, aut damnari poteſt, niſi ſimul plurimos Auguſtini ſectatores ex Thomiſtis aliosqve in eandem cenſuram (qvod ne fiat ſedulo cavetur) involvantur.

Neſcio an non eidem Arnaldo tribui debeat libellus recentiſſimus Gallicus, in qvo *compendium hiſtoriæ de congregatione a PP. Clemente VIII. & Paulo V. in qvæſtione de auxiliis gratiæ habita* exhibuit, addita relatione Latina *D. Gregorii Nunnii Coronel,* qvi congregationis Secretarius fuit. Certe in cenſuris adverſus dogmata *Ludovici Molinæ* ita ſæpe loqvuntur Prælati & Theologi ad diſqviſitionem illam delegati, ut ab Eccii & qvicunqve hominis arbitrio & viribus plus juſto tribuunt opinione, longisſime videantur abeſſe. Unum ſaltem locum apponam, in qvo crebſi iſtius Monachi, qvem ſupra nominavimus, aſſertum de cauſa ſocia ſive partiali diſerte rejiciunt. *p. 139.* Re- ”
ſolvit congregatio, ſecundum doctrinam Sancti Auguſtini contra Pe- ”
lagianos & Semipelagianos, ex divinis Scripturis plene cumulateqve ”
com-

comprobatam, gratiam Chriſti efficacem eſſe præviam, non pediſſeqvam, & influere in voluntates hominum bonum motum voluntatis eorum, atqve adeo bonum uſum auxiliorum eſſe effectum gratiæ efficacis. Secundum vero doctrinam Molinæ, qvi negat gratiam adjuvantem eſſe influxum in voluntatem, & conſtituit, gratiam, & voluntatem concurrere tanqvam duas cauſas partiales ad actus ſupernaturales, atqve gratiam efficacem, non ab omnipotentia Dei, & abſoluta ejus voluntate, qvod docuit S. Auguſtinus, ſed ex conſenſu liberi arbitrii habere ſuam efficaciam: bonum uſum auxiliorum eſſe ex ſola innata libertate: qvod eſt omnino Pelagianum. Hæc utiqve & Eccium feriunt, & Pallavicinum, qvi in Eccio defendendo Molinæ etiam cauſam agit. Cur vero ab annis octoginta, decreta illa qvæ duo Pontifices, eorumqve alter magno cum ſtudio, nec exigua ſancti zeli ſpecie, elaboraverant, imperfecta & inedita manſerint, tanto magis mirari licet, qvanto urgentior occaſio dari videbatur, ante annos pene qvadraginta, orto in Belgio & Gallia ſuper *Cornelii Janſenii* Epiſcopi Iprenſis ſententia immani diſſidio, qvod Bullis Pontificiis Regiisqve imperiis oppreſſum magis qvam extinctum eſt: ut adeo appareat, altiores radices egiſſe Pelagianiſmum, qvam ut Pontificum autoritate evelli poſſit. Cui copia eſt diarii a *Ludovico Santamorio*, Doctore Sorbonico, anno 1662. editi, legat ſi placet, qvas ex MS. Auguſtiniani qvod Romæ eſt Monaſterii, in collectaneis *fol. 45.* apponit cenſuras Prælatorum & Doctorum a Clemente VIII. deputatorum ad qvatuordecim propoſitiones ex Molina excerptas, qvas ſubſcripſerunt *Petrus Lombardus* Archiepiſcopus Armacanus, *Joh. de Rada* Pactenſis, *Jul. Sanctutius* Agathenſis, *Lælius Landus* Neritonenſis, *Hieronymus Pallantus* Biſontinus Epiſcopi. *Anaſtaſius* Abbas Farſenſis, *Joh. Bapt. Plumbinus* Auguſtinianorum Generalis, & is ipſe *Nunnius*, qvi contenta earum in libello, cujus memini, refert, deniqve *Jacobus le Boſſu* Doct. Sorbonicus: inter qvas decima hæc eſt, Eccio ejusqve encomiaſtæ Schultherro, ut puto contradictorie oppoſita: Qvi dixerit Deum per auxilium gratiæ ſuæ, & liberum hominis arbitrium tanqvam duas cauſas partiales ſe habere in negotio noſtræ juſtificationis, ita ut una ab altera non promoveatur, nec ab ea virtutem agendi recipiat, errat. Eodem faſciculo *p. 173.* exhibentur reſponſa, Innocentii X. juſſu a conſultoribus tredecim de qvinqve propoſitionibus Janſenia-

nis

nis conſignata. Inter hos primus fuit *Sfortia Pallavicinus* Jeſuita, poſtea Cardinalis, ſententiæ Molinianæ, qvanqvam caute & multa cum moderatione accedens; cæteri pleriqve, etſi Janſenii ſenſum, qvem ſupponebant, damnent, Moliniſmo tamen adverſantur. Producitur etiam ſcriptum *Dominicani* cujusdam ad informationem Cardinalis cognomento *Roma* elaborato, *p. 79. & ſeqq.* in qvibus inter alia *p. 81.* autor iſte de controverſiæ illius momento hæc ſcribit: Agitur itaqve de ſumma rerum, & qvod olim dicebat, in hoſtem conflicturus Imperator, *Hodie in uno orbis angulo de totius imperio dimicatur:* agitur, inqvam, in uno articulo de totius corporis ſalute & vita; de tota dico fide ſacroſancta, qvam in cauſa liberi hominis arbitrii, gratiæ Chriſti medicinalis, & gratuitæ Sanctorum prædeſtinationis a Paulo gentium doctore aſſertam, a Pelagio & Maſſilienſibus impetitam, acies Eccleſiæ per viginti & amplius annos Auguſtino Doctore fortiter dimicans illæſam vindicavit. Deliteſcit enim tota in hac una propoſitione, qvæ ſedis Apoſtolicæ judicium hodie præſtolatur, ut cum hac ſtante ſtet tota, cum hac cadente tota concidat. Si enim damnatur propoſitio Janſenii, aſſeritur eo ipſo gratia Molinæ, qvam ſolam propoſitio negat, & ſolam Janſenius impugnat; pro gratia Chriſti humanorum cordium victrice & domina, ſtabilitur gratia creatæ voluntatis ſerva & pediſſeqva; libero arbitrio humano bonorum operum gloria adſcribitur; prædeſtinatio Sanctorum non jam ex vocante, ſed ex operibus prædicatur; electorum ſalus æterna non amplius miſerenti Deo, ſed volenti & currenti homini pleniſſima deputatur; atqve ut uno verbo concludam, pro ſolidiſſima & ſacratiſſima ac per omnes Eccleſiæ ætates usqve ad Molinam celebrata fidei doctrina, qvæ abjicitur, nova Maſſilienſis farinæ molitura cum ſui remolitoris Molinæ novis & pejoribus paraturis in Eccleſiæ ſanctuarium importatur. His non obſtantibus *Innocentius X.* Pp. propoſitiones Janſenii anno 1653. prid. Cal. Junii damnavit. Idem fecit *Alexander VII.* 17. Kal. Nov. 1657. acerbe conqverentibus Janſenii defenſoribus, qvi & affictum ei ſtylum & ſenſum, & Auguſtinum ipſum in Janſenio damnatum eſſe contendebant, multum vero gloriantibus ex adverſo Jeſuitis. Sed iſta ex editis ejus controverſiæ occaſione libris petenda ſunt, & compendioſe retulit *Joh. Henricus Heideggerus* Theologus Tigurinus clariſſimus, *hiſtoria de Papatu §. 245. & ſeqq.* Ita tamen concepta eſt condemnatio Pontificia, ut utraqve diſſentientium pars, ſi velit, ſententiam aut appro-

batam aut intactam eſſe cauſari poſſit. Cavent ſibi nempe Pontifices, ne factiones monaſticas offendant, qvarum potentiæ, ut dudum Eraſmus notavit, impares ſunt. Inſigne exemplum idem Alexander VII. dedit, edita anno 1667. d. 7. Maji Bulla, in qva circa aliam, ex diſputatione de auxiliis tamen dependentem qvæſtionem inducias indixit, liberum & a cenſura immune pronuncians, num aliqvalis dilectionis Dei neceſſitas in attritione ex metu gehennæ concepta negetur, an reqviratur. Vid. *Heidegger. d. l.* §. *297*.

Finiam hanc digreſſionem de magno fidei Chriſtianæ articulo, ex cujus vera cognitione multa pendent, illuſtriſſimo exemplo *Friderici Electoris Saxoniæ,* illius nempe, de qvo in hoc opere toties mentio facta eſt. Hujus pietatem & ſtudium ſacræ Scripturæ his verbis (Latine redditis) narrat in *vita ejus MS. Spalatinus.* „ Qvanto amore, „ qvanta diligentia, qvanta devotione Elector hic verbum Dei proſecu- „ tus ſit, neminem latet. Etiam anteqvam Deus pro ineffabili ſua bo- „ nitate & miſericordia doctrinam de divina ſua & paterna dilectione „ & gratia denuo prædicari, & mundo illuceſcere feciſſet, multum illi „ diſplicuit, qvod tam male tractaretur verbum Dei. Orta dein qva- „ dam per Dei gratiam Evangelii luce, dixit ad me (*Spalatinum*) ſe ſem- „ per ſperaſſe, fore, ut de fide puriorem cognitionem ſimus habituri. In- „ terim conciones libentiſſime audivit, nec minus lubenter legit verbum „ Dei, Evangeliſtas præſertim, ex qvibus multa egregia & conſolationis „ plena dicta in promtu habebat, & utiliter applicare noverat. Impri- „ mis & ante omnia allegabat dictum Chriſti *Joh. XV. ſine me nihil poteſtis facere*: & ex eo adverſus libertatem arbitrii, qvam jactabant pro- „ be argumentari noverat, etiam prius qvam *Eraſmus Roterodamus*, mi- „ ſeram illam libertatem adverſus verbum Dei ſcriptis plurimis aſſerere „ auderet. Dixit mihi aliqvando, *qvomodo liberum arbitrium habere* „ *poſſumus*, cum Chriſtus ipſe dicat, *ſine me nihil poteſtis facere?* Hæc Spalatinus. Nemo credat ſapientiſſimum, omnium teſtimonio, nec indoctum principem, neceſſitatem Stoicam aſſeruiſſe, aut voluntatem hominis naturalem, ejusqve propenſionem ad bonum naturale negaſſe. De illo bono loqvebatur, qvod Chriſto unice acceptum eſt ferendum, qvod ſine Chriſto neqve cognoſci neqve appeti, neqve obtineri poteſt; & ad qvod corrupta hominis natura per ſe nihil poteſt.

Ad §. LVII. *Prudentiam Epiſcopi Merſeburgenſis) Adolfus* erat,

ex

ex Anhaltinorum Principum familia, jam alibi memoratus, ſenio tum gravis, moribus ad clericam diſciplinam ſatis compoſitis, avaritiæ tamen & ſanctitatis affectatæ a Luthero non ſemel inculpatus. Hic ex fundationis legibus *Academiæ Cancellarius* erat. Cæterum qvibus rationibus *Georgius* Saxon. Dux longe aliud qvam Pallavicinus ſentiens, Epiſcopum & Academiam ad permittendam diſputationem moverit, ex tenore Epiſtolæ a *Zacharia Schneidero in Chronic. Lipſ. Lib. IV. pag. 168.* relato, agnoſcere non pœnitebit: Mirari ſe ſcripſit, cur Epiſcopus a veteri laudabilium majorum & Eccleſiæ patrum, in controverſiis religionis uſitato more veritatem explorandi tantopere abhorreret. „ Expediret certe ut nuper mota qvæſtio examinaretur, an „ animæ defunctorum illico in cœlum ex purgatorio evolarent, cum „ nummus pro indulgentiis in pelvim projectus ſonaret: & annon plebs „ miſella pecunia hoc modo defraudaretur. Videri epiſcopum plus ju- „ ſto hominibus nihili, inflatis tamen patrocinari, qvi militum pavido- „ rum more ante pugnam feroces, canentibus ſignis fugam capeſſerent. „ Veterem conſvetudinem eſſe controverſias diſputatione inter partes „ examinare. Si errarent Theologi, neqve Papæ neqve Eccleſiæ diſpli- „ cere poſſe, ut corrigerentur. Si bonam cauſam haberent, & ab ad- „ verſariis induſtria dialectica vincerentur, ſupereſſe provocationem ad „ Pontificem. Publicum hoc colloqvium non nociturum eſſe recte ſen- „ tientibus, nec Romanum Pontificem aut Cardinales invidere poſſe „ laicis, ut in capitibus, qvæ ad omnium hominum ſalutem ſpectarent, „ recte inſtruerentur. Theologos qvi diſputationem recuſant, contra „ officium facere, contraqve prærogativam, qvam officii intuitu in con- „ ſeſſibus publicis ante omnes obtinerent; hanc defendere & tueri eos „ debere: alias ſatius fore ut ſtipendia eorum ad alendas vetulas & pu- „ eros impenderentur, ex qvibus reipublicæ plus commodi ſperari poſſet, „ majusqve obſeqvium Magiſtratibus adhiberi, qvam a Theologis iner- „ tibus: fœminas ſane fila ducere aut cantu delectare auditores poſſe. „ Conſideraret pro prudentia ſua Epiſcopus, qvid moloſſus ovibus pro- „ deſſet, qvi nec latrare nec lupum aggredi auderet: petere ſe ne pigros „ illos tueretur, ſed noctuas lucifugas ad certamen in lucem produce- „ ret, ut faciant, qvod pro officio aut munere ſuo deberent; neqve enim „ prohibitum eſſe a Pontifice, ne adverſus hæreſes pro veritate Chriſtia-

na pugnarent. Catholicos eſſe, nullum ab iis ſi veritatem maſcule tuerentur, periculum aut præjudicium Eccleſiæ aut Academiæ timeri poſſe. Qvod ſi nec Epiſcopi nec ſua, ut Principis, autoritate permoveri ſe ſinerent, contumaciam illam apud omnes rerum intelligentes, argumento fore, non eſſe illos theologos, ſed illuſores populi, qvi ſententias ſuas nec producere nec tueri poſſent aut vellent. Si tergiverſari pergerent, ſe edicto propoſito coram Deo & orbe proteſtaturum eſſe, ſe nihil intendiſſe, qvam ut per hoc medium de controverſia recte judicari, & veritas erui poſſet; Theologos vero ex ignorantia & ruditate diſputationem declinaſſe, & ne fieret, manibus pedibusqve laboraſſe. Qvæ inde gloria in Eccleſiam & Clerum redundatura, & ad poſteros perventura ſit, cogitaret Epiſcopus. Rogat tandem ut ſe virum, & ipſo facto & opere Epiſcopum oſtenderet. Hæc profecto ſi non dura, maſcula utiqve & ſalſa ſunt. Fabricius qvi contenta illius ſcripti *Lib. VII. p. 861.* aliis verbis, ſed eodem ſenſu retulit, Theologos acqvieviſſe nec hiſcere auſos eſſe memorat. Attamen non attenta ſeria iſta Principis cohortatione ſtatim atqve d. 17. Jun. Wittenbergenſes urbem ingreſſi eſſent, mandatum Epiſcopi nomine valvis Eccleſiæ affixum fuit, qvo ſub pœna excommunicationis diſputatio de religione inhibebatur. At ſenatus juſſu Principis non refigere ſaltem illud, ſed & eum qvi affixerat in carcerem conjici juſſit.

Ad §. LXII *Forma epiſtolæ*) Edita eſt hæc non adſcripto die, ſed poſt Lutheri librum adverſus Emſerum, menſe Septembri publicatum, & legitur *Lib. I. ep. 117.* & *Tomo I. Lat. Jen. fol. 378.* Multa in hac valde notabilia ſunt: ſtylus Melanchthoniano ſimillimus eſt. Ingenium Eccii expurgatione illa mire denudatum eſſe ſcribit & lætatur, his verbis: Hucusqve miſera & inqvieta vexatus ſum conſcientia, præcepto Dei confixa, qvo non licebat libere de te ſentire, & dicere, qvæ tot argumentis mihi movebantur, tot virorum integerrimorum teſtimonio firmabantur: tam valide mihi obſtabat, præſertim in publico, ſpecies illa tua & ſimulatio ſpecioſiſſima; qva amicum Lutheri, veritatis ſincerum & apertum amatorem, te paſſim venditabas. At bene habet! Expurgatio tua, velut medium Comicum, has omnes turbas diſpulit ac ſedavit, qva omnibus qvalis fueris & ſis, palam oſtendis. Ea ſane paucula, qvæ ceu perizomata contexis, qvibus modeſtiam charitatemqve etiam cum juramento tibi affingis, talia ſunt, ut criminatio-

tionum tumultibus & tempeſtatibus collata, qvendam ridiculum Struthionem referant. Hujus enim animantis eam ferunt eſſe ſtultitiam, ut ſe totam credat tectam eſſe, ſi una fronde collum texerit. Ita & tu totus criminatio & impatientia, uno & altero verbo te rotundæ modeſtiæ & charitatis exemplar proponis. Circa liberum arbitrium & gratiam ſtatum qvæſtionis nervoſe proponit: Attende itaqve qvid qværam: Has propoſitiones Caroloſtadii duas, nonne obtulit defendendas? *Liberum arbitrium ante gratiam non valet niſi ad peccandum. Liberum arbitrium ſine gratia tanto citius propinqvat iniqvitati, qvanto fortius intendit actioni.* Verum ne hic dico? Qvid autem amicus veritatis zeloſiſſimus & apertus impugnare veneras niſi errores? Sic de teipſo jactas. Falſas ergo has propoſitiones tenebas & teneri volebas. Si enim veras putabas, cur impugnabas veritatis defenſor? At in media diſputatione veras eſſe conceſſiſti, libere pronuncians, *liberum arbitrium ſine gratia non poſſe, niſi malum facere.* Addebas; nec Scholaſticos Doctores unqvam aliud docuiſſe: ob idqve negabas te Scotum & Capreolum tueri. Hæc dico, non timens tuos Lipſienſes; qvos toties mihi fruſtra intentas: teſtis eſt horum omnium totum auditorium. Ego ſane hæc audiens, gaudebam, tam cito te rediiſſe in viam, atqve jam totius diſputationis finem eſſe ducebam: qvando ex hac rei ſumma fere omnia pendebant. Hæc itaqve rei ſumma eſt, qvam nunc agimus: qvare & epiſtolæ meæ rationem audi. Ego eum diſputatorem vinci judico, qvi id afferat, qvod prius impugnaverit. Ita pronunciavi & pronuncio, Eccium victum, Caroloſtadium victorem, & hoc ad nobiliſſimum Virum Pyrcheymerum Nürmbergenſem ſcripſi, ſtaturam victoriam Caroloſtadio: & illud ſcheda publica, Caroloſtadium non fugitivum militem (ſic eum tu traduxeras) venturum, victorem Ecciani erroris jam dudum. Omnia hæc vera ſunt hodie qvoqve etiamſi judices aliud judicarent, qvod non ſpero. Defendit inde ſententiam Huſſi dividentis actus in bonos & malos, Scholaſticos tamen ab hæreſi Pelagiana excuſat, qvia ſententiam ſuam, *qvod liberum arbitrium ante gratiam dare poſſit actum ſine peccato*, pertinaciter non propoſuerint; ad effugium vero Eccii qvod actus ille non *malus*, ſed non *meritorius* dicendus ſit, hæc inter alia reſpondet: Ubi unqvam legiſti, peccatum, malum, iniqvitatem, pro non meritorio accipi, niſi in tuis Pelagianis erroribus, Scripturæqve depravationibus? Qva Scriptura, qva ratione niteris? qvibus viribus defen-

Digitized by Google

„ des, ne hæreticus hoc ſignificationis jure fretus, neget peccatum in Scripturis contineri, ſed omnia eſſe *non meritoria* contendat? Siccine illudis verba Patrum, qvæ etiam Scripturæ ſoles præferre? Iſta eſt medulla, qvam me in dictis Patrum jactas non videre? Sic didiciſti pro veritate diſputare, ut aliud coram hominibus loqvaris, & aliud penes te intelligas? *Et poſtea:* Uror ego utrinqve nimis, & miſerens tui & indignans tuæ maledictæ ſimulationi. Deſine tu veritatem theologiæ qværere: abolita eſt fides tui: ad ſycophantam tuum Ariſtotelem, impiiſſimum inter philoſophos ſimulatorem redi; qvi nunqvam id voluit dicere videri, qvæ dixiſſet; magiſter hic tuus eſt digniſſimus. O me miſerum, qvod unqvam mihi contigit tecum eſſe qvippiam negocii! *Spiritus diſciplinæ effugit fictionem*, ut Sap. I. ſcribitur, & *in ſimplicitate*, inqvit, *cordis qværite illum*. Addit in eam ſententiam plura, & ſinceritatem ei plane abjudicat, oratqve ut nihil poſthæc ſecum rei habere velit, pœnitere etiam ſe libellorum contra eum ſcriptorum teſtatur, cum fraudes ejus nunc videat, & cur noluerit dicta ſua a notariis excipi, nec Caroloſtadio permittere ut libris aut ſchedis uteretur, ſcil. ut negare aut aliter interpretari illa poſſet. Dixerunt (ait) mihi ante diſputationem inſigni autoritate viri: cave Luthere; experto crede, homo iſte nihil niſi fictio eſt & ſimulatio. Non credidi eis, nec omnibus ſenſibus meis: licet Eraſmi epiſtola & Udalrici Zaſii apologia qvoqve talem te mihi formarent. Et circa finem majuſculis literis hæc proponit: Si has propoſitiones veras eſſe concedis; Qvod liberum arbitrium ante gratiam non ſolum non meretur, ſed etiam peccat damnabiliter (audis, audis Ecci, ne ſimules) & propinqvat non ſolum ei, qvod eſt non meritorium, ſed iniqvitati mortali, dum intendit actioni; victus es; & epiſtola mea vera eſt; Si negas aut concedere ſimulas; Pelagianus es. *Zaſius* ille cujus meminit, profeſſor primarius Juriſprudentiæ in Academia Friburgenſi fuit, vir celeberrimus, qvem Eraſmus *Germanorum doctiſſimum, ſanctiſſimum, candidiſſimum* vocat, & vix ullum alium majoribus proſeqvitur laudibus, Vid. *Lib. III. Ep. Eraſm. 39. XII. 7.* ubi & Zaſii ad Eraſmum Epiſtola habetur *n. 6 XV. 17. XXIV. 10. XXV. 9.* Favebat is Luthero, ut ex Epiſtola inter Schwebelianas edita, & a Sculteto ad *annum 1520.* relata conſtat, in qva Lutherum *Theologorum Phœnicem* vocat, & ſcripta qvædam ejus, maxime *commentarium in Epiſt. ad Galatas* mire commendat, licet de poteſtate Ponti-

ficia

ficia nimis ab eo attenuata aliqvantum qveratur. Ea vero æqvanimitate commeruit, ut omnes ejus libri, doctiſſimi licet & excellentiſſimi, Romæ in indicem librorum prohibitorum relati fuerint, *donec corrigantur.*

Ad §. LXII. fin.) Paralipomena de hiſtoria diſputationis ſubjicio. Dilata fuit ab ingreſſu Wittenbergenſium, ad diem decimum, intereaqve de conditionibus actum, de qvibus cum conventum eſſet, tam Wittenbergenſes qvam Eccius cum comitibus qvos hic Ingolſtadio & Erfurto, ille Wittenberga adduxerant, in collegium qvod *majus Principum* vocant, accerſiti a *D. Simone Piſtoris*, Juridicæ Facultatis primario, ſeu ordinario, oratione eleganti excepti fuerunt: inde in templum D. Thomæ (qvod prope arcem eſt) ſolenni proceſſione ſe contulerunt: poſt Miſſam arcem ingreſſi, ubi Dux cum filio Johanne & Georgius Anhaltinus Canonicus Mersburgenſis, tum puer duodecennis eos expectabant. Orationem ante diſputationis initium habendam conſcripſit, ita juſſus a Principe, *Petrus Moſellanus*, ſed pronuntiandam eam a puero qvodam eſſe qvibusdam videbatur, qvi morum innocentia & habitu Theologum referret; aliis hoc improbantibus *Ottoni Paccio* ex nobilitate aulica (de qvo alibi dicendum erit) id muneris injungebatur, ſed is morbo correptus exeqvi mandatum non potuit. Itaqve Moſellanus ipſe recitare eam adactus eſt, in conſeſſu Principis & totius auditorii. Exhortatus in illa eſt diſputatores, ut ad gloriam Dei & veritatem, poſitis affectibus reſpicerent. Extat oratio non ita pridem recuſa, ſed compendium ejus terſiſſimum inſeruit ex *D. Davidis Pfeiferi* Cancellarii olim Electoral. Sax. *MS. de Lipſia patria ſua*, *D. Henricus Hopfnerus* parentationi *D. Polycarpi Lyſeri* Jun. his verbis: Cogitarent, palmam in eo ſitam eſſe, ut absqve acerbitate & pertinacia ſuſcepta veritatis cœleſtis indagatio ſummi brabei loco haberetur: In palæſtra enim Theologica vinci humanum, vincere vero, humanarum virium non eſſe, atqve ideo nec victorem virtuti ſuæ tribuere qvicqvam poſſe; neqve victum ullum dolendi cauſam habere, qvod victo error, in qvem naturæ imbecillitate inciderat, ſic eripiatur: victor autem non ſuum ſed Dei negotium gerat, & qvod a Deo acceperit, id cum altero tantum communicet, ut victus nil, niſi qvod nocuerit, amittat: eoqve ipſo, qvod ab altero confertur, fiat melior: proinde & hac in parte vinci qvam vincere, pio & veritatis ſtudioſo

Digitized by Google

dioſo longe optabilius eſſe. Fabricius *Lib. VII. p. 862.* ex relatione D. Joh. Nevii, qvi diſputationi interfuit, narrat, Cæſarem Pflugium equitem auratum ſumma apud Georgium autoritate, alia gravi oratione diſputaturos ad ſtudium veritatis, moderationem & concordiæ adhortatum eſſe.

Meretur eruditione & pietate ſua *Moſellanus*, ut honorifica ejus mentio fiat. Natus erat in pago *Protegenſi ad Moſellam*, ſed a flumine ut notiori, ex more temporum, cognomen ſumſit: alias ***Schade*** vocabatur, excellentis ingenii & doctrinæ juvenis Profeſſor Græcæ Lingvæ, ſecundus poſt Richardum Crocum Britannum Lipſiæ circa annum 1517. conſtitutus, paris cum Melanchthone præcocitatis, ſed brevioris vitæ. Evangelicæ veritatis fautor fuit, ut ex ipſius ad Eraſmum epiſtola *Lib. VI.* & hujus ad illum *d. Lib. ep. 2.* colligi poteſt. Lutherus ad *Caſp. Bornerum*, menſe Majo 1522. ſcribens de hac Moſellani ad Eraſmum propenſione ita loqvitur: „Salutabis Moſellanum, „neqve ideo alienus ſum ab eo, qvod Eraſmi magis qvam mea ſectetur, „imo dicito ei, ut fortiter ſit Eraſmianus: erit tempus, cum aliter ſentiet, interim eſt ferendus optimi animi ſenſus inferior. Monachi Paulini conſervarunt exemplum alius Epiſtolæ Lutheri ad Moſellanum datæ, qvæ diem non habet, cum vero illi inſcribatur, ut *Rectori Magnifico Lipſ. Academiæ* ejusqve anteceſſor proximus nominetur *Arnoldus* (is ſcilicet qvi *Weſſenfelderi* cognomen habuit & anno 1519. ſemeſtri priori, Academiæ Rector fuit) ſatis apparet epiſtolam iſtam anno 1519. ſcriptam fuiſſe: qvamvis Moſellanus poſtea iterum anno 1523. faſces Academicos geſſerit. In epiſtola illa Lutherus qveritur de maledicentia monachi cujusdam, qvem non nominat, ſed ita deſcribit, ut *Alſeldenſis* intelligi poſſit. Conteſtatur ſe omni ſtudio curare, ne Lipſienſis & Wittenbergenſis Academiæ in arma, ut loqvitur, ruant, dein ſubjungit: Hæc ſic tecum loqvor, Optime Petre, non qvod ulla „ſcintilla mihi perierit mei in te amoris: imo hoc ipſo magis accendi„ſti, qvod te unum ſaltem oſtendis, qvi iſta ſentiat & odiat; ſed ut ha„beas qvod coram tuis de nobis reſpondere qveas. Jam res, vita, ani„ma mea qværitur per veſtros, & miraculum cenſetur, ſi qvid vel muti„am. Tu optime vale & perſevera Petrus noſter. Ex Lutheri etiam literis anni 1518. *Lib. I. ep. 52.* ſcriptis conſtat, Moſellanum profeſſionem Græcæ Lingvæ Wittenbergæ ambiiſſe, eoqve nomine Spalatino com-

commendatum fuiſſe: Cur autem res exitum, non habuerit, non liqvet. Obiit Moſellanus anno 1524. 13. Kalend. Martii anno ætatis 31. Chytræus in *Chron. Sax. Lib. XI. p. 323.* verſum in æde Nicolai Lipſienſi monumento inſculptum memorat:

Μικρὸς ἐὼν ῥώμην οὗτος γνώμην δὲ μέγιστος.

Iſte parvo corporis robore mente maximus fuit.

Id Epitaphiorum Lipſienſium collector *Stepnerus in paralipomenis*, in lapide ſepulchrali extare notavit *n. 2216.* Sed elegantiſſimum Epicedium æneæ laminæ inciſum, dignum omnino eſt, qvod hic locum inveniat, vel ob autoris gloriam, qvi fuit *Julius Pflugius*, poſtmodum Epiſcopus Naumburgenſis, de qvo ſuo loco multa dicenda venient. Verſus hi ſunt:

Conditus exiguo jacet hoc ſub marmore PETRUS,
Nobile cui nomen clara MOSELLA dedit.
Attica qvo primum hic audita interprete lingva eſt,
Cum docuit Grajo Teutonas ore loqvi.
Et Latia veterem Lingvæ revocavit honorem,
Nativumqve illi reddidit arte decus.
Ipſius eloqvium vivo Cicerone probaſſet
In medio qvondam Roma diſerta foro.
Magna etiam coluit pietate oracula Chriſti,
Et ſanctis ſtudiis conſona vita fuit.
Ipſe ſua vivens qvod ſpe votiqve petebat,
In gremio ut vivat da, Bone Chriſte, Tuo.

Julius Pflug, Præceptori Cariſſ. F.

Poſitum anno poſt natalem Chriſti M D XXXVI. Menſe Julio.

Operæ etiam pretium eſt, elegantiſſimam multaqve pietate & gravitate ſcriptam Moſellani epiſtolam ad Birckheimerum, qvam Scultetus ex MS. erutam *Decadi* ſuæ *primæ* inſeruit, hic conſervare, in qva brevis & ſincera de Lipſienſi diſputatione relatio invenitur: Editum eſt » nobis hiſce diebus Lipſiæ rarum omnino & jucundum ſpectaculum. » Nempe Theologorum inſignium diſputatorius congreſſus: de qvo » non dubito, qvin plura ſcire geſtias. Sed graviſſimi morbi, qvi me » totos qvatuordecim dies decumbere coegit, reliqviæ, non ſinunt rem » accuratius perſcribi. Tum itineris moleſtiæ, qvod ex rei familiaris »

„ negotiis ad Treviros inſtitui, multum qvoqve alacritatis adimunt. Ita-
„ qve capita paucis tibi ſignificabo. XVIII. Junii, qvi dies condictus erat,
„ illuſtriſſimi Principis mei Georgii juſſu & ſumptu, magnificum ſacrum
„ mane omnis generis muſica adhibita in honorem ſancti Spiritus cœ-
„ ptum. Qvo peracto Doctores peregrini qvi diſputaturi erant, hone-
„ ſtiſſima totius Scholæ noſtræ pompa in arcem deducebantur. Ibi enim
„ ſpectatiſſimus locus in auditorium erat, aulæis & tapetis, pulpitis, ſug-
„ geſtisqve inſtructus. Hunc locum armatorum civium manus ita ob-
„ ſedit, ut non cuivis gregario (confluxit enim ad illud ſpectaculum
„ magna vis hominum, doctorum pariter & indoctorum) aditus pate-
„ ret. Huc ubi ingreſſum eſt & conſeſſum, ipſe conſcenſo ſuggeſtu,
„ illuſtriſſimi Principis mei nomine diſputatores commonui ſui officii,
„ longa oratione diſſerens de diſputandi ratione, præſertim in re theo-
„ logica. Qvam partem liberius fortaſſe tractavi, qvam ut omnium
„ auribus grata fuerit. Princeps ipſe, lectam orationem, anteqvam
„ pronuntiaretur vehementer probavit. Hoc unum mirabatur: eſſe
„ tam ſtultos Theologos, imo malos, ut locum facerent ejuſmodi repre-
„ henſionibus. Eam orationem, Principis juſſu editam, hic una mitto.
„ Tu, ſi qvando vacabit, lege & judica. Sed ad rem. Poſteaqvam ipſe
„ peroraram, tibicines pariter & liticines, tum cantores dulciſſimo con-
„ centu canticum illud; *Veni ſancte Spiritus*, ter modulabantur. Qvod
„ ipſum ex meo conſilio Princeps demandarat. Hic finis apparatus.
„ Jam prandii tempus appetebat. Qvare diſputationis ſerium initium
„ in horam ſecundam dilatum eſt. Qvod tempus ubi advenit: partes
„ utrinqve pro more Theologico, ſimplicitatem ſuam proteſtabantur.
„ Martinus hoc adjecit: *Se hoc gravatim ferre, qvod ex fratribus Prædi-
„ catoribus, qvi eam tragœdiam primi exuſcitaſſent, nemo diſputaturus ad-
„ eſſet: cum tamen in ſingulis ſuis concionibus graviter Martinianos erro-
„ res in invidiam vocaſſent.* Commiſſi ſunt primum Caroloſtadius &
„ Eccius, par omnino diſſimile. Nam Caroloſtadius voce, vultu, geſtu,
„ inceſſuqve modeſtiam Theologicam præ ſe ferebat, diſputabatqve non
„ ad ingenii gloriam aut victoriam, ſed veri, rectiqve inqviſitionem: qva-
„ re nihil niſi adhibitis libris aſſerebat, nihil item ab adverſa parte addu-
„ ctum admittebat, niſi ſententiam ſcriptoris ex præcedentibus & ſe-
„ qventibus collegiſſet. Qva diligentia doctis ſe vehementer commen-
„ davit; indocti timorem & tarditatem interpretabantur. Eccius con-

tra

Digitized by Google

ſtra clamore, vultu militari ac truci, geſtu hiſtrionico pene, & inceſſu impetuoſo, feroculus qvispiam apparebat: omnia illa externa corporis ſigna animum parum theologicum declarabant. Dixiſſes Gorgiam qvempiam diſputare, non Theologum. Adeo leviter & impudenter ſubinde ſe jactabat. Magnam adeo jacturam nominis ſui apud nos fecit. Leviſſime aſſerit, qvæ falſa ſunt: impudentiſſime negat, qvæ pro certo vera, idqve cum jactatione ſui, qvo res ſit odioſior. Res fuit Eccio cum Caroloſtadio de libero arbitrio: *Omnene bonum opus proficiſcatur e divina gratia, an vero nonnihil etiam de ſuo conferat humani arbitrii actio?* Priorem ſententiam Caroloſtadius, poſteriorem Eccius tuebatur. Tum illud jactatum: *ſitne omnis Chriſtianorum vita pœnitentia?* unde fluit, in opere ſuo hominem peccare: Contra qvæ niſus eſt Eccius. Porro Martinus negavit Romani Pontificis poteſtatem primariam jure divino, hoc eſt, ſacræ Scripturæ teſtimoniis poſſe comprobari: imo ſacerdotem qvemvis ex æqvo (qvod ad Pauli Theologiam attinet) Apoſtolis ſuccedere, habereqve facultatem & culpæ & pœnæ remittendæ, ſi neceſſitas ita ferat. Hic Eccius in adverſum multa decreta, multas Patrum authoritates congeſſit, cum jure divino tantum primatus Pontificis eſſet aſſerendus. Ventum tandem eſt ad ſacram ancoram nempe illud Matth. XVI. *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam &c.* Hic Martinus *Petram* ſolidam fidei confeſſionem interpretabatur; aut totum corpus Eccleſiæ cum Origine, aut Chriſtum ipſum cum Auguſtino. Eccius cum recentioribus, hominem Petrum, & ejus ſucceſſores: eamqve expoſitionem aliqvot Bernhardi & Hieronymi verbulis decerptis firmavit. Qvæ omnia Martinus mire eluſit, per hoc: qvod toties Eccleſia redderetur ἀκέφαλος; qvoties Epiſcopus Romanus aliqvis moreretur. Nam eo tempore, qvod necdum ſurrogatus ſit in ſedem alius Pontifex, dubio procul ἀκέφαλον reddi Eccleſiam. Nam qvod de Cardinalium cœtu, qvi interim agat Pontificem, reſpondeatur, duplici de cauſa frivolum eſſe: primum qvia Cardinales haud ita multa ante ſecula eſſe cœperint, qvi tamen multa capita faciant, non unum: deinde qvod, qvæ jure divino ſtatuantur, nullius hominis morte, imo ne cœlorum ruina interpellari poſſint. Jactatæ item in diſputationis aleam indulgentiæ, ſed magis pro ludo, qvam re ſeria. De purgatorio item diſceptatum: non qvod non eſſet, ſed qvomodo erga Deum

Digitized by Google

» afficerentur animæ in illo ſupplicio detentæ. Ejusmodi contentioni-
» bus tres pene hebdomades ſunt conſumtæ, certe (qvantum mihi judi-
» care licet) majore expectatione qvam fructu. Neqve enim qvidqvam
» eſt decretum, nec ulla de re partes conſenſerunt. Res tota notario-
» rum fide eſt excepta. Judices diſputatis ſunt delecti Erphurdienſes ac
» Pariſienſes: Erphurdienſes, qvantum privatim ex qvorundam collo-
» qvio conjicere potui, gravatim tanti oneris ſarcinam in humeros ſuos
» recipient: cum ob alias cauſas, tum maxime, qvod Eccius optimos
» qvosqve & doctiſſimos Theologici ordinis, ut ſibi ſuſpectos, a judicio
» ſubmovit. Hoc præjudicium vulgo jactatur, in primatu Pontificis
» aſſerendo Eccium ſe turpiter daturum. Ut ut eſt futurum, mea nihil
» refert. Mihi hoc diſceptandi genus theatricum nunqvam viſum eſt
» manſvetiſſima Chriſti doctrina dignum. Nec adduci poſſum, ut cre-
» dam, Spiritum Sanctum, pacis autorem, ad ejuſmodi pugnas unqvam
» ſeſe demittere: Chriſtianæ theologiæ veritas, citius impetratur o-
» rando, qvam invenitur diſceptando. Habes totam hanc diſceptatio-
» nem, ex tempore a me, & negligentiſſime deſcriptam. Si qvæ reli-
» qva ſunt, fama ad te pertulit. Sed vide ne fidas. Tam eſt ficti qvam
» veri tenax: & ſcis ut πολλὰ τȣ͂ πολέμȣ κενά. Erfurti qvinto no-
» nas Auguſtas An. M D XIX.

Multa in recenſenda hiſtoria diſputationis hallucinatur Varillaſius *Lib. III. p. 260. & ſeqq.* non perſeqvar tamen, qvod in dictis & perſonis diſputatorum referendis & deſcribendis turbat & errat nimii id laboris eſſet; ſed a ſupina negligentia excuſari non poteſt, qvod locum diſputationi *Merſburgum* aſſignet, idqve bis facit *p. 260. & p. 264.* cum nemo, vel leviſſimam hiſtoriæ peritiam habens, neſcire poſſit, Lipſiæ diſputatum eſſe. Senatum tamen Lipſienſem inutili & præpoſtera curioſitate Merſburgum transfert, ut cum Georgio Principe diſputationi aſſiſtat. Eidem etiam Senatui contra omnem rationem autoritatem dat, ut Lutherum de moderatione admoneret, præſente Principe cum conſiliariis ſuis qvi omnia dirigebat. Falſum eſt inter Judices electam fuiſſe Academiam Lipſienſem: falſum etiam duplici modo (qvod *d. p. 263.* pro certo aſſeveratur) Lutherum in verba illa prorupiſſe: *diſputationem non eſſe cœptam in nomine Dei.* Nam etſi Emſerus tale aliqvid ei objecerit, maſcule tamen ad id reſpondit Lutherus, dein qvicqvid dixerit, id non in diſputatione, ſed ante eam, in

Can-

Cancellaria ducis, factum eſt, ut in commentario memoravi. §. 127.

Tezelius, qvi hujus diſputationis tempore in cœnobio Dominicanorum peſte correpus deceſſit, cum audiſſet diſputationem fieri debere, dixiſſe fertur: *hoc faxit Diabolus*; Das walt der Teuffel. ſive, ut hodie levioris animi homines pronunciarent: Das hohle der Teuffel. Luth. *Lib. I. ep. 104.* Adeo inqviſitorium & dictatorium illud monachorum genus malebat, igne & gladio opprimere diſſentientes, qvam palma in medio poſita, cum iis certare. Pertinet huc forte relatio Lutheri ad Spalatinum de convivio qvo ſe a D. *Breitenbachio* & *Henrico a Schleiniz* exceptum narrat, in qvo de Theologis Lipſienſibus multus fuerit ſermo; & apophthegma audiſſe ſe memorat; qvi Theologum ejus generis (Scholaſticum ſcilicet) viderit, illum ſeptem peccata mortalia videre. *Lib. I. ep. 218.*

Sublegenda adhuc qvædam ex ſchedis *Lipſienſis Bibliothecæ Paulinæ* reſtant, & ex iis qvæ Vir clariſſimus *Jacobus Thomaſius* annotavit. Ingreſſi ſunt Wittenbergenſes Lipſiam, magno comitatu, nec ſine aliqva pompa. Caroloſtadius ſolus in curru vehebatur, omnesqve præcedebat, ſed pro omine habitum fuit caſus ejus poſtea ſecuti, qvod non longe a porta, qva ingreſſus erat, apud ædem D. Pauli rota carpenti, in qvo ſedebat, rupta fuit. Seqvebatur currus Barnimi Pomeraniæ Principis, qvi tunc Wittenbergæ ſtudiis operam dabat, & Rectoris honorarii titulum gerebat, aſſidebant ei Lutherus & Melanchthon: Studioſi plurimi ex Wittenberga, & qvidem, ut alii obſervarunt, armati, currum comitabantur. Georgius Dux ab initio diſputationibus interfuit, ſed arte aulicorum, inde diſtractus eſt, ut calumniis contra Lutherum magis pateret. Orationem finita diſputatione habuit alius ex Academicis *Joh. Langius* Lembergius, qvi Eccio magnas laudes tribuit, ſed nec in Caroloſtadium & Lutherum iniqvus fuit: de hoc ex *Schneideri Chronico Lipſ.* iſthæc verba notabilia ſunt: Sed qvo „ piaculo te, Martine, virum integerrimum præterierim? & qva hono- „ ris præfatione tuam doctrinam, ingenii acumen (qvo plus ſapere, „ qvam dicere videris) tuam deniqve in exploranda veritate conſtan- „ tiam commendem? qvi tot male feriatorum hominum procellis exa- „ gitatus, nulli, niſi meliora dicenti, cedere voluiſti. Mira & ingenua „

eſt tui ſermonis libertas, qvæ veritati perbelle qvadrat. Hæc cum nuda pingitur, nullis involucris vult obumbrari. Ob id Ethnici, ſacris Saturni, temporum Dei, capite diſcooperto operabantur, qvod veritas temporis (ut Sophocles ait) filia, nullo velamine celari velit: Sed (ut Menander ait) ἔρχεται τ' ἀληθὲς εἰς φῶς ἐνίοτ' οὐ ζητούμενον: *venit veritas in lucem, vel non qvæſita.* Hæc tuæ vitæ integritatem, nobis communi rumore prodidit, qva & doctrina & vivendi ratione Auguſtinianum agis. De judicio Academiis delato, & in ſpecie de lite circa Erfurtenſem, hæc habet *Cellarius* ſupradictus: Martinus Pariſienſes & Erfurtenſes judices obtulit, qvos qvoqve Eccius acceptavit, modo confratres Martini Eremitæ in Erphordia non intereſſent; abeunte autem Duce, voluit Martinus totum conſilium univerſitatis debere judicare. Sive eſſent Juris civilis prudentes, Medici vel Philoſophi, & qvod patres ordinum S. Dominici & S. Franciſci non intereſſent. Sed id injuſtum viſum eſt Eccio, Medicos aut alterius profeſſionis homines de altiſſimis Theologiæ locis judicare: res tamen utriusqve conſenſu in illuſtriſſimi Principis manus data eſt. Reſervavit autem Lutherus appellationem a decretis Univerſitatum ad Concilium. *Schultherrus* refert, Lutherum prius, dein & Caroloſtadium ſubito poſt diſputationem & qvaſi clanculum diſceſſiſſe, Eccium poſt aliqvot dies. Caroloſtadium argumenta ſua, & eorum probationes non ex memoria ſed ex ſcheda protuliſſe, magna prolixitate, id a conſiliariis Principis ei interdictum fuiſſe, qvia aliter conventum erat, permiſſum tamen, ut ex libris, qvorum magnam copiam biga advexerat, (einen Karn voll) prælegeret, qvibus opus haberet. Cauſabatur autem Caroloſtadius memoriæ defectum ob ſangvinis miſſionem copioſam, qva uti ſe oportuiſſe dictitabat. *Chronici Lipſienſis* autor miratur non ſolum ex Epiſcopis tribus, ſed nec ex undecim Abbatibus in ditione Ducis Georgii, ullum adfuiſſe. Schedæ autem Thomaſianæ *Portenſem, Pegavienſem & Bozenſem* præſentes fuiſſe memorant. Lutherus ſcriba uſus eſt *Johanne Agricola* Islebio, a qvo poſt aliqvot annos malam retulit gratiam; Eccio amanuenſis vicem præſtabat *Joh. Poliander*, qvi eo relicto finita diſputatione Lutherum ſecutus eſt, & poſtmodum in Pruſſia Evangelium docuit. Magna etiam Juventutis ſtudioſæ pars Lutheri dotes admirans relicta Lipſia Wittenbergam conceſſit.

Ad

Digitized by Google

Ad §. LXV. *Ut digniſſima lectu ſit iſta epiſtola.)* Conſtitueram hanc totam inſerere, ſed Eraſmi literæ eodem anno 1519. & qvidem maturius, qvam illæ ad Albertum, ad ipſum Fridericum Electorem Antverpia ſcriptæ, a *D. Majero, in notis ad Selnecceri orat. de Luthero pag. 87.* nuperrime exhibitæ ſunt, per qvas Eraſmus libellum *de vitis Cæſarum* Friderico dedicavit. Hæ literæ in volumine Epiſtolarum Eraſmi, non æqve ac illæ ad Albertum reperiuntur, ejuſdem tamen ſunt argumenti, verbis etiam fere iisdem. Merentur ſeqventia ex illis adſcribi: Prodiere nuper lucubrationes aliqvot Martini Lutheri, ,,
ſimulqve rumor allatus eſt, hominem ſupra modum gravari autorita- ,,
te Reverendiſſimi Cardinalis S. Sixti, qvi apud Svevos, Romani Pontifi- ,,
cis agit Legatum. Ut his protinus exilieruut? ut geſtierunt? ut ga- ,,
viſi ſunt? occaſionem, ut ipſis viſum eſt, maxime oportunam eſſe da- ,,
tam, lædendi bonas literas. Nam, juxta Græcorum proverbium: ,,
Improbis præter occaſionem nihil deeſt, qvæ videlicet nocendi faculta- ,,
tem præbeat iis, qvibus adeſt perpetua nocendi voluntas. Continuo ,,
ſacræ apud populum conciones, ſcholæ, conciliabula, convivia, nihil ,,
aliud crepabant, qvam hæreſes & Antichriſtos. Atqve huic tam odi- ,,
oſo negotio, præſertim apud mulierculas & indoctam plebeculam, mi- ,,
ſcuerunt homines callidi, trium lingvarum, eloqventiæ, politiorisqve ,,
literaturæ mentionem, qvaſi aut Lutherus his præſidiis fideret, aut ex ,,
his fontibus hæreſes naſcerentur. Hæc impudentia plus qvam ſico- ,,
phantica, cum optimis qvibusqve diſpliceret, tamen ut bellum inven- ,,
tum probabatur qvibusdam, qvi ſe Theologiæ anteſignanos, & Chri- ,,
ſtianæ religionis columnas exiſtimant. Et vide qvam ſtudio cœci, no- ,,
ſtris blandimur vitiis! atrocem contumeliam, imo facinus hæreſi pro- ,,
ximum ducimus, ſi qvis Theologum rabulam, qvales ſunt non pauci ,,
pro Theologo Ματαιόλογοι nominet. Ipſi nobis ignoſcimus, cum ,,
apud freqventem populum hæreticum & Antichriſtum vocamus, cui- ,,
cunqve ſuccenſemus. Lutherus mihi tam ignotus qvam cui ignotiſ- ,,
ſimus, ut ſuſpectus eſſe non qveam, qvaſi faveam amico. Hujus lu- ,,
cubrationes nec tueri meum eſt, nec improbare, ut qvas hactenus non ,,
legerim niſi raptim. Certe vitam hominis nemo, qvi novit, non pro- ,,
bat, qvæ cum longiſſime abſit ab omni ſuſpicione avaritiæ aut ambitio- ,,
nis, & morum innocentia, vel apud Ethnicos favorem invenit. Qvam ,,
non congruit manſvetudini theologicæ, protinus, ac ne perlecto qvi- ,,
dem

dem libro tam immaniter debacchari in nomen ac famam probi viri, idqve apud imperitam plebeculam, qvæ prorſus caret judicio? Præſertim cum ille diſputanda propoſuerit, cum omnium judicio ſeſe ſubmiſerit, qvorum oportuit. Nemo monuit, nemo docuit, nemo revicit: tantum vociferantur hæreticum, ſeditioſis clamoribus ad lapides provocant. Dicas eos ſitire ſangvinem humanum, non ſalutem animarum. Qvo inviſius eſt hæreſeos nomen auribus Chriſtianis, hoc minus committendum eſt, ut temere in qvenqvam impingatur. Non ſtatim qvivis error hæreſis eſt, neqve protinus hæreticum eſt, qvicqvid huic aut illi diſplicet. Neqve ſemper fidei negotium agunt qvi prætexunt hujusmodi ſplendidos titulos. Imo, pleriqve ſuum agunt negotium, vel qvæſtui ſuo conſulentes, vel tyrannidi. Qvin præcipiti lædendi ſtudio ſæpe criminantur in alio, qvod ipſi domi probant. Deniqve, cum tot ſint veteres ac neoterici Scriptores, nec horum qvisqvam adhuc repertus ſit, in cujus libris non fateantur ineſſe periculoſos errores: cur reliqvos taciti placidiqve legimus, in unum aut alterum tam atrociter ſævimus? Si veritati patrocinamur, cur non ex æqvo offendit, ubicunqve reperitur qvod veritati repugnat? Sanctiſſima res eſt fidei religionisqve ſinceritatem tueri, ſed ſceleratiſſima res eſt, prætextu defendendæ fidei noſtris ſervire cupiditatibus. Si qvicqvid in Scholis receptum eſt, oraculum haberi volunt, cur inter ſe Scholæ diſſentiunt? cur Scholaſtici Doctores inter ſeſe pugnant ac digladiantur? Imo, cur in eadem Sorbona Theologus a Theologo diſſentit? Imo perpaucos reperias, qvi conſentiant niſi conſpirarint. Adhæc, non raro deprehenduntur damnare in recentium libris, qvod in Auguſtino aut Gerſone non damnant, qvaſi veritas cum autore mutetur. Eos, qvibus favent, ſic legunt, ut omnia torqventes nihil non excuſent; qvibus infenſi ſunt, ſic legunt, ut nihil non calumnientur. Optima Chriſtianiſmi pars eſt, vita Chriſto digna. Qvæ cum ſuppetit, non debet eſſe facilis hæreſeos ſuſpicio. Nunc qvidam nova comminiſcuntur fundamenta, ſic enim vocant, hoc eſt, novas leges condunt, per qvas docent, hæreticum eſſe, qvidqvid non placet. Qvisqvis alterum hæreſeos accuſat, ipſe præſtare debet mores Chriſtiano dignos, charitatem in admonendo, lenitatem in concipiendo, candorem in judicando, lenitudinem in pronunciando. Cum nemo noſtrum careat erratis, cur alienos lapſus tam inclementer inſectamur?

cur

Digitized by Google

cur malumus vincere qvam mederi? cur opprimere qvam docere? „
At ille, qvi ſolus omnium omni caruit errore, non comminuit bacu- „
lum confractum, nec extingvit linum fumigans. Auguſtinus de Do- „
natiſtis plusqvam hæreticis agens, non vult eos cogi, ſed tantum do- „
ceri; & ab horum cervicibus magiſtratuum gladios depellit, qvorum „
ſicis ipſe qvotidie impetebatur. Nos qvorum proprium munus eſt „
docere, cogere malumus, qvia facilius. Hæc, illuſtriſſime Dux, eo „
ſcribo liberius, qvo minus ad me pertinet cauſa Lutherana. Cæterum, „
ut Tuæ Celſitudinis eſt, Chriſtianam religionem pietate tua protege- „
re, ita prudentiæ eſt, non committere ut qvisqvam innocens te juſtitiæ „
præſide, ſub prætextu pietatis, aliqvorum impietati dedatur. Vult „
idem Leo Pontifex, cui nihil magis eſt cordi, qvam ut tuta ſit innocen- „
tia. Pater vocari gaudet, nec amat eos, qvi ſuper ipſius membra ty- „
rannidem exercent. Neqve qvisqvam magis paret animo Pontificis, „
qvam is, qvi qvod æqvisſimum eſt, exeqvitur. Qvid iſtic de Luthero „
ſentiant, neſcio. Certe hic video libros illius ab optimis qvibusqve „
cupidiſſime legi. Qvanqvam mihi nondum vacavit evolvere: Ex ea
vero epiſtola, qvam Eraſmus ad Albertum Moguntinum dedit *Lib. XII. ep. 10.* de defectibus Eccleſiæ & erroribus Theologorum hæc po-
tiſſimum notanda ſunt: Mundus oneratus eſt conſtitutionibus huma- „
nis, oneratus eſt opinionibus & dogmatibus ſcholaſticis, tyrannide „
fratrum mendicantium, qvi cum ſint ſatellites Sedis Romanæ, tamen „
eo potentiæ & multitudinis evadunt, ut ipſi Romano Pontifici atqve „
ipſis adeo Regibus ſint formidabiles. His cum pro ipſis facit Ponti- „
fex plusqvam Deus eſt: in his qvæ faciunt adverſus eorum commo- „
dum non plus valet qvam ſomnium. Non damno omnes, ſed plurimi „
ſunt hujus generis, qvi ob qvæſtum ac tyrannidem, data opera illa- „
qveant conſcientias hominum. Ac perfricta fronte, jam cœperant, „
ſubinde impudentiora dogmata de indulgentiis: ſic loqvebantur, ut nec „
idiotæ ferre poſſent. His & ejusmodi multis rebus paulatim evaneſce- „
bat vigor Evangelicæ doctrinæ: & futurum erat, ut rebus ſemper in „
deterius prolabentibus, tandem prorſus extingveretur illa ſcintilla „
Chriſtianæ pietatis, unde redaccendi poterat extincta charitas. Ad „
ceremonias plusqvam Judaicas ſumma religionis vergebat. Hæc ſu- „
ſpirant, ac deplorant boni Viri, hæc ipſi etiam Theologi, non Mona- „
chi, & Monachi qvidam in privatis colloqviis fatentur. Hæc opinor, „

P move-

Google

moverunt animum Lutheri, ut primum auderet ſe qvorundam intolerabili impudentiæ opponere. Qvid enim aliud ſuſpicer de eo qvi nec honores ambit, nec pecuniam cupit? De articulis qvos objiciunt Luthero, in præſentia non diſputo, tantum de modo & occaſione diſputo. Auſus eſt Lutherus de indulgentiis dubitare, ſed de qvibus alii prius nimis impudenter aſſeveraverant: auſus eſt immoderatius loqvi de poteſtate Romani Pontificis, ſed de qva iſti nimis immoderate prius ſcripſerant, qvorum præcipue tres ſunt prædicatores, Alvarus, Sylveſter, & Cardinalis Sancti Sixti, (id eſt, Cajetanus). Auſus eſt Thomæ decreta contemnere, ſed qvæ Dominicani pene præferunt Evangeliis. Auſus eſt in materia confeſſionis ſcrupulos aliqvos diſcutere, ſed in qva monachi ſine fine illaqveant hominum conſcientias. Auſus eſt ex parte negligere ſcholaſtica decreta, ſed qvibus ipſi nimium tribuunt, & in qvibus ipſi nihilo minus inter ſe diſſentiunt; poſtremo, qvæ ſub nde mutant, pro veteribus reſciſſis, inducentes nova. Diſcruciebat hoc pias mentes, cum audirent in ſcholis fere nullum ſermonem de doctrina Evangelica; ſacros illos ab Eccleſia jam olim probatos autores haberi pro antiqvatis: imo in ſacris concionibus minimum audiri de Chriſto; de poteſtate Pontificis, de opinionibus recentium fere omnia; totam orationem, jam palam qvæſtum, adulationem, ambitionem, ac fucum præ ſe ferre. His imputandum opinor, etiamſi qvæ intemperantius ſcripſit Lutherus. Qveritur dein Eraſmus ſpeciatim de monachorum Dominicanorum & Carmelitarum crudeli erga literatos odio, utqve illos ſub hæreſis prætextu proſeqvantur, Capnionis & ſuo jam etiam Lutheri exemplo demonſtrat, & ſubjungit: Olim hæreticus habebatur, qvi diſſentiebat ab Evangeliis, ab articulis fidei, aut his, qvæ cum his parem obtinerent autoritatem. Nunc ſi qvis unqvam diſſentiat a Thoma, vocatur hæreticus, imo ſi qvis a commentitia ratione, qvam heri ſophiſta qvispiam in ſcholis commentus eſt. Qvicqvid non placet, qvicqvid non intelligunt, hæreſis eſt; Græce ſcire, hæreſis eſt; expolite loqvi, hæreſis eſt; qvicqvid ipſi non faciunt, hæreſis eſt. Fateor, grave crimen eſt viciatæ fidei, ſed non oportet qvidvis trahere in qvæſtionem fidei. Et qvi tractant fidei negotium, debent ab omni ſpecie ambitionis, qvæſtus, aut odii, vindictæqve procul abeſſe. At qvid iſti præ ſe ferant, qvis eſt qvi non videat? qvorum cupiditati ſi ſemel licentiæ frena laxentur, paſſim incipient ſævire in

optimi

Digitized by Google

optimi cujusqve caput: poſtremo minitabuntur ipſis Epiſcopis, atqve ipſi etiam Romano Pontifici. Qvod non recuſabo, qvo minus falſum videatur, niſi jam a qvibusdam fieri videamus. Qvid auſit ordo Dominicanorum, ut ne qvid aliud adferam, *Hieronymus Savonarola* & *Bernenſe facinus*, admonere nos debet. Non renovo ordinis infamiam, ſed admoneo qvid ſit cavendum, ſi illis ſucceſſerit qvicqvid temere tentarint. Hiſtoriam *Savonarolæ*, cujus hic mentionem facit Eraſmus, tangam infra ad §. *LXXIIX*. Ex Helveticarum rerum ſcriptoribus petendum eſt, qvid patraverint *Dominicani Bernæ*, cum hominem ſemifatuum ementitis apparitionibus, dein fraudis conſcium, in æmulationem Franciſcanorum ſubornaſſent, ut contra conceptionem B. Virginis immaculatam qvam illi ſtatuunt, revelationes publicaret. Factum id ante Lutheri diſputationem fuit, combuſtiqve ſunt ob imposturam diabolicam multaqve crimina, qvorum coram Pontificiis delegatis convicti fuerunt, ex Dominicanis qvatuor anno 1509. Ampliſſimam immanis ſceleris relationem a Franciſcano qvodam ejusdem urbis Monacho, ut apparet, deſcriptam ex Archivo Bernatium produxit *Hottingerus Hiſt. Secul. XVI. Part. V. f. 334. ad 411.*

Ad §. LXIX. *Valentin. a Teutleben*). Illuſtrium virorum memoriam renovare, ſiqva commoda datur occaſio, haud facile negligendum eſt. Eqveſtris *Teutlebiorum* familia in Thuringia, ſine dubio ab ejus nominis vico appellatur, in via regia qva Gotha Iſennacum itur, ſito, in qvo & reditus qvosdam adhuc habet. Huic proxime adjacet prædium & vicus *Laucha*, qvod Teutlebii a Landgraviis Thuringiæ feudi nomine cum omni jurisdictione tenuerunt, ut & jus Caſtrenſis incolatus (Burgmann) in vicina arce *Tenneberga*, idqve per aliqvot ſecula. Cædem enim Palatini Thuringiæ, qvæ Ludovico Thuringiæ Comiti vulgo tribuitur Ulrici Teutlebii opera anno 1065. patratam fuiſſe, Gozecenſis monachus, & ex eo Fabricius *Lib. II. Orig. Saxon. fol. 84.* annotavit. Aliud autem antiqvum meritum Friderici cujusdam Teutlebii inſigne memoratur (ſed non deſcribitur) in diplomatibus inveſtiturarum Lauchenſium, ejusqve cauſa fœminis ſucceſſio in prædio deficientibus maſculis a Principibus olim indulta fuiſſe indicatur. Ex hac familia natus fuit, *Valentinus Teutlebius*, [Sleidanus *Ditlebium*, Chytræus *Tetelebium* vocant] & in ſtudiis Canonum mul-

Digitized by Google

tum verſatus, Doctoris titulum qvod nobilitati tunc valde ſolenne fuit, aſſumſit, diu Romæ vixit, *Præbendas* qvas vocant in Collegiatis Eccleſiis *Moguntiæ*, *Magdeburgi*, *Francofurti* tum maxime *Hildeſiæ* in Cathedrali obtinuit, fuit *Vicarius Archiepiſcopi Moguntini*, magnumqve pro Romana hierarchia zelum oſtendit. Sic meruit, ut Pauli III. Pontificis commendatione, cum Otto Comes Schaumburgenſis Hildeſiæ Epiſcopus Lutheraniſmi ſuſpectus eſſet, Collegio Canonicorum commendatus ad Epiſcopatum anno 1537. eveheretur, litis diœceſis ſuæ adverſus Duces Brunſvicenſes acris proſecutor. Fratres habuit plures, horum tamen non niſi unus *Caſparus* (nam cæteri Clero adſcripti Canonicas præbendas ſectati ſunt) qvi *Doctoris legum* & *Electoralis Saxonici Conſiliarii* titulis inſignis erat, familiam propagavit. Ejus abneptis Fratri meo juniori, cujus ſupra *pag. 56.* memini, nupſit, haud indignis majorum gloria moribus matrona. Hujus cum familia iſta contractæ affinitatis occaſione, documenta qvædam vetuſta ad notitiam meam pervenerunt, ipſiusqve *Valentini* autographum, qvo pactum hæreditarium inter Fratres firmavit.

Ad §. LXX. *Capnionis cauſam.*) Controverſia erat de libris Hebraicis, qvos intempeſtivo qvodam zelo omnes comburendos eſſe, Colonienſes qvidam monachi & inqviſitores apud Maximilianum Cæſarem inſtabant. Conſultus ea de re Capnio diſtingvendum & ſervandos plurimos eſſe reſpondit: reprehendentem vero id *Johannem* qvendam Judæum baptizatum, cognomine *Piperigranum* (Pfefferkorn) edito libello acrius taxans, offendit Theologos, ita ut liber ejus Coloniæ deinde & Pariſiis combureretur. Exagitatus inde Capnio a Monachis indoctis, & odio furentibus, qvorum caput erat *Jacobus Hochſtratenus*, famoſus ille inqviſitor Dominicanus graves ſuſtinuit lites. Earum relatio, & ut D. Capnio a Georgio Com. Palatino Epiſcopo Spirenſi, Pontificis commiſſario, adſcitis nobiliſſimis doctiſſimisqve viris ab imputatione hæreſis abſolutus, Hochſtratenus etiam in expenſas condemnatus fuerit, excuſa eſt *Hagenoa anno 1518.* ex qva tamen patet, Monachorum artibus, & imprimis *Sylveſtri Prieriatis*, qvi jam tum Magiſter palatii erat, in Hochſtratenum propenſione effectum eſſe, ut cauſa Romam evocata diu in ſuſpenſo hæſerit. Commendaverant Pontifici Capnionem Maximilianus Cæſar, multiqve magni

Digitized by Google

magni Germaniæ Principes, interqve alios Fridericus Sax. El. ſed paulo poſt mota a Luthero controverſia, & Reuchlini mors anno 1522. ſecuta, in oblivionem induxit litem illam ex mera calumnia optimo viro intentatam. Plura de eo, qvoniam facem qvandam meliori doctrinæ & literaturæ ſacræ prætulit, licet ipſe morte præventus receptum eo uſus in Svevia cultum non mutaverit, memoratu non indigna ſunt. Natus fuit Pforzhemii in Badenſium Principum ditione anno ut ipſe ad Joh. Cuſpinianum ſcripſit, 1455. & cum *Reuchlini* (*a fumo*) nomen haberet, Græcum *Capnionis* ab Hermolao Barbaro ſuggeſtum aliqvando uſurpavit, ut tunc fieri moris erat. De ejus ſtudiis & geſtis qvibusdam Altingius in MSca. hiſtoria Palatina hæc habet: Poſt fata *Rudolphi Agricolæ* circa annum Chriſti 1497. in aula atqve Academia Heidelbergenſi ſucceſſit *Johannes Reuchlinus* ſeu *Capnio*, a patria *Phorcenſis* dictus, qvi qvidem cum alibi, tum inprimis Pariſiis & Baſileæ fundamenta ſtudiorum poſuit, uſus magiſtro illo *Weſſelo Groningenſi*, qvi utrobiqve docuit: a qvo præter neceſſariam philoſophiæ & lingvarum cognitionem cum Hebrææ lingvæ rudimenta percepit, tum etiam ſenſa ejus & judicium de Religione ac capitibus controverſis recte hauſit, & conſtanter tenuit. Eum hortatus eſt Weſſelus Baſileæ, ut cum mediocrem Græcarum literarum peritiam acqviſiviſſet, eisdem plenius cognoſcendis ſe ſe dederet, propterea qvod copia codicum Græcorum major ſuppeteret Baſileæ, qvam alibi, utpote qvo tempore concilii Baſileenſis Cardinalis Cuſanus magnum eorum numerum devehendum curarat. Ita his partibus plenius informatus ad Academiam Tubingenſem, & inde porro in Aulam Wurtenbergenſem adſcitus fuit. Sed cum ab obitu Ducis Everhardi gubernationis mutatio accideret, & vita ipſius Monachi cujusdam inſidiis, qvi apud Principem plurimum valebat, peteretur, ipſe periculi declinandi cauſa Heidelbergam ad Electorem Palatinum *Philippum*, conceſſit, & tum in aulam, tum etiam in Academiam vocatus fuit, delectatus ubiqve magnorum ac doctorum virorum conſvetudine, qvibus tum Heidelberga florebat. Et in aula qvidem, qvod ante fecerat Rudolphus Agricola, idem ipſe inſtituit, rogatu Electoris, ut novam epitomen hiſtoriarum per omnes Monarchias deductam Principi contexeret, explicatis præcipuis rerum monumentis, qvæ ſub imperiis illis contigerant. In Academia autem novo & eo usqve inaudito in Germania

Digitized by Google

exemplo, ſcripſit comœdias, *Hennonem & Sergium*, qvarum alteram magno cum applauſu publice ſpectandam exhibuit, cætera autem ſtudiis Hebraicis excolendis ac propagandis tribuit. Agitabantur tunc in aula Palatina conſilia de conjugio *Ruperti* Principis Palatini, qvi tertio genitus erat, & Eliſabethæ filiæ unicæ *Georgii* divitis Ducis Bavariæ: qvi cum conſobrini eſſent, nulla ratione, propinqvo ſangvine, jungi poſſe videbantur, qvam ut juxta Pontificis diſpenſationem nuptiæ coirent. Romam igitur deſtinatus fuit Capnio legatus, cum comitatu ad Alexandrum VI. gratiam diſpenſationis ab eo petitum, ubi annum pene integrum a Pontifice ejus rei potiundæ ergo detentus fuit. Qvod tempus ſibi non putavit otio tranſigendum, ſed literis Hebraicis potiſſimum excolendis impendendum eſſe. Ideoqve cum Romæ viveret Judæus nomine *Abdias* exactiſſimus literarum Hebraicarum magiſter, dum iſtic egit cum ingenti pretio conduxit; ita qvidem ut in ſingulas horas ſingulos aureos didactri loco ei penderet. Qvo ipſo id aſſecutus eſt, ut Judæus non tantum diligentiam & aſſiduitatem, ſed etiam fidem præſtaret Reuchlino; adeoqve ipſe tempore legationis ſuæ eousqve proficeret, ut ſumma cum laude literas Hebræas alios docere poſſet. Accidit autem & aliud in hac legatione. Vivebat & docebat Romæ eodem tempore *Argyropulus*, exul ex Græcia profugus, & ſtipendio publico ad literas Græcas docendas conductus: qvod qvidem uti magna cum gratia ita magno cum affluxu præſtabat, ut viri imæ, mediæ & ſummæ ætatis, nobiles & ignobiles, Epiſcopi & Cardinales ad lectiones ejus audiendas concurrerent. Putavit Capnio etiam hujus auditorium ſibi ſubeundum eſſe, qvod qvum magno cum comitatu Legato Principis digno feciſſet, & ante lectionem, conſidentibus nobilibus & auditoribus univerſis, magiſtrum reverenter ſalutaſſet, gratiis actis hic ſciſcitatus eſt, num Græcas calleret literas? qvod cum affirmaret, mediocriter ſe eas poſſe, rogavit, ut eas clara voce legeret, & Latine interpretaretur. Id cum Capnio Legatus prompte & cum gratia faceret, ita qvidem ut ad dialectum Græcorum attemperaret pronuntiationem, tum etiam commode ac eleganter redderet, gemens & tantum non lachrymans bonus ſenex publice exclamabat; *Græcia noſtro exilio Alpes transvolavit.* Divinabat ſcilicet, Græcas literas & artes non jam amplius Italiæ finibus contineri, ſed longe lateque ad gentes etiam horridiores qvo no-

mine tum Germani cenſebantur) propagatas eſſe. Sic igitur cum & publice rem, cujus gratia illuc miſſus fuerat, confeciſſet, & privatim literas Hebræas excoluiſſet, atqve etiam Græcarum ſpecimen non infelix edidiſſet, regreſſus eſt ad Electorem Palatinum, & legationis ſuæ ratione reddita ad qvietem ſe compoſuit, ac ſimul ad ſtudia Hebræa rediit. Mutatis autem interea rebus in Ducatu Wurtembergenſi, cum ad Aulam & Academiam Tubingenſem revocaretur, vix dimiſſus ab Electore, eo reverſus eſt, ita tamen ut fructum ſui, memoriamqve relinqveret. Hucuſqve Altingius. Recte itaqve inter reſtitutores eruditionis & reformationis præcurſores cenſetur Capnio, gratamqve ei memoriam æternum debet Germania; multum etiam Gallia: In illa Pictavii anno 1481. Grammaticam Græcam prælegit & (ut oſtendit diploma inter epiſtolas ad Capn. ſcriptas *Lib. I.* relatum.)

Licentiati in Jure titulum aſſumſit: Hebraicam poſtea Grammaticam & Lexicum edidit. Cabbalæ tamen qvam vocant Judaicæ ineptiis plus juſto viſus eſt indulſiſſe, qvod & *Pico Mirandulano* accidiſſe fertur. Comœdiam a Capnione in honorem Johannis Dalburgii Epiſcopi Wormatienſis viri laudatiſſimi conſcriptam & primam omnium in Germania habitam eſſe, annotant etiam Bucholzerus, & Cruſius in anno 1497. Antea, nempe anno 1492. a Friderico Auſtriaco Imp. Comitis Palatini, tum non adeo ut nunc vulgata, dignitate cum egregio elogio honoratus eſt. Videatur diploma *dicto libro I. Epiſtol. Reuchl.* Lutheri ad Capnionem epiſtola d. 14. Dec. 1518. data integra exhibetur inter alias: ex ea *Martinus Cruſius Parte III. Hiſt. Svev. Lib. X. cap. 4.* hæc producit, qvæ hic inſeri merentur: *Dominus tecum*, vir fortiſſime, Gratulor miſericordiæ Dei, qvæ in te eſt, vir & eruditiſſime, & humaniſſime: qvæ tandem prævaluiſti obſtruere os loqventium iniqva. Fuiſti tu ſane organum conſilii divini: Sicut tibi ipſi incognitum, ita omnibus puræ Theologiæ ſtudioſis expectatiſſimum: adeo longe alia fiebant a Deo, & alia videbantur geri per vos. *Item* invadunt dentes iſtius Behemoth me: ſi qvo modo ſarcire qveant ignominiam, qvam retulerunt ex te. Occurro & ego ipſis, longe qvidem minoribus ingenii & eruditionis viribus, qvam tu occurriſti & proſtraviſti, ſed non minore animi fiducia, congredi mihi detrectant, reſpondere recuſant: ſed mera vi & violentia in me viam affectant. Vivit vero Chriſtus; & ego perdere nihil poſ-

ſum,

Digitized by Google

„ ſum, qvia nihil habeo. Fracta ſunt in tua firmitate, non parum qvi-
„ dem cornua horum taurorum. Hoc enim in te egit Dominus, ut ty-
„ rannus Sophiſtarum, aliqvando & tardius & mitius diſceret veris
„ Theologiæ ſtudiis reſiſtere, ac reſpirare inciperet Germania, ſcriptura-
„ rum doctrina tot (heu) annorum centenariis, non tam oppreſſa, qvam extincta. Wittembergæ altera die Luciæ anno 1518. Hortatus eſt Capnio Philippum Melanchthonem, qvem puerum aliqva affinitate ſibi junctum, admiratus erat, & ad ſtudia incitaverat, ut vocante Friderico electore Wittembergam iret. Refert epiſtolam ejus ad Philippum ***Scultetus in An. 1518.*** adde ***Camerar. in vita Melanchthonis.***

Cæterum Capnio paulo ante mortem Ingolſtadio, ubi lingvam Hebræam & Græcam docuerat Tubingam revocatus anno 1521. eandem ſubiit profeſſionem; anno vero ſeqventi Stutgardiæ obiit, anno ætatis 67. Magni eum fecit Eraſmus, ſed ut cautus erat, cauſæ ejus ſeſe non immiſcuit. In ***præfatione ad Epiſtolas Hieronymi*** ad Leonem X. anno 1515. inter eos qvi in Hieronymum aliqvid commentati erant, laudat virum his verbis: Johannes Reuchlinus Phorcenſis, trium lin-
„ gvarum, Græcæ, Latinæ & Hebraicæ pene ex æqvo peritus, ad hæc in
„ nullo doctrinæ genere non verſatus, ita ut cum primis certare poſſit;
„ Unde merito virum hunc ceu Phœnicem & unicum ſuum decus tota
„ ſuſcipit ac veneratur Germania. Hac certe laude a laudato viro qvæ major eſſe poſſit vix video. Vide ***Lib. II. Ep. Eraſm. ep. I.*** Iniqvum ejus fatum ob libellum ipſo non volente editum, eodem tempore ad Cardinalem Grimanum ſcribens deplorat. ***ep. 2.*** Mortuum ex Germanis unicum deſiderat ***Ep. V. Lib. XXIII.*** Per libellum vero illum non intelligo qvem titulo Augenſpiegel (***Speculi***) contra Pipericornum utiqve ex propoſito edidit, ſed comœdiam qvam ***Hennonem*** vocavit, in qva Monachos falſe exagitaverat. Eam enim ſvaſu Wormatienſis Epiſcopi ipſe ſuppreſſit, ſed ab aliis illo inſcio edita fuit, & monachorum iram ei peperit, nata poſtmodum occaſione exſertam. Judæum Capnionis adverſarium ob Judaiſmum male diſſimulatum, & profanatam hoſtiam ſacram anno 1514. Halis combuſtum fuiſſe refert Bucholz. in an. 1510. ſed Eraſmus ***Lib. XXX. ep. 23.*** anno 1517. ad Pirckaimerum Judæi illius ut viventis meminit. Error forte ex ſimilitudine nominis ortus eſt, nam Halis ejusdem nominis Judæum ob crimen illud aliaqve multa ſupplicio affectum Dreſſerus refert in ***Chron.***

Digitized by Google

Chron. Sax. Ann. 1514. & ante eum Spangenbergius in *Chronico Mansfeldenſi.* Extat & *Theodor. Plieningii* Eqvitis Svevi viri docti, (*Plinium* vocabant literatores) ad Capnionem epiſtola, anno 1508. data, in qva eum *Germaniæ Homerum & Ennium* nominat. Audiamus etiam ex adverſa parte *Jacobum Gretſerum* Jeſuitam, infenſiſſimum & mordaciſſimum Lutheraniſmi inſectatorem, ubi de Eraſmo, Capnione & Philippo Melanchthone eodem fere modo ex ſectæ ſuæ genio judicat in Satyra, qvæ titulum habet, *Suppetiæ Luthero Academico miſſæ. 1612.* ut patet ex epiſtola dedicatoria ad Abbatem Cæſareenſem (Käyſersheim): Video Academiæ noſtræ Ingolſtadienſi ter præſentiſſimum „ periculum imminuiſſe, ne morum & ſidei orthodoxæ jacturam, imo „ naufragium faceret. Primo, qvando huc Baſilea accerſitus eſt Era- „ ſmus Roderodamus anno 1516. Secundo, qvando hic reipſa jam He- „ bræas Græcasqve literas docebat Johannes Reuchlinus, ſeu Capnio, „ anno Redemptoris 1520. & qvidem ingenti diſcipulorum numero, „ qvod ipſe teſtatur in epiſtola ad Bilibaldum Pirckheimerum, Pa- „ tricium Norimbergenſem; Qvotidie, inqvit, de throno Docto- „ rum, freqventi auditorio prælegendus eſt a me in lingva He- „ braica, mane, Rabbi Moſes Kimchi, & veſperi Plutus Ariſto- „ phanis, diſcipulis plus trecentis, & multo inqvam plus. Ter- „ tio, qvando eodem ſalutis anno, Philippo Malanchthoni, Witte- „ bergæ in Saxonia degenti, & jam tunc cum Luthero Qvintum Evange- „ lium procudenti, Profeſſoris munus in iſta Academia oblatum eſt, pro- „ poſito lauto & largo ſtipendio. Licet autem Eraſmus & Reuchlinus „ apertis machinis Catholicam religionem non oppugnarent, ejus ta- „ men everſionem fraudulenter per cuniculos moliebantur; erant enim „ acerrimi Religioſorum & Clericorum rituumqve Eccleſiaſticorum o- „ ſores & inſectatores, qvos dicacitate ſua dentataqve facundia publico „ ludibrio paſſim exponebant, & in contemptum apud auditores ope- „ rumqve ſuarum lectores adducebant. Cui fundamento in pecto- „ ribus mortalium ſemel jacto, firmiterqve ſtabilito, facillime poſtea „ manifeſti ſectarum conditores, hæreſeos fabricam inædificare „ ac ſuperimponere poſſunt; qvia ſi non rem penitus factam, at „ certe dimidium facti habent. Aurea eſt D. Bernhardi ſenten- „ tia: *Plus nocet falſus Catholicus, qvam ſi verus appareret hæreticus.* „ Cæterum divino nutu & ſingulari Numinis in Academiam Ingolſta- „

Digitized by Google

dienſem, totamqve Bavariam benevolentia accidiſſe arbitror, ut Eraſmus & Philippus, licet vocati, venire abnuerint; Reuchlinus autem, qvantum ex epiſtolis ejus hinc Norimbergam ad Pirckheimerum miſſis, conjectare licet, vix annum hac in urbe tranſegerit. Invitaverat Eraſmum huc Urbanus Rhegius, præſtantis Theologi Johannis Eckii, tunc in Theologia diſcipulus; at aliqvot annis poſt, novi Evangelii, Auguſtæ Vindelicorum, & alibi, buccinator & tibicen, inter ſynergos ſuos non infimus; idqve fecerat juſſu Principis Erneſti, (Bavari) ſtudiorum & ſtudioſorum omnium eximii Patroni, mox Epiſcopi Paſſavienſis, & tandem Archiepiſcopi Salisburgenſis; fratris laudatiſſimorum Bavariæ Ducum Wilhelmi & Ludovici; cui tantus Eraſmi Ingolſtadium pertrahendi ardor injectus fuerat, flammas indubie ipſo Rhegio ſubminiſtrante, ut tabellarium Baſileam Eraſmi adducendi cauſa ablegaret. Qvod ſi animo apud nos manendi venire recuſaverit, inqvit Rhegius, aureos ducentos qvotannis ſi noluerit, & opulentiſſima ſacerdotia reſpuerit, Princeps tamen hoc unum petit confiditqve ſe exoraturum, ut videlicet Eraſmus, viſendi Gymnaſii cauſa veniat. Huic itineri menſem impendat, ut a Principe videatur, excipiatur, amplexetur (ita loqvitur neſcio an ſatis urbane, Urbanus Rhegius,) videre enim ex animo Eraſmum cupit: ſumtus ad iter miniſtrabit magnificos, remunerabitqve virum liberaliſſime, ut videat Principem nihil æqve ac literatos & literas amare, obſervare, ſuſcipere. Verum enimvero, & o factum bene, tantis promiſſis Eraſmus, ut Baſileam deſereret, illici haud potuit. Reſcripta epiſtola per Rhegium Principi ampliſſimas gratias egit, obtendens ſe multiplici vinculo adſtrictum teneri, qvo minus ad Bojos commigret. Ego ita judico. Ex geſtis Eraſmi, qvæ laudem merentur, hanc recuſationem ejus vel primo loco collocandam, qvia Bavariæ valde ſalutaris accidit: illos enim ſecum fructus Eraſmus intuliſſet, & forſan duplicatos aut triplicatos; qvorum ſemina jam per libros ſuos paſſim ſeverat, vel potius, qvi jam ex monumentis ejus in uberrimam meſſem omnibus ferme in locis excreverant. Magna autoritate & exiſtimatione apud pleroſqve tunc erat Eraſmus; & habebat, qvorum opera apud Summates in gratia poneretur; qvia nec dum ſatis dilucide veritas veteris illius verbi: *Notum malum optimum*; ad Eraſmum ſpectare intelligebatur. Id ubi intellectum eſt, enimvero tum ſuas ſibi res Eraſmus habere, &, qvo

pedes

Digitized by Google

pedes & auræ ferrent, abire juſſus eſt; non modo ab illis, qvi Eraſmum »
non niſi ex fama (inter qvos Princeps noſter Erneſtus,) ſed & ab illis, »
qvi eum familiariter noverant, qvales in Britannia, ſanctum illud par »
Martyrum, Roffenſis & Morus. Melanchthonem detinuit in Saxo- »
nia Lutherus, magno, negare non poſſumus, Bavariæ bono; nam ſi »
Ingolſtadium veniſſet, qvas ſtrages verſipellis ille & verſatilis hæreti- »
cus non dediſſet? Detinuit autem Lutherus Philippum, procurato u- »
beriore ſtipendio. De qvo ita ad Spalatinum ſuum. *Spero Philippum* »
ad Bavaros non adſpirare. Id tamen eſt, qvod ſemper optavi, ut hone- »
ſtiore magnificatus ſtipendio, ſpem illis adimeret, qvam concipiunt, qvod »
vilius eum haberi ſciunt, qvam apud eos futurus eſſet. Alibi idem Lu- »
therus ad eundem Spalatinum: *De ſtipendio Philippi nihil ſcribo ad* »
Principem, ſi tu non ſatis fueris. Qvæ antea ſcripſi, feci, ut homini nul- »
la eſſet occaſio migrandi unqvam a nobis. Animadvertebat nimirum »
Lutherus, qvantopere ad fabulam, qvam exorſus fuerat, Philippi, ju- »
venis tunc audacis, diſerti, & ad qvemcunqve laborem indefeſſi, per- »
ſona ſibi opus eſſet. Gratias Luthero, qvi tantam peſtem ſcholæ no- »
ſtræ nec miſit, nec ut mitteretur permiſit: Eſt cum & hoſtes proſunt, »
etiam neſcii atqve inviti. Id hic evenit. »

Affero hæc hiſtoriæ cauſa, & Capnionis occaſione, & ut calliditatis exempla, qva fit, ut Principes, etſi aliqvando lucis & veritatis deſiderio accendantur, facile tamen avertantur, præcluſis mediis ad audiendos per qvos proficere poſſent.

Qvanti autem poſt Cæſarem & Pontificem ipſum, a viris ſui temporis maximis & doctiſſimis habitus fuerit Reuchlinus, epiſtolæ jam ſæpe memoratæ ex omnibus Europæ partibus ad eum datæ, & *anno 1519. Hagenoæ* excuſæ, luculenter demonſtrant. Inter eos præter *Henricum Nuenarium Comitem, Huttenum, Capitonem, Eobanum Heſſum, aliosqve* qvi ob Lutheraniſmum ſuſpecti videri poſſent, & odioſum ut audivimus, Clero *Eraſmum* inveniuntur *Johannes Fiſcher*, Epiſcopus Roffenſis, *Johannes Dalburgius* Epiſcopus Wormatienſis, *Thomas Truchſeſius*, Decanus Spirenſis, *Ægidius Viterbienſis*, Auguſtinianorum generalis, *Philippus Beroaldus*, Jun. *Picus Mirandulanus* aliiqve plurimi, qvi religionem non mutarunt; plures vero nominari poſſent, ſi *tertium* volumen Romanarum epiſtolarum qvod in fine ſecundi promittitur, inſpicere mihi licuiſſet, qvanqvam an editum fuerit

rit incompertum habeo. His oloribus anſerinus Gretſeri ſtrepitus officere utiqve non poteſt.

Finieram iſta, cum editus proximis nundinis Francofurtenſibus libellus *de vita Reuchlini* ad me pervenit autore *Joh.Henr. Majo Phorcenſi*, Eccleſiaſte Durlacenſi & Profeſſore Gymnaſii, docto, ut ſtylus probat, & eloqventi viro, in qvo & ea qvæ ex Capnionis epiſtolis aliisqve autoribus collegi, & multa alia digniſſima referuntur, præmiſſa Theologi in provincia illa primarii & celeberrimi *Lic. Joh. Fechtii* inſigni præfatione. In hoc tractatu Friderico III. Imp. cariſſimus fuiſſe Capnio memoratur, a qvo & codice Bibliorum Hebraico donatus eſt, (qvi in Bibliotheca Durlacenſi etiam nunc aſſervarj dicitur) & in aula ejus a Medico Judæo, qvo Imperator utebatur, lingvam illam didicit; idem in Theologia recte ſenſiſſe de juſtificatione & Sacramentis perhibetur. Magna ei dignitas acceſſit, cum ex lege fœderis Svevici de qvo ſupra dixi, inter triumviros illos judices a Cæſare Maximiliano & Principibus conſtitueretur. Encomio inſigni eum mactavit *Ulricus Huttenus*, in Carmine Heroico qvod *Triumphum Capnionis* inſcripſit, magna cum monachorum & imprimis Dominicanorum inſectatione. Speciminis loco paucos verſus addam:

Dicat Io, ſi ſe novit Germania, dicat.
Jam vacuum curis, atqve ambitione ſolutum,
Viventemqve ſibi, reliqvoqve ſuavius uti
Tempore qværentem, ſtudia inter ſancta libroſqve
Lite relegatum feſſum, effætumqve ſenecta
Invaſere ſenem innocuum, nil tale merentem.
Cauſa viros movit, qvi nil ſupereſſe videbant,
Poſt Bernenſe nefas, qvo ſe inqvinare liceret.
Reſpexere diis, placuit Capnione reperto
Exerere invidiæ ſtimulos, ſolitumqve venenum.
Sollicitis qvo principio ſe accingere poſſent
Flagitio, curas recutitus apoſtata ſolvit:
Conſiliumqve dedit, ſed verſu, dicere durum eſt,
A piperis grano germanum nomen adepti.
Hunc olim pœnas fugientem, extrema ſecutum
Opprobriis coopertum hominem, famaqve ſiniſtra
Flagitiiqve reum, ſimulantem, ac multa voventem

Ad

Ad Chriſti traxere fidem; præſtabat in illa
Relligione mori, & pro factis ſolvere pœnas,
Qvam bellum ac fœdas nobiſcum accendere lites. &c.

Et poſt alia:

- - - accuſat Capnionem, & judicat idem
Acer Hogoſtratus, ſcriptis qvoqve lædere qværunt:
Allexere Ulbios fratrum ad ſe cœpta Sophiſtas,
Una omnes ruere, & pugnam miſcere pamti.
Pallidus imprimis, & olenti Tungarus ore,
Ultro ſcribit opus cui putidiore Minerva
Ebrius Ortuinus ſcabris ſe verſibus addit.
Deinde alii certant. - - - - - -

In *Petrum Maierum* plebanum Francofurtenſem qvo cum *Croneber-gius*, ut alibi notavi, per literas diſceptavit, inter alia his ludit verſibus qvi & alios concionatores perverſos egregie depingunt:

- - - Qvantum eſt potuiſſe furentis
Judicio vulgi, ſtolidæqve placere coborti.
At ſi qvando tibi ridet leviora loqvuto,
Aut ſi qvando oculos ſanti lugubria tergit,
E populo qvisqvam, vel de mulieribus iſtis,
Tum ſublime caput, tumefactaqve nubibus effers
Labra tenus, plaudisqve manu, molliqve triumphas
Continuo geſtu, tunc te hæc ſuggeſta, tuumqve
Vix capit hoc regnum, tunc tu omnia voce laceſſis,
Omniaqve exuperas, & inanem percutis auram.

Ex plurimis qvibus Capnionis laudes prædicat hos appono:

Hic vir hic eſt, cives, qvem vos paulo ante petitum
Mille dolis, mille inſidiis, atqve arte maligna,
Promiſſa doluiſtis ope, hæc venerabilis illa eſt
Canicies ſancti capitis, cui debet honorem
Et cui ſemper habet plenis Germania votis
Virtute illuſtrata viri. Hic eſt ille ferorum
Intrepidus domitor monſtrorum, invictaqve maſtix,
Qvi temere fratres auſos, temereqve Sophiſtas,
(Laudis opus plenum, & memorandum in ſecula factum!)
Contudit, & multa trepidos formidine ſternens

Digitized by Google

Intactam aſſeruit, ab iniqvo judice famam.

Et paulo poſt:

Hic vir, hic eſt, cives, qvi non torporis inerti
Segnitie ſocordis agens, qvæſivit honores;
Verum acri ſtudio atqve opera, multoqve labore.
Qvi gravibus rebus qvæſitus Cæſaris egit
Et patris & nati cauſſas; qvi plurima fecit,
Plurima qvi docuit, non ventri obnoxius unqvam,
Et nunqvam indulgens, qviqve ut nos vera doceret,
Qvæ non dura tulit? cui non ſe inferre periclo
Eſt auſus? qvi ſi temere non Ennius olim
Adſcripſit tria corda ſibi, nos qvatuor iſti
Jure bono dabimus, ſcribenti apteqve loqventi
Qvatuor in lingvis, patria, Græcaqve latinaqve
Et tandem Hebræa. Qvare infantiſſima Fratrum
Plebs ſileat, qvis enim melius multa ardua ſcribet?
Rectius & dicet, qvam qvi multa ardua novit?
Hic vir hic eſt cives, qvi qvæ qvis legerit alter,
Plura dedit calamo, qvi primus Comica ſcripſit.
Germanisqve ſuis ſcenam patefecit, & amplam,
Oſtendit caveam, vetuitqve ſilere theatrum.
Plurima qvæ numero, qvi plurima lege ſoluta
Condidit, invenit qvi multa incognita nobis
Optimus interpres, qvi certe pluribus annis
Ante duces ſummos in Cæſareoqve ſenatu
Jus dixit, qvam qvis, ſtuduiſſe putabitur alter.

Lis cum monachis anno 1520. interveniente cum aliis *Franciſco Sickingio* ita compoſita fuit, (ut ex epiſtola Capnionis ad Bilibaldum Pirckhaimerum apparet) ut monachi abolitionem cauſæ ſuo ſumtu Romæ, cum honorifica Capnionis mentione ſe impetraturos eſſe & expenſas litis refuſuros promiſerint, qvemadmodum jam illos, in qvos ſententia Spirenſi condemnati erant, ultra centum florenos *in bono auro*, ut ſcribit, reſtituerant. Unum adhuc noto: cauſam propter qvam Capnio Romam miſſus fuit, aliam a Melanchthone in oratione de Reuchlino, ut & ab Altingio, loco ſupra citato, aliam in recentiſſima Capnionis qvam allego, hiſtoria referri. In hac enim traditur, legatum fuiſſe a Philippo Palatino Electore Reuchlinum ut contra Abbatem, ſive

Præpo-

Præpoſitum Weiſſenburgenſem & commiſſarium Pontificium, qvi a Præpoſito inſtigatus, ſine cognitione cauſæ Electorem excommunicaverat, apud Pontificem Alexandrum VI. conqvereretur & extat oratio ejus Romæ de lite illa habita, perqvam elegans & gravis; potuit tamen & alterum illud negotium qvod reliqvi memorant, diſpenſatio nempe matrimonialis, inter legationis cauſas fuiſſe, idqve non negat ſcriptor noviſſimus, Majus. Finiam longam digreſſionem, unum tantum monens, qvod legi omnino mereantur epiſtolæ duæ Lutheri ad Spalatinum tum Wittenbergæ agentem, qvarum una (*Lib. I. 4.*) *Ortuinum Gratium*, Reuchlini adverſarium exagitabat: ea ſcripta fuit anno 1514. altera (*Lib. I, 6.*) diem & annum non habet, Chytræi tamen & Calviſii judicio ſcripta fuit anno 1510. in qva Capnionem non ſolum prolixe ab hæreſi defendit, ſed & Eccleſiæ miſerum ſtatum & inqviſitorum, qvos vocabant, inſcitiam & tyrannidem deplorat, jam tum anteqvam cum Tezelio congreſſus eſſet, plenus adverſus illos Zelo. *Plenum eſt*, ſcribit, *cor meum harum cogitationum magis qvam lingva dicere poſſit.* & paulo poſt: *Confido Dominum fore veracem etiam invitis & fruſtra ſedentibus mille Colonienſibus, Dei enim ſolius hoc opus erit ab intra operante, non hominum, a foris tantummodo ludentium potius qvam operantium.*

Auguſtinus qvidam Alfeldenſis.) Plurimi ejus libelli collecti a Monachis Paulinis Lipſienſibus in *Bibliotheca Academica* aſſervantur, tam Germanici qvam Latini, indigni profecto qvi lucem adſpexerint, niſi Luthero anſam dediſſent, ſententiam ſuam magis magisqve confirmandi. Inter primarios infelicis ingenii Alfeldenſis fœtus eſt tractatus, de cujus refutatione dixi, qvi hunc habet titulum: *Super Apoſtolica ſede, an videlicet divino jure ſit nec ne, neqve Pontifex qvi Papa dici cœptus eſt, jure divino in ea ipſa præſideat, non parum laudanda, ex ſacro Bibliorum canone declaratio, edita per Fratrem Auguſtinum Alveldenſem, Franciſcanum regularis (ut dicitur) obſervantiæ ſacerdotem, Provinciæ Saxoniæ, Sanctæ crucis ſacriqve Bibliorum canonis publicum Lectorem in Conventu Lipſico, ad Reverendum in Chriſto patrem & Dominum, Dom. Adolfum Principem illuſtrem in Anhaldt, Epiſcopum Mersburgenſem.* Præmittit articulos Græcorum contra Pontificatum Romanum, Romæ damnatos, dein ſuam theſin proponit his verbis. *Sedes Apoſto-* »
lica

Digitized by Google

lica ſeu Cathedra Petri ſola ſuprema, jure divino erecta, firmata & defenſa, in qva Chriſto Deo noſtro jubente præſideret Petrus & ſucceſſor ejus, ut univerſalis eccleſiæ militantis caput, pontifex ſummus, Primas, Papa, Rector, Paſtor, unus & ſolus ſummus Chriſti Vicarius Romæ tanqvam in loco ſibi congruo fixa atqve ſituata eſt. Hanc ſeptem probationibus, (*gladios* vocat) propugnat, v. g. a neceſſitate regiminis monarchici, qvod ſtabiliri putat dicto Chriſti, *omne regnum in ſe diviſum deſolabitur:* a figura veteris teſtamenti, qvia enim *omnia in figura contigerunt. 1. Cor. X.* ideo & Aaronis figura impleri debuit, nempe per Papam. Eo qvoqve trahit dictum *Hebræ. VIII.* qvod *Chriſtus ſortitus* ſit melius *miniſterium.* Addit dein vulgata illa: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram* &c. item, *Dabo tibi claves cœlorum: Rogavi pro te Petre: Paſce oves meas.* Sed ſubtilius fortaſſis eſt qvod dicit, Chriſtum in una navi Petri conſediſſe qvanqvam duæ adeſſent. *Luc. V. 3.* & qvod didrachma pro Petro ſolverit, utpote pro vicario ſuo, & alia ejuscemodi, ita ut & Petro reliqvos Apoſtolos pro conſultoribus aſſignet, ſicut Papæ Cardinales. Per hæc putat blaſphemiæ & hæreſeos convinci poſſe, contrarium ſentientes, eosqve cum *lethiferi veneni conflatore aſello Job. Wicleffo* & cum *Job. Huſſ conſobrino diaboli*, comparat. Poſt hos flores pronuntiat: *Qvicunqve negat jure divino eſſe ſummum Pontificium Petri, atqve ſedem Apoſtolicam, qvod idem eſt, ſimul qvi negat jure divino eſſe Chriſti vicarium Petri ſucceſſorem, hunc coram Deo & Chriſto Jeſu, qvi judicaturus eſt vivos & mortuos, coram tota univerſali eccleſia proclamo, accuſo, devito velut perverſum hæreticum, ſi pertinaciter in errore & hæreſi perſiſtit.* Edidit inter alios Alfeldenſis ſermonem Germanicum in qvo compendium qvoddam convitiorum & retorſionum in Lutherum invenitur, cum delineatione plurimorum ſcriptorum, qvos contra eum meditabatur. In hoc adverſus deſideratam a Luthero Miſſæ ſeu Euchariſtiæ celebrationem in lingva populari, ex inſcriptione Pilati qvæ in tribus ſaltem lingvis facta ſit, argumentatur, negatqve licere in alia qvam una ex tribus illis Miſſam celebrare, addita graviſſima, ubi ipſi videtur ratione, ne populus ad inobedientiam, & multos errores moveretur, aut anſam ſumeret communionem ſub utraqve deſiderandi. Comparat in illo ſermone *Lutherum* cum *Conrado Fabro*, qvi Sangerhuſæ Principum juſſu olim combuſtus fuerit ob dogma

Huſſi-

Digitized by Google

Huſſiticum, qvo nunc Saxoniam, Miſniam & Thuringiam infici, qveritur a Luthero. At de eadem *communione ſub utraqve* Latinum tractatum edidit, anno (niſi in numero erraruut Typographi) 1529. Huic proœmium præmiſit de nomine Jeſu indeclinabili, cui qvintam literam addidit & JESUH ſcripſit, ut conveniret cum Voce Josua tot literas habente: mira inde myſteria eruit, præcipue ob interpoſitam literam S. qvem ſemivocalem eſſe tradit, qvia incipit a vocali, & pronuntiatur *ES.* Id notat (ait) myſterium incarnationis, nam natura a verbo aſſumta ex ſe plenam vocem, id eſt, perſonam non habet; æmulari ita Lutheri ſtudium Hebraicæ & Græcæ lingvæ voluit Therſites iſte, ut literaturæ gloriam ſibi qværeret, & Reuchlini, qvem *doctiſſimum virum* vocat, autoritatem ſeqvi videretur. Elegantiæ etiam Monaſticæ ſpecimina ſunt, tituli librorum *Fœtor Luderanus*, *Syrupus Alfeldenſis.* Sed ex his plura piget referre, prætereo etiam alias chartas, qvas tum adverſus Lutherum tum adverſus eos qvi pro Luthero, cum is ipſe reſpondere homuncioni nollet, calamum ſumſerunt, *Dolſchium & Lonicerum*, nugis ſuis implevit.

Menſe Junio tractatus *Card. Cajetani, de divina inſtitutione Pontificatus*, Coloniæ recuſus eſt, is puto qvem teſte Richerio *ſupra ad* §. 2. occaſione Concilii Piſani ſcripſit, in qvo pro Scholaſtico, qvo valuit, acumine nihil omiſit, ſed ad ſtabiliendam ſententiam ſuam teſtimonia veterum ſtudioſe collegit, ex qvibus non ſolum *principatum* ſive προεδρίαν Petri & ſucceſſorum, ſed & dominatum illum univerſalem, & infallibile de religione judicium aſtrui poſſe exiſtimavit. Neqve tamen ipſe diſſimulat, *certitudine mathematica firmari non poſſe qvæ ſcripſerit*, ſed interpretatione Scripturæ ſecundum ſenſum doctorum & in autoritate Conciliorum acqvieſcendum eſſe, ita enim certam eſſe fidem, de Pontificatus inſtitutione divina, ut certior haberi non poſſit. Refutavit Cajetani tractatum anno 1511. primo editum anno ſeqventi *Jacobus Almainus* Doctor Pariſienſis, cujus hunc & alium ejusdem argumenti libellum Edmundus Richerius compilationi ſuæ, ſive *Vindiciis doctrinæ majorum Scholæ Pariſienſis* anno 1683. editis inſeruit. Dedicavit ſcriptum ſuum Almainus *Triſtando Salezario*, Senonenſi Archiepiſcopo, his exorſus verbis: Qvod imprimis optabam
mihi hoc tempore ſorte qvadam obtigit argumentum, ſcilicet edendi „
qvidpiam in aſſentatorias, & qvaſi qvodam adulationis illicio, Sum- „

r mum „

„ mum Pontificem ſibi nimis blandiendo demerentes doctrinas, illius „ Fratris Thomæ de Vio Cajetani, hominis alioqvin eruditi, niſi ſuam „ eruditionem aſſentationis macula contaminaſſet, & niſi ſacratiſſima „ illa Concilia Conſtantienſe & Baſileenſe, ſuis procacibus verbis infamare & ſugillare anniſus eſſet. Cum ſatis innotuerit nova hac editione liber iſte, non opus eſt ut multa ex eo exſcribantur: invenient interim Pontificiæ majeſtatis aſſertores qvæ Lutheri & Proteſtantium ſententiam excuſare, & hos labore impugnandi ſupremam & infallibilem illam poteſtatem levare poſſunt; qvanqvam Richerio in iis, qvæ pro abſoluta infallibilitate Conciliorum aſſerit, non aſſentiant.

Ad §. LXX. *Thomæ Rhadini*) Paulo ante editum Cajetani libellum menſe nempe Octobr. anni 1520. recuſa eſt, annitente Emſero, Lipſiæ *Thomæ Rhadini Ord. Prædic. oratio ad Principes & populos Germaniæ*, Romæ, ubi Theologiam profitebatur, in Lutherum habita. Gloriatur autor de origine Germanica, qvod natus ſit *Placentiæ* ex Comitum familia, qvæ *Thodiſcorum* (i. e. Germanorum) cognomentum retinuerit, Luthero (ex vulgi, ut dicit, opinione) magnum ingenium, uberrimas artes & compoſitum ſermonem tribui non negat, item qvod ſit vir fortis, & bonus qvi bene vivat, ſolertiſſimus etiam, & qvi profeſſione vitæ Eremiticæ Auguſtinianæ, Chriſtum pauperem ſecutus ſit; culpat vero ut rerum & opinionum novarum cupidum, qvi *nullum ex Theologis, qvos ſeculum illud venerabatur, imitari velit, ſed ſuperiores vincere, & poſteritati exemplum & autoritatem relinqvere.* Germanorum fortia facta & pietatem extollit, eas autem laudes a Luthero imminui putat, & nobilitati Germanicæ dedecus inferri, imprimis Friderico Principi, qvi templum Wittembergenſe celeberrimum extruxerit, & ex multis regionibus conqviſitis reliqviis ornaverit, indulgentias etiam centum dierum, viſitantibus templum impetraverit, qvas nunc Lutherus in contemtum adduxerit. Objicit eidem qvod Philoſophiam Ariſtotelicam ſpreverit & *Theologiæ peſtem* vocaverit; cum ſumma Scholaſticorum doctorum injuria; qvi tamen per annos trecentos Philoſophiam Theologiæ ancillari, & omnem humanum intellectum in obſeqvium Chriſti captivum facere allaboraverint. Exagitat encomia qvibus Lutherus ſe efferri, & veluti ſanctum pingi patiatur: maxime vero ei vitio vertit, qvod adverſus regale ſa„ cerdotium petulanter inſurrexerit. *Eſto*, inqvit, *ſacerdotes* ab illo *antiqvo*

tiqvo clariſſimarum virtutum, morumqve ſanctiſſimorum tenore defecerint. Eſto (licet Salomon non conſentiat) hoc ſit ſub ſole novum vivendi genus, prioraqve tempora meliora fuerint, ut moroſi ſenes & ſtultus qviſqve cauſatur. Eſto nunc primum juxta prophetam, dominus de cœlo proſpiciat, ut videat, ſi eſt intelligens, aut reqvirens deum, omnesqve declinaverint, ſimul inutiles facti ſint, nec ſit qvi faciat bonum, nec usqve ad unum. Eſto, inqvam, tandem ſit Roma peccatrix, ſit miſera, ſit adultera. Non tamen debuerat Martinus primus in eam lapidem mittere, niſi forte fortuna ſe innocentem & ſine peccato dicat, atqve ſeipſum ſeducens mendacem faciat. Peccaſſe deinde eum dicit contra decreta Juris Canonici, qvæ nullam in Pontifices cenſuram admittunt. Dum vero, contra dogmata Lutheri diſputat, in traditione Eccleſiæ fundamentum ponit, & *ideo non omnia ſcripta eſſe, ſed viva voce a Chriſto & ab Apoſtolis eorumqve ſucceſſoribus tradita contendit, ne ſacroſancta & divina ſecreta in prophanum vulgus exirent, & amaracinum ſuibus offeratur.* Dein ex Lutheri dictis contradictiones colligit, & errores ſuos ex Wiclefo, Huſſo, Marſilio Ficino, & Johanne Laudunenſi hauſiſſe eum aſſerit, pugnat pro primatu & poteſtate Pontificis; teſtimoniis Patrum, ſpeciatim exprobrat Luthero odium in ordinem Dominicanorum, & Huſſitarum exemplum eum ſeqvi ſcribit, qvi monaſterium Prædicatorum Glatoviæ in Bohemia funditus everterint. Gratias agere Philippo Melanchthoni Lutherum jubet, qvod hic ſcripta ejus expoliat, & ut loqvitur *ſupra balbiloqventiam nonnihil elevet.* Reprehendit commentarium ejus in Epiſt. ad Galatas, nulla tamen allata ratione, qvam qvod Paulum Petro æqvalem fecerit. Allegat dictum *II. Petr. III. 15.* eo, credo, ſenſu ut cenſuram Pauli ex cathedra Pontificia continere videatur. Appellationem vero ad concilium a Luthero interpoſitam, Pii II. & Julii II. decretis damnationem Luthero aſſerre aſſeverat. Poſt innumera convitia & ſcommata, qvæ collectis & applicatis Scripturæ centonibus, Poëtarum dictis, hiſtoriciſqve & grammaticis alluſionibus (qvarum magna tumet copia) toto ſpargit & effundit ſacco, tandem Deum omnesqve ſanctos implorat, ut a Germania, qvam patriam ſuam vocat, mala illa ex Lutheri *doctrina metuenda avertant, ipſum vero ad meliorem mentem reducant, vel interitum ei accelerent, ut omnes poſthac in tranqvillo Eccleſiæ ſtatu dormiant.* Hæc Summa votorum erat. Orationis hujus exemplo Lipſiæ

 recu-

recuſo, Phil. Melanchthon æqve ac Lutherus ſuſpicatus fuit autorem ejus eſſe *Hieronymum Emſerum* ſub *Rhadini* nomine latentem. Conſtat id ex epiſtola Lutheri ad Spalatinum *part. II. pag. 7.* & ex *Hirci* cognomine, qvo Emſerum, ad inſignia ejus alludens Philippus compellat. Edidit autem hic ſub *Didymi Faventini* nomine Orationem pro Luthero doctiſſimam graviſſimamqve, Principibus Germaniæ itidem dicatam, qvæ in *Tomo II. Oper. Philipp. p. 38. & ſeqq.* extat. In hoc
" rerum eousqve geſtarum ordine breviter & perſpicue enarrato, ini-
" qviſſime accuſari dicit Lutherum, qvi patriam Romanenſibus fraudi-
" bus liberavit, qvi ſeculorum aliqvot errorem unus his temporibus au-
" ſus eſt convellere, qvi Chriſtianam doctrinam impiis Pontificum con-
" ſtitutionibus, & nugacibus Scholarum Sophiſmatis prope extinctam,
" in lucem revocavit. Nam has laudes docti tribuunt Luthero, non e-
" go tantum, & vere tribui intelligetis, cum ad accuſationum capita
" reſpondero. Hæc præfari libuit, ne hunc tumultus hujus autorem eſ-
" ſe putaretis, qvam plane iſtorum furoribus debetis, qvi jam annos plus
" tres nihil non agunt, nihil non moliuntur, ut extingvatur Luthe-
" rus: non ut qvieta ſit reſpublica Eccleſiæ, ſed ut ipſi in qvie-
" tam Eccleſiam tyrannide ſua libere graſſari qveant. Dein ad capita accuſationis reſpondet. De miſſa, ait, ita docuiſſe Lutherum, ut boni non offenſi, ſed teſtati ſint aliqvot eorum, multum ſe debere Luthero, qvod eo autore tandem ſanctorum myſteriorum fructum cognoverint; reclamare autem illos ſolum, qvi ſacra in qvæſtu habent. Fridericum Electorem (qvem a Luthero læſum eſſe declamaverat Rhadinus) teſtem appellat, qvod Lutherus indulgentias non in Principis contumeliam & damnum, ſed veritate Evangelica convictus reprehenderit, ipſeqve Elector intellexerit, meras impoſturas eſſe indulgentiarum nundinationes: laudat eum, qvod Lutherum non prodiderit inimicis pro libidine cruciandum. Ad objectam porro ſtudiorum oppreſſionem, & primo qvidem Philoſophiæ, hæc regerit:
" Non damnat Lutherus eam Philoſophiæ partem, qvæ mathemata,
" qvæ gemmarum, plantarum & animantium naturas deſcripſit. Nam
" horum cognitionem fatetur ad ſacra neceſſariam eſſe, ſoletqve in loco
" uti, qvoties res poſtulat, probat inqvam pingvem illam rerum deſcri-
" ptionem, cujus autores habemus, apud Latinos Plinium, apud Græcos
" Athenæum, addo, ſi vis, Ariſtotelem, Theophraſtum, Dioſcoridem, ut

Poe-

Poetas interim taceam. Breviter, collaudat Lutherus, qvæ de rerum natura fere ſunt a medicis conſcripta, damnat autem, ſi ignoras, eam Philoſophiæ partem, qvæ de rerum principiis, ventorum ac pluviarum cauſis, prodigioſas nugas comminiſcitur, adeoqve qvicqvid id eſt, qvod Ariſtoteles vocat Phyſica ἀκροάματα, καὶ τὰ μεταφυσικὰ, damnat qvicqvid de moribus a Philoſophis proditum eſt. Allato dein Antiochi regis contra Philoſophos decreto optat, ut in Chriſtianiſmo illi locus fuiſſet, ſic enim (ait:) Sacra doctrina ſincerior hoc tempore eſſet, & cum doctrinam mores imitentur, adhuc eſſet reliqva Eccleſiæ nonnulla diſciplina, qvæ jam ita cum doctrina Chriſtiana, novis Theologorum dogmatis, qvæ e Philoſophia nata ſunt, & impiis Pontificum conſtitutionibus extincta eſt, ut ne nomen qvidem Eccleſiæ mereatur horum temporum confuſio. Speciatim porro Theologiæ Scholaſticæ vitia exponit, tam in Metaphyſicis qvam moralibus, magno pondere argumentorum & verborum flumine. Pauca ſaltem ſpeciminis loco adſcribam: poſtqvam enim doctrinam Phyſicam Ariſtotelis taxaſſet, de ea parte diſſerit, ſine qva Theologiam mancam putaverint, metaphyſica nempe de Deo, (ſcribit) de iis qvæ Deo tribuuntur ab hominibus, de unitate, de intellectu, de voluntate, de ſimplicitate, diſſerunt Metaphyſici, qvos vocant, qvam partem Theologia Scholaſtica ſibi totam vindicavit, in qva regnare ſibi videtur. Hinc natæ ſunt factiones illæ, Thomiſtarum, Scotiſtarum, Occamiſtarum, velut ex Chao demorgogoneo. Hic Theologorum vulgus ſtudia in contraria ſcinditur, dum hic rem rationabilem, illæ realitates, breviter dum ſuum qvisqve dogma aſſerit. Oſtenſa vero vanitate dogmatum iſtorum ita judicat: Ni ſol noſter Jeſus Chriſtus præeat humanis tenebris, fieri plane non poteſt, qvin palantes animi paſſim errent & a vero excidant. Qvo duce cum careat iſtud Theologorum genus, qvas non opiniones, qvæ non portenta, imo qvæ non idola confingit? qvum varias divini numinis formas delineat, cum hic eſſentiam divinam re ipſa a relationibus, ille ratione diſtingvit, cum hic aliqvot realitatum myriadas in eo numerat, ille realitates inter Platonicas ideas ridet. Qvæſo qvorſum iſta tam putida? qvæ Paulus teſtatur ad ædificandam fidem nihil conducere. Eſt enim alia qvædam ſpiritus doctrina, alia qvædam lux, qva tenebræ mentium noſtrarum divinitus diſcuti ſolent. Poſt alia eodem facientia moralem Philoſophiam aggreditur, eamqve

Digitized by Google

negat cum Chriſtiana Doctrina convenire, imo e diametro cum Chri-
„ ſto dicit pugnare. Optabile (ait) foret me rhetorice hoc potius qvam
„ vere dicere, & hoc errare loco. Sed hæc nimium vera eſt oratio mea;
Hanc poſt multas alias qverelas, *deprædatricem illam Philoſophiam* eſſe
ſtatuit, qvam Paulus caveri juſſerit. Summam inde neceſſitatem o-
ſtendit, qvæ Lutherum ad damnanda Philoſophorum Ethica adegerit,
præcipue in articulis ſummis *de lege, peccato & gratia*. Omitto qvæ
de legibus, de peccatis ac affectibus diſputat Philippus: ubi *ſtultos* vo-
cat Theologos Scholaſticos, qvi dogma mediocritatis ad virtutes et-
iam theologicas applicent, ut prohibeant ne Deus immodice ametur;
de gratia tantum qvædam addo: Cenſent Philoſophi abſolutam vir-
„ tutem in homine adſvetudine parari; contra divinæ literæ docent,
„ humana omnia polluta eſſe peccato, nec purgari niſi ſpiritu, qvem
„ Chriſtus emeruerit generi humano. Omnia philoſophi viribus hu-
„ mani ingenii tribuere, divinæ literæ omnia ademerunt, in comparan-
„ da abſoluta, & germana virtute. Hic Scholæ Theologorum Philoſo-
„ phos ſecutæ virtutem parari poſſe viribus humanis, docent: Spiritum
„ accedere, ut ſeſe in nobis jam noſtro Marte purgatis oblectet, non ut
„ ſuo numine transformet, ac purget animos. Qvo dogmate qvis non
„ videt Chriſtum vulgo obſcuratum eſſe, qvem cum exhibeant divinæ
„ literæ autorem boni ſpiritus, & purificatorem humanarum mentium,
„ iſti plane repudiant, cum nihil non pudet eos humanis viribus arroga-
„ re. Hinc prodigioſæ illæ de donis, de fructibus, de Theologicis, de
„ cardinalibus virtutibus diſceptationes, ubi omnia tribuuntur naturæ,
„ Chriſto nihil. Donorum enim qvæ vocant & virtutum cardinalium
„ plane fatentur ſeminaria qvædam in natura eſſe. Theologicas vero
„ virtutes, ne qvid divino ſpiritui relinqvant, fingunt alias divinitus in
„ nos effundi, alias a nobis parari. Deinde, plane ocioſas in nobis ſter-
„ tere eas, qvæ divinitus inſpiratæ ſunt, vigere vero, qvas nos paravi-
„ mus. Qvod dogma, ut veteres taceam, nuper contra Lutherum au-
„ ſus eſt vinoſus Lapitha: Sophiſta *Eccius* proponere diſputandum, in
„ hanc ſententiam. *Nobilior eſt fides infuſa qvam acqviſita, tamen ut*
„ *ita dicam, fides acqviſita eſt activior*; hæc enim illius verba ſunt. Qvæ-
„ ſo vos, Principes, qvid magis impium, qvid magis blaſphemum vel
„ excogitari unqvam aut a Marcione aut a Pelagio potuiſſet. An non
„ videmus qvid infuſæ fidei tribuerit in Evangelio Chriſtus, cum ait Pe-

tro

Digitized by Google

tro, *Beatus es Simon Bar Jona, qvia caro & ſangvis non revelavit tibi, ſed pater meus qvi in cœlis eſt.* An non hic tribuit fidei confeſſionem ſpiritui Patris? aut vim fidei cui tribuit, qvum ait, omnes a Deo doceri? Hoc genus ſexcenta licet reperire in iſtorum commentariis, qvos pro ſacroſanctis habent. Et paulo poſt: Jam & nominibus gratiæ, fidei, caritatis ac ſpei ſic abuſi ſunt, ut nihil minus in divinis literis ſignificent, qvam qvod iſtis, in diſputationibus ſuis. Adeo non modo Chriſti doctrinam, ſed & ſermonem dedidicimus. Nam ubi gratia, qvod Chriſto favoris vocabulum eſt, formam animi, ut iſti diſputant, ſignat? aut unde ſunt fidei infuſæ & acqviſitæ, formatæ & informis appellationis natæ? Unde ille item caritatis ordo, qvem præſcribunt? Aut qvo autore docent humanis meritis in ſpem ſalutis erigi Chriſtianas mentes? Imo unde prophana illa *meriti* appellatio, qva nihil impudentius aut magis impie confingi potuit? perſeqvitur inde multitudinem Legum Pontificiarum, & caſuum conſcientiæ tot voluminibus enarratorum, qvorum nomenclaturam nemo facere poſſit, interim in tanta Theologaſtrorum copia, non eſſe qvi conſcientias erudiant, qvi leges divinas, peccati formas, aut ipſum Evangelium norint, Sacramenta vero ita tractari, ut baptiſmus facta ſit frigida ceremonia, pœnitentia conſcientiæ carnificina & ratio compilandæ plebis. Miſſa in profanum qvæſtum & ſacrificium a Scholaſticis converſa, cujus fructus in qvosvis diſpenſari poſſit pro arbitrio ſacrificantis: multiplicatum Sacramentorum numerum a Thoma & Scoto, viro hoc nomine digniſſimo. His & aliis argumentis Lutherum & Philoſophiam & Philoſophorum fecem Theologiam Scholaſticam damnaſſe, huic enim deberi qvicqvid eſt in Republica Chriſtiana publicorum & privatorum malorum. Qvorſum (ait) veſana curioſitas, qva ne qvid ignorare viderentur iſti, omnium myſteriorum cœleſtium exactas rationes veſtigare conati ſunt? Adorari & credi volunt ſublimia de Trinitate, de providentia, de incarnatione verbi myſteria, rationibus humanis penetrari non volunt. Atqve utinam ſaltem Ariſtotelem ſuum audiſſent, hac parte, ubi tam pueriliter deſipuere! ait enim ille, τὸ ἀκριβὲς οὐχ᾽ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. Qvorſum vero hæc ſtultitia, malle ad naturæ leges, qvam ad divinas exigi, hominum mores? cum falli judicium naturæ poſſit, divinæ legis non poſſit: An vero non fefellit uſpiam Philoſophos ratio, qvæ eis tot ſectarum, tot diſſen-

diſſenſionum autor eſt. Qvorſum hæc amentia, abſolutam virtutem, humanis conatibus potius, qvam divini Spiritus operæ tribuere, cum & Philoſophi qvidam innaſci verius, qvam parari noſtro ſudore virtutem docuerint? Hic veſtram fidem, Principes, veſtram pietatem implorat Eccleſia, ut hactenus Philoſophiæ & humanarum traditionum captivam, vel tandem ab hac miſera & bis Babylonica ſervitute adſeratis. In Scholaſticorum primores qvosdam nominatim ſtylum acuit, qvos omnes *a Luthero vinci* dicit *bis ſedecim pedibus, ſi de ingenii acrimonia, de eloqventia & Cyclicis diſciplinis contendatur.* Damnat Scholas *non ut parum ingenioſas, aut qvod orationis ornamentis careant, aut qvod obſcuræ & impeditæ, ſed qvod impiæ ſint; & de impietate ex ſacris literis a Luthero convincantur:* affert inter alia exempli loco Thomæ ſententiam: *Anteqvam ratio in qva eſt peccatum mortale reparetur per gratiam juſtificantem, poteſt ſingula peccata mortalia vitare. Hoccine* (ait) *eſt, in Chriſti obſeqvium vincire intellectum humanum?* illam enim gloriam Rhadinus Scholaſticis tribuerat. Occamum (delicias ait qvondam noſtras) ob hanc theſin condemnat. *Gratia opus eſſe ad juſtificationem neqve Scriptura neqve experientia teſtatur.* Hac occaſione adverſus jactatam Eccleſiæ pacem (qvam in frontiſpicio operis Maimburgiani collaudatam vidimus) ita ſcribit Philippus: *Pax* cenſenda non eſt, qvod annos jam qvadringentos nullæ videntur hæreſes fuiſſe, nulla dogmatum bella in Eccleſia: nam & hæreſes ipſi communi in ſcholis decreto profeſſi eſtis, niſi hæreſeis vocare non licet, qvæ contra Evangelium prodita ſunt, & cum pro Evangelio reluctari Pontificum & Principum tyrannidi debuiſſetis, contra Evangelium a tyrannide ſtetiſtis. Ibi cum libere degraſſari in pietatem tyrannis licuerit, qvicunqve tandem fuere, qvorum ſcelere factum eſt, ut priſca Eccleſiæ ſtatuta legesqve paulatim extinctæ ſint, vos ſocordiam veſtram, pacis ſtudium interpretamini. An neſcitis non pacem in terras ſed gladium miſſum eſſe? Non minus acriter oppoſitam illam autoritatem Cleri aggreditur: Si Chriſtianos (ait) faciunt purpura, mitra, tituli veſtri, & illa inſana ſtipendia, qvibus ſaginamini, nihil Chriſtianius reperiemus Sybaritis illis ac Mileſiis hominibus, ut ferunt, prodigioſæ luxuriæ. Et qvia ab opibus ac deliciis veſtris æſtimari doctrinam vultis, qvæſo Paulum audire,

hujus

Digitized by Google

jus judicii veſtri βάσανον, cum ſcribit: *multi ambulant, qvos ſæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Chriſti, qvorum finis interitus, qvorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qvi terrena ſapiunt.* Cum vero Rhadinus Lutherum provocet ut unus inſurgat contra decem millia, Audi (inqvit Philippus) unius Chriſti potior eſt, qvam decem myriadum calculus. Chriſti ſpiritum Lutheri doctrina referri contendit. Vincat itaqve, ait, ſi ex Deo ejus Spiritus eſt, ſi cum Chriſti literis conſentiunt ejus dogmata, qvem unum profitetur, ut vero cum Ariſtotele, cum Thomaſtris, cum inſanis Pontificum conſtitutionibus conveniant, non laborat. Qvanta vero, & ſoliditate & eloqventia, qvantaqve fiducia ad objecta vulgaria illa pro primatu Pontificis, loca reſpondeat, & qvomodo Lutheri inſtitutum & ſententiam tueatur, optandum eſſet, ut omnes ex ipſo legerent tractatu. Summam diſputationis huc reducit, ut neget jure divino primatum illum niti; Cauſentur iſti (ait) ſeculorum conſenſum, conſvetudinem, hominum opiniones: Nos oracula ſancti ſpiritus cauſabimur, qvibus par eſt humana omnia cedere. Eſto, imperarit Romanus Epiſcopus Galliarum & Germaniarum Eccleſiis, nos de jure qværimus: *Num divino jure oporteat Romano Pontifici ſerviamus, qvo cum non cogamur, qvid obſtat, qvo minus Papa, qvod dedimus jus, adimamus?* Nam in hoc vindicanda eſt libertas Eccleſiaſtica, ne illius legibus diutius conſcientiæ divexentur & crucientur: Et poſtea: Hic veſtram fidem hic veſtra ſtudia implorat Lutherus, implorant omnes pii. Alii apertis vocibus, alii lamentis, alii miſerabilibus gemitibus, & ipſi etiam in cunis infantes, qvi vobis ſuam ſalutem, cum non poſſunt voce ac verbis, vagitu commendant: vel tamen recordamini vos & Chriſtianos eſſe, & principes Chriſtiani populi, & ab AntiChriſti tyrannide miſeras Chriſtianiſmi reliqvias adſerite. Fallunt enim qvi vobis adverſus ſacerdotes, ut ipſi loqvuntur, licere nihil volunt. Nam qvi ſpiritus animavit Jehu adverſus ſacerdotes Baal, idem nunc qvoqve cohortatur vos priſco illo exemplo, ut extingvatis illam multo tetriorem Baalis idololatria, Romanam ſuperſtitionem. Proinde ut intelligatis qvi fuerit dominatus Pontificius jam a ſeculis aliqvot, & qvam nihil referat Chriſti, paucis percurram res Pontificias. Qvæ affert ex hiſtoriis Pontificum, cum notiſſima ſint, hic recitare non eſt opus. Acerbe invehitur in ſublatas ſcholas qvæ olim in collegiis habebantur,

& intruſis in hæc otioſis monachis , & ſacrificis : multa qveritur de Academiarum inſtituto ; qvas ſevera reformatione indigere validis demonſtrat argumentis , & Principes graviter cohortatur, ut animum ad illas reformandas ſerio intendant. In manu, inqvit, veſtra eſt, modo velitis opem ferre vel hac parte Chriſtiano populo , qvem fidei veſtræ Deus Optimus Maximus commendavit. Eqvidem hæc non ſine magno animi mei dolore vel dicere vel cogitare poſſum , atqve utinam ſalutem Academiarum hac anima mea qveam emere. Non eram de moribus eorum qvi degunt in Academiis dicturus. Sed huc me rapit dolor, maxime cum hic peccetur publicis exemplis. Qvæſo qvid aliud Academiæ ſunt, qvam qvædam omnium vitiorum lerna ? Adoleſcentia , qvæ tenerrima pars Chriſtiani populi eſt, luxu , libidinibus , ingluvie perit. Qvid enim faciat hæc ætas , cui tam ſvaviter indulgent magiſtri qvos paſcunt? Deinde ut diligens præceptor contingat, qvid promoveat cum ſacra aut plane non doceat , aut parce doceat ? At juvenilem mentem fruſtra regas , niſi adverſus carnem , adverſus exempla mundi , adverſus inſidias Dæmonum Evangelicis literis & exemplis munias. Et poſt alia qvædam : Nulla apud gentes Reſpublica fuit , in qva non fuerit præcipua cura juventutis optimæ inſtituendæ : ſoli nos, qvi Chriſti nomen habemus, nihil perinde atqve hanc unam rem inprimis neceſſariam contemnimus. Agite Principes , cognoſcite qvibus minis vocet ad curam regendæ juventutis Chriſtus , cum inqvit , *Qvi oſtenderit unum ex puſillis iſtis qvi in me credunt, illi melius fuerat mola aſinaria de collo ſuſpenſa , in profundum maris merſo eſſe.* Si parum adficiunt cætera, at miſereſcat vos innocentis adoleſcentiæ, qvæ alieno ſcelere perit. Ipſe aliqvot vidi minime malos juvenes , qvi neſciſſe literas malebant, qvam tanto emiſſe, qvi ex Academiis præter ſauciam conſcientiam nihil retulerant. Dominici deinde & Franciſci inſtituta eatenus laudat, qvod Ethnicis ſtudiis ſe oppoſuerint & Eccleſiæ vindices eſſe voluerint, ſed qveritur horum diſcipulos ad Paparum dominatum ſtabiliendum & ab Evangelio ad hominum commenta tranſiiſſe, ita ut nemo jam Theologus Chriſtianus ſit, ſed aut pingvem Thomæ Philoſophiam aut impeditas Scoti qvæſtiones aut argutias Occami diſcere debeat ; cœleſtem ac ſimplicem Chriſti ſapientiam nemo ambiat. Pergit. Cum in Eccleſia docendi provinciam tam epiſcopi parochis , parochi

rochi fratribus (Monachis) delegaſſent: Fratres alii per ambitionem „ philoſophicas ſuas, alii ventris cauſa plauſibiles fabulas docere cœpe- „ runt. Hic confingi divorum hiſtoriæ, venundari preces, præſcribi „ ſubinde novæ ceremoniolæ, & hoc genus infinita. Breviter, ſic certa- „ tum eſt mendaciis, ut minime ſit obſcurum, Satanæ ſcenam fuiſſe, „ iſtorum conciones, o gratam, o jucundam dæmoni comœdiam! ſic „ ridere, ludere, ſubſannare ſtultum vulgus. Non erat jam cur inſidia- „ retur Eccleſiæ Satan, ſed fruebatur capta & ſubacta. Poſtremo ora- „ tionis capite *de indulgentiis & pœnitentia* item *de attritione*, qva ſpiritus Dei impetretur ex Scholaſticorum traditis, qvæ ſit controverſia egregie oſtendit. Calumniam deniqve qvod Lutherus bellum cum Turcis improbet ita eluit, ut dicat nil aliud velle Lutherum, qvam ut pium eſſe dicat, nos ipſos prius emendare, qvam ferro in Turcas graſſari, & aſtum Paparum detegit, qvo vel objecerint Principes & populos gladio infidelium, ut ipſi interim domi dominarentur, vel pecuniam Turcici belli prætextu corraſerint. Epilogus qvo Principes ad ferendam Eccleſiæ opem admonentur, ſumme eſt memorabilis, & in tota hac oratione ſpecimen elucet qvid inventione & ſtylo valeret Philippus, eo præſertim juvenilis ætatis vigore: neqve enim alibi puto altius eum aſſurrexiſſe, aut magis maſcule ſententiam ſuam aperuiſſe.

Repoſuit Philippi reſponſo Rhadinus declamationem aliam; in hac qvicqvid ex Catilinariis & Philippicis imitari potuit, largiſſime denuo in Lutherum & omnes qvi ei vel aſſenſum vel patrocinium præſtabant, effudit. Immanis calumniæ ſpecimen eſto inter plurima cum ſcribit: *Nonne tu Cæſar* & vos principes jam videtis, qvo ſceleratiſſimæ hujus conjurationis & ſeditioſæ flammæ incendium tenderet? „ Oppreſſam primum volebant Pontificiam dignitatem extinctumqve „ Epiſcoporum ſplendorem, qvo ſic deinde populos religione exolutos „ facilius corrumperent, neqve ducibus, neqve regibus neqve Cæſari parere paterentur: qvoniam ea demum Lutheranis Chriſtiana libertas „ eſt, non Sacerdotes, non Pontifices, non leges, non mores majorum, „ non inſtituta Patrum, non principatus, non ipſum deniqve vereri „ Deum. *Et poſtea*: Qvantum iſte tibi Cæſar & vobis Principes amicus ſit, qvantum Chriſto & Paulo obediens, hinc apertiſſime cognoſcitis. Chriſtus qvæ ſunt Cæſaris Cæſari reddenda ſtatuit: Paulus tri- „

Digitized by Google

" buta propter conſcientiam præſtanda cenſuit: propterea qve poteſtatibus ſublimioribus omnem animam ſubditam eſſe oportere, ne ordinationi Dei cujus Principes miniſtri ſunt, reſiſtamus: Iſte vero inflatus furiisqve accenſus, ſatis per ſe volubilis incitat plebis animos, ne Lutheranæ (Chriſtianam ipſe vocat) libertaits immemores ſint: ut ſua jura viresqve cognoſcant: ut æqvatis ſolo (ſi poſſent) principatibus libere tandem vivere, immo ut fundamento libertatis, & æqvitatis fonte, qvæ in legibus poſita ſunt ablatis, ſine mente, ſine animo, ſine conſilio, pecudes demum feroci ariete attollere cornua aliqvando poſſint. Cum Melanchthone multa expoſtulat. Lutherum præter infinita convitia etiam ideo a diabolo edoctum eſſe contendit, qvod Romam *Babylonem* dixerit; oblitus dudum, idem ab iis factum, qvos reprehendere Romæ nemo facile auſit. Cætera qvis enumerat, qvæ vel adverſus Lutheri dogmata vel ad Philippi defenſiones incredibili deſpumat petulantia? Subjungam etiam verba ex qvibus vana hominis ſpes elucet, qvam de interitu Lutheri proſtrataqve tota ejus cauſa per Edictum Wormatienſe conceperat: Qvoniam perſcriptum eſt Cæſareum illud tuum edictum, jamqve apud omnes gentes pervulgatum eſt, Martinum turpi exilio mulctatum, vitam illam arrogantiſſimam ignibus juſtis debitisq; ereptam fugæ ſolitudiniqve mandaſſe, proſcriptionem ipſam in præſentia non exponam: verum Chriſtianæ reipubl. ſummopere gratulabor, qvi Dei Optimi voluntate ac numine, divorum ſuffragio & precibus, bonorum omnium ſtudio, Pontificis Max. authoritate, Eruditiſſimorum virorum laboribus & conſilio; tua, Carole Cæſar, pietate, religione ac imperio ex Lutheranis flammis erepta ſit. Qvamqvam enim voces illæ jactentur adhuc, Martinus vivit, vivit adhuc, noſtræ tamen gratulationi haudqvaqvam officiunt, qvandoqvidem hæc Lutheri expulſio nefandiſſimæ iſtius conjurationis vires vehementius fregerit ac debilitaverit, qvam ſi ultimo ſupplicio ille ipſe fuiſſet affectus. Iſto namqve uno interfecto ad breve qvoddam tempus ab hac peſtilentia fortaſſe relevata extitiſſet religio, ſed mox denſior qvædam malorum hominum ſeges ex Lutherano ſeminario ſuccreviſſet: qvi ſcilicet ſuperbiſſimi & violentiſſimi conjurati morte illa terreri non poſſent, qva ob deſperatam tranqvillæ vitæ rationem, qvum ſibi anxietates in præſenti & miſerias adimi viderent, tum ob effrænatam gloriæ cupiditatem parari famam apud poſteros

Digitized by Google

ſteros arbitrarentur. Sed major hæc fuit ſceleratæ factionis vulneratio & exciſio, ductorem illum & principem, qvem triumphali pompa Wormatiam deduxerant, cui ex oppidis & ex agris tot Impii occurrerant, qvem jam victorem ſalutaverant, condemnatum, infamem, profugum, redeuntem videre, viarum flexiones ac diverticula qværentem, ut ſeſe tandem a conſpectu hominum in ignoto qvopiam loco abderet ac ſepeliret. Hæc illa pœna eſt, hi ſunt ignes, hæc eſt mors, qvam plus omni morte Lutherus odit, elata illa ſua cornua confracta eſſe, abjectum ſe & contemtum intueri, prodire in publicum non audere, ſibi & amicis diffidere, circumſpectare omnia, & qvicqvid increpuerit pertimeſcere, atqve in æternis demum tenebris ſine libertate, ſine authoritate, ſine voce, cum ſempiterno arrogantis animi cruciatu ac dolore marceſſere. Vivat igitur Martinus (neqve enim illius unqvam ſangvinem expetivi) vivat miſer, derelictus & vilis. Deniqve Cæſari ita blanditur: *Tu ille igitur Cæſar* eccleſiaſticæ dignitatis aſſertor, heros & ſemideus, qvi in hac tua adoleſcentia hoc ſpecimen virtutis, hoc indicium animi & prudentiæ, hoc lumen imperii tui fore putaviſti, ſi in conſervanda religionis pietate eum te præſtares, qvem Cæſarem habere Chriſtiana reſpublica jure optimo gloriari poſſit. Qvanqvam enim tua iſta præſtans ſingularisqve natura ab illius Capricorni Cæleſtis aſtro, ſub qvo natus es, favores maximos hauſerit, qvibus & tibi magnitudo illa imperii qvæ Cæſari Auguſto conceſſa eſt promitti videatur, neſcio qvid tamen divinius in te Cæſar intueor, qvod certe non a Capricorno defluxit, etſi ſub ipſo Reges maximos & acutiſſimæ cujusdam ac divinæ mentis viros naſci, qvum mathematici tum etiam Platonici doceant, qvi hoc ſignum Saturni domicilium portamqve Deorum appellavere: non inqvam Cælo, qvam potens & ampla ſit hæc tanta pietatis & fidei Chriſtianæ lux, qvam de te oboriri videmus, deſcendit; ab illo patre luminum tibi donata eſt, apud qvem nulla reperitur converſionis differentia, viciſſitudinisve diverſitas, per qvem Reges regnant ac tibi tot regnorum acceſſio facta eſt, ut vere his auſpiciis Romanæ Eccleſiæ ſedisqve ſervatæ, nihil dubitemus imperii tui fines illos futuros, qvi non terræ ſed cæli regionibus terminentur. Sit itaq; Conſtantinus clarus, ille cujus religione atqve virtute perfidus Arrius exulare coactus eſt: ornetur eximia laude Gratianus, qvi Arrianos itidem ex Italia depulit: habeatur vir egregius Theodoſius ille, cujus autho-

„ ritate & imperio fretus Innocentius Cataphrygas impios ejecit ex ur-
„ be: ſint æterna gloria Sigiſmundus & Fridericus Proavi tui, qvi ut
„ Huſſiticam peſtem funditus extingverent, Conſilio, vi, armis, omni-
„ busqve ſeveritatis rationibus laborarunt. Erit profecto inter horum
„ laudes ſublimis locus tuæ gloriæ, qvod non modo Lutherum & ſocios a
„ pernicie reipubl. Chriſtianæ repuleris, ſed qvod prudentiſſimo illo & ſe-
„ veriſſimo tuo Edicto provideris ut minimo vel nullo motu ac tumultu nefandiſſima ſecta per ſeſe a radice concideret. Non ingratum credo Lectoribus futurum eſſe legere iſta, Viri, inter doctiſſimos tunc Romæ, nec immerito habiti, qvum præſertim in paucorum verſentur hodie manibus, qvæ tum pagellis impreſſa, & ſparſa, variis caſibus periere, aut neglecta & faſtidita fuerunt. Interim dupliciter falſus eſt in ſpe ſua monachus, nam res Lutheri minime proſtrata Wormatienſis decreti fulmine, aut ejus ſeceſſu in arcem Wartburgenſem; majora potius habuit incrementa, & Caroli ſeveritas qvam Romani ab eo in Lutherum poſtulabant, in ipſos haud multo poſt recidit, cum Roma exercitui Cæſareo in prædam ceſſit. Cæteras rabidi Rhetoris calumnias refutatione non egere lectores ipſi obſervabunt; impudens præſertim mendacium illud de ſeditione in Magiſtratus & ſublato ordine Eccleſiaſtico, qvod commune eſt Rhadino cum Aleandro & aliis eodem ſpiritu actis. Interim Cochleus exultat, qvod Philippus tacere maluerit qvam dedecora ſua dedecoroſius in literas referre. Operæ pretium faceret qvi utramqve Rhadini declamationem & Philippi ſive Didymi reſponſum, ſeparatim edere, additisqve annotationibus judicio Eruditorum deferre velit, uter dedecora retulerit.

Ad §. LXXIII. *Erneſto Electoris Sax. fratre.*) Digniſſimus eſt princeps iſte, cujus memoria recolatur. Poſtulatus fuit ad Archiepiſcopatum Magdeburgenſem anno ætatis ſuæ duodecimo 1476. autoritate enim ſummo loco nati & eximiis opibus præditi Parentis cognominis, Saxoniæ Electoris, opus eſſe Canonici putabant, ad pacem & diſciplinam inqvietiſſimo illo ſeculo tenendam. Erneſtus autem El. tanta erat ſapientia, fortitudine & potentia, ut veluti arbitrium qvoddam belli & pacis in Germania haberet: reſpiciebatur etiam liberalis atqve honeſta educatio filiorum; nam non ſolum *Fridericus* primogenitus, de qvo plurima dixi, talis fuit, ut *ſapientis* cognomento etiam nunc prædicetur, & *Johannes*, qvi ei in Electoratu magna cum laude boni-

Digitized by Google

bonitatis & conſtantiæ ſucceſſit, ſed & reliqvi. Et Albertus qvidem ſecundogenitus ante annos curamqve gerens animumqve virilem, Archiepiſc. Moguntinus ætatis anno 18. electus, qvietum & felix qvidem ſed breve habuit imperium, anno 1484. altero poſt adeptam dignitatem, præcipiti fato abreptus. Sed Erneſtus iſte Præſulatum Magdeburgenſem, & Halberſtatenſem ſumma cum laude, ut ex illorum temporum inſtituto licebat, rexit. Introduxit eum pater Elector Magdeburgum, qvatuor millium comitatu, in qvo erant Elector Brandenburgicus, Principes qvidam Brunſvicenſes & Haſſi, tum Epiſcopi Saxonici octo. Cum vero nec tantæ potentiæ & dignitatis metu pax in Provinciis conſervari poſſet, patriis armis adjutus Præſul refractarios domuit. Sed iſta ad ſeculi typhum pertinent, ut multa alia magnifica magis qvam pia; (non immerito ita judicante Chytræo *Lib. II. p. 56. 57.*) Præſtitit interim, qvod mores ſeculi & inveterati defectus permittebant, & aliqvanto plus qvam alii: neqve enim ſacra prorſus neglexit: Sacerdotis ordinem ipſe ſuſcepit, qvod excelſo genere nati, licet ad Epiſcopatus evecti ſæpe omittebant. Fabricii verba adſcribi merentur ex *Lib. VII. Orig. fol. 795.* Ipſe in obeundis muneribus Eccleſiaſticis diligens & aſſiduus fuit; (ea enim qvæ majores ipſius per vicarios aut ſuffraganeos, ut nominant, egerant, aut qvæ multis annis plane intermiſerant, ipſe per ſe egit atqve inſtauravit): turpe dicens eſſe, Epiſcopi dignitate excellere & gloriari, & ea qvæ ad officium ejus pertinent pudore aut ſuperbia omittere atqve negligere. Sacra igitur ſæpius ipſe fecit, qvæ Halberſtadii hominum memoria in ſuo templo ab ullo præſule celebrata nulli meminerant. In ædibus templisve dedicandis alii locum reliqvit nulli. Ea tum religio præcipua erat, & opus unicum præſulum: nam docendi munus monachis mendicantibus, aut curionibus mercenariis committebatur, cum id non modo Canonici non ſuſciperent, ſed minorum etiam ordinum ſacrifici ad ſe pertinere non exiſtimarent. Eo tempore ſi aulas Antiſtitum vidiſſes, Regum aulas diceres: tam venerabiles comitatus, & tam ſelecti miniſtri erant; in veſtitu vero atqve ſumptibus exqviſita copia & varietas. Qvod cum pugnare cum ſuo officio duceret, diſciplinam domeſticam correxit, luxum ſuſtulit, freqventiam turbæ ad minorem numerum coegit; in miniſtros fidos & ſpectatos ſemper manſit perhonorificus. Sumptus autem præ cæteris majores fecit in ædifi-

ædificia: nam arcem Halenſem de fundamento excitavit, & a Divo tutelari *Mauricianam* appellavit: ſacellum in eadem ornatiſſimum extruxit, idqve & pluribus & pretioſis auxit donariis. Tum alias qvoqve per univerſam diœceſin aut condidit aut renovavit, Eglenſem, Vancelebiam, Volmerſtetiam, Gruningiam, Jatterslebiam, Glanſtetiam. Palatia etiam, in qva ſedes præſulum erant, Magdeburgi & Halberſtadii, in formam meliorem reduxit & ampliavit. De eodem Antiſtite hæc leguntur in oratione Chriſtophori Scheurli ſupra ad §. 42. citata. Maximum etiam & præcipuum habeo dicendi argumentum de auguſtiſſimo Erneſto Archiepiſcopo Magdeburgenſi, qvi Archiepiſcopatum ſuum vehementer ornavit, auxit, locupletavit: cui alium epiſcopatum, qvem Hemipolenſem (*Halberſtatenſem*) appellant, adjecit, & multa oppida, potiſſimum civitatem Hallenſem armis ſubegit: Ubi munitiſſimam arcem maximis ſumptibus extruxit, magnificentiam conditoris haud dubie oſtentantem, cujus epigramma, meo rogatu ex officina doctiſſimi Camilli Palleoti Bononienſis niſi moleſtum ſit, audire velitis.

Perduellis qvisqvis es, huc non accedito: neve machinas tormentave diruendæ bujuſce arcis tecum adducito: neve populationes in hiſce finibus edito: ſi qvis adverſum ierit feceritve, id ne ſibi ſuisqve copiis fraudi internecioniqve ſit, caveto.

Tu qvicunqve vides ſurgentem mœnibus arcem:
Qvanta Semiramide nec Babylonis erant,
Ne mirare hoſpes: Herneſto præſide ſtructa
Auctoris retinet nomen & ipſe ſui.

Compendio felicitatem provinciarum ſub hoc principe enunciat Fabricius: Ipſo ſedente & Eccleſia tranqvilla & Respublica felix habita fuit, cives in otio bonis ſuis fruebantur, negotiatores pace diteſcebant, ex agrorum cultu magnos percipiebant fructus agricolæ, nobilitati ex fœcundis prædiis atqve fundis plurimum accedebat: Antiſtitem ſuum amabant, venerabantur, prædicabant univerſi. Et poſtea: In nuptiis Joachimi El. Brandenburgici cum Eliſabetha Danica Stendelii anno 1500. celebratis ſacra ipſe fecit, & ſolennem peregit copulationem: cum Fridericus frater Academiam Wittenbergenſem aperire decreviſſet, conſilio Erneſti fere omnia egit, habuitqve eum præclari

cœpti

cœpti adjutorem prudentiſſimum. Itaqve hac ipſa Academiæ fundatione bonum poſtea ſecutum promovit, aliud licet agens.

Sed qvoniam de nullius felicitate ex Solonis monito ante mortem tuto judicatur, hæc qvoqve Erneſto ita contigit, ut de beatitudine ejus confidere liceat. Refert enim Matthæus Dreſſerus *in Chron. Sax. fol. 494.* Cum decumbentem Archiepiſcopum Monachi Franciſcani viſitaſſent, omniaqve ſua opera & merita ad promovendam ejus ſalutem obtuliſſent, reſpondiſſe illum: *Nolo veſtra merita & opera qvæ nullius ſunt valoris, opera Domini & Salvatoris mei Jeſu Chriſti unice mihi proſunt:* Lieben Herren/es iſt nichts mit allen eurem Verdienſt und Wercken/ ich begehre derſelben auch nicht / die Wercke meines HErrn und Heylandes JEſu Chriſti müſſen es alleine thun. Epitaphium etiam ejus memorabile eſt margini laminæ æneæ inciſum:

Qvalicumqve me arte artificis manus elaboravere, terra tamen terram, & qvod Erneſti ex ducibus Saxoniæ Magdeburgenſis Archipræſulis Germaniæ Primatis, ac Halberſtadenſis Adminiſtratoris, reliqvum eſt, tego. Ipſe me vivus poſuit, & ex ære, ut poſteris pietatis & amoris ſui memoriam relinqveret qvam longiſſimam. Vixit annis 49. menſe uno, diebus decem, præſedit Eccleſiæ Magdenburgenſi annis 37. menſibus novem diebus duobus, & Halberſtadenſi annis 33. Obiit die tertia menſis Auguſti: cujus anima in refrigerio lucis ac pacis reqvieſcat, Amen. In plumbea vero tabella, qvæ pectori defuncti impoſita fuit, hæc erant: *Erneſtus Eccleſiæ Magdeburgenſis Archiepiſcopus, primas Germaniæ, & Halberſtadenſis Adminiſtrator; Dux Saxoniæ, Landgravius Thuringiæ, & Marchio Miſniæ, anno Domini 1476. ætatis ſuæ anno duodecimo poſtulatus: Obiit Halis in arce D. Mauritii die Mercurii, 3. Auguſti, anno 1513.*

Ad §. LXXIIX. *Hieronymum Savonarolam.*) De hoc viro, qvi monachus Dominicanus Florentiæ fuit, in cœnobio S. Marci, & anno 1498. cum duobus ſociis, *Dominico Piſcienſi & Sylveſtro Florentino* exuſtus eſt, legendi ſunt Hiſtorici: Paulus Jovius, Franc. Gvicciardinus cum Scholiaſte ſuo Thoma Porcacio, qvi, Petrum Delfinum, & Bernardinum Lorium allegat, ut & Wolfius *Vol. I. Memorabil. in anno 1494.* item *Apologia* pro eo a Johanne Franciſco Pico Mirandulano ſcripta. Nuperrime Varillaſius *Lib. V. anecdot. Florent. p. 212. & ſeqq.* in cauſas & actionum & mortis ejus ſuo more inqviſivit: magnis tamen eum

elogiis extollit, ſed qvæ cenſuris qvibusdam temperat. Inter alia ſcribit, *Doctiorem Italum a prima Cæſarum ætate non fuiſſe:* Id nolim in tribunali Parnaſſi ſerio defendere, ſed qvod ſanctam & auſteram vitam & maximam in taxandis vitiis ſeculi, libertatem & multorum prædictionum veritatem ei tribuit, conſenſu facit cæterorum. Nec de meditationibus ejus, qvas in Pſalmos pœnitentiales, in ſeptiduo illo, qvo in carcere fuit, male judicat, *qvod etiam ab iis non ſine devotionis ſtimulo legi poſſe dicit, qvi indumtiſſimi ſint.* Lutherus præfationem in eas, cum anno 1523. recuderentur, conſcripſit, qvam qvia brevis eſt totam inſeram: „ Gratia & pax in Chriſto. Meditationes ſanctas hu„jus ſancti viri *Hieronymi Savonarolæ,* tibi lector optime, exhibemus, „qvo & hoc exemplo videas, qvales viros perdere ſoleat perditionis illa „ſedes abominabilis; vipera enim qvædam ex eorum numero, qvi titu„lo *Francisci* inflantur & turgent, hunc virum perdidiſſe dicitur, nulla „culpa, niſi qvod Lernæ Romanæ optabat purgatorem. Et auſus qvi„dem tum fuit Antichriſtus ille ſperare, memoriam tanti viri extin„ctum iri, etiam ſub maledictione, ſed ecce vivit, & memoria ejus in be„nedictione eſt. Canoniſat eum (qvod ajunt) Chriſtus per nos, rum„pantur etiam Papæ & Papiſtæ ſimul. Deinde & hoc obſervabis in iſtis „lucubrationibus, qvam nulla ſit gloria operum in conſpectu Dei, & „qvam neceſſaria ſola & ſolida fides miſericordiæ Dei, ſine omnibus o„peribus (qvibus fidi poſſit) in judicio & morte, qvando hic & ipſam fi„dem cernis luctari, & ægre ſuperare per verbum Dei, tantum abeſt, ut „opera qvicqvam hic poſſe confidas. Et qvamvis aliqvando humanæ „Theologiæ lutum adhuc in pedibus ejus hæreat, in qva multum vide„tur temporis perdidiſſe (qvis enim per id tempus ab iſtis ſordibus ſatis „purus eſſe potuiſſet?) tamen credendi, fidendi, ſperandi, in Dei miſe„ricordiam, diffidendi vero & deſperandi de nobis & noſtris viribus, „hoc eſt, Evangelicæ doctrinæ, & Chriſtianæ pietatis, purum & pul„chrum exemplum tibi monſtrat. Non enim per vota ſua ſubſtantia„lia, non per ſtatuta, cucullum, miſſas & opera ſui ordinis, eum incede„re vides, ſed in præparatione Evangelii pacis, indutum lorica juſtitiæ „& armatum ſcuto fidei & galea ſalutis ſtare, non de ordine Prædicato„rum, ſed de communi ordine Chriſtianorum. Vale & imitare.

Gvicciardinus qvi eo tempore vixit, *Lib. III. p. m. 99. b. & ſeq.* per tormenta interrogatum Savonarolam calumnias omnes de avaritia, turpi-

turpitudine, occultaqve cum Principibus externis conſpiratione eliſiſſe refert, ſed falſum eſſe, qvæ aliqvando prædixerit, non ex inſpiratione divina, ſed ex ſua opinione, doctrinæ & Sacræ Scripturæ innixa ſumſiſſe, neqve aliqvid mali intendiſſe, aut dignitates affectaſſe, ſed ſolum deſideraſſe ut ſua opera Concilium univerſale convocaretur, per qvod corrupti clericorum mores & ſtatus Eccleſiæ reformaretur, ad illam maxime formam, qvæ primitivæ Eccleſiæ tempore fuiſſet, hoc ſi obtinuiſſet, Pontificatu majus habiturum fuiſſe, qvi ſæpe caſu aut malis artibus pararetur. Addit, mortem ab eo conſtanter toleratam fuiſſe, ſed nihil locutum eſſe, nec de culpa nec de innocentia ſua. Judicia hominum variaſſe, fuiſſe enim qvi eum pro impoſtore haberent, alios contrarium ſtatuiſſe, & confeſſionem ejus qvam judices Pontificii publicarunt vel corruptam fuiſſe, vel cruciatu extortam, fidem plenam non mereri dictitantes, cum & Petrus non tormentis coactus, ſed ancillularum & ſervulorum verbis territus negaverit ſe diſcipulum Domini eſſe, cujus tamen ſancta præcepta & miracula ſciebat. Veram etiam cauſam & ordinem proceſſus idem autor exponit. Excomunicatus nempe Savonarola ab Alexandr. VI. fuit, non tam ex odio ſingulari (nam parvi eum faciebat) qvam aliorum ſuggeſtione, (Franciſcanorum puta) qvi eum accuſabant qvod cum ſcandalo in mores cleri & curiæ Romanæ concionaretur, diſcordias Florentiæ nutriret, & non ſatis concordantia cum fide catholica doceret. Citatus ob hæc Romam, varias excuſationes, qvo minus compareret, obtendit, itaqve ut contumax an. 1497. condemnatus & ſacris functionibus privatus & excommunicatus fuit. Spreto hoc, continuavit conciones, & ſententiam contra ſe latam publice impugnavit, vehementer in Pontificem totamqve aulam invectus. Cum vero motus inde in urbe factioſa orirentur, Magiſtratus illum a concionando prohibuit. Huic paruit, ſed ſocii ejus non deſinebant eadem de pulpito declamare. Contradicebant iis non minori cum vehementia Franciſcani, eoqve exarſerunt mutuis contentionibus, ut ex utraqve parte unus ſponſionem facerent, ad experimentum veritatis publice in rogum ſe conſcenſuros eſſe victoria penes illam partem manſura, qvam propugnans intactus ex igne prodiret. Rei temerariæ dies dictus eſt, concurrit populus, comparuere certantes: At Dominicanus ſacram qvam vocant hoſtiam ſecum in rogum illaturus erat, hoc ferre nolebat Franciſcanus, Savonarola (ita refertur) ſui

 ſocii

ſocii inſtitutum defendebat, omiſſum itaqve experimentum fuit indignante populo, & incitato inde, adverſariorum artibus & impetu plebis magiſtratu, ut Savonarola ex monaſterio vi raptus in vincula conjiceretur. Sic Pontificii judices *Generalis Dominicanorum & Epiſcopus qvidam*, hucusqve a Magiſtratu ac populo in munere ſibi demandato impediti, jus ſuum tenuere. Damnarunt itaqve cum ſociis Savonarolam & ſupplicium ejus procurarunt. Hæc graviſſimi autoris Gvicciardini narratio hiſtoriam ſapit, Varillaſii inventis, ſi qvid judico præferendam. Modeſtius etiam de eo ſentit Spondanus & dubitat an ſupplicio dignus fuerit.

Ad §. LXXX. *Nullum Germaniæ ſcriptorem.*) Præter eos qvorum libri editi extant, allegandus hic etiam eſt Spalatinus, tanto qvidem fide dignior, qvia in comitatu Friderici, cum Carolus eligeretur, adfuit, magnamqve in omnibus narrationibus, ſinceritatem oſtendit. Is in *vita MS. Friderici* hæc habet ex Germanico verſa: Cum mortuo Maximiliano Cæſare callidæ negotiationes ad eligendum alium fierent, Elector Fridericus honeſtiſſime, & ut Principem decet, ſeſe geſſit, non obſtantibus variis artibus & machinationibus, Regum, Principum & nationum exterarum; qvarum qvædam contra Carolum, qvædam pro illo parabantur. Paulo infra reſponſum Electoris qvod die Jovis poſt Reminiſcere anno 1519. Altenburgi, Legatis Gallicis dederat refert, in qvo ſibi liberum ſuffragium relinqvi peramanter rogat, qvod pro juramento & officio ſuo daturus eſſet. Sperare etiam ſe, qvia Rex Electorem pro pio, ſapienti & honeſto Principe in mandato Legatis ſuis dato, qvanqvam immerentem, celebraviſſet, non ægre laturum illum eſſe hoc reſponſum, conſcientiæ ſuæ conveniens. Idem alii Legato Gallico qvi in comitiis Auguſtanis fuerat, Grimmæ hebdomate ſacra reſpondit. Qvamvis vero (pergit Spalatinus) Galli & Hiſpani ita de imperio cum Electoribus tractarent, ut fama eſſet multa aureorum millia ad qvosdam ab utroqve Rege perveniſſe: tanta tamen virtus fuit Friderici, per DEI gratiam ut ne teruncium qvidem acceperit. Neqve ullus fuit qvi ad illam usqve horam, qva electio peracta fuit, penetrare potuiſſet, qvo ille inclinaret: qvanqvam continuæ fuerunt ſollicitationes non a peregrinis ſaltem, ſed & ab ipſis Electoribus; a Richardo Trevirenſi maxime, qvi aliqvando circa mediam noctem Fridericum convenit, eumqve de recipiendo in ſeipſum

Impe-

Imperii onere admonuit. Refert inde contenta literarum ad ſe ”
Eraſmi die VII. Id. Aug. 1519. datarum; qvarum tamen ipſa verba ſa-
tius eſt hic legi ex *epiſt. XXIV. Lib. XI.* Ricardus Pacæus, vir in utraqve
literatura præcellens, qvi in electione Imperatoris nomine Sereniſſi- ”
mi Angliæ Regis legatione fungebatur reverſus iſthinc, dictu mirum, ”
qvo pectore, qvaqve facundia mihi FRIDERICUM totum depinxerit, ”
gravitatem viri, prudentiam, integritatem, eruditionem, qvid multis? ”
omnia magno Principe digna. Is mea ſententia majore cum laude ”
recuſavit imperium, qvam qvidam ambierunt. Et tamen nemo me- ”
lius gerit principatum, qvam qvi pondus ejus penitus perſpexit. item ”
ex *epiſtola 40. Lib. XIII.* in qva alias etiam Friderici laudes deprædi-
cat: *Alexander juvenis* longe candidiſſimus, reddidit mihi tuas lite- ”
ras exoptatiſſimas, una cum duobus nomiſmatis, optimi Principis ”
tui vivam imaginem nobis referentibus. Qvo ſane dono magis ”
ſum exhilaratus, qvam ſi mihi miſiſſet auri talentum Atticum. Ille ”
ſe mihi miſit argenteum & aureum, ego me viciſſim illi mitto ”
æreum. Utriusqve meritis reſpondet materia. Qvid enim in ”
iſto Principe non aureum? qvi pro magnitudine animi plus ”
qvam heroica contempſit ultro delatum Imperium; qvi pro ſin- ”
gulari fide & integritate ſua nullis præmiis vinci potuit, qvo minus ei ”
decerneret imperium, qvem oneri ferendo judicaſſet unum omnium ”
hujus ætatis Principum maxime idoneum; qvi tantam auri vim a no- ”
ſtris oblatam pertinaciſſime reſpuit; qvi mira qvadam prudentia dex- ”
teritateqve inaudita, ditionem ſuam ornat ac locupletat, idqve nulla ”
finitimorum injuria, ſed omnium potius publico bono: qvi nova ſcho- ”
la rem Chriſtianam auxit, qvam annis perpaucis ex rara frigidaqve, o- ”
mni lingvarum ac literarum genere florentiſſimam reddidit, ea mode- ”
ratione favens optimis ſtudiis, ut tamen non ſit veteris doctrinæ patro- ”
nis, qvod de illo qverantur. Ingratiſſimæ literæ, niſi hujus herois me- ”
rita monumentis conſecrent nunqvam intermorituris. Subjungit ”
dein Spalatinus exempla literarum ad electionis negotium pertinen-
tium, in iis duas Caroli ad Fridericum, ſuffragium ejus petentis, & le-
gatis ſuis fidem facientis datas 6. Febr. in Monte ſerrato & 2. Martii
Barcinone 1519. Indicat plurimas aliorum Regiorum legatorum &
miniſtrorum literas & Georgii Brandeburgici officia pro *Ludovico Bo-
hemiæ Rege* minorenni interpoſita. Caroli item literas d. 29. Jul. Bar-

emone ſcriptas, qvibus ingentes gratias Friderico pro ſuffragio ejus agit, curamqve ſalutis publicæ ſe abſente commendat, alias deniqve qvibus de adventu ſuo in Germaniam ſpem certam facit d. 24. Decembr. 1519. & ad has reſponſum Electoris d. 8. Febr. 1520. Reprehendit *Roberti Latini Urſini* Archiepiſcopi Rhegini a Leone miſſi importunitatem (Er kam gar mit einem Rumpelwagen gefahren) qvod aperte in literis ad Fridericum Confluentia & Moguntia datis, ut & ad alios Electores ſcribens poſtulaverit, ut Galliæ Regem ſuffragio ſuo juvaret, Carolum vero rejiceret: juramento enim Ferdinandi (qvi avus Caroli fuit) cautum eſſe, ne Imperator fieret, qvi regnum Neapolitanum teneret, neqve fore, ut Pontifex Carolum, etſi eligeretur, pro Imperatore habiturus eſſet. Apponit literas Cardinalis Cajetani, Legati Pontificii ad Electores Moguntia d. 24. Jun. poſtea datas, qvibus mutatum Pontificis animum exponit, & ut jam repugnaturus non ſit, ſi Carolum eligere vellent. Adjicit alia Spalatinus (ordine qvidem temporis non ſervato) v. g. Literas Angliæ regis ad Fridericum d. 11. Maji Grenvici datas, cum mandatis ad Pacæum non immodeſtis ſed tardius & paulo ante electionem d. 24. Jun. Friderico exhibitis. Item literas Helvetiorum, acriter Galli Regis electionem nec ſine minis diſſvadentium, die Lunæ poſt Lætare 1519. datas. Miram vero producit epiſtolam, qvarum exemplum neſcio qvomodo in manus Philippi Comitis Solmenſis, qvi Friderico a conſiliis erat, perveniſſe notat: datæ ſunt 1. Jun. Gelnhuſæ ad Regem Galliæ, a qvodam Principe, qvi omiſſo nomine ſubſcripſit, *Regiæ dignitatis veſtræ bonus frater & cognatus.* Dicit ſe Ammiralium Regis Legatum, & qvendam Jeſſinum Centurionem, in cubiculo ſuo clanculum ſervare, promittit Regi Imperium, aperitqve qvorum Electorum ope id præſtare confidat. Poſt interjecta alia Spalatinus ad hiſtoriam electionis, redit, narratqve anno 1519. menſe Januario, eodem die qvo Maximilianus Cæſar obiit, Albertum Cardinalem & Electorem Moguntinum apud Fridericum Lochaviæ fuiſſe: (hodie ab *Anna* Danica Auguſti Electoris conjuge inſtauratrice arcis *Annaburgum* dicitur) inde Torgaviam profectos, cum in itinere venatione ſeſe oblectarent, tres ſoles vidiſſe, Torgaviæ vero, cum ex feneſtra in arce Albim verſus proſpectarent, aviculam (qvem regulum vocant) a nemine in conclavi obſervatam, inter utriusqve Electoris

caput

Digitized by Google

caput evolaſſe: hoc pro omine mortis Maximiliani acceptum fuiſſe; ſed tres ſoles Spalatinus ad tres Reges imperium ambientes applicat, refertqve ſpeciatim ut Pacæus Anglicus Legatus, qvi Moguntiæ commorabatur, per qvendam Magiſtrum *Vitum Warbeck* Francofurti, Friderico ſæpius ſignificaverit (in ſpeciem tamen, ut haud male judicat) Regem ſuum cupere ut ipſe Elector Imperium acciperet, omnesqve opes ſuas ei in auxilium offerre, ſin vero onus illud recuſaret, petere ut Regi ſuffragium ſuum gratificaretur.

Extat & aliud MS. de electione & coronatione Caroli V. qvod Spalatino tribuitur, Moguntiæ tamen ex actis publicis collectum videtur. In hoc de Leonis X. conſiliis aliqva referuntur non admodum vulgata. Convenerant ante electionem qvatuor Electores Rhenani, tres nempe Archiepiſcopi & Palatinus, in oppido ad Rhenum Weſalia ſuperiori, Trevirenſis ditionis, & de mutua defenſione vacante Imperio pacti erant, die Veneris poſt Lætare 1519. Ad eos accedens Pontificis nomine Cajetanus tria poſtulavit (1.) ut de eligendo Imperatore potente & ſapiente cogitarent. (2.) ne Regem Neapolitanum, id eſt, Carolum Auſtriacum eligerent, vetari enim id Bulla Clem. IV. aliisqve rationibus, (3.) ut aperte dicerent qvid facturi eſſent. Reſponderunt Electores ſe jam defenſionis ſuæ non vero Electionis cauſa conveniſſe, neqve de hac adhuc cogitare, dubitandum tamen non eſſe, qvin eligeretur Imperator, & Pontificiæ ſedi & toti Chriſtiano orbi utilis & hoſtibus formidandus. Mirari vero ſe qvod Pontifex inaudito exemplo leges electionis præſcriberet. Regeſſit Cajetanus poſt deliberationem cum Rhegienſi, qvi ei aderat, Archiepiſcopo ſe qvidem relaturum eſſe qvæ reſponderint, petere tamen, ne Pontificia monita pro inſolitis haberent, id enim non agere Papam ut ipſis leges daret, ſed jure ſuo & Eccleſiæ uti, præſertim cum audiverit Maximilianum ante mortem jactaſſe, ſe jam de qvinqve Electorum ſuffragiis pro Nepote Carolo certum eſſe. Apparet etiam ex inſertis huic volumini documentis, & Protocollo Electionis in ipſo actu die Martis qvæ erat vigilia Feſti Apoſtolorum Petri & Pauli, id eſt, 28. Jun. per Electores ſex præſentes, & Ladislaum Sternebergium Legatum Bohemicum, unanimibus votis, incipiente ad interrogationem Moguntini Trevirenſi, & ſeqventibus inde reliqvis omnibus, electum fuiſſe Carolum,

Digitized by Google

lum, præſentibus duobus notariis, teſtibus vero Hieronymo Epiſcopo Brandeburgenſi, Laurentio Trucheſio Pommersfeldio, (Eqvite Franco) Decano Moguntino, Henrico Rhuteno, Decano Colonienſi Florentio a Vennigen Cancellario Palatino & Friderico Thunavio Eqvite Thuringo, Conſiliario Saxonico. Itaqve omnia illa qvæ hiſtorici de certamine inter Electores referunt, jam antea extra conclave transacta fuere. Legati, oratores, & procuratores Caroli fuere, & in mandato d. 8. Martii Barcinone dato, nominantur *Matthæus* Cardinalis Gurcenſis Coadjutor Salisburgenſis, *Fridericus* comes Palatinus (poſtea Elector) *Erbardus* Leodienſis, *Bernbardus* Tridentinus Epiſcopi, *Henricus* Comes Naſſovius, *Maximilianus* Bergenſis Sevenbergæ Dominus *Gerbardus de Plan* Rochæ Dominus, *Cyprianus Serotinus*, *Paulus Amsdorfius*, *Jacobus Villingerus*, *Nicolaus Zieglerus* & *Johannes Rennerus*, Eqvites Conſiliarii, cubicularii, Secretarii. Conſilia Leonis Papæ alio modo proponit Varillaſius *in biſtoria Florent. Lib. VI. p. 288.* aſſeverans ſi per Leonem ſtetiſſet, neqve Carolum neqve Franciſcum electum fuiſſe, ſed qvendam ex Germanis Principibus, nominatim Electorem Brandeburgicum: qvo fundamento iſta tradat, hic non examino; interim cum perſona Vicarii Chriſti, qvam præ ſe ferebat Pontifex, difficulter conciliari poterunt qvæ tam varie egit, cujuscunqve autoris relationem ſeqvamur. Idem autor de electione Caroli V. *Lib. IV.*
„ *biſtor. bæreſ.* collegium Electorale cœcum fuiſſe dicit, qvod non vide-
„ ret ſe ſibi dominum imponere, dum nimis potentem principem elige-
„ rent. Statim enim (ait) Carolus, poſtqvam Hiſpaniam, Belgium, &
„ Italiæ duas partes Imperio junxerat, conſilium celebris illius Monar-
„ chiæ delineavit, qvod omnes autores non obnoxii ei attribuunt. Si vera hæc fuit de Carolo ſuſpicio, indeqve periculum Germaniæ metui debuit, putat ne Varillaſius minus a Franciſco I. Galliæ Rege Germanos ſibi timuiſſe? Taceo qvæ Electores aut Principes Ordinesqve alii cogitaverint; certe Helvetii habito Tiguri conventu datisqve inde ad ſingulos Electores literis, die Lunæ poſt Lætare 1519. de cavendo dominatu Gallico graviter admodum diſſerebant. Audimus (ajunt) Re-
„ gem omni ſtudio omnibusqve viribus apud Electores qvosdam agere,
„ ut diadema & decus Imperiale adipiſcatur, & Germaniam in ſuam re-
„ digere poteſtatem. Hoc profecto nobis moleſtiſſimum eſſet, ſi calliditate

Digitized by Google

tate & nummis obtineretur; Id enim omnibus Principibus, Statibus & membris Nationis Germanicæ, totiqve orbi Chriſtiano contumelioſum & noxium foret, & ad bella & ſangvinis profuſionem ruinamqve omnimodam verteret. Gens enim Germanica fortitudine ſua, multoqve ſangvine axioma Romani Imperii ſibi peperit, meritaqve eſt, ut eligendi aliqvem jus habeat, ex ſua natione; idqve per ſex ſecula exercitum, & ut percipimus confirmatum fuit a Pontificibus Imperatoribus & Regibus Romanis. Addunt, Regem Galliarum miſſis legatis ad electionem ſui promovendam egregiis promiſſis Helveticos ſollicitaſſe, ſed blandimentis illis non obſtantibus, ſe nullo modo a Pontificatu & Imperio Romano Germanico, cujus membra ſe eſſe prædicant, cauſam eſſe ſeparaturos, nec unqvam conſenſuros, ut Imperii dignitas a Germanis, inter qvos ſint qvi eam optime mereantur, ad Gallos transferatur, ſe potius omni ope repugnaturos eſſe.

Ad §. LXXXI. *Imperii jura adverſus Pontificiam dominationem*) Liceat & mihi denuo ad libellum illum recurrere, & præter ea, qvæ §. *72.* excerpſi, de Imperii & Pontificum jure Lutheri ſententiam referre, præſertim qvia Latine, qvod ſciam non extant, magnis tamen adverſariorum clamoribus exagitantur. *Scio,* ait §. *XXVI.* jactari Romæ imperium a Græcis ad Germanos Pontificum beneficio tranſlatum eſſe, eoqve facto magnas gratias & ſubmiſſionem illis a Germanis deberi, nec fas eſſe, de Papis in ordinem redigendis cogitari. Ex hoc principio multis egregiis Imperatoribus ſuperbe inſultarunt, & ſe ſupra illos conſtituerunt, arrogata ſibi temporali ſuperioritate, adverſus Evangelii regulas, ſed videamus qvo jure? Dubitari non debet, Romanum illud Imperium de qvo Prophetæ vaticinati ſunt, dudum interiiſſe. Prædixit id Balaamus *Num. XXIV, 24. Venient de Italia, vaſtabunt Hebræos, & ad extremum etiam ipſi peribunt.* Factum id eſt per Getas, maxime cum ante annos mille Turcorum cœpiſſet dominatus, ſic defecerunt Aſia & Africa, poſtmodum Galli, Hiſpani, Veneti invaluerunt, ut ex priſtina potentia nihil fere reliqvum Romæ manſerit. Cum vero Pontifex Græcos, & Imperatores Conſtantinopolitanos, qvi hæreditario jure Imperium tenebant, pro arbitrio tractare non poſſet, aſtu uſus eſt, ut imperio & titulo illos exueret, eumqve ad Germanos fortitudinis & virtutis fama tunc celebres, de-

u vol-

volveret. Id ei ſucceſſit: perdiderunt Imperium Græci, Germani
" id titulo tenus acceperunt, ſed ita ut Pontificum ſervi fierent. Diver-
" ſum itaqve hoc Romanum Imperium, qvod Papa Germanis tribuit,
" ab antiqvo illo, qvod intercidit. Obtinuerunt, qvod deſiderabant,
" Pontifices, & Imperatores Germanos juramento obligarunt ne Ro-
" mæ reſiderent. Nomen itaqve hi, ſed Pontifices rem habent. Ita
" ſemper ſimplicitate noſtra abuſi ſunt Papæ, & nos Germanos veluti
" amentes tractarunt & vocarunt, ut libuit. Modica profecto res eſt
" coram Deo regnum aut principatus, dat enim illa ſæpe malis, adimit
" probis, permittit per infidelium hominum machinationes, aut ſucceſ-
" ſiones hæreditarias transferri, ut exempla Perſarum, Græcorum alio-
" rumqve regnorum oſtendunt. Sic Daniel dixit *Cap. II. 21. Deus*
" *transfert & conſtituit regna.* Magni itaqve nemo illa facere poteſt,
" minime is, qvi vere Chriſtianus eſt, ideoqve nec Germani ſuperbire im-
" perio iſto debent. Regnum in Dei oculis leve eſt donum. *Omnes ha-*
" *bitatores terræ in nihilum apud eum reputati ſunt, dabit cuicunqve vo-*
" *luerit & humilimum conſtituet ſuper eum. Dan. IV. 32. & 12.* Qvam-
" vis vero Papa jus non habuerit auferendi imperium iis qvi id legiti-
" me poſſidebant, & Germanis dandi, Deo tamen liberum fuit his ejus
" auſis uti, & regnum tale, qvod nunc eſt diverſum ab antiqvo, Germa-
" nis tribuere. Majores noſtri hanc Pontificum injuſtam & ſubdolam
" machinationem non intellexerunt, nobis conſtitit multo ſangvine &
" multa opum jactura. Nobis nomen relictum eſt, Papæ habent opes,
" imo vitam & animam noſtram. Sic deludendi fuerunt Germani, ſic
" Pontifices, cum Imperatores ipſi eſſe non poſſent, ſupra hos aſcende-
" runt. Qvoniam vero utut alienæ injuriæ interventu, ex Dei tamen
" diſpoſitione abſqve culpa noſtra delatum ad nos eſt imperium, nolim
" autor eſſe ut illud dimitteretur, regendum potius eſt fortiter & pie,
" dum Deus permittet. Is nunc non reſpicit qvomodo olim partum
" ſit, ſed qvomodo probe gubernetur. Si papæ id contra fas ademe-
" runt, bona tamen fide ad nos pervenit. Non intentio Pontificum,
" ſed Dei diſpoſitio reſpici debet. Vi partum erat Babylonicum Im-
" perium, regi tamen illud Deus per pios voluit viros *Dan. II. 48. 49.*
" qvanto magis a Chriſtianis Germaniæ Principibus regi noſtrum hoc
" volet Imperium qvocunqve id titulo Papæ dederint. Dei fuit conſi-
" lium & ordo, licet eum non intelligeremus. Gloriari autem non poſ-
ſunt

Digitized by Google

ſunt Romani Pontifices, de beneficio Germanis collato: nam nihil » boni intenderunt, ſed ſimplicitati noſtræ illuſerunt, ut ſe contra legi- » timos Imperatores ſuos Conſtantinopolitanos erigerent: deinde non » nobis ſed ſibi imperium qvæſiverunt, & noſtro ſangvine noſtrisqve vi- » ribus totum orbem (ut in Decretalibus ſuis non diſſimulant) ſibi ſub- » jicere, niſi Deus obſtitiſſet, moliti malisqve artibus plurimis Impera- » toribus Germanis ad id abuſi ſunt. Sic nos Germani probe decepti, » & cum Domini eſſe deberemus, tyrannidem injuſtam paſſi & mancipia » facti ſumus; nomen, titulum, inſignia Imperii habemus, opes, vim, po- » tentiam, jus & libertatem Pontifices invaſerunt, hi nucleum edunt, nos » in putamine hæremus. Juſtum inde eſſe ſtatuit, ut tandem non nuda » ſimulachra ſed rem ipſam Imperatores habeant, verumqve imperium, » utqve nobis reddatur libertas corporis, animæ & opum, & revera de- » tur, qvod verbotenus conceſſum fuit, adeoqve ut loqvitur, inclytæ » nationis Germanicæ ludificatio tandem finem habeat. Negat de- » niqve ex eo qvod Papa Imperatores coronat, ſeqvi, qvod ſuperior illo » ſit. Samuelem, qvi Saulum & Davidem coronavit, non fuiſſe ſupra Re- » ges, neqve Nathanem ſupra Salomonem, qvem ungebat, neqve Eli- » ſæi famulum ſupra Jehu. Ipſum qvoqve Pontificem a tribus corona- » ri Cardinalibus, qvi non ſint ſupra eum: Sufficere Papam ſupra Impe- » ratorem eſſe in rebus ſpiritualibus, in doctrina & Sacramentorum » diſpenſatione (qva tamen ratione qvilibet Epiſcopus & paſtor ſupe- » rior eſſet). Sic Ambroſius fuit ſupra Theodoſium, Nathan ſupra Davi- » dem, Samuel ſupra Saulum. Imperator itaqve ſit Imperator verus » & ſummus, potentiam & gladium eripi ſibi non patiatur, neqve Ponti- » ficiis figmentis inducatur, ut illos gladium arripere & ſuper omnia ſi- » nat dominari. Hæc Lutherus. »

Dura hæc videri poſſunt, ſed non ſunt duriora iis, qvæ illis temporibus ſcripta ſunt, cum Imperatores Germani de ſumma illa poteſtate cum Pontificibus decertarent, imo nec illis qvoad ſenſum, qvæ nuperis libris ſuis *de Declinatione Imperii Romani*, *de Pontificum poteſtate & de vita Gregorii Magni* tradidit Maimburgius. Lutherum irritaverat Sylveſter & alii, qvi qvintam Monarchiam Pontifici tribuebant, unde ſeqvebatur, Imperatores non niſi clientelæ & beneficii titulo dignitatem ſuam ex manibus Pontificum tenere. Neqve abſimile vero eſt, qvod de callido Pontificum conſilio commentatur Lutherus,

Digitized by Google

aliisqve idem fuit obſervatum. Hærebant illi inter debilitatem Imperatorum Græcorum, & ingruentem Germanorum ac Francorum (qvi Carolo illo Magno imperante unam fere gentem conſtituebant) potentiam medii, vicinosqve hoſtes Longobardos habebant impune in ſe graſſantes. Deſerti ergo a Græcis & aliqvando non pro ſpe tractati, etiam Conſtantinopolitanorum Patriarcharum faſtu irritati, præſidium ſibi a Nationibus noſtris qvæſiverunt. Eventus probavit deſtinata; & ultra ſpem, ut exiſtimo. Neqve enim credibile eſt Pontificem, qvi primus hunc honorem Carolo vel detulit, vel ſumtum ſuo firmavit applauſu, de illa dominationis amplitudine, de prærogativa ſupra Imperatores & Reges, de triplici corona, aliisqve pompis cogitaſſe: iſta omnia & Pontificum, qvi ſucceſſere, ſolertia & ambitione, & per diſcordiam aut inertiam Principum, & populorum ſocordem patientiam acceſſiſſe hiſtoriæ evincunt. Ne illud qvidem ab initio in mentem veniſſe Pontificibus putaverim, ut Majeſtatem Imperatoriam in ipſa urbe Roma ejusqve agro, multo minus in reliqvis Italiæ regionibus, in qvibus nihil tunc poſſidebant, nollent agnoſcere. Contrarium profeſſi ſunt multis modis, maxime qvoties eo comitatu Imperatores Germani Romam accedebant, qvi nimia jactantes aut affectantes reprimere poterat. Veriſimile tamen & id mihi videtur, Imperatoribus & Regibus propoſitum fuiſſe, majeſtatis illius titulo & exercitio erga Pontifices moderatiſſime uti. Nondum tributorum qvæ poſtea invaluerunt multiplices impoſitiones adinventæ erant; fidem & auxilia in bellis exigebant Imperatores a vaſallis Laicis: ab Eccleſiaſticis, anteqvam ditiones ſibi acqvirerent, preces expectabant aut conſilia. Fidei tamen vincula Imperatores juramentis & poſtea ſolennitate inveſtiturarum, qvas vocant, etiam ab Eccleſiaſticis firmari volebant. Hoc jus prioribus ſeculis in confirmandis Pontificibus exercitum fuit, neqve viciſſim juramentum detrectabant Principes, qvo Eccleſiæ & populo fidelem & juſtam gubernationem & protectionem promittebant. Excuſari itaqve hactenus poſſunt Pontifices, ipſaqve Roma & aliæ urbes & ditiones, in Italia non minus ac in Germania, dum moderatæ libertatis & immunitatis cupidine priſtinum ſtatum tueri allaborarunt. Exceſſerunt modum, cum Pontifices aliiqve Imperatoriæ Majeſtatis, ſive ſponte agnitæ, ſive armorum jure partæ, immemores, invaſerunt reliqva Imperatorum jura,

imo

Digitized by Google

imo in factiones & bella adverſus ipſos inſurrexerunt, qvod profecto magno, ut Lutherus loqvitur, cum ludibrio tituli Imperialis factum eſt, ut jam nihil fere Imperatori ex vero axiomate ſuo Romæ ſuperſit. Sed qvod Deus hoc modo permiſit, cum publicæ pacis, & ſangvinis tot Chriſtianarum gentium periculo, ad veteres terminos poſt tot ſecula violenter reduci non debet, neqve id ſvadendi Luthero mens erat. Accedit qvod jamdiu Imperatores Germanici, & qvorum illi conſilio & auxilio uſi ſunt, maximi & potentiſſimi Principes, Electores imprimis, non inviderunt Romanis Pontificibus, qvæ vel priſco illo tempore, ſub Carolo Magno tenuerunt (qvod modicum qvidem fuit) vel poſtea acqviſiverunt, licet non deeſſent qvæ de titulo ſive jure diſqviri poſſent. Non tamen ſemper animus vindicandi amiſſa aut neglecta defuit, & illo ipſo tempore Germaniæ Principes de recuperando in Italia imperio Imperatorem admonuerunt, ut ex actis comitiorum relatum fuit. Ea vero fuit Pontificum cautela, ut ſub pietatis ſive devotionis ſpecie ſemper invenirent, qvorum potentia adverſus rigidi juris Imperatorii aſſertores protegerentur. Commodiſſima ad hæc erat æmulatio inter nationes qvæ maxime formidari poterant; Ita Germanis Galli opponebantur, his illi. Tam nota & certa hæc ſunt, ut probatione non indigeant. Ex propoſitione tamen Maximiliani I. Imp. qva Germaniæ proceribus Conſtantiæ ad lacum Brigantinum congregatis anno 1507. actorum ſuorum ab adoleſcentia uſqve ad id tempus compendium qvoddam enarravit, ſatis intelligi poteſt, qvod Imperator jus aliqvod ſupremum in Pontificatum Romanum ſibi aſſeruerit. Inter machinationes enim Gallorum contra Imperium non levem memorat, qvod Pontificatum ab Imperio avellere voluerint. Ita enim ibi §. Aus ſolchen oberzehlten ꝛc. loqvitur: Der König in Franckreich / als die Röm. Käyſerl. Majeſt. in Ubung und Vornehmen des Römiſchen Zugs war / rüſtet ſich neben Ihrer Majeſtät gen Rom zu ziehen / und Ihrer Majeſtät / dem Reiche und Teutſcher Nation das Pabſtthum und Käyſerthum zu entziehen und abzudringen / & paulo poſt. §. So aber aus dem allen ꝛc. des Heil. Reichs und Teutſcher Nation Obliegen / Kummer und Sorg wird immer gröſſer und mehr / dann vor ie / inſonderheit aus Anfechtung und täglicher Ubung der Frantzoſen / wie ſie ſich denn ietzo in Italien mercken laſſen und etliche mächtige Stätte und Gebiete zu ihren Willen gebracht

 haben /

haben/ des Fürnehmens/ wo die Röm. Käyſerl. Majeſtät durch ihre fleiſſige Handlung und Practicken die Eydgenoſſen nicht von ihnen gezogen hätte/ daß ſie unſern Heil. Vater den Pabſt zu erlangen/ und endlich das Käyſerthumb/ das durch die Teutſchen durch ihr Blutvergieſſen vor viel Jahren ritterlich erobert/ und bißher gehalten/ in ihre Gewaltſam zu bringen/ unterſtanden haben wolten. Senſus eſt: Gallos id agere, ut Pontificatum & Imperium, tanto ſangvine a Germanis partum, ſibi aſſererent: ideo Regem Galliæ, in Italia civitates & ditiones aliqvas ſibi adjunxiſſe, & cum audiret, Imperatorem cum exercitu Italiam ad coronationem impetrandam petere, ſe qvoqve inſtruxiſſe ut eandem ingredi & Pontificatum cum Imperio Cæſari auferre poſſet. Diſcitur hinc, expeditionem illam Romanam Cæſaribus Germanicis ſolennem, der Rom-Zug/ non ceremoniæ ſaltem cauſa, ſed ad aſſerendum jus ſupremum in Pontificatum inſtitutum fuiſſe, licet ea occaſione Pontifices etiam ſuis Privilegiis & reditibus, juramento ab Imperatoribus exacto proſpicerent. Idem inter Germanos & Gallos de autoritate in Pontifices certamen, patet ex hiſtoria Caroli V. & Franciſci I. Neqve Carolum poſt captam cum Clemente VII. Pontifice Romam religionis magis reverentia, qvam invidia (per qvam omnium aliarum Regum contra ſe vires coaluiſſent,) ad media conſilia adactum fuiſſe credendum eſt. Exemplo nocebat ſubjugata Roma: qvod enim jus Imperatorius titulus in illam tribuebat, idem præſtabat in alia regna & ditiones, qvæ & olim Imperii Romani provinciæ fuerunt. Sed id minime egerunt Pontifices adverſus propria commoda, cum titulum illum Germanis Franciſqve darent, ut hi Romanum imperium ad veteres terminos reſtituerent, neqve de Imperatoribus præſumi poteſt qvod id propoſitum tunc habuerint, aut diu conſervaverint. Ex his, ut candide profitear, apparere puto, Lutherum, cum illa qvæ narravi ſcriberet, retundere Romanæ aulæ jactationem de translato ad Germanos imperio voluiſſe, & reverentiam Pontifici erga Imperatores ſvadere. In eum ſenſum, cum mature de his rebus deliberaretur, mentem ſuam alio tempore declaravit, ut immoderati fervoris inculpari non poſſit. Neqve enim tantum ſpiritualem Pontificum prærogativam, in iis qvæ ad officium paſtorum Eccleſiæ ex lege divina debito modo exercendum ſpectant, (qvod & in hoc fecit libello) agnoſcere paratus erat, ſed & in temporalibus qvicqvid

qvid ſalva religione concedi potuit, non negavit: uti vel ex eo qvod in præloqvio allegavi, reſponſo, haud diu ante mortem ejus dato demonſtratur. Qva enim ratione Epiſcopis temporalia non invidit, eadem & Romano, qvem omnibus Eccleſiaſtico jure præferebat, cæteris paribus, qvantum in ſe erat, detuliſſet, ſalva religione & conſcientia. Huic Lutheri & Principum Germaniæ moderationi ſi locum re integra & ut licebat, dediſſent Pontifices, ad extrema, qvæ poſtea ſecuta ſunt, non fuiſſet perventum.

Qvaliscunqve autem fuerit Alexander.) Eraſmus multum de illo qveritur, qvanqvam amicum, ut ſcribit, veteri ac jucundiſſima neceſſitate conjunctum habuiſſet, imo & in tenuiori ejus fortuna juverit comendationibus *Lib. XXV. ep. 24.* Inculpatus ab illo fuit Eraſmus, ac ſi Lutherum non uno juvaret modo, & libellorum qvorundam ab aliis ſparſorum autor eſſet. Vide *Lib. XVII. ep. 14. 16.* Imputat id Eraſmus aliorũ calumniis, a qvibus vir apprime qvidem, ut ait doctus, & acriſimpliciqve ingenio præditus, ſed credulus, deceptus fuerit. Concitavit contra Eraſmum Pontificem, & alienavit ab eo Leodienſem Epiſc. ipſi amiciſſimum, *Lib. XIX. ep. 113.* Epiſtola itaq; an. 1524. data placare eum Eraſmus voluit, amneſtiam offerens, & eruditionis laudem ei tribuens, *Lib. XIIX. ep. 53.* ſed parum profecit; manſit enim iniqvus ejus & librorum illius cenſor, imo his ſchiſmatis culpam pene unice tribuebat; ita refert Eraſmus in Epiſtola ad Chriſtophorum a Stadio (von Stadion) Epiſcopum Auguſtanum anno 1528. Vide *ep. 84. Lib. XX.* & *Lib. XXX. ep. 56.* Paulo ante ad Prieriatem ſcripſerat Eraſmus anno 1523. Aleandrum nihil non facere adverſus Lutherum, at ſe plus fregiſſe animos illius factionis qvam omnia Aleandri molimina, *Lib. XX. ep. 52.* Inter hæc, ut obiter notem, erat & corruptionis per nummos tentamen. Narrat enim Selneccerus, Aleandrum dixiſſe, *Lutherum etiam pecunia non poſſe emolliri: & hanc beſtiam non ſpectare largitiones & honores; alioqvi dudum multa millia ei de Pontificis voluntate per Fuggeros numeranda fuiſſe.* Sed ut ad Eraſmum redeam, ſcripſit is anno 1531. ad amicum, *exitium ſibi ab Aleandro parari*, & hunc cum Eccio, ea de cauſa Lutetiam profectum eſſe ſuſpicatur. Vide *ep. 56. Lib. XXX.* Antea ad Cardinalem Sadoletum ſcripſerat, dixiſſe Aleandrum, ſe mirari cum tot millia hominum in Germania (bello ruſticano) cæſa ſint, »
vivere adhuc Eraſmum, qvi totius tumultus princeps & anteſignanus »
fuerit. »

fuerit. Hoc pro atroci habet calumnia, dein hæc ſubjungit. Præclarum facinus ſibi facere videtur ille διπλωματοφόρος, qvi qvacunqve iret Carolus, chartarum fumis & incendiis implebat omnia, nulli non minitans. Me vero qvo minus oppreſſerit, per illum non ſtetit; perierat Eraſmus, ſi pronas aures principum reperiſſet. Furioſum ejus librum, nomine Doleti emiſſum indicat anno 1535. *Lib. XXX. ep. 70.* & Julium Scaligerum, ac Paulum Merulam in ſe ſubornari ab Aleandro refert anno 1536. *d. Lib. ep. 74.* addit tamen, ſibi qvoqve Romæ Cardinalitiam dignitatem deſtinari, ſed qvam accipere nolit. De moribus Aleandri non diſcrepantia ab iis qvæ ſpargebantur, ex Eraſmi epiſtola ad Goclenium anno 1533. data (*Lib. XXX. ep. 62.*) intelliguntur; ſcribit enim: Aleander nunc Venetiæ plane vivit Epicureum, non ſine dignitate tamen: erat enim gemina mitra inſignitus Brunduſina & Oretina. Vide *d. Lib. ep. 60.* Obiit anno 1542. & ſepulchro Græcum diſtichon, qvod ipſe (ut erat trium lingvarum peritiſſimus) compoſuerat inſcriptum eſt, terſum & memorabile, relatum a Chytræo *Libr. XVII. fol. 458.*

Κάτθανον οὐκ ἀέκων ὅτι παύσομαι ὢν ἐπιμάρτυς
Πλείστων, ὧν περ ἰδεῖν ἄλγιον ἦν θανάτου.

Non invitus obii, qvia qvieſco, teſtis multorum qvæ videre pejus eſt morte.

Tædere itaqve vitæ & hunc cœpit, licet, ut narratur, laute & læte actæ; felix ſi vel in extremo ejus curſu, ſalutis anchoram arripuit. Memorabilia etiam ſunt qvæ de Ferdinandi Cæſaris ab eo averſione, & moderatione, qvam Melanchthon ei tribuerit, referuntur a Pallavicino *Lib. IV. c. 8.* ſed de iis alio loco agendum eſt.

Eraſmus qvi tunc aderat.) Addo qvædam ex *MS. Spalatini de Friderico Electore hiſtoria.* Coloniæ (ſcribit) apud Electorem fuit Eraſmus Roterodamus vir ille doctiſſimus: varia cum eo loqvi, & ex eo qværi fecit Elector, maxime an putaret Lutherum in ſcriptis concionibusqve ſuis erraſſe? Eraſmus per jocum erraſſe eum dupliciter reſpondit, nempe qvod & Pontificis Coronam & Monachorum Ventrem tetigiſſet. Subriſit Elector, hujusqve poſtea non longe ante mortem ſuam recordatus eſt. Addit: Caracciolum & Aleandrum egiſſe tunc cum Friderico contra Lutherum, ut doctrinam Chriſtianam oppri-

opprimerent, & Electorem qvendam Eccleſiaſticum Electori Saxoniæ dixiſſe, *utinam Lutherus non Germanice ſed Latine ſcripſiſſet!* Mira vero ſunt, qvæ Pallavicinus *Lib. I. c. XXVIII. §. 8.* de Eraſmo refert, qvod Bullam Pontificis pro ſuppoſititia habuerit, & oſtenſione Autographi ab Aleandro convincendus fuerit; qvodqve nocturnis congreſſibus Principes eorumqve amicos a Pontifice & Aleandro alienare voluerit, & Bullam malevolorum artibus, præter Pontificis voluntatem, conditam eſſe, deniqve colloqvi de hac re cum Aleandro contenderit, ut librorum Lutheri exuſtionem retardaret aut impediret. Qvæ pleraqve ex Aleandri relationibus arrepta fuiſſe credibile eſt. In epiſtolis Eraſmi id ſaltem reperitur, qvod Leonem ab aliis inductum ad Bullam feſtinaſſe exiſtimavit. Extat in Volumine Baſileenſi Epiſtolarum Eraſmi *Lib. XIII. f. 435.* Eraſmi epiſtola ad D. Conradum Peutingerum, Cæſaris Conſiliarium eo ipſo tempore, Idibus nempe Novembris Coloniæ ſcripta, in qva ei Johannem Fabrum Dominicanum commendat, hujusqve conſilia laudat. Ex his literis de mente Eraſmi judicare licet, majori cum certitudine qvam ex iis, qvæ blande cum Friderico Electore locutus fuit, aut qvæ de eo ſuſpicatus eſt Aleander; mediam nempe qværebat viam. Verba ejus inter alia hæc ſunt: Ex levioribus initiis, ſæpe nata ſunt horrenda mundi diſſidia. „ Ac, mea ſententia, hic qvoqve verum eſt, qvod ſcripſit Marcus Tulli- „ us: *pacem vel iniqvam, bello æqviſſimo potiorem eſſe.* Ac jam nunc „ fabula longius progreſſa eſt, qvam velim; & tamen opinor malum eſ- „ ſe medicabile, certe ſanabilius eſt, qvam ſi qvibus cœpit auctibus lon- „ gius etiam provehatur. Sic autem ſanari cupiam, ne malum ad tem- „ pus ſuppreſſum, poſt majore cum diſcrimine recrudeſcat: qvod ſolet „ uſu venire medicis, qvi potione propellunt febrem, non ante purgatis „ venis, unde febris ſcatet; aut qvi cicatrice obducunt vulnus, nondum „ ſatis educto pure. Qvibusdam videtur optimum factu, ut res omnis „ ſævitia coerceatur, a qvibus nec Faber admodum diſſentit, niſi metue- „ ret, ne parum feliciter cedat auſteritas. Ait, non ſatis eſſe fortiter „ huc tendere, qvo vocat animi voluntas, plurima circumſpicienda ſunt. „ Primum ut ſic conſulatur dignitati, & autoritati Romani Pontificis, „ cui merito favent omnes, ut Chriſti vicario ſummo, qvi Chriſtum ex „ animo diligunt, ne qvid jacturæ patiatur Evangelica veritas. Neqve „ dubito, qvin hoc animo ſit Leo noſter, ut tum demum ſe glorioſum „

eſſe putet, ſi doctrinam Principis ſui viderit ubiqve florere. Negat hoc tantum eſſe ſpectandum qvid mereatur Lutherus, aut ſi qvi Luthero favent, ſed qvid conducat publicæ orbis tranqvillitati. Magni refert, qvi manum admoveant huic malo, & qvibus remediis curetur. Invehitur poſtea in illos qvi Lutherum ideo maxime, ut putat, oppugnarent, ut cum eo ſimul obruant bonas literas. Lutheri ſtylum vehementiorem improbat, eoqve veritati fructum adimi metuit. Odium Romani nominis penitus infixum eſſe multarum gentium animis fatetur, ob ea qvæ vulgo de majoribus ejus nobis jactentur, & ob improbitatem qvorundam qvi Pontificis negotia gerant, qvosqve Chriſti potius gerere deceret. Nihil agi poſſe in cauſa illa ſtatuit, ſi eam tractent, qvi alium ſcopum ſibi propoſuerint, qvam Chriſti gloriam. Poſtea qvæ vaticinii inſtar ſunt ſubjungit: Saxum illud hinc atqve hinc tundi poteſt, loco moveri non poteſt, cui inſcriptum eſt illud myſticum elogium. *Novit Dominus qvi ſunt ipſius.* Qvicqvid a ſpiritu Chriſti proficiſcitur, non poteſt humanis præſidiis opprimi, qvantumvis prematur: qvicqvid humanis conſiliis tentatur, temporarium eſt, qvantumvis ardentibus ſtudiis agatur, qvantumvis operoſo molimine ad perpetuitatem communiatur. Mei ſimilium non eſt, de Pontificum diplomatis judicare. Erant tamen, qvi in Bulla, qvam attulit Nuncius pontificius, manſvetudinem illam deſiderarent, dignam eo, qvi mitiſſimi Chriſti vices primarias gerit in terris, dignam hujus Leonis ingenio, multo hactenus placidiſſimo, qvod tamen ipſi non imputant, ſed inſtigatoribus. Jam ut hac, inqvit, ſævitia maxime aboleantur libri Lutherani, ut ipſe etiam tollatur e medio; metuendum eſt, ne malum exaſperetur magis, qvam finiatur, & pro uno ſublato exoriantur plures, donec res ad certamen & ſchiſma deducatur. Deniqve Fabri ſententiam ita explicat: Cenſet igitur Faber noſter, rei ſummam arbitris doctis, integris, & ab omni ſuſpicione alienis delegandam, non qvod Romanus Pontifex ſit cogendus in ordinem, & alieno ſubjiciendus arbitrio, ſed qvod exiſtimet, illius pietatem hoc ſponte volentemqve facturam, ſi cognorit ad publicam Chriſtianæ religionis tranqvillitatem conducere. Sed hujus conſilii viam ipſe tibi copioſius exponet coram: qvæ ſi probabitur, adjunges tuæ prudentiæ conſilium, ut in Wormatiæ conventu ſtatuatur aliqvid, qvod omnibus bonis approbetur. Videatur etiam relatio de *Actis Lovanienſium contra*

Luthe-

Digitized by Google

Lutherum anno 1520. *Tomo I. Lat.Luth.f.496. b.* in qva multa de Aleandro, Eraſmo, Bulla Leonis, & de Theologis Lovanienſibus leguntur, cum qvibus non parum concordant, qvæ in Epiſtolis Eraſmi legimus.

Vulgatum eſt tempore Comitiorum Wormatienſium ſcriptum Latinum paucarum paginarum, qvod nunc qvidem, ut alia ejuſmodi, raro reperitur: extat tamen in *Bibliotheca Paulina Lipſienſi*, ex qvo ſeqventia exhibeo: Comes de Naſſau Subregulus Flandriæ, Brabantiæ & Hollandiæ, ad prædicatores in Haga Comitis inqvit: *Ite & prædicate ſinceriter Evangelium Chriſti: ſicut Lutherus, neminem offendentes, nec habebitis occaſionem interpellandi adverſus aliqvem.* Lovanienſes Magiſtri conqveſti fuerunt Dominæ Margarethæ, *Cæſaris ſorori gubernatrici Belgii*, qvod Lutherus ſuis ſcriptis ſubverteret rem Chriſtianam; interrogavit ipſa: Qvisnam eſt iſte Lutherus? indoctus eſt, inqviunt, monachus. Reſpondit ipſa: *Scribite multi docti contra unum indoctum, tunc totus mundus plus credet multis doctis, qvam uni indocto.* Dominus de Ravenſtein in imperiali convivio, ut ſermo inciderat de Luthero, ait: *unus homo Chriſtianus ſurrexit in qvadringentis annis, qvem Papa vult occidere.* Domini noſtri Lovanienſes curaverunt ſuis pecuniis, ut opera Lutheri incinerarentur: concurſus factus eſt: plures apportarunt libros, ſed non Martini; ſtudentes itaqve & pleriqve alii parato jam igne libros comportant. Ille *ſermones Diſcipuli*, alter *Tartaretum*, ſic hic *dormi ſecure*, & alios id genus. Ut plures ex illorum autoribus combuſti ſint, qvam ex operibus Martini Lutheri. Ad Moſellanum delata Julii Pflug epiſtola eſt ex Italia, qva ſcribit: *contra Scoti & aliorum nugas, tum Romæ tum Bononiæ prævaluiſſe, qvi Martini ſcripta ſeqvuntur.*

Ad §. LXXXII. *Martinus Bucerus.*) De viro hoc in progreſſu hiſtoriæ plura dicenda venient: in annis, de qvibus in prima hac parte tractatur, tyrocinia qvædam doctrinæ poſuit, tum in aula Heidelbergenſi, tum in Belgio, cum Principe Friderico Palatino Electoris fratre eo profectus, ſed monachorum inſidias fugiens ad Sickingium, ut dixi, ſe receperat. Bello in hunc orto, Weiſſenburgi civitate Alſatiæ inferioris imperiali, a paſtore vocatus, aliqvandiu concionatus, ſed & inde ab officialibus Spirenſis Epiſcopi exactus anno 1523. Argentoratum venit, & aliis Evangelium ibi docentibus collegam ſe adjun-

 xit.

Digitized by Google

xit. In controverſia ſacramentaria qvas partes egerit,utqve tandem in Angliam conceſſerit, & qvæ ibi fata incurrerit, ſatis notum eſt,& alibi memorandum. Pertinet ad hujus temporis periodum hiſtoria *Conradi Pellicani* (Germanice Kürſchner) inter primos Lutheri ſectatores numerandi, licet poſtea Helveticis Eccleſiis acceſſerit. Luculentam ejus vitæ deſcriptionem exhibet *Melchior Adami p. 262.&ſeqq.* ex qva ad illuſtranda qvæ ad reformationis negotium pertinent ſeqventia non indigna notatu duxi. Rubeaci (Rufach) in oppido Epiſcopatus Argentoratenſis natus fuit anno 1478. ſenior Luthero ſex annis,monachatum Franciſcanum ætatis anno 16.ſuſcepit,paulo poſt anno 1496. Tubingam in ſui ordinis monaſterium venit, cui præerat Gvardiani, ut vocant, nomine qvidam *Paulus Scriptoris*,Wila Svevus. Hic Theologiam Scotiſticam, qvam Pariſiis ſub celebri magiſtro Stephano Brulio didicerat, magno cum applauſu ut & matheſin docebat, auditus etiam ab Auguſtinianis,qvorum tunc Prior Tubingæ erat Joh. Staupitius. Facundus etiam fuit Paulus iſte & ad ſolennes conciones ſæpe in vicinas civitates evocatus, de ſacramentis & indulgentiis declamare ſolebat ad eam fere ſententiam,qvam poſtea Lutherus propalavit: unde & in ſuſpicionem hæreſis incidit, & Lecturæ & Gvardiani, qvod vocant, officio amotus eſt. Hujus ab ore pendebat Pellicanus, nec parum ab illo amabatur, ita ut ejus cauſa grandem codicem Hebræum Oppenheimii acceptum, humeris ſuis Pfortzhemium usqve portaret, ubi Pellicanus Capnionis audiendi cauſa ſubſtiterat. Qva moleſtia, nullo manuductore Hebraica rudimenta didicerit, apud Adamum legi poteſt, Capnionis tamen inſtructione mox ita profecit, ut libellis Grammaticis edendis juvare magiſtrum potuerit. Cum anno 1501. ſacerdos in patria Rubeaci conſecraretur, Paulus ille Scriptoris, concionem habuit ſolennitatis & honoris cauſa. Sed auxit bonus ille vir odia in ſe monachorum, cum dicere ſoleret: *inſtare tempus mutandæ Theologiæ, & deſerendæ ſcholaſticæ diſputationes: reſumendos priſcos & ſanctos doctores, Omiſſis Pariſienſibus, tempus etiam appetere mutandarum legum plurimarum.* Hæc ei libertas exitium attulit; vocatus enim in Galliam ut Toloſæ doceret, cum ſe ad iter pararet, & ante id ab Epiſcopo Baſileenſi rogatus commiſſa ſibi negotia qvædam tractaret, Keyſersbergæ obiit, fraude,ut Pellicanus exiſtimavit,monachorum. Ipſe Pellicanus anno ſeqventi 1502.Baſileæ Lector Theologiæ in conventu Franciſcano conſtitutus fuit, & celebres Typographos

phos

Digitized by Google

phos Amerbachium, Frobenium, & alios in edendis libris, Auguſtini præſertim, juvit. Raymundus Cardinalis, qvi legatione in Germania fungebatur, reliqviarum ſuperſtitioſus indagator & cultor, & indulgentiarum jactator Pellicanum ob eruditionem *Licentiati* titulo (qvo tamen nunqvam uti voluit) honoravit 1504. & Romam ſecum duxit. Inde reverſus variis muneribus in ordinis ſui monaſteriis admotus, lectiones tamen continuavit, tum Scholaſticas tum Hebraicas, in qvibus Sebaſtianum Munſterum diſcipulum habuit, itemqve Aſtronomicas. Refert Adamus ejus cum Capitone colloqvium anno 1512. habitum de Sacramento Evchariſtiæ, in qvo mutua confidentia agnoviſſe dicuntur doctrinam Eccleſiæ labaſcere, & ſi liceret, malle profiteri eam, qvam poſtea Zvinglius tenuit, ſententiam, anno 1514. & qvam Scotus inter tres alias primo loco recitaverit in IV. ſentent. Provinciali Minoritarum *Caſparo Sazgero* (*Schazgeyerum* puto intelligi, qvi contra Lutherum poſtea ſcripſit) ſeſe adjunxit Secretarii vicem præſtans; cum Joh. Eccio etiam familiaritatem coluit; ubiqve vero Hebraicæ, Chaldaicæ, Rabbinicæ literaturæ operam dedit. Anno 1516. ad Capitulum generale in Galliam miſſus Fabro Stapulenſi innotuit: poſtea Romam iterum ad aliud capitulum profectus ſummam monachorum inſcitiam ut & ſordes in corradendis per indulgentias nummis deprehendit. Reverſus inde monaſterii Rubeacenſis Gvardianus factus. Seqventis anni initio Lutheri articulos & ſermones cum ſtupore legere & ad adſenſum inclinare cœpit, Eraſmi vero ſcripta jam antea magnifecerat, ejusqve paraphraſin Epiſtolæ ad Romanos fratribus monachis prælegebat; Hoc ipſo anno Baſileam venit, ut Franciſcanorum Gvardianus eſſet: ibi cum Lutheri opuſcula Frobenius primo typis vulgaſſet, poſtea vero Eraſmo inſtante continuare operam nollet, Pellicani ſvaſu alius typographus *Adamus Petri*, magno cum lucro ſuo editionem ſuſcepit. Anno 1521. finitis Comitiis Wormatienſibus *Franciſcus de Angelis* Hiſpanus & Provincialis Franciſcanus, a Cæſare in Hiſpaniam miſſus toto biduo Baſileæ cum Pellicano de cauſa Lutheri diſſeruit, ita ut eam magna ex parte probaret. Anno ſeqventi in capitulo, Leonbergi in Ducatu Wurtenbergico ab ordine habito, ægre admiſſus eſt, imputato ei Lutheraniſmo, a qvo ſe utcunqve tunc excuſavit, decretumqve inde eſt, ne juniores monachi Lutheri libros legerent, licet doctioribus non interdicerentur. Sed recruduit adver-

ſus eum odium, ita ut eodem anno una cum vice Gvardiano & concionatore Baſileenſis monaſterii ex Schazgeri Provincialis decreto a muneribus ſuis dejiciendus & in alia monaſteria transferendus eſſet. Sed ſenatu autoritatem interponente, omniumqve monachorum Franciſcanorum expulſionem minitante, Baſileæ in monaſterio cum ſociis qvadraginta conſervatus eſt. Mox vocante ſenatu, & alios ab ea prohibente, Theologicam lectionem cum collega Oecolampadio publice ſuſcepit: in periculo tamen haud levi inter Monachos verſabatur, ita ut veneni metu aliqvandiu non niſi cibo a civibus ſuppeditato uteretur. Rogatus poſtea a primoribus civium, concionem ex N. T. qvotidie ad dimidiæ horæ ſpatium in templo habuit, indignantibus monachis, qvi Lutheranum eſſe dicebant, diebus profanis prædicare: ſubſtitit tamen in ordine & habitu ſuo, uſqve ad annum 1526. qvo Tigurum vocatus cucullum depoſuit, & exemplo aliorum, ne ſcandalo eſſet jam annos natus qvadraginta & octo uxorem duxit. Congeſſit iſta & plurima alia Adamus ex vitæ Pellicani chronico, qvod ipſe ſuorum gratia compoſuit, ex qvibus multa obſervari poſſunt, qvæ ſtatum Eccleſiæ ante & circa tempora Lutheri indicant: ut nempe in mediis corruptionibus doctrinæ & diſciplinæ, reliqvi tamen ſemper fuerint, qvibus veritatis aliqva lux affulgebat, qvibusqve idem ſemper fatum, odioſæ nempe perſecutionis, incumbebat. Tantam vero temporum illorum ante Lutherum infelicitatem notaſſe Pellicanus dicitur, ut nullum Græcum Teſtamentum in tota Germania reperiri potuerit, qvantumvis qvis magnam vim auri pro unico exemplari voluiſſet expendere.

Cæterum etſi relatum ſupra ſit de Pellicani opinione, circa Articulum Sacræ Euchariſtiæ, in Epiſtolis tamen Eraſmi ad Pellicanum ſcriptis legitur, eum non niſi poſtqvam Caroloſtadius Baſileam veniſſet, de præſentia reali publice diſſentire cæpiſſe, aut ſaltem in modo præſentiæ exprimendo hæſiſſe. Expoſtulat enim cum eo *Lib. XIX. ep. 95.* anno 1526. ſcripta Eraſmus, & negat fortiter, qvod Pellicanus jactaſſe dicebatur, ſe cum eo in illa qvæſtione conſentire: objicit itaqve ei inter alia mutationem ſententiæ: Damnabas (ſcribit) eos qvi aude-
» bant profiteri illic (in Sacra Cœna) nil eſſe niſi panem & vinum, nec
» aliud opinatus ſum unqvam de te, niſi proximo colloqvio, qvum vel-
» uti afflatus aut alius factus absqve fuco declarabas animi tui ſententiam:

tiam: eam nunc palam profiteris; ego vero ne in priore qvidem ſententia tecum ſenſi. Cenſebas enim profitendum in ſynaxi eſſe corpus Domini, cæterum qvomodo ſit illic, Deo, qvi novit omnia, committendum eſſe; ego vero hoc tuæ ſententiæ adjiciebam, mihi iſtuc videri ſimplicius, qvod ita vitarentur varii difficultatum labyrinthi, ſi fas eſſet homini Chriſtiano ab eo diſſentire, qvod Conciliorum autoritas, qvod omnium Eccleſiarum ac gentium conſenſus, tot jam ſeculis comprobaſſet. Ad id ſemper negavi, me poſſe animum inducere, præſertim qvum Evangelicæ & Apoſtolicæ literæ tam evidenter nominant, corpus qvod datur, & ſangvinem qvi effunditur: qvum hoc mirifice congruat ineffabili Dei erga genus humanum charitati, ut qvos redemit ſangvine & corpore filii ſui, eos voluerit ejuſdem carne & ſangvine modo qvodam ineffabili paſcere, & hac arcana filii præſentia, ceu pignore conſolari, donec rediret glorioſus & omnibus conſpicuus. Hæc me redderent propenſiorem ad Eccleſiæ Catholicæ ſententiam, etiamſi nihil eſſet definitum, nec in hanc partem nec in illam. Nunc qvis furor eſſet, ſi ego non vererer pronunciare, ibi nihil eſſe præter panem & vinum? Soleo cum amicis eruditis, maxime qvum abſunt infirmi, libere commentari de qvibus libet, inqvirendi ſtudio, nonnunqvam & tentandi cauſa, interim animi gratia, hac in re fortaſſe ſimplicior qvam par eſt. Sed agnoſcam etiam parricidii crimen,, ſi qvisqvam mortalium vel ſerio vel joco audivit ex me hanc vocem *in Euchariſtia nihil eſſe præter panem & vinum*, aut, *non eſſe ibi verum corpus & ſangvinem Domini*, qvod nunc qvidam libellis editis propugnant, imo Chriſtum ipſum mihi precor parum propitium, ſi iſta ſententia unqvam inſedit animo meo. Nam ſi qvid volatilium cogitationum aliqvando tetigit animum meum, facile diſcuſſi conſiderata Dei erga nos inæſtimabili charitate, perpenſis divinæ ſcripturæ verbis, qvæ Lutherum etiam ipſum, qvem vos omnibus ſcholis, Pontificibus, orthodoxis, & conciliis antefertis, coegerunt profiteri, qvod profitetur Eccleſia Catholica, a qva tamen ſolet libenter diſſentire. *Et poſt alia*: Scis me in nullo dogmate per omnia ſentire cum Luthero, niſi qvod nimium fere taxat corruptos hominum mores: & hic ob Caroloſtadium, qvi a ſuo ipſius dogmate jam deſcivit, recedam a communione Eccleſiæ catholicæ? *Item:* Si tibi perſvaſum eſt, in Synaxi nihil eſſe præter panem & vinum, ego mem-

bratim

» bratim diſcerpi malim, qvam idem profiteri qvod tu profiteris, & o-
» mnia perpeti malim, qvam tali flagitio contra meam ipſius conſcientiam admiſſo, ex hac vita demigrare. Patet itaqve ex hac epiſtola uſqve ad id tempus Lutheranis accenſendum eſſe Pellicanum, & Eraſmi ſimul profeſſio in hoc articulo & in Lutherum bilis percipitur: duæ aliæ non mitiores eodem anno ab Eraſmo ad Pellicanum ſcriptæ literæ habentur *d. Lib. XIX. 95.* & *XVIII. 3.*

In Palatinatu Bipontino) Hoc qvidem anno neqve in hac provincia publice locum habuit doctrina Evangelii, ſed jacta fuere ſemina; paulo poſt, anno 1523. publica Principis autoritas acceſſit, ita referente *Altingio* in *hiſt. Palat.* Unum dicere (ſcribit) prætererieram de
» Ducatu Bipontino, qvi pars eſt Palatinatus, ſed ab Electoratu ſecreta,
» Principem ejus *Ludovicum*, Ducis Wolffgangi Patrem inter primos
» imperii proceres cenſendum, qvi Evangelium amplexi ſunt. Nam an-
» no Chriſti 1523. feces fermenti Papiſtici ex ditionis ſuæ Eccleſiis ex-
» purgavit, miſſificos omnes eliminavit, & qvoad inter initia fieri po-
» tuit doctrinam & cultum ad normam verbi divini compoſuit. Qva in
» re uſus eſt miniſterio *Johannis Schvvebelii* Pfortzenſis, qvi Landſtei-
» nio, ubi cum *Hutteno* eqvite Franco, cum *Bucero*, *& Caſpare Agricola*
» apud inclytum illum Heroem, Franciſcum a Sickingen vivebat, Bi-
» pontum evocatus fuit. Intercedebant qvidem vicini Epiſcopi, ma-
» xime Trevirenſis, & Principem minis ab inſtituto dimovere conaban-
» tur, ſed fruſtra, tuentibus etiam ab obitu ipſius, qvi incidit in annum
» Chriſti 1532. novellam reformationem Fratre Ruperto, Tutore filii
» ipſius Wolffgangi, atqve ipſo qvoqve Wolffgango, qvi provinciæ gu-
» bernationem adiit anno 1544. Vidi poſtqvam iſta ſcripſiſſem, qvomodo (qvem §. 70. allegavi) *Joh. Henr. Majus* in libello nuperrime edito, Schwebelium civem ſuum a Zvinglianiſmi imputatione vindicet, & ſi qvæ in ejus epiſtolis aut ſcriptis diſcrepantia a Lutheri doctrina de S. cœna reperiri videantur, corruptionis & interpolationis ſuſpecta faciat, allegans ſcriptum apologeticum ipſius *Wolffgangi Palatini Ducis Bipontini* nomine editum. Confirmare hoc videtur Altingius dum verbis illis *qvoad inter initia fieri potuit*, Reformationem Bipontinam reſtringit, perfectiorem ſcilicet eam judicans, qvæ poſtea ſecuta fuit, Helveticæ confeſſionis introductione.

Neqve enim nobilitas Eqveſtris) Superat Maimburgium Varillaſius cum *Lib. IV. p. 291. & ſeqq.* fabulis & conjecturis liberaliter indulget. Fingit primo factionem ab Epiſcopo Miſnenſi ad tradendum pontifici Lutherum aut ſaltem expellendum ex Saxonia formatam: immemor qvod paulo ante *Lib. III. p. 259.* Epiſcopos Saxoniæ clam faviſſe Luthero & a Pontificia jurisdictione ſubtrahere ſe voluiſſe retulerat. De hac factione nihil apud ſcriptores reperio, & confictam puto, qvia ipſe ſilet Lutherus, multa licet tunc qveſtus, & ſatis aliunde habens qvod metueret. Sed ficto huic nodo etiam ſolutio fingenda fuit, itaqve de Eqvitibus Franconicis & de Franciſco Sickingio (hunc ſemper *Seqvingue* vocat) incredibile affert; voluiſſe nempe hunc in Principem locum aſcendere, & Archiepiſcopum atqve Electorem Eccleſiaſticum fieri, non obſtante, qvod conjugem haberet, qvia cleri conjugiis favebat Lutherus; cæteros vero nobiles & imprimis Schaumburgium & Huttenum ad partes Lutheri ideo tranſiiſſe, ut ditiones (*Seigneuries*) a majoribus ſuis Eccleſiæ datas recuperarent. *p. 295.* Magnam profecto qvi talia ſcribit, rerum ignorantiam prodit. Sickingium, qvem longe qvidem majoris & conſilii & potentiæ facit, qvam rei veritas patitur, plane inſaniiſſe oporteret, ſi cogitaſſet, qvæ hic finguntur. Eqvites arces qvidem & prædia ſed non ditiones habebant, neqve tales dederant Eccleſiis: fundos aliqvos aut colonos dediſſe conſtat, non tamen ita multos, ut horum cauſa tanta adeunda pericula, tantæ turbæ excitandæ eſſent. Novæ nempe machinæ, qva hæreſes impugnaturum ſe eſſe in præloqvio recepit Varillaſius, magis congruebat, exaggerare omnia & *oſtendere*, ut ait, *qvod religionis reformatores & protectores non niſi ex cauſis mere humanis & ſæpe criminalibus,* aut *uſurpandi aliena ſtudio egerint.* Fingendi tamen artem non ſatis hic oſtendit: etenim licet veriſimilia ſint qvæ narrat de Miſnenſis Epiſcopi in Lutherum molimine (ſat magno enim odio in eum flagrabat) impertinenter tamen remedium illi a Sickingio Schaumburgio, & Hutteno qværit: nam & longiſſime aberant, & omnes eorum vires potentia Georgii Saxonis ſuperabantur, auxiliis, ſi voluiſſet, Brandenburgicis & Magdeburgenſibus, e vicinia firmati. Qvæ *p. 304.* memorantur, qvod Lutherus per Sickingium inducere Imperatorem voluerit, ut honorifice cum Pontifice tranſigere poſſet,

 fateor

Digitized by Google

fateor me eodem qvo cætera commenta loco habere, donec idoneis autoribus probentur: nullaqve veriſimilitudine fingi puto, qvod Lutherus ad combuſtionem Decretorum Pontificiorum, eo proceſſerit conſilio, ut amicos ſuos irreconciliabiles cum Pontifice faceret; ab iis enim qvos facti illius ſocios aut ſpectatores habuit, juvenes Academicos, patrocinium ſperare hominis plane ſtolidi fuiſſet; eratqve ea tunc mente Lutherus ut nec Electoris Saxoniæ viribus tutum ſe præſtari poſſe crederet.

Ad §. XCI. *Lipſiæ vero*) Inter eos qvi clam favebant cauſæ Lutheranæ, qviqve liberiori tempore (de qvo ſi Deo viſum erit, alibi dicemus) plurimum pro ea præſtiterunt, merito celebratur *D. Caſparus Bornerus* Hayna-Miſnicus, cujus vitam retulit *Melch. Adami p. 187.* nuper vero laudes ejus renovavit *V. Cl. Joachimus Fellerus, in deſcriptione Bibliothecæ Paulinæ.* Extat ad eum epiſtola Lutheri *Lib. II. p. 66.* anno 1523. ſub finem Menſ. Maji data, cujus exordium hoc eſt: „ Literas tuas noviſſimas lætus accepi, vir optime, qvod ſentiam te egregie ſentire, & promereri, in conditione rei Chriſtianæ, & opto oroqve, ut Dominus qvod incepit, perficiat. Sævitiam iſtam apud vos regnantem adverſus Chriſtum, dolens audio, ſed erit, ut aut ipſe Princeps mutet furorem, aut alius mutabit invito, & brevi. Spes tamen illa mutationis in annos ſexdecim dilata fuit, Deo ſic gubernante.

Ad §. XCVI. *Hieronymum Veum*). Aſſervatur in Bibliotheca Paulina Lipſienſi exemplum epiſtolæ typis vulgatæ anno 1522. qvam Veus d. 28. Martii ex Norimberga ad Georgium Ducem Saxon. ſcripſit, in qva qvidem multa contra Lutherum pro *confeſſione* potiſſimum, qvam vocant *auriculari*, pro *Miſſa,* qvod ſit ſacrificium, & pro *veteribus ritibus ſervandis* acriter diſputantur; fatetur tamen Veus Lutheri prima ſcripta contra licentiam indulgentiarum & excommunicationum, item de decem præceptis & de triplici juſtitia magnum zelum domus Dei præ ſe tuliſſe, & eruditionem Chriſtianæ veritatis egregiam in multis eluxiſſe: agnoſcit etiam *miſerum Eccleſiæ ſtatum, & tempora in qvibus*, ut ſcribit, *refriguit charitas, tepuit devotio, voluptatum ſpinæ in comeſſationibus & ebrietatibus ita excrevere, ut verbum Dei qvaſi ſuffocatum ne dicam peſſundatum ſit:* Et poſtea: *Ipſe miſerum Eccleſiæ ſtatum defleo, de cujus reformatione diu ſe deſperaſſe dicebat Gerſon.* Animat deniqve Principem in Lutheranos, ſed ſimul curare eum jubet & optat,

optat, non ſolum ut Eccleſiaſtici abuſus in vita, moribus, & converſatione, generali Concilio reformentur, ſed & ut verbum Dei tamdiu *ſub modio poſitum*, (en eadem phraſi confitentem, qvod in Luthero adverſarii irrident) clarius effulgeat, & Domino noſtro ſoli ſerviens Eccleſia ſecura tranqvillitate potiatur. Unde confirmatur qvod alii notarunt, Georgium Ducem reformationem qvandam animo volviſſe, ſed ad eam forte formam, qvam Eraſmus aliiqve præſcribebant; ſive, qvod Lutherus ſuſpicatus eſſe fertur, ut opes cleri minueret: ut ex *Apophthegm. ejus cap. 45. p. 438.* refert M. *Jeremias Weberus* in concione ſeculari anno 1639. *de Lipſia Evangelica* habita. Vei ſcriptum vidit Lutherus, ſed ut alia, qvibus idem contra ſe dicebatur, qvibusqve idem reſponderat, neglexit.

Ad fin. §. XCVI. Ex Hiſtoria Varillaſii *Lib. IV.* de comitiis Wormatienſibus & de Lutheri in iis comparitione, incerta aut falſa inter alia hæc notari poſſunt. (1) Probatum huc uſqve non eſt, inſertas fuiſſe ſalvi conductus Cæſarei literis conditiones de non prædicando & ſcribendo. (2) Nec qvod examinatum & pro inſufficienti deprehenſum ſit Cæſaris diploma in conſilio Saxonico, (3) Sturmium in omnibus urbibus tibicines & tubicines in Lutheri introitu præcinentes habuiſſe. Obiter noto: Sturmium hunc qvem *nobilem* Galli vocant, *Oppenheimenſem civem* fuiſſe; illum *virum optimum & pientiſſimum* vocat Selneccerus, & ex ejus relatu qvosdam ſermones facetos Lutheri audiviſſe ſe notat, & alia qvædam Wormatiæ acta narrat. *105. 109.* (4) verum non eſt ad concionem ejus maximum templum Erffurti præbitum fuiſſe: concionatus enim eſt in æde ordinis ſui Auguſtiniani, qvod neqve primarium neqve maximum eſt. (5.) Tumultum Erfurtenſem malitioſe *p. 311.* concioni Lutheri ſubjungit, qvi tertio poſt menſe, latente illo in arce & rem indigniſſime ferente, (vide ejus epiſtolam allegatam *§. 99.*) ſecutus eſt, ſtudioſis mille & ducentis in ſacerdotes concitatis, qvod Canonici B. Virginis qvendam cognomento *Draconem*, ob Lutheraniſmum ſodalitio & choro ſuo ejeciſſent. (6.) contra omnia aliorum ſcriptorum teſtimonia & rei evidentiam *p. 317.* refertur, Lutherum ex monaſterio Auguſtiniano Wittenbergenſi in qvod ſe incluſiſſet, ſimulata vi, raptum fuiſſe Electoris juſſu. Qvis enim neſcit id in Thuringia, cum ſex pene dierum itinere a Witten-

tenberga abeſſet, factum eſſe? Dein cum Cochleo, Surio, atqve aliis eundem errorem errat; dum arcem in qvam ductus fuit Lutherus, *Alſtat* nominat. Cæterum qvæ de Ludovico Electore Palatino ſcribit *p.314.* qvod reſtiterit iis, qvi Lutherum contra impetratum ſalvum conductum Wormatiæ retineri & in vincula conjici ſvaſerant; Altingius ita narrat, ut in colloqvio potius qvam in conſeſſu comitiali dictum eſſe appareat. Scribit enim: Qvum anno 1521. Lutherus ad comitia Wormatienſia a Carolo V. Imp. evocaretur, & dictitarent non pauci, in ipſo revocatum iri exemplum Johannis Huſſi, qvi contra datam fidem ceu hæreticus concrematus fuit: Ludovicus ſe interpoſuit dicens, ad labem & dedecus Germanici nominis ſempiternum pertinere, ſiqvidem fides publica non Imperatoris tantum, ſed potius Imperii nomine data, violaretur. Sunt qvi hac occaſione dictum a Carolo V. Imp. referant, ſi fides toto orbe exularet, in aulis Principum refugium illi deberi. Vid. nuperrimus Hiſtoriæ Burgundicæ ſcriptor Gallus *de Fabert p.453. Matth. Razebergius in MS.* ſententiam illam de capiendo Luthero Principibus Eccleſiaſticis pleriſqve & Electori Brandenburgico tribuit, laudem vero improbati ignobilis conſilii aſſignat (qvod mireris) Georgio Saxoniæ Duci, qvi etſi infenſiſſimus eſſet Luthero, aperte tamen dixerit: *Principes Germanos hanc turpitudinem, maxime in his primis Caſaris comitiis admiſſuros neutiqvam eſſe, ut fidem datam violarent: non convenire hæc cum priſcis Germanorum moribus, ſed ſervari debere qvæ promiſſa ſint.* Hæc ſane fide & candore Principis digniſſima ſunt, & in hoſte etiam merito laudanda. Aliud qvoddam dictum Lutheri notat autor: Cum Wormatiam proficiſcens in monaſterio Reinhardsbrunn, ad radices ſylvæ Thuringiacæ (Præfectura hodie eſt Principatus Gothani) pernoctaret, Vicario, qvi monaſterio præerat monacho, ſollicitudinem ſuam de eventu itineris & metum ab Italorum & Hiſpanorum fraudibus teſtanti reſpondiſſe per jocum: *ora tu qvæſo Deum, ut Chriſto filio ſuo faveat: Si hujus cauſa ſalva eſt, etiam mea ſalva erit.* Sed in vita Frid. Myconii a Melch. Adami edita facta hæc eſſe perhibentur, cum anno 1518. Lutherus Auguſtam iret, & partim per jocum partim ſerio dicta aliterqve enunciata hoc modo, *p. 176.* referuntur: Anno Chriſti milleſimo, qvingenteſimo decimo octavo, cum Lutherus iter ſuſcepiſſet Auguſtam, & pedes veniſſet Vinariam; pernoctavit eo in monaſterio, miſ-

miſſamqve decantavit. Ibi Myconius primum vidit Lutherum, ſed »
ab acceſſu & colloqvio ejus tum eſt prohibitus. Monachorum vero »
tunc temporis διοικητὴς vel ἐπίτροπος, vicarius & adminiſtrator »
Joannes Keſtnerus ſolus Lutherum compellavit, & de religionis ne- »
gotio multa cum eo contulit, atqve vel ex pia qvadam συμπαθείᾳ vel »
potius μικροθυμίᾳ & humana imbecillitate: *Mi frater*, inqvit, *habe-* »
bis Auguſtæ Italos homines doctiſſimos & acutiſſimos, antagoniſtas acer- »
rimos, qvi plurimum tibi faceſſent negotii. Valde metuo, ut ne in hac »
religionis controverſia cauſa excidas: profecto in ignem te conjicient, & »
flammis exurent. Cui Lutherus per jocum reſpondit: *Si urticis me* »
uſſerint, aliqvo modo tolerabile erit: Si igne, nimium grave, & prorſus »
intolerabile: addens hanc patheticam & ſpiritu plenam adhortatio- »
nem: *Interpone, qvæſo, tuas preces apud Deum pro me, & om Chriſtum* »
filium ejus, cujus eſt cauſa hæc, ut mihi adſit, qvam ſi obtinuerit, mihi ob- »
tenta erit: Sin vero cauſa exciderit, nec ego eam obtinere potero, atqve »
ita ipſe ſolus ignominiam reportabit. Aliud qvod Wormatiæ Luthe- »
ro accidit, narrat Razebergius: Invitatus, ait, ad cœnam ab Epiſcopo (neſcio an Trevirenſe) cum bibiturus vitrum ori admoveret, id tamen prius ex more ſuo, cruce digitis efformata ſignaret, ſubito inferior vitri pars rupta eſt, effuſo vino. Inde ſuſpicati ſunt multi, venenum ei paratum fuiſſe, ſed ipſe putabat, vitrum diſſiliiſſe, qvod aqvæ nimis frigidæ ſubito fuiſſet illatum. Teſtem rei geſtæ allegat Cornelium Block, Regis Ferdinandi muſicum, qvi cœnæ illi interfuerit & ſibi hæc Pragæ anno 1545. narraverit. De meliori potu in conſeſſu comitiali defatigato propinato non ingrata lectu memorat Selneccerus *pag. 108.*
Luthero egredienti, & multorum hominum caterva circumdato, Eri- »
cus ſenior Dux Brunſwicenſis mittit cantharum argenteum cereviſia »
Einbeccenſi repletum, jubens ut ſe reficiat. Interrogans Lutherus, »
qvis Principum ſui ita recordetur, & audiens donatorem Pontificium, »
ex eodem cantharo, ne qvid ſiniſtri Lutherus ſuſpicetur, præbiben- »
tem, ipſe qvoqve bibit, inqviens: *Sicut mei nunc recordatus eſt Prin-* »
ceps Ericus, ita Chriſtus recordetur ipſius in ultimo agone. Hujus vocis »
Dux Ericus animam efflaturus recordatus eſt, & a puero aſtante nobili »
Franciſco a Kramm petiit, conſolatione Evangelica ſe recreari. Alia »
vitæ Lutheri circa illa tempora ſtructa pericula refert *p. 97.*

Digitized by Google

Ad §. XCIIX. *Pallavicinus facem præfert.*) Qvandam etiam Varillaſius, qvi nullam facile negligit occaſionem ut Caroli conſilia rimetur, & ſugillet, ac ſi ſuæ utilitati omnia, etiam Eccleſiæ ſalutem ſervire fecerit, & extirpationem Lutheraniſmi ſuis emolumentis poſthabuerit. Ante comitia Wormatienſia, cum de Luthero Romam ſiſtendo Pontifex laboraret, hæc ſcribit *Lib.IV.p.294.* „ Imperator, etſi „ qvodammodo ejus intererat, ut titulum *Catholici* Ferdinando præde„ ceſſori ſuo a S. ſede collatum tueretur, negotium præſens ita conſide„ rabat, nt duplici modo ſibi utile eſſet. Primo enim occaſionem habe„ bat ulciſcendi Pontificem, qvi Electionem ejus impediverat, & ſimul „ Germanorum benevolentiam acqvirendi, oſtendendo, ſe Romanæ ſedi, „ non multum gratificari. Secundo Pontificem adigere poterat, ut „ amicitiam ſuam reqvireret, qva ad explendam ambitionem „ ſuam opus ſibi maxime eſſe judicabat. Narrat inde prolixe, ut Cæſar Mediolanum Gallis eripere cogitaverit, totiusqve Europæ dominatum invadere, & cum Pontificis rationes non paterentur, ut conatibus illis in ſuam etiam ſervitutem redundaturis faveret, terriculamentum a Luthero ei injecerit. Hoc *pag.298.* ita efformat, ut dicat, Lutherum per potentiſſimum in Germania Principem *Electorem Sax.* per fortiſſimum belli ducem *Sickingium per Huttenum* eloqventiſſimum, per *Nobilitatem* recuperandarum ditionum avidam protectum, in ordinem redigi a Sede Romana non potuiſſe, nec ſchiſma qvale poſt ſeparationem Eccleſiæ Latinæ & Græcæ non fuerit, præcaveri. Dein Imperatorem Nuncio Pontificio in Hiſpania, qvi capturam Lutheri urgebat, ita reſpondentem inducit, ut dixerit: Lutherum in ea regione eſſe, in qva non tam facile ac in Italia ſtatui de hominibus poſſet. Nec ſe præſtare officium, qvod deſideraretur, poſſe: niſi poſtqvam ex Hiſpania in Germaniam rediiſſet, coronari ſe feciſſet, & Comitia Wormatiæ habuiſſet. Eo ſe Lutherum citare velle, ut de doctrina ſua reſponderet, indeqve reus peractus, Pontificis miniſtris traderetur. Papæ in hoc reſponſo diſplicuiſſe, ait, tum qvod Imperator qvaſi ad Calendas Græcas rem differret, malo interim per temporis moram creſcente, tum qvod ſub auſpicia imperii ſui adverſus jurisdictionem Eccleſiaſticam attentaret, auditurus Lutherum, cujus cauſa jam Romæ ventilabatur. Cum autem Pontifex debilioribus

Digitized by Google

bus eſſet viribus, qvam ut impedire hoc attentatum poſſet, conſilium de condemnando prius Luthero cepiſſe, Bulla d. 15. Jun. 1520. publicata, cujus contenta referuntur *p. 299. & ſeqq.* Suſpecta hæc Varillaſii tradita, niſi bonis documentis probare illa poſſit, non uno ſunt modo. Qvæ enim de potentia Friderici & de Sickingio, Hutteno, & Eqvitibus aliis, ut magna & formidanda refert, tam exigui erant ponderis, ut callidum & peritiſſimum omnium rerum Pontificem terrere non poſſent. De Sickingio & Eqvitibus jam dictum eſt, de Friderico vero hic notandum illum ſapientiæ & opum fama & conſiliorum moderatione, clariſſimum, ſed inermem fuiſſe, nullo milite, nec unico loco ſatis munito, ſi arces qvasdam in montibus ſitas excipias, tunc inſtructum, pacisqve & qvietis adeo cupidum, ut timiditatis notam vix effugerit. His igitur, qvæ præſupponit Varillaſius labaſcentibus, cætera etiam qvæ inter Carolum & Pontificis legatum in Hiſpania tractata referuntur, vix conſiſtent. Certe Bullam Leonis ad præveniendum Imperatorem feſtinatam eſſe non tacuiſſet Pallavicinus, cui in ſcriniis Vaticanis ſine dubio relatio Nuncii ex Hiſpania ad manus venire debuit. Sed is Bullæ hiſtoriam aliam nobis narrat, emiſſamqve dicit, poſtqvam Leo Lutheri ſive manſvetudine ſua ſive coercitione per Electorem recuperandi ſpem perdidiſſet *Lib. I. c. 20.* Porro cum legationem Caraccioli & Aleandri narrat Pallavicinus *cap. 23.* cur oblivisceretur eorum, qvæ in Hiſpania acta forent, nulla apparet ratio. At legatos illos a Cæſare, non in Hiſpania, ſed in Belgio ante coronationem & poſt publicatam jam Bullam, edictum contra Lutherum (de capiendo eo nihil memoratur) poſtulaſſe, diſerte tradit Pallavicinus, *d. l. cap. 24.* & pro magno ſecreto tum demum profert vocem, qvæ Ceurio, Politicis artibus dedito, exciderit, dicenti: *Cæſarem erga Pontificem ita ſe eſſe geſturum, uti is erga Cæſarem ſe gereret.* Deniqve conſilium de Luthero ad Comitia vocando, minime in Hiſpania, ſed Wormatiæ extempore, & Friderici Sax. El. ſuggeſtione captum eſſe, ut rem Aleandro improviſam & Pontifici ob jurisdictionis violationem ingratam, memorat. Qvis ergo credat hæc ſcribentem Pallavicinum, ignoraſſe aut diſſimulaſſe alia & apertiora jam in Hiſpania dicta? ſed ſtant hæc, ut innui, Actorum fide: qvæ ſi producere poteſt Varillaſius, præ Pallavicino arcanorum Pontificiorum & Cæſareorum ſcientiam jactare non immerito poterit. Sed ſi iſta ex conjectura ſcripſit, ruunt

etiam

etiam qvæ *pag. 307.* de conſilio mittendi Caracciolum & Aleandrum commentatur, qvaſi tum demum Pontifex id ceperit, cum Lutherus Libros Juris Canon. combuſſiſſet & poteſtatem Pontificiam acribus argumentis oppugnaſſet. Hæc iterum adverſantur narratis a Pallavicino, qvi Caracciolum omnium primum ad gratulandum Cæſari ex Hiſpania in Belgium profecto de electione miſſum, & adjunctum ei propter negotium Lutheri Aleandrum refert. Cætera de avocatione & comparitione Lutheri ad *§. 96.* notata ſunt. Laurentii Surii ſpiritum notare hic lubet, qvi in relatione hujus comparitionis deplorat, qvod Carolus, piiſſimus Princeps etiam Catholicorum Dynaſtarum precibus, qvi mitius agendum cum Luthero putabant, induci ſe paſſus ſit, ut eum dimitteret. Cantat carmen illud: *Principiis obſta &c.* & crudelitatem non eſſe ait, ſævire in membrum morbidum ne ſerpat contagio. Sane ipſum Carolum intus in corde ſuo meliora de Luthero ſenſiſſe ex dictis factisqve ejus haud difficulter oſtendi poteſt, eritqve alibi locus de iis aliqvid commemorandi.

Ad §. C. *de Confeſſione*). Qvantum in hac, qvalem Pontificiæ leges introduxerunt, ponat Clerus Romanus, nemo mirabitur, qvi obſervat, arcem hanc qvaſi fuiſſe magnæ illius poteſtatis, qvam ſibi in populum arrogarunt ſacerdotes; qvanqvam multum ex vinculo hoc relaxatum eſt, etiam in Romana Eccleſia partim per imminutum Paſtorum ordinariorum officium, datamqve aſſumendi pro lubitu confeſſionarios, qvos vocant, indulgentiam, partim facilitate abſolutionum, qvam, (ut ex libris noſtro tempore, Janſeniſmi occaſione editis conſtat) alii aliis ex ordinibus ſacris imputant. Eraſmum ob magnam antiqvitatis peritiam & hiſtoriæ cauſa, ex epiſtolis ſuis audire hac de re non pigebit. Diſputavit in apologia contra Eduardum Leum, *an confidendi ratio illa Eccleſiaſtica conſtitutionis eſſet divina an humana?* Id Lovanii Nicolaus ille Egmondanus impotentiſſimæ & ſangvinariæ mentis monachus, imo carnifex, ut hæreticum publice exagitaverat, palum etium minatus. Eraſmus eo intellecto, etſi jam poſt condemnatum Romæ Lutherum nihil ex ejus dogmatibus tueri ſe velle profiteatur, ita tamen ſua defendit, ut ad *Roſemundanum* Doctorem Lovanienſem 15. Cal. Nov. 1520. (*Lib. XV. Ep. 18.*) ſcribat, *ſe qvidem nihil definiiſſe, ſed ita diſputaſſe, ut Egmondus refutaturus non ſit;* addit paulo poſt, qvod ſumme notandum eſt, *non deeſſe magnos Theologos, qvi*

non

non vereantur affirmare, nihil eſſe in Luthero, qvod per probatos autores non poſſet defendi. Scripſit iſta poſtqvam jam dimidior pœnitere videretur eorum, qvæ ad Albertum Cardinalem Moguntinum anno 1519. *Lib.XII. ep. 10.* ſcripſerat, alibi a me relata. In prolixa vero ad *Card. Campegium* expurgatione menſe Decembri 1520. ſcripta (*Lib.XIV.ep.1.*) qva ſuſpicionem Lutheraniſmi a ſe amolitur, fatetur, in plebe multos „ eſſe, qvi pro gravi habeant confitendi onus, ſe vero nihil definiiſſe, ſed „ conſuluiſſe, neqve ulcus illud tangere voluiſſe, ob abuſum, qvi metui „ deberet, ſi qvis Theologus aut probatæ vitæ vir, contra confeſſionis „ neceſſitatem pronuntiaret. Cum *Juſto Jona* expoſtulans *Lib. XVII. ep.18.* perperam qvidem Luthero affingit, qvaſi in totum confeſſionem improbaret, non negat tamen *onus illud laqveo qvorundam aggravatum eſſe.* Multis vero locis profitetur, pro articulo fidei defendere ſe non poſſe, qvod confeſſio iſta ſit divinæ conſtitutionis; ſubmittit tamen ſe judicio Eccleſiæ. Ita ſcripſit ad *præſidem Mechlinienſem* ann.1522. *Lib.XIX ep.112.* & ad acerrimum adverſarium ſuum *Natalem Beddam* Pariſienſem an. 1525. *d.l.ep.91.* tum ad *Lovanienſes Theologos* eodem anno *epiſt. 82.* Edidit etiam libellum *de modo confitendi*, cujus aliqvoties meminit, ſed maxime anno 1528. ad Epiſcopum qvendam, cujus diœceſin non nominat, ubi & ſecretum monaſticum aperit his verbis: In „ libello *de modo confitendi*, non hoc ago, ne confiteamur, ſed ut utiliter „ confiteamur. Id efficere non poteram, niſi propoſitis qvibusdam in- „ commodis, qvæ non adſcribo confeſſioni, ſed vitio confitentium & au- „ dientium. Jam qvum totus mundus plenus ſit fabularum de flagitiis „ ac ſceleribus qvæ ſub umbra confeſſionis admittuntur; indignantur „ mihi, qvod moderatiſſime qvædam attigerim: nec reputant, qvam „ multa pudore Chriſtiano ſiluerim ejus generis, ut vel ſola commemo- „ ratio poſſet lectoris animum inficere. Verum Monachi complures „ non amore pietatis urgent hanc confeſſionem, ſed qvod hinc auferant „ luculentam meſſem, dum regnant in ædibus divitum, qvorum ſecreta „ norunt, dum adſunt morientibus, dum arrodunt teſtamenta. Conſi- „ derent lernam malorum, qvæ hactenus orta eſt ex confeſſionibus, & „ mirari deſinent, ſi qvid admonui de recte confitendo. Unum addam, qvamvis ante id tempus nempe anno 1521. ex Brugis Flandriæ ſcriptum *Lib.XVII.ep.24.* qvia ingenium concionatorum iſtius ſeculi oſtendit, & feſtivum eſt: In natali Divi Auguſtini qvidam hic concionatus eſt, „

» vir ἱεροπρεπεῖ cultu ſpectabilis. Is inter multa, qvæ divinitus dixit,
» mire reſtituit dignitatem qvatuor ordinum, qvos vulgo *Mendicantium*
» appellant, ſimulqve confeſſionem, qvorum utrumqve nonnihil vide-
» batur opera Lutheranorum cœpiſſe labaſcere. Dignitatem ordinum
» ſic reſtituit: *Auguſtinus*, inqvit, *fuit fons ille in Paradiſo, unde prodie-*
» *runt qvatuor amnes, hoc eſt, qvatuor ordines Mendicantium, ſua doctri-*
» *na, ſanctisqve moribus irrigantes & fœcundantes univerſam ſuperficiem*
» *terræ, hoc eſt, univerſam Eccleſiam.* Si Chriſtum dixiſſet fontem, qva-
» tuor fluvios, qvatuor Evangelia, non omnino fuiſſet abſurda allego-
» ria. Nunc qvid Auguſtino cum illis ordinibus. Porro qvod adde-
» bat de irrigando fœcundandoqve, complures boni viri optabant eſſe
» verum, riſere permulti. Confeſſionem ita reſtituit. *Auguſtinus*, in-
» qvit, *ſcripſit multos libros de confeſſione, in qvibus confitetur qvædam pe-*
» *ne frivola, veluti qvemadmodum aliqvando contemplatus ſit, non ſine vo-*
» *luptate, araneam venari muſcam*, *Hoc*, inqvit, *arguit, nihil eſſe tam mi-*
» *nutum, qvin oporteat confiteri.* Primum Auguſtinus illic utitur *con-*
» *feſſionis* vocabulo, ut eſt anceps, & ad gratiarum actionem & ad con-
» feſſionem culpæ: atqve in eo opere plus laudis ſibi tribuit, qvam agno-
» ſcit culpæ: neqve confitetur ſacerdoti, ſed Deo. Et tamen ille con-
» cionator hæc dicens, vulgata voce eſt uſus, qvæ populo nihil aliud de-
» clarat, qvam eam confeſſionem qvam *Sacramentalem* vocant Theolo-
» gi. Hujuſmodi cum multa dicant publicitus apud freqventem mul-
» titudinem, mirantur ſe non haberi pro diis. Tertium fortaſſis ad me
» pertinebat, qvi in declamatione plus æqvo tribuere videor matrimo-
» nio. *Qvidam*, inqvit, *damnant cælibatum: imo niſi nos cælibes fuiſ-*
» *ſemus, jam Chriſtiana fides eſſet extincta.* Olim nemo fere dicebat pro
» concione, niſi diſpoſitis notariis, qvi ſermonem exciperent: qvod ſi
» fieret hodie, Deus bone, qvæ fabulæ naſcerentur! Qvi talia dicunt in
» celeberrima civitate Brugenſi, qvæ tot habet eruditos, tot, & ſine lite-
» ris, felicia ſaniqve judicii ingenia, qvid cenſes eos dicere in pagis,
» qvid in conviviis? O columnas orthodoxæ fidei!

Ad §. CII. in fine.) Rei gravitas & atrocitas contumeliæ per renovationem fabulæ dudum exploſæ, Proteſtantibus, & ſpeciatim Lutheranis illatæ, cum ex Theologis pauci eſſent, qvi Gallicum libellum intelligerent, movit me, ut anno ſuperiori *Diſſertationem hiſtoricam & Apologeticam, adverſus tractatum Cordemoji, tertia vice Pariſiis anno*

anno 1684. editum conſcriberem: ita ut libellum ipſum cui titulus: *Recit de la conference du Diable avec Luther. &c.* Latine verterim, & annotationes inſeruerim, qvibus omnia (ut puto) Abbatis argumenta ſufficienter refutata ſunt. Nolui tamen tunc nomen meum diſſertationi præfigere, ſed a *D. Caſp. Sagittario* Profeſſore Jenenſi impetravi, ut editionem ſuſciperet, qvod pro ſuo erga me affectu præſtitit, ut ex præfatione ejus conſtat. Ex illa qvam potero breviſſime huc transferam, qvibus calumnia putidiſſima penitus deſtruitur. Qvamvis actum agere videri poſſim, cum ab eo tempore qvo primum producta eſt, innumeris viribus repulſa & proſtrata ſit. Conſulantur qvæ ſcripſerunt Theologi inter noſtrates clariſſimi, *Jacobus Heilbrunnerus, Fridericus Balduinus, Georgius Zæmannus, Joh. Gerhardus, Caſp. Eraſmus Brochmandus, Joh. Mullerus, Eraſmus Gruberus*, & plures alii. Notandum ante omnia, narrationem Lutheri qvam ex *Tomo VII. Witt. Lat. fol. 228.* libello ſuo præmiſit Cordenoyus non eſſe opus Lutheri, qvi Germanice ſcripſit, ſed *D. Juſti Jonæ*: qvem (mendoſo, credo Hoſpiniani loco *Part. II. Hiſt. Sacram. fol. 200. b.* deceptus) Abbas Præceptorem liberorum Lutheri facit, cum Canonicus eſſet Wittenbergenſis, Canonum & Theologiæ Doctor & Profeſſor, dein Eccleſiaſtes Halenſis, & deniqve Superintendens Ducatus Coburgenſis. Variant itaqve Germanica & Latina, & hæc ex illis explicanda ſunt, qvia (ut voculæ *&c.* pluribus locis indicant) interpres ſenſum potius qvam verba ſecutus eſt, qvædam etiam per feſtinationem omiſit. Inter omiſſa ſtatim ab initio narrationis, verba ſunt Lutheri, qvibus diſputationis modum indicavit: Der Teuffel fieng mit mir in meinem Hertzen eine ſolche Diſputation an/ (wie er mir dann manche Nacht bitter und ſauer gnug machen kan.) Hæc integre reddita ſignificant: *Cœpit Diabolus mecum in corde meo diſputationem, multas enim noctes ſatis acerbas & moleſtas mihi facere poteſt.* Jonas pro illis hæc ſaltem ponit & ex iis Abbas: *Satan cœpit ejuſmodi diſputationem.* Omiſit itaqve verba: *in corde meo*, & qvæ ſeqvitur, parentheſin, ex qva tamen liqvido apparet, qvod in illa diſputatione Diabolus nulla forma conſpicua apparuerit, aut locutus ſit, ſed qvod tota illa diſputatio *in corde*, id eſt, per cogitationes peracta fuerit, qvas Lutherus pro Diaboli inſultibus habuit. Hoſpinianus ipſe, licet occaſione controverſiæ ſacramentariæ Luthero infenſus, vocabula iſta *in corde* ex Germanico ſupplevit.

Si hunc Abbas, cum in aliis alleget, vel *Job. Claudium*, qvem itidem *pag. 30.* citat, & in qvo eadem reperiiſſet, etiam in his ſecutus fuiſſet, frivola diſqviſitione de forma colloqvii ſuperſedere potuiſſet. Paulo poſt principium periodus ſatis longa a Jona omiſſa eſt, in qva Lutherus ea qvæ dixi confirmat, dum cogitationum illarum, qvas diabolus in tentatione ſuggerit, celerrimos impetus & pericula exponit. Sed ut excuſari poſſit Abbas Germanicæ lingvæ ignarus, dum verſionem latinam ſeqvitur, culpa tamen aut dolo non caret, qvod finem narrationis omiſerit, qvem Jonas exhibet, & in eo inter alia hæc, in qvibus natura tentationis illius, & victoria Lutheri planiſſime deſcribitur: Satan enim in ictu oculi repente totam mentem terroribus & tenebris obruit, & ſi nihil qvam hominem inermem & verbo non inſtructum
” invenit, qvaſi digitulo totum evertit. Verum qvidem hoc eſt, qvod
” mendax ſit, ſed ejus mendacia non ſunt ſimplicis artificis, ſed longe cal-
” lidiora & inſtructiora ad fallendum, qvam humanus captus aſſeqvi poſ-
” ſit: ipſe ſic adoritur, ut apprehendat aliqvam & ſolidam veritatem,
” qvæ negari non poteſt, atqve eam adeo callide & verſute urget & acuit,
” & adeo ſpecioſe fucat ſuum mendacium, ut fallat vel cautisſimos &c.
” Uti Cogitatio illa, qvæ Judæ cor percuſſit, vera erat, *Tradidi ſangvi-*
” *nem juſtum*, hoc Judas negare non poterat; ſed hoc erat mendacium,
” *Ergo eſt deſperandum de gratia Dei.* Et tamen Diabolus hoc menda-
cium, hanc cogitationem tam violenter urſit, ut Judas eam vincere
” non poſſet, ſed deſperaret. Proinde bone frater, Domine Papiſta, non
” mentitur Satan, qvando accuſat aut urget magnitudinem peccati, ibi
” enim habet duos inconvincibiles graves teſtes, Legem Dei & noſtram
” propriam conſcientiam. Non poſſum negare, me peccaſſe, non poſ-
” ſum negare peccatum meum magnum eſſe, non poſſum negare qvod
” reus ſim mortis & damnationis &c. Sed ibi mentitur Satan, qvando
” ultra urget, ut deſperem de gratia, ſicut Cain dicebat, *majus eſt pecca-*
” *tum meum* &c. Et ibi tum opus eſt in tali agone, divino & cœleſti au-
xilio, ut vel frater adſit, qvi te conſoletur promiſſionibus gratiæ foris,
” vel intus in corde Spiritus S. per verbum fratris erigat & animet ac ſu-
” ſtentet cor tuum, ut poſſis ſic apud te ſtatuere: Confeſſus qvidem ſum
” (lege Dei convictus) coram Diabolo, me peccaſſe, me damnatum eſſe, ut
” Judam, ſed verto me ad Chriſtum, cum Petro, & reſpicio ejus immenſum
” beneficium & meritum &c. ille omnem horrendam damnationem da-
mnavit.

Digitized by Google

mnavit. Extra Chriſtum iſtum eſſem qvidem reus mortis æternæ, ſed „
qvia ſum in Chriſto,& in ipſum credo,ipſum invoco,tum jam mea da- „
mnatio eſt damnata,meus reatus jam ipſius reatus,atqve ibi conſtanter „
poſſum dicere: Etiamſi ſim peccator,tamen ſum ſanctus & innocens in „
Chriſto: peccator qvidem ſum in me ipſo extra Chriſtum, ſed ſanctus, „
purus, mundus ſum extra me in Chriſto,qvia ipſe meum peccatum de- „
levit per ſangvinem ſuum, de hoc non dubito, in hoc accepi bapti- „
ſmum, abſolutionem & ſacramenta, ut ſigilla certa divinæ gratiæ &c. „
Igitur calumniæ imo mendacii apertiſſimi omnes convincuntur, qvi ſcribunt Lutherum faſſum eſſe ſe a Diabolo convictum fuiſſe, & qvod ex eo didicerit Miſſam non eſſe ſacrificium. Nihil enim tota narratione illa ſua fatetur aut narrat Lutherus, qvam qvod graviter tentatus ſit a diabolo,immiſſo cordi acerrimo dolore,qvod per annos qvindecim ex cœna Domini contra ejus inſtitutum ſacrificium fecerit; ita autem afflictum fuiſſe ut pene deſperaſſet, aut mortem incurriſſet, niſi ſingulari Dei gratia per fidem in Chriſtum ſolatia accepiſſet. Fruſtra itaqve & nugatorie inſultant Luthero qvod qvaſi diſcipulus doctorem diabolum ſubmiſſe audiverit, nec ſtatim eum rejecerit: qvod poſtremum in hominis poteſtate non eſt, ſed a divino pendet auxilio, per qvod etiam Lutherus impetum Satanæ repulit. Graviſſimum autem convitium eſt,cum non Luthero ſaltem eam proterviam imputat Abbas, qvod ſciens ac prudens diabolum magiſtrum in hoc de Miſſa articulo admiſerit, ſed & qvod etiam nunc Proteſtantes ipſi ſcientes licet qvo doctore uſus ſit Lutherus, hujus tamen dogma ſeqvantur. Hæc comminatio non Reges modo,Principes,& populos,qvi Proteſtantes vocantur, ſed & Imperatorem auguſtiſſimum, & omnes alios Reges & proceres tangit,qvi cum Proteſtantibus,per fœdera aliisqve vinculis conjuncti ſunt, vitari autem non modo, ſed & pro hoſtibus generis humani haberi & tractari deberent, qvi ſcientes & prudentes Diabolum magiſtrum profiterentur. Neqve alium ſcopum ſibi propoſuerunt immanis contumeliæ architecti, qvam ut internecino in Proteſtantes, odio imbuant Principes Romanæ religionis. Ut vero teterrimi figmenti tota corruat machina primariam, imo unicum argumentum qvo Lutherum inſectati ſunt jam olim Jeſuitarum Monachorumqve Germanorum impudentiſſimi, *Surius*,qvi primus qvod ſciam anno 1560. convitii autor fuit, *Gretſerus*, *Tannerus*, *Schererus*,

Vetterus, *Serarius*, *Keddius*, *Crucius*, item *Becanus* & *Cornelius a Lapide*, deniqve horum imitatores Galli, *Arnaldus* & hic *Cordemoyus*, tum *Varillaſius*, a conjectura pendet, qvod Lutherus Miſſam qvatenus non eſt diſtributio & communicatio corporis & ſangvinis Domini, ſed pro ſacrificio offertur, non niſi poſt diſputationem cum Diabolo impugnaverit. Hanc veluti ſponſionem init ipſe Abbas *p. 40. & 41.* & litem qvaſi conteſtans agnoſcit, corruere argumenta ſua ſi probari poſſet Lutherum prius contra Miſſam ſcripſiſſe, qvam conflictum illum cum Diabolo paſſus ſit. Probari autem hoc poſſe, in Diſſertatione evidentiſſime & luce ut confido clarius, hunc in modum demonſtravi: (1.) Lutheri diſputatio illa cum Satana (rectius *tentatio* diceretur) non niſi vel completo vel ſaltem currente anno decimo qvinto ſacerdotii ejus accidit. Ipſe qvidem cui ſoli & unico tota illa narratio anno 1533. publicata debetur, expreſſe ita loqvi facit diabolum: ***annos qvindecim totos ſemper ſolus privatim pro te Miſſa uſus es in Sacramento.*** Lutherus antea ſacerdos factus fuit Erfurti anno 1507. primamqve celebravit Miſſam Dominica Cantate, ut patet ex epiſtola paulo ante X. Cal. Maji ad Johannem Braun Vicarium Iſennacenſem ſcripta. *Lib. I. ep. I.* totus antea annus qvintus decimus completus fuit anno 1522. Menſe Majo; ut ipſe Cordemoyus computat, cum *p. 62.* ſcribit tractatum Lutheri qvo diſputationem narravit undecim vel duodecim annis poſt diſputationem editum eſſe, id eſt, vel anno 1521. vel 1522. Qvod ſi largiamur annum decimum qvintum non completum, ſed cœptum intelligi poſſe, diſputatio inciderit in annum 1521. a Menſe Majo currentem. Largimur hoc non neceſſario (cum poſſimus cum D. Balduino vel tempus factæ narrationis 1533. computare) ſed ex conjectura, qvod Lutherus paſſus ſit hunc diaboli inſultum in ſeceſſu illo vel cuſtodia in arce Wartburgenſi: in illa enim multoties territum & tentatum eſſe Satanicis perſecutionibus ex epiſtolis illius & hiſtoria vitæ ejus conſtat. Vide qvæ ſcribat anno 1521. die Petri, id eſt, in feſto vinculorum Cal. Aug. *Lib. I. ep. 238.* Hinc irrefragabiliter ſeqvitur, qvicqvid ſcripſit aut docuit Lutherus ante Menſem Majum 1521. illud indubitanter præcedit decimum qvintum annum ſacerdotii, & tempus diſputationis, ideoqve a diabolo non didicit qvæ antea ſcripſit aut profeſſus eſt. (2.) Scripſit autem docuitqve Lutherus contra Miſſam ſacrificatoriam ante Menſem Majum anno 1521. primo in ſermone an-

Locus Lutheri ex ſermone

no 1520. Germanice habito, qvi eodem anno ſub titulo *de Novo Teſtamento & ſancta Miſſa* ſeorſim excuſus in Bibliothecis extat, & poſtea in omnes Tomorum compilationes relatus eſt. Vide *Tom. I. Alt. fol. 114. b. & ſeqq.* qvod vero hic ſermo præceſſerit librum *de captivitate Babylonica*, ex eo manifeſtum eſt, qvia in hoc numerum ſeptenarium Sacramentorum in dubium vocare cœpit, qvem habiti ſermonis tempore adhuc agnoſcebat. Ex hoc ſeqventia §. *16. & ſeqq.* fideliter translata (Latine enim ſermo ille, qvod ſciam, non habetur) excerpta do:

„ Teſtamentum Chriſti ſive ſacra cœna, eſt beneficium acceptum, non Chriſto datum aut redditum. Qvis unqvam dixit, ſe bonum opus facere, cum aliqvid ex teſtamento capit, accipit nempe non dat beneficium? Itaqve Sacramentum hoc non eſt opus, ſed eſt fidei exercitatio. Preces qvidem qvæ occaſione Miſſæ fiunt & eleemoſynæ, qvæ priſco more diſtribuebantur, ſunt opera bona, ſed hæc non ſunt Sacramentum: hoc enim nemo poteſt offerre, aut ſacrificare Deo aut hominibus, ſed unusqvisqve id ſumit, & ex eo tantum ſibi ſalutariter applicat, qvantum fide apprehendit: hic non eſt officium ſed beneficium, nec magis pro alio ſumi poteſt, qvam baptiſmus aut pœnitentia, aut unctio. Itaqve maximus omnium abuſus eſt, qvod nunc totus fere orbis ex Miſſa ſacrificium facit, & Deo ſacrificare vult. Vocabulum illud *oblationis*, ſive *ſacrificii* absqve dubio ex Veteris teſtamenti ritibus retentum & poſt tempora Apoſtolorum continuatum eſt, qvia fideles conferebant cibos pecuniam & alia, qvæ Miſſæ tempore egentibus diſtribuebantur, non ſine benedictione & precibus; qvæ ſuper elevata illa dona fiebant. Inde eſt qvod orationes prima & ultima in Miſſa *Collectæ* vocantur, dein qvod poſt lectionem Evangelii adſtantes offerunt *aliqvid* ſuper altari, unde hymno nomen *Offertorii* manſit. Itaqve non Sacramentum, ſed illa qvæ populus exhibet, offeruntur, & qvaſi ſacrificantur, neqve ſacerdos, qvando hoſtiam aut calicem elevat, ullum verbum profert, qvod oblationem aut ſacrificium indicet, non magis, cum ipſe ſumit aut porrigit Sacramentum. Nunc omnia inverſa & turbata ſunt: Sacramentum qvod non offertur ſed accipitur, pro oblatione & ſacrificio habetur; oblationes ceſſarunt; bona Eccleſiæ qvæ hoſtiarum loco eſſe, & pauperum uſibus ſervire deberent, ad bella & luxum aliasqve res indigniſſimas applicantur, ut nullius rei major abuſus eſſe poſſit. *Pergit* §. *24.* Qværis, qvid ergo

reli-

Digitized by Google

reliqvum eſt, aut manet in Miſſa ut ſacrificium vocetur, totqve verba fiant de ſacrificio & oblatione? Reſpondeo, nihil reliqvum eſt aut manet, ſed præciſe ſtatuendum eſt, Miſſam eſſe Sacramentum, & Teſtamentum, qvod non eſt, nec eſſe poteſt Sacrificium, non magis ac alia Sacramenta, baptiſmus, confirmatio, pœnitentia, unctio. &c. Alias perderemus Evangelium, Chriſtum, ſolatium, omnemqvé gratiam Dei. Ideo Miſſam ſimpliciter ſeparare debemus a precibus & geſtibus a S. Patribus additis, & tam longe ab illis ſejungere, qvam longe cœlum a terra diſtat, ita, ut Miſſa nihil aliud maneat, qvam verbum & ſacramentum Chriſti &c. Porro, ſi Miſſa vel Sacramentum eſſet ſacrificium, tunc eſſet etiam tale, cum ad ægrotantes portatur, aut a communicantibus in templo accipitur, totqve eſſent ſacrificia, qvot homines qvi acciperent. Si autem hic non eſt ſacrificium, qvomodo in manu ſacerdotis eſſet ſacrificium, cum tamen unum idemqve ſit Sacramentum, unusqve ejus uſus apud omnes? *(§. 25.)* Caute itaqve de *ſacrificii* vocabulo ſentiendum eſt, ne tam temerarii ſimus, ut aliqvid in Sacramento Deo offeramus, nam ille nobis dat omnia. Nos ſpiritualia ſacrificia offerre debemus, abolitis corporalibus, in qvorum locum templa, monaſteria, hoſpitalia ſucceſſerunt. Qvid igitur offerre Deo debemus? Nos nimirum ipſos & qvicqvid habemus per preces devotas, qvemadmodum dicimus: *Fiat voluntas tua, ſicut in cœlo ita & in terra* &c. Tradamus nos voluntati divinæ, ut de nobis diſponat ut vult, laudesqve ei offeramus pro ineffabili bonitate & miſericordia ſua, qvam nobis in hoc Sacramento promiſit & exhibet. Hoc ſacrificium poſſet qvidem extra Miſſam fieri, neqve enim ad Miſſam proprie pertinet, ut dixi; ſed præſtantius, convenientius, efficacius & gratius eſt, ſi fiat in cœtu, in qvo mutuo nos excitamus & accendimus, ut oratio facilius ad Deum penetret, & deſideratis ſine dubio potiatur. §. *26.* Oſtendit qvo ſenſu ſacrificium dici poſſit Miſſa, non qvod Chriſtum, ſed qvod noſmet ipſos in Chriſto & per Chriſtum offeramus & ſacrificemus. Sed hoc modo (*ait* §. *27 28.*) pauci Miſſam intelligunt; putant potius ſacerdotem offerre ſeu ſacrificare Miſſam coram Deo. Cum tamen id faciant (ſemetipſos offerentes) qvi Sacramento utuntur, imo qvi præſentes ſunt, etſi non communicent; ideo omnes Chriſtiani ſunt ſacerdotes, eujuscunqve ſexus & ætatis. Qværit poſtea, qvid igitur ſit de Miſſis, qvæ pro animabus

Re-

Digitized by Google

in purgatorio celebrantur, conſvetudine univerſali & freqventiſſima? Reſpondet: nihil moror conſvetudinem, verbum Dei præferendum & tenendum eſt. Miſſa nihil aliud eſt, qvam Teſtamentum & Sacramentum divinum, nec poteſt eſſe opus aut ſacrificium, etſi per modum ſacrificii (ut dictum eſt) & bono opere accipiatur &c. Facile dicitur: Miſſa eſt opus operatum, non operantis, ſed difficilime probatur; non ſufficit dicere, aut conſvetudinem allegare & laudare &c. Ego non capio, qvomodo tot Miſſæ & vigiliæ absqve abuſu fundentur & habeantur, eo præſertim animo, ut pro operibus, ut ſit, habeantur, qvæ Deo ſatisfaciant, cum tamen noſtrum ſaltem ſit accipere & frui. §.30. Scio me ob hæc a qvibusdam pro hæretico haberi, ſed vide Tu, qvi me ita criminaris, qvid probare poſſis. Non ignoro artem & argumentationem tuam, ſed ea nullum habet fundamentum, nec unqvam ex Miſſa ſacrificium efficies, aut opus ſatisfactorium. „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „

Succedit ſecundo liber de *Captivitate Babylonica*. Hic prima vice editus fuit menſe Auguſto anno 1520. ſecunda vero menſe Octobri. Conſtat hoc ex epiſtolis Lutheri *Lib. I. ep. 187. 188. 189.* Ex hoc non opus eſt ut aliqvid exſcribatur, fatetur enim Abbas in libro hoc diſputaſſe Lutherum contra Miſſam, ſed inde contra evidentiam facti evincere vult, librum hunc poſt diſputationem cum diabolo ſcriptum adeoqve diabolicæ informationis, qva Lutherus uſus fuerit, fœtum eſſe. Patet enim apertiſſime librum novem menſes ante cœptum decimum qvintum annum ſacerdotii Lutheri, in qvo tentationem diaboli ſuſtinuit, ſcriptum fuiſſe.

Tertio, ſcriptus eſt a Luthero menſe Martio anno 1521. anteqvam ad Comitia Wormatienſia proficiſceretur, currente adhuc anno ſacerdotii decimo qvarto tractatus *contra Ambroſium Catharinum*. Dedicavit hunc Wenceslao Linccio Auguſtiniano d. 1. April. Vide *Tom. II. Lat. Jen. fol. 370. ſeqq.* Pugnat in hoc libello contra Miſſas his verbis: *d. l. fol. 388. b.* Qvis enumeret, prodigia illa de ſolis defunctis? Bone Deus! qvantum hic mare mendaciorum, de apparitionibus, adjurationibus, reſponſisqve ſpirituum inundavit? qvibus factum eſt, ut Papa etiam mortuorum Rex factus ſit, & in purgatorio jam regnet. Nec eſt repertum ab initio mundi negotium qvæſtuoſius & minoris operæ, ſiqvidem hoc ingenio huc derivatæ ſunt per fundatores Eccleſiarum, omnium ferme Principum, & divitum opes, & per opes delitiæ „ „ „ „ „ „ „ „

Digitized by Google

„ & otia, per otia autem Babylon ipſa & Sodoma. Odiebat enim Sa-
„ tanas Sacramentum altaris nec patebat via evacuandi ejus. Invenit
„ ergo, ut pro bono opere & ſacrificio haberetur, emeretur, venderetur,
„ qvod pro Sacramento Chriſtus ad fidem viventium alendam dunta-
„ xat inſtitüit. Atqve ita fide extincta non viventibus ſed mortuis ac-
„ commodatur ſalutare hoc myſterium, id eſt, prorſus nullis neqve vi-
„ ventibus neqve mortuis. O furor Dei incogitabilis! Ecce hoc volu-
„ erunt ſpiritus illi neqvam, qvi Miſſas poſtulaverunt, & ſeſe redimi fin-
„ xerunt. Infinita ſunt hujus monſtri exempla, in qvæ nos, rude vul-
„ gus, ſine judicio, ſine ſpiritu, ſicut imprudentes beſtiæ, in laqveum ir-
„ ruimus, prorſus nullum mendacium Satanæ ſuſpicantes, cum Deus
„ non penitus nos dereliqverit, qvin in multis locis illuſiones iſtas ma-
„ nifeſtarit.

Qvarto in Comitiis Wormatienſibus menſe Aprili dicti anni 1521. itidem ante finitum qvartum decimum ſacerdotii annum propoſiti fuerant Luthero qvadraginta articuli, qvos Hieronymus Aleander nuncius Pontificius ex libris Lutheri excerpſerat, inter hos qvintus de
„ Miſſa ita conceptus erat: Manifeſtus & impius eſt error, Miſſam pro
„ peccatis, pro ſatisfactionibus, pro defunctis aut qvibuscunqve neceſ-
ſitatibus ſuis aut aliorum offerre ſeu applicare. Hunc articulum Lutherus pro ſuo agnovit his verbis: De ipſa Miſſa ſeu Sacramento di-
„ xi, non de orationibus in Miſſa. (has enim proficere non negabat.) Rationes patent in libro (ex qvo articulus excerptus erat *de Captivit. Babylon.*) qvia Sacramentum natura ſua pro nullo alio accipi poteſt, ſed tantum pro ſe ipſo. *Tom. II. Lat. Jen. 441. b.*

Qvinto poſtqvam redux ex comitiis & jam cœpto ſacerdotii anno decimo qvinto Lutherus in arçem qvam Pathmon vocat menſe Majo 1521. abditus fuiſſet, & in latebra illa libris ſcribendis & edendis occuparetur, compoſuit illum *de abroganda Miſſa*. Hunc dedicavit fratribus ſuis Auguſtinianis Wittembergenſibus, cum audiviſſet, illos Miſſas ſolitarias abrogaſſe. Vide *Tom. II. Lat. fol. 465. b. & 494.* miſit Georgio Spalatino die Martini, id eſt, XI. Novembris, ut patet ex *Epiſtola 251. Lib. I.* Jam ſi literæ narrationis ſupra allegatæ inſiſtamus, concludere qvidem poſſumus, qvod tentatio diabolica poſt completum annum decimum qvintum ſacerdotii contigerit, adeoqve etiam hic liber ſex menſibus finem illius anni, qvi in menſem Majum anni 1522.

ni 1522. incidit, præceſſiſſet, ſed jam monui, opus non eſſe, ut hoc pro certo aſſeramus, cum veriſimilius ſit a Luthero hunc librum illo ipſo tempore qvo diabolicis inſultibus in cuſtodia illa ſua maxime vexabatur, compoſitum eſſe. Interim ex hoc libro evidentiſſime probatur, primam abrogationem Miſſæ non Luthero ſed Auguſtinianis Wittenbergenſibus deberi. Ita enim ſcribit ad eos in dedicatione: Significatum eſt mihi, Fratres chariſſimi, & literis & verbis amicorum, cœpiſſe vos primos omnium in veſtra congregatione abuſum illum Miſſarum, qvas vocant, abrogare. Fecerunt autem hoc abſente & inconſulto Luthero, qvem a menſe Aprili iſtius anni 1521. non viderant, neqve librum ejus ante menſem Januarium anni ſeqventis videre potuerunt, eo usqve enim cum aliis, aulæ Saxonicæ cautelà, ſuppreſſus nec prius editus eſt. Factum Auguſtinianorum ſynodus ordinis provincialis menſe Decembri 1521. habita, itidem abſente & inſcio Luthero, per decretum probavit. *Tom. II. fol. 496. b.* tum eodem tempore Theologi Wittenbergenſes, in reſponſis ad Electorem Saxoniæ, qvæ in commentario allegavi.

Itaqve inſolubili nodo conſtricta hic tenetur calumnia, & falſiſſimum eſſe evincitur, qvod primus Lutherus fingitur ex Diaboli informatione Miſſam impugnaſſe, cum eam non voce tantum aut ſcriptis ſed ipſo facto oppugnaſſent & ſuſtuliſſent alii, eo abſente & ignorante, anteqvam qvidqvam de diſputatione & tentatione illa diabolica, qvæ Luthero contigerat, inaudiſſent, qvanqvam argumenta ejus, in libris qvos citavi, ab anno 1520. ante tempus tentationis publicatis intellexiſſent, & ad animum revocaſſent. Accedit qvod in epiſtola, de qva dixi, *ad Fratres* expreſſe memorat Lutherus ſe antea adverſus Miſſas ſcripſiſſe *(fol. 466.)* ſed denuo ad ſcribendum & repetendum verbum veritatis moveri, qvia Epiſcopi ſcripta ſua identidem damnent & opprimant. Sed non opus eſt conjecturis, aut extenſionibus argumentorum in re clariſſima; demonſtravi enim qvod demonſtrandum ſumſi, a Luthero publice oppugnatam fuiſſe Miſſam, anteqvam tentationem illam Sathanicam, anno Sacerdotii decimo qvinto expertus eſſet: nec minus manifeſtum eſt, in illa tentatione qvæſtionem non fuiſſe de jure Miſſæ, qvam Lutherus jam publicis ſcriptis rejecerat, ſed de peccato Lutheri miſſificantis, qvod ei exprobrabat conſcientia, & per hanc exaggerabat Sathanas. Explicata iſta ſunt omnia,

Digitized by Google

& qva occaſione & fini Lutherus anno 1533. narrationem illam de tentatione publicaverit, in *diſſertatione* illa, ea fide, eoqve argumentorum pondere, ut confidere poſſim, æqvis omnibus, etiam ab adverſa parte, ſatisfactum eſſe. Pœnitere itaqve debet autores calumniæ, recentiores præſertim, & in illis Varillaſium, qvi tam effrenem impudentiam & audaciam Luthero tribuit, ut eum ſcribat ultro, & nulla, qvæ penetrari poſſit, cauſa, poſt annos duodecim ſectatoribus ſuis indicaſſe, qvod ex diabolo didicerit qvæ illos de Miſſa docuiſſet. Certe præteritis annis, innumeris vicibus aſſeveravit, ſe doctrinam ſuam ex cœlo, id eſt, ex verbo Dei habere; idqve anno 1522. in odioſiſſime diffamato tractatu illo *adverſus Regem Angliæ* proximis poſt tentationem illam menſibus iis verbis fecit, qvæ magis ſeria & gravia eſſe non poſſunt, ubi, ut alibi allegavi, ſcribit: *Certus ſum dogmata mea habere me de cælo &c. Tom. II. fol. 548. b.* dein ubi ſpeciatim de Miſſa agens hæc ſcribit:
» Ego vero adverſus dicta Patrum, Hominum, Angelorum, Dæmonum,
» pono, non antiqvum uſum, non multitudinem hominum, ſed unius
» majeſtatis æternæ verbum, Evangelium, qvod ipſimet coguntur pro-
» bare; in qvo Miſſa evidenter traditur eſſe ſignum & teſtamentum Dei,
» in qvo nobis promittit, & ſigno certificat gratiam ſuam; hoc enim
» opus & verbum Dei, non noſtrum eſt. Hic ſto, hic ſedeo, hic maneo,
» hic glorior, hic triumpho, hic inſulto Papiſtis, Thomiſtis, Henriciſtis,
» Sophiſtis, & omnibus portis inferni, nedum dictis hominum, qvan-
» tumlibet ſanctorum aut conſvetudini fallaci. Dei verbum eſt ſuper o-
» mnia, Divina majeſtas mecum facit, ut nihil curem, ſi mille Auguſtini,
» mille Cypriani, mille eccleſiæ Henricianæ contra me ſtarent. Deus erra-
» re & fallere non poteſt; Auguſtinus & Cyprianus, ſicut omnes electi errare potuerunt & erraverunt. Ultra omnem humanæ ſtultitiæ modum inſaniiſſet Lutherus, ſi, cum ipſe jam tutior viveret & tot regna & provincias qvas doctrinam ſuam amplecti apparebat, imprimis vero magnam Germaniæ partem, impetrata prima illa pacificatione in rebus religionis anno 1532. publice lætari videret, aperte profiteretur, diabolum in doctrina maximi momenti magiſtrum ſe agnoſcere. Sane falſiſſimarum religionum autores divinas mentiebantur revelationes, ſolus Lutherus, cui revelationis ſpecialis allegatione opus non erat Scripturam ſeqventi, jam ultro & nemine cogente propalaret,

qvæ

Digitized by Google

qvæ ſibi uni nota erant, & ex qvorum evulgatione non jam pro doctore Evangelico ſed pro Sathanæ diſcipulo ſe ipſum proderet. Execrati illum eſſent non ſolum innumeri, qvos habebat adverſarii, ſed & ſui auditores: qvibus tamen ab eo tempore, qvo narrationem illam publicavit, ſemper charior & venerabilior fuit. Neqve erat, qvi in illo libello talem immanitatem reperiret, qvam maledicentiſſimi & peſtilentiſſimi calumniatores longe poſt mortem ejus excogitarunt.

Ad §. CVII. *Capitonis epiſtola.)* Non multum ab Eraſmi conſiliis illo adhuc tempore, & inde a cœpta Lutheri diſputatione diſcrepabat *Capito.* Qvod ex literis ejus a Sculteto relatis, apparet, qvas jam anno 1518. ad Lutherum dederat, in qvibus nil niſi cautelas præſcribit, & meticuloſitatem ſuam prodit, inter alia his verbis: Vidi, inqvit, „ concionem tuam de pœnitentia, & alteram de condonationibus, u- „ tramqve contra receptos hujus ætatis mores apertis figuris militan- „ tem. Obſtupui de amici ſalute anxius, qvi denſis hoſtium turmis ita „ nudum objicis latus, qvamvis inſtructiſſimus videre armis veritatis. „ Tu tamen longe aliis, male metuo, impugnaberis, & periculum eſt, ne „ vi res geratur. Qvod ſi ex fide conſulenti aures dignaris, expertus „ moneo, Sertorii conſilium amplectaris. Crede mihi, carptim facies, „ qvod viribus ne labefactare qvidem potuiſſes. Arcem, ut vides, undi- „ qve munitam occupant, triplici vallo ſepti, velut extra tela, qvod dici- „ tur, ſtertunt, authoritate Pontificia, hoc eſt, univerſalis Eccleſiæ poten- „ tia, tyrannorum, & omnium ſcholarum pertinaci conſenſu. Profe- „ cto triplicem hunc Cacodæmonis funem craſſisſimum haud facile „ rumpes. Opus eſt Alexandro qvodam, ceu Gordii vincula gladio „ confidenter diſſolvente: ingenio aut ratione fieri difficultas eſt: pio- „ rum ſimplicitas a nutu, & renutu pendet hujus factitiæ Eccleſiæ, argu- „ tioribus animum tyrannis adimit. Proponit inde Pauli exemplum, qvi per cuniculos adortus ſit auditores, & addit: Qvam vellem ſemper aliqvam ſervares feneſtram, qva effugias, vel diſputatione vexa- „ tus. Item ubi de Prieritatis ſcripto refutando loqvitur: Sedulo a Pontifice lædendo abſtineas, qvin omnem detorqveas invidiam in illum, „ tanqvam impudenter adulantem, tanqvam indigna affingentem Pon- „ tificis dignitati, tantum ventris cauſa. Sed anno ſeqventi de cauſa Lutheri melius ſperabat. *Epiſtolam MS.* allegat Scultetus, non indi-

Digitized by Google

gnam qvæ hic legatur: Helvetia & Rhenana regio ad Oceanum usqve ſolidos amicos fovet Lutherio, eosqve potentiſſimos, neqve omnino alienos a bonis ſtudiis. *Cardinalis Sedunenſis, Comes de Gerolſeck, Epiſcopus* qvidam eruditus ac primæ honeſtatis, aliiqve ex noſtris non pauci, cum nuper audierant te periclitari, non tantum ſumtum, ſed etiam tuta loca pollicebantur: qvibus aut latere, aut aperte degere poſſes. Cum peregre conſtitutum fama prædicaret, & ſumma rerum difficultate laborares, fuerunt qvi per me ſubmittere nitebantur largiſſimum ſumtum, & ſubmiſiſſent utiqve. Verum hoc veſpere nuncium accepimus aureum: vivere Lutherium, & ſemper victurum. Deinde vidimus exemplum literarum Ducis illuſtriſſimi, & vere Principis ad D. Cardinalem, unde cognoſcimus, qvam nihil opella noſtra indigeas. Favore tamen ſi qvid poſſumus, aderimus ubiqve. Monimenta tua junctim expreſſimus, ſicut ex dono Frobenii cognoſces, ſtatim poſt nundinas Francofurdianas ſimulqve per Italiam, Gallias, Hiſpanias, Angliam, intra ſesqvi menſem bona fortuna publicavimus, in hoc videlicet communi cauſæ conſulentes, cui maxime conſultum putamus, ſi veritas qvam latiſſime declaratur. Natura enim veri gratia vel invitum in amorem ſui pellicit. Ignoſce qvod nuper monitus es ex ſententia Eraſmi, hoc eſt, qvod noctuas Athenas intuli. Paulo poſt Eraſmum monet, ne Luthero (LUTHERIUM ſemper ipſe vocat) noceat, dicit tamen ſe non omnia ejus probare: Martini (ſcribit) obſecro, negotium, in publicum nihil eleves. Noſti qvantum valet calculus tuus. Ex animo loqvor. Expedit ſupereſſe famam Lutherio, dabitur animus reliqvæ juventuti ut aliqvid audeant pro libertate Chriſti: qvanqvam ipſe multa in eo deſidero. Curato, Lovanium non obſit. Nos tibi in officio continebimus Germaniam & Saxoniam, ubi Princeps potens, Lutherii patronus, & florentiſſima Academia Wittembergenſis, tot illuſtres viri, qvi ex æqvo favent Eraſmo & Lutherio. Nihil in votis potius habent adverſarii, qvam tuum in illum ſtomachum videre. Tibi cum ſuis addictiſſimus eſt: Omnes præſtat infeſtos habere Theologos, qvam illius propugnatores. Sunt enim Principes aliqvi, Cardinales, Epiſcopi, & clariſſimi qviqve Eccleſiaſticorum, qvibus cordi eſt negotium.

Ad §. CX. *Fridericus Mecum ſive Myconius.)* Vita ejus, qvam *Melchior Adami p. 171.* prolixe deſcriptam exhibet, digniſſima eſt qvæ lega-

legatur. Nolo exſcribere qvæ de ſomnio Myconii ſumme memorabili qvod anno 1510. d. 14. Julii eo ipſo die qvo monaſterium ingreſſus fuit, habuit, referuntur. Memorat inde Adami, ut Myconius Scholaſticam Theologiam exiguo ſucceſſu tractaverit, ut ſeptennium totum Biblia monachis ſub prandium & cœnam prælegerit, cum interpretatione Lyrani, & pene tota memoriæ impreſſerit, ſed ſine intellectu & judicio, retentis tamen hiſtoriis ſacris. Maxime vero notabile eſt ejus cum Tezelio diſputatio, ex qvibus ſimul ingenium hujus, imo ſeculi, Simoniaca lue penitus infecti egregie cognoſci poteſt *p. 172. & ſeqq.* ita enim narrat Adami: Sub id tempus venit in Germaniam Johannes ille Tezelius: qvem Myconius Annæbergæ ipſum biennium docentem audivit, nil niſi indulgentiarum virtutem crepantem & affirmantem, nullam eſſe aliam viam conſeqvendæ remiſſionis peccatorum & vitæ æternæ, præter ſatisfactionem per opera, qvæ qvidem homini ſit impoſſibilis; ſed hanc unicam reſtare viam, illam ſatisfactionis vim & efficaciam, ſi nummis redimatur a Romano Pontifice, & emantur indulgentiæ Papales, qvas definiebat eſſe remiſſionem peccatorum, & certiſſimam viam ingrediendi vitam æternam. Minabatur præterea, ſe depoſiturum crucem, clauſurum januam cœli, jam latiſſime patentem; extincturum radios & ſplendorem ſolarem; futurum brevi, ut res tam pretioſæ non amplius tam vili pretio extarent venales, nec in poſterum ſperandum, unqvam in Germaniam, donec hic mundus ſtaret, tantam liberalitatem Romanæ ſedis redituram eſſe. (*In hoc uno verus vates fuit, aliud licet agens.*) Hortabatur etiam ſerio, ut ſinguli ſuæ, & ſuorum mortuorum & vivorum amicorum, animæ ſalutis rationem haberent; adeſſe enim diem ſalutis, adeſſe tempus acceptabile, occaſionem præſentem arripiendam. Niſi enim qvis habeat literas indulgentiales, non poſſe eum a qvoqvam abſolvi a ſuis peccatis. Clamitabat etiam hic Stentor Pontificius, ſi Annæbergenſes cives largiter darent nummos, fore, ut ſingularum fodinarum venæ circa S. Annæ oppidum argento puro puto abundarent. Hic clamoribus effecit indulgentiarum caupo, ut literæ indulgentiales in tanto haberentur honore & precio, ut, ſi qvando Tezelius urbem aliqvam ingrederetur, Bulla Pontificia holoſerico vel etiam linteolo aureo involuta præferretur, proceſſione tam longa & pompoſa, ut vix ſit credibile, ſi Deus ipſe alicubi viſibili forma ingrediatur, tanto cum ſplendore

&

Digitized by Google

» & honorificentia eum exceptum iri. Nimirum Deus omnem poten-
» tiam Papæ tunc reſignarat in cœlo & terra. Cum autem literæ in-
» dulgentiarum papalium annexam haberent appendicem: *Pauperibus*
» *dentur gratis propter Deum:* inter Myconium & Tecelium orta eſt diſ-
» putatio. Didicerat domi puer Myconius Decalogum, Symbolum
» Apoſtolicum, Orationem Dominicam, & admonitus erat, ut freqven-
» ter oraret: qvod a ſolo Deo nobis gratis omnia dentur, & ille nos gu-
» bernet, ſi ſerio oremus: & ſangvinem Chriſti eſſe unicum precium pro
» peccatis totius mundi: & hanc fidem cuilibet Chriſtiano eſſe neceſſa-
» riam, omninoqve ſibi perſvaſum, animoqve ſuo infixum haberet ἀξί-
» ωμα Theologicum, ſi tantum tres homines eſſent ſalvandi per ſangvi-
» nem Chriſti, certo ſtatueret, unum ſe eſſe ex tribus illis, & contumeli-
» am eſſe in ſangvinem Chriſti, de hac re dubitare. Indulgentias Romanas
» eſſe retia, qvibus venarentur pecuniam, & deciperent ſimpliciores:
» remiſſionem peccatorum & vitam æternam non poſſe emi pecunia.
» Hæc domi didicerat ex patre, qvem apparet recte ſenſiſſe de juſtifica-
» tione; de vera ac non dubitante fide, qva omnia a Deo impetremus;
» de invocando ſolo Deo; & de indulgentiarum vanitate. Fuit haud du-
» bie aut Waldenſium diſcipulus, aut alioqvi Θεοδίδακτος, mirabili modo
» a Deo veritatem edoctus, qvales multi omnibus temporibus in denſiſſi-
» mis Papatus tenebris fuerunt: Et idem poſtea docuit Myconius mona-
» chus, ſed tamen non ſine fremitu & indignatione fratrum. Cum ergo
» in concionibus publicis nihil præter indulgentiarum laudes audiret
» populo inculcari, & gratiæ Chriſti ac ſatisfactionis ejus pro peccatis
» mundi, nullam fieri mentionem, aut ſi fieret, ita exponi, eos fieri mor-
» tis Chriſti participes, qvi vel bonis operibus meriti eſſent, vel emiſſent
» pecunia, ancipiti ac dubio in tenebris iſtis oberrabat animo, utri par-
» ti magis, parentibus ne an ſacerdotibus, eſſet credendum; tamen hoc
» unum non admittebat, remiſſionem peccatorum impetrari ſine pecu-
» nia non poſſe, maxime qvi eſſent pauperes. Adeo mirifice ipſi place-
» bat clauſula in fine literarum Papalium: *Pauperibus gratis propter De-*
» *um.* Qvare ſpiritu Dei incenſus, non tamen intelligens qvid ageret,
» adiit commiſſarium Pontificium, petivitqve exemplum diplomatis
» Papalis, addens, ſe peccatorem eſſe pauperem, & indigere gratuita re-
» miſſione & participatione meriti Chriſti. Audiebat Tecelius oratio-
» nem Myconii latinam, admirabatur hominis ingenium, cum in illa

barba-

Digitized by Google

non vult emere.

barbarie nemo eſſet inter clericos, qvi unum aut alterum verbum Latine pronunciare poſſet; deliberabat hac de re cum collegis, qvi pro eo deprecabantur. Sed reſpondebatur poſt longam deliberationem: petitioni ejus locum dari non poſſe, literas enim Papales diſpenſationem non admittere, & eos ſolum capaces & participes fieri indulgentiarum & theſaurorum Eccleſiæ, adeoqve meritorum Chriſti, qvi manus porrigerent auxiliatrices, hoc eſt, qvi nummos darent. Inſtabat Myconius & objiciebat literas, publice valvis & parietibus templorum affixas, Sanctiſſimum patrem Papam mandaſſe, ut pauperibus gratis darentur propter Deum, & adſcripta eſſe hæc verba, qvæ ſimpliciter & ſignificanter hoc vellent; nimirum *ad mandatum Domini Papæ* proprium. Ita improbe urgente Myconio, collegæ denuo intercedebant pro illo apud Tecelium ut ſatisfaceret petitioni, daret literas, dimitteret, eſſe adoleſcentem ingenioſum & facundum, & omnino dignum, in qvem præ cæteris aliqvid beneficii collocaretur; ne injurius fieret in pauperem, qvem nec Deus nec Pontifex excluſum vellent a gratia, nec rejiceret propter pauculos nummos. Sed Monacho abnuente, inſuſurrabant Myconio in aurem, ut ſaltem aliqvid nummulorum daret? contra Myconius diſerte negare, vel nummum ſe additurum. Hic alii metuentes ne vel ſubornatus ab aliis eſſet Myconius, vel turbæ ab agmine Scholaſticorum aut pauperum orirentur: Svaſerunt illi mangoni cucullato, non dimittendum Myconium ſine literis, & ut eo facilius impetrarent, offert qvidam eorum Myconio ſex nummos, pro redimendis illis literis, ne deſtructor ædis Petrinæ aut oſor Papæ haberetur. Sed Myconius aperte reſpondet, nolle ſe emtas indulgentias, ſi vellet emtas, poſſe libro divenono emere, ſe gratuitas cupere indulgentias, propter ſolum Deum, qvas ſi non impetraret, redderent ipſi rationem Deo ob neglectam animæ ſalutem, propter ſolos ſex nummos; Siqvidem & Deus & Papa remiſſionem peccatorum gratis dari velint petentibus, pro meritis qvidem ſingulorum, ſed *pauperibus gratis.* Qværebatur tandem, a qvo eſſet miſſus? a qvo inſtructus hanc rem tam pertinaciter urgeret? Reſpondebat Myconius: ſe a nullo prorſus homine, ut & erat, ſubornatum, ſed ſola fiducia gratuitæ remiſſionis in literis promiſſæ fretum, rem illam egiſſe, nec ſibi unqvam cum tantis viris fuiſſe colloqvium: natura ſe eſſe verecundum: ſiti gratiæ divinæ ac remiſſionis peccatorum exſtimulatum. Et cum videret, ſe ex pumice poſcere

„ aqvam, diſceſſit: partim dolens ſe voti compotem non factum, partim vero gaudens, qvod adhuc eſſet Deus in cœlo, qvi peccata remitteret pœnitentibus ſine pecunia & precio, propter ſolius Chriſti filii ſui lytron, juxta conſolationis pleniſſimam promiſſionem: *Vivo ego inqvit Dominus: nolo mortem peccatoris: ſed ut convertatur & vivat.* Hæc ex Vitis Adami. Sacerdotio initiatus fuit Vinariæ præſentibus *Johanne* & filio ejus *Johanne Friderico* Ducibus Sax. (qvorum uterqve ad Electoratum poſtea pervenit) anno 1516. Editos paulo poſt a Luthero libellos clanculum legere cœpit, primusqve auſus eſt Vinariæ qvædam ad doctrinæ Evangelicæ ductum pro concione proponere, retentis tamen ex veteri errore plurimis. Progreſſu majori poſtmodum Gothæ qvo anno 1524. vocatus fuit concionatus eſt, & utilem operam exorto ruſticorum tumultu præbuit, ita ut oppidum & pagi præfecturæ a rebellionis ſocietate integri manerent: ſervavit etiam unica oratione ad agmen tumultuantium prope Ichtershuſam (monaſterium erat, nunc præfectura inter Arnſtadium & Erfurtum) arces ibi ſitas & Nobilium prædia, qvibus exitium minabantur. Plura de viro hoc, arctiſſimaqve, qva Lutherus eum complexus eſt, amicitia, Deo volente, in ſeqventibus Commentarii hujus libris dicenda occurrent.

Unum tamen bona cum gratia Lectorum, uti ſpero, anticipare mihi liceat, ex hiſtoria anni 1527. qvia non ſolum viri hujus modeſtiam & pietatem, ſed & compendium qvoddam, ut ita dicam, Lutheraniſmi, & illuſtre atqve efficax confeſſionis publicæ exemplum exhibet. Sumſi ex relatione tunc typis vulgata, qvam Dominicanorum Lipſienſium diligentia cuſtodivit, & ex bibliotheca Paulina Clariſſimus ejus Præfectus Dn. *Joach. Fellerus* mecum communicavit. Profectus eſt illo anno ineunte *Johannes Fridericus* Dux Saxoniæ, Electoris Johannis, tunc viventis, primogenitus ad Socerum Cliviæ & Juliaci Ducem, & in comitatu ſuo ſacrorum cauſa habuit *Fridericum Myconium*. Hic in conclavi Principis ſui in arce Düſſeldorffiana qvotidie concionabatur ex verbo Dei, Aderat in oppido *Johannes* qvidam *Corbachius*, Franciſcanæ obſervantiæ, qvam vocant, monachus, qvi Colonia eo venerat. Is Dominica Septuageſima (d. 17. Febr.) publice in templo de pulpito declamans decem articulos propoſuit, qvos credendos eſſe ſtatuebat, acerbe in novos prædicatores, qvi abſqve vocatione, ut ajebat, accurrerent, invectus; in fine tamen ſermonis promiſit, ſi qvis erro-

erroris ſe arguere vellet, ſe auditurum,& ex Scriptura informationem ſuſcepturum eſſe. Hujus oblationis occaſione, inter proceres Saxonicos *Anaricus* (Anarg) Wildenfelſæ & Schonkirchæ Dominus ad Corbachium miſit rogans, ut concionaturum eo die in arce Fridericum Myconium audire, illumqve ſi qvid minus recte & contra ſcripturam doceret, corrigere vellet, ſe vero colloqvium inter eos procuraturum eſſe offerebat. Renuit Monachus, bis licet illo die Baronis, & ſeqventi etiam Myconii nomine ſollicitatus: tandem tamen promiſit altero die Martis (29. Febr.) in hoſpitio qvod Baroni in oppido aſſignatum erat, ad colloqvium ſe venturum eſſe. Adfuere hora conſtituta ipſe Saxoniæ Princeps, cum ſuis multisqve Clivenſis Ducis conſiliariis & nobilibus, multi præterea literati & alii ex civibus & plebe. Initium loqvendi Myconius fecit, utilitatem cognitionis verbi divini breviter commendans, & Monachum rogans,ut in indagandæ veritatis ſtudium incumberet,auditores vero cohortatus eſt, ut diligenter attenderent, & ſi qvid verbo divino minus conveniens diceretur, monere id non negligerent. Hic Monachus ſtatim excandeſcens inurbane & contemtim Myconium compellans (Hörſtu Fritz) primum omnium improbare cœpit; qvod coram viris militaribus de Scriptura tractare vellet, in doctorum præſentia diſputandum eſſe dictitans, non coram imperitis ejusmodi hominibus, Coloniam deinde ut iret, eum provocavit. Regerenti inter alia Myconio,ex *Joh. XII. 48.* qvod ex verbo Dei judicium ferendum ſit, idqve dictum ex verſione Lutheri legenti, objecit Monachus, Diabolum ejus verſionis autorem eſſe, oppoſuit etiam dictum *Deut. XVII.10.* ubi Sacerdoti judicium de controverſiis ſacris defertur, ſed replicavit ex *verſu II.* Myconius obligatum fuiſſe ſacerdotem ad judicandum *ſecundum legem Dei.* Diſſeruit inde de decem illis Monachi articulis,qvorum præcipuis autoritas eccleſiæ & traditionis aſſerebatur, & Biblia Latina docto alicui ex auditoribus inſpicienda tradidit, ut dicta qvæ Germanice allegaret, cum illis conferre & ſi qvid diſcrepans diceret, indicare poſſet. Tumultuari & convitiari ad omnia Monachus, ita ut neſcio qvot diabolis obſeſſum Myconium vociferaretur, verbera etiam minatus, ſi alibi copiam ejus haberet. Objiciebat ei conjugium, & qvod non vocatus concionaretur. Cum vero is Principis autoritatem allegaret, qvo vocante adeſſet & concionaretur, negavit Monachus ad Principum officium

Digitized by Google

id pertinere, Epiſcoporum jus eſſe. Cum vero Myconio etiam imputaret qvod concionibus ſuis ruſticorum tumultum nuperum excitaſſet, aut promoviſſet, Wildenfelſius interfatus, pro Myconio reſponſurum ſe eſſe teſtatus eſt, ne is ſeipſum laudare cum rubore cogeretur. Narravit ergo, qvæ ſupra memoravi, ut Myconius ſuis concionibus & piis officiis auditores ſuos ab omni ſeditione continuerit, addens, Munzerum aliosqve tumultuantium concionatores religioni qvam Myconius profiteretur, id eſt, divinæ & veræ, addictos non fuiſſe. De invocatione Sanctorum poſtea diſputatum eſt; eam Monachus ex Scriptura probare volebat, ſed volvens revolvensqve librum, cum nihil qvod ad rem faceret reperire poſſet, alio tempore ſe probationes allaturum eſſe dicebat. Confuſus inde & poſt multas ſubſannationes & improperia, qvibus Myconium exagitaverat, interrogare tandem, omiſſa cæterarum qvæſtionum diſcuſſione cœpit, qvid crederet? Ey/ was iſt dann dein Glaube? Tum ſurgens Myconius, in hanc ſententiam locutus eſt: „Domini & amici mei, cum pro hæreticis undiqve diffamemur, rogo ut fundamenta fidei & ſpei noſtræ ex me audiatis. Profitemur peccatores nos eſſe omnes, animo & affectibus ad malum ſemper propenſos, & Dei voluntati repugnantes. Lex peccata noſtra arguit, & qvantum ab imagine Dei, in præceptis ejus propoſita, diſcrepemus, oſtendit. Agnitionem peccati dolor & metus divini judicii ſeqvitur. Hoc inevitabile eſt, nec ullum remedium, nulla etiam divinii conſilii, an ignoſcere nobis velit, notitia habetur, niſi qvam per filium ſuum, in carnem miſſum, nobis aperuit. Hic autem Dominus noſter Jeſus Chriſtus gratiam patris ſui prædicat, dicit ſe ad ſalvandos homines veniſſe, & medicinam afferre, & ſcriptura teſtatur, qvomodo peccata noſtra Chriſtus in ſe ſuſceperit. Hoc credendum eſt, & inde unice expectari debet expiatio peccati. A Chriſto enim non ſolum tolluntur peccata & mala noſtra, ſed & ejus victoria, reſurrectio, juſtificatio, ſanctitas, liberatio, aliaqve bona nobis donantur. Hæc omnia fide acceptamus, & nos per Chriſtum liberatos, ſanctos, juſtos, beatos, & filios Dei eſſe confidimus, iſta omnia fide adqvirimus, abſqve fide nihil eorum tenemus. Hanc fidem ſeqvitur Spiritus Sanctus: is effundit in corda noſtra charitatem, ut Deum tanqvam patrem amemus, eiqve lubenter obtemperemus, jubet autem ut nos invicem amemus, ſicut ipſe nos amavit.

Inde

Inde fructus Spiritus ex ſpontaneo proveniunt corde, *qvos Paulus „ *Gal.V.* enumerat. Ubi arbor nondum bona eſt, fides non eſt ſincera, „ ſpiritus & fides non eſt in corde, ſi enim adeſſent, utiqve operarentur, „ ut calor & lumen ignem ſeqvitur. Hæc omnia efficit in nobis Evangelium & verbum Dei. Qvod ſanctos attinet, duplicem utilitatem „ ab iis habemus, primo ut fides noſtra illorum exemplo roboretur; „ ſicut enim illorum fidem reſpexit Deus, illisqve ignovit, & filios & hæredes ſuos fecit, ita & nobis faciet. Hoc fine proponitur a Paulo exemplum Abrahami, *Rom.IV.* & aliorum multorum *Hebr.XI.* ſalutem „ vero ſolummodo per Chriſtum unicum mediatorem adipiſcimur. Hoc „ omnia confirmant miracula: qvæ eo non tendunt, ficta ſunt aut fallacia. Secundo etiam morum exemplum ex ſanctis capiendum eſt, ad „ normam tamen vitæ Chriſti, itaqve Paulus *1.Cor.IV.16.* jubet ut imitatores ejus ſimus, ut ipſe Chriſti. Ex vita itaqve Sanctorum patientiam in ferenda cruce Chriſti, obedientiam, charitatem, miſericordiam, in qvibus Chriſtum imitati ſunt ſancti, diſcimus, & ipſi nihil aliud „ a nobis deſiderant, qvam ut idem præſtemus. Imputatur nobis hæreſis ratione ciborum; ſed percipite fundamentum noſtrum: Chriſtus „ omnes cibos nobis moderatos & ſobrios facit, (Chriſtus macht uns „ alle Speiſe zu Faſten-Speiſe/) dum *Luc.XXI.* vetat gravari corda „ noſtra crapulis & ebrietate, Paulus ſobrietatem exigit; hoc itaqve eſt „ Chriſtianum jejunium, ſi moderato cibo & potu utamur, & ſemper ſobrii ſimus: repletio omnis, qva cor gravatur, etſi piſcibus aut vilioribus fiat cibis, Chriſti præcepto repugnat: *Qvod intrat in os non coinqvinat hominem; eſca non commendat nos Deo; regnum Dei non eſt* „ *eſca & potus:* ex piſcium aut panis eſu aut abſtinentia non fiunt Chriſtiani. Prohibitiones cibi Paulus *1. Tim. IV.* tribuit falſis doctoribus. „ Eos itaqve vitamus, neqve ſcandalum infirmorum amplius metuimus, „ cum jam ſeptem aut octo annis ſufficienter informati ſint omnes, qvid „ liceat aut non liceat. Hæc cum coram freqventi & ſplendido illo auditorio in domo qvæ foro adjacebat aperta, locutus, magnaq; cum attentione & ſilentio auditus eſſet, ſurrexit Monachus, & jam mutatus & mitis: *chare Friderice,* (Lieber Fritz/) inqvit, *profecto libenter hac audivi, nec ullo modo reprehendere poſſumus; placent & recta ſunt omnia, & veritatis habent fundamentum; Si hac prædicas veram Chriſtianorum prædicas fidem.* Hæc intelligens Wildenfelſius, Monacho dixit: *Sed tu bone*

 Vir,

Vir, hic os tuum ipſe verberas. Reſpondit ille: *Cur ita: Domine? Ideo,* replicat Baro, *qvia antea dicebas, hunc Fridericum eſſe hæreticum, & totam ejus doctrinam hæreticam eſſe & diabolicam, nunc autem fateris Chriſtianam & ſinceram eſſe.* Hic Monachus audiviſſe ſe de illo dixit, ac ſi non recte doceret, & matrem Domini ac Sanctos convitiaretur; alia vero nunc percepiſſe, iisqve lætari & qvocunqve venerit aſſerturum, injuriam illi factam fuiſſe. *Peto tamen* (ait) *ne mihi ignominiam inferatis, aut victum me eſſe jactetis, utqve hunc actum non pro diſputatione, ſed tantum pro colloqvio habeatis, judex enim nullus adfuit.* Myconius ad hæc: *Chare frater, tu modo veritatem, & qvæ juſta & recta ſunt, ſemper doceas; Chriſtus te ab ignominia omni cuſtodiet, nos neminem convitiabimur. Bene!* ait Monachus. Converſus inde ad auditores Myconius teſtes eos advocavit, qvomodo veritatem Evangelicam agnoverit Franciſcanus, & ex Pauli dicto *Gal. I.* anathema dixit, etiam angelo, qvi aliter doceret. *Recte & hæc,* ait Monachus: porrectaqve Myconio dextra, deinde & Principi & Wildenfelſio, diſceſſit. Hæc certe relatu digniſſima eſſe judicabunt, qvotqvot ſeqveſtratis affectibus veritatem ipſam ſimplicem & divinam amant. Mihi tanto jucundior fuit iſta reperiiſſe, qvod ex illuſtri illo Wildenfelſio, cujus ſtirps maſcula non multo poſt defecit, maternum genus per aviam ſuam *Comitiſſam Sclickiam* ducit uxor optima, qvam ex *Endiorum* nobiliſſima in Miſnia familia, ſecundis nuptiis mihi junxi. Addit autor ſcripti, publicatione illius abſtineri non potuiſſe, qvia idem Monachus ad calumnias & convitia poſtea relapſus, fingere auſus fuerit, Myconium a ſe convictum fuiſſe.

Henricus Saxoniæ Dux.) Hiſtoria ejus aliunde nota eſt, ex ſcriptoribus rerum Saxonicarum. Habetur Lipſiæ & alibi deſcriptio qvædam inedita, a qvodam qvi ei a ſecretis fuerat, compoſita, in qva mores ejus ita referuntur, ut virum appareat fuiſſe animi ſimplicioris, ſorteqve ſua contenti, itemqve militaris, popularis, & genio indulgentis. Religionem qvo tunc maxime uſitatum erat modo colebat, inſtitutis peregrinationibus ad loca qvæ ſancta habebantur: adiit itaqve Palæſtinam anno 1498. ut *Eqves S. ſepulchri* fieret, dein D. Jacobi fanum qvod Compoſtellæ in Gallæcia celebre eſt. De hoc itinere ipſe narrare ſolitus fuit, ſe in altari D. Jacobo centum florenos aureos obtuliſſe, & dixiſſe, *Ego qvidem Tibi, in cujus honorem hanc profectionem*

ſuſce-

Digitized by Google

ſuſcepi, hæc offero, ſed ſi patiaris illa a nebulonibus iſtis (clericos templi intelligens) *tibi auferri excuſatus ego ero.* Ich bin dir zu gefallen herein gezogen/ und ſchencke dir diß Geld/ läſt du dirs die Buben nehmen/ da kan ich nicht darwider. Sero & fere qvadragenarius anno 1512. cum *Catharina Meckelburgica* matrimonium iniit, ex qvo Sereniſſima linea Electoralis hodierna propagata eſt. Hæc Catharina Evangelicam doctrinam pronis accepit auribus, licet ab initio obſcurius a duobus monachis Franciſcano qvodam *Stephano*, & Dominicano, cui *Georgii Schumanni* nomen erat, Fribergæ prædicatam, & renitente Georgio, qvi fratrem ſubinde de veteri ritu ſervando admonebat. Obſtabant & Conſiliarii qvi ſacri ordinis erant Canonici Fribergenſes: inter eos maxime Cancellarius *Streblinus*. Fatendum itaqve eſt uxori Henrici poſt Deum maxime deberi ſtudium purioris doctrinæ, marito tandem implantatum. Nec parum juvit amicitia qvam cum Electoribus Saxoniæ colebat, imprimis cum Johanne Friderico.

Oblitus ſum in *Commentario* inter alios *Ezardi Friſiæ Orientalis Comitis*, qvi anno 1520. Evangelicæ doctrinæ ex Lutheri libris perceptæ favere eamqve promovere cœpit. Emdæ præſertim, ubi *Georgius Apormnus*, Ezardi filiorum ſtudiis præpoſitus, publice docuit. Retulit iſta celebris Friſicarum rerum ſcriptor *Ubbo Emmius*, & ex eo *Scultetus p.69. & ſeqq.* conſulendus eſt. Idem autor in anno 1521. ubi primordia Evangelicæ doctrinæ in multis urbibꝰ indicat, inter alias Halberſtadii, ubi perſecutionem gravem præcones purioris doctrinæ ejusqve fautores paſſi ſunt, interqve eos celebriores *Everhardus Widenſee* Præpoſitus D. Johannis, & *Valentinus Muſteus* Carmelita, qvi inſtinctu ſuffraganei & Canonicorum noctu captus & virilitate orbatus fuit.

Ad §. CX. *Erfurti.)* Præluſerunt ibi qvaſi doctrinæ Evangelicæ, bonarum literarum Profeſſores celeberrimi; Latinarum qvidem & Poeſeos imprimis *Eobanus Heſſus*, Francobergæ in Marpurgenſi diſtrictu natus, tanto cum applauſu legens, ut ſæpe qvingentos haberet auditores. Græca docebat *Joachimus Camerarius* Bambergenſis, uterqve Eraſmo laudatus: ita ut Eobanum *Germaniæ præcipuum decus, Naſonem alterum, ſed caſtum & pium* vocaret, magnisqve præmiis ob carmina dignum cenſeret, ſi *Principes*, ut loqvitur, *qvi laudari ſciunt, etiam numerare ſcirent.* Vide epiſtolas anno 1519. & 1531. ſcriptas *Lib. VI.*

Digitized by Google

VI. ep.25. XXVII.5. XXX.6. Aperuerat etiam Erfurti ludum literarium *Euricius Cordus*, is qvoqve ex Haſſia, & demum Profeſſor Marpurgenſis, hunc qvoqve collaudavit Eraſmus literis Cal. Maji 1519. datis, qvibus judicium de Scholarum Magiſtris pium & veriſſimum fert, dignumqve qvod non memoretur ſaltem, ſed & in effectum deducatur. *Secundum Principes* (ait) *& Epiſcopos nemo magnificentius meretur de Republica, qvam ludi literarii Magiſtri, ſi rudibus adhuc & in qvemvis habitum ſeqvacibus animis, mentem inſtillent Chriſto dignam, easqve literas, qvæ ſemper optimo cuiqve placuerunt.* De iis qvi Evangelicam doctrinam primum publice Erfurti prædicarunt extant *annotationes qvædam MS.* Concionati ſunt nempe præter *Langum*, *D. Joh. Culſamerus* qvi acerrimum adverſarium in Bartolomeo Uſingio habuit, amico olim tum vero hoſte Lutheri infenſiſſimo; *Ægidius Mechlerus* & *Conradus Klingius* Franciſcani, *Petrus Geltnerus* Bambergenſis, *Antonius Muſa*, *Johannes Rotelſtein* Dominicanus, *Nicolaus Fabri* Auguſtinianus, *Chilianus* qvidam ex Regularibus Auguſtin. *Matthias Widemann* ad D. Andreæ, *Juſtus Menius* ad D.Thomæ, tum *Georgius Forcheimius*, qvem illito cathedræ in æde S.Michaelis veneno ſublatum fuiſſe perhibent 1522. De hoc Lutherus ad Langum d. 16. Julii dicti anni ſcribit: „Forchemio & faveo & invideo hunc receſſum, imo „vobis condoleo. Si veneficiis interemtus eſt, nec accuſatore nec ex„plicatore opus eſt, ipſe Chriſtus pro Habele ſuo loqvetur & ſuo tem„pore prodet Cain, juſtius & oportunius, qvam vos poſſitis, patiamur iſta!

Johannes Bugenhagius.) Merentur hujus viri in inſtauranda religione per Germaniam & in Dania geſta clariſſima, de qvibus dicendi locus ſæpe occurret, ut ex *Adami Collectionibus p.311. & ſeqq.* ſubjungamus qvæ ad initia ſtudiorum ejus, & vitam anteqvam Wittenbergam veniſſet, actam pertinent, & gradus doctrinæ & profectuum oſtendunt. Natus fuit Julini (Wolin) in Pomerania ad Viadri oſtia, anno 1485. patre Senatore. In pueritia & domeſtica diſciplina & Scholæ informatione ad Catecheſin adſveſactus, cumqve Grammaticen ac Muſicen didiciſſet, in Academiam Gryphiswaldenſem miſſus: ibi & tyrocinium Latinæ lingvæ melius habuit, & Dialecticen cum elementis Phyſicæ cognovit. Erat in ipſo non ſolum ingenium doctrinæ capax, ſed etiam avidum: ac ſtimulos addebant ſcripta *Hegii*, *Rudolphi Agricolæ, Hermanni Buſchii*; qvibus ſuperiorum temporum ſo-

lœca

lœca corrigebantur, & juventus ad diligentiam rectius loqvendi revo- »
cabatur, Græcæ inſuper lingvæ initia tradebantur, eratqve velut auro- »
ra doctrinarum. Cupide ergo legit tum recentiores illos, tum vete- »
res Latinæ lingvæ auctores, ſeqve tam in ſoluta, qvam ligata oratione »
exercuit. Poſtea vigeſimum ætatis ingreſſus annum, *Trepta* oppido »
docere juventutem cœpit: ubi cum lingvæ Latinæ exercitia urgeret »
melius, qvam aliis in ſcholis tum fiebat, fama freqventiam ſcholæ »
ipſius auxit. Legit etiam aſſidue ſacras literas, precesqve adjunxit, »
qvibus divinitus ſe regi ac doceri petivit. Accedebant Eraſmi lucu- »
brationes, qvæ monachorum taxant hiſtrioniam, & ſtatuarum adorati- »
ones, ethnicis ſimiles. Regulam igitur hanc tenuit: *Dominum De- »
um tuum adorabis & illi ſoli ſervies*; & intellexit, Deum nolle coli hi- »
ſtrionia externorum geſtuum, ſed virtutibus & operibus, qvæ præce- »
pit, ſicut inqvit: *In præceptis meis ambulate.* Ut igitur alios etiam »
ad veram pietatem flecteret, enarravit in ſchola Matthæum, epiſtolam »
ad Timotheum utramqve & Pſalmos, adjuncta Catecheſi, in qva ſym- »
boli & decem præceptorum erat explicatio, ac verus Dei cultus mon- »
ſtrabatur rejectis falſis. Hæc docendi ratio tam accidit grata illis »
temporibus, ut ad eum audiendum confluerent & cives, & ſacrificuli, »
& monachi, qvi non erant ἄθεοι. Qvanqvam autem Scholæ tunc præ- »
erat nondum ſacris initiatus, autores tamen ei amici fuerunt, ut in »
templo concionaretur, eoqve fine collegio presbyterorum fuit adjun- »
ctus. Placuerunt piis ejus conciones; & multum profuerunt: ac ma- »
gis magisqve fama doctrinæ ipſius diſſeminabatur. Habebat inter »
auditores multos adoleſcentes, eqveſtri natos ordine, & expetebatur »
a nobilibus, præſertim eruditis, ejus conſvetudo; qvibuscum jam de »
eccleſia, jam de literis, jam de patriæ rebus fuit collocutus. Hi »
ergo hortati eum ſunt, patriæ colligeret hiſtoriam. Hanc ad rem »
cum & ſumtus & principis mandatum reqvireretur, aulici ad Bogiſla- »
um principem deferunt, qvi, audita eruditione & virtute viri, præſer- »
tim cum & Spalatinus, *Chronicon ducum Saxoniæ* colligere juſſus, per »
Bogiſlai filium Barnimum, ſtudiorum cauſa tum Wittembergæ agen- »
tem, genealogiam & res geſtas ducum Pomeraniæ peteret, benigne »
annuit, mandavitqve ut monumenta vetera in aula conqvirerentur, »
ipſum autem Bugenhagium juſſit in collegiis & monaſteriis ſcrutari »
hiſtorias, inſpicere literas, ac ſumtibus inſtruxit. Hoc in labore cum »

 bien-

VI. ep. 25. XXVII. 5. XXX. 6. Aperuerat etiam Erfurti ludum literarium *Euricius Cordus*, is qvoqve ex Haſſia, & demum Profeſſor Marpurgenſis, hunc qvoqve collaudavit Eraſmus literis Cal. Maji 1519. datis, qvibus judicium de Scholarum Magiſtris pium & veriſſimum fert, dignumqve qvod non memoretur ſaltem, ſed & in effectum deducatur. *Secundum Principes* (ait) *& Epiſcopos nemo magnificentius meretur de Republica, qvam ludi literarii Magiſtri, ſi rudibus adhuc & in qvemvis habitum ſeqvacibus animis, mentem inſtillent Chriſto dignam, easqve literas, qvæ ſemper optimo cuiqve placuerunt.* De iis qvi Evangelicam doctrinam primum publice Erfurti prædicarunt extant *annotationes qvædam MS.* Concionati ſunt nempe præter *Langum, D. Joh. Culſamerus* qvi acerrimum adverſarium in Bartolomeo Uſingio habuit, amico olim tum vero hoſte Lutheri infenſiſſimo; *Ægidius Mechlerus* & *Conradus Klingius* Franciſcani, *Petrus Geltnerus* Bambergenſis, *Antonius Muſa, Johannes Roſelſtein* Dominicanus, *Nicolaus Fabri* Auguſtinianus, *Chilianus* qvidam ex Regularibus Auguſtin. *Matthias Widemann* ad D. Andreæ, *Juſtus Menius* ad D. Thomæ, tum *Georgius Forcheimius*, qvem illito cathedræ in æde S. Michaelis veneno ſublatum fuiſſe perhibent 1522. De hoc Lutherus ad Langum d. 16. Julii dicti anni ſcribit: „Forchemio & faveo & invideo hunc receſſum, imo vobis condoleo. Si veneficiis interemtus eſt, nec accuſatore nec explicatore opus eſt, ipſe Chriſtus pro Habele ſuo loqvetur & ſuo tempore prodet Cain, juſtius & oportunius, qvam vos poſſitis, patiamur iſta!

Johannes Bugenhagius.) Merentur hujus viri in inſtauranda religione per Germaniam & in Dania geſta clariſſima, de qvibus dicendi locus ſæpe occurret, ut ex *Adami Collectionibus p. 311. & ſeqq.* ſubjungamus qvæ ad initia ſtudiorum ejus, & vitam anteqvam Wittenbergam veniſſet, actam pertinent, & gradus doctrinæ & profectuum oſtendunt. Natus fuit Julini (Wolin) in Pomerania ad Viadri oſtia, anno 1485. patre Senatore. In pueritia & domeſtica diſciplina & Scholæ informatione ad Catecheſin adſvefactus, cumqve Grammaticen ac Muſicen didiciſſet, in Academiam Gryphiswaldenſem miſſus: ibi & tyrocinium Latinæ lingvæ melius habuit, & Dialecticen cum elementis Phyſicæ cognovit. Erat in ipſo non ſolum ingenium doctrinæ capax, ſed etiam avidum: ac ſtimulos addebant ſcripta *Hegii, Rudolphi Agricolæ, Hermanni Buſchii*; qvibus ſuperiorum temporum ſo-

lœca

Digitized by Google

loca corrigebantur, & juventus ad diligentiam rectius loqvendi revo- »
cabatur, Græcæ inſuper lingvæ initia tradebantur, eratqve velut auro- »
ra doctrinarum. Cupide ergo legit tum recentiores illos, tum vete- »
res Latinæ lingvæ auctores, ſeqve tam in ſoluta, qvam ligata oratione »
exercuit. Poſtea vigeſimum ætatis ingreſſus annum, *Trepta* oppido »
docere juventutem cœpit: ubi cum lingvæ Latinæ exercitia urgeret »
melius, qvam aliis in ſcholis tum fiebat, fama freqventiam ſcholæ »
ipſius auxit. Legit etiam aſſidue ſacras literas, precesqve adjunxit, »
qvibus divinitus ſe regi ac doceri petivit. Accedebant Eraſmi lucu- »
brationes, qvæ monachorum taxant hiſtrioniam, & ſtatuarum adorati- »
ones, ethnicis ſimiles. Regulam igitur hanc tenuit: *Dominum De-* »
um tuum adorabis & illi ſoli ſervies; & intellexit, Deum nolle coli hi- »
ſtrionia externorum geſtuum, ſed virtutibus & operibus, qvæ præce- »
pit, ſicut inqvit: *In præceptis meis ambulate.* Ut igitur alios, etiam »
ad veram pietatem flecteret, enarravit in ſchola Matthæum, epiſtolam »
ad Timotheum utramqve & Pſalmos, adjuncta Catecheſi, in qva ſym- »
boli & decem præceptorum erat explicatio, ac verus Dei cultus mon- »
ſtrabatur rejectis falſis. Hæc docendi ratio tam accidit grata illis »
temporibus, ut ad eum audiendum confluerent & cives, & ſacrificuli, »
& monachi, qvi non erant ἄθεοι. Qvanqvam autem Scholæ tunc præ- »
erat nondum ſacris initiatus, autores tamen ei amici fuerunt, ut in »
templo concionaretur, eoqve fine collegio presbyterorum fuit adjun- »
ctus. Placuerunt piis ejus conciones; & multum profuerunt: ac ma- »
gis magisqve fama doctrinæ ipſius diſſeminabatur. Habebat inter »
auditores multos adoleſcentes, eqveſtri natos ordine, & expetebatur »
a nobilibus, præſertim eruditis, ejus conſvetudo; qvibuscum jam de »
eccleſia, jam de literis, jam de patriæ rebus fuit collocutus. Hi »
ergo hortati eum ſunt, patriæ colligeret hiſtoriam. Hanc ad rem »
cum & ſumtus & principis mandatum reqvireretur, aulici ad Bogisla- »
um principem deferunt, qvi, audita eruditione & virtute viri, præſer- »
tim cum & Spalatinus, *Chronicon ducum Saxoniæ* colligere juſſus, per »
Bogislai filium Barnimum, ſtudiorum cauſa tum Wittembergæ agen- »
tem, genealogiam & res geſtas ducum Pomeraniæ peteret, benigne »
annuit, mandavitqve ut monumenta vetera in aula conqvirerentur, »
ipſum autem Bugenhagium juſſit in collegiis & monaſteriis ſcrutari »
hiſtorias, inſpicere literas, ac ſumtibus inſtruxit. Hoc in labore cum »

cc bien-

„ biennium conſumſiſſet, ſeriem principum, bella, res geſtas, eccleſiarum
„ conſtitutiones, & alia ordine prudenterqve deſcripſit. Liber adhuc
„ in aula dicitur adſervari, & tum a principibus, tum a conſiliariis fre-
„ qventer legi: inqve eo non ſolum diligentia & fides ejus probata eſt,
„ iis qvi legerunt; ſed etiam operis forma atqve oratio. Cæterum pu-
„ rior evangelii veritas ei hac occaſione illuxit. Anno milleſimo qvin-
„ genteſimo & viceſimo exeunte, *Otho Slutovius*, patricia illius oppidi
„ familia natus, Inſpector Eccleſiæ Treptovienſis, cum Bugenhagium
„ rectorem Scholæ, & collegas illius convictores aleret; Librum de
„ *Captivitate Babylonica* recens ab amico Lipſia miſſum, ad menſam attu-
„ lit, ac Bugenhagio, cujus præ cæteris ingenium & judicium, doctrina-
„ qve in lectionibus & concionibus probabatur, perlegendum tradidit.
„ Hic mox paginis aliqvot inter cœnandum perluſtratis, præcipitata ſen-
„ tentia, multos a paſſo Chriſto Salvatore hæreticos Eccleſiam infeſtaſ-
„ ſe, ac duriter exercuiſſe; ſed nullum ejus libri autore peſtilentiorem
„ unqvam exſtitiſſe pronunciat: commemorans, qvæ adverſus recepta
„ eccleſiæ dogmata ab eo adſererentur. Poſt aliqvot dies, libro atten-
„ tius lecto ac relecto, ſingulisqve accuratius penſitatis, reverſus ad col-
„ legii ſodales, & palinodiam canens: Qvid ego vobis, inqvit, multa
„ dicam? Univerſus mundus cœcutit, & in Cimmeriis tenebris verſa-
„ tur: hic vir unus & ſolus verum videt. Ac ſingulis libri illius capiti-
„ bus diligenter diſputatis & defenſis, pleroſqve in ſuam adduxit ſenten-
„ tiam; adeo ut collegæ paſtoris *Johannes Kyrichius* & *Joan. Lorichius*
„ (qvi ad extremam ſenectam Eccleſiæ illi deinceps ſervivit) cum diaco-
„ no, qvi vicini cœnobii Belbugenſis monachus erat, *Chriſtiano Kettel-*
„ *hut*, nec non Abbas ipſe *Johannes Bodelvvinus*, publice Papatus præſti-
„ gias detegere, & a ſuperſtitionibus atqve abuſibus traditionum huma-
„ narum, ad unicum Chriſti meritum auditores traducere magno zelo
„ inſtituerent. Legit ergo attentius ſcripta Lutheri Bugenhagius, &
„ vidit ibi perſpicuum diſcrimen legis & Evangelii: vidit juſtitiam fidei
„ melius exponi, qvam ab Origene vel a Thoma: vidit congruere Au-
„ guſtini & Lutheri ſententias, ac enarrationem ejus probavit, hancqve
„ conſolationem populo copioſius declaravit, deliramentis monacho-
„ rum liberius refutatis.

Ad §. CXIII. *Promiſcuam literarum evulgationem.)* Reſpon-
deri hæc in ſpecie debent Varillaſio, ubi in *apparatu Hiſtoriæ de Hære-*
ſibus

Digitized by Google

ſibus de literis Lutheri maligne judicat, ejusqve & Melanchthonis ingenium non optima fide comparat. Nam Lutherus pauciſſimas epiſtolas eo ſcripſit animo, aut præviſu, ut ederentur. Extemporaneus & negligens erat in ſtylo Latino Scholaſticis lectionibus depravato, ita tamen ut ſi diligentiam adhiberet, præter vulgarem monachorum conſvetudinem aſſurgeret. Qvod vero ea ſcripſerit qvæ ſalvo pudore verti & referri non potuerint, ultra modum & veritatem a cenſore jactantur. Duo aut tria forte loca ubi cum familiaribus liberius jocatur, omitti potuiſſent. Sed cogitare deberent Ariſtarchi, qvæ ſibi aut aliis imputari poſſint, ſi ſecretiora ſua dicta aut ſcripta incaute vulgarentur. Qvanta ſpurcitia etiam in illorum ſcriptis reperiatur, qvi Curios ſimulant, aut monaſtica ſanctimonia tument, qvanqvam exempla abunde ſuppetant, præſtat tamen tacere, & humanæ ſortis memores verba præcipitanter extruſa excuſare, qvam eorum acerba reprehenſione alias egregias autorum dotes & merita illuſtria in contemtum adducere. Reliqva in comparatione illa Varillaſii, Luthero per calumniam affićta breviter excerpenda eſſe duxi; id enim refutationis vice erit. Scribit, Lutherum, cum rationibus pro ſententia „ ſua ſtabilienda deſtitueretur confugiſſe ad verſum vulgatum: *ſic volo,* „ *ſic jubeo, ſtat pro ratione voluntas*; nullum diſcrimen ſervaſſe inter ho- „ mines ad qvos ſcripſerit, nullum honorem Regibus aut Principibus „ exhibuiſſe, ad extrema illico provolaſſe, ferrum & ignem in eos expe- „ diri ſvaſiſſe, qvi doctrinam ſuam recuſarent, ſapientiorem omnibus ſe „ æſtimaſſe & præcepta in ſcientiis dediſſe auſum eſſe, ex qvibus fere ni- „ hil intellexerit; vaniſſimum ſui jactatorem fuiſſe, ſatyris viliſſimis & „ ſcurrilibus indulſiſſe, adverſariorum defectus publice redarguiſſe, in „ refutando, rationes Catholicorum, qvibus reſpondere non poſſit, o- „ miſiſſe, errores ſuos, ſine ulla ambage aut inſinuatione propoſuiſſe. Inter hæc qvædam v. g. qvod ſine ratione ſibi credi voluerit, qvod diſſentientes ferro & igne cogi voluerit, qvod nullum diſcrimen inter homines cum qvibus egerit, aut ad qvos ſcripſerit, ſervare noverit, qvod ſcientiarum, qvas docere voluerit, imperitus fuerit, qvod objectiones adverſariorum ex propoſito diſſimularit, aut præterierit, & qvod per principum autoritatem doctrinam populis inculcare, neglecta hujus informatione voluerit, aperte falſa ſunt, ſive ea confinxerit autor, ut parallelismum ſuum Lutheri cum Melanchthone ſpecioſiorem faceret, ſi-

ve ab aliis calumniatoribus arrepta temere crediderit. Qvod tamen in ſpecie verſum illum *ſic volo, ſic jubeo &c.* attinet, uſus eo aliqvando eſt veluti per jocum Lutherus, cum verſionem ſuam Novi Teſtamenti & imprimis vexatum illud, *ſola fides*, defenderet, in epiſtola qvadam ad amicum, Germanice adverſus Emſerum ſcripta *Tom.V. fol.269.* Latine vero verſa apud *Cæleſtin. Tom.III. Hiſt. Aug. Conf. p.70. b.* Cum enim rationes ſuas mera obſtinatione & contradicendi libidine ab adverſariis rejici videret, nec argumentis ſed conviciis, aut contra principia vel ex ignorantia affectata, aut ruſtico faſtu contra ſe pugnari; ipſe nudæ eorum aſſertioni & perverſæ ruditati ſuam etiam oppoſuit autoritatem: neqve id ſine jure aut exemplo. Talibus enim contradictoribus ita reſponderi tandem ſecundum ſtultitiam eorum non prohibetur. Sed fruſtra hæc credo Varillaſio opponi, qvem iſta legiſſe minime credibile eſt, cum magis obvia & protrita neglexerit & corruperit. Cœteris imputationibus liberioris aut vehementioris oris & calami, ſæpiſſime reſponſum eſt etiam ab ipſo Luthero. Ultimum qvod de aperta & ſimplici dogmatum propoſitione affertur, in laude eſt, & pro argumento veritatis & fiduciæ bonæ cauſæ habendum. Interim acceptari debet character ingenii Melanchthoniani, qvem ita efformavit, ut integram ei eloqventiæ, vis perſvaſivæ, moderationis ſingularis, inſinuationis commodiſſimæ in animos auditorum, humilitatis, manſvetudinis, modeſtiæ laudem tribueret, (nam qvæ de heterodoxia addit, tam facile rejiciuntur, qvam ab eo aſſeruntur.) Sic nemine excuſatio aufertur illis, qvi cum Eraſmo de Lutheri impetu qverebantur, exiſtimantes lenitate plus profici in Reformatione potuiſſe. Hac enim Philippus uſus eſt plus forte ſatis, & major ei, cum Regibus & Principibus, qvam Luthero converſatio fuit, nec multo pauciora qvam Lutherus ſcripſit. Si qvem igitur Lutheri impetus a veritate abſterruiſſet, illum Philippi humanitas allicere poterat.

Ad §. CXV. *centum impietatum reum*) Si qvis ſpecimen ſummæ contumeliæ, qvæ verbis in Regem exerceri poteſt, videre velit, adeat Pallavicinum *Lib.IV. c. VII.* imprimis §.2. ubi tantæ impietatis Henricum accuſat, ut vel Ethnicis abominandus videatur, & nullius excuſationis capax, qvia non æſtu furoris, ſed animo ſedato (ſi qvid unqvam ſedati in inteſtinis ejus furiis fuerit) ſæviret. Non multo mitius

Digitized by Google

rius tractat eundem Regem Angliæ ex recentiſſimis Reformatorum Gallorum inſectatoribus non poſtremus *Ferrandus*, Advocatus Pariſienſis in reſponſione Gallica a Sorboniſtis magnopere laudata ad Apologiam pro Reformatis *D. Petri Jurieu. p. 322.* ubi ſcribit: Henricus VIII. Legem divinam reſtituere conatus, dum fundamenta jacere vult, in limine impegit, & vita ejus poſthac nonniſi *continuatio criminum & crudelitatis fuit.* Hæc profecto etiam Lutheri vehementiam ſuperant, non minus ac illa qvæ ex Maimburgio adſcripſi. *D. Gilb. Burnetus* cujus hiſtoriam laudatiſſimam *de Reformatione Anglicana* habemus *Lib. I. Edit Lond. fol. 31.* de libro Regis hæc narrat: Rex ut nomen ſibi faceret & Clerum ſuum utilitatis vinculo ſibi conſtanter jungeret, non ſufficere ratus eſt, autoritate ſua illis aſſiſtere, ſed & in arenam pro illis ut hiperaſpiſtes deſcendere voluit. Scripſit ergo adverſus Lutherum pro defenſione ſeptem Sacramentorum. Magni hunc librum Clerus fecit, tamqvam doctiſſimum qvod ſub Sole eſſet opus. Comparabant Regem cum Salomone omnibusqve Imperatoribus Chriſtianis, qvi unqvam fuerunt. Hæc erat adulandi materies multis annis. Pontifex ob hunc librum glorioſum illum *Defenſoris fidei* titulum Regi conceſſerat. Fatendum ſane eſt librum, conſiderato tempore, & qvod Rex eſſet, qvi ſcriberet, meruiſſe aliqvam commendationem, ſed Lutherus eo minime territus, imo elatus potius, qvod tantus Rex ſecum certamen iniiſſet, reſpondit, non ſine magna acrimoniæ mixtura: Improbatum id omnibus fuit, qvod nempe oblitus eſſet honoris, qvi ſummorum Principum perſonis debetur. Qvamvis vero Lutherus ſuſpicatus fuerit alium ſub Regis nomine ſcripſiſſe, Burnetus tamen nihil tale commemorat, minime taciturus, ſi qvid eo pertinens eruiſſet. Eruditionem autem Regis alibi laudat, licet neget eum Clericæ vitæ deſtinatum fuiſſe, aut ideo literis excultum; eandem enim cum fratre natu majore Arturo educationem habuiſſe, & poſt illius mortem, cum ipſe ætatis annum undecimum ageret, & jam regni hæres eſſet, reliqvos adoleſcentiæ annos majori contentione & profectu literis impendiſſe, Rege patre id fortaſſis curante, ut animum ejus ſtudiis iſtiusmodi occupatum teneret, qvo minus de regno, qvod materno jure ſibi vindicare poterat, patri eripiendo cogitaret. Moderatum eſt, & Gallorum nimiæ in Henricum inſultationi opponi poteſt ejusdem autoris judicium qvo Henrici hiſtoriam clau-

„ dit. his fere verbis: Henricus inter magnos potius qvam bonos Prin-
„ cipes referri poteſt: tantum ſane rigorem contra utramqve perſva-
„ ſionem (in religione) exercuit, ut ſcriptores ambarum partium de-
„ fectus ejus detexerint, & crudelitatem taxaverint. Ita qvia nemi-
„ nem fere beneficiis ſibi devinxit, repertus non fuit, qvi ea cura virtu-
„ tum ejus memoriam conſervaret, qva vitia ab inimicis propalata fue-
„ runt. Non nego inter malos principes eum collocari debere, nolim
„ tamen illum inter corruptiſſimos cenſeri.

Inter amicos qvi vehementiam Lutheri adverſus regem non multum probabant *Bugenhagius* etiam fuit ſive *Pomeranus*; Sed mutavit ſententiam, ut refert Selneccerus *p.144.* his verbis: Cum Lutherus ab aulicis potiſſimum, & aliis multis accuſaretur nimiæ vehementiæ, excuſat ſe, qvod non ex privato odio aut alio malo affectu, ſed ex amore gloriæ & veritatis Dei opponat ſe iis, qvi alia ratione ad Dei timorem adduci & emendari nolunt, niſi detectione errorum & ſcelerum, qvibus indulgent, ſeqve exemplum Chriſti, Petri & Pauli imitari, qvi hoſtes induratos nominent *genimina viperarum, fures, latrones, fatuos, natos ex diabolo, proditores, canes, mendaces, beſtias, fraudulentos, ſeductores.* Et memorabilis vox eſt Doctoris Pomerani qvi dixit: Opinabar Patrem noſtrum Lutherum nimis vehementem eſſe in Henricum regem Angliæ; Sed jam video nimis lenem fuiſſe, & vaticinatum eſſe de horrendo lapſu Regis, ita, ut fateri cogar, Spiritum ſanctum dictaſſe omnia verba Luthero, cujus Spiritus non eſt alius, niſi ſanctus, verax, conſtans, & invictus.

Ad §. CXVII. *ad mores Leonis pertinentia)* Ex allegata Varillaſii *Hiſtoria Florentina*, de moribus Leonis qvædam excerpere non abs re viſum eſt. Cardinalitiam dignitatem adeptus eſt *Johannes Mediceus* (qvi poſtea *Leonis X.* nomen ſumſit) contra legem, plus qvam qvinqvaginta Pontificum tempore ſtabilitam, ne qvis minorennis Cardinalis fieret; ſed hanc Innocentius VIII. Papa violare non dubitavit, ut filio ſuo (ante ſacerdotium enim plures liberos genuerat) nuptias cum *Laurentii Medicei*, qvi Florentinis imperabat filia, Johannis ſorore, procuraret. *Lib. III. p. 141.* Hæc erat ad tantum munus vocatio, Romam deinde, evocatum ex Academia Piſana admodum juvenem miſit Pater, plusqvam regio luxu ornatum & comitatum, libro etiam a ſe ipſo (ut erat regnandi & hominum ingeniis dextre utendi pe-

di peritiſſimus) conſcripto inſtruxit *p. 148.* inter Magiſtros ei dederat *Angelum Politianum* ab eruditione qvidem ſatis laudatum, ſed & infandis vitiis famoſum, qvæ tandem ei exitium attulerunt. *Vide Lib. III. p. 196.* Dejecto fratre ſuo Petro a Florentinorum dominatu & mutato Italiæ ſtatu per Caroli VIII. Galliæ Regis expeditionem, cum juvenibus aliis duodecim peregrinantis eqvitis habitum ſumſit, & Germaniam & Galliam percurrit, eo vitæ & morum genere, qvo tales uti ſolent. *Lib. V. p. 220.* Reverſus Romam circa primum ſeculi XVI. annum, favorem Alexandri VI. tunc Pontificis ambire cœpit, variisqve tandem artibus Cardinalis qvem *Nepotem* vocant (juvenis corrupti) animum ſibi adjunxit, magiſter omnium voluptatum & elegantiarum, qvæ in venatione, conviviis & Muſica qværuntur. Utebatur autem ſolertiſſimo earum rerum miniſtro aulæ ſuæ præfecto, Bibiana *Lib. V. p. 225.* cujus induſtriam poſtea Galero Cardinalitio remuneratus eſt. Interim mortuo Cardinali illo nepote, ante patruum, ſpes hujus amicitia enitendi decollavit, magnoqve ære alieno ex luxu contracto in anguſtias incidiſſet Johannes, niſi illi ſucceſſor Alexandri, Julius II. in odium Gallorum (qvi Florentinos, poſt ejectos Mediceos libertate utentes protegebant) patrocinium præſtitiſſet. *d. l. p. 229.* Hinc per occaſionem narrat Varillaſius, objectum tunc non ſolum a Gallis Simoniæ crimen Julio fuiſſe, per qvod ad Papatum aſcenderit, ſed & hoc, qvod Cæſarem illum Borgiam, Ducis Valentini titulo ornatum ſibi conciliaſſet, patrem ejus ſeſe profitendo: genuiſſe enim ſe illum dicebat ex eadem concubina, qva Alexander utebatur, decepto hoc, ut ſe Cæſaris patrem eſſe crederet. *p. 230.* Exorto inde Schiſmate inter *Julium* & ſeptem Cardinales, qvi Piſanum Concilium convocaverant, Johannes Julii partes non ſecutus ſaltem eſt, ſed & valide juvit, collectis amicorum ope militibus, & excitatis factionibus qvibus effectum eſt, ut Piſani Gallorum præſidium oppreſſerint, Cardinales Papæ adverſantes inde fugerint *(p. 234.)* & Florentia tandem ſub Mediceorum dominatum redierit. Interim in celebri illa ad Ravennam pugna, Johannes, Legatus Julii captus eſt, ſed ea fuit ejus induſtria ut adjutus a Julio patrueli illo ſuo notho tunc eqvite Rhodio (qvi in Mediceam familiam adſumtus, Cardinalis & poſtea Pontifex factus eſt Leonis ſucceſſor) res Pontificis reſtabiliret. *(p. 235. 236)* Abſolutionem enim Gallicis militibus, a Julio II. excommunicatis, obtulit, ea con-

conditione, ne militare adverſus Pontificem pergerent, & ſic ad exercitus diſſolutionem magnum momentum attulit. Tam felix etiam fuit, ut cum in Galliam transferendus eſſet, ubi perpetuam captivitatem inſtare ſibi videbat, cuſtodum manus magno licet cum periculo ſuo, evaderet (*p. 239. & ſeqq.*) Inde Pontificis & Hiſpanorum ope expulſis adverſæ partis proceribus ex diuturno exilio cum agnatis Florentiam rediit, priſtinumqve familiæ ſuæ dominatum inſtauravit. (*p. 216.*) Inter prima Florentiæ acta fuit, ut famoſum illum Nicolaum Machiavellum, qvia contrariæ factioni adhæſerat, torturæ ſubjici fecerit, dein, cum nulla ab eo ſecreta explorare poſſet, in amicitiam receptum, ob ingenioſas, qvibus excellebat, facetias amaverit, & penſione larga conduxerit, ad hiſtoriam Florentinam ſcribendam (*p. 248.*) Eundem magiſtrum Theatricarum repræſentationum habuit, qvibus poſtea Romæ indulſit. (*d. Lib. V. p. 2.*) Mortuo Julio II. Johannes Romam, ſed tardiſſimo itinere, profectus eſt, laborabat enim fœdiſſimo ulcere in inguine *Lib. VI. p. 253.*) A duobus Aſtrologis *Marſilio Ficino* & *Emſmo* qvodam Germano prædictum ei Pontificatum fuiſſe traditur *p. 254. & ſeqq.* ubi & Bibianæ artes ad ſuffragia Cardinalium hero ſuo acqvirenda, referuntur, & ſpeciatim, ut peſſimus rupti ulceris odor electionem maturaverit (*p. 259.*) *Leonis* nomen aſſumſiſſe perhibetur, qvia mater eum utero gerens, ſomniaverat, ſe Leonem ingentem ſed plane mitem in altari Eccleſiæ parere (*p. 258.*). Julium inde agnatum mox natalibus reſtituit, & pileo Cardinalitio, qvem ipſe geſſerat, & paulo poſt Archiepiſcopatu Florentino honoravit: *p. 260.* theſaurum a Julio II. collectum ad æs alienum ſuum diſſolvendum impendit. *p. 259.* Juliano fratri ſororem Ducis Sabaudiæ uxorem pactus eſt. Adſcitis in miniſterium viris literatiſſimis, qvos ſemper, ipſe etiam eruditus, coluerat, interqve eos *Petro Bembo* & *Jacobo Sadoleto*, magnos applauſus apud eum ordinem hominum meruit, apud populum etiam ſtatuas, & arcus triumphales, qvia theatricis ludis omnes oblectabat. Inter primas repræſentationes fuit *Penulus Plauti*, per biduum actus, ſumtu immenſo & geſtibus turpiſſimis, qvos tamen nemini ſcandalo fuiſſe narrat autor, *p. 261.* Tales enim mores erant ſeculi & Cleri, & hæc pax atqve felicitas Chriſtianæ Reipublicæ, qvam extollit Maimburgius. Ambitionis haud vulgaris documentum eſt,

qvod

Digitized by Google

qvod de Ducatu Mediolanenſi Juliano fratri ſuo acqvirendo conſilia cepit, morte tamen hujus diſturbata. *p. 264.* Cætera ejus cum Gallis & Hiſpanis varie geſta & ut Urbini Ducatum vi ſubactum fratris filio Laurentio Mediceo juniori tradiderit, aliunde nota ſunt, qvanqvam qvædam minus cognita legi poſſunt *a p. 254. ad 275.* Horribilia ſunt qvæ de conjuratione qvinqve Cardinalium contra Leonem narrantur *a p. 275. ad 286.* qvibusqve ſuppliciis & pœnis eos eorumqve complices affecerit; invento etiam tunc exemplo Romæ inſveto, ut pecunia mulctarentur qvi delinqverent. Hæc ignoraſſe oportet Lutherum, qvi Leoni multum condoluit de periculo iſto a Cardinalibus ſtructo. Inter conjuratos erat *Adrianus* qvidam humili loco Corneti (qvod eſt Tuſciæ ad mare oppidum) natus, unde cognomen ſumſit, & per omnes gradus ad Cardinalitiam dignitatem aſcenderat. Hic magum diſſimulata perſona conſulens cum didiciſſet Leonem brevi moriturum & aliqvem ei, cui Adriano nomen eſſet, virum doctum ſed plebeji generis (id qvod de *Adriano Ultrajectino* eventus probavit,) ſucceſſurum eſſe, prædictionem de ſe ſumma cum veriſimilitudine interpretatus eſt, eaqve ſpe cæteris Pontifici mortem per venenum machinantibus magno malo ſuo ſeſe adjunxit. *p. 276.* De luxu & liberalitate Leonis, qva ſingulis diebus crumenam aureis plenam in donationes promiſcuas evacuabat vide *p. 292.* de corruptis Cardinalium moribus ad Pontificiarum venationum aliarumqve voluptatum ingenium *p. 293.* de licentia & ſumtu theatrorum. *ibid.* Impiæ delectationis qvam captabat, ſi qvos vanitate mentis imbecillæ elatos, ita poſſet corrumpere, ut pro fatuis exagitari ſe paterentur, duo exempla admodum ridicula de muſico, & de Poeta qvodam referuntur *p. 294. 295.* de ſcurris & paraſitis ejus inter qvos & monachus erat, vide *p. 297.* ſupplet autor (ut ait) neglectum Paulo, Veneto, qvod diplomata indulgentiarum in Germania miſerit, qvibus pro uno aureo ingreſſus in cœlum vendebatur, *p. 294.* neglexit fabricam S. Petri, & porticum Vaticani palatii ædificare maluit, picturis celeberrimi Raphaelis urbinatis exornatam Aulæa in Belgio fieri curavit, qvorum qvantum ad unum conclave ornandum reqviritur pretium ad ſeptuaginta aureorum millia aſcendit, *p. 299.* Bibianæ illi Cardinali, de qvo dictum eſt, voluptatum ingenioſo magiſtro qvod Legatus in Gallia ad pontificis ſecreta prodenda corrumpi ſe paſſus eſſet, ad menſam invitato offam venena-

Digitized by Google

tam porrexit, ex qva ſubito, cum domum rediiſſet, mortuus eſt, *p. 300.* Vitæ generi mors Leonis reſpondit. Narrat autor, immodico gaudio adeo elatum fuiſſe, cum in venatione nuntium acciperet, Gallos Mediolano pulſos eſſe, ut febri corriperetur, inde, ut ſolebat, pilulis aloeticis uſum, & hauſto vino, non ſine ſuſpicione veneni, deceſſiſſe. d. 13. Decembr. 1521. anno ætatis 47. vigente & robuſto corpore. Cum cadaver ante ſepulturam a domeſticis negligenter cuſtodiretur, mures odore ungventorum allecti, naſum ei arroderunt, ut velata facie inter exeqvias exponi debuerit. *p. 302. ad. 308.* Hæc de Leone etſi aliena a ſcopo videri poſſent, ideo tamen ex autore, cujus ſtylus contra Lutheranos conductus eſt, exhibeo, ut paralleliſmum ex iis facere poſſint, qvi omiſſis corvis columbarum cenſuram inſtituunt, & ex Lutheri moribus exſculpunt, per qvæ doctrinam ejus ſuſpectam faciant. Invenient in Leone, qvæ ſi conciliare cum perſona poſſunt, qvæ vicarium Chriſti in terris caput, & ſponſum Eccleſiæ, veritatis oraculum, ſummumqve & divinum hæreſium judicem repræſentare debebat, næ illos rhetorum artem perfectiſſime callere oportet. Certe ſi in qvo alio pontifice in hoc utiqve verendum eſt *ne fides Petri ceſſaverit.* Sed bene eſt, qvod neqve Capitis talis exiſtentia ad Eccleſiæ ſtatum reqviratur, neqve a Prælatorum moribus pendeat veritas Doctrinæ, ita ut ſub Caipha etiam reperiri potuerit Nicodemus & Joſephus Arimathienſis, aliiqve fideles Deo noti, donec corruptæ Synagogæ compages diſſolveretur. Qvanto minus nocebunt, ſi qvi fuere Lutheri nævi, Reformationi Eccleſiarum, qvæ illum neqve pro capite aut Patriarcha, imo ne unius qvidem vel oppidi vel pagi parocho agnoverunt, ſed ut vocem clamantis in deſerto, & pœnitentiam, atqve Evangelium prædicantem ſuſceperunt, catenus illi obſecuti, qvatenus dogmata ejus cum ſupremi paſtoris JeſuChriſti voce concordare pro conſcientia qvisqve ſua judicabant, deinde ſingulæ regiones aut civitates politiam Eccleſiæ talem ſibi conſtitutum ibant, qvalem ſtatui rerum ſuarum & temporum rationi convenientem & utilem judicarunt, agnita jam & vindicata libertate ſua, a potentatu, per ſeculorum barbariem & infelicitatem in Eccleſiam invecto, & ad abuſuum & corruptelarum apicem tunc perducto; qvod fatentem mox audiemus Leonis ſucceſſorem. Hæc occaſione hiſtoriæ de vita & morte Leonis hic dicenda occurrerunt. Qvæ de Eraſmi erga eum adulatione notata ſunt, pluribus ejus

dictis

Digitized by Google

dictis probari poſſunt, ſed non niſi unum ſubjungam ex *dedicatione Epiſtolarum Hieronymi* anno 1515. ſcripta his verbis: Senſit ilico mundus Leonem gubernaculis rerum admotum, repente ſeculum illud plus qvam ferreum in aureum verſum: ac tanta tamqve fatalis ſubito rerum omnium commutatio, ut nemini non palam eſſet, hæc autore Deo geri. Compoſitæ bellorum undæ, cohibitæ Principum inter ipſos minæ, acerbis odiis diſſidentes maximorum Regum animi in Chriſtianam adacti concordiam, ſublatum pernicioſiſſimum illud ſchiſma, (Julii intelligit & Piſanorum) & ita ſublatum tam ingens malum, ut ne cicatrix qvidem ſuperſit. Qvam vana hæc fuerint ſeqventium annorum geſta oſtendunt.

Ad §. CXIIX. *Interea novos prophetas*) Cum inter hodiernas Eccleſiæ afflictiones etiam fanaticorum nec numerus nec magna deſit temeritas, divinas revelationes fingentium, haud abs re erit paulo accurratius annotare qvid *Melanchthoni* & *Luthero* negotii creaverint iſtiusmodi homines. Abſens erat & in arce latitabat Lutherus, cum iſti qvos in commentario nominavi, Zviccavia Wittebergam venirent. Accidit autem non Caroloſtadio ſolum ſed & ſagacioris ingenii & reconditioris doctrinæ viro Philippo Melanchthoni, renaſcente tunc veritatis Evangelicæ luce, poſt tot ſeculorum ſcholaſticas tenebras, id fere, qvod iis ſolet qvi intempeſta nocte iter faciunt, ut qvamcunqve nubeculam lucidiorem pro luna, fatuos etiam ignes pro lampadibus habeant, donec intentiori obſervatione verum ab apparenti diſcreverint. Qvid Philippus ad Lutherum ſcripſerit, etſi epiſtola, qvod ſciam, non extet, ex reſponſo tamen Lutheri die Antonii ſeu 17. Jan. 1522. dato (ex qvo aliqva allegavi) facile conjicitur: juvat tamen plura ex eo adſcribere: Venio ad Prophetas, ac primum non probo tuam timiditatem, cum & majori tam ſpiritu, qvam eruditione polleas qvam ego. Ac primum cum teſtimonium perhibeant de ſe ipſis, non ſtatim audiendi ſunt, ſed juxta conſilium Johannis, Spiritus probandi. Habetis conſilium Gamalielis, *differendi*, nihil enim adhuc audio ab eis dici & fieri, qvod Sathanas non qveat præſtare vel æmulari. Tu autem ex mea parte hoc explores, an vocationem ſuam poſſint probare. Neqve enim Deus unqvam aliqvem miſit, niſi vel per hominem vocatum, vel per ſigna declaratum, ne ipſum qvidem Filium. Prophetæ

„ olim ex lege & ordine Prophetali jus habebant, ſicut nos modo, per homines. Prorſus nolo eos recipi, ſi nuda revelatione ſeſe vocatos adſerant, cum nec Samuelem qvidem vellet loqvi Deus, niſi per autoritatem conſciam Heli. Hoc primum ad publicam docendi functionem pertinet. Jam vero privatum ſpiritum explores etiam, qværas num experti ſint ſpirituales illas anguſtias, & nativitates divinas, mortes, infernosqve; Si audieris blanda, tranqvilla, devota (ut vocant) & religioſa, etiamſi in tertium cœlum ſeſe raptos dicant, non approbabis. Qvia ſignum filii hominis deeſt, qvi eſt βάσανος probator unicus Chriſtianorum, & certus ſpirituum diſcretor. Vis ſcire locum, tempus, modum colloqviorum divinorum? Audi; *Sicut Leo contrivit omnia oſſa mea.* Et, *projectus ſum à facie oculorum tuorum.* Et, *repleta es malis anima mea, & vita mea inferno appropinqvavit.* Non ſic loqvitur majeſtas (ut vocant) immediate, ut homo videat, imo, *non videbit etiam homo & vivet.* Et, *ſtellam parvam ſermonis ejus non fert natura.* Ideo enim per homines loqvitur, qvod loqventem ipſum ferre omnes non poſſumus. Nam & virginem turbavit angelus, ſic & Danielem, ſic & Jeremias qveritur, *corripe me in judicio, & non ſis tu mihi formidini.* Et qvid plura? Qvaſi Majeſtas poſſit cum vetere homine loqvi familiariter, & non prius occidere atqve exiccare, ne fœteant odores ejus peſſimi, cum ſit ignis conſumens. Etiam ſomnia & viſiones ſanctorum ſunt terribiles, ſaltem poſtqvam intelliguntur. Tenta ergo, & ne Jeſum qvidem audias glorioſum, niſi videris prius crucifixum. Paulo ante Philippus ad ipſum Saxoniæ Electorem 1522. die Johannis Evangeliſtæ de adventu fanaticorum literas dederat, qvas qvoniam in Epiſtolarum libris non reperio, neqve ab aliis editas obſervavi, ex avthentico, qvod Lipſiæ aſſervatur huc tranſcribemus: „ Illuſtriſſimæ Celſitudini veſtræ gratiam ac pacem Chriſti opto. Boni conſulat Celſitudo veſtra, qvod ad eam ſcribere auſus ſum: cogunt enim hoc tempore res ſummæ & periculoſiſſimæ, qvæ ſollicitudinem & curam Celſ. V. magnopere deſiderant. Eſt autem hæc cauſa, qvam proponere oportuit. Non ignorat Celſ. V. qvam multæ, variæ & periculoſæ diſſenſiones de verbo Dei in urbe Celſ. V. Zviccavia excitatæ ſint. Sunt & illic in vincula conjecti, qvi, neſcio qvæ novarunt. Ex horum motuum auctoribus huc advolårunt tres viri, duo lanifices, literarum rudes, literatus tertius eſt. Audivi eos; mira ſunt, qvæ de ſeſe prædicant,

Digitized by Google

cant, miſſos ſe clara voce Dei ad docendum, eſſe ſibi cum Deo familiaria colloqvia, videre futura; breviter, viros eſſe Propheticos & Apoſtolicos: qvibus ego qvomodo commovear, non facile dixerim. Magnis rationibus adducor certe, ut contemnere eos nolim, nam eſſe in eis ſpiritus qvosdam, multis argumentis adparet, ſed de qvibus judicare præter *Martinum* nemo facile poſſit. Proinde cum vertatur hic Evangelii periculum, Eccleſiæ gloria & pax, modis omnibus efficiendum eſt, ut his hominibus *Martini* copia fiat: ad hunc enim provocant. Non ſcriberem ad Celſ. V. niſi rei magnitudo poſtularet, in tempore maturari conſilium. Cavendum enim eſt ſimul ne occupemur a Satana. Dominus conſervet Celſ. V. longævam pro ſalute Eccleſiæ ſuæ, Illuſtriſſimæ Celſ. V. deditiſſimus *Philippus Melanchthon.* Inſcriptio eſt: *Illuſtriſſimo ac ſapientiſſimo Principi D. Friderico Saxoniæ Duci Electori, Lucernæ Iſrael, Domino ſuo clementiſſimo.* Patet hinc inter maximas reditus cauſas Luthero fuiſſe, ut fanaticis his reſiſteret, qvanqvam Elector Philippi rationibus non moveretur, ut Lutherum accerſeret. De trepidatione autem pariter & de lenitate Philippi erga eos homines multa narrat Camerarius in *vita ejus.* Vide *p. 44. & ſeqq. Marcum* ſane *Stubnerum*, qvi literatus erat, hoſpitio excepit, pueros qvosdam informandos dedit, multasqve ejus ineptias tulit, nec dimiſit eum niſi poſtqvam reverſus Wittenbergam Lutherus *Marcum* illum & collegam *Martinum Cellarium* habito colloqvio repreſſiſſet, ut eodem die oppido exceſſerint. Hoc ita narrat Camerarius *p. 51.* Reverſio Lutheri incidit In Nonarum Martii dies Anni Chriſti M. D. XXII. qvibus diebus conciones eo habente omnia conqvieſcebant, & audientes, cum ſingularem facultatem explicandi ſuſceptas res, tum dicendi vim, tum etiam virtutem atqve fortitudinem admirabantur & reverebantur autoritatem. Interrogatus tunc unus ex Marci familiaribus, ecqvid Doctorem eſſe Lutherum egregium judicaret? Imo, inqvit, angeli non hominis vocem mihi audiiſſe videor. Sed Marcus iis diebus aberat, cum neſcio qvo qvarumve rerum cauſa diſceſſiſſet. Mox tamen hic ſe Wittenbergam ad ſuum, qvem ibi habebat, gregem recepit. Qvi rurſum ad ipſum confluere, & opiniones hauſtas inter ſe confirmare, & Marco ad retinendas & defendendas eas animos hortando addere. Inqve omnibus maxime & ardentiſſime M. Cellarius. Placuit igitur Martinum Lutherum accedi, & ei ſummam doctrinæ

Digitized by Google

exponi. Ægre Lutherum hoc conceſſiſſe reſcivi. Sed tandem certo die & hora fecit poteſtatem Marco ad ſe veniendi, ſolo Philippo Melanchthone ſibi adhibito, cum Marcus Cellarium & alterum qvendam ex ſuis adduxiſſet. Audivit Lutherus placide narrantem Marcum ſua. Cum dicendi finem feciſſet, nihil contra illa adeo abſurda & futilia diſſerendum ratus Lutherus hoc modo monuit: Viderent qvid agerent: nihil eorum qvæ commemoraſſent ſacris literis niti, commentaqve eſſe cogitationum curioſarum, aut etiam fallacis & fraudulenti ſpiritus deliras & pernicioſas ſubjectiones. Ibi Cellarius & voce & geſtibus veſanis, cum & ſolum pedibus & propoſitam menſulam manibus feriret, exclamare & indignari, auſum eſſe Lutherum ſuſpicari tale aliqvid de divino homine. At Marcus paulo ſedatior, ut ſcias, inqvit, Luthere, me ſpiritu Dei præditum eſſe, ego, qvid in animo tuo conceperis, ſum indicaturus, idqve eſt: Te incipere inclinari ad hæc ut meam doctrinam veram eſſe credas. Cum Lutherus, ut ipſe poſtea dixit, iſtam dedita opera ſententiam cogitando eſſet complexus: increpet te Deus Satana. Poſt hæc plus verborum faciendum Lutherus non putavit, & minantes glorianteſqve eos dimiſit, ac neſcio qvid pollicentes de mirabilibus effectionibus, qvibus probaturi ſua eſſent, cum hoc modo dixiſſet: Is Deus qvem ego veneror & colo, facile veſtra numina, ne qvid tale efficiatur, coercebit. Eo die oppido illi exceſſerunt, & Chembergo diſtante paſſibus amplius milibus qvinqve, literas plenas maledictis & execrationibus ad Lutherum miſerunt, de qvibus longiorem eſſe narrationem hanc meam non decet. De Ciconia autem & Marco ipſo qvid factum ſit, & qvid ipſi amplius conati, qviqve exitus vitæ eorum fuerint, non habeo compertum, deqve eis narrata atqve prodita ſcio neqve temporibus neqve perſonis conſentanea. *Hæc Camerarius.* *Ciconiam* in monaſterio qvodam Bavariæ interiiſſe qvidam memorarunt; de *Marco* nihil certi invenio. *Cellarius* in Pruſſia errores propagans in carcerem incidit, elapſus inde, Baſileam ſe contulit, ibiqve Latino cognomine in Græcum detorto Borrhaus dictus, ſaniora docuit & ſcripſit, referente Sculteto in anno 1521. Extat *Lib. II. pag. 92.* Lutheri Epiſtola, ſed ſine die ad Spalatinum, in qvo de Nicolao & aliis hæc habet: Fuit apud nos Princeps Prophetarum *Claus Storck* incedens more & habitu militum iſtorum qvos Lands-Knecht dicimus, adjuncto alio in longa tunica, & D. Gerardo Colo-

Colonienſi. Et homo per omnia ferme diſſentit Marco & Thomæ, nihilqve tractavit, niſi de Baptiſmo parvulorum; Videturqve ſpiritu levitatis ferri, qvi nec ipſe magnifaciat, qvæ ſentit. Sic ludit Satan in hominibus. *Thom. Munzerus* eo tempore Alſtedii in Thuringia paſtor erat, eosdemqve errores, ſed tunc paulo tectius diſſeminabat. De hoc Lutherus ad Spalatinum anno ſeqventi 1523. hæc ſcribit: Alſtadii Qvæſtorem, cum apud me eſſet, monui, ut Thomæ Prophetæ ſpiritum ab ſe alienaret, ſi qvid interim actum eſt ignoro. Ego plane ſpiritum iſtum, qvisqvis ſit, non qveo ferre. Laudat mea (ut Thomas ipſe ſcribit,) & tamen contemnit, & alia majora qværit. Deinde ſic abſurdis & inuſitatis extra Scripturam verbis & orationibus loqvitur, ut phreneticum & ebrium credas. Nos fugit & congredi non vult, & tamen ſeſe mire jactat. Rogavi itaqve Qvæſtorem ut urgeret hominem ad conferendum nobiſcum ſuam doctrinam, neſcio an efficiet. Noſter ſpiritus talis non eſt, qvi metuat audiri & conferri cum omnibus etiam malis & bonis ſpiritibus. Omnium maxime memorabile eſt qvod de Friderico Electore occaſione horum fanaticorum narravit Spalatinus in *hiſtor. MS.* magnumqve inde pietatis, qva Princeps ille præditus fuit argumentum haud immerito ſumſit. Merentur Spalatini verba Germanica referri: Da auch die elenden Schwarm-Geiſter/ Nickel Storck und Marx von Elſterburg/ abweſens Doctor Martinus Luther/ welcher noch in ſeinem Pathmos ſteckte/ ſich gen Wittenberg begeben/ und ſchier all Unglück angerichtet/ auch faſt die Gelehrteſten und Fürnehmſten betrübt hätten/ derhalben auch S. Churfl. Gn. etliche Hochgelahrten gen Pretyn erforderten/ der Sachen mit GOttes Hülffe zu rathen. Da es nun zum Rathſchlag kam/ und S. Churfl. Gn. ſeiner Räthe und Diener/ ſo ſie bey denſelben Händeln leiden kunten/ Bedencken gehöret hatten/ ſagt S. Churfürſtl. Gn. unter andern dieſe harte Worte mit groſſem Ernſt: **Das iſt ein groſſer wichtiger Handel/ und den ich/ als ein Leye/ nicht verſtehe. Nun hat mein lieber GOtt meinem Bruder und mir eine ziemliche Armuth gegeben/ wenn ich nun die Sachen verſtünde/ ehe ich wolte mit Wiſſen gegen GOtt handeln/ ehe wolte ich einen Stab an meine Hand nehmen und davon gehen.** Ob welchen Worten Seiner Churfürſtl.

fürſtl. Gn. Räthe und Diener / ſo dazumal verhanden / ſich mit groſ-
ſer Verwunderung entſetzten / und gewißlich ſein Hertz iſt auch alſo
" geſtanden biß an ſein Ende. Senſus eſt: Cum fanatici illi *Nicolaus
" Ciconia* & *Marcus (Stubnerus)* Elſterbergenſis (opitulum eſt Voigtlan-
" diæ) abſente & in Pathmo ſuo latente Luthero Wittembergam veniſ-
" ſent, multas turbas feciſſent, & fere doctiſſimum & potiſſimum qvem-
" qve pervertiſſent; Elector qvibusdam ex doctioribus BRETINAM (op-
" pidum prope Liechtenbergam) evocatis deliberavit, qvomodo Dei o-
pe malo occurri poſſit. Intellectis igitur eorum qvos adhibuerat
" conſiliis inter alia (*cum ſcilicet res dubia videretur & metuendum forte
aliqvi dicerent, ne temeraria iſtorum hominum condemnatione in ſpiri-
" tum Dei peccaretur*) in hæc verba ſumme notanda Princeps prorupit,
" ut diceret: *Hac cauſa graviſſima & difficilima eſt, qvam ego, ut Laicus,
" non intelligo. Dedit fratri meo & mihi Deus mediocres opes, ſed ſi rem
" recte intelligerem, nollem ſane ſciens Deo adverſari, imo prius qvam id fa-
" cerem, arrepto baculo abire*, id eſt, omnia deſerere. Mirati hæc ſunt
" cum ſtupore conſiliarii & miniſtri, qvi aderant: & profecto iſta mens
Principi ad extremum usqve vitæ terminum fuit. *Hæc Spalatinus*; qvi deliberationi interfuit. Unde profecto colligi poteſt, qvam ſeria fuerit Principis hujus de ſalute animæ ſollicitudo, & qvam non præcipitanter aut utilitatis reſpectu, ut malevoli arguunt, in religionis negotio proceſſerit.

Cum bona, uti ſpero, lectoris venia, addam hic judicium Theologi aulæ Electoralis primarii, ob pietatem & doctrinam merito æſtimatiſſimi *D. Philippi Jacobi Speneri*, in explicatione Germanica *Evangelii Dominicæ poſt Circumciſ. Matth. II. 15.* cui junxit dictum *Hebr. I. 2. 3.* Ibi cum de apparitionibus & inſpirationibus ante & poſt Moyſis tempora, & circa initia Eccleſiæ Novi Teſtamenti dixiſſet, de noſtris tandem temporibus hæc docet: Qvod vero ad tempus Novi Teſtamenti poſt Chriſtum & ad nos usqve attinet; notandum (1.) immediatas apparitiones & immediata & revelantia ſomnia neqve promiſſa admodum nobis, nec neceſſaria eſſe. Ab initio qvidem tempore Chriſti & primæ Eccleſiæ ex iisdem cauſis, qvæ in Veteri Teſtamento apparitiones freqventiores exigebant, Deus etiam nonnunqvam extraordinario illo medio uſus eſt, ſed ceſſare id una cum miraculis cœpit, poſt-
qvam

qvam additis Novi Teſtamenti Libris totus Canon & qvantum Deus in verbo ſuo manifeſtare voluit impletus, & finis revelationibus immediatis datus fuit.. Qvia ergo ſingularem promiſſionem, qvod Deus iſto modo nobiſcum acturus ſit, non habemus, neqve adeo cauſæ, propter qvas Deus in Veteri Teſtamento ſæpius illo uſus eſt, ſuperſunt, recte ex his omnibus concludimus, non eſſe voluntatem Dei, ea ratione ſæpe nobiſcum agendi: contenti itaqve ſimus luculenta revelatione verbi ſui irrefragabilis, & ex illo provenientis operationis S. Spiritus in cordibus fidelium; qvi veritatem Scripturæ, & neceſſariorum ex ea myſteriorum in illis ſigillat. Ita & Chriſtus ipſe animabus ſe manifeſtat, ut dicit *Joh. XIV. 21. Qvi habet mandata mea & ſervat ea, ille eſt qvi diligit me; qvi autem diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum*: Fit hoc interna ipſius & Spiritus ſui operatione, per qvam ſentimus & agnoſcimus, qvæ in verbo audivimus.. (2.) Si qvis apparitiones & revelationes jactat, ad probandos articulos fidei extra Scripturas, novosqve qvos Chriſtus non docuit, in medium proferendos, & credendi neceſſitatem urget, qvia id ipſe dicit, & ſe pro immediate illuminato venditat, neqve obligatum ſe agnoſcit, ad conſcientias hominum, per externum verbum Dei convincendas; de eo abſqve dubio & confidenter dicendum, qvod falſa jactet. Verum enim eſt de qvo Paulus gloriari ſuo tempore potuit *Act. XX. 27. annunciavi vobis omne conſilium Dei.* Itaqve aliud conſilium, de via nempe ſalutis expectari non debet. Paulus enim (unus tamen eorum per qvos Chriſtus locutus eſt) non qvædam ſaltem ſed *omnia conſilia Dei* annuntiavit. Ideo tempus Novi Teſtamenti *noviſſimum* dicitur, qvod modus colendi Deum & adipiſcendi ſalutem nec mutari, nec aliqvid novi, iis qvæ ab initio revelata fuerunt, accedere debeat, etſi prioribus temporibus non unus ſemper cultus divini ordo fuit. Sic concludit Spiritus Sanctus *Apoc. XX. 18. Si qvis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto.* Hoc veluti ſigillum eſt Scripturæ a Spiritu S. appoſitum. Qvicunqve ergo novum in Scriptura non contentum fundatumqve articulum fidei tradit, ex ſomnio ſuo & apparitione, ſive ſe Chriſtum, vel angelum, vel animam defuncti nominet, (qvi apparet) is a diabolo deceptus eſſe confidenter dicatur; hæc eſt Pauli ſententia *Gal. I. 8. Licet nos aut angelus de cælo evangelizet vobis præter qvam qvod evangelizavimus vobis,*

„ anathema ſit. Repetit id, ut accurate obſervemus, & a periculo nobis caveamus, ſi ſalutem noſtram novis ejuſmodi revelationibus confidere, aliamqve viam ad cœlum diſcere vellemus, qvam cujus veritatem Chriſtus nobis ſemel demonſtravit. His acqvieſcimus: *habemus enim firmiorem ſermonem propheticum. 2. Petr. I. 19.* Ad hunc non vero ad novas apparitiones remittimur, niſi in fraudem incidere velimus. (3.) Si vero non articuli fidei, ſed alia ſunt, qvæ vel nos vel alios, aut Eccleſiam in univerſum attinent, ad implementum veterum vaticiniorum in circumſtantiis qvibusdam ſpectantia, vel per qvæ ad bona, alias cognita ſit adhortatio, & ſi qvæ ſunt ejuſmodi; nolumus Deo manus qvaſi ligare, ne tale aliqvid ex ſanctis nobisqve ignotis cauſis etiam nunc extra ordinem facere poſſit, (licet ordinarie per immediatas viſiones nobiſcum agere jam non velit.) Exempla forte etiam reperiuntur, ubi Deus adhuc veluti radios prophetici luminis ſeqventibus etiam temporibus effulgere fecit, oſtenditqve eadem ſe potentia & ſapientia eſſe extraordinarii aliqvid agendi. Ita & ſomnia magni momenti in ſuis vel aliorum negotiis, piis mentibus aliqvando obtigerunt, qvorum exitus & implementum aliqvid non vulgare demonſtravit; qvæ omnia rejicere & condemnare temerarium foret. Nihilominus pro dubiis & periculoſis æſtimamus, qvæ ſic jactantur, ideoqve ad vitandam illuſionem, accurate examinari merentur. Qvapropter & ii qvi talia ſibi putant contigiſſe, conſcientiam ſuam diligentiſſime explorare, & qvi narrari iſta audiunt, obſervare debent, ne in periculum incidant, arripiendi apparitionum loco propriæ phantaſiæ aut diaboli, qvi ſe in angelum lucis transformare novit, figmenta. Major eſt phantaſiæ vis, qvam putatur, neqve diaboli aſtus unqvam ſatis perſpici potuit. Nemo certe errabit, qvi illa non æſtimat, ſed usqve ad majorem evidentiam pro tentatione habet, niſi divina majeſtas indubitate in convincenda conſcientia eluceat. Sic enim veritati agnitæ contradici non poſſet, neqve contra Deum pugnandum, ſed qvicqvid ille manifeſte revelat, cum humili veneratione accipiendum eſt. Maturum piorum & divinitus ſapientium virorum judicium & examen ad illa reqviritur. Si qvid deniqve invenitur de qvo indubitate judicare, aut qvod ſtatim rejicere neqveamus, id non tollit regulam. Relinqvendum tunc eſt in medio, qvod non intelligimus, ne gravius, qvam putamus, peccemus, condemnando in qvibus nobis inſciis aliqvid divini

latere

latere poſſet. Nihil qvidem recipiamus, de qvo non convincamur, „ qvod divinum ſit: Qvæ vero ipſi dijudicare non valemus, aliorum re- „ linqvamus judicio, expectantes donec Deus ipſo eventu vel alio modo „ faciliorem judicandi facultatem dederit, vel ipſe potius rem deciderit. Qvi ſic ſubſiſtunt, dum lumen divinum in ejuſmodi rebus & vaticiniis „ non percipiunt, neqve tamen culpant qvæ non intelligunt, ſed ſi aliqva „ ſuſpicio rei divinæ appareat, Deo rem commendant, illi non peccant, „ etſi divinum fuiſſet, qvod pro tali nondum potuerunt agnoſcere. No- „ tanda hæc ſunt, qvia in communi vita aliqvando de talibus rebus diſſe- „ ritur, & Chriſtianos ſcire decet, qvid judicare de iis debeant. Sic ſtan- „ tibus rebus appariciones neqve expectemus neqve optemus; Optare- „ mus enim aliqvid præter ordinem Dei, ipſumqve cum maximo damno „ noſtro tentaremus. Sunt tamen homines qvi ante omnia deſidera- „ rent angeli alicujus apparitionem, ſed neſciunt in qvantum diſ- „ crimen incidere poſſent. Adde qvæ infra ex ipſo Luthero §. *176.* „ annotavi. „

Ad §. CXIX. *Caroloſtadii exceſſus.*) Inter maximos erat ſtultus zelus adverſus literarum ſtudia, & nimia infimæ plebis prenſatio. Curſitabat enim per cerdonum tabernas & de intellectu Sacræ Scripturæ eos conſulebat, ſimplicitatem vero ſuam opponentibus objiciebat dictum Chriſti *Matth. XI. 25.* de abſcondita a ſapientibus myſteriorum cognitione & revelata parvulis. Conceſſit etiam in pagum oppido vicinum *Segrenam*, & ruſticis laboribus ſeſe occupavit, neqve doctoris aut alio honoris vocabulo compellari amplius volebat, ſed vocari more plebejo *vicinus*, & ſuo nomine Nachbar Andreas. Studioſis nihil opus eſſe literatura dicebat, & opificia præferenda eſſe; qvo facto magna juventutis pars dilapſa eſt, & ſolitudo Wittembergæ facta: ſchola etiam puerorum deſerta & in officinam piſtoriam converſa. In judiciis, neglectis legibus humanis, ſecundum Moſaicas pronunciandum eſſe urgebat. Hæc & alia noſtri tradunt autores, inter alios *Frimelius* Diaconus Wittemberg. edita anno 1646. *hiſtoria oppidana*, de motibus Caroloſtadii & Sacramentariorum *pag. 6.* Cætera qvæ Maimburgius §. *bbb.* & §. *ccc.* de Melanchthone imprimis ex apoſtata Staphylo, & Ræmondo hauſit, carent fundamento; illud præſertim qvod ſcribit Melanchthonem Caroloſtadii dogmate commotum neglectis ſtudiis in officina piſtoris laboraſſe: ſpecies calumniæ

Digitized by Google

inde orta, qvod alius qvidam *Philippus* Rhetoricam Wittenbergæ docens eo veſaniæ venerit. Vide Selneccer. *d. l. pag. 116.* Suffecerunt interim Caroloſtadii fanatici motus ad peſſimam famam Evangelicæ doctrinæ conciendam, cum Lutheri & Enthuſiaſtarum dogmata & actiones non diſtingverentur ab adverſariis, aut a malignis cenſoribus, qvalis erat Eraſmus; qvi ut ex Epiſtolis eo tempore, aut non multo poſt ſcriptis patet, (& alibi jam monitum eſt) non ſolum in mores tumultuantium invectus eſt, ſed & vane metuit aut id metuere videri voluit, Lutheri doctrina futurum, ut bonæ literæ penitus interirent. Idem tamen magis ſerio (ut opinor) loqvens imputavit Pſeudomonachis, de qvibus ad Doctorem Sorbonicum *Lib. XIII. ep. 71.* qveritur, eosqve id agere dicit, ut cum Luthero lingvas ac bonas literas obruant. Sed neſcio an de progreſſu literaturæ gratulari magis Chriſtiano orbi, an de nimio ejus amore & abuſu veræ & ſimplici pietati Chriſtianæ noxio, conqveri debeamus. Adeo difficile eſt auream mediocritatem tueri, & vitare extrema. Inter alios intempeſtivi zeli impetus Caroloſtadii etiam hic fuit, qvod titulos doctorum & magiſtrorum penitus improbaret. Cum enim gradum Doctorum Weſtermanno & Godſcalco (ut alibi notabo) ut promotor, qvem vocant, contuliſſet, palam teſtatus eſt, ſe nullum poſthac in qvemcunqve gradum ſubvecturum eſſe, id ex Actis Facultatis adverſus *Job. Hornbeccium*, qvi Lutheri id narrantis fidem in dubium vocat confirmavit nuper *D. Majerus* in *notis ad tractatum Selnecceri*, & Lutheri verba Actis illis inſcripta adduxit, *pag. 136.* Lapſum Caroloſtadii ex nimia de ſe opinione ortum eſſe Selneccerus affirmat, ex ore Philippi audiviſſe ſe referens *pag. 205.* erupiſſe Caroloſtadium aliqvando præ arrogantia in hæc verba: *Non minus cupio magnus eſſe & magni fieri ac Lutherus eſt.* Addebat Philippus: *hac vox æmulationis, invidentiæ & ſuperbiæ fuit.* Cæterum a Munzeriano ſpiritu etſi excuſatum in colloqvio Jenenſi Caroloſtadium ſe habuiſſe fateatur Lutherus, abſolvere tamen illum poſtea non eſt auſus, ut patet ex literis ad Argentinenſes, & qvas ad Amſdorfium anno 1525. ſcripſit, *Lib. II. p. 251. & 280. b.* Obiter noto, tribui a Surio, qvem & Gallici ſcriptores ſeqvuntur, Caroloſtadio qvod primus omnium ex ſacerdotum ordine uxorem duxerit, ſed falli illos certum eſt, & in commentario nominavi, qvi primus fuerit. Cæterum prævidiſſe Lutherum multa qvæ moliebatur Caroloſtadius, ex literis ejus,

in

Digitized by Google

in arce, in qva cuſtodiebatur, ſcriptis, colligi poteſt, ſed remedium, qvia abſens erat, & ob violentiam ingenii ejus, invenire non poterat, itaqve ad Spalatinum menſe Auguſto 1521. ſcribit *Lib.I. epiſt. 241. ſinendum eſſe, qvia curſum ſuum remorari nolit.* Neqve reverſus ſincere corrigere hominem potuit, licet ſupplicibus precibus etiam, non ſolum minis, eum adoriretur. Vide *Lib.II. Ep.p.60.b.*

Ad §. *ddd. Qvi Lutheranus antea.)* Scriptores rerum Helveticarum ex Reformatis, & inter recentiſſimos *Hottingerus* minime concedunt Zvinglium Lutheranum fuiſſe; multa potius argumenta afferunt, qvod is Evangelicam puritatem perceperit & docuerit, anteqvam de Luthero qvidqvam inaudiviſſet. Excitatum tamen eum in Saxonia adverſus indulgentias diſputari intelligeret, ut majori conſtantia propoſito ſuo inſiſteret, non videntur negare, & colligitur id ex actis diſputationis cum Vicario Conſtantienſi aliisqve Tiguri habitæ. Anteqvam Lutheri nomen in Helvetia auditum fuiſſet, Evangelium ſe prædicaſſe ipſe Zvinglius commemorat: ſed id cum illis commune habuit, qvi ante Lutherum ſacras literas ad Weſſeli itemqve Eraſmi ductum Scholaſticis tricis præferebant. De publica vero oppugnatione abuſuum & errorum qværitur, qvam Zvinglio pro Luthero tribui non poſſe, ex Lutheranis non pauci demonſtrarunt.

Ad §. CXXVII. *In Additionibus dicam.)* Notas edidit *Emſerus* Lipſiæ excuſas d. 21. Sept. 1523. lingva Germanica, ſed horrida dialecto, præmiſſis pro more inſignibus ſuis caprigeris, inſulſisqve rhythmis: Fahr hin mein Bock in GOttes Geleith / *Vade caper mi, in conductu Dei &c.* præfationem adornat conviciorum & ſcommatum pleniſſimam, qvalibus etiam per omnes pene notarum lineas uſus eſt. Numerum errorum hæreticorum & mendaciorum in verſione Novi Teſtamenti a Luthero commiſſorum ad mille & qvadringentos computat. Cochleus paulo mitior in anno 1523. ab aliis ſupra mille, ab aliis pauciores annotari refert. Hieronymi inde verſionem ex conſtitutione Damaſi, ante annos plus mille Eccleſiæ propoſitam, tanti habitam eſſe prædicat Emſerus, ut nemo tam temerarius fuerit, qvi vel literam, nedum vocem in ea mutaverit, niſi id ſcribarum errore contigiſſet, qvoties ergo Lutherus ab hac vel unica diſceſſit vocula, toties hæreſis aut erroris reus eſt. Sed hujus culpæ complices non multo poſt habuit ipſos Pontifices & Theologos Romanenſes, qvi Latinam

Digitized by Google

" ſtris reqviritur,ſignificant,ſicuti in præfatione dixi.Qvod autem etiam
" fatuæ virgines fidem habuerint & in Chriſtum crediderint, inde patet,
" qvia una cum qvinqve prudentibus comparantur regno cœlorum id
" eſt Eccleſiæ,ſicut Gregorius aliiqve ſancti Patres unanimiter hanc pa-
" rabolam explicarunt. Cuilibet,credo, hæc absqve præjudicio legenti,appariturum eſſe,cum larvis pugnare Emſerum,& pro qvatuor mendaciis,qvæ Luthero impingit,ipſum bis qvater aut plures nugari & errare. Lutherus non negat opera reqviri, ſed vult ut præter eorum nudum actum, fides adſit, ex qva procedant, & qvidem fides ſalvifica; qvæ corda purificet, & ex gratia datur, adeoqve non eſt ſine amore; Emſerus vero de nuda notitia, aut de dono fidei miraculoſæ agit, qvæ utraqve absqve charitate eſſe poteſt; dein non electos & fideles,pro veris & propriis Eccleſiæ membris, ſed & virgines fatuas habet, id eſt, hypocritas, fide ſalvifica & efficaci carentes, & nomine ſaltem Chriſtianos. Qvoniam vero ad ea qvæ in epiſtolam ad Romanos adverſus Lutherum commentatus eſt, provocat, & inter præcipua controverſiæ capita merito refertur qvæſtio de juſtificatione, audiamus utrumqve de ea docentem. Et Lutherus qvidem vix alibi clarius & efficacius ſententiam ſuam, populariter licet, expreſſit, qvam in præfatione ad dictam epiſtolam: Liceat mihi (cum Latine qvod ſciam non extet) qvædam ex illa (alia occaſione a me verſa) huc transferre;
" & primo qvidem deſcriptionem fidei talem exhibet: Fides eſt viva &
" determinata fiducia de gratia Dei, tam certa, ut millies mortem pro
" hac oppetere parata ſit. Et hæc fiducia & cognitio divinæ gratiæ
" lætos, confidentes, & alacres nos facit, erga Deum & homines; hoc
" præſtat Spiritus Sanctus per fidem. Inde homo lætus & alacer fit
" ad benefaciendum & ſerviendum omnibus,& ad omnia patienda, pro
" amore & gloria Dei,a qvo tantam gratiam accepit: ita ut tam impoſ-
" ſibile ſit opera a fide divellere, qvam impoſſibile eſt flammam & lucem
" ab igne ſeparare. Caveas ergo tibi a falſa opinione & nugatoribus
" qvi ſibi ſapiunt,& de fide & operibus judicare volunt, ſtultiſſimi cum
" ſint. Roga Deum ut fidem in te operetur, alias, qvicqvid agas, in
" æternum non habebis fidem. Dein de certamine carnis & de neceſſi-
" tate bonorum operum ita loqvitur: Docet Apoſtolus,non ita nos libe-
" ratos eſſe per fidem a peccatis, ut otioſi, ignavi & ſecuri eſſe poſſimus,
" ac ſi nullum ſupereſſet peccatum. Adeſt omnino, ſed non imputatur

ad

ad damnationem, qvia fides adeſt, qvæ cum illo pugnat. Itaqve tota vita laborandum nobis eſt,ut corpus edomemus, concupiſcentias ejus mortificemus,membra ejus ſubjugemus,ut ſpiritui non vero cupiditatibus obſeqvantur, utqve morti & reſurrectioni Domini aſſimilemur, & baptiſmum noſtrum perficiamus, qvi mortem peccati & novam vitam ſignificat,donec a peccatis plane purgati, etiam corporaliter cum Chriſto reſurgamus, & æternum vivamus. Et hoc, teſte Apoſtolo, facere poſſumus. Hoc ipſe Paulus interpretatur: qvando enim dicit, non eſſe nos ſub lege, non id vult,ut legem non habeamus, aut ut faciamus qvæ lubet,ſed ut nemo absqve gratia in operibus legis verſetur, tunc enim regnaret peccatum per legem, qvia nemo per naturam favet legi, & hoc ipſo vehementer peccat. Gratia vero legem nobis acceptam facit,& abeſt hoc modo peccatum,qvia lex nobis non adverſatur, ſed nobiscum ſe conjungit. Hæc itaqve eſt vera libertas a peccato & lege,de qva Apoſtolus in capite hoc VI. ad finem uſqve tractat, nempe qvod ſit *libertas ad bene agendum, cum alacritate & voluptate, absqve coactione legis.* Libertas hæc ſpiritualis eſt, qvæ legem non tollit, ſed præbet & porrigit ea, qvæ lex exigit, nempe lubentiam & promtitudinem,qva lex contenta eſt: veluti ſi creditori cuidam obſtrictus eſſes, nec haberes unde ſatisfaceres, ab hoc duplici modo liberari potes, uno, ſi is chirographum tuum & rationes ſuas dilaceraret, ut nihil præſtare deberes: altero ſi tibi daret, qvo debitum ſolveres & rationes expungeres. His modis Chriſtus nos a lege liberavit. Non eſt itaqve libertas fera & carnalis, qvæ nihil præſtet,ſed qvæ multa & varia præſtat,a poſtulatione & obligatione tamen legis libera eſt. Qvid ad hæc Emſerus? vidit utiqve de qva fide tractet Lutherus, ſed obſtinatus in conceptas opiniones, & odio cæcus, ita in ſuo ad Epiſtolam prologo reſpondet,ac ſi non niſi de nuda notitia & confeſſione articulorum fidei,qvam & impii imo diaboli habent,qvæſtio eſſet. Ait enim: Hic Lutherus (ubi de Spiritus S. gratia ad implendam legem neceſſaria docet) non niſi fucum facit & catenam qvaſi nectit, ut falſum dogma de juſtificatione per ſolam fidem adſtruat. Hæc catena ut rumpatur, tertium membrum obſervandum eſt, ubi dicit, Spiritum charitatis nempe & promtitudinis ad impletionem legis non dari niſi per fidem, qvod ita intelligit, ut fides ſecum afferat charitatem & promtitudinem illam, & ubi fides eſt, ibi etiam ſeqvi charitatem &

Digitized by Google

„ opera. Hoc falſiſſimum & mendax eſt (Es iſt falſch und erlogen / ita enim pro urbanitate ſua hic & alibi freqventiſſime ludit) qvod enim „ fides non ſemper ſecum ferat charitatem, ſed qvod fides & charitas ſeparari poſſint, probatur ex Paulo 1. Cor. XIII. Hæc ille, ſibi ſemper ſimilis. Sed jam monui & apertum eſt, Apoſtolum ibi non tractare de fide qvæ ſalvat, ſed de dono miraculoſæ fidei, & cum charitatem a fide diſtingvit, & duraturam poſt fidem eſſe aſſerit, de ſtatu beatitudinis agere, ubi fides & ſpes ceſſabunt, qvia præſentibus bonis, qvæ credidimus & qvæ ſperavimus, æterno cum amore & gaudio fruemur. Hæc latere utiqve non potuerunt Emſerum: nihilominus paulo poſt in eadem præfatione pari petulantia mentiri dicit & inepta comparatione uti Lutherum, cum ſtatuit flammam vel vim urendi non magis ab igne ſeparari poſſe qvam opera a fide. Nec ad rem facit cum Jacobum citat, de fide qvæ operibus careat conqverentem: illam enim fidem qvam Jacobus taxat veram & ſufficientem, qvalem Paulus deſcribit, non eſſe ſed vane jactari, clariſſimum eſt. Ad tertium genus, calumnias nempe manifeſtas, (qvanqvam & eodem ſpectant qvæ jam retulimus, & alia ejuscemodi) plurima ab Emſero in notis illis Luthero imputata pertinent. v. g. Matth. VII. 1. Lutherus non reperiit in exemplari Græco nec Latino (hæc enim etiam variant) verba: *nolite condemnare ne condemnemini*, ideoqve nec in Germaniam verſionem retulit; hoc Emſerus ei exprobrat, adjiciens: *Fortaſſis ideo omiſit, ut omnes condemnare poſſet, ipſe vero a nemine condemnaretur.* Qvæ frigidiſſima eſt cavillatio, eadem enim verba Lucæ VI 34. ubi in Græco & Latino textu habentur, Lutherus verſioni ſuæ inſeruit. Hæc de notis Emſeri, qvas Adolfi Mersburgenſis Epiſcopi juſſu conſcripſiſſe ſe dicit, & anno 1523. edidit. Poſtea verſionem ipſe aggreſſus eſt, eamqve anno 1527. perfecit; allegans Georgii Saxoniæ ducis adhortamenta, tum Johannis Miſnenſis & Vincentii Mersburgenſis (uterqve ex gente Schleunizia erat & poſterior Adolfo Anhaltino anno 1526. defuncto ſucceſſerat) juſſa & ſvaſiones. Georgius vero Dux diploma Cal. Aug. 1527. libro præmiſit, in Lutherum omnesqve qvi eum ſectabantur contumelioſiſſimum. Qvicqvid enim non ſolum ex dogmatibus aut actis ejus reprehendi poſſe putabat, ſed & plebis ruſticæ & Anabaptiſtarum exceſſus omnes, ei objecit, maxime damna, qvæ verſo & publicato Novo Teſtamento rei Chriſtianæ dediſſet, exaggerat: Se vero

ab

Digitized by Google

ab imputata tyrannide omnibus modis excuſat, nec verbum Dei ejusqve lectionem ſed hæreſin & depravationes ſacrarum literarum, prout deceat Principem, & ut Edicto Comitiorum Norimbergenſium obediret, opprimere voluiſſe teſtatur, vetito Lutheranæ verſionis uſu. Ut autem id ipſo facto demonſtraret, utqve nemo conqveri poſſet, de ſubtracta lectione & prædicatione Scripturæ, egiſſe cum Hieronymo Emſero, Licentiato & ſacerdote, ut non ſaltem Lutheri errores annotaret, & refelleret, ſed & ex probatis veteris textus exemplaribus novam & emendatam verſionem componeret, gratiſſimum ſibi fore profitens & ad animarum emolumentum multum profecturum eſſe, ſi Novum hoc Teſtamentum ex Emſeri verſione pro vero & legitimo verbo Dei agnoſcerent, legerent, eiqve obſeqverentur. Indulget inde Privilegium Emſero ad biennium, ſub ducentorum florenorum mulcta edicens, ne qvis absqve ejus permiſſu id typis vulgaret, aut alibi excuſum in ſuis ditionibus venderet. Præſtitit hoc modo Georgius plus qvam Principibus tum concedebant Pontifices, & Luthero ejusqve inſtitutis magis profuit qvam nocuit. Emſerus enim verſionem Lutheri pene totam exſcripſerat, nec id plane diſſimulavit, cum in epilogo operis (ſupra citato) fateatur, ſe veterem & novam (per qvam non aliam qvam Lutheri intelligere potuit) translationem Germanicam contuliſſe, & ex textibus in Eccleſia probatis emendaſſe: Latinum pro norma ſecutum eſſe, ſed ubi Græca differrent id in margine notaſſe: Lutheri falſas gloſſas refutaſſe, iisqve ſuas oppoſuiſſe, ſecundum ſenſum Eccleſiæ. Agnoſcit tamen errare ſe potuiſſe, nec cenſuram recuſat, rem enim eſſe difficillimam, ad qvam Argi oculi & Geryonis manus reqvirantur. Hortatur Epiſcopos Germanicos ut ad Ptolomæi Regis exemplum interpretationem irreprehenſibilem procurent, dato v. g. decem ex doctiſſimis viris negotio, & præſtituto ſalario, qvi laborem illum junctis viribus ſuſciperent, addit tamen in fine hanc cautelam, ſe nondum certum eſſe, expediatne lectionem Scripturæ, plebi indoctæ committere, nec ne? Scripturam enim abyſſum eſſe, in qva etiam doctiſſimi mergantur, & profunde ſeſe demittere debere, qvi per hanc portam intrare velit, ne caput allidat. Studeat itaqve (ait) Laicus „
unusqvisqve, ſi me audire vult, vitæ ſanctitati magis qvam Scripturæ, „
hæc enim ſolis doctis demandata eſt. Hæc qvo fundamento & fine „

 di-

Digitized by Google

dicantur, ſatis patent: Qvis enim illi credat ſanctitatem vitæ aliunde rectius qvam ex lectione Sacræ Scripturæ diſci aut parari poſſe? & unde probabit, non niſi doctis Scripturæ lectionem mandatam eſſe? Lutherus etſi iniqviſſime ſe perſtrictum ab Emſero & ejus Patronis cerneret, ſolatium cum Paulo habuit Phil. I, 15. qvod veritas ex Novo Teſtamento etiam ab adverſario per invidiam & contentionem publicato promoveretur. Mens iſta ejus, & judicium de Emſeri verſione, ex ſcripto anni 1530. intelligi poteſt, qvod *Tom. V. Altenb. f. 269.* Germanice legitur, Latine vero *Tomo III. Epiſt. & a Georgio Cæleſtino in hiſtor. Comit. Auguſt. 1530. Tom. III. p. 70.* relatum invenitur. Ex illo
„ ſeqventia excerpere utile viſum eſt: Juxta viam ædificantem varia
„ hominum judicia & cenſuras audire & experiri, verum eſt; id qvod &
„ mihi accidit. Qvi enim nunqvam loqvi, multo minus interpretari &
„ vertere aliqvid potuerunt, nunc mei ſunt magiſtri, egoqve ipſorum co-
„ gor eſſe diſcipulus. Si enim ex ipſis, qva Germanica formula duo illa
„ vocabula *Liber generationis*, in fronte ſtatim Novi Teſtamenti expreſ-
„ ſa, reddi deberent? qvæſiviſſem, nemo qvi vel γρῦ reſpondere potuiſ-
„ ſet, repertus eſſet, & craſſi illi aſini nunc de toto opere judicare non e-
„ rubeſcunt. Idem qvoqve S. Hieronymo ſacra Biblia transferenti ac-
„ cidebat. Totus enim mundus de labore illo judicabat, ac Hierony-
„ mus ſolus is erat, qvi nihil ſciebat: ac optimi illius viri laborem ſæpe
„ ii judicabant, qvi purgandis calceis ejus indigni fuiſſent. Igitur ma-
„ gna patientia opus eſt illi, qvi publicis rebus commodare & prodeſſe
„ ſtudet. Mundus enim omnium rerum ignarus, judicium tamen ſibi
„ de omnibus ſumere & præpoſtere ingredi non deſinet. Hæc eſt natu-
„ ra ipſius, qvam mutare non poteſt. Eqvidem illum Pontificium vi-
„ dere percuperem, qvi unam tantum S. Pauli epiſtolam, vel unum ex
„ Prophetis transferre auderet, niſi Lutheri verſione uteretur. Pulchra
„ ſcilicet & laudabilis translatio futura eſſet, cujus rei exemplum in Fal-
„ ſario Dreſdenſi habemus, qvi Teſtamentum meum correxit. Nomen
„ ipſius libris meis non amplius inſeram: judicem enim jam habet, &
„ alias nimis eſt notus. Ille Germanicam verſionem meam dulcem &
„ bonam eſſe fatetur, qvam cum emendare non poſſet, corrumpere ta-
„ men conabatur, ac Teſtamenti mei verſionem, ut erat de verbo ad
„ verbum a me compoſita, nomine & præfatione mea omiſſa, & nomine
„ ac præfatione ſua addita, vendebat. Illud vero pergrave & moleſtum

mihi

mihi accidebat, qvod Princeps ipſius horrenda præfatione novum Lu- „
theri Teſtamentum condemnabat, illudqve legere prohibebat, ſed Fal- „
ſarii illius Teſtamentum legere præcipiebat, qvod unum idemqve cum „
meo erat. Et ne me mentiri aut falſa dicere exiſtimes, utrumqve, „
Lutheri ſcilicet & Falſarii, Teſtamentum inter ſe confer, &, qvis ſit „
interpres, facile videbis. Qvæ enim paucis in locis conſarcinavit & „
mutavit, licet non omnia mihi probentur, tamen facile illud ferre poſ- „
ſum, neqve qvoad textum qvicqvam mihi officit. Igitur contra ver- „
ſionem illam nihil ſcribere volui, ſed ſapientiam iſtorum admiratus „
ſum & riſi, qva Teſtamentum meum tam atrociter convitiati ſunt, con- „
demnarunt, & prohibuerunt, tantum eam ob cauſam, qvod meo ad- „
ſcripto nomine in publicum prodiit: qvanqvam, qvæ virtutes illæ ſint, „
aliorum ſcripta falſificare & furari, ac proprio nomine adſcripto in „
vulgus emittere, atqve ita alieno labore laudem qværere & nomen „
extendere, in præſentiarum non diſputo, vindictam juſtiſſimo Judici „
permittens. Interim mihi ſufficit, meum laborem, ut & S. Paulus de „
ſe prædicat, etiam per inimicos & hoſtes meos promoveri, & Lutheri „
librum, ſuppreſſo ejus nomine, ſub inimicorum nomine legi. Melius „
enim eos ulciſci non poſſem. In eadem epiſtola lectu digniſſima, plu-
rima ſunt qvibus adverſus verſionis ſuæ cenſores ſe defendit, maxime
de vexato illo vocabulo, *Sola*, qva locum Pauli *Rom. III. 28.* interpo-
lavit: ſatis ſciens (ut ait) vocabulum illud neqve in Latino neqve Græ- „
co textu extare. Si enim pure & perſpicue & qvidem Germanice lo- „
qvi aliqvis velit, particulam illam addere debere, ſiqvidem hæc ſit na- „
tura & proprietas Germanici idiomatis ut de duabus rebus, qvarum al- „
teram veram alteram falſam eſſe affirmat, verba faciens adverbium *ſo-* „
lum cum particulis *non* vel *nullum* uſurpet, idqve exemplis firmat, & „
alia qvædam affert de natura lingvæ cujusqve in tranſlationibus reti-
nenda. (Qvæ de particula *Sola* ex uſu lingvæ affert, veriſſima eſſe
conſtat ex verſionibus Bibliorum antiqvioribus, ante Lutherum edi-
tis, qvas ex noſtratibus multi allegarunt.) Paulo qvidem acerbius tra-
ctat adverſarios, Fabrum & Cochleum maxime innuens, & ſua ſtudia
animoſe defendit, non poſſum tamen qvin qvædam adhuc appo-
nam, qvibus fidem & laborem in verſione ſua propugnat: Me ſum- „
mam fidem (ait) & diligentiam adhibuiſſe, nec qvicqvam falſi immi- „
ſcere voluiſſe, bona conſcientia dicere poſſum. Nam ne teruncium „

labore illo meo qvæſivi, nec qvicqvam pro eo accepi. Deus etiam mihi teſtis eſt, me gloriæ acqvirendæ gratia id non feciſſe, ſed in gratiam omnium Chriſtianorum & gloriam altiſſimi feci, qvicqvid horum feci, qvi ſingulis horis tanta in me confert bona ac beneficia, ut, etiamſi multo plures & difficiliores transferendi labores ſubirem atqve ſuſciperem; tamen indignus eſſem vel unam horam ſpiritum ducere, vel oculi ſani beneficio frui. Qvicqvid ſum & poſſideo, divinæ gratiæ eſt & miſericordiæ. Imo omnia illa mihi ſuo ſangvine pretioſo & ſudore maximo acqviſivit; igitur, Deo volente, viciſſim in gloriam ipſius cedere debent. Si me Falſarii & aſini Pontificii convitiantur & calumniantur, Chriſtiani & fideles cum Chriſto e diverſo me prædicant, & laudibus extollunt. Nam abunde mihi meisqve laboribus ſatisfactum eſſe arbitror, dum fidelis Miniſtri laus ab uno Chriſtiano tribuatur. Aſinos Pontificios non curo. Indigni enim ſunt, qvi de laboribus meis judicent; ac me ab iis laudari ex animo dolerem. Convitia ipſorum in ſummum meum honorem & gloriam cedunt. Nihilominus nomen & titulum Doctoris & qvidem ſummi defendam & retinebo, qvibus me ad extremi judicii diem, qvod certo ſcio, non privabunt. Nec tamen literarum curam omnem abjeci. Sed cum collegis & συμμύςαις meis diligenter eas perpendi, & neceſſitate poſtulante, ſecundum literam verba reddidi, neqve tamen liber & vacuus ab omnibus curis fui. Ita cum Johannis ſexto, Chriſtus inqvit: Dieſen hat GOtt der Vater verſiegelt / commodius & purius reddi potuiſſet, Dieſen hat GOtt der Vater gezeiget / vel, dieſen meynet GOtt der Vater. Sed Germanico idiomati aliqvid detrahere, qvam a verbo diſcedere malui. Transferre certe non eſt cujusvis, ut amentes iſti exiſtimant. Nam pium, rectum, fidele, timidum, Chriſtianum, eruditum, multarum rerum uſu inſtructum & exercitatum cor ad eam rem reqviritur. Igitur hypocritam & fanaticum hominem fideliter aliqvid transferre poſſe non credo: ut ex Prophetis Wormatiæ Germanico ſermone donatis apparet, in qvibus certe magna adhibita fuit diligentia, meamqve verſionem ſibi imitandam propoſuerunt. Sed Judæi irreconciliabiles Chriſti hoſtes interpretibus illis conjuncti fuerunt, absqve qvo ſi fuiſſet, induſtria & diligentia nulla certe deſiderari poſſit. Satisfacere hæc Lutheri apologia etiam poteſt ſcriptori re-

centi,

Digitized by Google

centi, Gallo, *Richardo Simoni*, qvi in *Critica Sacra Veteris Teſtamenti, Lib.II. Cap.XXIII.* verſionem ejus exagitat, eiqve ſcientiam Hebraicæ lingvæ mediocrem tribuit, feſtinationem culpat, Helvetiorum & Belgarum cenſuras qvodammodo approbat. Qvæ omnia vel imperite vel invidioſe dicta eſſe apparet Sed qvæ pro verſione Lutheri dici poſſunt, a plurimis, & dudum allata ſunt. Sed ad Emſeri verſionem redeo. Recuſa illa fuit poſt ejus mortem anno 1529. Coloniæ Agrippinæ, inſertis omnibus Emſeri annotationibus, qvæ anno 1528. ſeparatim editæ nec in Dreſdenſi editione repetitæ erant. Procuravit Colonienſem publicationem *Joh. Dietenbergerus* qvi poſtea etiam Vetus Teſtamentum, & ſic integra Biblia, eadem Emſeri methodo, in exſcribenda, corrumpenda & proterve exagitanda Lutheri verſione tenuit. Eodem anno prodiit Lipſiæ alia editio in Octavo (ut vocant) prioribus elegantior; præfixum ei eſt Epitaphium Emſeri cum ejus effigie addito epigrammate, & ſubjuncta inſcriptione, in qva zelus ejus contra Lutherum mire laudatur. Obiiſſe notatur anno ætatis qvinqvageſimo 8. Nov. 1527. Huic editioni Syllabus additur locorum, qvos Lutherus in ſecunda ſuæ verſionis editione 1527. mutaverat, ſubſtitutis commodioribus vocabulis, idqve ei vitio vertitur, cum laudari debuiſſet. Sub finem admonitio ſubjungitur & excuſatio Emſeri, qvod ætate, labore & morbis confectus qvædam in Lutheri verſione reliqverit, qvæ nunc *in gratiam* (ſic nugantur) *virginearum & pudicarum mentium* corrigi debuerint; ita aperte confitentur Emſerum exſcriptorem verſionis Lutheranæ fuiſſe, aliaqve addunt, qvæ jactatam ab ipſo verſionis ſuæ puritatem minuunt.

De ſeculari poteſtate.) Negari non poteſt vehementi ſtylo ſcriptum eſſe libellum iſtum aut epiſtolam, ex qva acriora, omiſſis optimis, maligne excerpſit Cochleus in principio hiſtoriæ hujus anni. Neqve tamen refutare veritatem ſententiarum æqve illi facile fuit, aut cuicunqve alii erit, qvi id tentaverit. Varillaſius licet libellum ipſum, qvia Latine non extat, legere, ut puto, neqviverit, cenſuram tamen ejus cum ſupercilio ſibi ſumit *Lib.VI. hæreſ. pag.5.* & pro acumine ſuo magnum inde periculum Saxoniæ Principibus impendiſſe autumat. Georgium enim Principem nova plane & ab eo tempore qvo imperium a Gallis ad Germanos translatum ſit, (qvomodo hæc epocha huc

per-

pertineat, aut qvam verus ſit imperii a Gallis ad Germanos tranſitus, hic non diſputo) in audita contumelia tractatum eſſe a Luthero ſcribit, idqve hac ratione, qvia eum læſæ divinæ majeſtatis reum pronuntiaverit: unde colligit, in Miſniam Georgii hæreditariam provinciam Cæſari jus naſci potuiſſe, pro arbitrio ſuo & in damnum maſculorum ex ſtirpe Saxonica de illa diſponendi, imo ſi Fridericus Elector cum fratre Lutheraniſmum deſerere voluiſſent, jam Lutheri præjudicio rem decisam fuiſſe. Qvam frivole, qvamqve contorte & imperite hæc dicantur, tædet pluribus exponere. Si de crimine læſæ divinæ majeſtatis indeqve merita provinciæ jactura ea ſcripſiſſet Lutherus, ex qvibus argumentum ſuum conſtruit Varillaſius, non tacuiſſet id Cochleus. Talis ſane formula in Lutheri libello non extat, fingi itaqve debuit, ut ſubtiles illæ conjecturæ locum invenirent. Lutherus ſtatuit, peccare in Deum & pervertere ordinem divinum Principes, qvi neglecto qvod in corpora & bona habent officio politico, in conſcientias dominari volunt, & (qvæ ſumma tunc Lutheri qverelarum fuit) lectione verbi divini ſubditis interdicunt; id qvi faciunt, aut aliis ſeſe vitiis contaminant, aut fatuorum aut neqvam hominum loco habet. Aliæ cauſæ, in Germania certe, ſunt, neqve pro lubitu aut arbitrio abſoluto Imperatorum, ſed legitima cognitione deciduntur, propter qvas ducatus & ditiones Dominis ſuis auferantur. Nam ſi ob qvæcunqve morum vitia, illa imprimis, qvorum ultio Deo curæ eſt, facultatibus ſuis privari debeant ſummi aut infimi, pauciſſimi forent, qvi ſua retinerent. Qvid autem ſibi velit autor, dum *in præjudicium maſculorum ex gente Saxonica de Miſnia ſtatui ab Imperatore potuiſſe* ſcribit, non capio. Si enim Georgio auferri ex Lutheri delatione aut cenſura Miſnia potuit, & Friderico & fratri dari, hi utiqve non minus mares erant, qvam Georgius & filii ejus: idemqve fuiſſet, ſi illis ademta qvæ habebant, ad Georgium tranſlata fuiſſent. Qvis autem putet ex Lutheri opinione pependiſſe, qvis Principum ita delinqveret, ut privandus eſſet, avitis ditionibus; Pontificum illa legiſlatio eſt; hi illis qvi non parent regna & principatus abjudicant; nihil tale docuit, ſed ut Antichriſtianum damnavit Lutherus. De deſertione Lutheraniſmi, qva neſcio qvid mereri potuerint Saxones, præpropere nimis hic fabulatur hæreticæ hiſtoriæ architectus, cum nondum Lutheraniſmum amplexi eſſent. Alia etiam, qvæ paucis iſtis lineis errantur Germanicarum

carum rerum ignorantiam produnt. v. gr. cum dicit Miſniam ad Georgium hæreditario jure ſpectaſſe: pars enim tantum dimidia ad eum ſpectabat; altera ad Electorem & fratrem ex paterna diviſione; ſicut & Thuringiam poſt patrui Wilhelmi mortem æqvis portionibus diviſerant. Nolo cætera perſeqvi, qvæ autor hoc ipſo libro contra alia Lutheri ſcripta non lecta credo nec expenſa eodem modo convitiatur. Talibus interim calumniis & nugis, novitate ſtyli & inventionum incruſtatis, per iſtiusmodi ſcriptorum artificia, Rex maximus & tot præclari viri in florentiſſimo Galliæ regno imbuuntur, & adverſus immeritos odiis implentur, præcluſa apologia. Qva fide, qvaqve pietate & conſcientia id fiat, non definiam, Deus judex erit, ſicut Emſeri fuit, ut Lutherus in allegata epiſtola innuit.

Non poſſum præterire Selnecceri de morte Emſeri, qvanqvam ad annos ſeqventes pertinens narrationem, *pag. 143.* Emſerus, qvem *Caprum* nominant, Novum Teſtamentum Lutheri taxare conatus eſt, & autoritate Georgii Ducis, verſionem certe non aliam, ſed ex Luthero propemodum de verbo ad verbum transſcriptam, & interdum vocula una atqve altera, qvod fieri facillime poteſt, mutatam, ceu plagiarius priori genuino Teſtamento opponere voluit, ſed plane infelici progreſſu, cum & conciderint & evanuerint iſta ipſius exemplaria, & ipſo eo die, qvo M. Alexium Croſnerum Choldicenſem, puram Evangelii doctrinam Dresdæ publice & fideliter docentem, mandato Ducis Georgii urbe excedere, & importunis imprecationibus cum familia in exilium ire compuliſſet, ſubitanea morte, miſerandis & triſtibus geſtibus extinctus ſit. Subjungit terribilem relationem de obitu alterius adverſarii Lutheri, nempe *Jacobi Latomi.*

Non poſſum, qvin ſicut ex aliis Lutheri libris feci, etiam ex hoc *de ſeculari poteſtate* qvædam ſpeciminis loco adferam. Cum ab initio jus Magiſtratuum ex S. Scripturæ dictis confirmaſſet, differentiam inter ſtatum Chriſtianiſmi & politicum oſtendit, & qvod Chriſtianis, qva talibus magiſtratu non ſit opus inter alia his verbis qvoad ſenſum latine verſis, deducit: *Tom. II. Alt. f. 260.* Si omnes & ſinguli toto orbe veri eſſent Chriſtiani, ſive vere fideles, neqve Regibus & Principibus, nec gladio aut legibus opus eſſet. Ad qvid enim iſta? haberent nimirum in corde doctorem Spiritum S. a qvo inſtruuntur, ne cuiqvam malefaciant, omnes ament, injurias & mortem ipſam patienter

ferant. Ubi autem iniqva patienter feruntur, aut non niſi æqva fiunt, ibi nulla eſt lis aut rixa, nullus judex, nulla pœna, judicium, aut gladius. Itaqve inter vere Chriſtianos locus judicio & gladio temporali eſſe non poteſt, plus enim præſtant qvam omnes leges aut doctrinæ ab iis exigunt. Hinc Paulus docet *1. Tim. I. 9. Lex juſto non eſt poſita, ſed injuſtis &c.* Explicat iſta pulcherrime, allata inter alia ſimilitudine, de arbore frugifera, cui non opus eſt legem dari qvomodo aut qvæ poma ferre debeat, cum id faciat ex ſua natura, ita vere (ait) Chriſtiani ut arbores bonæ ſponte & injuſſi bonos ferunt fructus. Sed ita pergit *fol. 261.* cum ingens malorum ſit numerus & inter mille vix unus vere Chriſtianus, ordinavit Deus ſtatum Magiſtratus & regiminis politici, qvod ſi non feciſſet, homines ſeſe mutuo conſumerent. Duplex itaqve regimen eſt, ſpirituale, qvod Chriſtianos & pios facit per Spiritum S. ſub Chriſto, & temporale, qvod impiis & non Chriſtianis reſiſtit, ut vel inviti pacem colant. Hoc itaqve teſte Paulo, *non eſt timori boni operis ſed mali. Rom. XIII. 3.* Et poſtea: Chriſtus gladio in ſuo regno non habet opus, regit absqve lege forenſi, ſolum per Spiritum ſuum ſanctum confirmavit jus gladii, ſed non utitur eo in ſuo regimine: interim omnes etiam Chriſtiani gladio ſeculari ex charitatis & ſpiritus directione lubentiſſime obſeqvuntur, ut ordinationi divinæ etiam hac in parte ſatisfiat, & proximo ſerviatur; ita etiam, ut ipſi, ſi opus ſit, magiſtratum gerere, ejusqve mandata exeqvi, militare etiam poſſint & debeant, idqve non ſolum in Veteri Teſtamento, ſed in Novo etiam licuiſſe & licere: (*fol. 263.*) Spiritum enim eundem, eandem petram ſpiritualem Chriſtum in utroqve teſtamento eſſe. *1. Cor. X. 4.* Reſpondet ad objectiones ex factis & dictis qvibusdam Chriſti *fol. 264.* Hæc fere *prima* tractatus parte habentur. In *altera* diſputat adverſus leges politicas de religione, cum ex ſola autoritate Eccleſiæ aut Patrum & Conciliorum, extra verbum Dei hoc vel illud credere jubentur ſubditi. Solius Dei eſſe viam ſalutis & credendi leges animabus præſcribere, qvas etiam ille ſolus novit & introſpicit, fidem itaqve imperari non poſſe, & qvi id faciant, enormiter peccare, & omnium peccatorum reos fieri, qvos committunt, qvi coguntur. (*fol. 266. 267.*) Ad caſum inde de qvo tunc qværebatur accedens, ita loqvitur (*p. 268.*) Si tibi Princeps injungat, ut Papæ obedias, utqve hoc vel illud credas, libros tradas &c. ita reſpondeas: parebo ratione corporis & bonorum, im-

impera pro jure qvod habes in terris, obſeqvar: Sed non parebo ſi credere aut libros tradere jubes, ſic enim Tyrannice imperas qvæ jure imperare non potes. Si vero tibi ſic reſpondenti bona tua auferat, aut pœna te afficiat ob inobedientiam, beatus es: gratias age Deo, qvod dignum te fecerit ad patiendum pro verbo ejus: perfer inſani illius ſævitiam, habebit judicem ſuum. Si ergo non contradicis ſed fidem prohibenti, aut libros exigenti ſponte obſeqveris, Deum negaſti. Incolas inde Miſniæ, Bavariæ, & Marchiæ, qvi juſſi erant Novum Teſtamentum præfectis tradere, exhortatur ne id faciant, idem enim fore, ac ſi Chriſtum Herodi tradant. Ferre tamen jubet, ut lictores domos percurrant & libros vel alia auferant: hanc violentiam repelli non poſſe, ſed patiendam eſſe, nihil autem qvo obſeqvium aut conſenſus demonſtretur, agendum. Mirandum vero non eſſe (ait) qvod Principes adverſus Deum & Evangelium ſæviant, id enim iis conſvetum ab initio mundi fuiſſe, nihilqve rarius qvam pium Principem, imo pro miraculo habendum eſſe. Interim & malis, qvibus Deus veluti pro lictoribus & carnificibus utatur, vi non eſſe reſiſtendum, ſed debitum iis cultum & obſeqvium, ſalva conſcientia, præſtari debere. Deinde ad Epiſcoporum officium pertinere aſſerit, non ad poteſtatem ſecularem, ut hæreſibus reſiſtatur, ſed non ferro & igne Principum, verum verbo Dei. Si hoc non tollat hæreſes, fruſtra id vi principum fieri: ſangvine repleri mundum poſſe, hæreſin vero utpote rem internam, nec igne comburi nec aqva ſuffocari: imo nihil magis hæreſes fovere, qvam violentam illarum aggreſſionem absqve demonſtratione ex verbo Dei. Ab omnibus enim pro mera vi & injuſtitia haberi, qvod ſine ratione & convictione agitur. Lingvas domari & ad mentiendum & fingendum adigi homines poſſe, ſed hæreſin in mente reſiduam hærere, hanc ſolo Dei verbo expelli, corda illuminante: ita Chriſti officium deſcribi ab *Eſa. XI. 4. percutiet terram virga oris ſui & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium.* Perverſum inde orbis ſtatum deplorat. Epiſcopi (ait) negligunt verbum Dei, non regunt animas, mandant principibus, ut gladio illas regant. Principes, uſuras, rapinas, adulteria, homicidia & alia mala impunita dimittunt, ipſi qvoqve committunt: Epiſcopos ſinunt excommunicationum & cenſurarum decretis papyraceis graſſari, ita cothurnum invertunt, animas ferro, corpora papyro gubernant, ex principibus ſecularibus eccleſiaſtici, ex

Eccleſiaſticis ſeculares fiunt. Minatur inde ſerio, ni ceſſent, futurū eſſe, ut ſecundum *Pſ. CVII. effundatur contemtus ſuper Principes*: idq; pluribus & vehementer inculcat. De Epiſcopis vero & presbyteris ita ſtatuit: Regimen eorum non eſſe imperium aut poteſtatem, ſed miniſterium & officium, per ſe illos non eſſe majores aut meliores aliis Chriſtianis, nec jus habere cæteris leges ferendi, absq; eorum voluntate & conſenſu, ſed uti debere verbo Dei, ad Chriſtianos regendos & convincendos hæreticos. Chriſtianos fide, non externo gubernari imperio. *Fides eſt ex auditu, auditus per verbum Dei*, *Rom. X. 17.* qvi non credunt, non ſunt Chriſtiani, nec in regno ſunt Chriſti, ſed ſub regno ſeculi aut poteſtate externa & gladio regendi. Chriſtiani ſponte omnia bona faciunt, ſufficit illis verbum Dei. Parte *tertia* monita dat (*fol. 270.*) Principibus, qvæ obſervare debeant, ſi & ipſi Chriſtiani, & aliqvando beati eſſe velint; non ſufficere *ut dominentur & benefici vocentur Luc. XXII. 25.* deponere, ait, debent opinionem ac ſi omnia vi & potentia agere poſſint: *Maledicta* (ſcribit) *eſt omnis vita & damnabilis, qvæ ſuum ſaltem commodum qværit, maledicta omnia opera, qvæ non ex charitate fiunt, fiunt autem ex charitate ſi non qværatur propria voluptas, utilitas, gloria, commoditas, ſalus; ſed aliorum utilitas, honor & ſalus, toto & ſincero pectore.* Exigit poſtea a Principe ut non ſolum ſcriptis legibus inhæreat, ſed prudentia & æqvitate ipſe utatur pro diverſitate caſuum & perſonarum; a Deo autem illam petendam eſſe aſſiduis precibus, dein reſpici a Principe ſubditos debere, ita ut omni ſtudio nitatur, ut illis proſit: non cogitet (ait) mea eſt hæc regio, mei ſunt homines,
» faciam qvæ lubet; ſed ita dicat, ego ſum regionis & hominum; tene-
» or ita agere, non ut ego extollar & dominer, ſed ut iis bene ſit, & ut
» in pace vivant & defendantur. Chriſtum ſibi typum ſumat. Ve-
» nit is in mundum, nobis ſerviit, non qvæſivit, ut ipſe potens, dives,
» honoratus eſſet; omnia fecit, ut noſtræ ſuccurreretur neceſ-
» ſitati, ut in eo & per eum omnia haberemus. Dices, qvis hoc modo
» Princeps eſſe velit, qvi tantas moleſtias ſuſcipiet, qvis tali Principe mi-
» ſerior eſſet? delectamentane nulla licebit habere, omittendane eſt ſal-
» tatio, venatio, eqvorum decurſio, alea, ludi, & ejuſcemodi plura? Re-
» ſpondeo; me de Principe loqvi qvi Chriſtianus eſſe & cœlum intrare
» velit, qvanqvam id raro fiat (Ein Fürſt iſt Wildpret im Himmel) ne-
» qve

Digitized by Google

qve ſperare poſſum doctrinæ meæ locum daturos eſſe Principes, ſed ſi qvis obſeqvi velit, ad verbi divini normam conformare ſe debet, hæc enim non flectitur ad ejus placita. Itaqve pene impoſſibile, certe rariſſimum eſt, ut Principes ſint Chriſtiani. Neqve tamen Deus tam rigidus erit ut illorum recreationes non ferat, ſi eas inſtituant absqve damno ſubditorum, & ſi officium ſuum erga nos in charitate exerceant. Hoc ſi præſtent, multæ ſaltationes, venationes & decurſiones per ſe ceſſarent. Secundo ſuos conſiliarios & proceres ita tractet, ut neminem contemnat, nemini etiam nimium fidat. Deus aliqvando per aſinum loqvutus eſt, & e contrario nemo tam ſapiens eſt, qvi non erret &c. Principes certe maximo cum damno ſuo omnia credunt proceribus & adulatoribus. Interim ſi per eos deceptus Princeps erret, damnum in totam redundat regionem. Ipſe itaqve habenas teneat, non ſit ſomnolentus & negligens, viſitet omnia, Joſaphati exemplo, neminem eadem fide aliena credat curaturum eſſe, qvam ipſe propria, niſi miniſter ille ſit verus Chriſtianus, qvem Spiritus Dei regat; at tales cum ſint rariſſimi, nec certum an ſemper manſuri, indubitate & ſine omni præcautione nemini fidi debet. Qvi id ex miniſtris ſibi arrogat, eum credat Princeps dominari velle, & ex Principe ſtatuam facere. Si vere bonus eſt miniſter ille, lubenter feret, ut omnia qvæ agit ſciente & inſpiciente fiant principe. *Davidis* & *Abitophelis* exemplum adducit, proverbia etiam, *oculus Domini ſaginat eqvum* & alia &c. Tertio, circa delinqventes cautum eſſe dicit Principem oportere, ne pœnas cum damno innocentium exerceat. Davidis iterum exemplum, Joabo parcentis, proponit. In vindicandis etiam injuriis circumſpectionem reqvirit, ne Princeps aureo piſcetur hamo, & ob unum caput totam regionem impleat viduis & orphanis. Non ſunt auſcultandi (ait) ferrei & glorioſi illi (die Eiſenfreſſer/) qvi ad bella ſemper incitant, dicuntqve hoccine ferendum eſt? Sed qvi neſcit diſſimulare, neſcit regnare, regula eſto: ubi injuria ſine majori injuria puniri non poteſt, omittenda eſt ultio, utcunqve juſta. De jure belli ita diſſerit, ut rebellionem in ſuperiores, Imperatorem puta aut regem plane damnet, neceſſariam autem defenſionem adverſus pares non improbet & ſubditis ut pro principibus bona fide arma capiant, autor eſt. In tali bello etiam cædes & rapinas Chriſtianiſmi & charitatis opera eſſe ſcribit, dummodo criminibus abſtineatur adverſus

ſexum infirmum & deditos & ſubjectos. Ante omnia monet Principes, ut ad Deum ſeſe convertant, dein ut dictum eſt, erga ſubditos, charitate & cura; erga conſiliarios, prudentia & diſcretione, erga malos moderata ſeveritate utantur. Subjungit, corollarii loco, qvædam de reſtitutione ablatorum. Hæc & alia ejus, credo, ponderis ejusqve pietatis & maſculæ veritatis eſſe, deprehendent æqvi lectores, ut Cochlei & aliorum qvi cum cœco affectu ſeqvuntur calumniis fidem demant. Offendere autem neminem debet qvod Lutherus in hac diatriba, de officio Principum circa ſacra, ſive de tutela & ſuprema cura in externis ad promovendam religionem, & adverſus hæreſes & ſcandala, nihil tractaverit, id enim alio tempore & loco præſtitit: tunc qvæſtioni propoſitæ inhæſit: idqve ut ex dedicatione apparet juſſus a Principibus ſuis, nec verum eſt, qvod Varillaſio perſvaſum fuit, hunc libellum illis diſplicuiſſe.

Ad §. CXXIIX. *Altenburgum*) Urbs hæc, qvæ Ducatui, in qvo habito, nomen dat, & arce antiqva & ſplendida Principum, & regimine atqve Conſiſtorio illuſtris eſt. Evangelii lucem circa annum 1519. reſpicere cœpit, cum Lutherus ibi in ædibus Spalatini, Canonici Eccleſiæ D. Georgii Collegiatæ, cum Carolo Miltitio colloqvium habuiſſet, dein Wormatiam proficiſcens ibi hoſpitatus, & in templo Franciſcanorum concionatus eſſet. Is poſt reditum ex Pathmo Senatu oppidano de mittendo prædicatore rogante ablegavit eo, qvem nominavi, *Gabrielem Didymum*, ut apparet ex literis die Viridium 1522. ad Senatum datis, qvæ *Tomo II. Alt. f. 253.* habentur, ut & alteris, qvas paulo poſt die Martis poſt Miſericord. Dom. ſcripſit, in qvibus lætatur, qvod Didymus placeat, & ſimul hortatur, ne ſe abſterreri patiantur renitentia cleri, & imprimis Canonicorum Regularium qvibus jus erat oppidanis prædicatores dandi. Literas etiam ad ipſum Electorem d. 6. Maji ſcripſerat (*Tom. II. f. 153.*) in qvibus diſputat adverſus Canonicos, illisqve poteſtatem contra Evangelium competere negat. Fatetur qvidem, Didymum aliqvid peccaſſe (particeps enim fuerat tumultus Carolſtadiani) ſed & reſipuiſſe & promiſiſſe, qvod ab omni innovatione abſtinere, & non niſi de fide & charitate in concionibus tractare vellet. Cenſet ergo Electorem patrocinari non poſſe Canonicis, ſed ut membrum Eccleſiæ, & Principem Chriſtianum teneri, ut lupis illis reſiſtat. Nihil autem profectum eſt, ut dixi, vel Senatus

ſtudio

Digitized by Google

ſtudio vel Lutheri commendatione; ſed Didymus Altenburgo Torgaviam abiit ibiqve per multos annos Paſtoris officio functus eſt. Cum adhuc Altenburgi eſſet, literas ad eum dedit Lutherus fer. 5. poſt Miſericord. Dom. & poſtqvam illum ob præſumtionem qvandam ſpiritualem commonuiſſet, & ad conſtantiam hortatus eſſet, hæc notatu digniſſima ſubjicit: Ambula ergo in timore & contemptu tui ipſius, & ora „ Dominum ut ipſe tua omnia faciat, & tu nihil facias, ſed ſis ſabbathum „ Chriſto. Cæterum ſicut exhortatus ſum te, ut a facto abſtineres innovandi, ſed ſolo verbo conſcientias liberes, puram fidem & charitatem „ tractando, urgendo: ita adhuc rogo & hortor, ut ſic facias. Nam ita „ facturum te Principi promiſi, qvantum promittere potui, vide ergo ne & me & te, ſimul & Evangelion confundas, aliter faciendo. Vides vulgum irruere ad externa, ad ſacramenta, ad ritus, huic occurrendum eſt, & unice curandum, ut retrahatur, & primo ad fidem & charitatem formandum, ut fructibus probent, ſeſe palmites eſſe vitis noſtræ. Venit paulo poſt Altenburgum *Wenceslaus Linccius*, de qvo multa retuli, Vicarius tunc Auguſtinianorum per Saxoniam, antea Norimbergenſis cœnobii, ejusdem ordinis, ſocius & prædicator. Hic primum, qvia Canonici reſiſtebant, ſub tilia, qvæ ante hoſpitale magnum erat, dein in domo civis cujusdam in foro, inde in Franciſcanorum, & tandem in templo parochiali D. Bartholomæi conciones habuit, & anno 1523. in Qvadrageſima Sacramentum Euchariſticum ſub utraqve ſpecie paucis aliqvibus id petentibus exhibere cœpit. Anno ſeqventi formula baptiſmi Germanica uſus eſt, qvalem Lutherus præſcripſerat, uxorem etiam duxit & ſic, ut Lutherus ſcribit, vicariatu Auguſtinianorum liberatus eſt, *Lib. II. Ep. p. 113. b.* præſente, & ut Altenburgenſes referunt, conſecrationem peragente Luthero, ita tamen ut ſponſum qvi a Canonicis ſibi metuebat, cives qvidam armati ex templo domum deduxerint. Sed Linccius anno 1525. Norimbergam eſt revocatus. Interim Altenburgum Eberhardus Briſgerus Auguſtinianorum Wittenbergenſium Prior, Valendariæ in Treveris natus conceſſerat, privatim victurus, ſive ut Lutherus ſcribit, *Lib. II. p. 296.* b futurus Laicus; idem nempe qvem jam non Priorem ſed magiſtrum vocat & *d. l. p. 197.* & cujus cauſa apud Electorem interceſſerat, ut notavi §. *178.* Hunc Eberhardum Senatus commendante Linccio ad paſtoratus munus ſed & *Georgium Spalatinum* ab Electore Johanne impetravit, ſuffragante

Luthe-

Luthero, cujus literæ menſe Julio 1525. datæ ex archivo Altenburgenſi, *Tomo IX. f.588.* adjunctæ ſunt. Sed Spalatinus primum locum & Superintendentis munus obtinuit.

„ Ad §. CXXXIII. *Weſſelus Phriſius Groningenſis*) Merentur ipſius „ *Altingii* verba adſcribi: Primam hic (Heidelbergæ) facem prætulit „ inclytæ Reipublicæ Groninganæ civis, *Weſſelus Geſevoit* (ſive Ganſe- „ voit) (alii ſcribunt Gansfort) Græcis Baſilius appellatus, natus Gro- „ ningæ in platea Dominica, e regione viæ Carolinæ anno 1400. dena- „ tus ibidem 1489. ætatis ſuæ octogeſimo nono, ac in æde virginum ſpi- „ ritualium, ubi monumentum ejus hodieqve viſitur, tumulatus. Hic eo „ ſeculo præ aliis floruit ingenii doctrinæqve gloria, & totum ſcientia- „ rum orbem tam feliciter complexus eſt, ut ſummis in artibus, diſcipli- „ nis ac facultatibus & Magiſtris & Doctoribus æqvipararetur, adeoqve „ *Lux Mundi* vulgo diceretur. Præcipuam tamen operam trium lin- „ gvarum cardinalium, Latinæ, Græcæ, & Hebrææ cognitioni impen- „ dit, & ex omnibus ſectis Philoſophorum Platonicam unice amplexus „ eſt, ceu propiorem doctrinæ Chriſtianæ & ejus genio magis convenien- „ tem. Qvum vero ſacrarum literarum ſtudio ſe dediſſet, ſcripturasqve „ diurna nocturnaqve manu verſaret, facile deprehendit, qvantum erro- „ ris in doctrinam, qvantum ſuperſtitionis in cultum, qvantum deniqve „ tyrannidis in gubernationem vitio temporis invectum eſſet. Qvod „ cum non diſſimularet, graves ipſi cum Monachis atqve aliis ſacri ordi- „ nis viris de his capitibus concertationes interceſſere, qvi non ferentes „ receptis dogmatibus contradici, ſævas in ipſum perſecutiones conci- „ tarunt, ut non ſemel domicilium mutare, & alias atqve alias ſubinde „ ſedes qværere coactus fuerit. Dogmata ejus eadem ferme fuerunt, „ qvæ Lutheri, ubi ea cum aliunde, tum imprimis ex epiſtolis Goſwini, „ viri docti & ſenis, peti poſſunt. Iſte enim Goſwinus ſive Joſqvinus na- „ tus in pago Halen ad Moſam, unde Halenſis cognomen tulit, Pater „ Monachorum in colloqvio Fratrum Groningæ, de Weſſeli doctrina, „ biennio ante ſuum obitum, id eſt, 1528. ad Melanchthonem perſcripſit. „ Sunt autem hæc potiſſimum: Damnabat juſtitiam operum, & qvicqvid „ ex iis meriti ac ſatisfactionis propriæ comminiſcebantur Monachi; „ contra ſolam juſtitiam Chriſti nobis imputari & donari per fidem „ absqve operibus noſtris aſſerebat. Rejiciebat traditiones humanas „ & conſtitutiones eccleſiaſticas qvibus omnem neceſſitatis cultus par-

tem

tem negabat, unicum contra agnoſcebat fidei & religionis canonem, "
verbum Dei, ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis comprehenſum, hujus- "
qve autoritatem non ab eccleſiæ autoritate ſed ex ipſiusmet verbi di- "
gnitate arceſſebat. Exſecrabatur horrendam profanationem Cœnæ "
Domini in Miſſa, ubi credulis hominibus perſvadebatur, transſubſtan- "
tiatio panis in corpus Chriſti ejusqve religioſa adoratio: Spiritualem "
contra præſentiam & manducationem qvæ fit per fidem Jeſu Chriſti "
adſtruebat; deniqve cœlibatum ſacerdotum, tanqvam omnis impuri- "
tatis fontem, toto pectore deteſtabatur. Adeoqve omnia qvæ ſecu- "
lo ſeqventi a Luthero in diſceptationem ſunt adducta, ea ipſe veluti "
præſultor tunc movit & redarguit. Factum autem anno 1477. ut Phi- "
lippus Elector Palatinus, de reſtauranda Academia Heidelbergenſi ſol- "
licitus, qvæ inde a prima fundatione viris doctiſſimis & clariſſimis "
fuerat nobilitata, hunc Weſſelum ad profeſſionem Theologicam Hei- "
delbergam vocaret; qvo qvidem ipſe animo obſeqvendi qvoqve pro- "
fectus eſt. Cæterum hoc ipſi a proceribus ſuis Scholæ permiſſum non "
fuit, qvod titulum Theologi non haberet; neqve is qvoqve petenti "
collatus eſt, qvod id per canones non liceret niſi prius ordinem ali- "
qvem ſacrum ſuſcepiſſet. Hoc autem cum averſaretur, ac ne primam "
qvidem tonſuram admitteret, relicta cathedra Theologica ad Philo- "
ſophos ſe contulit, & aliqvandiu literas Græcas, Hebræas, Latinas & "
Philoſophiam docuit: eaqve in profeſſione primam qvaſi ſementem "
jecit purioris doctrinæ, non diſſimulans, qvid in recepta formula con- "
feſſionis & cultus deſideraret. *Hæc Altingius.* "

Sed jam ex ipſo Weſſelo, cum liber ejus in paucorum, ut puto, manibus ſit, qvædam apponenda ſunt, ut Lutheri dictis fides adſtruatur. Editioni anni 1522. qvam ex Bibliotheca Paulina Lipſ. utendam accepi, præmiſſa eſt præfatio *Joh. Arnoldi Bergellani*, in qva inter alia memorat, multa Weſſeli ſcripta propter impias ſophiſtarum impoſturas intercepta eſſe, hanc vero *farraginem rerum Theologicarum* maximopere commendat, utpote rectum ad Chriſtum iter monſtrantem. Continet autem magnum dictorum Chriſti & Apoſtolorum de aliqvibus fidei articulis acervum, absqve allegatione locorum unde ſumta ſunt, & commentationes qvasdam Weſſeli. v.g. *p.* 25. *b.* lemma habet, *qvod fide juſtificamur tanqvam argumento, non tanqvam cauſa*, illi inter alia hæc ſubjungit: *Jam vos mundi eſtis, propter verbum qvod locutus* "

ſum vobis, non propter verbum fidei veſtræ, aut propter verbum confeſſionis veſtræ, tametſi mundi ſitis, habentes verbum fidei in corde, & verbum confeſſionis in ore, qvoniam fide mundificat corda fidelium: ſed non propter fidem, ſed propter ſermonem & verbum Dei vivificans hominem. Sic neqve in baptiſmo propter verbum credulitatis & confeſſionis, neqve propter verbum ſacramenti baptiſmatis, ſed propter verbum loqventis Dei juſtificatur, vivificatur impius, in fide & ex fide vivens. Fide dico tanqvam argumento, ſed non tanqvam cauſa. Omnia enim hæc ſunt per verbum, de qvo dictum: *Jam vos mundi eſtis, propter verbum qvod locutus ſum vobis*, ut in ſermone concludit. Apoſtolus ad *Hebr. III.* vocat fidem & confeſſionem *principium ſubſtantiæ Chriſti*, qvia per eam participes ſumus in Chriſto cum ſit vita. *Juſtus per fidem vivit.* Et hoc magis expreſſe in *III. Cap.* ubi dicit: *Qvibus juravit non introire in reqviem ſuam:* id eſt, incredulis; incredulitas ſeparat a vita. Et *qvi credit in eum habet vitam æternam*. Noſtra igitur bona opera fidem alunt & confortant, non autem vivificant, ſed vitæ vinculum confortant, fidem ſcilicet noſtram. Solus enim Chriſtus & Spiritus vivificat nos, & ſacrificium Chriſti ſanctificat nos, & fortiori vinculo fidei, fortius huic vitæ cohæremus. Sed nihil hoc vinculum firmat magis dilectione, *fortis enim ut mors dilectio.* Per hanc enim cum operatur fides firma eſt, & principium ſubſtantiæ noſtræ firmum eſt. Firmiſſimum igitur principium ſubſtantiæ Chriſti in qvibus dilectio ſola operatur. Sed & in aliis operibus ex charitate ſuſceptis, etiam firmum eſt vitæ vinculum. Non enim aditus eſt ad Deum niſi per Chriſtum; & qvemadmodum infirmus, licet ad mortem declinet, & creſcente infirmitate magis declinat, qvamdiu operatur aliqvod opus vitæ, vivere dicitur, licet exiliter, vivit tamen. Ita & in ſpiritu, qvicunqve vel tantum credit in Chriſtum, ut non faciat contra Chriſtum, licet langveat, vivit: Et ſi ita hinc tollatur, ſalvus erit. *Et paulo poſt pag. 26. b.* Utrobiqve ergo fides juſtificat, non circumciſio, non lex, ſed fides prior utroqve juſtificat. Non ex merito credentis, ſed propoſito & acceptatione Dei in qvem credidit: qvoniam Patrem multarum gentium conſtitui te ante Dominum, in qvem credidiſti, qvi vocat ea qvæ non ſunt, tanqvam ea qvæ ſunt. *Rom. V.* Per *Dominum Jeſum acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam juſtificationis, & in hac gratia ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei.*

Neqve ergo fides noſtra, qva vel in Chriſtum, vel in Deum tradentem Chri-

Chriſtum, neqve ſacrificium Chriſti, ſed propoſitum Dei acceptantis ſacrificium Chriſti, & per Chriſtum acceptantis ſacrificium Chriſtianorum, juſtitia noſtra eſt. Addit dicta Scripturæ plurima. Dein *pag.27.b.* lemma aliud, *qvod ſubditi non obligentur credere Papæ niſi recte credenti*, ita probat: Papa tenetur credere, & obligatur cum omnibus obligatis fidelibus. Et qvoniam credit ſicut obligatur, tunc fideles obligantur credere qvod ipſe credit. Non qvia ipſe credit, ſed qvia credit, qvod credere debet. Et ſi alius melius eo crediderit, qvod credere debet, ipſe Papa debet cum illo credere qvocunqve etiam laico & muliere. Non qvia laicus eſt, aut qvia mulier ita credit, ſed qvia ad veritatem Evangelii recto calle incedit. Unde concluditur, qvod licet veriſimiliter præſumendum ſit, ſummum Pontificem & prælatos tanto rectius ad veritatem Evangelii incedere, qvanto cæteris aliis altius in ſublime dignitatis evecti ſunt, & ita cæteris paribus potius illi qvam alicui ſubditorum credendum: non tamen ſimpliciter ſubditos obligatos ad credendum illis. Hoc enim adeo irrationabile eſt, & blaſphemiæ plenum, ut etiam qvacunqve hæreſi peſtilentius inveniatur. Poteſt enim Prælatus & ſummus Prælatus errare; ut primus illorum a Domino Jeſu proprio oraculo electus, & Spiritu ſancto plenus erravit. Sed hoc factum Domino permittente, ut ſciremus, non homini, ſed Spiritui ſancto noſtram fidem obligatam. Et recte: Fides enim cum ſit virtus theologica, ſoli Deo obnoxia, in ſolum Deum credit, in qvo ſolo juſtus vivit per fidem. Valde periclitaretur vita juſti, ſi penderet ex vita Papæ. Summorum enim Pontificum pleriqve peſtilenter erraverunt: ut noviſſimis diebus noſtris, in Conſtantia, celebri concilio claruit Benedictus, Bonifacius & Johannes XXIII. qvam graviter fidem lacerarint. Et noſtris poſtremis diebus, Pius II. & Sixtus IV. Qvorum alter patentibus Bullis regna terrarum ſibi vendicavit; alter turpiſſimas diſpenſationes, non ſolum de præſtito in cauſa civili juramento, ſed etiã de præſtando, de plenitudine poteſtatis plumbatas bullas emiſit, in abuſu poteſtatis Apoſtolicæ. Qvicqvid *frater Petrus* vel *Hieronymus*, inſolenter aut avare geſſerunt, ipſe poſtea cum reſciret, ratificavit etiam Bullis plumbatis. [Per *fratrem Petrum & comitem Hieronymum* intelligit *Petrum & Hieronymum Riarios*, plebeji in Liguria generis, Sixti IV. Sorore natos, qvorum ille *monachus Franciſcanus*, *dein Epiſcopus Tarviſinus & Cardinalis*, hic *Imolæ Dominus* avunculi beneficio factus fuit. Utriusqve immania ſcelera nuperrime deſcri-

pſit Varillaſius *in Anecdot. Florentin. Lib. II. p. 69.* & *Wolfius*, (qvi tamen eos cum *Roboreis* fratre pontificis genitis confudit) *Vol. I. Memor. in anno 1455. fol. 836.* eorum & Sixti horrendam turpitudinem qvandam narrat, qvam libro huic inſerere me puduit: qvanqvam Weſſelum teſtem alleget, in cujus tamen *farragine* non potui locum, qvem citat, invenire.] De opibus Eccleſiæ ita ratiocinatur *pag. 29.* „ Bonum eſt „ qvod Eccleſia habet multas divitias & temporalem poteſtatem, & me„ lius eſſet ſi plures haberet: bonum enim eſt, multa bona poſſe, & me„ lius plura poſſe. Malum eſt, qvod Eccleſia habet multas divitias & „ temporalem poteſtatem, non ſolum qvia malum exinde poteſt, ſed et„ iam qvia multa mala exinde facit. Male adverterunt priſci Patres, „ qvoniam Principes ſeculares ſuos volunt ex opibus Eccleſiæ provideri, „ qvi fere omnes corrupti ſunt, & ſi qvi incorrupti accedunt, occupatione & ſollicitudine corrumpuntur. De voto cœlibatus, utrum obliget irremediabiliter, ut non liceat redire ad conſilium Apoſtoli: propter incontinentiam habeat unusqvisqve uxorem ſuam, breviter *pag. 29. b.* reſpondet: Stultam promiſſionem diſplicere Deo, ſicut impia juramenta. De mandatis Prælatorum & qvatenus obligent, utqve Dei præcepta ſemper prævaleant multa docet *p. 31. & ſeqq.* & indignos prælatos ſuſtinendos eſſe dicit *p. 36.* ob majorum incommodorum timorem, ſicut meretrices in civitatibus. De ſapientum vero ſententia Papalibus decretis præferenda ita philoſophatur. *p. 36. b.* „ In caſu „ ſimultatis & contradictionis inter Papam & ſapientem non ſolum Pa„ pa tenetur audire & ſeqvi ſapientem, & ſapiens in his qvibus vere ſa„ piens, hoc eſt, in qvibus creditur ſermo veræ ſapientiæ, ſecundum im„ maculatam legem Domini, nullatenus debet a ſua ſententia diſcedere „ & ſeqvi Papalem autoritatem, ſed etiam omnis eccleſia fidelium, qvi „ cognoſcit rectum ſermonem ſapientiæ, debet ſimiliter adhærere ſapi„ enti. Factum hoc nuper in concilio Conſtant. qvoniam Johanni XXIII. „ diſſenſerunt fideles, & Joanni Gerſon conſenſerunt. Qvis enim hodie „ contradicentibus ac diſſentientibus Eugenio ac Bernhardo Claræval„ lenſi; nō Bernhardo magis qvam Eugenio cohæreret? Docet hoc exem„ plo ſuo Eugenius, qvi ſeveras illas monitiones & correptiones de conſi„ deratione plurimas tam deſideranter acceptavit. Pontificū igitur man„ data, qvantum obligent, ad Theologum definire ſpectat, ſi tamen vere „ theologiſet. *Qvis eſt hic & laudabimus eum?* Plus igitur conſenſu ſapien-

Digitized by Google

ſapientum Eccleſia in unitate qvam prælatorum regimine continetur: „ qvia ſapientum conſenſus efficaciter a Deo dirigitur;Prælatorum regi- „ men ſæpe non ita,ut qvoniam cœci cœcos ducunt,vel deſerunt,vel errare ſinunt. „ Graviter de corruptione cleri & abuſu poteſtatisEccleſiaſt. conqveritur *p.37.* taxat negligentiam,laſciviã,incuriam,pompam,præeminentiam,cenſuram in rigorem,ſecuritatem mandatorum, tutelam „ conſervandæ prælationis.Has ego(*ait*)non puto claves regni cœlorum, „ imo puto clavem eſſe Phariſæorum,qva nec ipſi ingrediuntur,cum per „ iſta non ingrediantur & alios ingredi non ſinant, malo exemplo cor- „ ruptos & impeditos. Qvantumcunqve certent pro clave poteſtatis, „ & vere certent, qvia revera clavis eſt, magis clavis eſt & verior clavis „ pietatis, ſine qva nihil facit clavis poteſtatis: & ubicunqve fuerit,ſem- „ per invenit ſibi conjunctam clavem poteſtatis. Nunqvam per has ar- „ tes Petrus & Paulus januam regni cœlorum gentibus aperuiſſent.Nun- „ qvam ſuo conſilio, ſuo ſtudio, ſuo exemplo duxiſſent, liberaſſent a ju- „ go ſervitutis & corruptionis. Liqvet hoc ex familiaribus eorum,qvi „ qvanto magis illorum conſcii, tanto ſunt morum ſocii. In omnibus „ enim Cathedralibus eccleſiis collegiatis, uti ſunt craſſiora beneficia, „ ſemper qvi claves ferreas habent, primi ſunt ex domo Papæ & Cardi- „ nalium, qvi qvales in ædificatione ſunt, niſi qvaliter ibidem, unde ve- „ nerint inſtituti ſunt. Nunqvam hoc factum Cardinalium cum Apo- „ ſtolis & diſcipulis, vel in Hieroſolymis præſide Romano ac pontifici- „ bus, nunqvam Antiochiæ, nunqvam Romæ, niſi majoribus armis, in- „ vito Nerone, invito Senatu januam regni aperuiſſet: De poteſtate & uſu clavium & de indulgentiis diſputat in qvadam epiſtola *pag.38.b.& ſeq.* inter alia his verbis: Ego autem ſic accipio, qvod miniſter Chri- „ ſti, ſi ſecundum traditionem Chriſti & Evangelii miniſtraret, ſive fidei „ verbum, ſive fidei ſacramentum ſive charitatis exemplum, & ſubditi „ ſive auditores fideliter accipiant, qvod revera fidei & pietatis miniſte- „ rio ſolvat & liget in terra ligata & ſoluta in cœlis; Et qvacunqve alia „ via vel ſolvere vel ligare tentet, nihil eſſe qvod facit. Nihil enim niſi „ ſalutare pietatis miniſterium Petro puto, & ſucceſſoribus ejus promiſ- „ ſum. Et hoc interim, donec aperte aut alios fuero ſanius infor- „ matus. Neqve parum horrori mihi eſt verbum illud tuum, qvo „ mones, qvod magis mihi pro ratione eſſe debet autoritas pa- „ pæ. Nunqvam Pariſienſi Facultati Theologicæ non dico ratione „

» major fuit, immo nunqvam fuit pro ratione Clementis Papæ auctori-
» tas, qvando temeritatem illius angelis præcipientem reprehenderunt
» & correxerunt. Qvando cruce ſignatis ad eorum vota tres vel qva-
» tuor animas ex purgatorio qvas vellent elargiebatur: Item qvoniam
» indulgentias a pœna & culpa publicabant. Horum tamen eorum ho-
» die plumbatæ bullæ reperiuntur. Tu tamen mones autoritatem Pa-
» pæ, non ſolum pro ratione, ſed ſuper rationem mihi eſſe debere. Qvæ
» qvæſo in his ratio mea? nonne Scriptura ſacra? Nunqvid vis Papæ au-
» toritatem ſupra ſacram Scripturam ferre? Papæ voluntas, & Scripturæ
» autoritas, non æqve conſtituta ſunt. Ut voluntas Papæ ſecundum
» Scripturæ veritatem, non veritas ſacræ Scripturæ a papæ voluntate re-
» gulanda ſit. Paulo infra breviter pronunciat *p. 44. b.* indulgentiæ
» ſunt remiſſiones de his pœnis, qvas Prælatus injunxit aut injungere
» potuit. De ſacerdotio loqvitur *p. 41. b.* Duplex eſt ſacerdotium: u-
» num ordinis & ſacramentale; alterum naturæ rationalis & commune
» omnibus. Secundum ſine primo ſatis eſt; primum ſine ſecundo rea-
» tum habet. Secundum gratiam affert, ſecundo Antonius (Eremita
» ille) ſupra multos epiſcopos, & coriarius ſupra Antonium. Apoſtoli
» conſecrabantur, & ungebantur in Spiritu Sancto, qvoniam Spiritus
» ſanctus ipſe eſt ungventum, qvod nobis Chriſtus ſua morte promeruit.
» Ideoqve omnes baptiſati ſumus & inuncti in morte Chriſti, & in Spiri-
» tu Sancto. Invenimus namqve Chriſtum conſecraſſe apoſtolos & di-
» ſcipulos; receperunt enim omnes ungventum Spiritus ſancti. Nullo
» qvidem alio oleo ſeu chriſmate uſus eſt Chriſtus in epiſcoporum ac ſa-
» cerdotum ſuorum conſecratione. Sed propter reverentiam ac digni-
» tatem ſancta Eccleſia, plurima ordinavit, qvibus cultus Sacramento-
» rum redimitus eſt, qvæ in primitiva Eccleſia fieri non ſolebant. Apo-
» ſtolus *ad Hebr. IV. Impoſſibile & ſangvine hircorum aut taurorum au-*
» *ferri peccata.* Non ignorabat Apoſtolus legalia ceremonialia divi-
» nitus fuiſſe inſtituta, & eodem autore qvo novæ legis ſacramenta, unde
» ut qvæcunqve ſacramenta eſſent, neceſſe erat, ut filius veniret, ut ſingu-
» lari ſacrificio placens, faceret Dei ſui voluntatem: Eadem etiam
» ratione de ſacramentis novæ legis. Adeo enim impoſſibile eſt,
» aqva vel oleo peccata auferri, qvatenus hircorum ſangvine, & eo-
» dem authore inſtituta ſunt. Ne tamen confeſſionem videatur im-
» probare, ita ſcribit: Non tamen hic volo qvin debeant confiteri,

ubi

ubi commode poſſunt, ut qvi vivifice vident magis videant, & qvi vere vivunt perfectius vivant. Semper enim cum pietate ſubeuntibus efficacia ſunt ad majorem gratiam ſacramenta. Niſi qvoniam majoris pietatis fiunt impedimenta. Ut in qvibusdam vocalem confeſſionem ita ſectantibus, ut majora legis, charitatem, cordis pacem, interiorem pſalmodiam impediant. His non tam ſacramenta qvam impedimenta ſunt, qvare in qvibusdam ad horam intermittenda. Hoc niſi Paulus, Antonius, Macarius, Arſenius ſenſiſſent, magno ſpiritualium damno latuiſſent in ſolitudinibus, vacantes ab Eccleſiaſticis. De Philoſophis paganis cenſuram fert *p. 46. b.* Omnis Philoſophorum curioſitas qvæ non pietate ſata germinavit, animalis fuit. Unde evanuerunt in cogitationibus ſuis, ut beſtiales fierent & terreni, & traderet eos Deus in reprobum ſenſum, adeo, ut corpora ſua qvæ templa eſſe debebant per pietatem inhabitantis Dei, paſſionibus ignominiæ afficerent, neqve illo ruinam ſiſtentes ex terrenis diabolici facti ſunt, occulte dæmoniorum ſvaſu ſeducti, ut ſtatuas, aras, thura, templa, diesqve feſtos, ritum ſacrum, titulos & nominum inſcriptiones ſibi fieri, procurarent. Hæc Pythagoras, hæc Socrates, hæc Plato, ſed maxime Ariſtoteles. Propterea in Ægyptum & Perſidem profecti, ut inde ſibi nomen & ſuis diabolicam curioſitatem, dæmonum colloqvio & familiaritate diſſeminarent. De univerſitatibus ſeu academiis *p. 48.* qvæ ſubjungit eo pertinent ut Doctores Scribis & Phariſæis Judæorum comparet, qvibus publicanos pœnitentes Chriſtus prætulit. De contritione docet. *p. 49.* Infuſæ jam gratiæ opus eſt contritio, deteſtatio videlicet peccati, opus meræ juſtitiæ: non ergo pars ſacramenti pœnitentiæ, qvia ſacramentum pœnitentiæ præcedit & operatur juſtificationem. Et eſt contritio nihil aliud, qvam juſta peccatorum æſtimatio, qvalem de ſe Magdalena habere potuit in medio gaudio ſuo diei Paſchæ. Et Petrus qvoniam apparuit ei Dominus Jeſus, ſenſibilem habuerunt cordis dolorem. Multum ergo derogant liberalitati donatoris, & multum aggravant humeros peccatoris, qvi ante Sacramentum gratiæ, juſtitiam præexigunt in antecedente. Juſtitiam dico contritionem, qvi enim conteritur jam juſtus eſt, neqve Sacramento vivificatur ſed a debito confitendi duntaxat in facie eccleſiæ ſolvitur. Præterea valde circa hunc locum notandum qvod neqve dolor, neqve triſtitia, neqve contritio in oculis Dei accepta ſunt

magis,

magis, qvam amor ex qvo procedunt. Omnium enim paſſionum primus eſt amor. Judas enim doluit, & ideo triſtis fuit, qvod abiens laqveo ſe ſuſpendit. Sed non acceptus dolor ejus, qvi ex amore ſui non Dei proceſſit, ut ex ejus origine, videlicet pravo judicio & ſtultitia ducentibus eum ac dirigentibus in finem ſtultum aperte liqvet. Qvam omnis timor, mœror, ſpes, dolor, ex amore velut radice naſcitur. Ideo confiteri oportet in pœnitente mœrorem de peccato non acceptiorem eſſe in conſpectu Dei, qvam ſit amor unde procedit. Unde dolor Judæ pœnitentia ducti, qvod juſtum ſangvinem tradidiſſet, non plus Deo placuit qvam amor ille unde proceſſit. Addit alia plurima in eundem ſenſum & de veris pœnitentiæ fructibus. Iterum vero de poteſtate miniſterii *p. 50. b.* In ſacramento confeſſionis non eſt ſacerdos judex aut abſolutor magis qvam mundator in baptiſmo. Sicut enim ſacerdos tingit aqva foris, & Chriſtus tamen baptiſat in Spiritu ſancto, ſic in reliqvis etiam ſacramentis. Senſibile qvidem miniſterium ſacerdos exhibet, ſed nullius poteſtatis jura exercet. Spiritualis enim vita qvæ per gratiam Spiritus ſancti a nullo niſi a Chriſto donatur. Sacramentalis ergo abſolutionis beneficium in confeſſione, non ex judiciaria poteſtate confeſſoris pendet, ut nulla ſit abſolutio, tanqvam a non ſuo judice qvam ab alio ſacerdote &c. Qvia non ſacerdos abſolvit vincula peccatorum, ſed Chriſtus. Sicut non presbyter baptiſat in Spiritu ſancto, ſed Chriſtus: Chriſti enim baptiſma eſt, non Johannis aut Petri, aut Pauli, aut Apollo. Contra ſatisfactionem diſputat *p. 51. b.* Valde irrationabiliter de ſacramento confeſſionis loqvuntur, qvia adjunctam ſatisfactionem aſſerunt eſſentialem partem pœnitentiæ. *Primo* qvia detrectant ſacramentali ſufficientiæ, qvi non putant principis donationem ſufficere ad remiſſionem. *Secundo* falſificant verbum abſolutionis: qvia cum dicunt *abſolvo*, poſtea ligant & innodatum dimittunt. Sed qvod omnium gravius eſt, univerſum ſacramentum periclitant, qvia protrahunt uſqve in peractam totaliter pœnitentiam injunctam: Unde ſi fragilis ille iterum tempore medio labatur, durante ſacramento propter obicem poſitum in parte eſſentiali ſacramenti, totum ſacramentum facit nullum fuiſſe. Qvæ enim eſſentialiter unum conſtituunt, unius nullitate, omnia fiunt nulla. Videant igitur qvantum laqveum fidelibus injiciant, qvi tanto tempore dicunt eſſentialiter trahi ſacramentum. De non injungendis aut imponen-

ponendis ſatisfactionibus grande argumentum in patre recipiente filium ſuum ex perditione & morte revertentem ad ſe. Non increpavit, non caſtigavit, non flagellavit, non incarceravit, ſed accurrens oſculatus, amplexatus, præ gaudio lachrymans, juſſit proferri calceamenta in pedibus, ſtolam puram indui, annulum dignitatis in digitum, occidi vitulum ſaginatum, inſtrui convivium, epulari, lætari & cantare. Qvales huic revertenti papales indulgentiæ neceſſariæ? Plena igitur ad Deum reverſio, dignus fructus pœnitentiæ ſolus. Sola igitur converſio, ſatisfactio eſt. Seqvuntur plurima ad confirmandam illam ſententiam, & qvod Papa non poſſit relaxare pœnas purgatorii; Tandem *p. 54.* ita ſtatuit: Verbum ſatisfactionis qvod a decretis & prædicantibus in ſacramento pœnitentiæ tertia pars ſtatuitur, ſi ad rigorem accipiatur, errorem non ſolum habet, ſed & blaſphemiam continet ac deſperationem nutrit. Si enim Chriſtus jurejurato conſtitutus ſacerdos in æternum ſuper domum Dei, neqve vacue, neqve vane conſtitutus eſt, ſed a Deo gratiæ plenus & veritatis, qvia veræ gratiæ plenus, & de plenitudine ejus accipiant univerſi. Oportebat confiteri pleno illum ſacerdotio ſacerdotem eſſe, plenam igitur & perfectam hoſtiam, victimam, perfectas primitias, perfectas decimas, perfectam pacificam, perfectum ſacrificium, perfectum holocauſtum, perfectum incenſum obtulerit. Igitur in hoſtia ſua pro peccato perfecte repropitiavit populum, perfecte reconciliavit, perfecte mundavit, perfecte reſtituit, perfecte juſtificavit, perfecte ſublimavit, perfecte univit in plenitudine gratiæ & veritatis. Nihil de veræ gratiæ plenitudine detrahere licebit: & qvisqvis detraxerit, blaſphemiæ reus in donatorem, calumniæ reus in donatarium. Detrahit autem qvi non integram gratiam dicit, aut qvi non gratuitum donum, gratuitam propitiationem, gratuitam remiſſionem confitetur. Gratuita vero qvando erit ei, qvem oportet, pro ſui remiſſione, pro relaxatione, pro redemptione æqvum aut tantum refundere, donec ſatisfaciat? Ad rigorem enim niſi æqvum aut ultra refundat, non ſatisfacit. Addit refutationem objectionum, & *p. 55. b.* immunes ad implendam qvam Sacerdos injungit pœnitentia ſatisfactoria pronuntiat fideles. Perfectam (ait) debere injungi pœnitentiam, ſcilicet *noli amplius peccare.* Theſauri meritorum diſtributionem Papæ abjudicat. *p. 56. b.* Sanctæ eccleſiæ fidelium corpus unum, Sancti Spiritus operatione vivifica-

„ ficatur, in nobilioribus membris potiora chariſmata ſuſcipiens. „ Sed horum membrorum collatio vel adunatio in corpore, & ſpiritua„ lis vivificatio, Dei duntaxat opus eſt, qvæ licet ſit meritum hominis „ Chriſti, opus tamen eſt Chriſti Dei. Qvod ſi Papa pro arbitrio æſti„ mare poſſet, & taxare valores operum pietatis, ſubverteretur funda„ mentum pietatis antiqvorum Patrum, qvi ſerviendum Deo putabant „ in ſanctitate & juſtitia omnibus diebus vitæ ſuæ; magis enim ſerviendum „ domino papæ, vel exigua pecunia obtemperandum, ut poſt ve„ ram confeſſionem & contritionem momentaneo labore liberati de „ manu inimicorum noſtrorum ſine labore evolarent. Pœna enim eſt, „ in manu inimicorum noſtrorum ſervitus: Qvod ſi papa arbitrarius „ arbiter, non jam ipſe Chriſti, ſed Chriſtus ejus eſſet Vicarius. Nam ex „ voluntate ejus penderet judicium Chriſti. idem prolixius deducit *p. 52. b. 59. & ſeq.* De communione ſanctorum notabiliter loqvitur *p. 59.* „ Vera eſſentiali unitate communicant ſancti omnes, qvotqvot una „ fide, una ſpe, una charitate Chriſto cohærent, ſub qvibuscunqve præla„ tis, qvantumlibet ambitioſe contendentibus aut diſſentientibus aut „ errantibus etiam hæreticis prælatis degant. Qvantumlibet locorum „ ſpatiis, qvantislibet annorum intervallis disjungantur. Et hæc eſt „ illa ſanctorum communio de qva in ſymbolo, *Credo ſanctorum communionem.* „ Unde nobiſcum communicaverunt patres noſtri omnes, qvi „ eodem nobiſcum baptiſmo baptiſati, & eadem eſca ſpiritali refecti, „ eadem ſpiritali petra nobiſcum refocillati. Nihil hanc ſanctorum „ unitatem & unionem præſidentium diverſitas diſtrahit, nihil identitas „ promovet. Qvia piis nihil nocet præſidentium impietas etiam hæ„ reticæ pravitatis. Conſtat autem qvod valde poſſibile ſit græcum ve„ ra pietate affectum omnia credere in Conſtantinopoli ſub ſuo Patriar„ cha ſchiſmatico, qvæ Latinus Romæ credit. Qvid illi nocet ſuorum „ hæretica pravitas? Unitas ergo Eccleſiæ ſub uno Papa tantum acci„ dentalis eſt, adeo ut non ſit neceſſaria, licet conferens multum in ſan„ ctorum communione. Stat enim ſub eodem præſidente ſubjectis (et„ iam inter) eos qvi præſidenti non communicant. Talibus enim „ qvisqve communicat, qvalis ipſe eſt, pius piis, fidelis fidelibus: qvem„ admodum impius impiis, fur furibus, adulter adulteris &c. it, *p. 60. 61. 62.* ubi fraternitatum & participationum literas a monaſteriis datas „ rejicit. De Miſſis agit *p. 63. b.* earumqve fructum fruſtra ex opere o-

pera-

Digitized by Google

perato aut ex fundationibus & recitationibus pro aliis expectari dicit, cum ſine diſpoſitione & fide ſuſcipientis nihil conferant. Sacramenta ait (*p. 63.*) ſunt fidei inſtrumenta, tanto ſemper efficacia, qvanto eſt fides negotioſa; qvemadmodum ubi ars torpet & dormit, inſtrumenta „ effœta ſunt, ſic ſopitæ fidei otioſa ſunt ſacramenta. Non igitur data „ pecunia, non ſacerdos, non miſſa, non ſacrificium, ſed participatio & „ communicatio eſt qvæ abolitionem facit, ſicut redemptionem & re- „ miſſionem impetrat & obtinet. Qvoniam Dominus Jeſus euchari- „ ſtiam tradidit in redemptionem, ſicut in remiſſionem, vere abolitio- „ nem in pietate conſtituit, abſqve omni pœnali ſupplicio; qvia mandu- „ catio fructum paſſionis affert digne manducanti. Juxta illud: *Qvo-* „ *tiescunqve* &c. qvia communicatio eſt corporis & ſangvinis ejus in re „ miſſionem & redemptionem. De virginitate commentatur *p. 63.* ejusqve aureolas ſeu coronas ex charitatis puritate, non ex corporali cœlibum continentia æſtimari debere tradit, eodemqve præmio & honore dignos eſſe ſtatuit, qvi in conjugio, ſed cum fide & charitate vivunt, qvam cœlibes. Videmus, ſcribit, Petrum in conjugio vocatum „ ad Apoſtolatum & Timotheum in virginitate ad diſcipulatum longe „ Petro inferiorem in fructu verbi Dei. Ait tamen ſe non intrepidum „ hæc definire, propter communem ſcholam contradicentem. De poteſtate Papæ propoſitiones plurimas habet, qvæ miniſterii ejus veram & ſalutarem conditionem explicant, ſed exceſſum potentiæ refrenant. *p. 66. b. & ſeqq.* De purgatorio igne, qvid ſit hæſitat, purgationem non torturam eſſe ſtatuit, locumqve Pauli 1. Cor. III, 12. manifeſte tropicum eſſe oſtendit *p. 69. & ſeqq.* & poſt multa qvæ affert *p. 71.* ſcribit, „ hæc mihi videntur convenire, purgatorium ſpirituale potius eſſe qvam „ ſuppliciale, ideoqve p. 72. indulgentiariis dicam ſcribit, & fruſtra eos de remiſſione purgationis gloriari oſtendit, ignem enim purgatorium non eſſe ſatisfactorium adeoqve indulgentias non recipere. Eo tandem collimat, ut putet in paradiſo fieri purgationem animæ, ut in amore Dei perfecta fiat, eumqve ſtatum ejus felicem eſſe, qvem plena beatitudo in vita æterna excipiat. Paradiſus ſcribit *p. 83.* eſt locus medius inter debitores & comprehenſores, ideoqve in eum purgationis cauſa latronem ex cruce translatum eſſe exiſtimat *p. 84. b.* & ſic compleri Scripturam, omnesqve apparentes contradictiones tolli. Hanc ejus opinionem Lutherus qvidem ſecutus non eſt, interim hac

ſtante tota nundinatio indulgentiarum corruit, ut & orationes & miſſæ pro defunctis. Qvid enim opus eſſet pro pœnarum mitigatione orare, cum nullas patiuntur, itaqve pro ſe mortuo ita vult orari, ut magis magisqve purgatus & illuminatus tanto citius, ex Paradiſo ad Intuitionem Dei transferatur *p. 81.* Lutherum Weſſeli ſcripta ab initio cæptæ de indulgentiis diſputationis ignoraſſe inde patet, qvod multis locis fatetur qvæſtionum illorum ſe ignarum fuiſſe, & diſcendi magis qvam definiendi animo diſputaſſe: maxime vero in allegata *præfatione* in farraginem hanc Weſſeli aſſeverat, viſum ſibi eſſe ac ſi ſolus adverſus monſtra indulgentiarum & legum Pontificiarum pugnaret. Merito itaqve lætatus eſt producto iſthoc tanti viri, qvem etiam Capnio præceptorem habuit, libro. Neqve parvo ſolatio eſt omnibus repurgatæ religioni addictis, cum vident qvomodo luctuoſis illis Eccleſiæ tenebris ſervati tamen ſemper fuerint veritatis & purioris doctrinæ profeſſores. Hic ſane Weſſelus (*Johanni* prænomen fuiſſe Wolfius *Vol. I. in anno 1455.* memorat, & qvædam ex ejus libris excerpta refert) etſi non omnia eadem phraſi, qvædam fortean etiam incommodius, eloqvatur, principia tamen eadem, qvæ Lutherus poſt annos plurimos ſecutus eſt, in ſumma rei tenuit. Vidit exceſſus Romanæ Hierarchiæ, morumqve & doctrinæ corruptionem, recte judicavit de S. Scripturæ autoritate, de via ſalutis, de pœnitentia & fide, de uſu ſacramentorum, de officio miniſtrorum Eccleſiæ. Hæc & alia qvi pro hæreticis ex ignorantia traducunt, commiſeratione; qvi ſcientes, graviſſima cenſura digni ſunt; ſed talia teſtimonia plurima alii dudum congeſſerunt, qvæ huc transſcribi non poſſunt. Interim aureis, ut ita dicam, literis, denuo edi mererentur ſcripta Weſſeli, in qvibus Spiritus veritatis manifeſte deprehenditur, neqve dubito, per collationem exemplarium loca qvædam manca aut obſcura, qvorum ſenſum aſſeqvi me non potuiſſe fateor, lucem & emendationem accipere poſſe.

Ad §. CXXXVI. *Georgius Caſſander*) Simplicitatem veteris ritus anteqvam tot ceremoniis augeretur, adductis vetuſtorum autorum ejus tamen temporis, qvo ſuperadditi ritus invaluerant teſtimoniis, confirmavit Caſſander *d. Cap. II.* qvod qvia breve eſt ex editione Operum Pariſienſi 1616. *fol. II.* totum apponam, lemma eſt: *Miſſas ſive ſacri convivii myſteria qvomodo Chriſtus celebravit, & poſt eum Apoſtoli.*

Raba-

Digitized by Google

Rabanus *Inſtit. Cler. Lib. I. c. 32.* Hunc morem ſacrificii primum Dominus noſter Jeſus Chriſtus & magiſter inſtituit, qvando commendavit Apoſtolis ſuis corpus & ſangvinem ſuum priusqvam traderetur, ſicut legitur in Evangelio: *Accepit panem Jeſus & benedicens fregit, & dedit eis, & ait: Sumite, hoc eſt corpus meum: & accepto calice, gratias agens dedit eis; & biberunt ex illo omnes:* & reliqva. Cum benedictione enim & gratiarum actione primum Dominus corporis & ſangvinis ſui ſacramenta dedicavit, & Apoſtolis tradidit, qvod exinde Apoſtoli imitati fecere, & ſucceſſores ſuos facere docuerunt, qvod & nunc per totum orbem terrarum generaliter tota cuſtodit Eccleſia. Honorius *in gem. animæ lib. I. cap. 86.* Miſſam inprimis D. Jeſus ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedec inſtituit, qvando ex pane & vino corpus & ſangvinem ſuum fecit, & memoriam ſui ſuis celebrare hic præcepit. Hanc Apoſtoli auxerunt, dum ſuper panem & vinum verba qvæ Dominus dixit, & Dominicam orationem dixerunt. Gul. Durandus *in rationali divinorum lib. 4. cap. I.* Hoc officium ipſe Chriſtus inſtituit, cum novum condidit teſtamentum, diſponens hæredibus ſuis regnum, ſicut pater ſuus ſibi diſpoſuit, ut ſuper menſam ejus edant & bibant in regno qvod Eccleſia conſecravit. Cœnantibus enim illis accepit Jeſus panem & gratias agens benedixit ac fregit, deditqve diſcipulis ſuis dicens: *Accipite & comedite, hoc eſt corpus meum, qvod pro vobis tradetur, hoc facite in meam commemorationem.* Hac igitur inſtitutione formati, cœperunt Apoſtoli ſacroſanctum freqventare myſterium, propter cauſam qvam Chriſtus expreſſerat, & formam ſervantes in verbis, & materiam tenentes in rebus, ſicut Apoſtolus Corinthiis proteſtatur dicens: *Ego accepi a Domino qvod & tradidi vobis, qvoniam Dominus Jeſus in qva nocte*, &c. *Item*, Apoſtoli hanc Miſſam Chriſti adauxerunt, dicentes in ea non ſolum verba præmiſſa, verum etiam Dominicam orationem ſuperaddentes. *Idem lib. 6. de paraſceve.* Qvo facto incipit mox: *Oremus*, præceptis ſalutaribus, perficiens Dominicam orationem, & illam: *Libera nos qvæſumus* &c. In qvo repræſentatur antiqva Apoſtolorum celebrandi Miſſam conſvetudo. Prius enim lectione præmiſſa, dicebantur ſolummodo verba illa: *Hoc eſt corpus*, &c. *Hic eſt ſangvis*, &c. Sed ipſi poſtmodum Dominicam orationem addiderunt. Amalharius *lib. 3.*

de divin. offic. in præfat. Satis eſſet ſine cantoribus & lectoribus & cæteris qvæ ibi aguntur, ſola benedictio Epiſcoporum aut presbyterorum ad benedicendum panem & vinum, qvo reficeretur populus ad animarum ſalutem, ſicut primævis temporibus fiebat apud Apoſtolos. *Capitis III. fol.12.* titulus eſt: *Ritus communionis ſacræ expoſitus a B. Juſtino Martyre Apolog. 2. ex verſione Perionii collata cum Græco exempl.* Sub finem precum nos inter nos oſculo ſalutamus. Deinde ei qvi præpoſitus eſt fratribus, panis offertur, & poculum aqva & vino temperatum, qvæ cum accepit, laudem Deo tribuit, & gratias diu agit. Qvibus perfectis, populus omnis qvi adeſt, benedicit, dicens, Amen. Poſtea ii, qvi apud nos Diaconi dicuntur, dant unicuiqve eorum qvi adſunt, percipiendum panem, vinum & aqvam, qvæ cum gratiarum actione conſecrata ſunt, & ad eos qvi abſunt perferunt. *Ex eod. Juſtino, paulo poſt.* Die qvi Solis dicitur, omnes qvi in oppidis vel agris morantur, unum in locum conveniunt, commentariaq; Apoſtolorum, vel Prophetarum ſcripta leguntur, qvandiu hora patitur. Deinde ubi is qvi legit, deſtitit, is qvi præeſt admonet & hortatur, ut ea qvæ lecta ſunt bona imitemur. Tum ſurgimus omnes & comprecamur. Concluſis precibus, panis, vinum & aqva offeruntur. Tum is qvi primum locum tenet, preces gratiarumqve actionem pro virili mittit. Populus benedicit, dicens: Amen. Iis qvæ cum gratiarum actione conſecrata ſunt, unusqvisqve participat. Eademqve ad eos qvi abſunt Diaconis dantur perferenda. *Cap. IV.* ex Tertulliano agapas deſcribit. Seqventibus dein Capitibus Liturgias Dionyſii, Joh. Chryſoſtomi, Baſilii, Æthiopum, Ruſſorum, Armeniorum, & deniqve Latinorum ſubjungit, adductisqve teſtimoniis oſtendit, qvam ſimplex ab initio celebrandi ſacram cœnam, ſive Miſſam, ritus fuerit, & qvantum poſtea acceſſerit. Inſignis qvem citat locus *fol. 37.* eſt *Walafridi Strabonis*, Abbatis Fuld. qvi ſeculo nono vixit *de rebus Eccleſ. cap. 22.* Qvod nunc agimus multiplici orationum, lectionum, cantilenarum, & conſecrationum officio, totum hoc Apoſtoli, & poſt ipſos proximi (ut creditur) orationibus & commemoratione paſſionis Dominicæ, ſicut ipſe præcepit, agebant ſimpliciter. Unde circa domos, ſecundum ſuperius commemorata teſtimonia, frangebant panem. Qvod etiam alia ſententia Lucas declarat, dicens: Una autem Sabbati, cum conveniſſemus ad frangendum panem & reliqva. Et relatio majorum eſt, ita primis tempori-

pori-

poribus Miſſas fieri ſolitas, ſicut modo in Paraſceve Paſchæ (in qvo die „
apud Rom. Miſſæ non [illegible]ntur) communicationem facere ſolemus, „
id eſt, præmiſſa oratione Dominica & ſicut ipſe Dominus noſter præce- „
pit, commemoratione paſſionis ejus adhibita, eos corpori Dominico „
communicaſſe & ſangvini, qvos ratio permittebat. Item ex *Petro Cir-* „
velo Complutenſi Theologo fol.38. Urgentibus Eccleſiam perſecutio- „
nibus infidelium Evchariſtiæ ſacrificium, qvod in Miſſa conficitur, age- „
batur a fidelibus valde ſimpliciter, & ſine pompa alicujus ſolennitatis, „
qvia offerebatur a ſacerdotibus Chriſti occulte in domibus privatis. „
Ideo tunc Miſſæ officium erat ſatis breve. Nam Apoſtoli ſuper verba „
conſecrationis panis & vini a Chriſto accepta, ſolam orationem Do- „
minicam, id eſt, *Pater noſter* apposuerunt, & ſtatim communicabant, „
id eſt, Evchariſtiam aſſumebant, & aliis miniſtrabant. Deinde Roma- „
ni Pontifices, Petri ſucceſſores, paulatim ſucceſſu temporis addentes „
etiam devotas orationes, totius Miſſæ Canonem ſecretum in trecentis „
fere primis annis Eccleſiæ perfecerunt. Qvæ qvidem poſtrema verba „
ſi de omnibus aut plerisqve ritibus, aut de dogmatibus ipſis & uſu Miſſæ intelligantur, fundamento carent. Sufficit ex his, vel aliis pluribus qvæ Caſſander conſignavit, & Lutherus ante eum, cum inducta per abuſum tolleret, expendit, demonſtratum eſſe, totam illam Miſſaticæ pompæ machinam ſeculorum decurſu, variis ex cauſis, qvæ alibi examinatæ ſunt, extructam, ab inventione & autoritate Sacerdotum & Pontificum pendere, neqve præter verba inſtitutionis Chriſti & orationem Dominicam, precumqve piarum formulas qvicqvam produci poſſe, qvod Eccleſiæ neceſſario & tanta violentia injungendum ſit, circa ſacramenti hujus adminiſtrationem: multo minus qvod veritas & ſubſtantia Sacramenti, qvale in noſtris Eccleſiis celebratur, alicujus defectus aut nullitatis accuſari poſſit, etſi ritibus illis abſtineatur, nec alius Sacramenti uſus qvam in ſancta communione & participatione qværatur.

Qvod axioma.) Notius hoc eſt juris Eccleſiaſtici peritis, qvam ut probatione egeat. Dixi aliqvid in libro Germanice ante biennium edito, *de Chriſtianiſmo. Lib.III. cap.12.* § *2. in addit.* qvod hic paucis repeto. Allegavi ex jure Pontificio *C. in iſtis diſt. IV.* ubi doctores nominatiſſimi theorema illud aſſerunt; Covarruvias maxime & Navar-

varrus: citavi etiam famigeratum illum problematum moralium promumcondum Anton. de Eſcobar *Tom. I. [illegible]ol. Mor. Lib. V. Seck. I. c. III. n. 23.* tum Petrum de Marca Archiepiſc. Toloſanum & demum Pariſienſem, qvem Samuel Sorberius in *epiſtola ad Baluzium*, patriæ ſuæ decus, regni totius oraculum, Eccleſiæ ſidus, literatorum Apollinem vocat. *Lib. II. de Concordia Sac. & Imp. c. 16.* Hic Auguſtini dictum adducit, qvod in compilationem ſuam retulit Gratianus: *Leges inſtituuntur cum promulgantur, firmantur cum moribus utentium approbantur.* itemqve Paulinum *2. Cor. XIII. 10. poteſtas* (Apoſtolica) *in ædificationem non in deſtructionem data eſt.* Chryſoſt. *hom. XXV. in prior. ad Cor. Hæc eſt Chriſtianiſmi regula, hæc illius exacta definitio, hic eſt vertex ſuper omnia eminens, publicæ utilitati conſulere.* Bernardum ex *conſideratione* ad *Eugenium Lib. II. c. 6.* & tandem concludit: „Ex qvo ſeqvitur leges Eccleſiaſticas qvæ de rebus jure naturali & divino non vetitis ad εὐταξίαν & ordinem Eccleſiæ externum tantummodo componendum feruntur, non neceſſitate ſed voluntate, non timore corporali ſed dilectione ſubjectorum niti debere. Gregorii Nazianzeni ſententiam adſcribit: *Lex noſtra & Legislator id vel maxime ſanxit, ut grex non coacte ſed ſponte & libenti animo paſcatur.* Hæc Marca. Peccant itaqve qvi vi & armis obtrudunt, qvæ naturali & divino jure non ſunt liqvide definita; qvale ne unum qvidem hactenus probari legitime potuit, propter qvod in Lutherum & Lutheranos vel olim ſævitum fuit vel adhuc ſævitur.

Ad §. CXXXVII. *Sed & ab adverſæ partis doctoribus.)* Qvia cum ſcriptore Gallo res mihi eſt, ex recenti ejusdem gentis autore, docto ſane & ingenuo, qvi nomen *Hieronymi a Coſta* ſumſit, dicta firmabo. Extat libellus Gallicus anno 1684. editus, qvi *Hiſtoriæ de origine & progreſſu rituum Eccleſiaſticorum* titulum habet: Ejus compendium in *Act. Erud. Lipſ. illius anni p. 497.* reperitur, nec a me id compoſitum eſſe diſſimulo: Aliqvas enim horas, pomeridianas maxime, animi cauſa, & ut labores non tam otio & torpore qvam viciſſitudinis amœnitate ſublevem, ad excerpendos libros qvosdam ab eximiis mihiqve amiciſſimis viris Lipſienſibus, qvi Actorum edendorum curam gerunt, miſſos, deſtinare ſoleo. Autor vero ille qvisqvis eſt, de natura redituum eccleſiaſticorum commentans incipit a conſideratione commu-

nionis

nionis bonorum in Eccleſia Hieroſolymitana, cujus ortum aut anſam a Judæis deducit, qvibus lege divina incumbebat, ut pauperes ſuæ gentis & Synagogæ alerent, eamqve ob cauſam, qvoties Sabbathis aliisqve feſtis congregabantur, ſtipem conferebant. Hoc, utpote ex lege charitatis, & morali obligatione debitum, Chriſtianos Apoſtolorum autoritate inductos, ab initio qvidem, pro temporis neceſſitate, largiori contributione & venditis fundis exercuiſſe docet, ſed non eodem modo in alias provincias propagaſſe. Nec enim diu duravit contributio illa & diſpenſatio Hieroſolymitana, ſed alibi ſatis viſum eſt, more Synagogico in cœtibus publicis ſtipem exigere & conferre, qvanta ad uſum pauperum reqvirebatur. Inter hos autem ſine dubio connumeratos fuiſſe ſcribit Eccleſiarum miniſtros, qvi populo docendo aliisqve ſacris officiis occupati, & ab alia victus qværendi ratione abſtinentes, alimenta jure maximo a fidelibus ſumebant. Tunc itaqve, ut ſtatuit, extra eleemoſynas nullum erat Eccleſiarum peculium. Decimæ enim a Levitis & Sacerdotibus perceptæ, poſtmodum cum ipſa Judæorum Republica interciderunt, nec aliis populis imperari poterant. Qvemadmodum igitur Judæi ſub aliena ditione viventes, Archiſynagogos, Presbyteros, & Diaconos in cœtibus ſuis habebant, & collata ſtipe alebant, *(qvod & hodie faciunt)* ita etiam Chriſtianorum miniſteria ab Apoſtolis, Judaicæ gentis moriſqve viris, ad eandem formam conſtituta eſſe aſſerit, & hac occaſione notat, Epiſcopos Chriſtianorum, ad exemplum Archiſynagogorum, inter Presbyteros non poteſtate aut jurisdictione, ſed ordine & honore primi loci eminuiſſe, nec ad illos, ſed ad conſeſſum ſive collegium omnium Presbyterorum, diſtributionem collatæ pecuniæ pertinuiſſe. Hoc ſatis qviete obſervari potuiſſe qvamdiu unus Epiſcopus & unum Presbyterium in ſingulis urbibus, unusqve ad cœtum & ſacra locus eſſet. Sed cum aucta Chriſtianorum multitudine, plures ædes ſive templa ſeparatis titulis (ut poſtea vocabantur) inſignienda reqvirerentur, qvibus ſinguli paſtores præponendi erant, creviſſe Epiſcoporum potentiam, ex uſu & neceſſitate rerum & temporum, ſive ut Hieronymus *Comm. in Ep. ad Titum* cenſet, *Epiſcopos magis conſvetudine qvam diſpoſitionis Dominicæ veritate Presbyteris majores factos eſſe.* Notat porro ex politia Græcorum qvædam ad externum Eccleſiæ regimen translata fuiſſe: inde

diœceſes, ipſumqve Eccleſiæ nomen, duplici tamen modo intellectum, ut aliqvando conventum ſeniorum & primorum populi, aliqvando omnium coitionem ſignificaret, qvam *Agorajam* vocaverint. Græcorum etiam in fingendis novis vocabulis genio deberi nomina Metropolitarum, Archiepiſcoporum, Patriarcharum ſeqventibus temporibus inventa, ad majores honoris & exterioris jurisdictionis titulum ſignificandum. Antea enim ignota iſta fuiſſe, & eundem Epiſcopi, & Presbyteri ſive ſenioris ordinem ex impoſitione manuum dependiſſe, & hunc qvoqve ritum ab Apoſtolis ex Synagoga retentum. Addit Rabinos tradere, impoſitionem hanc non a Præſide ſolum, ſed omnibus Presbyteris ſimul peragi ſolitam fuiſſe, & ex Hieronymo refert, Presbyteros Alexandrinos Epiſcopo ex ſuo collegio electo manus ſimul impoſuiſſe. Ex his conſtare ait, fruſtra de fundationibus redituum Eccleſiaſticorum, iſtorum ſeculorum tempore qværi, & ante Conſtantinum M. nullos fundos in Eccleſiarum dominio fuiſſe; illumqve Imperatorem primum omnium permiſiſſe, ut qvemadmodum Paganorum templa, ita & Chriſtianorum, legata & donationes capere poſſent. Sed memorabile eſſe Hieronymi judicium, ſcribentis in vita Malchi: *Ab eo tempore Eccleſia potentia & divitiis qvidem major, ſed virtutibus minor facta eſt*: Et Chryſoſtomum (hom. 86. in Matth.) valde qveri de Epiſcopis & Clericis, villarum ſuarum & litium cura diſtractis, & tempus conſumentibus. Obſervatus non multo poſt fuit abuſus, cum Epiſcopi fructuum maximam partem, cum damno pauperum, ſuis & numeroſæ familiæ alimentis & commodis impenderent. Huic malo varie proviſum, conſtitutis in oriente Oeconomis, qvi Epiſcoporum expenſis moderarentur. In occidenti cautum fuit, ut qvarta tantum redituum pars Epiſcopo, tres reliqvæ Clero, pauperibus, & Fabricæ Eccleſiarum ex æqvo aſſignarentur, ut conſtat inter alia ex conſtitutione Gelaſii Papæ Can. *Vobis enim 23. C. 12. Q. 2.* Putat tamen ex hac partitione tantum lites natas fuiſſe, nec præcaveri potuiſſe, qvo minus Epiſcopi & Prælati bona Eccleſiaſtica ad privatæ poſſeſſionis titulos & modos redigerent, ſub dominatu præſertim barbarorum Regum, qvi occidentalis Imperii regionibus potiti erant. Nec tamen negat, etiam in oriente divitiarum cupiditatem, captationes hæreditatum aliaqve vitia, de qvibus Hieronymus & alii qveruntur, apud Clerum invaluiſſe. Refert poſtea, ut non ſaltem Epiſcopi

Cano-

Digitized by Google

Canonici & Parochi, ſed & monachi qvi affectata paupertate diſtingvi a clericis per opes corruptis voluerint, jam dudum populi favore ad corradendas divitias abuſi fuerint, & ex donationibus pro remedio animæ & ad Miſſas privatim celebrandas, poſſeſſiones ampliſſimas & invidioſas acqviſiverint. Monſtrat nullam ab initio Pontificum Romanorum curam aut poteſtatem in bona iſta temporalia Clero & Monachis poſſeſſa ullo legitimo titulo prætendi potuiſſe, ſed temporum injuria, & Gregorii VII. potiſſimum artibus arreptam fuiſſe; ita qvidem ut Papæ plerunqve Monachis præ Epiſcopis faverent, horumqve jura per iſtos non una ratione diminuerent. Dein cum Monachi qvoqve conceſſis abuterentur, Pontificum officium tanto magis invaluiſſe, ita ut tandem omnem ſibi in bona Eccleſiaſtica poteſtatem arrogaverint, nec parum ex illis in ſua lucra verterint, licet maximam partem ex Principum & nobilitatis liberalitatē profecta eſſet. Fruſtra autem jus divinum S. Primatus Petri a Pontificibus huc applicari, qvanqvam id maxime fecerit Innocentius III. qvi tamen ignorare non potuerit, omne jus antiqvum aſſertioni illi ſuæ reſiſtere; certum enim eſſe antea cauſas omnes de ordine & bonis Eccleſiæ vel ab Epiſcopis deciſas, vel orta cum his controverſia a Synodis provincialibus ſub autoritate regum expeditas fuiſſe, ita ut ne cogitare qvidem Papæ de tali poteſtate potuerint niſi litigantes partes ad Judicium primæ ſedis provocare cœpiſſent, eaqve occaſione per negligentiam Principum & ipſorum Prælatorum culpa dominatio illa Pontificia inducta fuiſſet. Præterea alia. Judicari ex his poteſt, qvanta probatio reqviratur, ut ſupremum arbitrium de bonis Eccleſiaſticis qvibus primoribus Eccleſiæ ſeculis clerus plane caruit, & qvæ ex liberalitate Principum & populi ad Clerum pervenerunt, Principibus & Rebuspublicis ablatum peregrino dominatui tribuatur, & qvam difficile ſit ut adductis vel ab hoc autore Gallo, vel a Paulo Sarpio Veneto, aliisqve qvi Romana ſacra retinuerunt & ſpiritualem qvendam primatum Papæ non denegant, rationibus & argumentis nedum illis qvæ Proteſtantes allegant ſolide reſponderi poſſit.

Ad §. CXXXIIX. *Leiſnici ad Muldam.*) Hæc narraturus Varillaſius ita ſcribit *Lib. VI. hiſt. hæreſ. p. 9.* Cives Lipſienſes, omnes fere Lutherani bona Eccleſiaſtica occupaverant, ſub prætextu, qvod plus redituum ex iis proveniat qvam opus eſſet ad ſuſtentandos miniſtros Eccleſiæ.

Digitized by Google

„ cleſiæ. Ut tamen oſtenderent, ſe non diteſcendi cauſa ea invaſiſſe, con-
„ ſtitutionem fecerant, per qvam qvæ ſupererant, in pauperum ſuſten-
„ tationem, & ad informationem juventutis adhiberentur. Statutum
„ illud ab homine idoneo ſed incognito conſcriptum erat, & Lutherus id
„ examinans ita probavit, ut ex eo correcto ſuum opus faceret, & præfa-
„ tionem adderet. Magna autem Lipſienſi magiſtratui elogia dedit,
„ qvod eccleſiam eo modo, qvi poſt tot ſeculorum corruptionem poſſi-
„ bilis fuiſſet, ad puritatem Apoſtolicæ œconomiæ reſtituiſſent, qvo
„ tempore omnibus pro indigentia ſuccurrebatur, & tanto magis mi-
„ randa erat charitas, qvod in commune exerceretur. Addit, qvaſi Pro-
„ phetam agere vellet, exemplum Lipſienſium brevi imitaturos qvi-
„ cunqve ſinceræ reformationis ſtimulum ſentirent, & fore ut tot bene-
„ ficiorum reditus, qvi in Germania pingviores eſſent, qvam in toto re-
„ liqvo orbe Chriſtiano, otioſis & vitioſis hominibus ademti, ad pios &
„ caſtos uſus impendantur, nec qvisqvam ſuperfuturus eſſet, qvi in de-
„ cem Imperii circulis miſeriæ & mendicitati ſuccumberet. Condo-
nari poteſt homini peregrino, ſi in nominibus locorum aliqvando labi-
tur: Qvanqvam qvi ad hiſtorias ſcribendas animum appellit ſecum
prius habitare viresqve ſuas metiri debet, idqve operæ dare ne ignota
& falſa memorando alios decipiat, & ſe ipſum ludibrio exponat. Hic
certe Autoris error craſſiſſimus eſt, qvi de rebus Germanicis illo tem-
pore geſtis tanta cum confidentia loqvitur, ac ſi omnibus conſiliis &
actionibus præſens interfuiſſet, neqve tamen celeberrimam urbem
Lipſienſem, ab oppido obſcuro *Leiſnicenſi* aliqvot inde milliaribus &
ſub alio tunc Principe ſito, ob aliqvarum literarum ſimilitudinem di-
ſtingveret; ſciebat præterea, ut ex his ipſis libris ejus conſtat, Lipſienſes
illo tempore Principem Georgium habuiſſe, Lutheraniſmi acerrimum
perſecutorem, ita ut non niſi cum manifeſto capitis ſui periculo, de in-
vadendis aut mutandis Eccleſiaſticis reditibus decernere potuiſſent;
ſangvine enim aut exilio luebant, (ad obitum uſqve Georgii, qvi non
niſi poſt ſedecim annis ſecutus eſt) qvotqvot ex illis Lutheri doctrinæ &
reformationi qvocunqve modo faverent; qvid autem non paſſi eſſent,
ſi vel tantillam redituum ſacrorum particulam attigiſſent. Ineptum
etiam eſt, qvod de miniſtris Eccleſiæ Lipſienſibus, eo tempore ſic lo-
qvitur, ac ſi a ſenatu aut civibus conſtituti & ſuſtentati fuiſſent, cum in
urbe eſſent non ſolum duæ magnæ Parochiæ, ſed & Benedictinorum,
Augu-

Digitized by Google

Auguſtinianorum regularium, Dominicanorum & Franciſcanorum monaſteria, monialium etiam unum in ſuburbio, qvinqve præterea Academica collegia, qvorum omnium maximam curam Georgius Princeps gerebat, & ab omni vi & mutatione tuta præſtabat. Falſum qvoqve eſt qvod Lutherus *Leiſnicenſium* ſtatutum interpolaverit, aut ſuum ex illo opus fecerit; publicavit id, uti erat, nec niſi præfationem addidit. Hanc ipſam tamen ita refert autor, ut veritati ſtudere, aut eam legiſſe credi non poſſit. Itaqve hiſtoriæ loco fabulam narrat & calumnias veteres ad genium ſeculi, ſuumqve propoſitum, arreptis ex probabilitatum qvisqviliis centonibus reſarcit, ſed ea imperitia qvam nec patronis ſuis excuſare poſſit. Cæterum *Leiſnicum* arx eſt & oppidum ad Muldam, unde illuſtris familia Burggraviorum nomen habuit, qvæ paulo ante Georgii Ducis moram extincta eſt, ex qva genus ſuum celeberrima & opulenta Ranzoviorum gens in Holſatia deducit. Præfectura hodie *Leiſnici* eſt Electoralis, & Paſtor oppidi in vicinas Eccleſias ephoriam habet. Exemplum qvod illi tunc inſtituerat collatæ ſtipis ad alios propagatum non eſt, ſed aliæ leges per conſtitutiones Eccleſiaſticas harum provinciarum inductæ ſunt, qvos Leiſnicenſes nunc non minus ac cæteri ſeqvuntur.

Principes Saxonici illo tempore opulenti erant) Hoc ex rationum libris aliisqve documentis non ſpernendis demonſtrari poſſet, ut & eorum liberalitas & beneficentia in Eccleſiaſticos & alios. De *Friderico* Electore ſpeciatim narrat *Spalatinus in Vita* MS non ſolum qvantum impenderit in Wittenbergenſem *Eccleſiam collegiatam*, qvod jam retuli, ſed & qvod redux ex Palæſtina ædiculas ſ. *Capellas* titulo *S. crucis* & *B. virginis* cum altaribus, *Torgaviæ*, itemqve Decanatum & vicarios in arce fundaverit, dein collegiatis Eccleſiis *Gothæ*, *Iſennaci* & *Altenburgi* omnibusqve monaſteriis multa donaverit, neqve qvidqvam toto regiminis ſui tempore iis auferri paſſus ſit, etiam poſt cœptam Evangelii a Luthero prædicationem, ita ut non niſi ſumma cum circumſpectione magnaqve cum cunctatione de mutationibus cogitaret, & qvidem ſine diſpendio redituum Eccleſiæ multoqve minus cum ſuo emolumento. Multum vero in ædificia expendiſſe idem autor narrat, nominatim in arces *Eulenburgi*, *Lochaviæ*, *Liebenwerdæ*, *Coburgi*, *Vinariæ*, *Colditii*, *Altenburgi*, idqve feciſſe, non tam delectamenti aut famæ cauſa, qvam qvod pecunia abundaret, eaqve opifices alere vellet;

Digitized by Google

Adeo deniqve ab avaritia alienus, ut ad tributa, licet tunc modica, populo imponenda ægerrime moveretur. Huic tamen tam bono & generoſo principi ejusqve ſucceſſoribus paris probitatis mordaciſſimi & mendaciſſimi homunciones *Cochleus* & alii terræ filii, ex ſuo ingenio ſacrilegii crimen & mutatam eo intuitu religionem nulla ne ſpecie qvidem veri proterve impingunt, eademqve petulantia Lutherum criminantur, cujus mores tota vita a ſordibus alieniſſimi fuerunt, neqve erat, qvi illo vehementius in rapinas detonaret. De *Georgio* Duce dicere nihil attinet, cujus divitiæ celebratiſſimæ fuerunt, is enim etſi ſuſpicionem qvandam cupiditatis ut alibi notavi, incurrit, Cleri tamen opes vel in Lutheri odium fovit potius aut auxit, qvam minuit, ſed mortuus minorem qvam pro opinione pecuniæ ſummam reliqvit, & mutatio in monaſteriis poſt deceſſum demum ejus, a fratre Henrico ejusqve filiis procurata fuit.

Ad §.CXXXIX. *In Germania, doctrina*) Particularia pleraqve, de reformatione in provinciis & urbibus Germaniæ diligentiæ *D. Davidis Chytræi* debemus, qvem Princeps Gallicorum hiſtoricorum *Thuanus* magni fecit, multaqve ex eo mutuatus eſt, & nuper etiam collaudavit Varillaſius, in *præloqvio hiſtoriæ hæreſium*, ubi nec induſtriam nec veritatem in eo deſiderat, qvamvis dubitari poſſit an illum legerit, qvia tantam ei ſtyli barbariem objicit, ut ſine tædio legi non poſſit, valde autem delicatum eſſe oportet, cui Chytræi dictio, Melanchthonem non infeliciter imitantis ſordeat, nec magis accurate judicat, cum dicit eum mediocris ingenii fuiſſe. Suppeditata Chytræo fuerunt Regum & principum juſſu, ut in præfatione Saxoniæ ſuæ memorat, narrationes ex Archivis & actis publicis depromtæ, optimo ſane & utiliſſimo exemplo, itaqve poſt Sleidanum, vix reperitur, cui majori ſecuritate in hiſtoriis hiſce credi poſſit. Meretur vir optimus, qvi tot rerum qvæ absqve illo æterna oblivione fuiſſent ſepultæ, memoriam conſervavit, ut de vita ejus aliqvid annotetur. Natus fuit Anno 1530. *Brackenhemii* in Wurtembergico Ducatu patre Matthæo ejus loci Paſtore Evangelico, Germanicum cognomen Kochhafe (cacabum ſignificans) in Græcum convertit, ut a χύτρα Chytræus ſive Teſtaceus diceretur. *Tubingæ* Academica ſtudia inchoavit, ibiqve anno ætatis XV. magiſterii gradu ob ingenii præcocis dotes raro exemplo honoratus fuit; Wittembergam venit Anno 1545. Melanchthoni a fratre

Præ-

Prætore Brettano commendatus. Hic Chytræum ob eruditionem in ea ætate, valde amavit & qvaſi filii loco habuit, Lutherum ad qvem a *Joh. Brentio* commendatitias attulerat, ultra annum audivit in Geneſis explicatione, qvi ultimus ejus labor fuit. Turbato Caroli V. victoria Wittembergenſi ſtatu, Heidelbergam & Tubingam digreſſus, reſtituta tamen Wittembergenſi Academia, & Melanchthone in eam revocato, ipſe qvoqve ad hunc rediit, dein parto ex informatione ſtudioſorum aliqvo ære in Italiam profectus eſt Anno 1550. Anno ſeqventi poſt reditum commendatus a Melanchthone ad munus docendi in *Academiam Roſtochienſem* vocatus fuit, ubi Anno 1561. Doctoris Theologiæ titulum cum duobus aliis aſſumſit. Extant, & juveni mihi lectæ ſunt theſes in juſti tractatus modum (*forma octava* qvam vocant) conſcriptæ, in qvibus totius religionis ſumma pie & ſolide proponitur, qvas defendendas cum duobus ſodalibus, in totidem partes diviſas, ſumſit; Erant ii *Simon Pauli* & *Joh. Kittelius*, promotor vero *Joh. Rungius* Theologus clariſſimus. Cæterum Chytræus a plurimis Academiis, urbibus, provinciis, ampliſſimis ſtipendiis licet invitatus, recuſatis omnibus in vocatione ſemel adepta perſtitit, lucri cupiditate omnino vacuus, graviſſimis tamen negotiis apud alios, indulgentibus id Principibus Academiæ patronis, adhibitus eſt, inter qvæ commemoratione dignum eſt, qvod a laudatiſſimo Imperatore *Maximiliano* II. cum *Ordinibus Auſtriæ* libertatem religionis Evangelicæ permiſiſſet. Anno 1569. accerſitus, & ſæpe ad colloqvium admiſſus, in Eccleſiis illis conſtituendis præclaram operam præſtiterit, ut ex libris, qvi typis vulgati ſunt conſtat, & (Deo volente) in loco dicetur; Idem ad formationem Academiæ Helmſtadienſis *Julii Ducis Brunſvic.* auſpiciis, multum contulit: In Saxoniam miſſus conſultationibus de *Formula concordiæ* interfuit. Obiit ſeptuagenarius Anno 1600. inſigniter laudatus carmine celeberrimi viri *Jani Gruteri*, qvod cum reliqva Chytræi hiſtoria & librorum qvos ſcripſit recenſitione conſervavit *Melch. Adami in vit. Theol. p. 992.* morum ſumma fuit bonitate, & in ore crebro habuit hæc vota: Utinam ambitio & avaritia ex animis hominum „ funditus tolleretur. Utinam publicæ tranqvillitatis cauſa magni vi- „ ri remitterent invicem ſimultates! utinam reges ac potentes rerum „ Domini, majorem Eccleſiæ ac Scholarum curam ſuſciperent, certe „

pul- „

Digitized by Google

pulchrum & ſtabilem Apoſtolicæ & orthodoxæ religionis conſenſum & florentem reip. Chriſtianæ ſtatum haberemus. Hæc de Chytræo.

Norimbergæ Andreas Oſiander) *Melchior Adami* & qvos ille ſecutus eſt, in Bavaria natum tradunt, ſed errant. *Gunzenbuſa* enim (ubi Ao.1498. natus fuit,) Franconiæ oppidum eſt, ad Alemannum ſeu Altmulam amnem, qvod *Burggravii Norimbergenſes*, nunc *Brandenburgici Marchiones*, a *Seckendorffiis* ante annos paulo plus qvam trecentos coemerunt, Limnæo referente. Pater Oſiandri faber fuit ferrarius; hujus cognomentum *Hoſemann*, cum juventus oppidana, ut ſolet, commixtum cum baptiſmali *Andreæ* nomine, & deminutum in Hoſen-Enderle corrupiſſet, ipſe, literarum ſtudiis deditus, & ut tunc moris erat, in *Oſiandri* transformavit. Præcoci & fervido fuit ingenio, grandiloqventia & myſticorum imitatione tumidus & ſingularis: diſputator etiam haud impromtus, ita ut coram Epiſcopo Bambergenſi diœceſano ſuo cum aliis auditus, admirationem ſui excitaverit, plura in progreſſu operis de illo dicenda erunt, maxime de iis qvæ in Boruſſia geſſit, non ſine turbatione Eccleſiæ: concionabatur eodem tempore in templo Sebaldino *Dominicus Sleupnerus*, uterqve a Præpoſitis Parochiarum ad prædicationes conſtitutus, ut infra §. 173. referetur.

Johannes Brentius) *Wila* qvod parvum eſt ſed imperiale in Svevia oppidum natus fuit, patre prætore Anno 1499. Tyrocinia Academica Heidelbergæ habuit, eo progreſſu ut anno ætatis decimo octavo magiſterii titulum aſſumeret, & contubernii qvod *realium* vocabant, Rector creatus, non Philoſophiam ſaltem, ſed & Theologiam doceret, ringentibus ſacri ordinis viris. Invidiæ itaqve leniendæ cauſa ſacerdotium ſuſcepit, & inter *canonicos Eccleſiæ S.Spiritus* receptus fuit; audivit diſputantem Heidelbergæ Lutherum Anno 1518. eumqve admiratus eſt, ac ſcripta ejus poſtmodum avide legit. *Halam Svevorum*, commendante qvodam qvi literis Heidelbergæ operam dabat, *Iſenmanno* Halenſi, vocatus fuit ad Paſtoris munus Anno 1522. & in feſto Natalitio B. Virginis concionem primam habuit: Evangelicam doctrinam modeſte profiteri cœpit, non tamen ſine contradictione monachorum ex *Franciſcanis* maxime. Effecit nihilominus doctrinæ præſtantia, qvam applauſus Populi ſeqvebatur, ut pleriqve ex adverſariis alio ſecederent. Miſſæ celebrationem aliqvandiu continuavit, ita tamen ut ab illis, qvæ pro defunctis habentur, abſtineret. Invaleſcente

leſcente interim plurimis locis Evangelii prædicatione, cum & *Iſenmannus* ille Heidelberga in patriam revocatus operam jungeret, abrogatio Miſſæ anno 1523. ſecuta fuit, excuſante ſe Brentio hunc in modum: Optimi auditores, audio qvosdam veſtrum noſtris actionibus » offendi; & qvidem verum eſt, ego qvoqve aliqvoties Miſſam hic apud » vos celebravi; ſed non per omnia ſacrificulorum more, ſed impietate » horrenda, ſacrificii ſcilicet oblatione pro vivis & defunctis, omiſſa: id- » qve propter vos a me factum eſt. Nam cum primum huc a vobis eſ- » ſem vocatus, in profundum idololatriæ vos immerſos reperi, ideo ali- » qvid erat faciendum, & ad vos in lacum deſcendi, ut vos educerem, » & in libertate paulatim erudiendo & nonnihil etiam, exemplo Apo- » ſtoli, ad tempus cedendo & ſimulando. Jam vero rectius ex verbo » Dei a me eſtis inſtituti, & horrendam Miſſæ abominationem & cœnæ » Dominicæ profanationem intelligitis. Ideo ea & fugienda eſt, & le- » gitime abroganda. Hæc de *Brentio*, qvæ ad hoc tempus pertinent, » ſufficiant, ex Melch. Adam. & MS. Altingii excerpta. add. Scultet. pag. 122. 160. Alia ſeqventibus annis de illo commemoranda occurrent.

Ulmæ.) Editæ ibi ſunt anno 1617. conciones a miniſterio Evangelico in Feſto jubilæo habitæ; qvarum prima eſt *D. Conradi Dieterici*, Superintendentis, Theologi meritiſſimi. In hac initia reformationis egregie referuntur, qvæ in compendium redacta exhibebo: Qvamprimum Lutheri theſes anno 1517. prodierunt, excitatus illorum lectione *Johannes Eberlinus Gunzburgenſis, monachus Franciſcanus*, prædicare in monaſterii ſui templo Evangelicam cœpit veritatem magno cum populi applauſu, ſed pulſus eſt, fruſtra intercedente plebe & Senatu, a fratribus, multasqve perſecutiones paſſus, Wittenbergam ſeſe contulit: inde edito Anno 1523. libello, Ulmenſes dehortatus eſt, ne ab Evangelio deficerent monuitqve ut a monachorum fraudibus ſibi caverent, eorum vero immania crimina in omnibus monaſteriis Ulmæ perpetrata ita deſcripſit & execratus eſt, ut dixerit, intra annos qvadraginta tanta admiſſa eſſe in illis ſcelera, ut mirum non ſit, ſi ſol radios urbi ſubtrahat, nullaqve herba aut planta creſcat. Alia plurima ejus ſcripta anno 1521. Baſileæ & alibi edita enumerantur. Abeuntis *Eberlini* exemplo *Henricus Kettenbachius*, ex eodem monaſterio, magno a-

Digitized by Google

nimo adverſus abuſus concionatus eſt, cujus opuſcula typis anno 1521. mandata itidem allegantur. Contradixit huic publice ex *Dominicanis Ulmenſibus Petrus Neſtlerus*, ejusqve clamoribus effectus eſt, ut & *Kettenbachius* pulſus fuerit. Eodem tamen tempore *Johannes Diepholtus* qvem vulgo loripedem cognominabant, in templo ſuburbano docere cœpit, adverſus *cultum Deiparæ, & de Miſſa Evangelica*, ejusqve homiliæ typis excuſæ fuerunt. Cum vero alius nomine *Johannes Hoſtichius* in loco ſuburbano, ſub dio concionari cœpiſſet, eiqve populus immoderatius adhæreret, Senatus illum ex improviſo capi juſſit, & Epiſc. Conſtantienſi vinctum transmiſit, qvi eum in carcere totum annum tenuit, torqveri etiam fecit, ab Evangelii tamen profeſſione dimovere non potuit, ſed tandem dimiſit, Ulmam poſtea reverſum, & alicui functioni Eccleſiaſtico præfectum. Seqventi anno 1524. Paſtor *Leipenſis*, in ditione Ulmenſi evangelium docere & Sacram cœnam *ſub utraqve* celebrare auſus eſt, magno ad eum ex urbe concurſu. Auſus etiam eſt Paſtor Xenodochii Miſſas intermittere, & eo nomine in cenſuram vocatus libello ſupplici, conſcientiæ ſuæ verbo Dei aperte conſtrictæ rationem haberi petiit, a qva animæ ſuæ ſalus penderet, eaqve ſubmiſſione decretum a Senatu obtinuit, ut in ſtatione ſua conſervaretur. Inſtantibus autem indeſinenter civibus, vocatus fuit eodem anno ad Conciones Evangelicas *Conradus Samius*, Brackenheima ex Wurtembergico ducatu, ob doctrinam Evangelii pulſus (extat ad eum Conſolatoria Lutheri 1. Octobr. 1520. data Lib. I. Ep. n. 195.) qvi primo in æde Franciſcanorum dein & in templo maximo (qvod *Monaſterium* vulgo Münſter nominant) conciones habuit, ita tamen ut & Pontificii in eodem templo docerent. Creſcente vero Evangelicorum numero, Samio *Johannes Diepholtus* & tres alii coadjutores dati ſunt. Ex Monachis qvosdam immodeſtiores, & vitæ probroſæ reos ſenatus urbe ejecit, interqve eos qvendam, qvi cum a Samio ex ſcripturis in colloqvio coram ſenatu urgeretur, dixerat, ſi omnia in ſcripturis continerentur, monſtrari debere, num in iis extet, qvod Ulma ſit urbs. Eo anno Senatus paſtoribus injunxit, ut concubinas dimitterent, aut matrimonio legitimo ſibi jungerent, qvod & aliqvi fecerunt: mandavit item ut baptiſmus, & conſecrationes nuptiales Germanica lingva adminiſtrarentur anno 1527. *officium* B. Virginis, & cantus ille *Salve regina* ante annos ducentos inſtitutus, itemqve *feſtum corporis Chriſti*

Chriſti & expoſitio hoſtiæ in Altari abrogata ſunt, idem factum anno 1528. de lectiſterniis die paſſionis Chriſti, de candelis perpetuis, & aliis ejusmodi ritibus. Sed plenior reformatio anno demum 1531. ſecuta eſt, qvæ cum aliis qvæ poſtea acciderunt luculenter ab autore recenſentur.

Erhardus Snepſius.) Celebrem ad Nicrum urbem imperii *Hailbrunnam* patriam habuit, qvatuor annis Brentio major, ſtudiis a matre, pia matrona ſacratus, Erfordiæ *Juſtum Jonam*, *Eobanum Heſſum* & *Joachimum Camerarium* audivit, Heidelbergæ jurisprudentiæ ſe applicuit, ægre a matre ad Theologica revocatus, cum interim luce Evangelica ex Lutheri dogmate tenebras veteres diſpuliſſet. *Weinsbergæ* primum, qvod ad Nicrum oppidum eſt, Wurtembergicæ ditionis, docere Evangelium cœpit, inde pulſus, ſub patrocinio *Gemmingiorum*, qvorum ſplendidiſſima inter liberos Eqvites Sveviæ in Craichgoa familia eſt, & nunc qvoqve floret, *Guttenbergæ:* paulo poſt circa annum 1523. *Wimpinam* translatus eſt, oppidum imperialis libertatis; exorto anno 1525. ruſticorum tumultu, non niſi matrimonio inito a maleferiatis illis, qvi eum ſibi concionatorem caſtrenſem expetebant, extricare ſe potuit: Reliqva ex ejus vita etſi in ſeqventes annos protenduntur, paucis addo. *Weilburgi* in Comitatu Naſſovico paſtor & reformator fuit, inde Profeſſor *Marpurgenſis*; poſtea Stutgardiæ docuit & Tubingæ Theologiam profeſſus eſt, ubi *doctoris* titulo ornatus fuit, tandem ob *Interimiſtica* doctrinæ recuſationem ejectus! *Jenæ* eodem Theologicæ profeſſionis munere per annos decem functus, obiit anno 1558. In conventibus & colloqviis religionis cauſa habitis utilem navavit operam; facundia tanta fuit, ut cum ſumma admiratione & attentione audiretur; ſcriptis etiam Eccleſiæ commoda procuravit.

Hamburgenſes.) Urbis toto orbe celeberrimæ hiſtoria ad reformationem ſpectans, ſpecialius tradi meretur, ſed cum præter vulgatos autores nulla mihi nunc adſint documenta, ex qvibus reconditiora promam, præſtat id ad aliud tempus differre, aut illarum rerum peritioribus relinqvere. *Job.Bugenhagium* formulam reformationis jam anno 1522. Hamburgenſibus deſcripſiſſe in vita ejus, ut & *Joh.Æpini* apud *Melch. Adamum* refertur. Hic Æpinus paſtor illo tempore in urbe patria ad D. Petrum & poſt biennium cæterarum parochiarum

Superintendens conſtitutus eſſe perhibetur: Idem cum *Bugenhagio* & *Caſpare Crucigero* Doctoris titulum *Wittenbergæ* anno 1530. præſente Electore adſumſit, qvi primus actus fuit promotionis Evangelicorum Theologorum: Sed hoc ad ſeqventem hiſtoriæ partem pertinet. *Chytræus* & ex eo *Sculterus* primos Hamburgenſium præcones Evangelicos nominant *Ottonem Stifelium*, *Stephanum Kempium*, Franciſcanum, *Joh. Zechenhagium*, *Joh. Frizium*.

Caſpar Guttelius.) Edidit hoc ipſo anno 1522. ineunte, dialogum, eumqve *Comitibus Mansfeldicis* inſcripſit, *ſtrenæ* titulo. (Ein ſelig Neu Jahr.) Erfurti excuſum: Stylo & dialecto lingvæ Germanicæ Luthero inferiorem fuiſſe ſatis patet, ſed dogmata eorumqve uſum tam pie & orthodoxe tractat, & Eccleſiaſticæ antiqvitatis eam oſtentat peritiam, ut dolendum ſit hæc Viri ſcripta in oblivionem veniſſe. Ex illis ſane apparet veriſſimum eſſe qvod alibi monui, doctiſſimum & cordatiſſimum qvemqve conſcientiæ ex Scripturis convictæ impulſu, non cœco impetu Lutherum tunc ſecutum eſſe, neqve ſola ejus autoritate moveri potuiſſe, qvi eruditione, ætate & dignitate vel æqvabant eum vel præcedebant, inter hos certe Guttelium hunc, qvem vulgo *Doctorem Caſparum* vocabant, qvantum ex ſcriptis (cætera enim mihi ignota ſunt) conjicio, referri debere exiſtimo. Meminit dum iſta ederet ſe jam a viginti annis monachum fuiſſe, & ſic tribus annis prius qvam Lutherus Doctoris Theologiæ titulum an. 1517. Lipſiæ adeptus eſt. Scholaſticam doctrinam perfecte callebat, ſed eam contemnere cœpit, ut ſcripturarum lectioni ſe totum addiceret, unde vix ulla ejus diſciplinæ veſtigia in ſcriptis ſuis reliqvit. Eraſmi admirator ſectatorqve fuit, & per concilium vel univerſale vel Nationale defectibus Eccleſiæ remedia inveniri poſſe arbitratus eſt. Ex dialogo ſive colloqvio iſto inter Magiſtrum & diſcipulum qvædam adſcribam. Laudat alium dialogum antea vulgatum inter Franciſcum Sickingium & ruſticum qvendam foſſorem (vulgo Karſthanßen) & ſecundum ejus contenta ſcripturæ lectionem omnibus modis commendat; gratiasqve eo nomine Deo agit, qvod tandem poſt diuturnam famem ab *Amoſo* propheta Cap. VIII. prædictam unicus ille & pretioſiſſimus animæ cibus, verum verbum Dei hoc tempore clarius qvam per aliqvot ſecula innoteſcere cœperit, & Theologia pura & incontaminata ex pulvere & cœno

Digitized by Google

cœno repurgata,& producta ex latebris fuerit; id oſtenſum eſſe ait in *libello populari de fide antiqva & nova*, provocat etiam ad exemplum fœminæ in vicinia, qvæ ex ſcripturis duos valde tumidos ardeliones convicerit. Tria inde tempora Eccleſiæ refert, *primum* optimum, ubi in plantanda Eccleſia Chriſtus ſolus cum verbo ſuo ſanctiſſimo, pro ſcopo habitus fuerit,uno tamen oculo ad Chriſtianos etiam fratres directo, & paſcendo oves, ex præcepto Chriſti, Petro dato : illa ſecula aurea (ait) fuiſſe, & martyrum coronis ornata. *Alterum* periodum negligentem vocat cum Paſtoribus prioribus, qvi pleriqve mortem pro Chriſto ſubierant,ſuccederent trepidi & inertes,qvi jactum a Satana hamum avaritiæ & ſuperbiæ incauti deglutiverint, alia præter Chriſtum qværentes: Tunc plures hæreſes contra Chriſti perſonam & officium obortas, qvibus tamen Hieronymus,Auguſtinus, aliiqve maſcule reſtiterint. At Tertium tempus luctuoſiſſimum, a Paulo 2. Tim. III. & a Petro 2. Epiſt. Cap. II. prædictum eſſe. Paſtores enim extitiſſe, qvi pro lubitu legibus novis eccleſiam oneraverint, & cœlum clauſerint,qvod tamen nec ipſi intraverint. Spretam fuiſſe ſcripturam; *Humaniſtis*, *Summiſtis*, *Sophiſtis* omnia repleta, regnaſſe ſuperbum illum paganum Ariſtotelem; ita veteres frigidosqve præceptores ſuos nil niſi *ſecundam* ſecundæ, *diſtinctiones*, *qvæſtiones*, *ſummas crepaſſe*. Ita Theologos Phariſæis ſimiles factos eſſe,qvi meriti fuerint qvod Chriſtus comminatus eſt Matth. XXI. 43. *auferetur a vobis regnum* Dei,& *dabitur genti facienti fructum* ejus.Se vero dicit, nullo alio fundamento qvam verbo Dei uti velle. Nolo,*inqvit*,Lutheri nomen & litem mihi imponere,abſit a me ut Martini aut Petri aut Pauli ſim; a ſolo Chriſto nomen, gratiam & ſalutem ut decet baptizatum Chriſtianum ſumo. Mihi nec Cephas, nec Apollo, nec Paulus,multo minus Martinus,aut ullus alius homo,dare illam poteſt,itaqve *Martinianorum* & *Eccianorum* nomina, ſi ſapimus,omitti debent,unicum habemus Chriſtum, alterius non egemus. Tria inde tractat capita (1.) miſerum Eccleſiæ ſtatum deſcribit. (2.) examinat qvalis ſit verus Chriſtianus,& qvæ vera bona opera (3.) oſtendit qvomodo ex miſero illo ſtatu ad veritatem perveniri poſſit. In *primo* comparat Paſtores prioris temporis illis, qvi Zachar. X. deſcribuntur, qvi neglecta prædicatione verbi divini,qvam Chriſtus unice injunxit,& Petrus exercuit, nil fecerint, qvam *excommunicare*, *pompas agere*, *nummos colligere*, *imo*

Digitized by Google

ſangvinem Chriſtianum profundere, & miſeros opprimere. Debebant, ait, Chriſtum prædicare, & proximi ſalutem etiam cum vitæ ſuæ periculo qværere, ſed ubi ſunt tales? nil niſi nomen ſpiritualium (der Geiſtligkeit) reliqvum manſit, opera ſunt minime ſpiritualia imo nec Chriſtiana (Ungeiſtlichſte/ja auffs allerunchriſtlichſte) ſpeciatim refert multis annis in Italia ſe verſatum, templa, monaſteria, *commendas*, in deſolatione & penuria, aliqvando in qvibusdam unum alterumqve monachum lacera veſte inveniſſe, neqve unqvam audiſſe, qvi concionarentur, illos omnium minime, qvibus id ex officio Apoſtolico incumberet. In Germania etiam concionandi munus non primoribus aut doctioribus, ſed plerumqve inferioribus, indoctis & jejunis vicariis ſeu Capellanis, & inter Monachos iis, qvos *terminarios* vocabant concreditum fuiſſe. Hi juvenes, ait, erant Scripturæ ignari, & qvi ſermones ſibi præſcriptos fabulis repletos ſeqverentur, eum in finem ut plebem caſeo & butyro aliisqve emungerent reculis, & ſic regnum ciconiarum in ranas exercerent. Si qvi excellentiores in magnis urbibus ingenti ſalario ad concionandum conducti eſſent illi Chriſtum, ut debuiſſent, ſolum Regem eumqve mitem, & humilem, qvalis ad filiam Sion venit, minime prædicabant, ſed doctrinis hominum horumqve meritis, & libero arbitrio referti, ſatellitio profani Ariſtotelis tum *Summiſtarum & Partiſtarum* obruebant & dedecorabant: Charitas vera in pauperes in deſvetudinem abiit, neqve fuere qvi eam commendarent, hæ ſaltem voces ſtrepebant, gib/bring/kauff/löſe/mach dich theilhafftig/ſtiffte/baue/ſtecke Licht auff/faſte/lauff dahin/lauff dorthin/da vergibt man Pein und Schuld/ i. e. da, affer, eme, redime, participem te fac, (meritorum monaſticorum) funda, ædifica, cereos accende, jejuna, curre huc, curre illuc, ubi culpa & pœna remittitur. Sic, ait, non ut Chriſtus modeſte & placide, ſed ſuperbe & eqvis vecti inceſſerunt. Tales erant *Stationarii*, qvos vocant, qvi ſe legatos *Spiritus Sancti* dicebant *S. Antonii, S. Valentini, S. Mariæ de Roma, S. Joh. Baptiſtæ, S. Bonifacii, S. Bernhardi, S. Wendelini, S. Huperti*, pluresqve alii, cum iisdem mercibus, *vexillorum, campanarum, cereorum, hiſtoriarum de Sanctis, magnus apparatus*, magnus numerus erat, de Salvatore noſtro J. C. ejusqve gratia & ſolatio, ne verbum qvidem: Exempla Sanctorum in moribus nulla, nec informatio, qvomodo gratiam a Deo ſanctis exhibitam venerari, eorumqve fidem & opera imitari deberemus.

Mi-

Digitized by Google

Mirum adeo fuiſſe dicit, qvod Petri navicula non plane ſubmerſa fuerit, itaqve ejus conſervationem ſolius Chriſti promiſſioni & gratiæ adſcribendam eſſe. Jam parte altera fidei naturam & efficaciam, & liberi arbitrii corruptionem, qvæ etiam optima opera noſtra Deo ingrata & imperfecta faciat, & qvod veræ pietatis exercitium ex fide neceſſario ſeqvatur, egregie deducit, allatis & nervoſæ applicatis clariſſimis ſacrarum literarum teſtimoniis, hanc autem doctrinam plane neglectam fuiſſe qveritur, dum profani & lucripetæ ex clero (die Welt-Knaben uñ Geld-Prieſter uñ Münche/) opera ſolum ſanctorum ebuccinarent, de fide vero eorum, ex qva operati ſunt, ne mutirent qvidem: ita vulgus cum ſanctos audiret oraſſe, jejunaſſe, peregrinatos eſſe, eadem ait, tentavit ſtolido impetu, ad novas, a Diabolo potius qvam Deo inſtitutas peregrinationes prorumpens, domi uxores & liberos egenos reliqverunt, tempus & operam perdiderunt, cibum animæ, verbum Domini, qvod domi habere potueruut, neglexerunt, contra manifeſtam Dei voluntatem, qvi nulla probat opera qvam ex vera fide profecta. Monſtrat inde, qvam exiguo aut nullo fructu a confeſſionibus remedium qvæſitum ſit, & ut conſcientiæ hominum, poſt freqventiſſimas confeſſiones, magis magiſqve in ſecuritatem inciderint: impoſſibilem etiam eſſe docet enumerationem omnium peccatorum, Deo ante omnia confitendum eſſe, inter Deum & hominem, ſolum eſſe mediatorem Chriſtum, ad hunc fide confugiendum; citat Eraſmum ad hæc confirmanda, qvi doceat, qvomodo Chriſtus in verbo Evangelii inveniatur; monet graviter, verbo ob cœleſtem vim veritatis, non ob prædicantium autoritatem credi debere; qvi hanc ſolam ſeqvatur, nihil agere: qvi verbo *credit,* (ait) *non reſpicit perſonam prædicantis, nec verbum ob perſonam honorat, ſed hanc honorat ob verbum,* & pereunte *licet & errante perſona,* aut *aliter docente omiſſa illa & valere juſſa, verbo adhæret: Hæc eſt fidei divinæ & humanæ differentia, illa Verbo & Deo, qvi eſt verbum, innititur, hæc hominum autoritati:* allegat exemplum Joh. IV. de Samaritanis. Illud vero axioma, qvod fides nunqvam ſit absqve ſpe & charitate, prolixe & clare inculcat: Reſpondet etiam pie & docte tentationibus de æterna prædeſtinatione. Has dicit inter alia ideo pro Diabolicis habendas eſſe, qvia eo hominem ducant, ut aut a pietatis exercitiis ceſſet, cogitando ſcilicet, nihil ea prodeſſe, ſi ex abſoluta prædeſtinatione ſalus contingat; aut opi-

Digitized by Google

opinione electionis tumidus fiat. Oppone (ait) ex Pſalmo I. *Beatus qvi meditatur in lege Dei die & nocte: non dicit, Beatus qvi meditatur & ſcrutatur an electus* ſit nec ne; addit alia in eum ſenſum, & tela diaboli vitanda eſſe monet, qvibus eo tendit, ut neglecta via mandatorum Dei, arcana ejus decreta rimemur: optimum & tutiſſimum eſſe media ſalutis ſtrenue ſeqvi, armaturam ſacram a D. Paulo præſcriptam arripere, gratiam Dei pro fundamento habere, absqve illa enim nullum fieri poſſe bonum opus, ſed omnium hominum actiones peccato contaminatas eſſe. Apparuit enim (ſcribit) *gratia Dei Salvatoris noſtri omnibus hominibus* Tit. II. *Apparuit*; ergo ante illam nil fuit niſi ira & damnatio: apparuit gratia Salvatoris ſive ſalutaris (ut eſt in Græco) ut conſtet ſalute carere, qvicqvid caret gratia. ubi hic eſt liberum arbitrium? ubi virtus, ratio, bona intentio hominis? omnia extra ſalutem, omnia damnata extra gratiam, omnia peccata & pudenda coram Deo, utcunqve coram hominibus ſplendeant. Dicitur etiam ſignificantiſſime, *omnibus hominibus*, nemo enim excipitur, omnes ſumus *natura filii iræ. Apparuit autem ut abnegemus impietatem & ſecularia deſideria*, qvid hinc colligitur, niſi talia eſſe omnia noſtra, ante gratiam & ſine ea? Hic ſuccumbere debent omnes hypocritæ, etſi jejuniis, orationibus, vigiliis, laboribus ſeſe ad mortem usqve macerent, niſi cor gratia purificatum habeant. Non dicit Apoſtolus *apparuit feſtum*, aut *peregrinatio*, aut *ordo hic vel ille* monachorum, aut hoc illudve opus; neqvaqvam; ſed *gratia ſalutaris* apparuit, hæc ſola & unica id præſtat. Stulti hinc omnes monachi & monachæ, qvi opera ſua jactant præterito fidei fundamento; Ipſa glorioſiſſima mater Domini, nulla prædicavit opera, ſed ſimpliciter dixit, *ecce ancilla* Domini & Eliſabetha eam celebrans exclamavit; *beata qvæ credidiſti.* Si tamen unqvam homo fuit, qvi de bono opere gloriari potuiſſet, facere id B. Virgo potuiſſet: opus enim ejus cum fide & obedientia corpus ſuum virgineum filio Dei, qvem cœlum & terra non comprehendunt, inhabitandum tradidit, præcellit omnia hominum opera: Qvid enim ſunt ædificia, fundationes, campanæ, puppæ, qvibus nos ſuperbimus? Reſpondet inde ad objectiones ex dictis, *ſi vis ad vitam ingredi* ſerva mandata, & ad alia, qvibus libertas arbitrii & obſeqvii ſtatui videtur, Scripturam enim ex Scripturis explicari debere docet, utitur ſimilitudine, qva & Lutherus uſus eſt, qvod ubi ſolem nubes qvædam abduxit, ſol tamen poſt nubem

Digitized by Google

bem ſplendeat, & qværendus ſit: intelligi itaqve ex clarioribus dictis debere, qvicqvid de operum noſtrorum bonitate aut libertate dicitur, ut prævia gratia Dei fieri cenſentur, ex fide ſcilicet qvæ nunqvam otioſa eſt, ſi vera eſt: ſibi qvidem (ait) fides ad ſalutem ſufficit, ſola eam aſſeqvitur, operibus ad id non habet opus, ſed opus eſt ei operibus, ad ſalutem proximi; fides recipit bona, charitas diſtribuit, qvæ fides accepit, neqve aliud vult Jacobus Apoſtolus cum opera urget, qvam ut fidei veræ argumenta ſint. qvanqvam ejus verba inſulſe ad operum merita trahant Sophiſtæ: Taxat inde opera illa conficta, nugatoria & hypocritica, Miſſas, vigilias, erogationes, cujusdam eleemoſynæ, anniverſaria &c. qvibus mire, (ait) ſibi placent Clerici & Prælati, iisqve obtegi & compenſari poſſe putant ſummam avaritiam & duritiem qva cenſus & ſervitia a ſubditis extorqvent. Egregia inde, ad majorem fidei fructum ex ſacris meditationibus, incarnationis, paſſionis totiusqve vitæ Chriſti, & ex communione corporis & ſangvinis ejus in Sacramento, capiendum commentatur, ut & de myſterio deſponſationis inter Chriſtum & animam piam itemqve regenerationis. *Tertia* parte tractatus de mediis inqvirit, qvomodo ex captivitate hac, qva populus Chriſtianus premitur, ut non niſi nudum nomen Chriſti retinuerit, eluctandum ſit: deſcribit iterum extremam Eccleſiæ miſeriam, vitia immania in moribus, Superſtitionem in cultu, multitudinem & abuſum feſtorum, tum qvod mala iſta multi non ſentiant aut agnoſcant. Exigit itaqve agnitionem & confeſſionem morbi, dein ut arca Domini in humeros recipiatur, id eſt verbum Dei; Ut abuſus qvibus pecuniæ tenditur, & qvi in cultu ſanctorum in Miſſis mercenariis, in Vigiliis, & Exeqviis committuntur, tollantur, ex his enim omnibus apparere, qvod ventrem pro Deo habeamus. Exclamat inde: *O concilium concilium qvam ſumme es neceſſarium.* Nondum (ait) plane deſpero, multa regna, provincias, ditiones peragravi, Germaniam pro corde Chriſtiani corporis habendam judico. Habemus *Carolum* „ *Cæſarem* Principem valde pium & Chriſtianum: habemus inter tot a- „ lios proceres *Albertum Cardinalem Archiepiſcopum &c.* hunc & alios „ ſupplices adeamus, ut ſi totius orbis Chriſtiani concilium fieri neqve- „ at, ſaltem ut in Germanica natione qvantocyus convocetur, in qvo „ de tantis rebus tot animarum, qvas Chriſtus ſangvine ſuo redemit ſalutem ſpectantibus ex verbo Dei libere & publice tractetur, & qvid ſe-

qven-

Digitized by Google

qvendum ſit, definiatur, qvod ſi neqve hoc obtineri poteſt, nullum auxilium, ita me Deus amet, neqve conſilium ſcio, qvam ut qvi in Chri-
» ſtum credimus, verbo ejus irrefragabili adhæreamus, & ſimus ſicut
» Loth in Sodomis, Iſraelitæ ſub ſuperſtitioſis gentibus, & hodie multi
» ex Chriſtianis inter Turcos & paganos. Oſtendit inde, qvid præſtare Epiſcopi & Principes poſſint & debeant; deteſtatur Chriſtianorum bella & immania peccata, imprimis militum mores diabolicos, ita ut Turcis longe pejores ſint. Turcos in nobis ipſis ante omnia qværendos & vincendos eſſe ſvadet, nempe, vitia noſtra, hoc facto facilimum Deo eſſe vel uno ictu ut olim Aſſyrias copias, Turcorum myriades ſternere. Prolixitatem excerptorum iſtorum confido lectoribus piis non fore tædioſam, & demonſtratum eſſe ſpecimine hoc, qvæ tunc fuerit Eccleſiæ illius temporis miſeria, a viro experto & modeſto, ſumma cum adſeveratione deſcripta, tum qvæ ſit veritatis divinæ vis, qva factum, ut ex iisdem principiis & rationibus, & ex uno ſpiritu ſaluberrima remedia propoſita fuerint. Neqve dubito talibus libellis multa hominum millia a ſuperſtitionibus & abuſibus retracta & de vera fide in Chriſtum ejusqve fructibus optime inſtructa fuiſſe. Mirandum potius eſt, accenſa hac face cœleſtis luminis ſupereſſe potuiſſe, qvibus tenebræ magis placerent, niſi ex ipſo Dei verbo diſceremus id mundo familiare & ſvetum eſſe, & paucis contingere, ut ſalutis viam inveniant. Vere nempe & divine ipſe Chriſtus docet: *Contendite intrare per anguſtam portam qvia multi, dico vobis, qværent intrare & non poterunt.*

Publicavit hoc ipſo anno *Guttelius* alium Dialogum itidem Erfurti excuſum, cujus præfatio ſcripta eſt *vigilia S. Bartholomæi.* In hoc tertius collocutor accedit, qvem jocoſe *flagellatorem* vocat, i.e. monachum *terminantem*, & cum ſacco mendicantem. In hoc qvoqve tractatu vitia inſectatur & Antichriſtum apparuiſſe dicit ex doctrina Johannis 1. Ep. c. IV. 3. reprehendit eos qvi ut moram nectant, dicunt ſe deliberaturos eſſe de Evangelio recipiendo, magis vero illos, qvi ejus prædicationem vi impediunt, Phariſæorum exemplo, Gamalielis etiam conſilio ſpreto. Intra triennium ait, Deus oculos aperuit pauperibus in multis Chriſtianorum orbis partibus, & tamen ſunt qvi ſanctitatem adhuc qværunt in veſtibus & ritibus: in Kleidern/ Platten/ Kappen/ Singen/ Eyern/ Fiſchen/ Butter/ Oel/ Eſſen/ Läuten/ Räuchern/

Digitized by Google

chern/ in köſtlichen Chor-Mänteln prangen/ & in jactatione & fiducia cultus interdiu & noctu Deo præſtiti. S. Paulus plebi jam cognitus eſt (ait). Detracta eſt pellis Leonina aſino, nil niſi aſinus cum auribus & voce ſua ſupereſt, jam hypocritæ, ſeductores, mendaces & impoſtores iſti vocantur, qvi ſe mediatores inter Chriſtum & populum ferebant, unus eſt Deus, unus mediator &c. unus Sacerdos ſummus; per hunc ſolum ſalvamur; hæc eſt fides Chriſtiana: Jam Biblia hucusqve ſpreta, die noctuqve circumferuntur, prædicantur ex pulpitis & famem verbi divini excitant. Indicat pluribus verbis monachorum mendicantium turpitudinem & inſcitiam, nec parcit opulentis collegiis & monaſteriis, ſed & horum avaritiam, durum in pauperes dominatum & hypocriſin, graviter taxat. Indignatur, *Carthuſianos* etiam tantas opes conqvirere, neqve tamen hos aut alios charitatem pro tanta affluentia erga pauperes digne & pie exercere. A trecentis annis degeneraſſe omnem monaſteriorum diſciplinam; qveſtum de hac corruptione *Gerſonem* qvem virum vocat excellentem, einen theuren Mann/ & nunc tamen vendi ſuperabundantia opera, ex fœtidis monachorum operibus: In illorum manibus rarius Pſalterium, freqventiſſime cenſuales libros conſpici, primum nec aliud qværi, an afferantur cenſus, an præſtentur ſervitia, ut ager ſe habeat, bringſt du Zins/ bringſtu Geld/ fröhnen auch heute die Bauren/ wie ſtehts im Feld? Chriſtum cum theſauris ſuis nullius eſſe conſiderationis, ceremoniis omnia tribui, auff Neigen/ auff Ducken/ auff lang Beten/ auff Eyer/ Oel/ Kappen/ Schleyer/ qvæ omnia nihil valeant apud Deum, niſi adſit fundamentum a Deo præceptum, fides vera & efficax. Ad pecuniam tandem omnia referri: Geitz iſt der Vater zum Kind/ Geld iſt die Loſung. Ita monaſteria in infernum, monachos in diabolos transformari, dura ſunt iſta, ait, ſed dudum ab Hieronymo notata. Epiſcoporum inde & Prælatorum mores aperte depingit, ut armati incedant & bella gerant, & ſangvinem Chriſtianum effundant, ut delitioſum otium qværant, ut aleæ indulgeant, im Schacht ziehen/ im Bret ſpielen/ rümpffen/ flüſſen/ ſcherwenzeln/ karnöffeln/ bockmänteln. Addit ſe hæc non dicere ut motus excitentur, id enim non eſſe Evangelii ſcopum aut doctrinam. Reſpondet ad excuſationes, qvod Evangelium ſemper fuerit prædicatum in Eccleſia: negat enim debito modo prædicatum eſſe, putant (ait) prædicari Evangelium, cum die-

bus Dominicis particula qvædam prælegitur, ſi ſurgant, dein ſedeant auditores, & ex hominum doctrina, ex Summiſtis & Partiſtis audiant, qvæ ad lucra cleri diriguntur. Si totum Evangelium non vero particulas qvæ omnes ſimul vix ſex folia majora impleant, explicaſſent, ſi omnes qvatuor Evangeliſtas, ſic omnium Apoſtolorum ſcripta, ſic Prophetas etiam utpote de Chriſto vaticinantes non neglexiſſent, nunqvam in hanc corruptionem præcipitata fuiſſet Eccleſia. Horum omnium loco *librum exemplorum* ſucceſſiſſe, ſuccum & nucleum Evangelii omiſſum Chriſtum etiam ut exemplum ſaltem aut legislatorem & conſultorem propoſitum fuiſſe dicit. Utilia inde multa ſubjungit ad probandam ſcripturæ veritatem & præſtantiam & adverſus Atheorum blaſphemias & cavillos ut & contra clamores de hæreſi. Interim non ſufficere ait, ſi qvis dicat, ſe Evangelicum eſſe. Qvam facile didicerunt (ſcribit) aulæ, nobiles, & ruſtici, ut ſacerdotes & monachos criminari, avaritiam & pravos mores illis exprobare, negligere preces, jejunia, parum offerre noverint, qvidam etiam monachi promtiſſime cucullos abjecerunt, alii lignea ſimulacra combuſſerunt, carnes comederunt, & alia in conſpectu ſimplicium Chriſtianorum egerunt, qvæ putant & jactant, Evangelica eſſe, Diabolica illa potius ſunt, ex his fructibus fœtidis & impiis arbor bona & Chriſtiana non cognoſcitur, nemo Evangelicus eſſe poteſt, qvi veram fidem non habet, eamqve per charitatem aſſidue exercet, crucem patienter geſtat, & ſpem ſervat. Iſta omnia ex Pauli, & qvia hunc fere pro hæretico haberi dicit, ex Petri etiam epiſtolis deducit; & Principes proceresqve ſerio commonefacit, ut officium ſuum faciant, & ſubditos benigne tractent. Cum vero tam pauci ſint, qvi ad gregem illum parvum Chriſti referri poſſint (eſſe enim qvosdam non negat, ſed (ait) *qvid ſunt inter tantos* ? Joh. VI. 9.) impedimento eſſe notat [1.] Diaboli aſtum & ſævitiam, auctam hoc tempore, cum videat detegi fraudes [2.] reſpectum temporalis commodi & charitatis defectum. [3.] *Sophiſtarum, Partiſtarum, Summiſtarum* clamores hæreſin meliora oſtendentibus imputantium: eſſe etiam qvi abſolutionem principibus denegent, ni exeqvi velint ſua decreta. Accedere adulatores & religionem Dominorum facile probari ſervilibus & paraſiticis miniſtrorum & ſubditorum ingeniis. [4.] antiqvitatem & veterem morem obtendi; retinenda eſſe dici qvæ parentes majoresqve probaverint, qvaſi

Digitized by Google

non & illi diaboli fraude & hominum malitia decipi potuerint; ſi hoc argumentum validum eſſet, paganiſmum reſtituendum fore. Patres & majores illos ſeqvendos eſſe, qvales nominat B. Virgo & Zacharias, pios nempe, *Abrahamum & ſemen ejus*, Iſaacum & Jacobum. De vita monaſtica tandem cenſet, niſi pro judaica illa fide, qvæ fere huc usqve invecta ſit, Chriſtiana reſtituatur, abjici debere cucullos, tonſuras & omnia iſta, & in legitimum ſtatum reduci. Profitetur autor ſe primis ſtudiorum annis per frigidos Præceptores male inſtructum, jam pro veteramentario (einen Altreiſſen) habendum, juniores & egregios nunc magiſtros eſſe, qvi reformationem rectius pleniusqve indicare & promovere poſſint. Monacho vero iſti collocutori, ad cuculli objectionem auditis tot cenſuris inclinanti ſvadet, ne id faciat, corrigi mores debere, & verum fidei fundamentum teneri, ſic nociturum non eſſe cucullum; deniqve adverſus perſecutiones & afflictiones ſolatiorum fontes aperit, & Eccleſiam ſub cruce optime ſemper floruiſſe, nec cœli viam niſi per tribulationes patere oſtendit. Anno 1523. Guttelius Islebiæ per totam qvadrageſimam ſingulis diebus a Dominica Invocavit usqve ad feſtum Paſchale & in hoc qvoqve conciunculas doctas piasqve habuit, qvæ Zviccaviæ menſe Septembri typis vulgatæ ſunt, & Alberto Cardinali Brandenburgico *d. Veneris poſt Feſt. Aſcenſ.* dedicatæ. Hunc laudat, qvod librorum piorum editionem non prohibuerit in ſua diœceſi, eumqve hortatur ad paſcua pura populo procuranda, & ad concilium promovendum, qvod liberum & Chriſtianum ſit, in Spiritu S. congregatum, in qvo poſt tot gemitus, preces, & deſideria ovium Chriſti tandem hominum dogmata removeantur, & Chriſti fides ex verbo Evangelico reſtituatur. In epilogo ad eundem petit, ſi generale concilium a Romana ſede impetrari non poſſit, ut de nationali pro officio ſuo ut *Primas Germaniæ* cogitet, neqve enim coram Deo niſi id faciat, culpa cariturum eſſe; ſvadet etiam reformationem Miſſarum & feſtorum, & ut precibus populi indulgeatur S. calicis uſus ſecundum inſtitutionem Chriſti, atqve alia ordinentur, qvæ erroribus & oppreſſionibus Eccleſiæ remedia afferant. Hæc ſuo & aliorum nomine demiſſe & humilime imo per Deum rogat, & innumerarum animarum miſerias & anguſtias qvantocyus ſublevandas impenſe commendat. Sed ad annum 1522. redeo. In

Digitized by Google

illo enim Zviccaviam vocatus fuit Guttelius, literis Senatus & Paſtoris, ut diſſidentem in urbe clerum & populum concionibus ſuis ad concordiam reduceret, ut ita arbitri loco habitus eſſe videatur, ab iis qvi de doctrina Lutheri diſcrepabant. Offenſos enim ab illo ex plebe non paucos fuiſſe veriſimile eſt, ſive Cleri inſtinctu, ſive qvod Storchium aliosqve ejus ſectæ damnaſſet. Erant & in Senatu & ex vicina nobilitate, qvi reformationi reſiſtebant. Extat autem non ſaltem Guttelii concio, *Dominica poſt Petri & Pauli Feſtum* Zviccaviæ habita & excuſa, ſed & literæ MS. habentur in doctiſſimi viri *Chriſtiani Daumii* Scholæ Zviccavienſis Rectoris emeriti bibliotheca, qvarum exempla mecum communicata fuerunt, ex qvibus iſta aperte probantur. Verſabatur tunc Wittenbergæ M. Stephanus Rothius Zviccavienſis, vir doctus & civitatis poſtea Syndicus, qvi cum Luthero amicitiam inierat ab uxore novella ut Schmidius refert, a ſimultate & odio, qvo ei adverſabatur retractus. Ad eum qvidam ex prædicatoribus Zviccavienſibus Wolffg. Zeunerus hæc ſcripſit d. 28. Maji 1522. „Ignaviam & „torporem noſtrum haud inepte notaſti, probeqve admodum dicis. „Cum igitur populus duræ cervicis, multisqve mirum in modum ambagibus in ſuperſtitiones traditiunculasqve neſcio qvas deflexus ut „majore avocetur ab hiſce ineptiis auctoritate *Doctorem Caſpar Guttel* „& Senatus ipſius & noſtri paſtoris literis vocavimus, qvi ſic reqviſitus „brevi temporis ſpatio ſe venturum pollicetur, pro ſacro pulpito declamaturus, ſperantes, Deo præbente, eum id ſuis revocationibus effecturum, „qvod forte nobis, plerisqve aſſertionibus ac pugnationibus etiam a ſcriptura deſumptis, vix credituri eſſent. Dein ſucceſſum concionum Guttelii narravit: „Adfuit nobis paucis diebus *Doct. Caſpar* „vocatus. Mirum qva gratia primum Scholaſticorum, præſertim Thomiſtarum dogmatibus adeo exutus, ut jam eorundem extremus contemptor exiſtat, dein verbum Dei per ſcripturam ſolidam mire tractare „conſvevit, ut an fuerit Thomiſta penitus ignoretur, dubiteturqve utrum „magis didicerit aut dedidicerit. Nec abſqve fructu diſceſſit, multos ſermones noſtros approbando, ita ut qvidam *operariorum* ſatis grandævus „diceret ipſum cum nobis in unum conſpirare cornu. Eſt & inſuper qvidam inveteratus homo, plusqvam ſexaginta annorum presbyter & paſtor, idem canus & dives. Is freqventiſſimus ſuis concionibus aderat, „nec Cygneam relinqvere volebat, donec ipſe Doctor Caſpar abiiſſet.

Is

Is (ut cognati ſui ajunt) plerumqve coram, inter concionandum, miſeriam ſuam flentibus oculis deplorabat, talia usqve in hæc ipſa tempora nunqvam audita proteſtabatur. Aſſerens nunc paſtoris munere relicto ac renunciato ad Cygneam (ad qvam unice ſuſpirat) reverſurum, perpetuoqve manſurum, faxit Deus eum conſtanter id exeqvi. Eſt & alias populus ut noſti ad conciones freqventiſſimus. Qvo fit, ut & paſtor noſter opera Senatus & conſenſu populi plures inſtitui ſermones curet. Addit alia de mutationibus circa Miſſam & ritus inutiles, qvæ tamen nonniſi rudimenta perfectioris reformationis fuerunt, poſt annos qvosdam ſub Johanne Electore ſecutæ. Nullam mentionem Guttelii fecit in Chronico ſuo Schmidius, qvi tamen pleraqve illius temporis ex commentario diurno æditui cujusdam Zviccavienſis deſcripſit. At hic Guttelii conciones in an. 1523. refert habitas ante & poſt meridiem *Dominica poſt corporis Chriſti* ideoqve de aliis agit, priorum oblitus, niſi in anni numero error eſt. Ex hoc ipſo MS. hauſit Schmidius, qvæ de Lutheri adventu & concionibus narrat Part. I. pag. 385. verba æditui MS. ex Germanico verſa hæc ſunt. Anno 1522. die Lunæ poſt Miſericord. Dom. (*incidit eo anno in diem 27. April.*) Zviccaviam venit D. Martinus Lutherus, & hoſpitium apud conſulem Hermannum Muhlpfortium habuit. Die Mercurii concionatus eſt in templo Franciſcanorum, de fide, & a meridie de bonis operibus; Diſputavit etiam acriter in articulo de prædeſtinatione & de matrimonio. Die Philippi Jacobi (*huic qvi eſt 1. Maji per errorem adſcribit diem 29. April.*) ex curia (*ad populum ſcil. in foro ſpatioſo collectum*) ſermonem habuit, hunc audivit (*additur in margine ex alia manu*) pater meus, & diabolus tumultum excitavit, cum vetula inter cœmenta, qvæ ad ædificium publicum deſtinata in foro jacebant, ſedere videretur; Die *inventionis crucis* circa veſperam in arce concionem habuit: Concurrerat ex agris magna multitudo virorum, qvi videre & audire eum volebant, multi etiam milites in urbe erant, ita ut qvidam numerum advenarum ad 14000. computaverint. Debuiſſem hoc Lutheri iter referre ad an. 1522. cum de geſtis ejus poſt reditum ex arce Wartburgenſi agerem: ſed cum MS. nondum vidiſſem, nec præter Schmidium reperirem qvi iſta traderet, incredibile mihi videbatur Lutherum eo tempore, cum ob proſcriptionem Cæſaream vix Wittembergæ tutus, nec de Electoris tutela certus eſſet, auſum fuiſſe tridui itinere Zviccaviam

Digitized by Google

caviam excurrere, & interjecta plurima loca ſub ditione Georgii Ducis ſibi infenſiſſimi, aut tranſire aut difficulter vitare. Dubium etiam faciebat, qvod Schmidius diem qvo Lutherus ad populum de curia locutus eſt 9. April. computat, in qvo manifeſte erravit; ille enim dies anno 1522. non in hebdomadem poſt *Qvaſimodogeniti* ſed poſt *Judica* incidit, in qvo Lutherus Wittembergæ fuit, eoqve tempore cum Anabaptiſtis diſputavit, ut conſtat ex epiſtola *vigilia Palmarum* ad Spalatinum data Libro ſecundo pag. 58. Sed cum poſtea copia Manuſcr. Zviccavienſis mihi fieret, in qvo diem 29. Aprilis qvanqvam nec hunc ſine errore, ſed levi inveniebam, & epiſtolam aliam Lutheri ad eundem Spalatinum *fer. 2. poſt Miſericord. Dom.* ex arce *Eulenburgenſi* ſcriptam Lib. II. p. 61. b. attentius conſideraſſem, relationi MS. fidem denegare nonp otui; qvamvis celerrimum iter Lutherum habuiſſe oportet, qvi *d. Invent. Crucis, Lunæ*, ſive *feria prima poſt Miſericord. Dom.* (3. Maji) circa ſerum, Zviccaviæ concionatus, ſeqventi die, i. e. feria 2. *Eulenburgi* eſſe potuerit. Innuit autem aliqvid qvod ad ea qvæ retuli trahi poteſt, cum ſcribit: „Qvid hac profectione egerim, ex aliis cognoſces, vel cognoviſti. *& paulo poſt:* „Cygneæ *modo tribus egregiis viris Evangeliſtis bene proviſum eſt:* ipſo *paſtore optimo viro, & aliis duobus Magiſtris ſacerdotibus;* ut adeo veriſimile ſit iter hoc non ſine voluntate & ope qvamvis occulta Electoris ſuſceptum fuiſſe ad componendos motus in urbe tunc populoſa & potenti. Paſtor erat, de qvo alibi egi, Hauſmannus. De hoc in MS. legitur An. 1521. vocatum eſſe a Senatu, & primum Paſtorem poſt annos novendecim fuiſſe, qvi præſens in urbe eſſet. Solebant enim parochiæ pingviores artibus Romanæ curiæ & Epiſcoporum iis conferri, qvi reditibus frui, functionem vero aliis tenui ſalario conductis locare poſſent. Addit Schmidius poſt conciones Lutheri Monachos in convitia & tumultus prorupiſſe, & a Senatu invito Papa & Epiſcopo Naumburgenſi diœceſano, urbe ejectos eſſe, ſed in MS. id ſaltem refertur, qvod uni monacho qvi in *feſto Franciſci* 1522. i. e. d. 4. Octobr. petulantius concionatus erat, abitus injunctus fuerit, & certum eſt, ut dixi, pleniorem reformationem poſt aliqvot demum annos ſecutam fuiſſe. Hæc occaſione mentionis de Guttelio, de qvo in ſeqventium annorum hiſtoria aliqva adhuc dicenda venient.

Ad §. CXLVII. *viasqve & modos proponeret.)* Eraſmus edita

pau-

Digitized by Google

paulo poſt hoc ipſo anno *Spongia ſua* ſive *expurgatione* adverſus *Ulricum Huttenum,* more ſuo tecte & caute oſtendit, qvid conſilii fuiſſet capiendum, & qvid optari potuerit pro bono Eccleſiæ. Cum enim indicaſſet qvid in Lutheri ut vocat *paradoxis & vehementia* deſideret, & Lutheranos, qvi ſibi ſpiritualem cognitionem vindicabant, commonuiſſet, ut cogitarent ſe qvoqve homines eſſe, iisdem malis obnoxios, qvibus Pontifices & Principes; utqve publicam non ſpernerent autoritatem: hac parænesi ad Principes, Eccleſiaſticos nempe & Politicos, utitur, Rurſum principes qvamlibet potentes ac magni, ne averſentur veritatem Chriſti, a qvamlibet humili propoſitam: Humiles erant & apoſtoli: Pharmacum corpori profuturum accipimus ab obſcuriſſimo idiota, aut a muliercula, & animi medicinam reſpuimus ab humilioribus oblatam? Submoveantur utrinqve privatæ cupiditates, & communibus votis imploretur ſpiritus ille pacificus, ne mutuis diſſidiis Chriſtiana res jam nunc in arctum contracta, penitus concidat, ne ferarum ac piſcium ritu mutuis morſibus nos invicem lacerantes jucundum ſpectaculum præbeamus, & Satanæ, & Chriſtiani nominis hoſtibus. *In omnibus articulis a priſcis prodita fidei conſenſus eſt.* Cur ob paradoxa, neſcio qvæ, qvorum aliqvot ejusmodi ſunt, ut ad plenum non poſſint intelligi, qvædam ejus generis, ut in utramqve partem diſputari qveant, nonnulla talia, ut non ita multum momenti adferant ad mores emendandos, ſic tumultuetur orbis? Tota vita Chriſtianorum undiqve differta eſt bellis inſaniſſimis, tumultibus, latrociniis, jurgiis, odiis, obtrectationibus, fraudibus, dolis, luxu, libidinibus, nihil uſqvam ſanum eſt, & omiſſis omnibus digladiamur, *an principatus Romani pontificis ſit profectus ab autore Chriſto.* Utraqve pars alteri ſeſe attemperet. Obſeqvium parabit amicitiam, pervicacia tumultum gignet. Qvis autem finis erit, ſi altera pars nihil habeat niſi tumultus, rixas & convicia, altera nihil niſi cenſuras, bullas, articulos & incendia? Qvid magni eſt homunculum alioqvi moriturum in ignem conjicere? Docere ac perſvadere magnum eſt. Ne palinodiæ qvidem illæ magnopere movent qvenqvam. Qvis enim non ſic interpretatur, maluit pudefieri qvam exuri? Qvam vero non plauſibile, qvum Epiſcopus qvi debebat docere Philoſophiam Evangelicam, in his qvæ ſunt hujus mundi, pluſqvam ſatrapes eſt: in his qvæ ſunt fi-

„ dei, nihil habet niſi articulos, carceres, carnifices & incendium? Non „ pudeat Epiſcopos ſervire charitati Chriſtianæ, qvod facere non pu- „ duit apoſtolos; non pigeat eruditos, epiſcopis ſuum honorem reddere. „ Hoc interim conſilium dederim utriqve parti, ut neutri addictus, ita „ utriqve bene cupiens. Ne vero hæc ſolius Eraſmi conſilia fuiſſe exiſtimentur, teſtatur ipſe in Epiſtola ad *Job. Bozemum* Canon. Conſtantienſem tertio Cal. Febr. d. an. 1523. ſcripta qvæ in volumine editarum non habetur, ſed ſeorſim menſe Aprili illius anni cum alia ad Marcum Laurinum Decanum Brugenſem & ad Theologos Lovanienſes a Frobenio excuſa fuit, ſe *Marini Caraccioli Hieronymi* Aleandri (qvem trilingvis eruditionis hoc tempore principem vocat) *& Job. Glapionis,* Concionatoris Cæſarei conſilio, imo & *Georgii* Saxoniæ Ducis & Montiſii ex Angliæ proceribus hortatu, *diſputationem* ſive *collationem, tribus dialogis,* de negotio Lutheri, ſed ſuppreſſis ſive mutatis nominibus ſcribere cœpiſſe. In his (ait) Thraſymachus Lutheri partes agit, „ Eubulus diverſas. Primus dialogus inqvirit, an expedierit hac via rem „ tractari, etiam ſi Lutherus omnia vera ſcripſiſſet. Secundus excutit „ aliqvot illius dogmata. Tertius oſtendit viam, qva tumultus hic ita „ poſſit ſopiri, ut in poſterum non facile repulluleſcat. Res peragitur „ inter duos, absqve convitiis, nulla contentione, nullo fuco, tantum nu- „ de ſimplex & ruſticana veritas proponitur; tanta æqvitate, tantaqve „ moderatione, ut majus periculum videatur ne mihi ſuccenſeat pars „ diverſa, videlicet lenitatem meam, interpretans colluſionem, qvam Lu- „ therus ipſe, ſi modo micam ullam habet ejus mentis, qvam multi de illo „ prædicant: & ego certe gratulor, ſi habet: opto, ſi non habet. Video „ qvibusdam magis placere ſævitiam, ac per me qvidem licebit, ut ſuum „ cuiqve judicium blandiatur. Sævire facilius eſt, ſed hec mihi viſum „ eſt conducibilius. Si corporis affectio in uno qvopiam membro ver- „ ſetur, fortaſſe profuerit cauterium, aut ſectio. Cæterum ubi malum „ per omne corpus fuſum eſt, ubi per intimas venas, ac fibras ſparſum „ eſt, fortaſſis aliqvo Mercurio ſit opus: qvi qvemadmodum lethalem „ ſoporem exemit ex omnibus membris Pſyches, ita paulatim ex intimis „ educat id qvod eſt noxium. *addit poſtea:* Multa tamen intercurrerunt, „ qvæ me non patiebantur longius in opere cœpto progredi, qvam ad „ unam aut alteram pagellam, ut opus conceptum ſit magis qvam cœ- „ ptum: qvanqvam & alias ab hoc ſcripti genere natura ſatis abhorreo. „ Odi cruenta diſſidia, luſibus innoxiis magis capior, velut huc natus.

Tum

Digitized by Google

Tum probe mihi conſcius ſum qvantum Herculem hæc res poſtulet, & »
qvantulus ego ſim pygmæus. Ac prorſus nondum mihi ſatis decre- »
tum eſt, an velim qvod inſtitutum eſt abſolvere. Qvicqvit fiet, non »
fiet temere: nec exibit omnino, niſi privatim lectum ac probatum ab »
his, qvos maxime decet favere gloriæ Chriſti; nam in hoc certe cude- »
tur, ſi tamen cudetur unqvam. Siqvidem video partem utramqve »
ſic eſſe accenſam, ut tota velit vincere, aut tota perire. Porro altera »
devicta magnam Evangelicæ veritatis ac libertatis ruinam ſecum tra- »
het: altera non opprimetur, niſi pernicioſiſſimo orbis tumultu, qvi »
multos etiam innoxios involvet. Ego malim rem ita componi, ut »
utraqve pars victoriam concederet veritati & gloriæ Chriſti. Hac de »
re obtuli ſecretum conſilium meum Monarchis, ſi jubeant exhiberi. »
An perfecerit & ediderit qvæ cœpiſſe ſe dicit, fateor me neſcire. Si extaret, luculentius forte qvam ex omnibus aliis ejus ſcriptis judicium ejus haberemus. Qvanqvam vero hodie diverſa plane ſit rerum facies in Germania maxime noſtra in qva publicis legibus ſancita eſt pax & concordia inter diſſentientes, ad moderanda tamen mutua odia & ad firmandam qvietem, imo & ad emendationem multorum defectuum ejusmodi conſiderationes non ſine fructu legerentur.

Ad §. CXLIIX. *in fine.*) Circumſpicere cœpiſſe ad defenſionem ſuam Principes Saxones, poſt ſeceſſum illum Ratisponenſem & coeunte Pontificis artibus factione adverſus reformationem, ad defenſionem ſuam ex *Hortledero* diſci poteſt. Nactus enim is eſt autographum Latinum Lutheri, Melanchthonis & Bugenhagii in qvo ſinguli *hoc anno 1523.* de qvæſtione, *An liceat Principi ſubditos ſuos ſi a Cæſare vel aliis Principibus religionis cauſa vim paterentur, armis defendere,* ſententiam ſuam aperiunt. Diſſvadent id, ea maxime ex cauſa, qvia Principes in conſcientia ſua nondum convictos eſſe intelligebant de veritate Evangelica, nec a ſubditis ad defenſionem imploratos, nec de bello cum ordinibus provinciæ deliberaſſe: Certos autem ante omnia juſtitiæ cauſſa eſſe debere ſtatuunt, qvi arma pro defendenda ea arripiunt. Sed de hac diſceptatione & in univerſum de jure belli pro religione gerendi plura in progreſſu operis dicenda venient. Ex his interim conſtat de reformatione manu regia promovenda qvæſitum qvidem hoc tempore, ſed nihil definitum eſſe, & Principes trepidos adhuc & ſui juris incertos fuiſſe. Vid. *Hortled. Tom. I. Lib. II. cap. 1. edit.*

nem illam lanienam ſupplicio tot procerum & civium anno 1520. exercitam, eo prætextu excuſavit, qvod excommunicatos omnes a Pontifice eſſe diceret, Vid. Chytræ. Lib. VIII. fol. 263. Dein notari meretur, qvod Baazius cap. XII. allegatis documentis probat, Clerum populumqve Svecicum, omnimodam illam & abſolutam Romanæ ſedis potentiam ne illis qvidem ſeculis agnoviſſe, cum immanem in modum aliis in regnis invaluiſſet. Qveruntur enim in diplomatibus ſive Bullis Pontifices Anno 1160. 1210. 1250. qvod Epiſcopi neqve Capitulorum electione, neqve conſultis Pontificibus, ſed Procerum & plebis conſenſu conſtituerentur; Et aliunde conſtat, qvod ipſæ diœceſes non a Pontifice aut ejus Legatis, ſed a Rege & ordinibus regni fines ſuos acceperint. Teſtis ejus rei citatur antiqvus Scriptor *Adamus Bremenſis*. Alia prætereo. Poſt hæc Lib. II. c. I. tradit, *Guſtavum Erici*, poſtea Regem, cum regnante Chriſtierno Anno 1519. apud Lubecenſes exularet, primum de Lutheri doctrina, qvæ ad Eccleſiæ Reformationem tendebat, rumorem accepiſſe, informatum autem poſtea fuiſſe a duobus illis Lutheri diſcipulis, *Laurentio & Olao Petri*; maximam vero averſionis a Romano pontificatu cauſam habuiſſe, factioſam illam Cleri potentiam, & injuſtam de qvo diximus excommunicationem qva Tyrannidi Chriſtierni Pontifex velificabatur. Fabulam igitur ſuo ingenio & vulgarem qvidem ac protritam pro hiſtoria nobis obtrudit *Maimburgius*, cum Guſtavum ad Lutheraniſmum perductum eſſe tradit, monſtrata ex bonis Eccleſiaſticis, præda. Qvomodo vero ad reformationem proceſſerit Guſtavus, qvæ obſtacula paſſus ſit, qva prudentia populi a Clericis in ſeditionem concitati impetum ſuperaverit, qvomodo furori Anabaptiſtico a Rinckio & Knipperdollingio, in Sveviam irrepentibus, excitato, pulſis fanaticis reſtiterit, a Baazio d. L. II. c. 2. 3. explicatur. Diſputatum eſt publice Upſaliæ inter Olaum Petri qvi Lutheri, & *Petrum Galle* Profeſſorem Theologum, qvi Pontificia dogmata propugnabat, & utriusqve argumenta poſtmodum ſcriptis mandata & publicata fuerunt. Qvorum compendium lectu digniſſimum cap. V. reperitur. Juſſu vero Regis a *Laurentio Andreæ* Presbytero Stregneſenſi, Cancellario ſuo, (Secretarium Maimburgius vocat) ad exemplum Lutheri Biblia Sacra in Svecicam lingvam translata fuerunt, initio a N. T. facto, publicata etiam ritualia ſive *Agenda*

Digitized by Google

eadem lingva, & Pſalmi Davidis Rythmici. De bonis vero Eccleſiæ & ſpeciatim de Decimis Anno 1526. in comitiis Holmienſibus agi cœptum eſt, non ob mutationem religionis, ſed neceſſitatis publicæ cauſa; nam bello cum Chriſtierno ingens æs alienum apud Lubecenſes contractum ſolvi non potuit, niſi ſubſidia ex opibus Eccleſiæ peterentur, qvod paribus aut minus gravibus ex cauſis in regnis Pontificatum etiam nunc agnoſcentibus ſæpiuſcule fieri videmus: Decretum itaqve tunc eſt ordinum conſenſu, ut decimæ parochiales duplæ corrogarentur, earumqve triens ad Paſtorum Eccleſiæ ſuſtentationes, reliqva cum tertia parte argenti & æris ex aliis bonis Eccleſiaſticis, ad expungenda nomina impenderentur, Vid. c. VI. Fuga Archiepiſcopi Upſalienſis, utqve ſimulata legatione & naufragio Paſtores diœceſis convocatos pecunia emunxerit, eamqve cum multis patriæ documentis ſecum abſtulerit, refertur c. VII. Diploma Regium, qvo calumnias a profugo ſparſas diluit, Anno 1627. editum extat c. VIII. cujus hæc inter alia verba ſunt: Religionis veræ curam nos habere juxta Dei verbum non diffitemur: Veriorem nullam habemus religionem, qvam a Chriſto & Apoſtolis traditam, de hac non controvertitur; Sed de Ritibus qvibusdam ab hominibus inventis, præſertim immunitate Prælatorum Eccleſiæ. Ritus inutiles cupiunt docti abrogatos; novam vel aliam qvam vere Chriſtianam religionem introducere minime inſimulari poſſumus: Nam pietati veroqve Dei cultui recte ſtudentes, de gaudio vitæ æternæ participare cum omnibus Chriſti fidelibus unice laboramus. Qvare jubemus clementer dilectos noſtros ſubditos, ne calumniæ de Nobis ſparſæ locum dent, qvin potius religioſa pie judicantes, cogitent nos tractare illa, qvæ Dei gloriam & noſtram, noſtrorumqve ſubditorum æternam & temporalem felicitatem concernunt. Sumus experti haud ita pridem, qva uſus ſit fraude Papa Rom. in colligendis noſtris bonis, dum per Miſſas atqve indulgentias corraſit magnam vim pecuniæ, prætendens connumerandam eſſe conducto militi, contra Turcam merenti ſtipendium, ſicut emiſſarius Papæ divulgabat factum, hac pecunia utitur Papa Rom. ad ſtabiliendum Regnum ſuum contra Imperium Cæſaris Rom. Qvas Epiſcopi & Prælati Eccleſ. noverint alias fallacias, qvibus decipiant ſimpliciores, tum gravando conſcientias miſerorum ut lucrum reportent, ſi relaxerint impoſitam ſatisfactionem, tum multiplicando hypocriſin Religionis, ut nomen

Digitized by Google

men Sanctitatis (ementitæ) obtineant. Hoc totum docti viri in aliis Regionibus ad oculum demonſtrant. Dum Prælati Eccl. ſuo ventri indulgentes, obſervant doctos piosqve viros hæc mala detegere, veritati ſummo niſu reſiſtunt, accuſantes illos novæ Religionis, mutatæqve Catholicæ fidei. Hic cum nullius ſit veritatis ſermo, ne huic calumniæ locum detis, ſerio hortamur. Abuſum inde, poſt diſceſſum Archiepiſcopi, ingruentem, dum plebs reditus clero præberi ſolitos lucrifacere conabatur, Rex correxit, emiſſis edictis qvibus ſuſtentationi paſtorum conſultum eſt. In comitiis poſtea Upſalienſibus, tumultuante in *Dalecarlia* præcipue ob mutatum cleri ſtatum plebe, publice allegavit Rex non niſi unum Cœnobium Carthuſianorum *Gryphisholmenſe*, qvod in prædio ſuo hæreditario, non plena ſua voluntate erectum fuiſſet, in commodiorem uſum eſſe converſum, & *Lutheraniſmi* nomen recuſans, non defendere ſe aliam religionem dixit, qvam vere Chriſtianam & Apoſtolicam. Cap. XIII. extat hiſtoria comitiorum Aroſienſium Anno 1527. celebratorum, in qvibus ſtatim in limine offenſi ſunt Epiſcopi, qvod Rex Senatoribus Regni primam ſedem ante Epiſcopos dediſſet, Paſtores deinde & Clericos infra Nobiles collocaſſet. Obſtitit Reformationem ſerio urgenti Regi, magno conatu, *Johannes Braſche*, Epiſcopus Lincopienſis, ſed cum Clero metu ordinum Regni obſeqvium ſimulavit, ita tamen ut proteſtationem ſcriptis clam conſignatam, ſub lapide ſepulchrali in templo occultaret, unde poſt annos XV. protracta Regi de illorum calliditate fidem fecit. Poſt diſputationem *Olai* & *Galli* publice & qvidem poſtulantibus, qvi aderant, ordinibus, Svecica lingva habitam, decreta condita ſunt qvæ c. XIII. recenſentur, qvorum ſecundum caput eſt, ut *Epiſcopi Regi ſpecificationem Expenſarum de bonis Eccl. annuatim collectarum exhiberent, ut Rex cum conſenſu ſenatorum diſponat, qvantum ſufficiat ſuſtentandis Eccleſiis & qvid ſuperſit coronæ, ſive regio fiſco numerandum.* Monachis etiam leges præſcriptæ, mendicantibus qvidem, ut *bis ſaltem anno ad ſtipes corrogandas exirent;* cæteris, qvibus præbendæ, qvos vocant, erant, mendicatione interdictum fuit. Paſtoribus & Scholarum Magiſtris injunctum, ut purum Dei verbum docerent; adverſus excommunicationum abuſus, Regia & Senatus cognitio ſtabilita. His decretis Epiſcopi *Lincopienſis*, *Aroſienſis*, *Scarenſis*, *Stregnenſis*, & Canonici *Upſalienſes* & *Wexonienſes* (vacantibus ſedibus) parituros ſe eſſe ſyngrapha

pha

pha polliciti ſunt, ſed cum clandeſtina, ut dictum eſt, cautela. Arces Epiſcoporum, qvibus bellorum tempore ſæpe abuſi erant in Regis poteſtatem conceſſerunt. *Johannes* ille Lincopienſis ut fraudem tegeret, Regem convivio excepit, paulo poſt viſitationis obtentu in Gothlandiam inſulam diſceſſit, & convaſatis qvæ poterat ex Eccleſiarum & monaſteriorum bonis, Dantiſcum profugit, ubi & *Johannes Magnus* Archiepiſcopus Upſalienſis ſubſtitit, donec hic deſperato in patriam reditu Romam, Lincopienſis in Poloniam ſeceſſiſſet, ubi in monaſterio vitam finiit. Anno ſeqventi comitiis Stregneſiæ celebratis, ordinari Rex per Aroſienſem Epiſcopum, tres alios fecit, non reqviſito conſenſu aut inveſtitura Pontificis. Eodem anno *coronatio Regia* Upſaliæ peracta eſt, præmiſſa pia de officio Regis & civium admonitione, qvæ legitur C.XV. De bonis eccleſiaſticis qvæ nobilium fundatorum hæredibus expoſita eſſe narrat Maimburgius, edictum anno 1528. d. 26. Maji promulgatum fuit, in qvo allegata veteri qvadam ordinatione anno 1454. facta, nobilitati mandatur, ne ſuo auſu invadant illa bona, ſed jus qvo niti velint, prius doceant, & auditis Epiſcopis & capitularibus Regiæ cognitioni ſubmittant, additur: *Qvicunqve horum controverſantium meliores habuerit rationes, obtinebit cauſam.* Unde patet non per ſpolia, ſed juſtis cauſis & titulis ad vindicationem male qvæſitorum proceſſum eſſe. Anno 1529. *Dominica Qvinqvageſima* habitis *Orebrogiæ* comitiis, Clerus Regni de reformatione Eccleſiæ, conſtitutionem edidit. Primus nominatur *Laurentius Andreæ* Archidiaconus Upſalienſis, Præſes ſedis Archiepiſcopalis, Regiusqve Nuncius; dein *Scarenſis*, *Stregnenſis*, *Aroſienſis* Epiſcopi; inde Paſtores, Diaconi, Canonici, Monachi. Præcipuum, qvod edicunt, eſt, prædicatio verbi divini, & correctio qvædam externi cultus, in qvo tamen plurima ſervarunt, ex veteri ritu. Edidit etiam hoc ipſo anno *Olaus Petri*, tum Holmiæ Paſtor factus, *Manuale* ſacrum lingva Patria, *Miſſæ* præſertim ſive *cœnæ dominicæ* celebrationem præſcribens, & articulum de Juſtificatione explicans. Secutus eſt ſpontaneus monachorum ex clauſtris egreſſus, ex qvibus qvi idonei erant eccleſiæ miniſterio præfecti fuerunt. Verſum etiam N. Teſt. in lingvam Finnonicam, & ſic ſucceſſu temporis ſub Guſtavo Rege, non tamen ſine motibus qvibusdam Reformatio plenarie peracta fuit. Hæc ex autore, qvem nominavimus, publica actorum fide probata,

Digitized by Google

bata, cavillis ſcriptorum exterorum præponderare debent, multis modis digna, qvæ memorentur, imprimis ut appareat efficacia veritatis Evangelicæ, in ultimas Septentrionis Provincias duorum ſaltem qvi Lutherum audierant mediocris conditionis hominum miniſterio delatæ, nulloqve ſangvine aut aliis qvas in contrarium exerceri cernimus violentiis, ſed pie & feliciter propagatæ. Scripſeram hæc cum mihi viſa eſt Relatio *V.C. Samuelis Puſendorſii* Germanice edita, de rebus Sveciæ, lectu ſane digniſſima, ex qva hæc, qvæ ex Baazio excerpſi confirmari poſſunt, pauca enim qvæ diſcrepare videntur, rei veritati in ſumma non officient.

De rebus Danicis illius temporis plures notioresqve ſcriptores habemus. *Meurſium, Chytræum*, alios, ad qvos recurrendum eſt iis, qvi veriora, qvam a Gallis noviter relata & partim excogitata ſunt, deſiderant. De *Chriſtierno* (qvanqvam qvæ is ſæva & injuſta fecit, defendenda minime ſumam) legiſſe tamen me memini; illum nobilitati licet infenſum pariter & exoſum, plebi tamen acceptiſſimum fuiſſe. *Friderici* Electoris Saxoniæ avunculi ſui favore non caruit. De hoc & de propenſione ejus ad D. Lutherum Spalatinus in vita Friderici hæc habet: „ Anno 1523. Chriſtianus Daniæ Rex cum ſorore ſua ejusqve marito Electore, Joachimo Brandeburgico apud Electorem Fridericum biduo fuerunt Schweinitii; eo tempore Lochaviam etiam venit, eamqve arcem omnibus, qvæ in Anglia & Hiſpania vidiſſet, præferre ſe dixit. Eodem autumno Rex Lutherum Wittemberga in arcem Electoris Sveinitiam acceſſivit, & concionantem audivit, tanta cum voluptate, ut dixerit, ſe tota vita Evangelium ita explicari non audiviſſe, nec dum viveret concionis hujus obliturum, imo jam omnia qvæ ſibi acciderent, Deo juvante, patientius eſſe toleraturum. Sane Lutherus miſeriam Chriſtierno ideo immiſſam a Deo judicat, ut jam ſoli Chriſto viveret Lib. II. ep. 313. b. „ Forte Deus aliqvando ferinam (*proverbio Germanico res rara & inſolita ſignificatur*) id eſt, regem & reginam ad cœlum vocabit, atqve eum Regem de qvo minime ſperaſſet ſenſus humanus, ut ſit mirabilis (Deus) ad ludendum noſtrum judicium. Et paulo ante menſe Febr. 1525. ad *Job. Agricolam* Islebium ſcripſerat: „ Regia illa mulier & vere Regina Eliſabeth Danorum Regis uxor exceſſit e vivis (*Maximiliani* Imp. *filia erat Caroli V.* amita) ut ipſe mi-

Digitized by Google

hi ſcripſit Chriſtiernus Rex, ſed magna fide exceſſit, accepta cœna Do-
» mini legitimo ritu Chriſti, nec perſvaderi potuit fortiter tentata per
» proceres, ut in Papæ fidem rediret. Unum adhuc ad Maimburgii relationem noto: incredibilem eſſe *decies centenorum millium florenorum* ſummam, qvam ab Accimboldo corraſam fuiſſe in Svecia refert; Extat Satyra titulo *Philalethis* in contumeliam Accimboldi circa illud tempus Baſileæ edita, in qva omnia ejus vitia exaggerantur, ſed nonniſi ad *viginti millium ducatorum pretium* æſtimantur, qvam Svecia & Dania collecta Rex Arcimboldo abſtulerit. Ut vero ratione Summæ plus dixit Maimburgius, ita minus dicit, cum ſcribit regem repetiiſſe ſaltem iſtam pecuniam a pontifice, nam revera abſtulerat, prætextibus non carens, memorat id *Varillaſius* Lib. IV. p. 321. & pluribus refertur dialogo illo Satyrico, qvi Hutteni ſtylum ſapit.

Ad §. CLI. *Uratislavia)* Mortuus erat paulo ante Epiſcopus urbis, Johannes Thurzo, Illuſtri in Pannonia familia natus renaſcenti Evangelii doctrinæ admodum favens. Ad hunc jam lethaliter decumbentem, Epiſtolam Lutheri 3. Kal. Aug. anno 1520. ſcriptam re-
» fert *Scultetus* in illo anno p. 60. his inter alia verbis: Ego ſane fateor,
» & me nonnihil, imo multum cum Reverenda Paternitate Tua ægre-
» ſcere, qvod Eccleſiæ Dei compatior, cui proh dolor, rari dantur, qva-
» lem R. P. T. dedit Epiſcopi, cum nunqvam magis eguerit talibus. Cæ-
» terum confido, qvod manus ejus percutiet & ſanabit: atqve qvi R. P. T.
» tam inſignibus ornavit dotibus, non deerit, ut det virtutem fortitudi-
» nemqve omnia conſtanti Chriſtiano, Epiſcopaliqve animo ferendi, &
» ſtandi in omnes ſanctas voluntates ejus. Si vita negabitur Eccleſiæ,
» proſit mors. Potens autem eſt, tam ex vita qvam ex morte R. P. T.
» Eccleſiam ſuam juvare, pro divitiis bonæ voluntatis ſuæ. Non hoc
» ſcribo, qvod neceſſarium arbitrer, animum tuum confortari in Domi-
» no, (qvanqvam qvis eſt tam fortis, qvi non egeat vel minimi fratris
» ſolatio?) Sed qvod communia nobis omnia factus juſſit, ut alter alte-
» rius onera portaret; ne ullus fidelis ſuus ſolus viveret, aut ſolus more-
» retur, ſed in communione ſanctorum ſecurus per omnia ageret & pa-
» teretur. Itaqve qvantum nos contriſtat communis T. P. ægritudo,
» aut, ſi Dominus velit, etiam futura mors: tantum nos rurſus lætifi-
» cat, qvod nec ſola patitur, nec ſola vivit anima tua, ſed vivimus & pa-
» timur

Digitized by Google

timur cum illa, & cum omnibus Jeſus Chriſtus medium cordis noſtri, in qvo ſancte valeat R.P.T. & meæ temeritati ignoſcat. Adducit & aliam Sculterus biduo poſt a Melanchthone ſcriptam p.61. in qvo hæc leguntur: Victus hominis amici conſilio, hoc, qvicqvid eſt, literarum ſcribo: ac Rever.P. tuæ ſimul mea ſtudia, & hunc animum laudibus tuis impenſe faventem addico. Qvis enim ei non faveat? qvi unus nobis, qvod ſciam eqvidem, in Germania Epiſcopi παράδειγμα abſolviſti, autoritate, literis ac pietate. Qvi, ſi haberet Chriſtiana Reſpublica, ut ille Rex Homericus ait, decem tui ſimiles συμβράδμονς, non dubitarem, renaſci aliqvando Chriſtum. Sed neutra epiſtola Epiſcopo reddita fuit, deceſſerat enim poſtridie Cal. Aug. id Lutherus poſtea 3. poſt Martini 1520. ad *Linccium* ſcribens, his verbis memorat: Eadem fide (in Chriſtum) Epiſcopus Uratiſlavienſis obiit, omnium Epiſcoporum hujus ſeculi optimus. Extant duæ ad eum Eraſmi epiſtolæ anno 1519. & 1520. ſcriptæ Lib. V. 34. & XV. 2: una itidem Epiſcopi ad Eraſmum, elegantis ſtyli, qva munera qvædam ei inſinuat. dict. Lib. XV. 1.

Cæterum de *Joh. Heſſo* qvi Canonicus prius, dein paſtor Uratiſlavienſium fuit, paucis notandum, Norimbergenſem fuiſſe, Theologiæ doctorem. Primam concionem habuit d. 25. Octobr. 1523. collega ei datus eſt *D. Ambroſius Meibanus* Uratiſlavienſis, cujus libellum qvendam anno 1537. editum præfatione ornavit Lutherus Tom. VI. Altenb. fol. 1109. Heſſus anno ſeqventi 1524. de fiducia in ſolum Deum & contra ſacrificium miſſaticum, tum pro matrimonio Cleri, publice per Octiduum diſputavit, adjutus a Valentino Trocedorfio. Felicem ſucceſſum hujus diſputationis memorat Lutherus in epiſtola ad Spalatinum, *fruſtra*, ut ait, *reſiſtentibus tot legatis regum & technis Epiſcopi*: Ipſum vero Heſſum jam anno 1522. m. *Mart. Evangeliſtam factum eſſe, & principem ejus* (neſcio an Epiſcopum an ex Sileſiis alium,) ob zelum pro Evangelio commendat. In eadem epiſtola monet, fidem prius & charitatem urgendam eſſe apud auditores, nec ad communionem ſub utraqve ſolum (qvod vulgo fiebat) feſtinari debere, cum fides non utraqve ſpecies faciat Chriſtianum. Damnandus eſt Papa, ait, qvi lege poſita ſuſtulit alteram ſpeciem adverſus Evangelium, ſed nec nos laudandi ſumus, ſi charitatem & fidem omiſerimus, qvantumlibet juxta Evangelium utraqve ſpecie potiti fuerimus. Poſtea an. 1524.

Digitized by Google

eundem jam Paſtorem ad conſtantiam adverſus perſecutiones eodem anno hortatus erat, ſcribens: Aſcendiſti in navem cum Chriſto, qvid
» expectas? Serenum? imo ventum, & procellas & fluctum navem ope-
» rientes ut mergi incipiat, ſed hoc baptiſmo baptiſandus prius es, tum
» ſeqvetur ſerenum excitato & implorato Chriſto &c. Heſſo filius fuit
» Paulus Medicus & Profeſſor Wittembergenſis, ſed ex filiabus una in-
» feliciter elocata eſt *Fridrico Staphylo*, qvi a religione Evangelica de-
» fecit & immanibus calumniis in eam graſſatus eſt. Defuncto Heſſo
» Anno 1547. Melanchthon Græcum ſcripſit Epitaphium. vid. Adam. in
» vitis Theolog. p. 183. & ſeqq. Luth. II. Ep. p. 57. 205. 240.

Ad §. CLII. *Canticum de Juſtificatione*) Duæ hiſtoriolæ de effectu hujus cantici non diſplicebunt lectoribus, qvas ex MSS. annoto: Cum id *Speratus* in Pruſſia compoſuiſſet, & vulgo ut ſolet, innotuiſſet; mendicus qvidam ex illis partibus Wittenbergam veniens ſub feneſtra Domus Lutheri illud cantavit. Lutherus auſcultans & novum eſſe obſervans, cum non ſatis intelligeret, repeti juſſit, rectius itaqve percipiens & de autore ejus edoctus non ſine lacrymis gratias Deo egit, ob veritatem etiam per cantica iſtiusmodi tam late longeqve propapata. (2.) cum Fridericus II. poſt mortem fratris Ludovici An. 1544. in Electoratu Palatino ſucceſſiſſet, & Evangelii qvidem doctrinam ex Bucero (qvi ei a concionibus olim fuerat) ſatis didiciſſet, verum metu Imperatoris, & fratris defuncti exemplo, innovare aliqvid publice in cultu nondum auderet, ſubditi tamen eo inclinarent, factum eſt An. 1546. *Heidelbergæ*, in primaria æde *S. Spiritus*, dum Miſſa pro veteri more celebraretur, ut populus ſua ſponte clara voce hymnum illum Sperati, Es iſt das Heil uns kommen her / canere inciperet. Veritus ergo perſpecta populi mente tumultum, & ne agnatus *Otto Henricus*, qvi tum domicilium Heidelbergæ habebat, Evangelio favebat, & poſtea in Electoratu ſucceſſit, gratiam illam in ſe derivaret, indulgere cœpit, ut Miſſæ non Latine ſed Germanice dicerentur, & S. Cœna *ſub utraqve* diſtribueretur. Hoc *teſte Altingio*, principium publicæ mutationis in Palatinatu fuit, de cujus progreſſu in ſeqventibus dicendum veniet. Ex cantico ipſo qvod ut alia rhythmo Latino utcunqve expreſſit ante annos plus centum *Wolffgangus Ammonius* Dunckelſpühlenſis Eccleſiaſtes, qvædam apponam.

Venit

Digitized by Google

Venit ſalus ex gratia
Dei mero favore
Nil facta conferunt pia
Nec qvem valent beare.
Chriſtum fides ſed aſpicit
Hic omnibus nobis luit
Factus ſeqveſter ultro &c.
Coram Deo mox juſtus eſt
Hanc qvi fidem prebendit,
Per facta qvæ tamen fides
Ex corde tum reſplendet,
Fides qvieſcit in Deo
Dat charitas ſe proximo
Si ſis Deo renatus &c.
Ceu fonte profluunt fide
Qvæ facta ſunt probanda,
Abeſt fides ſi pectore
Nec facta ſunt probanda.
At ſola nos ſalvat fides
Sunt facta proximi comes
Qvibus fidem probamus.

Iſennacum) *Aqvila* iſte poſtea *Superintendens* Salfeldenſis factus eſt, cujus alibi forte mentio fiet. Duos Monachos, Franciſcanum unum, Carthuſianum alterum abuſus & errores Pontificios publice An. 1522. Iſennaci perſtrinxiſſe, ex MS refert Sculterus d. an. p. 132. Anno ſeqvente *D. Jacobus Stmus* vehementius concionatus eſt, a Decano & Capitulo ob id apud Johannem Ducem Electoris fratrem accuſatus. Scult. p. 163, ubi *archivum Iſennacenſis Eccleſiæ* allegat.

Ad §. CLIII. *ex Niemitſchenſi cœnobio*) Confunditur hoc Ciſterrienſium monialium clauſtrum cum *Niemeccenſi*, haud procul Wittenberga, qvod erat *Canonicorum regularium S. Auguſtini*, ſed incorporatum *Petersbergenſi* cœnobio. Varillaſius Lib. VI. p. 6. pro ſua in rebus germanicis imperitia *Vimigve* vocat, & duobus a Wittenberga milliaribus collocat, cum id, ex qvo novem virgines exierunt ad *Muldam* jaceat, prope *Grimmam*, bidui a Wittenberga itinere; ſed leve hoc eſt ejus erratum, ſi cum aliis conferatur, qvæ ibidem committit. Fingit enim nullo idoneo autore qvæ de relaxata monialium diſciplina memorat; & *Coppenium Præpoſitum* (Prevoſt) *Scholarium Wittembergenſium* vocat, qvale munus aut nomen in Academiis Germaniæ inſolens & inauditum eſt, neqve Coppenius Wittenbergenſis erat, ſed Torgenſis civis & Senator. Qvicqvid porro de conſpiratione inter Lutherum & liberatores virginum, & de pompa triumphali, qva Wittenbergam ductæ fuerint, refert, aut ipſius mera commenta ſunt, aut ex frivolis aliorum figmentis hauſta. Falſiſſimum qvod *Catharina Boria* pulcherrima inter eas, & ad Lutheri conjugium deſtinata fuerit, nihil minus enim tunc qvam nuptias cogitabat Lutherus, ut probatur ex iis

Digitized by Google

qvæ §. CLXXXII. adduxi. Adſcribo relationem Lutheri de adventu virginum ex epiſtola ad Spalatinum *die Vener. poſt Paſcha 1523. data:* Lib. II. p. 131. „ Ad me venerunt novem iſtæ apoſtatæ Moniales, Vulgus miſerabile, ſed per honeſtos cives Torgavienſes advectæ, nempe per *Leonhardum Coppe & fratruelem ſuum, & Wolffium Tomitſch*, ut nihil ibi ſit ſuſpicionis iniqvæ. Miſeret me illarum valde, maxime autem & aliarum, qvæ ubiqve in tanto numero pereunt maledicta & inceſta illa caſtitate. Sexus iſte per ſeſe longe infirmiſſimus, & ad virum natura imo divinitus conjunctus tanta crudelitate ſeparatus perditur. O Tyrannos, o crudeles parentes & cognatos in Germania! Sed te Papa, & vos Epiſcopi qvis digne maledicat? Qvis veſtram cœcitatem & furorem talia docentem & exigentem ſatis execretur? Sed hic non eſt locus. Qværis qvid cum illis agam? Primum cognatis ſignificabo, ut eas ſuſcipiant, qvi ſi nolint, curabo eas alibi ſuſcipi. Nam eſt mihi promiſſio facta ab aliqvibus, aliqvas etiam matrimonio jungam, ubi potero. Sunt autem hæc earum nomina, *Magdalena Staupitz, Elſa de Canitz, Ave Groſſin, Ave Schonfeld, & ſoror ejus Margaris Schonfeld, Laneta de Golis, Margaris Zeſſchau, & Soror ejus Catharina Zeſſchau, & Catharina de Bora*. Tales ſunt qvibus opus eſt miſericordia vere, in qvibus Chriſto ſervitur, ſatis autem mirabiliter evaſerunt. Te autem oro, ut & tu opus charitatis facias, & pro me mendices apud aulicos tuos divites aliqvid pecuniæ, qva eas ad octiduum, vel qvindenam aliqvam alam, donec eas commode ſuis cognatis aut meis promiſſoribus tradam. Qvam parum vero conſtet ſibi *hiſtoricus hic hæreſium*, & qvam plane nihil niſi ficti & falſi de *Catharina* illa cognitum habuerit, non poſſum non ex ipſius verbis (Libr. VII. p. 86.) referre, ubi de nuptiis Lutheri, (alieno qvidem tempore, nempe Anno 1526, cum ad an. 1525. pertineant) inter alia non minus putida hæc narrat: „ *Catharina de Bora* Abbatiſſa Miſniæ, illuſtri genere nata fuit, ſed tam inops, ut eam pater, non habens unde dotem daret, in Monaſterium Miſniæ abdiderit, ipſa non ſponte ſed ex deſperatione conſentiente. Aſſveta tamen monaſticæ vitæ progreſſu temporis fuit, & ſolatium habuit tum ex ſodalitio paris conditionis virginum (qvia fundatio monaſterii alias non admittebat) tum qvod parentes ambitioni illius ſatisfacturi Abbatiſſæ munus illi procuraverant. Sed occultatur potius qvam extingvitur affectus prædominans. Qvamprimum enim

Abba-

Digitized by Google

Abbatiſſa comperiſſet Lutherum librum edidiſſe *de nullitate verbo-* ”
rum, legendi ejus deſiderio capta eſt, lecto vero libro etiam autorem ”
videre cupiit. Apparet ex prioribus Lutheri epiſtolis, qvæ publicatæ ”
ſunt, illum ſtatim ab initio ſeparationis ſuæ ab Eccleſia, de matrimo- „
nio cogitaſſe. Cum vero pauperem ſe eſſe, nihilqve unde viveret, ha- „
bere ſciret, qvam ſtipendium Electorale, pro impoſſibili habuit, opu- „
lentam uxorem invenire. Contentus itaqve erat pulchritudine & ”
genere, qvod in aula potens eſſet, ſi Elector moreretur, nec frater ejus ”
ſucceſſor eodem favore illum proſeqveretur. Hoc fine freqventer ”
Catharinam viſitavit, qvæ ſero nimis animadvertit, laborem ſe- ”
ſe informandi, qvem Lutherus ſuſceperat, non eſſe purum. Cer- ”
te Lutherus ut tempus eundi Wittenberga Miſniam lucraretur, ”
conſultius putavit ut amicam Miſnia Wittenbergam transfer- ”
ret. Neqve plus fecit vivente Electore, ſed inter primas conditio- ”
nes qvas, cum *Johanne Friderico* fratre & ſucceſſore hujus Principis „
iniit, hæc fuit, ut nuptias cum Abbatiſſa impetraret. Qvid ”
ineptius & falſius cogitari aut referri potuiſſet, eqvidem ignoro: Fieri tamen divina benignitate credo, ut ſcriptores iſti, qvi nullum aliud qvam calumniandi ſtudium, qvo veritati religionis noceant, habent, ne in indifferentibus qvidem rebus ab inſulſiſſimis mendaciis abſtinere poſſint: Horum ſane enorme & monſtroſum ſpecimen hic exhibuit autor. Dixerat, ut notavi ſupra, Boriam ex *Vimiguenſi* (ita ipſe nominat, & ſitum indicat, qvanqvam nullum tale unqvam fuerit) raptam, & ob pulchritudinem Luthero deſtinatam eſſe anno 1523. oblitus iſtius relationis, poſt pagellas 80. jam ex Catharina, qvæ modico & fere obſcuro, eqveſtri licet, genere nata fuit, illuſtrem & Abbatiſſam fecit, & propinqvis ſubnixam, qvæ in aula potentes eſſent. Monaſterium in qvod conceſſerat *Miſniam* vocat, qvod Provinciæ non urbis nomen eſt, hanc enim omnes non *Miſniam* ſed *Miſnam* appellant, niſi tam ineptus eſt, ut Moniales in Miſnia provincia unicum ſaltem cœnobium habuiſſe exiſtimaverit, in qva ad triginta fuerunt. Eſto tamen ut oppidum intellexerit; qvia eo Wittemberga commeaſſe fabulatur Lutherum, ſed nihil etiam hoc imperitius dici potuit; Miſnæ enim ſuberat partim Epiſcopo, partim Georgio Duci Saxoniæ: Luthero autem nihil magis tunc cavendum fuit, qvam ne vel ſemel, nedum freqventer in ditione Georgii (a qvo vix Wittembergæ tutum ſe eſſe

eſſe non ſemel qveſtus eſt) conſpiceretur, multoqve magis ne ad corrumpendas ſub informationis ſpecie moniales evagaretur. Qvod vero ex Lutheri Epiſtolis prioribus & ab initio ſeceſſionis publicatis ſcilicet usqve ad annum 1525. propenſionem ejus ad nuptias apparere ſtatuit, falſiſſimum magnoqve indicio eſt autorem epiſtolas Lutheri, qvas tam confidenter allegat non legiſſe: qvomodo enim fugere eum potuiſſent, qvæ prorſus in contrarium ſcripſiſſe Lutherum omnes deprehendent ut paulo ante allegavi: aut qvæ major poſſet eſſe malitia, ſi legit, ut contraria tam impudenter ex illis eliciat. Qvam improviſo vero conſilio ad nuptias cum Boria qvas pro alio ſollicitabat, progreſſus ſit Lutherus, ex *Camerario*, gravi autore & minime ſuſpecto, retulit in Lutheri vita *Melch. Adamus p. 130.* item *Abrahamus Scultetus:* & a me, ſi Deus continuationi laboris mei faverit, in tempore recenſebitur. Una eſt epiſtola ejus ad Spalatinum Lib. II. p. 280. duobus ante nuptias menſibus nempe *fer. 2. poſt Palmarum* 1525. data, ex qva qvædam ad matrimonium propenſio colligi poſſet, ait enim *cur non procedis ad conjugium*, (agitabat id tunc, ſed non ſine magna trepidatione & tentatione Spalatinus) *cum tot ego argumentis alios urgeam ut ipſe pene movear, cum non ceſſent hoſtes hoc genus vitæ damnare, & noſtri ſapientuli qvotidie idem ridere*, ſed per hæc non niſi accommodare ſe Spalatini afflictioni, illiqve animum addere voluit. Ad Varillaſium redeo. Summæ inſcitiæ eſt, qvod de impetrata ducendi fictitiam hanc Abbatiſſam licentia a *Joh. Friderico* ſubjungit, qvem fratrem Electoris Saxoniæ, Friderici nempe, & ſucceſſorem facit, cum fratris filius fuerit, nec niſi octavum poſt annum, mortuo patre Johanne (is enim Friderico fratri ſucceſſit) ad Electoratum pervenit. Qvis inſcitam hanc fingendi protervicam hominis non deteſtetur, tot falſa & ſe invicem deſtruentia orbi literato obtrudentis, idqve ſub *Regii hiſtorici titulo & Magni Eccleſiæ Prælati* patrocinio, accepta etiam ſcriptionis mercede. Huic ſi credas, duæ fuerunt *Catharinæ Boriæ*, altera *Vimiguenſis (ex Utopia ſcilicet)* monialis eqveſtri; altera *Abbatiſſa Miſnenſis* ex illuſtri & potenti genere nata. Lutherus utramqve amavit, illam ſibi deſtinavit, & raptum ejus per *Coppenium* procuravit, hanc aulico more (qvaſi id monacho & Abbatiſſæ liceret) freqventer viſitavit inter Wittenbergam & Miſnam, bidui ſcilicet itinere ex Electorali, ubi titulus erat, in ducalem ditionem inimiciſſimam, ſæpe commeans, ſpretoqve peri-

Digitized by Google

periculo, qvod ei a Principibus Miſnæ Eccleſiaſtico & Politico imminebat: Audaces enim ad usqve miraculum eſſe ſolent heroes illi Venerei, qvorum fabulæ in Gallia effabricantur. Deniqve hoc autore *Joh. Fridericus*, jam Anno 1526. Elector fuit, qvem totus orbis non niſi poſt annos octo, mortuo patre, pro tali agnoſcit. Crebro qvidem errant homines, etiam qvi bona fide ſcribunt & qvam poſſunt adhibent diligentiam, neqve a me ipſo, utcunqve veritati ex animo ſtudeam, alienos eſſe puto lapſus, in tempore præſertim & nominibus; an vero ſimile exemplum tot errorum in paucas paginas coacervatorum hoc ſeculo noſtro, aurito profecto & oculato, & in re qvæ ex tot ſcriptorum utriusqve partis relatione aperta & notisſima eſt, inveniri posſit, conſiderandum lectoribus permitto: Reliqva ad annum 1525. differenda ſunt.

Ad §.CLVII. *Joh. Draco)* An idem ſit cujus vitam enarrat Melch. Adami p. 405. fateor me neſcire, & doceri velim: Concordat nomen & patria. Hic Erfurti ubi circa hæc tempora Eobanus Heſſus, Joachimus Camerarius & alii Evangelio faventes docebant, magiſterii gradum aſſumſit, Eraſmum etiam & Paulum Fagium inviſit, & ab hoc in Hebræa lingva inſtitutus fuit, ita ut in Targum Chaldaicum commentarios ſcriberet. *Wittembergæ* Doctoris Theologi titulum adeptus, Marpurgum inde vocatus fuit ad Theologiæ profeſſionem. Auguſtæ cum aliis Theologis adfuit, cum anno 1530. confesſio fidei ederetur. *Roſtochii* poſtea Theologiam docuit & inde ab Alberto Borusſiæ Principe Epiſcopatui Sambienſi præpoſitus fuit, ſed iſti dignitati & commodo ſtudia ſacra ante habuit, & Wittembergam regreſſus Bibliorum qvinqve lingvarum editionem molitus eiqve labori immortuus eſt anno 1560. ſeptuagenario major. Laudatus fuit Carminibus *Pauli Meliſſi*, *Georgii Fabricii*, *Petri* item *Ægidii*, celebrium in Poeſi & literatura virorum, qvæ ab *Adamo* recenſentur. Excuſa vero eſt Anno 1523. cum relatione de Miltenbergenſium perſecutione epiſtola ad Albertum Cardinalem, Norimberga die *Jovis poſt Martini* 1523. data, cum ſubſcriptione E.C.G. armer unterthäniger/ Doctor Johann Carlſtadt/ verjagter Pfarrherr zu Miltenberg/ i.e. *miſer ſubditus Doctor Johannes Caroloſtadius Paſtor Miltenbergenſis exul.* In hac vehementer de injuſta excommunicatione & ſæva ejus executione, inſcio, ut putat, Cardinali facta, lamentatur, & captivos cives ſuumqve Diaconum ex

vinculis liberari petit, teſtatur ſe nihil docuiſſe, qvod non coram divino tribunali confiteri audeat, & Evangelio Chriſti congruat: negat vim a ſe aut civibus alicui factam, ſed fraude officialium ad fugam inductos, qvos vocant *Altariſtas*, finxiſſe ſe a paſtore ejectos eſſe. Sollicitat Cardinalem ut ipſe Miltenbergam adeat, & omnia exploret, ſe enim culpam ſuam ſi qva deprehendatur, ſangvine luere velle.

Ad §. CLIX. *hymno etiam germanico)* Hunc ſeqventi elegia aliqvando reddidimus Latinum:

Pandimus ecce novus miracula cœlica rhythmis.
Bruxellis Domini fortiter acta manu.
Henricum canimus læti, ſociumqve Johannem
Mentum qvos juvenes, mens notat alta viros.
Chriſtum ſincere confeſſos magna coronat
Laurea victores, martyriiqve decus.
Vincula non meritis rabies antiqva Draconis
Decernit, ſævæ perſonuere minæ.
Qvotqvot habet cautos Lovania clara Sophiſtas
Mittit, & in juvenes promere tela jubet.
Irrita cuncta cadunt, nihil efficit ira nec aſtus.
Exſibilat pietas maſcula inane ſophos.
Vafritiem blandam furor excipit, ultima ſciſcunt
Sacrifici: crimen morte piare jubent.
Crimen erat ſoli Chriſto debere ſalutem,
Præqve hominum placitis juſſa tenere Dei.
Ordine privantur ſacro, rituqve operoſo
Demitur haud mœſtis, unctio, vitta, ſtola.
Inſtruiturqve rogus, qvi vivos devoret igne,
Atqve uno abſumat dogma viroſqve foco.
Aſt rogus eſt illis thalamus roſeumqve cubile
Ludibrio judex, mors, pyra, lictor erant.
Qvæ credunt, juſſi ſubſcribunt, ſangvine firmant.
Inqve hymnis animas ſacrificare Deo.
Obſtupuere hoſtes, facinus patraſſeqve nollent,
Conſcia nam mordax pectora culpa coqvit.

Occul-

Digitized by Google

Occulunt fruſtra, loqvitur qvod Spiritus: illum
Fraternum prodit ſangvis Abele, tuus!
Sparguntur late cineres, volitantqve per orbem
Undiqve, non illos terra nec unda tegit.
Sic qvorum dira cupiebant claudere morte
Ora, ſonant paſſim carmina læta Deo.
Qvæ nunc poſt mortem fingit Schola ſubdola riſu
Rejicimus, conſtat laus ſua certa viris.
Laus major Domino, qvi teſtibus hiſce renatæ
Tempora doctrinæ & germina ſancta probat.

Sanctos hos viros pro maledicentia ſua martyres diaboli facit Surius, qvia non fuerint in Eccleſia. Sed qvis dubitet pretioſam mortem eorum fuiſſe in oculis Domini, qva ea doctrinæ capita confeſſi ſunt, qvæ æternæ ſunt veritatis, & qvæ veram conſtituunt Eccleſiam, qvocunqve illa loco, nomine aut ordine externo contineatur?

Ad §. CLX. *Gvilielmus Briſſonetus)* Scripſeram iſta, cum Varillaſii hiſtoriam Hæreſium vidi; in illa Libr. V. p. 373. & ſeqq. hæc habet: Lutheraniſmus ex Metenſi regione, in qvam eum Franciſcus Sickingius bellum Trevirenſi Electori inferens, introduxerat, per Campaniam & Briam in Meldorum provinciam penetravit, Epiſcopus urbis erat vir excellentiſſimus *Gvilielmus Briſſonetus*, filius aut ut alii tradunt nepos Cardinalis ejus nominis, qvi Carolo VIII. a miniſterio ſtatus fuit, longe chariſſimus. Tanta flagrabat literarum cupiditate ut omnes qvas curæ diœceſanæ ſubtrahere poterat horas, iis impenderet, & cum non reperiret Meldis, qvos ſtudiorum adjutores habere poſſet, qvatuor literatos aliunde accerſivit, neſcius ſuſpectos hæreſeos eſſe. *Jacobum* nempe *Fabrum Stapulenſem, Gvilielmum Farellum, Martialem & Gerardum Rufos.* *Faber* ut magis ſe inſinuaret, novam Bibliorum verſionem adornabat, prætexens veteres & imprimis vulgatam non ſatis congruere cum textu Hebræo & Græco. *Farellus* Zvinglii errorem docebat diſcipulos, qvos putabat ſecretum cuſtodituros eſſe. *Ruffi* duo licentiam ſibi ſumſerant, Librum *de captivitate Babylonica* defendendi, qvo Lutherus acerrime in curiam Romanam invectus erat. Hi novæ doctrinæ Miſſionarii, qvamvis ſecreto docerent, a Franciſcanis tamen Meldenſibus non multo poſt detecti

„ & Cancellario Galliæ (Antonio) Pratenſi denuntiati fuerunt. Hic,
„ ut in Hiſtoria Franciſci I. prolixe relatum eſt, Politicorum ſuæ diœceſeos (neſcio an dicere voluerit, ſeculi, aut regni illius) maximus fuit.
„ Perfecte noverat ingenium Gallorum, & prævidebat majora in regno
„ illo, qvam in reliqvo Chriſtiano orbe toto, damna daturam eſſe hæreſin, ſi reciperetur. Regem herum ſuum indies ardentiorem deprehendebat ad recuperandum Ducatum Mediolanenſem, ab Imperialibus ſibi ablatum. Hanc pulcherrimam Chriſtiani orbis regionem non
„ alia de cauſa Galli perdiderant, qvam qvod Papam ſociare ſibi neglexiſſent, opus itaqve ante omnia eſſe videbatur, ut cum S. ſede reconciliarentur. Tutiſſimum autem medium ad id erat, ſi novis hæreſibus aditus in Galliam præcluderetur. Statum itaqve ac Franciſcanorum Meldenſium *Gvardianus* Cancellario per literas denuntiaſſet, urbem hæreſi infici, & contagium ex palatio Epiſcopali propagari, Epiſcopus ad regem citatus, & ab eo, qvi in talibus occaſionibus mire facundus erat, acerbe reprehenſus eſt, qvod tribus aut qvatuor hominibus receptum apud ſe daret, qvi diœceſin ejus brevi eſſent perverſuri, niſi prohiberentur; promiſit igitur Epiſcopus ſe eos ſtatim eſſe dimiſſurum, ut & fecit. Sic Lutheraniſmus in cunis oppreſſus fuit in Gallia. *Martialis Rufus* publice recantavit tantaqve pœnitentiæ ſigna dedit, ut tandem Canonicus & Pœnitentiarius Pariſiis factus ſit. Frater ejus & *Faber*, aſylum *Nemci* invenerunt, ubi Soror Franciſci I. eos protexit, ſive qvod ejusdem cum illis eſſet ſententiæ, ſive ſimplici erga literatos cujuscunqve religionis affectu: Duo illi Lutheraniſmum conſtanter tenuerunt, ſed Farellus, qvi ad Helvetios fugerat, Zvinglii dogmata ſtatim profeſſus eſt, & Calvinum poſtea Genevæ adjuvit, ubi centrum ſectæ ſuæ habuit. Diſcipuli eorum, pleriqve lanifices, obſtinatiores erant. *Johannes Clericus* qvi ſcriptum qvoddam adverſus indulgentias publice in valvis templi Cathedralis affixerat, virgis cæſus & ſtigmate notatus fuit. Cum vero illa animadverſione ſpreta in Metenſem civitatem profectus eſſet, & cum interdiu lanas carminaret, noctu Lutheraniſmum doceret, ſeqventi anno detectus & ultimo ſupplicio affectus fuit. Sunt in his non pauca qvæ cenſuram admitterent, ſed notare jam ſolummodo volo confeſſionem autoris qvam originem *Pratenſis* & Regis ipſius ſeveritas in Lutheranos habuerit,

qvan-

Digitized by Google

qvanqvam alibi Lib.VII. p.118. magnifice zelum illius, poſtqvam ad Archiepiſcopatum Senonenſem pervenit, extollat.

Ad finem §. CLX. Ad ſcripta Lutheri hujus anni 1523. pertinet brevis illa *in Joh. Cochleum* invectiva, qvam *Gvilielmo Neſeno* dedicavit. Habetur Latine Tom.II. Jen. fol.599. & Germanice Tom.II. Alt. fol 905. inſcribitur. *Adverſus armatum virum Cochleum.* Præmittuntur verſus ex Virgilio inflexi: *Arma virumqve cano &c.* Cochleus (paucis notare liceat) cum alias *Dobneck* cognominaretur, maluit nomen ſumere a vico patrio, in agro Norimbergenſi, qvi dicitur *Wendelſtein*, cæmentis majoribus celebris; Cochleæ enim ſive cochlides a formæ ſimilitudine nominari ſolent ſcalæ tortiles; unde & Germani Schnecken/ id eſt teſtudines vel cochleas vocant, aut Wendelſtein vel Wendelſteig/ a ſcalis verſis ſeu tortis. Cochleus inter Sacellanos Georgii Ducis fuerat, dein Francofurti *collegiatæ Eccleſiæ ad B. virginem Decanus*; In Lutherum perpetuo odio inflammatus, plurimis libellis graſſabatur, ſpernebat eum Lutherus & dicteriis variis a cochlea & cochlearibus petitis irridere ſolebat: Id vel ex hoc ſcripto patet, (qvod alterum eſſe dicit Luherus adverſus eum a ſe editum) defenſioni Bullæ Leoninæ qvam Cochleus ediderat, oppoſitum: *qvid,* ait, *cochlear hoc popinarium aut qvid teſtudo hæc poſſit, ſi comparetur cum Eccio, qvi incomparabilis in erroribus Scholaſticis, tum Bullis & viribus Pontificiis inſtructus, nihil tamen niſi ignominiam a me retulit.* Gloriantem vero Cochleum qvod Lutherum Wormatiæ ſermone ſuo ad lacrymas adegerit, his verbis reprimit: Qvantum eſt dementiæ argu- ”
mentum, qvod gloriatur, ſeſe Wormatiæ ſic mihi locutum, ut ad la- ”
crymas cogeret, non imputabo hoc neqvitiæ, ſicut dixi, ſed dementiæ; ”
malo eum inſanum & miſericordia dignum, qvam malum & odio di- ”
gnum haberi; alioqvi ſi compos ſui ſic impudenter mentiretur, qvis ”
non Cochleum inſignem nebulonem judicaret? Scilicet iſte Pericles ”
Lutherum ad lachrymas moveret qvi ſic pueriliter loqvebatur & agebat omnia Wormatiæ, ut ab omnibus, qvi aderant, etiam me invito ”
& prohibente, tanqvam fatuus rideretur. Teſtem appello ſuam ipſi- ”
us conſcientiam, ſi ſanus meminit, qvantum vel ab uno *D. Hieronymo* ”
Schurff ſalis & naſi paſſus eſt, tum maxime, cum vellet ſapientiſſimus ”
& prorſus armatus ille Cochleus videri; ſenſit enim, & indigne etiam ”
tulit. *Pertinet etiam ad hiſtoriam Wormatienſium comitiorum qvæ ſeqvun-*

„ *qvuntur:* Sic & hoc mendacium morbo tribuerim, non malitiæ, qvod jactat triumphum, nempe qvod oblatum duellum recuſarim. Teſte etiam Cochleo ſic res habet. Cochleus ſive propria ſtultitia, ſive alienis verbis ſubornatus poſtulabat a me, ut fidem publicam Cæſaris reſignarem, tum ſeſe velle mecum diſputare palam. Hic anteqvam ego reſponderem, communi cachinno excepta hominis abſurditas eſt. Pars eum inſanire putabat, ut qvi diſputare nollet niſi fide publica poſtpoſita. Pars vero proditorem malignum arguebat, qvi non diſputationem qværeret, ſed ut exutum fide Papiſtis proderet. Peſſimo nomine ſeſe tum Cochleus & omnium odio per hoc verbum oneravit, qvo ſe in perpetuum non exonerabit. Et nunc gloriatur pulchra iſta Teſtudo, ſeſe mihi recuſanti duellum obtuliſſe, & cantat victorias, cum ego nec diſputationem recuſarim, nec fidem publicam offerre (id eſt, *diplomati renunciare*) detrectarim. Ad rem poſtea accedens Lutherus propoſitionem ſuam *ſola fides juſtificat*, ſtrenue defendit, & ineptias adverſarii exagitat, cum ita argumentaretur, *ſola fides* non ſalvat, *qvia Spiritus S. etiam & baptiſmus* ſalvat. Concedit id Lutherus & plura addit qvibus ſalvatio adſcribitur, nam & miniſter ſalvare dicitur; *aliud nempe* ut ex Cochlei ſtylo loqvitur, ſalvat *autoritative*, aliud *mediative*, aliud *ſubjective*, aliud *active*, aliud *miniſtrative &c.* ſed ut aliis qvi vehementer voce illa *Sola* offendebantur, ſatisfaciat, nil aliud per eam ſignificare ſe voluiſſe contendit, qvam ut voce illa *Sola*, removeatur concurſus operum, qvia Paulus vehementiſſime urgeat, excludenda eſſe opera omnia a juſtificatione, ita ut ne circumciſio qvidem, qvæ tamen opus divinitus mandatum erat, juſtificaverit, cum Abrahamus ante illam fide juſtificatus apertiſſime dicatur ab Apoſtolo: Itaqve plus non dici hac propoſitione *ſola fides* juſtificat, qvam qvod Paulus dicit: *ſine operibus legis juſtificatur homo.* Loqvi autem Paulum (ait) de *juſtificatione ſpirituali*, (qvæ ſcilicet inter Deum & hominem intus in mente peragitur) ut Sophiſtæ loqvuntur, *formali & ſubjectiva. Contendit enim (Paulus) contra opera & juſtitiam legis, & prorſus in re conſcientiarum verſatur, ubi ſola fides totum eſt, opera nihil ſunt, imo opera fructus ſunt jam juſtificatæ per fidem arboris, ut etiam juxta communem ſenſum impoſſibile ſit operibus juſtificari.* Deinde rationem adſertionis ſuæ ita exponit. Ego certe meis

Adſer-

Digitized by Google

Adſertionibus hoc egi, dum ſoli fidei juſtificationem tribui, ut impia ſtudia Sophiſtarum & Monachorum refutarem, qvi totum orbem ſeduxerunt in fiduciam operum. Sciebam eos non negare, ſaltem verbo, juſtificationem per Chriſtum, per Baptiſmum, per Spiritum contingere. Sed videbam eos negare, *ſolius fidei* eſſe juſtificare, operibus vero totam fere gloriam juſtificationis tribuere. *Qvod niſi feciſſent, non eſſent tanta examina Monaſteriorum, Collegiorum, Scholarum & infinitorum ſtudiorum per opera juſtitiam qværentium.* Omnia enim hæc ſuper opera nituntur, non ſuper ſolam fidem. Et fingunt fidem, neſcio qvid in anima latentis formæ, qvæ ſit veluti pars, non ſumma omnium virtutum. Qvare non eſt ut verbum meum extra argumentum ſeu materiam ſubjectam trahas. Et ubi de fide & operibus diſputo, pro conſcientiæ judicio inſtituendo, tu de poteſtate Dei fidem creantis cogites. Ad Patrum dicta a Cochleo coacervata reſpondet, illos qvoqve homines fuiſſe, & aliqvando humano ſenſu extra ſcripturas docuiſſe: ſeqvor (ſcribit) Auguſtinum ubi cum Scriptura ſentit, & relinqvo, ſi citra vel contra Scripturam loqvitur, in re conſcientiarum nullius hominis ſed ſolius Dei verbum amplector, qvia ſoli Deo nulli vero homini convenit conſcientias regere & docere. Tractat hac occaſione de fide infantum, eamqve fide & precibus Eccleſiæ illis impetrari ſtatuit in baptiſmo, hoc niſi credatur, ſatius fore parvulos non baptizari. Deinde gratiam a fide non ſeparat, juſtificat enim nos, ſcribit Deus, dum gratuito donat fidem, qva ſola juſtificamur, & in tota ſcriptura non legitur charitati tribui juſtificationem; ſed eſt *fructus fidei juſtificantis* Gal. V. Petri dictum, *charitas operit multitudinem peccatorum*, de alienis peccatis intelligit, idemq; vult ac Paulus, cum dicit *charitas non irritatur, non offenditur, omnia ſuſtinet &c.* Cum vero Cochleus inter alia ſcribat, *etſi Paulus ita dixerit* (qvod tamen non fecerit) *ſolam fidem juſtificare, non tamen contra omnem Eccleſiam per verba Pauli protervum eſſe oportet, major eſt ſenſus Eccleſiæ, qvam ſonus Scripturæ, non oportet utiqve ſonum ſeqvi Scripturæ:* id Lutherus pro blaſphemia habet, & qvamvis ſcripturam alicubi figuratam eſſe, & ex ſimplicioribus locis explicari debere non neget, ſceleratos tamen & impios eſſe Sophiſtas dicit, qvi ſcripturam non per ſcripturam, ſed per ſuos blaſphemiæ ſenſus tradant, & id autoritate eccleſiæ fieri jactent, addit: Nihil unqvam dictum eſt ſimplicius, purius, clarius, facilius, qvam

verbum

„ verbum Dei, id qvomodo ſcirent iſtæ teſtudines, limaces, talpæ, lacertæ, erucæ, locuſtæ, bruci, veſpæ, imo viperæ & ſtelliones, qvi totis vitæ diebus in terrenis ſuis volutabris reptant, & pereunt in immundiciis ſuis Sophiſticis? Qvid mirum, ſi ſonum Græcæ lingvæ non intelligas, qvi nihil græce didiceris? Lux enim eſt verbum Dei omnium hominum, ad qvod & venit in hunc mundum. Non autem homines lux verbi Dei ſunt, ut Cochleus hic ſacrilegus cum ſuis inſanit. Concludit tandem: Finis hic eſto cum larvis nugandi, ſicut enim recte dicitur: Solus Deus creavit cœlum & terram, licet Scriptura tantum dicat: Deus creavit cœlum & terram, cum non ſit alius creator. Ita noſtra loqvendi ratio exigit dicere: *Sola fides juſtificat*, licet Scriptura tantum dicat: *Fides juſtificat*, cum nihil niſi fidem juſtificare, ipſa clariſſime probet. Huic Lutheri tractatui aſperrimum oppoſuit Cochleus titulo *adverſus cucullatum minotaurum*, præſcriptis itidem verſibus: *monſtra bovemqve cano &c.* gloriatur tamen nihil reſpondiſſe ad hunc Lutherum, aut ejus nomine alios. Sed victoriæ argumentum id non æqve eſt ac contemtus, qvo Lutherus ut profeſſus erat, & alia habens qvæ ageret, innumeros ejuſmodi latratus deſpexit. Edidit etiam hoc anno 1523. animadverſiones in concionem qvandam Provincialis ordinis Prædicatorum habitam in velatione virginis, monaſterium ingredientis, *d.Tom. II. fol.594.* ex qvo, cum cætera adverſus vota monaſtica & cœlibatum ex aliis ejus ſcriptis ſatis nota ſint, hoc ſaltem nunc refero, qvomodo jactationem illam, qvod mundum ſpernant, qvi monaſteria ingrediuntur, elidat. „ Dementarunt his præſtigiis (ait) omnes homines; cum tamen non ſpernant ſed poſſideant potius mundum, cum omni gloria & opulentia: Scilicet pannoſus mendicus ſpernit in domo paterna furfures & ſiliqvas, nuditatem & ſummam omnium rerum penuriam, fugit vero in monaſterium, & fit alienis opibus Doctor aut Abbas, etiam Principibus adorandus; Et Puella in mundo futura focari (aut dicitur) ancilla, aut famelica materfamilias, fit in Monaſterio Abbatiſſa & glorioſa Domina, etiam Reginis mundi venerabilis. Qvod ſi ſimplices & inferioris gradus Nonni & Nonnæ manſerint, tamen victum & veſtitum, domum & omnia neceſſaria ſic habent opulenter, in ſummo ocio & ſecuritate, cum ſumma laude & gloria, deniqve cum ſpe vitæ æternæ (ut ſomniant) ut totus mundus ab eis tam religioſe ſpretus, non poſſit nec Regum filiis, tantam mundi ſe-

Digitized by Google

di ſecuritatem & ſaturitatem cum tanta gloria & laude præſtare. Habes itaqve mundi contemptores, nomine & fuco, ſed mundi Dominos, re ipſa & veritate.

Addo qvædam de aliis Lutheri ſcriptis hoc anno, qvæ in tomos relata ſunt. Conſuluerat eum *Wolffgangus Salhauſius* Tetſchenæ in Bohemia Dynaſta, de diſcrepantibus, circa prædicationem & uſum legis & Evangelii opinionibus; & ſpeciatim de *Dominici Beieri* concionatoris *Tetſchenenſis* ſententia, qvi bona opera ad propitiationem gratiæ meritoria; poſt adeptam gratiam legem fidelibus amplius non eſſe proponendam docuiſſe ferebatur. Reſpondit Lutherus & ſolus & cum collegis *Bugenhagio* & *Melanchthone*, excuſato Beiero, qvod male intellecta eſſent ejus dogmata, docetqve bona opera facienda eſſe, & legem prædicari debere, qvæ malos corrigat, pios in diſciplina conſervet, & licet in operibus non ſit meritum, neqve eo fine fieri debeant, fieri tamen omnino debere, & a peccatis cavendum manifeſtorum vero criminum reos a magiſtratu etiam puniendos eſſe. *Tom. II. Alt. f.* 787. *& ſeqq.* De *uſu legis* & *Evangelii ſalutari*, ex Apoſtolica doctrina prolixius egit in explicatione homiletica 1. Tim. I. 3. & ſeqq. d. Tom. II. f. 827. & ſeqq. ibi circa finem fol. 836. & ſeq. recapitulatione qvadam dictorum inſtituta hæc habet: ſecundum ſpiritum fidelis plane juſtus eſt & abſqve peccato, ſed ſecundum carnem habet adhuc peccata. Si itaqve Chriſtianum, qvi (ſecundum ſummam illam legis a Paulo d. Cap. I. v. 5. propoſitam) *charitatem habet de corde puro, & conſcientia bona & fide non ficta*, examines, ille ſic dicet: Etſi iſthæc habeo, pura tamen non eſt caro, lingva, manus, Adamus vetus, qvem gero, non eſt purus. Fides qvidem cœlum verſus, & ad Deum me trahit, & lege non eget; cor habet promptitudinem ad bene agendum, humilitatem, manſvetudinem, ſinceritatem, ſed caro non ſeqvitur ut deberet. Gravatur multis ſordibus, concupiſcentia, curis vitæ, metu mortis, invidia, odio. Hoc cœnum ſemper adhæret etiam fidelibus & cum eo luctatur fides. Hoc cum ita ſit, Scriptura etiam fideles peccatoribus in hoc æqviparat, ut legem iis inculcet, qva carnis cupiditas refrenetur. Fit tamen hoc in fidelibus ex ſpiritibus promtitudine abſqve faſtidio & recalcitratione. Hoc enim inter fideles ſive renatos & non renatos diſcrimen eſt, licet lex utroſqve coerceat, ut illi alacres & promti ſint ſpiritu, hi vero eo careant, illis itaqve non imputa-

„ tur, qvod reliqvum eſt peccati, hi ob peccata condemnantur. Juſti ergo habent omnia qvæ habere debent, non coguntur ad opera, ideo ut „ juſti fiant, ſed ſufficit ad pietatem ut Evangelium accipiant, & Chriſti „ ſubeant patrocinium, hoc facto opera bona faciunt &c. Prætereo ſermones alios in 1. Tim. II. 4. in Evang. Dom. Invoc. & Dom. XI. & XXII. Trinit. Tractatum de mercatura egregiis monitis refertum, deniqve gloſſas acerrimas in duas Clementis VII. bullas qvibus Jubilæum Anno 1525. publicaverat, & alia qvædam. Non poſſum tamen non aliqvid ex animadverſione in cenſuras Ingolſtadienſes ad qvas *Arſacium Seehoferum* (de qvo ſupra §. CXXVI. & CCII. mentio facta eſt) ad revocationem adegerant referre ex Tom. II. Alt. f. 771. & ſeqq. Examinaverunt XVII. Arſacii articulos, *Rector, Senatus & Ordinarii Academiæ Ingolſtadienſis* exemplo non admodum conſveto, ex omnibus facultatibus ad hoc judicium coadunati. *Nicolaus Appellas, Leonhardus Marſtallerus*, Theologi, *Franciſcus Burckardus*, & *Georgius Hauer*, Juriſconſulti, *Wolffgangus Peyſſer, Petrus Burckardus, Panthaleon Brunner*, Medici, *Antonius Braun & Johannes Schrotlinger*, artium Magiſtri, omiſſis autem cæteris hæc tantum noto. Articulus I. Arſacii erat: *Sola fides ad juſtificationem hominis* ſufficit. De hoc cenſores ita definiunt, verum eſſe articulum ſecundum verba, & ita enuntiari a Paulo Rom. III. & V. rationes addunt, qvia homo juſtificandus nondum eſt juſtus, ſi injuſtus & in peccatis eſt, non habet gratiam Dei, ſi hanc non habet, opera ejus grata non ſunt Deo, nec ad ſalutem ſunt meritoria. Opera enim hominis non placent Deo, niſi prius homo placeat. Ita Gen. IV. *Deus reſpexit ad Abel, & ad munera ejus*, ad Abelem nempe primo, deinde ad munera; ſi igitur hominis actio Deo placere debet, placere prius oportet hominem Deo, opera enim non faciunt, ut homo bonus fiat, ſed homo bonus facit & præſtat bona opera. Porro ſi homo lapſus & injuſtus juſtificatur, fit id ex gratia & miſericordia Dei. Hæc dicitur gratia, poſt eam ſeqvuntur bona opera. Qvanqvam vero (pergunt) Articulus hoc modo verus ſit, non tamen ita ſimpliciter proponi debet, rudibus, levibus, pigris & impiis hominibus, tales enim putarent, ſe fidem habere & ideo nihil opus eſſe, ut mandata Dei ſervent, jejunent, orent, eleemoſynas dent, aut alia bona opera faciant, qvia Paulus & Habacuc dicunt: *juſtus ex fide vivit &c.*

ideo

Digitized by Google

ideo revocatus eſt hic articulus. Ad hæc Lutherus: Cum hunc articulum pro vero habeant, & probent ipſi ex Paulo & Habacuc, qvæ immanis cæcitas eſt, ut ideo pro hæretico illum damnent, qvia impii per eum ſcandalizantur? Annon & ex aliis articulis v. g. qvod Chriſtus ſit Deus & homo ſcandalum ſumunt gentiles & Judæi; dein cur ſimpliciter non proponeretur hic articulus, qvem tamen Chriſtus & Paulus ſimpliciter propoſuerunt. Poſſuntne duo uno dici halitu & cur hæreticum eſſet, ſi prius dicatur, *fides ſola juſtificat*, & poſtea addatur, *fides facit bona opera?* utrumqve dicendum eſt, ſed unum poſt aliud. Artic. III. damnant Ingolſtadienſes propoſitionem, qvod per nulla bona opera aut merita homo juſtificetur, dicunt enim repugnari ſcripturæ, qvia Cornelius Paganus *Act. X.* per opera impetravit fidei annuntiationem a D. Petro, & qvia Deus opera bona hominis mortaliter peccantis, ex miſericordia pro melioribus habet, qvam ſunt, & propter ea operanti benefecit. Lutherus Cornelium proſelytum fuiſſe aſſerit & ex fide bene operatum, absqve qva bona ejus opera non placuiſſent Deo, & contradictionem implicare monet, qvod jam dicant peccatoris opera Deo placere, qvod antea negaverant. *Articulum III. Fiduciam habere non debemus in bona opera noſtra,* verum videri ajunt ex Luc. XVIII. ſed terrere infirmos. A Deo enim opera bona exigi, & ex gratia præmium habere. Hic eos male excipit Lutherus, qvod capere non velint, aliud eſſe bona opera facere, aliud fiduciam in iis habere, illud debitum & utile eſſe; hoc prohibitum & malum. *Articulum IV. Fides non poteſt eſſe ſine operibus* negant Academici, adductis locis. *Luc. XII. & Matth. VII.* ubi agitur de ſervo ſciente voluntatem Domini, ſed non exeqvente, & de iis qvi dicunt *Domine Domine*, & miracula allegant &c. Lutherus dicit, talem eſſe horum fidem, qvalis Theologia cenſorum. *Arſacium* de fide vera & efficaci docuiſſe, & cenſores per Sycophantiam de hiſtorica loqvi. *Articulum XVI.* (*Lex Moyſis plus exigit ab homine qvam præſtare poteſt*) durum eſſe dicunt cenſores, agnoſcunt tamen inveniri Act. XV. 10. ubi lex dicitur jugum inſupportabile, ſed addunt portari poſſe per gratiam Chriſti. *Joh. I. 17.* Ita ait Lutherus ſe ipſos refutant, Articulus agit de implemento legis, extra gratiam, qvod eſt impoſſibile: at cum gratia eſt poſſibile, qvod Arſacius non negaſſet. Notari hæc poſſunt de iis qvi alia Lutheri dicta eo torqvent, qvaſi omni ratione & modo impoſſibilem ſtatuerit

Digitized by Google

Legis impletionem; Apparet enim eum illam pro impoſſibili habere, qvæ juſtitiæ Dei exacte conveniat, non illam, qvam Deus non ſolum ex gratia in nobis operatur, ſed & imperfectiones ejus condonat, & pro perfecta reputat ex eadem gratioſa ἐπιεικείᾳ & æſtimatione.

Ad §. CLXIII. *in fine)* Acta comitiorum & legatorum Pontificiorum tum *Cheregati*, tum *Campegii* non prorſus male retulit Varillaſius Lib. IV. & V. de hæreſ. ita tamen ut haud pauca de ſuo inſerere videatur, aut ex aliorum actis dictisve elicere qvæ fundamento carent. Ut alia omittam *Lib.V.p. 388.* ex ingenua illa Adriani VI. confeſſione de neceſſitate reformationis abuſuum, *Lutherum*, *Caroloſtadium* & *Zvinglium* argumentatos eſſe narrat, abſolute reqviri, ut forma Gubernationis Eccleſiaſticæ & politicæ immutaretur. Impertinenter hic conjungit tres iſtos, cum conſtet neqve Zvinglium cum Luthero neqve Helvetios cum Saxonibus in conſiliis aut actionibus de religione ſocietatem habuiſſe. Caroloſtadius vero tumultuariis ſuis auſibus & doctrinæ novitate ſub initium anni 1522. jam omni ſe ipſum autoritate, ut & amicitia cum Luthero privaverat. Et cum Adriani mandata poſt aliqvot menſes in Comitiis Norimbergæ Principibus innoteſcerent, contemtus & miſer Wittenbergæ vivebat, & poſt biennium demum ad Helvetios pervenit. Dein pro calumnia inconſideratiſſima habendum eſt, qvod Lutherus politicæ gubernationis mutationem deſideraverit, qvi nihil omnibus ſcriptis ſuis dictisqve apertius inculcabat, qvam ſeparatos eſſe utriusqve muneris fines & Magiſtratui politico obſeqvium præſtandum eſſe. Deniqve falſum & contumelioſum eſt, qvod poſtulaverit, Epiſcopos ſuis ſedibus ejici, capitula & jurisdictionem Eccleſiaſticam aboleri, templa profanari. Magno hoc hiatu nil niſi mendacia efflantur, & licet probatio ab autoribus exigi deberet, eaqve illis impoſſibilis ſit, contrarium tamen ex indubitato documento *in præloqvio* adducto, ultro demonſtravi, & hiſtoriæ continuatio evidentiſſimum faciet. Sed nec adeo ſtupidus fuit Lutherus, ut Adriani oblata de reformatione ad illa traheret capita, qvæ ipſe primario tractabat, nempe ut libertas prædicandi Evangelium, ſemotis qvæ invecta erant falſis & inutilibus & integer Sacramentorum uſus Eccleſiæ reſtitueretur; Sciebat enim Adrianum Scholaſticis nugis obſtinatiſſime deditum eſſe, & emendationem illam cujus ſpem faciebat

ciebat

Digitized by Google

ciebat illam non eſſe, qvam ipſe deſiderabat, vidit eam in ſpeciem offerri & longis procraſtinationibus in nihilum reduci. Eo vero ipſe animo erat ut obtentis doctrinæ & cultus correctionibus, circa reliqva nihil movere cuperet, qvicqvid ei affingant & cavillentur ejus adverſarii, qvæ enim aliqvando acrius locutus eſt, qvalia fere iſti ſola & lacera maligne ex ejus libris excerpunt, ſi integra & junctis qvæ alibi ſcripſit, ſincere conſiderentur, non alium, qvam qvem dixi ſenſum aut explicationem pati apparebit.

Ad finem §. CLXIX. Edidit *Philippus Landgravius Luna* poſt *Margarethæ* i. e. Menſe Junio 1524. edictum typis vulgatum, ad præfectos & proceres Provinciæ, in qvo compotationes aliaqve prohibet, in bonos mores & publicam utilitatem peccantia, de cultu vero divino mandat, qvæ Edicto Norimbergenſi conveniebant, nempe ut Paſtoribus qvibus concionandi munus incumbit, injungeretur, ut populum in Evangelio & doctrina Chriſti Servatoris noſtri pure & liqvido inſtruant, ad amorem Dei & proximi, ad concordiam & pacem mutuam, & ad reverentiam & obſeqvium erga magiſtratum legitimum, utqve ſeditiones & turbas ac rixas cum omnibus hominibus evitent, ſecundum doctrinam Chriſti omniumqve ejus Apoſtolorum. Dein cum de non ferendis in provincia mendicis & vagantibus qvædam ſtatuiſſet, *ſtationarios* qvi reliqvias ſanctorum circumferebant ad ſtationem qvam vocabant ſive mendicationem admitti prohibet, exceptis *Antonianis*, qvi in ditione Haſſiaca *Grünbergæ* erant. Ulterius hoc anno progreſſum eſſe Principem non invenio, laudatum potius ab altera parte ſpeciatim a Cochleo, qvod nihil innovaverit. Conſtat id ex epiſtola initio ſeqventis anni d. 9. Januar. ad Principem data, a *Nicolao Ferbeo, Minoritarum Marpurgenſium* Gvardiano, in qva collaudata prius ejus pietate, objicit tamen qvod Lutheri & Melanchthonis ſcripta legat, in qvibus (ut ait) ſint, qvæ Chriſto repugnent. Excuſa eſt hæc epiſtola, cum notis marginalibus & reſponſo Principis eodem menſe, dic *Mercurii poſt Felicis Immenhuſæ* dato. Miſerat ei Nicolaus tractatum Latinum approbatum, ut dicebat a ſuperioribus, & de ſervanda religione majorum, *S. Eliſabethæ* imprimis cum cohortatus, exemplo aliorum Regum & Principum in Italia, Gallia, Hiſpania, & alibi, gladio animadvertere in Lutheranos jubet. Regerit ad hæc Princeps:

ceps: legiſſe ſe librum ſed parum in illo reperiiſſe, qvod Chriſtianæ charitati congrueret. A veteribus qvidem inſtitutis qvæ in S. Scriptura fundamentum haberent ſe non diſceſſurum, neqve tamen meris hominum traditionibus inhæſurum eſſe, ſed regulam verbi divini ſervaturum: contradicit deinde Monacho, qvod negaverit, fide ſola juſtificari homines, & dicta ſacrarum literarum opponit; improbat etiam qvod virginem Deiparam pro mediatrice inter Deum & homines venditet, & Evangelium plebi ruſticæ prædicari inconſultum ducat, utrumqve teſtimoniis ſcripturæ breviter refellit, differt reliqva ad colloqvium, qvod Nicolaus petierat. Sed de iis qvæ in religionis negotio in Haſſia illo anno & ſeqventibus geſta ſunt, alio loco & tempore dicendum eſt.

Ad §. ppp. Dorotheam Daniæ Regis filiam) Egregiam de nuptiis his fabulam amatoriam contexuit *Varillaſius* Lib. VII. ſub anno 1526. p. 89. qvam etſi non admodum lubens, tamen ad ingenium novorum hiſtoricorum demonſtrandum, adſcribam, & in honorem maximorum Principum, qvi ex iſto conjugio deſcendunt, improbas nugas hominis demonſtrabo. Cum prius pactionem Alberti cum Polonis & alia ejus geſta non ſine bile & exaggerationibus iniqvis deſcripſiſſet, addit ſeqventia: „Ultra menſem diſſimulare (Albertus) non potuit veram mutationis ſuæ cauſam. „Natus jam erat annos ſexaginta novem completos; nec gravis hæc ſenecta eum a cogitatione conjugii avertebat. „Amabat *Dorotheam* Holſatiæ Principiſſam, cujus ſaltem effigiem viderat, eamqve ſolenniter in matrimonium popoſcit. „Deſponſata ei fuit, qvia Dux Holſatiæ auxilio Alberti ſibi opus eſſe credebat, ad conſcendendum thronum Danicum, & Princeps virgo tanto minus repugnabat, qvia ſibi imaginabatur, brevi ſe viduam fore, & inde eo in ſtatu, ut novo & juveni marito alicui paratam pecuniam, & opulentum dotalitium, qvod ob extremam ætatis inæqvalitatem impetratura erat, afferret; ſed falſa eſt: Prægnans enim facta peperit filium, cujus nativitas partem potiſſimam commodorum, qvæ pacta erat, corrupit, & qvod peſſimum erat, tam infelix fuit, ut ſenex maritus triginta fere annos adhuc vixerit, & ipſa totam adoleſcentiam ſuam cum ipſo conſumere coacta fuerit." Qva diligentia in evolvendis autoribus, ex qvibus hiſtorias ſuas compilat, verſetur, aut qva fide

eos

Digitized by Google

eos exſcribat, tum qvam feliciter inſtitutum ſuum de rimandis conſiliis & rationibus in actionibus hominum, eorum maxime qvi in religione aliqvid mutant, executus ſit, ex iſta narratione liqvide apparet. *Primo*, enormem errorem committit, cui tamen tota fabula innititur, qvod Alberto ſexaginta novem annos & qvidem completos, plena bucca & præſidentisſime aſſignat, cum tamen is natus eſſet anno 1490. atqve ſic tempore nuptiarum anno 1525. non niſi triginta qvinqve annos numeraret: amores itaqve ridiculi Principi, & regiæ virgini fœdæ ſpes & viles cogitationes petulantiſſime affinguntur, nec niſi meræ calumniæ & ſubſannationes ſunt, qvæ per ſatyram hanc evomuntur. Non magis reverenter tractatur Fridericus Rex, qvem Ducem adhuc Holſatiæ facit, qvi anno, ut ipſe computat, 1526. nondum thronum conſcenderit: Illi easdem qvas filiæ ſordes impingit, ac ſi ſolius utilitatis reſpectus has nuptias filiæ cum ſilicernio conciliaſſet. Fridericus enim d. 7. Auguſti anno 1524. (jam toto regno & regia ipſa Haſnia potitus) Rex electus & coronatus fuit, qvod in *Chytreo* Lib. X. legere potuit Varillaſius, niſi idem ipſi eſſet, non inſpectos autores ex Bibliothecarum indicibus vel relatu neſcio qvorum, utcunqve noſcere, ac debita cum attentione legiſſe. Qvapropter Fridericus auxilio Alberti non egebat ad conſcendendum thronum, neqve hujus res ferebant, ut ex Pruſſia Danos juvaret. Qvam vera itaqve hæc ſunt, aut potius qvam falſum & abſurdum, qvod Albertus ſeptuageſimo anno ætatis ſuæ Dorotheam duxerit, tam falſum etiam eſt *ſecundo*, qvod illa adoleſcentiæ annos in ſenis decrepiti conſortio per annos adhuc triginta cum tædio conſumſerit. *Chytræum* qvem laudat Varillaſius rejicere non poteſt: Qvid autem teſtimonio ejus Lib. XXIX. fol. 882. illuſtrius, cum ſcribit: Dorothea cum marito viginti duos annos in „
conjugio pleno pietatis, concordiæ & ſvavitatis vixit, ac ut Placilla „
Theodoſii conjunx, marito ad Chriſtianæ pietatis doctrinam ſince- „
ram in toto Boruſſiæ ducatu plantandam & Academiam veluti ſalu- „
tarem & perennem fontem, ex qvo veræ de Deo doctrinæ & religionis „
ſinceræ omniumqve honeſtarum artium vitæ neceſſariarum rivuli, in „
totius Ducatus eccleſias, templa, ſcholas, curias & privatorum fami- „
lias derivarentur Regiomonte condendam, aſſidua hortatrix fuit, & „
propter beneficentiam & liberalitatem erga inopes φιλόπτωχος „
nuncupata eſt. Falſum *tertio* qvod primo partu filium enixa fuerit: „

nam

nam poſt biennium a nuptiis i. e. anno 1527. filiam peperit, *Annam Sophiam*, qvam pater poſt annos viginti tres *Johanni Adolfo Duci Meckelburgenſi* deſponſavit. Poſtea duorum filiorum & qvatuor adhuc filiarum mater facta eſt, qvi liberi omnes in tenera ætate deceſſerunt, ipſa anno 1547. obiit. Anno abhinc tertio 1550. Albertus tunc Sexagenarius, ſed vivida ſenecta, alteram uxorem duxit *Annam Mariam, Erici Ducis Brunſvicenſis* filiam, & ex ea Albertum Fridericum Boruſſiæ Principem progenuit, ex qvo *Sereniſſimi* qvi nunc vivunt *Electores, Saxo & Brandenburgicus* multiqve alii ex Principibus, maternum genus ducunt. Albertus ipſe deceſſit anno 1568. cum vixiſſet annos ſeptuaginta octo, qvibus viginti & unum ex ſuo calculo liberaliter addit Varillaſius, & nonaginta novem annorum Principem raro exemplo effingit, ſaltem ut fabulæ ſatyricæ occaſionem haberet.

Ad finem §. CLXXII. Elegans Carmen *Georgii Polentii Sambienſis Epiſcopi* epitaphio inſcriptum, qvanqvam longe poſt deceſſit, per anticipationem referri hic meretur, cum incertum ſit an Epiſcopi hujus mentionem faciendi occaſio ſit reditura; exhibet id Hartknochius Lib. II. cap. I. *p.* 308.

Saxum hoc Præſulis oſſa Sambiani
Claudit; Nomen ei fuit Georgi
Qvi de ſtirpe ſatus Polentiana
Monſtrans ſtemmata Miſniæ vetuſta
Illuſtrem peperit ſibi & perennem
Virtutum ſtudio artiumqve famam.
Has propter Latias adivit urbes
Præſtans eloqvio & fidelitate!
Romæ præſule Julio Secundo
Scribæ munere functus, inqve cauſis
Legatis gravibus ſubinde miſſus
A te Maximiliane Prime Cæſar,
Sub qvo militiam diu ſecutum,
Alberti Duce Pruſſiæ Magiſtro,
Elegit Marianus ordo fratrem.
Poſt hæc præditus Infula, Pedoqve
Chriſti pavit oves ſalubris herbæ
Monſtrans paſcua latiora, Paſtor

Ductu

Ductu atqve auſpiciis tuis Luthere.
Factus deinde maritus eſt, Paterqve
Vitæ curriculo ſuo peracto,
Cæleſtem in patriam receptus, annos
Cum ſeptem decies duosqve haberet,
Felix in gremio Dei qvieſcit.

Joh. Briſmanni qvi primarius Evangelicæ doctrinæ autor Boruſſis fuit, & anno 1549. obiit, epitaphium apud eundem autorem habetur pag. 307.

Incidit in hæc tempora mutatio inſignis in Livonia, ejusqve metropoli Riga. Nam etſi ſuperioribus annis Evangelii doctrina jam recipi cœperat, *Andrea* potiſſimum *Cnopbio* (cui etiam ſacra qvædam cantica debemus) præcone: obſiſtebat tamen Archiepiſcopus Rigenſis, *Caſparus Lindius* Weſtphalus cum Capitulo ſuo, cujus politico etiam imperio dimidia urbis pars ſuberat, ſed curis impar, coadjutorem adſcivit *Johannem Blanckenfeldium* Berolinenſem, qvi jus Canonic. Francofurti ad Viadrum docuerat, inde ad Epiſcopatum Revalienſem & Dorpatenſem in Livoniam promotus. Huic vero imploratus a civibus hoc anno 1524. graviter reſtitit, & Evangelii prædicandi libertatem juvit *Walterus Plettenbergius ordinis eqvitum Magiſter*, nec parum nocuit Archiepiſcopo qvod Moſcorum patrocinia ſollicitaſſet: In comitiis enim Provinciæ coadactus eſt, ut cum toto clero ſuo *Magiſtro ordinis* ſeſe ſubjiceret; id cum ſeqventibus annis revocaret & cauſam contra Magiſtrum apud Cæſarem proſecuturus eſſet, in itinere deceſſit. Inde anno 1527. necqvicqvam annitente Cæſare, ut *Georgius* ex Brunſvicenſium ducibus Præpoſitus Colonienſis in Archiepiſcopum eligeretur, Plettenbergii autoritate & favore civium Thomas Schoningius Conſulis Rigenſis filius dignitatem eam adeptus eſt, & cum Georgio amice tranſegit. Hæc & plura Chytræo debentur Libr. X. & XI.

Ad §. CLXXIII. *Norimbergæ Præpoſiti magnorum templorum)* Titulus ſcripti eſt; *Fundamentum & ratio ex S. Scriptura, cur & qvomodo Reverendi duarum parochiarum S. Sebaldi & S. Laurentii Norimbergæ Præpoſiti, abuſus circa ſacram Miſſam, ut & circa anniverſaria,*

ſal & aqvam benedictam, cum aliis qvibusdam ceremoniis abrogaverint, omiſerint & mutaverint. Grund und Urſache aus der Heil. Schrifft / wie und warumb die Ehrwürdigen Herren beyder Pfarr-Kirchen S. Sebalds und S. Laurenzen Pröbſte zu Nürnberg/ die Mißbräuche bey der Heil. Meß / Jahr-Tag / geweyhet Saltz und Waſſer/ ſammt etlichen andern Ceremonien abgeſtellet/ unterlaſſen und geändert haben. Subſcriptum eſt titulo *dictum Pauli 2. Cor. X. 4. Arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt. &c.* Exordiuntur gratias Deo agendo, de magno beneficio ejus, qvo ultimis his temporibus multis locis & ſpeciatim civitati Norimbergenſi ſalutaris doctrinæ lucem reſtituerit, & veritatem ſuam ſangvine martyrum jam denuo confirmet. Se qvidem dicunt partem abuſuum antea deprehendiſſe, & ex S. Scriptura arguiſſe, ſed infirmorum gratia toleraſſe, & ante omnia per prædicatores ſuos qvi Evangelium diligenter docuerint, de fundamento recte collocando ſollicitos fuiſſe, non ſine damno commodorum temporalium, multarumqve calumniarum & perſecutionum periculo. Poſtea urgentibus cognita jam veritate auditoribus, abuſuum correctionem differre amplius non potuiſſe; & Senatui rationes mutationis a ſe expoſcenti, ex ſacris literis ita reddidiſſe, ut acqvieverit & negotium totum ad Eccleſiæ miniſtros & doctores rejecerit. Auctis inde impiorum contradictionibus citatos ſe ab Epiſcopo Bambergenſi (ordinario ſuo) cauſam dixiſſe, & meliora ſi erraſſe viderentur ex S. Scriptura doceri petiiſſe. Inde procuratorem epiſcopalis Fiſci, impia & blaſphema actione, decretum ab Epiſcopo impetraſſe, qvo verbum Dei & ipſi, qvi id ſeqvuti ſint, condemnati fuerint. Ab hac ſententia appellatione typis vulgata ſeſe provocaſſe. Jam ut Epiſcopo, de cujus Chriſtiana & pia mente bene ſperent, innoteſcant, qvas jam Senatui expoſuerint rationes, in lucem nunc emittere conſtituiſſe ea fini, ut vel reſpondeatur, meliorqve ex S. Scriptura informatio detur, vel ſine fundamento adverſantes tandem pudefiant & taceant. Monent poſtea omnes, qvi iſta lecturi ſint & imitari velint, ut nihil prius habeant, qvam ſimplicem populum, ſuo exemplo, qvi integrum biennium prædicatione contenti nihil mutaverint, in veritate ex verbo Dei, recte inſtruere, anteqvam deſtruere & mutare abuſus aggrediantur; Sic enim auditores agnituros eſſe, qvo jure & fundamento id fiat, & certa ac tranqvilla con-

Digitized by Google

conſcientia in emendationem conſenſuros. Adſcriptus præloqvio huic eſt dies 21. Octobr. 1524. Tractant deinde ante omnia de Miſſa, & qvoniam ex effato Chriſti *Matth.XV. 8.9.* & teſtimonio *Eſaiæ Prophetæ XXIX. 13.* fruſtra colatur Deus mandatis hominum, Miſſæ ſeu Sacræ Cœnæ ſcopum & fructum ex verbis Evangeliſtarum & D. Pauli oſtendunt, qvibus convicti, calicis etiam ſacri uſum populo reſtituiſſe ſe profitentur. Poſthæc ad naturam Novi Teſtamenti, & ſacrificii a Chriſto ſemel & plane præſtiti explicandam progresſi, defendunt abrogationem canonum qvos vocant Miſſæ, majoris & minoris, eorum idololatricas formulas vehementer improbant, & qvæ pro ſacrificio Miſſatico ex hiſtoria Melchiſedeci, aliaqve regeruntur, examinant & refutant. Utuntur autem inter alia hoc argumento; *Si actio Domini in cœna ſua ultima, in qva Miſſam inſtituiſſe dicitur ab illius aſſertoribus, eſt illud ſacrificium aut officium per qvod Chriſtus factus eſt ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedeci, ſeqvitur, ſacrificium iſtud a Chriſto iſthac cœna, non vero patiendo mortem peractum fuiſſe. Cum vero hoc abſurdum & impium dictu, & e contrario certiſſima & divinæ veritatis ſit, altero demum poſt ſacram cœnam die, per ſubſecutam mortem æternum Chriſti ſacerdotium conſtitutum fuiſſe, hinc ajunt manifeſtum eſſe, in cœna nullum fuiſſe factum aut inſtitutum ſacrificium.* Prophetiam *Malachiæ Cap.I. v.11.* explicant de ſacerdotio & ſacrificio omnium Chriſtianorum, qvod patiendo pro nomine Chriſti afflictiones, & pie moriendo præſtant, ideo prophetam dicere, *in omni loco ſacrificatum iri*, qvod de Miſſa intelligi non poſſit. Subjungunt poſtea formulam qvam accedentibus ad S. cœnam prælegi fecerint, qvalem fere multæ noſtratium Eccleſiæ adhuc retinent, & per qvam verus & ſalutaris uſus Sacramenti breviter indicatur. Significant etiam, qvæ ex Miſſæ veteris precibus & cantibus libere, & ſine neceſſitatis opinione, retinuerint, nempe *introitum* ſive verſum alicujus Pſalmi, (pro qvo tamen integrum Pſalmum decantari melius putaverint) *Kyrie eleyſon & Gloria in excelſis &c.* ex *collectis* unam, in qva a Deo qvæ toti cœtui profutura ſunt, petuntur. *Evangelia integra* (priſco, ut notant, more) prælegenda ordinaſſe, & qvidem Germanico ſermone, ſicut & lectiones *Epiſtolicas*, ut populus qvæ leguntur, cum fructu intelligat: Seqvi *ſymbolum fidei*, & ipſa poſtmodum *inſtitutionis verba*, tum *conſecra-*

Digitized by Google

ſecrationem, orationem dominicam, atqve diſtributionem Sacramenti, omnia juxta præceptum Chriſti, & concludi apta *precatione*, & pronunciatæ *benedictionis formula*, verbis ſcripturæ: innuunt etiam, omnes formulas precum & hymnorum in patrium ſermonem translatum iri ad populi inſtructionem. *Altero* capite docent, cur Miſſas pro defunctis & anniverſaria atqve vigilias abrogaſſent, tum qvia pecuniæ cauſa inventæ ſint, tum qvod nihil proficiant mortuis, & impium ſit aliqvid pro cultu Dei aut ſalutis medio venditare, qvod is non præſcripſerit, etſi bona intentione id fiat, & prætenſo nomine Chriſti. Oſtendunt etiam profanationem Pſalmorum & Hiobi, qvæ in *vigiliarum* recitatione fiat, in qvibus nullum verbum ſit, qvod ad mortuos pertineat. Sic ipſum qvoqve *purgatorium* & precationes pro mortuis ex eodem principio rejiciunt, qvod mandato divino exemplis piorum, Eccleſiæ Judaicæ & Apoſtolicæ, careant, & vivi mortuiqve omnes in duas ſaltem claſſes a Chriſto diſtribuantur, credentium qvi ſalventur, non credentium qvi damnentur, addunt & argumenta alia. *Tertio* rationem reddunt cur cultum beatæ virginis, cantu *Salve regina*, qvotidie peragi ſolitum abrogaverint; ſcilicet, ut nec neceſſarium, nec univerſalem, & vix ante qvatuor ſecula in Eccleſiam invectum, adeoqve novum, & deniqve blaſphemum cum Maria in eo dicatur, *vita, dulcedo, & ſpes noſtra*, qvæ elogia ſoli Chriſto debeantur; neqve ſufficere ſibi viſum eſſe, ſi verba iſta ſaltem, qvod alicubi factum eſſe dicunt, expungerentur, populo enim opinionem cultus illius duraturam fuiſſe, & ſatius eſſe mala inventa penitus abolere: Sic etiam *Qvarto*, ſal & aqvam benedictam, etſi libera videri potuerit eorum conſervatio, prorſus remov.ſſe, ob opinionem impiam, qvæ illorum uſui in contumeliam Dei affiсta fuerit, & propter abuſum ſuperſtitioſum: *Qvinto* deniqve *matutinas* & *completorium* omiſiſſe ut nec præcepta, nec utilia ſed mera hominum commenta. In epilogo dehortantur omnes ab ſublatorum abuſuum violenta defenſione, inde enim conſtare, non eſſe tot clericis & doctoribus argumenta ex ſacris literis, qvibus eos tueantur, ideoqve ad carceres, ad exilia, ad ignem & gladium provolare: Mirum itaqve non eſſe, ſi populus veritatis jam cupidiſſimus clerum qvi opibus ſolum inhiet, nec ratione uti, ſed vi agere & verbi divini notitiam impedire velit, ſummo odio perſeqvatur: urgent dictum frontiſpicio libri allegatum, *arma doctorum non eſſe carnalia*.

nalio, ſed ſpiritualia, neqve ullo modo licere populum a verbo divino abſtrahere: & præceptis humanis opprimere: Exaggerant, qvam graviter, & contra Spiritum ſanctum peccant, qvi veritati verbi divini ſcienter ſeſe opponunt: Applicant iis ex Deuteron. c. XXVIII. maledictiones, obedientibus vero benedictiones impertiuntur. In fine maximis minimisqve, qvi meliora ex verbo Dei oſtenſuri ſint, omne deferunt obſeqvium: Lutheri toto hoc ſcripto nullam faciunt mentionem, ſed argumentationes ſuas allegatis ſcripturæ dictis firmant. Debeo hujus ſcripti ut multorum aliorum notitiam Bibliothecæ Paulinæ Lipſienſi. Ex ea etiam legenda accepi qvæ hoc ipſo anno 1524. aut initio ſeqventis in religionis negotio acta ſunt. Scio qvidem Marcellini monitum qvod *hiſtoricum deceat per negotiorum celſitudines diſcurrere, non humilium cauſarum minutias indagare,* ſed præterqvam qvod hiſtorici leges omnes mihi non præſcripſerim, ſed & apologiæ ſtudeam, minuta mihi non ſunt viſa, qvæ in magnis urbibus, qvalis eſt Norimberga, in religionis cauſa acta fuerunt, vellem modo ut plura vel typis olim edita, & poſtea neglecta, vel in archivis recondita mihi innotuiſſent. Incitamento forte hæc qvaliscumqve diligentia mea erit illis, qvi ſingulis in locis acceſſum ad magiſtratus eorumqve ſcrinia & ad Bibliothecas habent, ne perire ſinant, qvorum memoria non ſine fructu & voluptate legentium conſervari & renovari cum utilitate poteſt.

Excuſum eſt Anno 1525. Norimbergæ conſilium anno præcedente Senatui exhibitum a prædicatoribus tribus (qvorum duos ad §. CXXXIX. nominavi) Dominico Sleupnero, Andrea Oſiandro, & Thoma Venatorio, qvi in Novo Hoſpitali concionabatur. Titulum habet: Ein gut Unterricht und getreuer Rathſchlag aus Heil. Göttlicher Schrifft / weß man ſich in dieſen Zwietrachten unſern heiligen Glauben und Chriſtliche Lehr betreffende / halten ſoll ꝛc. i. e. *Informatio bona, & fidum conſilium ex S. Scriptura, qvid agendum ſit in his diſſidiis circa ſanctam fidem & doctrinam Chriſtianam.* Diviſum eſt in partes tres, qvarum tamen ultima de controverſiis uberius tractatura, omiſſa eſt. Agitur *Parte I, de verbo Dei tam ſubſtantiali qvam orali; de Spiritu S. de doctrina Chriſtiana; de concionibus; de S. Scriptura, Lege & Evangelio, & utriusqve uſu; de Sacramentis; de fide vera & efficaci,*

Digitized by Google

qvæ ſola *juſtificet*, *item de ſpe*. *Parte II. de damno doctrinæ hominum*, & de *AntiChriſto*, ubi Danielis & Johannis vaticinia omnia ad Romanam ſedem applicantur; etiam numerus ille 666. cabbaliſtice ex nomine Sylveſtri Papæ eruitur. Autorem hujus ſcripti *Andream Oſiandrum* fuiſſe Phraſeologia oſtendit, jam tum enim dogmatum illorum qvæ poſtea in Pruſſia aſſerere voluit, ſemina in iis animadvertas, qvæ tamen nemo illo tempore, qvod ſciam, obſervavit, aut reprehendit, qvia obſcurius proponebantur, aut ex aliis verbis commodas recipiebant interpretationes.

Prodiere etiam Norimbergæ eodem anno (qvanqvam non adſcriptus eſt) circa finem duæ pagellæ in qvibus brevius ſed liqvidius & modeſtius a concionatoribus Senatui proponuntur duodecim puncta, qvæ examinari & tractari deberent a prædicatoribus: nempe (1) ut indicent qvid ſint peccata. (2.) cur lex data ſit, & cui uſui. (3.) qvæ ſit juſtitia coram Deo. (4) qvid ſit Evangelium. (5.) qvid baptiſmus. (6.) qvid mortificatio veteris hominis, in baptiſmo ſignificata, (7.) qvid ſacramentum corporis & ſangvinis Chriſti, & qvis ejus uſus ſalutaris. (8.) an per opera ad juſtificationem, an per hanc ad bona opera perveniatur. (9.) qvid ſit doctrina hominum & qvatenus locum habeat. (10.) qvid debeatur Magiſtratui. (11.) qvomodo vitanda ſint ſcandala vitæ & morum. (12.) an liceat clericis S. Eccleſiæ miniſtris conjuges ducere. Anno ſeqventi Menſe Martio in ſenatum vocati ſunt concionatores omnes, & ad eos per D. Scheurlinum (Chriſtophorus ut non dubito, intelligitur Luthero memoratus Lib. I. Ep.
„ 52.) adhortatio egregia (eine ſchöne Rede) facta eſt, ut ex ſacra ſcri-
„ ptura ſepoſitis paparum, conciliorum, patrumqve decretis, Jure Ca-
„ nonico & veteri obſervantia, ad duodecim illa puncta placide & abſqve
„ diſputatione reſponderent, & amice conferrent, eo nempe fine, ut con-
„ cordia iniretur, & motus plebis præcaverentur ex diſſidiis eorum me-
„ tuendi. Initium reſpondendi fecit *Dominicus Sleupnerus ad S. Sebaldi* concionator, aſſenſit ei, & dein fere ſolus locutus eſt *Andreas Oſiander*, ad D. *Laurentii* prædicator, eorum partes tenebant qvi in *Hoſpitali*, tum ad *D. Ægidii* & in æde *Auguſtinianorum* concionabantur, Prior iſtorum maxime: Contradixerunt *Priores & concionatores Dominicanorum, Franciſcanorum, Carmelitarum*, & qvi in duobus virginum

num

Digitized by Google

qvædam ex illa diſputatione, in ſpecie de juſtificatione & miſſa, num monaſteriis prædicabant, tamen ut mallent omne colloqvium evitare, Cæſarea edicta cauſantes, & conciliorum & Pontificum decreta; provocabant deniqve ad Academias, *Ingolſtadienſem*, *Tubingenſem* & *Heidelbergenſem*. *Prior* tamen *Dominicanorum* dixit, in fidei articulis capitalibus nullum eſſe diſſidium, prædicari enim ab omnibus unum Deum, unum Chriſtum, unam fidem, unum baptiſmum, & obtulit tandem ſe adducto concionatore ſuo, in amicum colloqvium deſcenſurum eſſe. Cum idem diceret *Franciſcanorum Gvardianus*, reverſi ut juſſi erant, *Dominica Invocavit*, & die *Martis* & *Jovis* proxima, itemqve *Dominica Reminiſcere* diſceptationes continuarunt, dirigente & interrogante ut plurimum per *Scheurlinum* Senatu. Impediri tamen non potuit vehementia collocutorum, & monachi qverebantur, ſe ab altera parte duriter tractari. Inde occaſionem ſumſerunt, cum *die Martis poſt Reminiſcere* redire juberentur, ut comparitionis loco, ſcriptis ad Senatum literis, ſeſe excuſarent, obtendentes, iniqvum eſſe judicium, & ex colloqvio diſputationem orituram eſſe adverſus Cæſareum edictum. Proteſtantur itaqve contra omnes innovationes, & ad Academias ſupra nominatas, vel ad ordinarium ſuum denuo provocant. Auditus inde fuit nomine qvinqve collegarum, Oſiander, qvi habita oratione duarum horarum ſpatio ſententiam de XII. articulis defendit. Paulo poſt *Dominica Oculi*, Senatus monachis & prædicatoribus qvinqve monaſteriorum, concionandi & confeſſiones audiendi munere interdixit, & die Mercurii ſeqventi *Prior Auguſtinianorum* monaſterium Senatui tradidit. Hæc in relatione typis excuſa *qvatuor qvaternionibus* exhibentur. Nulla vero mentio fit *Præpoſitorum Peſsleri* & *Böhmeri*, qvorum libellum anno præcedenti editum recenſui, ita ut per prædicatores omnia acta ſint. Qvod vero articulos ipſos attinet, reſpondit Oſiander & collegæ ex ſententia Lutheri (illum enim Wittembergæ docentem audiverat) nunqvam tamen allegato ejus nomine, verum omnia ex ſcripturis probans. De juſtitia autem differens jam tum phraſi ſua uſus eſt. Reſpondit enim Franciſcano, qvi triplicem juſtitiam ſtatuerat, *unam eſſe juſtitiam*, i. e. *Deum ipſum & Chriſtum eſſe verbum qvi fide comprehenſus in nobis ſit juſtitia noſtra.* Fidem tamen deſcribit qvod non ſit absqve operibus ex charitate profectis; his ſi careat, non magis eſſe fidem qvam pictus homo ſit homo. Monachi ſvetis ſuis dogmatibus, & ſcri-

ſcripturarum detorſionibus inſiſtebant. Memorabile eſt qvod Franciſcanus in articulo de cœna Domini, cum Oſiander literæ ſcripturæ inhæreret & inter alia ex Epiſtola ad Hebr. urgeret, Chriſtum ſemet ſacrificium præſtitiſſe, reſponderit, Epiſtolam ad Hebræos non eſſe librum Canonicum, & a multis dubitari an autorem Paulum habeat. Talia dicere inter crimina Lutheri fuit; Cœlibatum & in eo caſtitatem ideo putavit ſervari poſſe & debere, qvia Deus illis qvi eam voveant, gratiam ſervandi non deneget. Hoc ſi praxi comprobaretur, expeditiſſimam hujus qvæſtionis deciſionem faceret. At qvi vovet, qvæ in poteſtate non habet, nec qvæ Deus juſſit, aut promiſit, tentare Deum deprehenditur. Idem Monachus poteſtatem Eccleſiæ circa fidem adſtruxit eo, qvod alibi etiam notatum eſt, argumento, qvod Apoſtoli a formula baptiſmi qvam Chriſtus præſcripſerat, receſſerint, idqve probari poſſe putavit ex Actor. II. 38. Hæc Norimbergæ acta indicant, illuſtris illius urbis ſenatum plus auſum eſſe illo tempore, Monachis prædicationes & Sacramentorum adminiſtrationes per decretum publicum adimendo, qvam vel in Saxonia factum ſit. Cives nempe primores conſentientes & pronam ad obſeqvendum plebem habebat, cum in provinciis proceres plurimas objicerent difficultates, & aulicæ cautelæ non parva injicerent impedimenta. Iſto anno 1525. Wenceslaus Linceius qvi jam olim in Auguſtiniano cœnobio Norimbergæ vixerat, & concionatus erat, inde vero Altenburgum delatus uxore ducta, cucullum exuerat, & paſtoris munus ſuſceperat Norimbergam vocatus eſt, primus, ut perhibetur, urbis paſtor Evangelicus a Senatu ſcilicet confirmatus: antea enim prædicatores Præpoſitorum arbitrio conſtituebantur, qvalis fuerat Oſiander & alii. Vixit autem Linceius ad annum usqve 1547. & in munere ſuo obiit. Epitaphium ejus qvem puer coluit, *Selneccerus* refert:

Autorem vitæ dum viveret atqve ſalutis
Aſſeruit, docuit, glorificavit, habet.

Argentoratenſis etiam Senatus) In admonitione ad Helvetios menſe Aprili 1524. nomine miniſterii & fratrum Argentoratenſium excuſa Tit. Verwarnung der Diener des Worts und der Brüder zu Straßburg an die Brüder von Landen und Städten gemeiner Eidgenoßſchafft/ adverſus *Conradi Trægarii Provincialis Auguſtinianorum* ca-

calumnias, agnoſcitur Senatum anno 1523. cauſam *Matthiæ Cellii* cum is ad Epiſcopi tribunal citaretur, neglexiſſe; illi vero cives die Erbare Bürgerſchafft/ modeſte tamen adſtitiſſe; nunc autem a plurimis veritatem doctrinæ etiam in Senatu probari, & promoveri, & pulchre cum civibus conſentire ab his etiam omne obſeqvium Magiſtratui exhiberi. Cæterum ſcopus hujus ſcripti is potiſſimum eſt, ut Trœgeri jactantiam deprimant, qvi provocaſſe miniſtros Argentoratenſes ad diſputationem, hanc vero ab illis recuſatam eſſe gloriari dicebatur. Referunt igitur illum centum theſes edidiſſe, de qvibus diſputaturus eſſet: qvas cum vidiſſent miniſtri, miſiſſe ex Senatoribus viros inſignes, & ſe ad diſputandum, adhibitis doctis aliqvibus & prudentibus, & evitato plebis concurſu, obtuliſſe, idemqve etiam Senatus nomine ab eo poſtulatum eſſe; Verum illum excepiſſe, etſi paratiſſimus ſit ad diſputandum, ſine licentia tamen Epiſcopi, ut ordinarii, id minime auſurum eſſe, cupere itaqve ut ejus conſenſus a ſenatu vel miniſtris impetraretur. Hoc effugium vanum eſſe dicunt, cum non ſolum publicatis theſibus & provocans ad diſputationem de conſenſu Epiſcopi nihil monuiſſet, aut pactus eſſet, ſed & qvod Epiſcopus omne controverſiarum examen evitaret. Addunt Trœgerum tandem ita ſeſe excuſaſſe, qvod de articulis illis non Argentorati ſed Friburgi in Helvetiis (*Uchtlandia*) diſputaturum ſe eſſe conſtituiſſet: accuſant eum ambitionis, dum provincialis officium præter morem continuaret, & a Legato Pontificio præmia expectaret, ſi adverſus Evangelium traditiones hominum aſſereret; hanc nunc viam eſſe honores & opes adipiſcendi & a paupere Luthero multos ditatos fuiſſe (der arme Luther hat vielen zu reichlicher Nahrung geholffen.) Ex centum vero Trœgeri paradoxis ſummatim & breviter illud tantum, in qvo fundamentum totius litis verſari dicunt, tangunt, qvod ſcripturam judicem ferre nolit, & autoritati Eccleſiæ eam ſubjiciat, imo Apoſtolos homines fuiſſe & erraſſe dicat Petri exemplo: Eccleſiam vero ab omni errore immunem pronunciet. Idem clamare alios, ita ut nuper Doctor *Murnarus* Dominica Palmarum pro concione ita fuerit locutus: Dicere vobis aliqvid deberem de inſtitutione Sacramenti: Sed vos creditis Evangelio, ego vero illi non credo, ſed ſolum iis, qvæ recepit Eccleſia. Huc itaqve omnia ajunt recidere, ſi enim Evangelii veritas libere præ-

Digitized by Google

dicetur & innoteſcat tunc totum illud, qvod Antichriſtianum vocant regimen in fumum & ventos abire, monachos nempe, moniales, ſacerdotes, tonſuras, campanarum pſalmodiarum perpetuos ſtrepitus, aqvæ, ſalis, palmitum, herbarum conſecrationes, candelas, chriſmata, extructiones tot templorum & altarium, baptiſmum campanarum, lotiones Altarium, præbendas, anniverſaria, miſſarum fundationes, coactam etiam confeſſionem auricularem, fictam pœnitentiam, impias pro peccatis ſatisfactiones, indulgentias, diſpenſationes Romanasqve omnes nundinationes, per qvas tot ventres pigri & plurimi neqvam homines alantur. Fide enim vera & charitate renovata fore ut monachorum mendicantium patrumqve & *priorum Provincialium* impuritas & luxuria peſſum ſit itura. De iis qvæ anno præcedenti 1523. adverſus miniſtros Evangelicos Argentorati acta ſunt, & de eorum, imprimis vero *Wolffgangi Capitonis* apologia ut & de *Antonio Firnio*, Paſtore Thomano, qvi primus uxorem duxerat vid. *Scultet.* p. 171. In Alſatia vero Auſtriaci regiminis juſſu vis facta eſt Evangelii Doctoribus & auditoribus, & capitali ſupplicio in qvosdam hoc anno 1524. animadverſum. *V. Scultet.* d. 187. idem p. 199. Epiſtolam Capitonis d. 4. Maj. 1524. ſcriptam adducit, in qva, qvæ ab Epiſcopo & Canonicis ipſe cum aliis paſſus ſit, memoratu digna, legi poſſunt.

Ad §. CLXXXI. *in fine*) Ex libello Lutheri adverſus Eraſmum bona cum lectorum, ut ſpero, gratia addenda adhuc eſſe exiſtimavi qvædam, ex qvibus & mens ejus, qva ad inveteratas opiniones oppugnandas motus eſt, & alia qvædam maxime notabilia cognoſcuntur. Objicienti Eraſmo argumentum illud, qvod hodie qvoqve tritiſſimum eſt, mihiqve ipſi a magnis ex adverſa parte viris ſæpiſſime objectum, de conſenſu tot eruditiſſimorum Theologorum per plurima ſecula, de ſanctitate Doctorum & martyrum, de miraculis, & aliis ejusmodi, qvæ ad autoritatem & venerationem movent, ita reſpondet.

„ Tom. III. f. 179. Fateor, mi Eraſme, non immerito te iſtis omnibus
„ moveri, ego ultra decennium iſtis ſic motus ſum, & nullum alium ar-
„ bitrer eſſe, qvi æqve ſit iſtis permotus, eratqve mihi incredibile ipſi,
„ hanc Trojam noſtram, tanto tempore, tot bellis invictam, poſſe ali-
„ qvando capi. Et teſtor Deum in animam meam, perſeveraſſem, &
„ adhuc hodie ſic moverer, niſi urgente conſcientia & evidentia rerum
„ me in diverſum cogeret. Potes ſane cogitare, neo mihi ſaxeum eſſe

pectus

pectus, atqve ſi ſaxeum eſſet, tamen tantis fluctibus & æſtibus luctatum & colliſum potuiſſe liqveſcere, dum id auderem, qvo facto, videbam omnem illorum autoritatem, qvos recenſuiſti, ſuper caput meum, velut diluvium inundaturam. Sed non eſt nunc locus, meæ vitæ aut operum hiſtoriam texere, nec ut nos ipſos commendaremus, hæc ſuſcepta ſunt, ſed ut gratiam Dei extolleremus. Qvis ſim & qvo ſpiritu & conſilio in iſtas res raptus ſim, illi commendo, qvi ſcit hæc omnia, ſuo, non meo arbitrio libero geſta, qvamvis & ipſe mundus jam dudum ſenſiſſe deberet. Et plane in odioſum locum me iſto exordio conjicis, ut niſi me ipſum jactavero, & tot Patres vituperavero, non facile me expediam, ſed breviter dicam, eruditione, ingenio, multitudine, autoritate, & omnibus aliis, etiam te judice, cedo. Qvid autem ſit oſtenſio ſpiritus, qvid miracula, qvid ſanctimonia, hæc tria ſi a te reqviram, qvantum ex literis & libris tuis te novi, imperitior & ignorantior videberis, qvam ut ulla ſyllaba qveas oſtendere. Aut ſi urgeam & poſtulem, qvemnam inter omnes illos, qvos jactas certo poſſis monſtrare, ſanctum fuiſſe vel eſſe, aut ſpiritum habuiſſe, aut vera miracula edidiſſe, arbitror te multum, ſed fruſtra ſudaturum eſſe. Multa loqveris ex uſu & publicis ſermonibus accepta, qvæ non credis, qvantum amittant fidei & autoritatis, ſi ad judicium conſcientiæ vocentur. Verum eſt proverbium, multos in terra pro ſanctis haberi, qvorum animæ ſunt in inferno. Sed donemus tibi, ſi vis, etiam omnes fuiſſe ſanctos, omnes habuiſſe ſpiritum, omnes feciſſe miracula. (qvod tamen non petis) Hoc mihi dic, an in nomine aut virtute liberi arbitrii, aut ad confirmandum dogma de libero arbitrio ullus eorum fuerit ſanctus, acceperit Spiritum, ediderit miracula? Abſit (inqvies) ſed in nomine aut virtute Jeſu Chriſti, & pro dogmate Chriſti, facta ſunt hæc omnia. Qvid igitur ſanctimoniam, ſpiritum, miracula eorum pro dogmate liberi arbitrii adducis? pro qvo data & facta non ſunt. Noſtra igitur ſunt illorum miracula, ſpiritus & ſanctimonia, qvi Jeſum Chriſtum, non autem vires aut opera hominum prædicamus. Qvid jam mirum, ſi ii, qvi ſancti, ſpirituales, mirabiles fuerunt, aliqvoties carne præventi, locuti ſunt & operati ſecundum carnem, qvando id & ipſis Apoſtolis ſub ipſo Chriſto non ſemel accidit? Neqve enim tu negas, ſed aſſeris, liberum arbitrium non eſſe ſpiritus aut Chriſti negotium, ſed humanum, ita ut ſpiritus qvi Chriſtum clarifi-

„ rificaturus promiſſus eſt, utiqve non poſſit liberum arbitrium prædi-
„ care. Si ergo Patres aliqvando liberum arbitrium prædicaverunt,
„ certe ex carne (ut fuerunt homines) non ex ſpiritu Dei ſunt locuti,
„ multo minus pro eo miracula ediderunt. Qvare inepta eſt allegatio
„ tua de ſanctimonia, ſpiritu & miraculis patrum, qvod ex iis non libe-
„ rum arbitrium, ſed Jeſu Chriſti dogma, contra liberi arbitrii dogma
„ probetur. Poſt alia qvædam ad phraſes Patrum & Theologorum qvæ
„ allegari ſolent hæc regerit fol.ſeq. Ego vero contrarium vobis facile
„ oſtendam, qvod viri ſancti, qvales jactatis, qvoties ad Deum oraturi
„ vel acturi accedunt, qvam penitus obliti incedant liberi arbitrii ſui, de-
„ ſperantes de ſemetipſis, ac nihil niſi ſolam & puram gratiam longe alia
„ meritis ſibi, invocantes, qvalis ſæpe Auguſtinus, qvalis Bernardus, cum
„ moriturus diceret, perdidi tempus meum, qvia perdite vixi. Non vi-
„ deo hic allegari vim aliqvam, qvæ ad gratiam ſeſe applicet, ſed accuſa-
„ ri omnem vim, qvod non niſi averſa fuerit. Qvanqvam illi ipſi ſan-
„ cti aliqvando inter diſputandum aliter de libero arbitrio locuti ſunt,
„ ſicut video omnibus accidiſſe, ut alii ſint, dum verbis aut diſputationi-
„ bus intenti ſunt, & alii, dum affectibus & operibus, illic dicunt aliter,
„ qvam affecti fuerunt ante, hic aliter afficiuntur qvam dixerunt ante,
„ ex affectu vero potius qvam ex ſermone metiendi ſunt homines tam pii
„ qvam impii.

Ad §. CLXXXII. *Guthelmus Neſenus*) Eraſmus, eos qvi Gvilielmi nomen gerebant, fato qvodam amicos ſibi eſſe ſcribere ſolitus, in epiſtola ad *Gvil. Budæum* anno 1516. data Lib.I. epiſt. 16. inter omnes hunc Neſenum *optimarum literarum ſectatorem ardentiſſimum* vocat, *ſibiqve ſic unice deditum, ut Pyladem ſuum optimo jure appellare poſſit.* Duæ ad eum epiſtolæ Eraſmi extant Lib.V.28. & X.31. in qvarum poſteriori Anno 1518. illum, Pariſiis tunc verſatum adhortatur, ut Germanus Gallos eruditione vincere ſatagat. Eundem in collegio trilingvi, qvod Lovanii ſua opera conſtituerat, lectorem habere voluit, ſed in literis ad *Ludovicum Vivem* anno 1519. Lib. XXI. ep. 20. qveritur obſiſtere monachos & inqviſitores *Neſeno*, Pomponici Melæ Geographiam gratis profiteri aggreſſo, nihilo remiſſioribus ſtudiis, qvam ſi paraſſet totam urbem incendio miſcere. Sed *Neſenus* Evangelicæ veritati majori cum libertate animum applicans, & in Saxoniam conce-
deñs

Digitized by Google

dens Eraſmi favore excidit: Lutherus cum morte ejus valde turbatus, dixiſſet. *O utinam poſſem reſuſcitare mortuos*, calumniam paſſus eſt, ac ſi reſuſcitationem ejus ſerio tentaſſet, qvo mendacio aliqvi ex ejus inſectatoribus mire delectati ſunt, ut eum ſumma vanitate miraculorum donum ſibi arrogaſſe criminarentur. Neſenum eleganti epicedio honoravit *Jacobus Micyllus* non infelix illius temporis Poeta. Cum Neſeno eodem periculo implicitum fuiſſe Priorem Wittenbergenſem (*Brisgerum* Auguſtinianum) intelligitur ex Epiſtola Lutheri ad Langum Lib. II. p. 309. ubi tamen pro *Gvilielmo* mendoſe legitur *Georgius Neſenus*, is (dicit) miſere periit magno noſtro mœrore magnoqve hoſtium tripudio forte & majore blaſphemia Evangelii noſtri & nominis Chriſti, pene qvoqve occidiſſet Sathan Priorem noſtrum, niſi miraculo inſigni fuiſſet ſervatus. „ „ „

Ad §. CLXXXIII. *Commentarius in Pſalmos)* Cœpit prælectiones ſuas in Pſalterium, ſed ſecunda ut ipſe memorat vice, anno 1519. ut ſupra §. LXIII. paucis notavi. Continuavit laborem in an. 1521. interruptus enim fuit itinere Wormatienſi, neqve tamen ulterius qvam ad finem Pſalmi (ſecundum numerum Hebraicum) XXI. Latin. XX. pervenit, dum vero poſt comitia in arce lateret Pſalmum XXII. qvo paſſio Chriſti clariſſime præfiguratur explicavit. Dedicationi ad *Fridericum* Electorem annus 1519. & dies VI. Cal. April. adſcriptus eſt, licet ſerius & poſt diſputationem demum Lipſienſem publicatio ſecuta ſit. Acceſſit commentarius in Pſalmum XXII. (ut dixi) in arce compoſitus, & nunc omnia conjunctim in Tomis Latinis reperiuntur, ea qvidem prolixitate, ut Tomi II. Jen. dimidiam pene partem conſtituant. Qvanta in hoc opere vis & copia eluceat piæ & ſpiritualis eruditionis, deprehendent, qvi cum attentione & Spiritus divini auxilio legerint. Laudanda vero magnopere etiam eſt ſumma viri modeſtia, cujus tum in præfatione tum in concluſione inſignia dat documenta. Et in præfatione qvidem Friderico Electori debitas laudes tribuit, *qvod exemplum in provehendis literis omnibus factus ſit Principibus, ejusqve liberalitate artes & lingvæ non ſolum Wittenberga floreant, ſed & ſincera Chriſti Theologia triumphet, opinionibus & qvæſtionibus hominum ceſſantibus;* dein beneficia ab illo ſibi ad id tempus exhibita celebrat, collatum in ſe, impenſis Electoris, Doctoratus honorem, *inſigne illud* (ait)

oſtentationis meæ, cujus me pudet & tamen geſtari oportet, ita volentibus illis qvibus me obedire par eſt. Protectionem etiam Principis gratus agnoſcit, ſcribit enim & eo qvidem tempore, ubi de Leone X. adhuc bene ſperabat: *Scit univerſa tua ditio, longe majorem Principi pro me ſollicitudinem, qvam mihi ipſi fuiſſe. Ego, pro mea temeritate, aleam jeci, extrema ſemper tentare & expectare paratus. Nam & hac occaſione fore ſperabam, ut a docendis aliis ſubmotus, angulum mihi invenirem, deſerto, qvod odiebam, publico: ſed perſtitit tuæ Celſitudinis officium, & cum ego cuperem pati, qvæ illi ardebant inferre, neutris ceſſit, qvod cupitum eſt: Sed nondum finis, placet tamen iterum eventus iſte, vel hoc nomine, qvod nulli Chriſtiano non debeat eſſe moleſtiſſimum, tantum in Eccleſia Chriſti qvorundam audere impudentiam, ut ſub nomine venerabilis poteſtatis Eccleſiæ, ſuis fœdis cupiditatibus præſumant ſucceſſum, & qvo qvis Pontificum eſt clementior, melior, eruditior, eo iſti impii impoſtores majora ſibi pollicentur portenta, ſub ejus titulo promorenda. Nam qvot manifeſtis mendaciis, in hac una levicula cauſa, Sacrum Leonis X. nomen, ad terrendum unum fraterculum, dirasqve ſuas Tyrannides ſtabiliendas, prophanarunt, conſpurcaruntqve?* Laboris vero ſui difficultatem, ſuæqve operæ tenuitatem poſtea adducit, ſcribens: „Jam ſecundo in Witemberga tua Pſalterium profiteor, urgentibus & exigentibus optimis auditoribus, qvibus debitorem me eſſe non poſſum negare. Verum ita profiteor, ut nolim ab ullo id de me præſumi, qvod nullus adhuc præſtare potuit ſanctiſſimorum & doctiſſimorum patrum, id eſt, Pſalterium in omnibus legitimo ſenſu ſuo intelligere & docere. Sat eſt, aliqvot, & eosdem ex parte intellexiſſe; Multa ſibi reſervat Spiritus, qvo nos ſemper diſcipulos habeat, multa ſolum oſtendit, ut alliciat, multa tradit, ut afficiat, & (ut beatus Auguſtinus præclare dixit) nullus unqvam ita locutus eſt, ut ab omnibus in omnibus intelligeretur, multo magis ipſe Spiritus Sanctus ſolus omnium ſuorum verborum intelligentiam habet. Qvo circa ingenue confiteri me oportet, me ignorare, legitimam habeam necne intelligentiam Pſalmorum, etſi veram eſſe non dubitem, qvam trado. Nam & omnia qvæ B. Auguſtinus, Hieronymus, Athanaſius, Hilarius, Caſſiodorus & alii ſuper Pſalterium contulerunt, veriſſima ſunt, ſed a ſenſu literæ qvandoqve remotiſſima, & mea qvoqve ſecunda hæc profeſſio, a pri-

ma longe lateqve diverſa eſt, nec eſt liber in Bibliis, qvi me „
diligentius exercitavit, donec in eam ſententiam venerim, „
oportere nullius interpretationem, modo pia ſit, rejicere, niſi talionis „
lege, rurſum qvis optet rejici. Defecit ille in aliqvibus, tu in pluribus, „
nonnulla video, non viſa beato Auguſtino, rurſum multa viſuros ſcio, „
qvæ ipſe non video, *& paulo poſt:* Scio eſſe impudentiſſimæ temeritatis „
eum, qvi audeat profiteri unum librum ſcripturæ a ſe in omnibus par- „
tibus intellectum? Qvin qvis audeat præſumere unum Pſalmum rotun- „
de ab illo intellectum? Vita noſtra initium & profectus eſt non „
conſummatio; ille melior, qvi ad ſpiritum propius acceſſerit. Si at- „
tigero Lunam, non mox & Solem apprehendiſſe arbitrabor, ſed nec „
ſtellas minores faſtidiam. Sunt gradus in vivendo & agendo, cur „
non & in intelligendo? Apoſtolus transformari nos dicit de clarita- „
te in claritatem. Et ut dicam qvod res eſt, tantum illis ſervio, qvi „
hæc ignorant & volunt, tum id ſaltem præſtitiſſe juvabit, qvod melio- „
ribus ſtudiis & me & auditores meos interim occuparim, qvam ſi ſu- „
per libros *Sententiarum* novas tenebras, & ranas & muſcas creaſſem. „

Primas ejus in Pſalmos prælectiones qvarum meminit, & qvas paulo poſt adeptum in Theologia Doctoratum peregit, fateor me non vidiſſe, neqve an extent ſcire: Laudat eas Melanchthon in vita Lutheri & ex eo *Melch. Adamus* his verbis: Aggreſſus eſt, officii ratione, e- „
narrare epiſtolam ad Romanos, deinde Pſalmos. Hæc ſcripta ſic il- „
luſtravit; ut poſt longam & obſcuram noctem, nova lux oriri videre- „
tur, omnium piorum & prudentum judicio. Hic monſtravit Legis „
& Evangelii diſcrimen: refutavit errorem tunc in ſcholis & concioni- „
bus freqventatum: Qvo docetur, mereri homines remiſſionem pec- „
catorum operibus, & homines coram Deo juſtos eſſe diſciplina, ut Pha- „
riſæi docuerunt. Revocavit igitur Lutherus hominum mentes ad „
Filium Dei, & ut Johannes Baptiſta, monſtravit agnum Dei, qvi tollit „
peccata noſtra; oſtendit gratis, propter filium Dei, remitti peccata, „
& qvidem oportere id beneficium fide accipi. Sed redeo ad ſecundas prælectiones, in fine harum poſt abſoluta nempe qvæ in Pſalmum XXI. commentatus fuit, hunc addit epilogum d. Tom. II. f. 237. Finem „
hic facio, & ingenue ac fideliter confiteor, me plurima tentaſſe ſupra „
vires, nec habere hanc Apoſtoli gloriationem, qva ad Romanos ſcri- „
bit. „

Digitized by Google

„ bit. Non audeo aliqvid loqvi eorum, qvæ non effecit per me. Nam „ vitæ ſanctimonia nihil conſecutus ſum, qvod tamen ſcio, qvam fuerit „ & ſit neceſſarium, ne docerem anteqvam facerem; Eruditione vero „ parum; cum & ipſe diſcipulus hactenus fuerim, non ſolum in Lin„ gvis, ſed & propheticis ſpiritibus diſcendis, utrunqve enim tractatori „ Scripturarum neceſſarium eſt, magis tamen Spiritus qvam lingva. Un„ de etſi in lingva Hebraica, non uno loco me videam erraſſe, metuo ta„ men ne pluribus in ſpiritu erraverim, qvanqvam mihi conſcius non „ ſim, ſinceram & catholicam fidem a me uſpiam læſam, ut gloriari poſ„ ſim, errores meos eſſe prorſus ſine periculo, cum in lingva iſta peritiſ„ ſimi & maximi, in ſpiritu autem & ſummi & ſanctiſſimi viri, errave„ rint. Hoc didici, ſcripturam eſſe eam, qvæ nullius ingenium, nullius „ eruditionem, nullius diligentiam, nullius ſanctimoniam, non in mul„ tis partibus fallat & ſuperet. Atqve cum omnibus etiam parvulis ſit „ expoſita ad ſatietatem usqve, magnis tamen ſemper ſepoſita eſt ad e„ ſuriem. Ut veriſſime & ſapientiſſime dixerit Gregorius, Scripturam „ eſſe fluvium, in qvo agnus peditat, & elephas natat. Nec in ea fœdi„ us nec pernicioſius erraverunt, qvam qvi ſe nihil in ea erraſſe præ„ ſumpſerunt. Nec felicius & ſalubrius in ea profecerunt, qvam qvi ti„ muerunt ſe in omnibus errare. Sapientia enim eſt, cujus principi„ um timor Dei, qvæ intellectum dat parvulis, & ſapientiam ſapientum „ reprobat. Qvare meos errores ſic judicet Frater meus qvisqve, ut ſe„ ſe etiam alicubi errare non dubitet, ne forte ſuperbus nusqvam non „ erret. Porrigamus potius ſummis viribus mutuas operas in Domi„ no, præſertim in ſcripturis ſanctis tractandis, etiam ſic errores non e„ vademus, donec in vita hac ſumus immunda. Solus hic ſe glorietur „ non errare in ulla parte, qvi ſine peccato fuerit in hac vita. Nemo offendi debet hac imperfectionis ſuæ, aut obſcuritatis in ſcripturis Lutheri profeſſione, eamqve ideo refero, ut os obſtruatur calumniæ, qvaſi infallibilitatem & enthuſiaſmum ſibi arrogaſſet Lutherus. Interim in veritate & ſenſu doctrinæ, qvatenus nempe ad ſalutem neceſſaria eſt, vel non repugnat analogiæ fidei, minime hæſitat. Eandem extenuationem repetit poſt adjectum commentarium in Pſal„ mum XXII. fol. 267. Viſum eſt hic tabernaculum figere & manſio„ nem facere, & qvia video iſtos commentarios rapi ad typos & præla,

Digitized by Google

la, cum ego mallem eos perpetuo latere, adeo multa ſunt, in qvibus „ ipſe contentus non ſum, unus ultra vires ſuſcepi, ideo ſæpius nuto. Rogo itaqve pium lectorem, ut legat omnia cum ſummo judicio, non „ qvod mihi conſcius ſim, uſqvam prava docuiſſe: Sententia mihi per „ omnia placet, ſed non ſemper ſuo loco mihi venit. Erratumqve eſt „ aliqvando in Ebræa Lingva, dum occupatus & diſtractus variis, non „ totus incubui. Non me excuſo difficultate & obſcuritate Libri, nec „ parvitate eruditionis & ingenii, cur enim non abſtinui? nec me aliorum exemplo ſolor, qvanqvam hæc ſit honeſtiſſima ratio. Sed hoc „ anhelo, ut purus, genuinus appoſitusqve ſuo qviſqve loco ſenſus habeatur, qvod ſi potui, vel ex parte tradere, libens, temerarius, erroneus, „ indoctus, in multis habebor præ cæteris. Qvatuor inde locis qvædam „ corrigit, & his concludit verbis: Sunt multa alia præter hæc & forte „ majora, ipſe non video, accedunt ad hæc errores Librariorum, breviter, totus commentarius mihi placeret magis, ſi recognitus a me primum fuiſſet, cum & prolixitas & verboſitas magnum in eo vitium ſit. „ Verum non nihil in illis eſt ſpiritualis eruditionis & revelationis, de „ qva, qvi pius eſt, gratias agat Domino Jeſu Chriſto, qvi eſt lux noſtra, „ benedictus, Amen. „

Temperare mihi non poſſum, qvin ad commendandam libri ipſius lectionem qvædam ex interpretatione *Pſalmi primi*, ſpeciminis cauſa apponam. Scribit itaqve ad Verſ. I. *Beatus Vir &c.* Inprimis id in Scripturis obſervandum, qvam prudenter abſtineat a nominibus „ ſectarum & perſonarum; Nam cum hoc Pſalmo, ſine dubio, Judæorum „ populus taxetur primo, ſicut ait Apoſtolus: *Judæo primum & Græco.* „ Et Rom. III. *Scimus qvoniam qvæcunqve lex loqvitur, his qvi in lege* „ *ſunt, loqvitur*; Non tamen dicit, Beatus Judæus aut beatus ille vel ille. „ Nec in conſilio gentium, horum vel horum, ſed abſolute, *Beatus vir*, & „ *conſilium impiorum, via peccatorum, ſeſſio illuſorum* &c. qvicunqve illi „ tandem ſint; Qvia non eſt acceptio perſonarum apud Deum. Et hoc „ fieri fuit ſumme neceſſarium, ut verbum Dei, cum ſit æternum, omnibus omnium hominum ſeculis conveniret. Nam & ſi varient per „ tempora, mores, perſonæ, loca, ritus, eadem tamen vel pietas vel impietas tranſit per omnia ſecula. Sic videmus Prophetas, adverſus falſos Prophetas, Apoſtolos contra Pſeudoapoſtolos, Doctores contra

Hæreticos; eisdem Scripturis uſos, cum tamen nec Prophetarum, nec Apoſtolorum nec Doctorum, aut ſuorum adverſariorum nomen, ſed piorum & impiorum in illis invenirent. Et poſt alia: Hic eſt tibi Canon perpetuus & infallibilis, atqve (qvod ajunt) Lydio lapide certior, qvod proprium eſt impiorum, Deum non timere, ſecure de miſericordia ejus (ſicuti putant) omnia præſumere. Piorum autem, cum Job omnia opera ſua vereri, in nulla ſua juſtitia confidere, & ſanctitatem ſuam pro ſtercore ducere, ideo non poſſe pro ea certare, ſe juſtificare aut vindicare, ſed dignos eſſe ſe omnium odio & vindicta; Itaqve dixi, Fidei oculis & auribus opus eſt, ut hæc verba Spiritus audias, & eorum rem videas: Homo enim non poteſt ea intelligere. Non autem exiſtimes me (pias) Ceremonias & bona opera damnare, ſed opinionem, fiduciam ſtudium illorum, peſtes voco, qvod his fieri videmus, ut in ſectas, iras, detractiones, & infinita monſtra peccatorum ruant, qvæ omnia tegunt nomine pietatis, velo conſilii ſui, ſpecie dogmatum ſuorum, ſi enim in humilitate fierent, bona certe eſſent. Ad *verba d. verſ. 1. Cathedra peſtilentiæ:* Cathedram peſtilentiæ poſſident, qvi opinionibus Philoſophorum, traditionibus hominum, conſiliis capitum ſuorum replent Eccleſiam Chriſti, opprimuntqve miſeras animas, omiſſo interim verbo Dei, qvo ſolo paſcitur, vivit, ſervatur anima. Qvo fit ut homines aliam juſtitiam ignorent, qvam qvæ operibus paratur, hæc autem eſt impietas, & peccatum coram Deo. Impoſſibile eſt enim, ut ſine periculo opera legum doceas, qvarumcunqve, niſi meliore parte doctrinæ & majore ſtudio prius fidem docueris in Chriſtum. Paulus ad Rom. undecim capitibus fidem fundat, & qvinqve capitibus deinde mores ſuperædificat. Ad Galatas qvinqve fidem, uno ſexto mores docet. Sic & in aliis qvoqve Epiſtolis facit. Chriſtus in Evangelio non niſi fidem qværit. Ad verba: *In lege Domini voluntas ejus:* Voluntatem, primum hic neqve pro potentia; neqve pro ſtertente illo habitu, qvem recentiores Theologi ex Ariſtotele invexerunt, ad ſubvertendam intelligentiam Scripturæ, item neqve pro actu, qvem ex ea potentia & habitu elici dicunt, habeto. Non habet univerſa natura humana hanc, intenta enim eſt & prona ad malum, ut divina dicit autoritas, Gen. 8. Lex vero Domini eſt bona, ſancta, juſta; ſeqvitur, qvod

qvod voluntas hominum ſit adverſaria legi, odiat legem, fugiat legem. Qvod ſi qvandoqve timore pœnæ aut concupiſcentia promiſſi, ſimulet ſe diligere legem, manet tamen intus ſemper odium legis, nec poteſt eam gratuito diligere, non enim diligit, qvia bona eſt lex, ſed qvia ſibi commoda. Eſt autem voluntas hæc purum illud beneplacitum cordis, ac voluptas qvædam in lege, qvæ non qværit qvid lex promittat, nec qvid minetur, ſed ſolum id qvod lex ſancta, juſta, bona eſt. Eſt ergo non modo amor legis, ſed etiam amans delectatio in lege, qvam nullis proſperitatibus, nullisqve adverſitatibus poſſit mundus & Princeps ejus tôllere ac vincere, ſed per inopiam, infamiam, crucem, mortem, infernum, victrix perrumpit, in adverſitatibus enim maxime eminet. Venit autem hæc voluntas ex fide in Deum per Jeſum Chriſtum. Cæterum voluntas, qvæ metu pœnarum extorqvetur, ſervilis eſt & violenta, qvæ autem cupiditate præmiorum allicitur, mercenaria eſt & ſimulata. Illa autem liberalis, gratuita, hilaris, unde Chriſti populus, *Nedaboth* Ebraice, *ſpontanei, voluntarii, liberales* vocantur. Ex qvibus omnibus liqvet, qvod hic Pſalmus, niſi de ſolo Chriſto intelligatur, ſpeculum & meta eſt, ad qvam nitendum ſit beato Viro, cum nullus ſit in hac vita, cui non aliqvid hujus voluntatis deſit, propter legem & voluntatem membrorum contrariam illi, ut Apoſtolus Rom. 7. qveritur, qvæ juxta Theologiam crucifigenda eſt, juxta Philoſophiam vero pro virtute habenda. De libertate vero Chriſtiana, propter cujus aſſertionem immanis illi invidia conflata eſt, ſic loqvitur ad verſ. 3. verb. *In tempore ſuo.* O aureum & amabile verbum, qvo aſſeritur libertas juſtitiæ Chriſtianæ! Impiis ſtati ſunt dies, ſtata tempora, certa opera, certa loca, qvibus ſic inhærent, ut ſi proximus fame eſſet moriturus, non ab illis divelli poſſint. At beatus hic vir, liber in omne tempus, in omne opus, in omnem locum, in omnem perſonam, utcunqve ſeſe obtulerit caſus, tibi ſerviet, qvodcunqve invenerit manus ejus, hoc faciet: Non eſt Judæus neqve Gentilis, neqve Græcus, neqve Barbarus, nullius prorſus perſonæ: Sed dat *fructum ſuum in tempore ſuo*, qvoties opus ſit ejus opera Deo & hominibus. Ideo neqve fructus ejus habet nomen, neqve ipſe habet nomen, neqve rivi aqvarum ejus habent nomen, unus non uni nec uno tempore, loco, opere, ſed omnibus ubiqve per

 omnia

Digitized by Google

" omnia ſervit ; Eſtqve vere vir omnium horarum , omnium operum,
" omnium perſonarum, & imagine ſui patris, omnia in omnibus, & ſu-
" per omnia. Impii vero ſicut Pſalm. 18. dicitur, clauduntur in angu-
" ſtiis ſuis, ſeip ſos captivant, & in operibus, temporibus, locis a ſe electis,
" torqvent, extra qvæ nihil rectum geri putant. Unde ſuorum fructuum
" æſtimatores nihil faciunt, qvam ut alienos fructus mordeant, judicent,
" damnent, liberrimi & in qvocunqve tempore prompti alios reprehen-
" dere, & omnino tales in malo faciendo, qvales pii ſunt in bono: Sunt
" enim & ipſi omnium horarum viri, non uno modo, non uno tempo-
" re, non uni homini, ſed utcunqve ſors obtulerit, aliis detrahentes ac
" nocentes, qvæ ſtudia, ſi verterent ad bona, multo meliore compendio
" pii fierent. Non ſane hæc dico, qvod ceremonias Eccleſiarum &
" monaſteriorum reprobem, imo hæc fuit prima Religioſorum inſtitu-
" tio, ut qvi monaſterium ingreſſus eſſet, majori ſubjectus, diſceret ni-
" hil proprie operari, ſed promptus omnibus in omnibus ſervire. E-
" rantqve monaſteria vere qvædam Gymnaſia Chriſtianæ libertatis ex-
" ercendæ & perficiendæ, ſicut adhuc ſunt, ſicubi priſcam ſervant inſti-
" tutionem, hic inqvam erat finis & modus ceremoniarum. Nam
" qvid ſunt ipſa qvoqve charitatis & miſericordiæ opera, qvam liberæ
" qvædam ceremoniæ, cum & ipſa ſint externa & corporalia? Et ve-
" teris legis ceremoniæ itidem erant utiliſſimæ exercitationes veræ &
" liberæ pietatis. At ubi cœperunt perverſitatis ſtudio in libertatis in-
" juriam uſurpari, & earum prætextu vera pietas extingvi, jamqve pro
" libertate ſervitus tyranniſaret, opus erat, ut univerſæ tollerentur, ſic-
" ut & nunc qvoqve Paſtorum piæ ſolicitudinis eſſet, tumultus ceremo-
" niales abrogare, ubi non niſi in laqveos animarum, & in offendicula
" liberæ pietatis graſſantur. *Ad verſum 3.* cum fructus juſtorum ex-
plicaſſet egregie monet regnum Dei *non eſſe in ſermone ſed in virtute.*
1. Corinth. IV. 2. *cœpit Jeſus facere & docere.* Actor. I. 1. *erat vir po-
tens in opere & ſermone.* Luc. XXIV. 19. ſed ſeqventia Pſalmi verba,
& omnia qvæcunqve faciet proſperabuntur , qvia de operibus ſingulo-
rum jam præcedenti verſu actum eſt, ad Architectonicam in Eccleſia
" ſapientiam accommodat, ſcribit itaqve: Facere eſto, inſtituere, or-
" dinare, diverſis miniſteriis Eccleſiaſticis diſtribuere, & ut Apoſtoli Pe-
" trus & Paulus docuere, multiformis gratiæ Dei miniſtratores facere,

Eccle-

Digitized by Google

Eccleſias fundare, multiplicare ut ſic ipſi fideles ſint plaſmata, opera, „
facta eorum: Sic enim Galatas parturit, & Corinthios genuit Apo- „
ſtolus: Opus meum inqvit, vos eſtis in Domino. Intelligis ergo „
ſpiritualem eſſe hanc facturam beati viri, non palatia, non imperia, „
non pompas: hæc enim & gentes faciunt ac pariunt. Sed multos bo- „
nos & beatos, ſibiqve ſimiles reddere, hoc demum eſt facere hujus „
beati viri. Proſperitas qvoqve cave ne carnalis a te intelligatur, in „
abſcondito hæc eſt, & penitus in ſpiritu, adeo ut niſi fide eam teneas, „
potius ſummam adverſitatem judices. Nam Diabolus ſicut folium „
& verbum Dei, extreme odit, ita & eos qvi ipſum docent & audiunt, „
totius mundi adjutus viribus perſeqvitur. Miraculorum ergo omni- „
um miraculum audis, qvando proſperari audis omnia, qvæ facit vir „
beatus. Qvid enim mirabilius, qvam qvod fideles dum occiduntur „
creſcunt; dum minuuntur multiplicantur, dum ſubjiciuntur ſupe- „
rant; dum expelluntur, intrant; vincunt cum vincuntur, ſic enim „
mundus eſt victus & princeps ejus. Sic mirificavit Dominus ſan- „
ctum ſuum, ut hoc ſit ſummæ proſperitatis, qvod ſummæ eſt infelici- „
tatis: Hæc eſt proſperitas ſapientium & converſio virorum. At „
nunc illud Proverb. I. videmus impleri, *Averſio parvulorum interfi-* „
ciet eos, & proſperitas ſtultorum perdet illos, nunc enim qvia rebus Ec- „
cleſiæ Perſonas & nomina fecimus, & ſpiritum in carnem traximus, „
ideo bonus ſtatus Eccleſiæ, nunc vocatur opulentia; tyrannis, impu- „
nitas; pax carnis & pompa plusqvam mundana. Vidit enim Diabo- „
lus & intellexit tandem proſperitatem hanc ſpiritualem, ideo cohi- „
buit ſe, & alia via nos aggreſſus, horrenda infelicitate noſtra trium- „
phat. Et qvi bello vincebatur, pace nunc regnat; mira certe utrius- „
qve Dei ordinatione. Scite ergo & veriſſime S. Hilarius dixit, Ec- „
cleſiæ eſſe naturam ut adverſitatibus creſcat, utqve proſperitatibus „
decreſcat. At hæc ſapientia crucis & nova rerum ſignificatio non „
modo incognita eſt, ſed longe omnium qvoqve horrendiſſima, ipſis „
etiam Eccleſiæ optimatibus. Nec mirum poſtqvam deſertis ſacris li- „
teris, infelices hominum conſtitutiones & Ratiocinaria pecuniarum „
cœperunt legere.

Maxime deniqve memorabilia ſunt & mentem Lutheri explicant ſimul & hiſtoriam illuſtrant, qvæ ad Pſalmum XVI. verſ. 4. fol. 176. &

ſeq. *non congregabo conventicula eorum de ſangvine* ingenue profitetur: Hic plane ipſe Chriſtus qvæſtiones illas infinitas de Eccleſia ſua dirimit, qvam alii *virtualem*, alii *repræſentativam*, alii aliam finxerunt, Chriſtus dicit, ſe non congregare eos qvi ſunt ex ſangvinibus, ſicut Joh I. dicitur: *Qvi non ex ſangvinibus, neqve ex voluntate carnis, neqve ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.* Eundem locum Paulus, ut ubiqve ita ad Romanos & Galatas ex profeſſo & magnifice tractat, ubi probat, non omnes filios carnis eſſe Iſrael, ſed ſolos filios promiſſionis, & filios liberæ Saræ, non ancillæ Agar eſſe ſemen Abrahæ, ut Eccleſiam Chriſti prorſus omni perſona exuat, & ſicut alibi dicit, in Chriſto, neqve ſit maſculus, neqve fœmina, neqve Judæus, neqve Græcus, neqve liber, neqve ſervus: Ita neqve Romanus neqve Germanus, ſed qvi ex fide ſunt benedicentur cum fideli Abraham. Qvare deteſtanda eſt impietas Romana, qvæ de Eccleſia ſomniat ſua mendacia, cum Eccleſia aliud eſſe non poſſit, qvam congregatio ſpiritualis hominum, non in aliqvem locum, ſed in eandem fidem, ſpem & charitatem ſpiritus: Non hoc contenta, Eccleſiam alligat loco, ſcilicet Romæ, neminem eſſe Chriſtianum permittens, niſi fuerit Romanus, impudenti temeritate contra articulum fidei ſtatuens ſuum mendacium. Credimus enim *Eccleſiam ſanctam Catholicam eſſe communionem Sanctorum.* Non dicimus *communionem Romanorum* & aliorum qvorumcunqve locorum, Chriſtus qvoqve dixit Luc. XVII. *Non veniet regnum Dei cum obſervatione*, nec dicet: *Ecce hic* aut ecce illic, ecce *enim regnum Dei intra vos eſt.* Idem Matth. XXIV. *Multi venient in nomine meo, dicentes: Ego ſum Chriſtus, & ſeducent multos.* Tunc ſi dixerint vobis: *Ecce hic eſt, aut ecce illic*, nolite credere contra tam manifeſta verba audent impii iſti dicere, Ecce Roma eſt Eccleſia, Romæ eſt Chriſtus, Romæ eſt Vicarius Chriſti. Qvando ergo tempora iſta jam currunt, de qvibus Chriſtus locutus eſt, & furor impietatis Romanæ Evangelio tam manifeſte reſiſtit, nec intelligens, nec intelligere ſinens, qvid ſit Eccleſia, armemus noſtras intelligentias verbo Dei, firmiter credentes & certiſſime ſcientes, Eccleſiam Chriſti eſſe aliud nihil qvam ſpiritualem fidelium collectionem ubi ubi terrarum fuerint, & qvicqvid eſt carnis & ſangvinis, hoc eſt, qvicqvid eſt perſonæ, loci, temporis, & eorum, qvibus caro & ſangvis uti-

Digitized by Google

uti poteſt, non pertinere ad Eccleſiam Dei. Ideo caveamus omni ſtudio ne cum lupis ululemus, & cum *Romaniſtis romaniſemus*, hæreticos eos blaſphemando, qvi ſub Romanæ Eccleſiæ ſeu curiæ potius collectione non fuerint. Chriſtus enim & Apoſtoli, Petrus & Paulus, qvia viderunt neceſſarium eſſe, ut corpora & nomina eorum in aliqvo certo loco haberentur in terris; & hanc neceſſitatem futuram eſſe occaſionem ſuperſtitioni & impietati huic, ut eccleſiam eisdem locis affigerent, & ſic eccleſiam e ſpirituali collectione in temporalem traherent, prævenerunt ac ſedulo nos monuerunt; Inſuper ne Chriſtum ipſum in hanc impietatem ſibi pro patrocinio haberent, curavit incomprehenſibili conſilio, ut Jeruſalem vaſtaretur, & conculcaretur a gentibus, qvod niſi fuiſſet factum, nemo prohibere potuiſſet, qvin locum Jeroſolymitanum tanta ſpecie & titulo præditum, pro Eccleſiæ capite erexiſſent. Ubi hoc prohibitum eſt, cœptum eſt Romæ id mali, titulo S. Petri & Pauli, verbis Chriſti, *Tu es Petrus, & paſce oves meas*, magna ſpecie huc detortis. Verum & hic reſtitit Chriſtus potenter, nec enim permiſit unqvam fieri, ut Rom. Pontifici eſſet ſubjectus totus orbis, qvod tamen fieri oportuiſſet, ſi jure divino ſtaret ille Primatus, qvia verbo & promiſſioni divinæ nemo poteſt reſiſtere; Nec ſic tamen aperimus oculos ut figmenta Satanæ videamus. Unde Petrus has fictiones pulchre prædixit. *2.* Petr.*2.* *Erunt in vobis Pſeudo Magiſtri* (pene dixiſſet Magiſtri noſtri eximii) in *avaritia fictis verbis de vobis negotiantes.* Qvid enim magis fictum eſt qvam dicere, qvod petra ſignificet poteſtatem regitivam Petri, & paſcere, monarchiam Papæ? Aut ad qvid valet iſta monarchia, niſi ad avaritiam, qvæ ſuum qvæſtum in nobis exercet? Qvare ut meam redimam conſcientiam, neve in hora mortis meæ, & extremo judicio rationem impii ſilentii expoſtuler, His ſcriptis coram omnibus, qvi legunt & audiunt, & coram cœlo & terra affirmo & confiteor, Articulos iſtos, qvos Lipſiæ Evangelicos & Chriſtianiſſimos ſuſcepi defendendos, *Eccleſia univerſalis eſt prædeſtinatorum univerſitas*, & eos qvi ex hoc ſeqvuntur, dicoqve & proteſtor, eos fuiſſe impie damnatos, Conciliumqve Conſtantienſe, qvantum in hanc partem, fuiſſe conciliabulum Satanæ, dum eos damnavit. Damno, excommunico, devito, deteſtor omnes, qvi huic concilio affuerunt & conſenſerunt, aut adhuc conſentiunt, ſive ſint Papa, Epiſcopi, reges,

„ reges, aut qvicunqve dehinc, ne ſangvine innocenti polluar. Ulterius „ proteſtor, ſi Johannes Huſs & Hieronymus de Praga ſunt ob nullam „ aliam cauſam (ſicut videtur) exuſti; qvam propter hos articulos, fa„ ctam eſſe eis injuriam, & Papam cum ſuis eſſe & fuiſſe crudeliſſimos & „ impiiſſimos homicidas, inimicos Chriſti & Eccleſiæ ejus. Teſtes erunt „ mihi hujus fidei & confeſſionis meæ qvicunqve hæc legerint, Ego ſane „ ignorabam Lipſiæ ſenſum articulorum eorum, qvorum verba vidi eſſe „ Chriſtianiſſima, ita non potui tum ſenſum, qvem adulator Papæ dedit „ confutare. At nunc cum extet Johannis Huſs liber, ex præcedentibus „ & ſeqventibus video, & ſenſum eorum eſſe Chriſtianiſſimum, qvid eſt „ Papa? qvid mundus? qvid Princeps mundi? ut propter eum veritatem Evangelii pro qva Chriſtus mortuus eſt, negem? Valeat qvi valet, Pereat qvi perit, Ego ſic ſentiam, Deo propitio ſemper.

Qvanta vero cum animi conſtantia Lutherus inter tot perſecutiones veritatem iſtam Evangelii profeſſus ſit, paratusqve fuerit, ad mortem pro illa ſubeundam, patet ex literis ad *Lampertum Thorn*, qvi religionis cauſa in vinculis erat, menſe Jan. 1524. datis. Lib. II. p. 182. in qvibus cum gratulatus eſſet Lamperto, *de opulenta illa & magnifica gratia, qvod pro Chriſti cauſa vincula pateretur*, hæc ſcribit: „ me miſerum, qvi primus iſta docuiſſe jactor, & noviſſimus & forte „ nunqvam veſtrorum vinculorum & ignium particeps eſſe dignus ſum. „ Vindicabo tamen hanc meam miſeriam, & conſolabor me qvod ve„ ſtra vincula mea ſunt, veſtri carceres & ignes mei ſunt, ſunt vero, „ dum & ea confiteor & prædico vobisqve ſimul compa„ tior & congratulor.

SUP-

SUPPLENDA ET EMENDANDA.

AD Præloq. *in unico illo de Eccleſia Romana articulo*) Non poſſum qvin Eraſmi verba adſcribam, ex *purgatione adverſus expoſtulationem Hutteni:* licet enim juſto liberius controverſiarum pondera elevare videatur, agnoſcit tamen ſummam rei in qvæſtione de Pontificatu & ſimilibus verſari; Non agitur (ait) »
de articulis fidei; ſed an Principatus Romani Pontificis ſit a Chriſto: an »
Cardinalium ordo ſit neceſſarium membrum Eccleſiæ: an confeſſio ſit »
ab autore Chriſto: an Epiſcopi poſſint ſuis conſtitutionibus obligare ad »
peccatum capitale; an ad ſalutem conducat liberum arbitrium; an ſo- »
la fides conferat ſalutem: an Miſſa poſſit aliqva ratione dici ſacrifici- »
um. Pro his, qvæ ſolent eſſe themata conflictationum ſcholaſticarum, »
nec auſim cuiqvam vitam eripere, ſi judex ſim, nec velim in capitis di- »
ſcrimen venire.

Ad pag. 36. Additionum) Fortuito factum eſt ut Islebiæ naſceretur Lutherus. Habitabant enim eo anno parentes ejus adhuc in vico *Mæra,* mater vero gravida, cum nondum tam vicinam partui ſe eſſe exiſtimaret, ad nundinas Islebienſes profecta, ibiqve filium enixa eſt. Notatur hoc in eleganti *hiſtoria MS.* de Eccleſia Iſennacenſi, a *M. Nicolao Rebhan* compoſita. Huic anno 1611. Paſtoris & Superintendentis munus Iſennaci demandatum fuit, cum idem in Ducatu Coburgenſi, patria ſua, Romhildæ & Hilperhuſæ adminiſtraſſet, vir doctus & pius; cui in eadem ſtatione nec impari eruditione & pietate filius ſucceſſit, qvi non ita pridem defunctus eſt. Vivit tamen dum hæc ſcribo, alter filius *D. Johannes Rebhan,* Jureconſultus & Anteceſſor in Academia Argentoratenſi primarius, provecta licet ſed vivida ſenecta, cujus hoſpitio uſus ſum cum literis anno 1643. & 1644. operam in illa urbe darem; Memoratur in hiſtoria illa MS. etiam avus Lutheri, qvi *Henricus* vocabatur, vulgo Heyne Luder: Mentio hic etiam aliqva facienda eſt *Joh. Hiltenii* monachi Franciſcani, qvi ante cœptam a Luthero diſputationem, a ſodalibus in monaſterio Iſennacenſi, ob puriorem do-

u u ctri-

Digitized by Google

ctrinam & abuſuum reprehenſionem carceri mancipatus, & in eo ad mortem usqve detentus fuit. Commendatur in Apologia A. C. cap. *de votis monaſticis* & refertur ejus vaticinium de futura anno 1516. monachorum reformatione, aliisqve caſibus qvos eventus probavit: commentarius etiam ejus in Danielem allegatur: Lutherus illum Apologiæ locum citat in tractatu *de Conciliis* anno 1539. edit. qvi extat *Tomo VII. Alt. f. 273.*

Ad p. 38. Addit.) Hic ubi Maimburgium erraſſe notavi qvod Lutherum prius Magdeburgi qvam Iſennaci ſcholam freqventaſſe ſcripſerit, me ipſum lapſum eſſe fateor. Nam verum eſt Lutherum Islebia primum Magdeburgum miſſum fuiſſe, ætatis anno decimo qvarto, ſed non niſi annum ibi commoratum eſſe. Hoc ipſe ad Spalatinum ſcribit *Lib. I. ep. 139.* Iſennacum inde anno 1498. venit, & poſt qvadriennium, in Erfurtenſem Academiam migravit. Matheſius id refert, & Razenbergius in *MS.* ut & *Hiſtoria MS. Iſennacenſ.*

Ad p. 40. Addit.) Inter Præceptores Lutheri numerandus eſt *Jodocus*, qvem vulgato ejus temporis more *Doctorem Iſennacenſem* vocabant. Extat ad eum epiſtola Lutheri Erfordiæ anno 1518. data, qva ſuas theſes paulo ante editas in ſcriptis defendit, cum minus recte valentem alloqvi non poſſet. Edidit Jodocus ille *Summam Philoſophiæ naturalis* anno 1517. qvam nuper inter alios ex Bibliotheca Wurzenſi mecum humaniſſime communicatos libros inſpexi. Illi Eobanus Heſſus hoc præfixit elogium:

Garrula ſtelliferum mirari deſinat orbem
Fama Syracuſium compoſuiſſe Senem.
Vulcani Clypeos Aſiam Europamqve ferentes
Adferat; invenit fabula priſca fidem.
Qvandoqvidem exiguo naturæ ſumma libello
Tam bene compoſita en docte Jodoce tibi.

Ad p. 59. Addit.) De Epiſcopo hoc in Chronico Hermanni Bonni ſive Carionis a Melanchthone Latine edito, *Part. V. Oper. fol. 705.* poſt narrationem eorum, qvæ Eraſmus, rogante Friderico Electore, de Luthero Coloniæ judicaverat, hæc adduntur. „ In eandem ſententiam ſcripſit ad Fridericum Electorem & *Laurentius Epiſcopus Wurceburgenſis*, qvi ſe multorum eruditorum judicia exploraſſe affirmavit.

Ad p. 62. Addit.) Communicatum mecum fuit ab Illuſtri qvodam amico exemplum mandati qvod Carolus, tunc Hiſpaniarum

Rex,

Rex, *Hoiero Comiti Manſfeldenſi* Cæſar Auguſtæ X. Jun. 1518. dederat, qvod notis ſecretis *(cifras* vocant) magna ex parte ſcriptum fuit; acceſſerunt autem explicationes interlineares, ita ut integer mandati ſenſus pateat. Is hic eſt: ut Comes ad Comitia Auguſtana iret, & Maximilianum Caroli avum adductis rationibus hortaretur, ut electionem ſuam in regem Romanorum in his comitiis procuraret: hoc enim ſe impenſe cupere, non ob ſuum commodum, ſed pro gloria Germaniæ, & domus Auſtriacæ, & pro augmento fidei Chriſtianæ. Addit ſe magnam pecuniæ ſummam (eine treffentliche Summa Geldes) Cortevillæ, miniſtro in aula Cæſaris reſidenti concredidiſſe, qvæ Principibus diſtribueretur: Mandat præterea ut Cardinalis Gurcenſis Jacobi Villingeri, Johannis Renneri (Meiſter Hans Renners/ qvi Secretarius Imperatoris erat) officiis uteretur, omnes etiam Principes Caroli nomine conveniret, eorumqve opem ad obtinendam deſiderium ſuum imploraret: imprimis Electores, Fridericum Saxonem & Joachimum Brandeburgicum, & Georgium Saxoniæ Ducem. Ex his confirmatur Spalatini narratio, & judicium de Friderici virtute & magnanimitate, qvi neqve blanditiis neqve pecunia expugnari potuit, ut qvod legibus Imperii adverſari exiſtimabat, ullo modo admitteret, imo cum pleriqve jam cederent, ipſe tamen ſua conſtantia locum teneret, eaqve ſimul uteretur prudentia ut nihilominus Cæſaris offenſam vitaret, alioqve poſtea tempore, & juſto atqve legitimo modo fidem & officia Auſtriacæ familiæ præſtaret. An conſiſtere cum his poſſint qvæ Varillaſius in hiſtoria Cevrii de Maximiliani conſiliis, Ferdinandum nepotem ſecundogenitum Carolo præferre volentis, commentatur, non abs re dubitari poteſt.

Ad p. 75. Addit.) Non debet omitti *Eccii* teſtimonium de Friderico Electore, cui tamen jam ob cauſam Lutheri ſuccenſebat, in tractatu contra Caroloſtadium anno 1520. edito. In hoc eum cum non ſolum *potentiſſimi & ſapientiſſimi Principis* elogio honorat, ſed & bis veluti ſveto cognomine vocat *Salutem Germaniæ.*

Ad §. a a. & §. XLVII.) Hic ubi mors Tezelii memoratur, ſi tanti eſt, de ſepultura ejus notari poſſet, eſſe, qvi corpus ejus Lipſia, ubi in Dominicanorum cœnobio Paulino deceſſit, & ſepultus fuit, Pirnam, qvam patriam habebat, avectum tradiderunt; ſed decepit eos tabella, in templo oppidano, in qvo ille aſino inſidens & indulgentias vendens ludibrii cauſa pictus conſpicitur. Poſitam autem hanc eſſe

oportet poſt Georgii Saxoniæ ducis, Pirnæ domini, mortem, qvi Tezelio annos plusqvam viginti ſupervixit, & ſe vivo in ditione ſua memoriæ ejus illudi non permiſiſſet. Debetur hæc admonitio ſchedis *V.C. Jacobi Thomaſii.*

Ad §. *LVI.)* Qvanqvam ſat longa digreſſione de liticula Eccii & Caroloſtadii in *Addit. a pag. 83. ad 98.* egerim, nactus tamen poſtea ſum tractatus utriusqve, qvibus ſe mutuo ſuper iſta ſcholaſtica diſtinctione inter *totum* & *totaliter* proſciderunt, ea qvidem vehementia, qvam Lutherus nec in Caroloſtadio probabat. Edidit hic epiſtolam anno 1519. ad *Levinum ab Emden* Jureconſultum, & *Fridericum de Salzen*, Medicum Elector. Brandeburg. hoc titulo: *Adverſus ineptam & ridiculam inventionem Joh. Eccii argutatoris, qvi dixit Lipſiæ cum urgeretur, bonum opus eſſe a Deo totum ſed non totaliter.* Reſpondit Eccius anno 1520. d. 3. Decembr. ſuumqve tractatum dedicavit *Gervaſio Vaim* Memmingenſi Svevo, Pariſiis Theologiam in Sorbona legenti, qvem Germaniæ decus vocat. Longum & ſuperfluum eſſet enarrare, qvibus argumentis Caroloſtadius diſtinctionem illam improbet, Eccius tueatur, in ſumma, qvantum ſcripta utriusqve capio, verbis magis qvam re differre, aut ſtatum qvæſtionis non exacte ſatis concepiſſe qvi dicat, haud multum erraverit. De Bernardi loco, *totum in illo, totum ex illa*, mire digladiantur. Licet autem cooperationem hominis poſt primam gratiam non neget Caroloſtadius, non vult tamen eam in cauſarum ordinem & gradum evehere, ſed venerationi qvam homines Deo debent, convenire ſtatuit, ut pro paſſivo atqve inde pro non meritorio habeatur, qvicqvid homo agit etiam gratia præveniente & adjuvante, adeoqve bonum opus *totum & totaliter* Deo adſcribi vult, ſic ipſum Chriſtum de cujus cooperatione dubitare impium ſit, dixiſſe, *Pater in me manens ipſe facit opera.* item: *verba qvæ loqvor non a me ipſo loqvor.* Qvaſi ipſe nihil faceret aut loqveretur; tanto magis decere homines, ut nihil ſibi arrogent, nec inepta conjugatorum vocabulorum interpretatiuncula, dum *totum & totaliter* diſtingvunt, ſe juxta Deum collocent & prædicent. Blaſphemam itaqve & hæreticam diſtinctionem illam vocat, ne in dialectica qvidem Schola ferendam, & ut ſomnium obſcurum & commentum ignobile ſpernendam. Citat loca Scripturæ, preces Eccleſiæ publicas, dicta etiam Patrum; & ad ea, qvæ aliud innuere videantur commodas deſiderat interpretationes: Volo, inqvit, lectorem diligenter libros autorum legere:

gere: neqve tamen id ſtatim illi perſvaſum eſſe, omnia qvæ autores dixerunt, utiqve eſſe perfecta. Adhibendum acre judicium, nam & labant aliqvando & oneri cedunt, & nonnunqvam indulgent ingeniorum acuminibus, neqve ſemper intendunt animum: nonnunqvam ad commodum opinionum, qvas tutantur, Scripturas præter nativum ſenſum pertrahunt, aliqvando defatigantur. Summi ſunt, homines tamen. Accidit qvoqve iis, qvi qvicqvid apud illos repererunt intelligendi legem putant, ut deteriora imitentur. Modeſte tamen & circumſpecte de tantis viris pronuncio, neqve eos damno, ſed delectum diverſe ſentientibus appono. Imo in uno autore unum alio eſt receptius, & ſtylo & moribus ingenii congruentius, & deligenda ſvadeo, qvæ lectorem non fallunt. Eccius fatetur diſtinctionem illam *totius* & *totaliter* non reperiri apud Patres, ſed tutatur ſe exemplo Athanaſii *de homouſio*, & in voce *perſona*. Interim ita ſe ſentire profitetur; etſi concedat bonum opus *totum* eſſe a Deo, non excludi tamen debere liberum arbitrium, ſed qvod gratia & liberum arbitrium ſint *una cauſa totalis*. Dein hoc modo ſeſe explicat: Teneo primo motionem ſeu inſpirationem prævenientem eſſe a ſolo Deo: & ibi liberum arbitrium habet ſe paſſive: Secundo *velle* illud, de qvo Apoſtolus, & qvod Bernhardus *conſenſum*, Auguſtinus *acqvieſcentiam* vocat, ſeqvens priorem inſpirationem, eſt partim a Deo, & partim a libero arbitrio, Pſalmiſta vocat, *auditum: Hodie ſi vocem ejus audieritis*, in hoc conſiſtit: facere qvod in ſe eſt ad bonum; in hoc conſiſtit ratio meriti de congruo. Tertio in eodem inſtanti Deus infundit gratiam, qvæ eſt juſtificans, cooperans, &c. & ad illam habet ſe liberum arbitrium etiam mere paſſive: ob id Bernhardus dixit qvod illius tantum capax eſſet. Subjungit tabellam, in qva Dei & hominis operationes in conſpectum ſiſtit. Alibi ſcribit: Opus meritorium eſt effective & partialiter a libero arbitrio: licet magis principaliter a Deo, ideo plus ſolet attribui Deo, qvam libero arbitrio eoqve trahit vocem *perficere*, per qvam vulgata verſio *Philipp. II. 13.* expreſſit Græcum ἐνεργεῖν. Caroloſtadius vero exponit *operari*. Sed Eccius mavult magno Eraſmo (uti eum vocat) aſſentiri, qvi vertit *efficere*. Licet vero dum in Hiſcoldi, monachi ut ſcribit *profugi* (Caroloſtadius *venerandum patrem & hominem multi ſtudii* nominat) libellum invehitur, & Schultherri reſponſum defendit, hujus ſimilitudinem de duobus qvi fundum pro indiviſo poſſident, & de duobus fratribus Ducibus, qvi uni nobili feu-

 dum

” dum conferunt, defendat, paulo poſt tamen ait: Semper mihi con-
” ſtans dico, liberum arbitrium effective concurrere ad bonum opus, li-
cet ad bonam motionem habeat ſe tantum paſſive. Caroloſtadius iſta
& plurima iterata defenſione, refellit anno 1520. qvam vocat *Confuta-*
tionem ad epiſtolam defenſivam Eccii, & τὸ effective ab hominis voluntate
& libero arbitrio prorſus removet, licet concedat voluntatem agere,
currere, operari, ſed id *effective & totaliter* eſſe Dei miſerentis, & cum
” Paulo ſemper dicendum, *gratia Dei ſum, qvod ſum*, non *partim* ſum,
” ſed *totus* & *totaliter*: item *ſufficientia noſtra a Deo eſt*. 2.Cor.III. 8. id
” eſt, omnis ſufficientia. Conſentit (ait) homo, ſed conſenſus eſt do-
” num Dei, conſentire non eſt agere. Bernardus durius locutus eſt, cum
” hominem dixit *ſocium Dei.* Hieronymus etiam ita explicandus (v.g.
” cum dicit *noſtrum eſt rogare, noſtrum incipere*) ut qvæ homini tribuere
” videatur, ad Deum tamen referenda eſſe, utiqve non neget; Deus e-
” nim dat ut rogare & incipere poſſimus. Bernardi dicta facilius ad
veram ſententiam trahi poſſe, qvia *cogitare, velle, perficere*, omnia Deo
tribuat, & peragi dicit in nobis: unde ſeqvitur nos non niſi receptive
operari, & qvæ bona a nobis fiunt, radiorum inſtar eſſe a Sole reflexo-
rum: aut ut alibi loqvitur, *Deus in genere cauſæ efficientis, & præparan-
ter; voluntas inſtrumentaliter operatur. Si Deus non infunderet, vo-
luntates non raperet, ſi nulla eſſet voluntas, Deus voluntati non infunderet.*
Magnas hæc ipſa controverſia poſt annos plus qvam triginta turbas in
Eccleſiis Saxonicis dedit, colliſis inter ſe Theologis Auguſtanæ Con-
feſſionis primariis. Defenderunt autem contra *Georgium Majorem,
Victorinum Strigelium, Juſtum Menium*, & alios, operationem Dei to-
talem & homini in actu converſionis non niſi mere vel pure paſſivam
facultatem tribuerunt Principes Saxonici Joh. Friderici filii, publico
ſcripto, & præ aliis *Nicolaus Amsdorffius*, Exepiſcopus Numburgenſis,
qvi tum Iſennaci ut Conſiliarius Ducum Eccleſiaſticus & Generalis
veluti Superintendens vivebat, ibiqve diem ſuum obiit, ut alio loco, ſi
Deo viſum fuerit, dicemus. Nitebantur inter alia maxime dicto Pau-
lino *1. Cor. II. 14.* ubi homo animalis dicitur *non percipere* ſive *non reci-
pere* (οὐ δέχεται) ea, qvæ ſunt ſpiritus: negant tamen hominem ut
truncum & lapidem conſiderari debere. Ita ipſe Flacius in apologia
ſua ſcripſit: *non dixi nihil agentem* ſed *audientem, attendentem, cogi-
tantem verbum Dei.*

Ad

Digitized by Google

Ad §. *LX. pag.* 134. Qvantum crimen imputetur Luthero ex dubitatione illa de Epiſtola Jacobi, ſatis notum eſt, ita ut poſt tot veteres dudum refutatos nuperrime *Johannes Dezius*, Jeſuita Gallus in concionibus ſuis henoticis, Argentorati habitis, magnum argumentum inveniſſe ſe putaverit, qvo Proteſtantes, qvi Lutheri illam opinionem non ſeqvuntur, ad deſerenda etiam alia ejus dogmata permoveret. Sed qvæ hujus argumentationis debilitas ſit, non eſt, ut a me demonſtretur; per inſtantiæ tamen modum ex hiſtoria qvam tracto aliqvid afferendum eſſe duxi. Incidi in libellum qvem qvidam *Johannes Buchſtabius* Scholæ Magiſter Friburgenſis in Helvetia, ſive Uchtlandia anno 1528. edidit, titulo: Eigentliche und gründliche Kundſchafft ꝛc. in hoc tractat de iis, qvæ in colloqvio Bernæ inter Zvinglium & adverſarios habito, non ſatis ex parte Romanenſium videbantur defenſa eſſe, & ſpeciatim qveritur injuſte actum fuiſſe cum Catholicis, qvod ipſis non fuerit permiſſum Epiſtolam ad Hebræos rejicere, (ex qva tamen male ſcilicet ut ait, intellecta) omnia contra Sacrificium Miſſæ tela deſumſerint Zvingliani. Hi vero vice verſa non fuerint prohibiti, libros *Sapientiæ*, *Eccleſiaſtici*, *Tobiæ*, *Baruchi*, *Machabæorum* & *Apocalypſin* pro Apocryphis habere. Qvemadmodum ergo liberum eſt Romano Catholicis, ut de Epiſtola ad Hebræos hodie non dubitent, ita & Proteſtantibus liberum fuit, & adhuc eſt, a Lutheri dubitatione diſſidere: qvanqvam jam dudum oſtenſum fuit, qvod pertinaciter illi non inhæſerit.

Ad §. *LXII.*) Ex libris Wurzenſibus, qvos ſupra memoravi, hæc qvoqve ad diſputationis Lipſienſis hiſtoriam pertinentia adſcribo, qvæ non ingrata lectoribus fore confido: „Eccii veteratorium ingenium „Caroloſtadius ſeqventi narratione arguere voluit: Vidi, conſpexe- „runtqve multi, qvendam Prædicatorem ſplendido cucullo, inter con- „cionem auditorii ſedentem pone Lipſicos Theologos, qvi per manus „ſubſidiarias Eccio miſit ſchedam, qvæ ſagittas afferebat, propulſandas „in reverendum & doctiſſimum Patrem, Martinum Lutherum, Docto- „rem & Theologiæ profeſſorem Wittenbergæ primæ virum celebrita- „tis. Schedam illam, ac qvæ comportabat miſſilia in ſuggeſtu expan- „ſam reponit diſſimulatim; disjectis dehinc impetu manibus, miro arti- „ficio ita ſpectat deorſum ſchedam, qvod eum aliud prorſus agere pu- „tares. Hoc ipſum artificium legendi ad pedes recondita, recto præ- „cipue capite, præacutis ac oppido ludibundis oculis acumen humi fi- „

Digitized by Google

„ gentibus, in eo homine primas habet, ſecundas clamor, tertias excur-
„ ſus ad aliena cauſæ, qvartas & primas Scripturarum violentus abuſus.
„ Illa hora ſchedam allatam, & qvæ continebat, tanqvam ſua, domiqve
„ efformata, velutiqve perſpectiſſima denuntiat, ac in Martinum con-
„ torqvet. Ad hæc reſpondet Eccius, admonitum ſe fuiſſe, Schedas,
„ qvarum aliqvas qvidam ex Prædicatorum ordine (albis ſcil. indutus)
„ alias laici (ut putat) Germanice qvippe ſcriptas ſubmiſerint, ut jube-
„ ret Lutherum deponere pyxidem, qvam in catenula deferebat digito
„ medico, qvia illic haberet qvasdam faſcinationes & præſtigias, & dæ-
„ monium qvoddam familiare, ſe ægre rem crediſſe, deniqve Deo con-
„ fiſum eſſe, pro cujus cauſa (uti dicit) laboraverit, monitum ſe etiam
„ eſſe ait, ut a veneno ſibi caveret, qvod Wittenbergenſes ei pararent.
Qvis veriſimiliora ſcribat, legentium arbitrio permittitur. Vaniſ-
ſimam de Luthero ſuſpicionem fuiſſe, nemo ſanus dubitabit. Et Ec-
cius contemnere debuiſſet ineptiſſimum figmentum. Sed idem jam an-
tea in epiſtola ad Electorem, ut ex *Tomo I. Alt. f. 289.* alibi notavi, men-
ſe Nov. 1519. inſinuaverat, ***non ſine indicio*** (ut alicubi Tullius loqvitur)
puſilli animi, & ipſa malevolentia jejuni atqve inanis. Acerbe qveritur
Caroloſtadius, qvod Eccius Lipſiæ apud Electorem Brandeburgicum
convivatus, publice dixerit, Caroloſtadium tam rudem eſſe diſputa-
torem, ut nec cum indoctiſſimo comparari poſſit. Ad id regerit Ec-
cius, ſe Principi docto & erudito de Caroloſtadio & Luthero interro-
„ ganti hæc reſpondiſſe: Illum minus aptum eſſe diſputatorem, qvod
„ pronunciatio ei eſſet gravis, aſpera & hiulca, memoria vel nulla vel
„ parva, diſcurſus modicus. Multo aptiorem eſſe Lutherum, vegetio-
„ rem memoria, ingenii acumine & eruditione, voce facili, mores ad
„ diſputandum accommodatiores, ſed culpat etiam hujus excandeſcen-
tiam. In præfatione tamen ad Gervaſium, Caroloſtadium vocat vi-
rum minoris eruditionis qvam Lutherus, ſed ad injurias propenſiorem
qvi omnino diſputare neſciat, ſed clamare, & injuriari, & ex ſcheda
„ domi meditata legere, & ex libro altero tertio & qvarto prælegere, ut
„ infantiorem diſputatorem nunqvam audiverit. Eccius in tractatu ſuo
„ etiam *Zaſii* JCti mentionem facit, opinione ejus ſe juvari credens: Li-
„ benter (ſcribit) in hac re judicium patiar clariſſimi Doctoris Zaſii,
„ qvem (Caroloſtadius) credit mihi offenſum, ob hoc qvod dum in
„ tractatu de juramento, ubi nihil non tribuo Zaſio, ejus ſententiam de
„ fide hoſti non ſervanda, patentiorem qvam volebam, non traxiſſem,
fide

Digitized by Google

Grammaticorum qvorundum ſuſurris excitatus, in me calamum aculeatum exacuit. At ejus eſt & eruditionis & integritatis, Zaſius ut facile depravationem Carlſtadii deprehendat, & exemplum mei familiaris comprobabit, ſecundum eruditam ejus & abſolutam dividui & individui explicationem, qvam bis eo præceptore audivi, qvi etiamſi eſſet mihi infenſior, venerarer tamen ſicut præceptorem, qvod toto ferme ſexennio eum Auguſtale jus civile profitentem avide & cum admiratione audiverim. Verum Zaſius edita anno 1519. declaratione Eccium nihilo mitius tractavit & Caroloſtadii partes tueri non eſt veritus. Merentur verba viri ea ætate doctiſſimi & graviſſimi adſcribi. Qvomodo tu ab evidenti culpa te defendas, qvi cum nulla neceſſitate, non dico, qvam injuſte contra doctiſſimum, & vitæ integritate probatiſſimum virum Martinum Lutherum, veteris, id eſt veræ Theologiæ non pœnitendum aſſertorem inter alia ſcripſeris: voluntatem eſſe in anima, ſicut reginam in regno. Cæterum cum clariſſimus vir Andreas de Bodenſtein, fide & doctrina cumprimis perſpectus, te elegantiſſimis ſuis confutationibus urgeret, Tu concluſiones tuas declarando, iſtam tuam reginam voluntatem ita veſte nuptiali denudaſti, ut in vigeſimo (credo) dicto, eam paulo minus ancillam relinqveres. Extant etiam Eccii & Caroloſtadii libelli, qvibus ante diſputationem Lipſienſem inter ſe pugnarunt: illius qvidem excuſus Auguſtæ Vind. Cal. Aug. 1518. hujus vero reſponſio d. 28. Auguſti eo qvo acceperat die, (ut memorat) ſcripta.

Ad p. 108. Addit.) Cum ante finitam hanc Additionum compilationem *orationem Moſellani*, ut primum edita & infelici illi Ottoni Packio d. 3. Jul. 1519. inſcripta fuit, nactus ſim, non potui non ſeqventia ſumme pie & elegantia hic inſerere: Poſtqvam enim Hieronymi & Auguſtini modeſtas diſſenſiones retuliſſet, itemqve Gregorii & Baſilii erga Arianos, qvos *fratrum* nomine dignati ſunt, manſvetudinem laudaſſet, ita porro diſſerit: Utinam ejusmodi moti exemplis & nos hodie divinæ ſapientiæ armis tantum fideremus ut præ his pleraſqve humanæ Philoſophiæ rationes, non magni penderemus aut ſaltem non immodice adeo in rem Theologicam inveheremus. Cum pleriqve haud ſcio an non recte exiſtiment, ex hac curioſitate, qvaſi ſegete pullulaſcere qvæſtiones omnes ac λογομαχίας, circa qvas factioſi inſaniunt, qvasqve Paulus toties monet fugiendas. Qvid autem? inqvies, Non ethnici ethnico-

 rum

rum qvoqve rationibus ſunt revincendi, & ſuo veluti gladio jugulandi? Non Baſilius ethnicos & ipſe legit, & aliis legendos præcipit? Præcipit omnino, ſed idem Arrianæ factionis turbulentiſſimas turbas μαθήμασι τοῖς ἔξωθεν acceptas refert. Et Hieronymus qvidem ethnicorum Scriptorum curam, & ipſe pene dixerim immodice habuit, & aliis in epiſtola ad oratorem Magnum permittit. At idem Philoſophos *hæreticorum Patriarchas* pulchre vocatos teſtatur, & Pelagiani erroris non alios prædicat authores: ut vel ex hac diverſitate appareat, qvam ſit periculo plenum, in externarum diſciplinarum rationibus exhibendis, modum non ſervare: Mihi poſt Paulum, qvem in qvovis theologiæ tractatu exemplum ſatis idoneum habemus, in hoc genere Græci circumſpectius, ſinceriuſqve verſari videntur. Inprimis Origenes, Baſilius, Gregorius, Athanaſius & Chryſoſtomus. Neqve enim Latini præſertim recentiores, adamatæ captivæ capillos perinde abradunt, ungveſqve reſecant, ut non inter reginæ ſapientiæ pediſſeqvas, pro alienigena qveat agnoſci. Qvod ſi in alterum omnino ſit peccandum, malim eqvidem naſcentis eccleſiæ Theologorum exemplo, evangelicæ doctrinæ ſimplicitate contentus externarum diſciplinarum ſubſidio carere, qvam ultra juſti tractatus ſepta tranſiliens, in paganiſmi ſuſpicionem cadere. Et ne noſtri ſeculi fœlicitati parum videar gratus, ſuperioribus annis magnus ille literarum Princeps *Eraſmus*, & *Jacobus Faber* Stapulenſis in Pſalmorum expoſitione adeo diſſenſerunt, ut nominatim alter alterum impeteret. Sed qvam Chriſtiane ab Eraſmo reſpondeatur, neſcit nemo, qvi modo mirabilem ejus apologiam legerit. Nam homo cordatisſimus in eas anguſtias detruſus, ut, vel impietatis crimen eſſet agnoſcendum, vel cum magni nominis amico publice in arenam deſcendendum, objectis maluit reſpondere, qvam tot hominum millibus male de ſe ſuſpicandi occaſionem relinqvere. Sed ea religione rem temperat, ut dum crimen partim refellit, partim excuſat, & vicisſim aliqva in adverſario coactus ſubnotat, nullo tamen verbo hominis exiſtimationem lædat, aut ſeſe fraternæ charitatis immemorem declaret. Qvo minus laudandus eſſet *Faber*, ſi tantum beneficium non agnoſcens, bellum iteraret. Qvod eum pro ſingulari ejus, cum eruditione, tum pietate minime commiſſurum, conſtanter credimus. Hæc vos moveant exempla. Ad tantorum hominum imitationem veſtram hanc pugnam componite. In hoc ſitis toti, non ut alter alterum rixoſo clamore opprimat, ut inſci-

tiæ

Digitized by Google

tiæ infamia notabilem reddat, ut parta utcunqve victoria vulgi applauſum domum referat, ut poſtremo apud ſuos triumphet; ſed, ut ſuas ratiocinationes ex arcanæ Scripturæ ſacrario depromptas, placide committat, nomen alter alterius conſervare ſtudeat, ac deniqve vel veritatis ſuffragio adverſarium ab errore vindicet, vel veritati oſtenſæ docilem ſe præbeat. Alioqvi, ſi in rixam vobis res abit, qvid adeo intereſt inter theologum diſputatorem, & animæ prodigum gladiatorem, niſi qvod hic de vita periclitatur, ille pro vaniſſima nominis gloria, vaniore clamore decertat? Immo audimus vulgo aliqvos eo temeritatis labi, ut vel ad incendii periculum usqve, nugas ſuas ſeſe defenſuros pertinaciſſime jactent; cum ejus rei exemplum, haud ſcio an qvisqvam laudare prudens poſſit. Certe, nec præſcripſerunt theologorum duces Apoſtoli nec veteris theologiæ proceres, ſive Græci, ſive Latini ejusmodi aliqvid ſunt ſecuti. Nam qvod pleriqve horum pro Chriſto, proqve Evangelii fide cervicem impiis carnificum manibus porrexerunt, non arbitror ad theatricos hos diſſidentium Chriſtianorum congreſſus qvicqvam pertinere. Qvid autem e noſtris conflictationibus, modo ſanæ ſint, expectamus aliud, qvam ut juxta charitatis regulam, mutuo nos juvemus? Qvid in hoc genere vincere eſt aliud, qvam fratrem ab errore, qvi ſub veritatis imagine ſæpe ſeſe nobis ingerit, revocare? & accenſam a Deo animi lucernam, non ſub modio, ſed ſuper candelabrum, ut luceat omnibus qvi in domo Dei ſunt, ponere? Qvid autem vinci, niſi ab errore, in qvem noſtra nos duxit fragilitas, in veritatis viam redire, & errantem qvaſi ovem e luporum faucibus ereptam, in æterni paſtoris caulas reportari? Ut magis pene in votis eſſe debeat vinci, qvam vincere. Nimirum, qvod qvi vincit, non ſuum, ſed Dei donum aliis impertit, (qvid enim habemus, qvod non acceperimus?) contra qvi vincitur, veritatis lucem, qvæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, accipit, & per hoc ſeipſo redditur melior. Magnificentius qvidem eſt docere alios, ſed doceri utilius. Porro, errorem agnoſcere, tam non eſt pudendum cuiqvam, ut hinc bonam ſapientiæ partem pendere putent ſapientes. Qvid enim eſt aliud cognoſcere ſeipſum (qvod verbum e cœlo deſcendiſſe credebat antiqvitas) qvam ſuam ipſius fragilitatem non ignorare & compertum habere ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν ἀγαθόν τε τέτυκται? Præſertim cum nemo omnino mortalium ſit ab hoc caſu immunis. Immo, qvo qvisqve plus ſapere ſibi videtur, eo graviorum errorum labyrinthis implicatur.

„ catur. In multis enim inqvit Jacobus, offendimus omnes: qvi in verbo
„ non offendit, hic perfectus eſt vir. Solus Deus verax eſt: omnis autem
„ homo mendax. Socrates certe ethnicus apud Platonem laudatur, qvod
„ diſputando vinci, qvam alios vincere maluit; & nos Chriſtiani ſanctæ
„ humilitatis profeſſores, grandem nominis jacturam facere nos arbitra-
„ bimur, ſic qvando aliena ope, ad veritatis frugem perducamur? Rur-
„ ſum, Chryſippi volumina, propterea, qvod Sophiſticam ingenii oſten-
„ tationem referrent, publico Athenienſium decreto ſunt exuſta, & ad-
„ huc aliqvis hujus σωρείτας, qvam laudatam Socratis modeſtiam imi-
„ tari mavult?

Ad §.*LXIV.p.146.)* Irrepſit hic, ut in Erratis typographicis notavi, vox mendoſa *Grubenbagneros*, pro qva legi debet *Grubenheimeros*, Grubenheimer/ *Foſſarios* nominavit Trithemius, Chron. Spanheim. & ex eo nuperrime Natalis Alexander. *Sec. XV. & XVI. Hiſt. Eccl. p. 430.* An vera ſint, qvæ illis tribuuntur dogmata & turpitudines in foveis commiſſæ, defendere non auſim; neqve enim novum eſt, damnatos ab Eccleſia Romana fictis criminibus infamari; præſertim cum non ſuperſunt, qvi reſpondere poſſint.

Ad §.*LXXIII.p.166.) Andreæ Prolis* conciones qvasdam edidit, Petrus Sylvius Dreſdenſis plurimarum in Lutherum Satyrarum autor petulantiſſimus anno 1530. Nominat Prolem Prælatum & Vicarium Auguſtinianorum, & prædicatorem gratia plenum (einen Gnadenreichen Prediger/) qvem populus Dreſdenſis ut angelum Domini propter jucundam & beatam ejus doctrinam cupidiſſime audiverit; nullum ei verbum, ait, excidiſſe qvod ad vitam vere Chriſtianam & piam non proficeret, neqve aliud eum docuiſſe, qvam qvod Deus per Prophetas & Chriſtus per Apoſtolos & Evangeliſtas docuerit. Sed plurima interpolat Sylvius per qvæ gratiam illam & ſpiritum concionum, qvas prædicat, corrupit & deformavit.

Ad pag. 153. Addit.) Conſulenda eſt hiſtoria Philippi Melanchthonis de Electione Caroli V. qvæ in fine operum ejus *Part. V. f. 720. & ſeqq.* invenitur. Etſi vero prolixas Electorum orationes ingenioſius forte qvam habitæ ſunt retulerit, de delato tamen Friderico Saxoni imperio, ita puto volente Principe, nihil refert, niſi Trevirenſis Electoris orationem eo trahere placeat, ubi tres familias, Bavaricam, Saxonicam, Marchicam commendat, ex qvibus, ſi Gallus diſplicear eligi poſſit Imperator. Speciatim vero Fridericum El. Sax. ita allo-

cutus

Digitized by Google

cutus eſſe inducitur Trevirenſis *fol.739.* Qvoties in Germania medi- „
ocres Principes contraxerunt Regios exercitus, & res præclaras geſſe- „
runt? fuit recens Dux Saxoniæ, Albertus, qvi ſuis ſumtibus magna ex „
parte bellum in Belgio geſſit. Qvid? ante hunc qvantos exercitus ſæ- „
pe contraxit Marchio Albertus? Patri tuo, Friderice, Duci Erneſto „
bellum denunciarat Rex Pannoniæ Matthias: qvantas copias, qvan- „
tum robur ex vicinis regionibus ſubito contraxerunt, pater & patru- „
us tuus? Itaqve ceſſit vobis Pannonius ſine dimicatione, qvod non fe- „
ciſſet, ſi duorum fratrum ingenia & vires contemſiſſet. Qvare non „
dubito, poſſe iniri rationem electo Germanico principe, ne ei vires, „
copiæ, arma deſint ad tuendam autoritatem domi & apud exteros. „

Ad pag. 160. Addit.) Conferenda ſunt qvæ Melanchthon in dicto *Chron. Car. fol. 704. & 705.* tradit, ubi Friderici Electoris elogium & qvam caute in cauſa Lutheri verſatus ſit, [illegible]

Ad §. LXXXVII.) Adverſus Maimburgii bilem, qvam in Eraſmum effundit, notari meretur magna ejus in Gallia exiſtimatio, & favor Franciſci I. Regis. Cum enim Ulricus Huttenus inter alia ei objiceret, qvod de Principum favore & literis ad ſe multum gloriaretur: in reſponſo ſupra citato, *ſe qvidem vanitatem illam odiſſe & vitare, ideoqve vix decimam partem epiſtolarum, qvæ Principes dicti ad ſe ſcribant, producere, interdum tamen ob improbitatem & imprudentiam obtrectatorum ſeſe tueri bonorum ac Principum favore ſcribit.* Meminit autem Cæſaris & fratris ejus Ferdinandi Auſtriaci, item Regis Angliæ, maxime autem Franciſci his verbis: *Rex Galliæ toties ad honeſtiſſimas conditiones invitat, literis etiam propria manu deſcriptis, id qvod negant eum ter a Corona ſuſcepta feciſſe.*

Ad §. C.) Inter libros qvos Lutherus in arce Wartenburgenſi vel cœpit vel abſolvit numeranda etiam eſt explicatio Evangeliorum homiletica ſive *Poſtilla Eccleſiaſtica*, die Kirchen-Poſtill. Hunc librum ipſe optimum omnium vocat, qvos unqvam ſcripſerit, & qvem etiam Pontificiis non ingratum eſſe dicit, *in Libro pro verbis inſtitutionis Sac. Cœnæ defendendis* anno 1527. edito, *Tom. III. Alt. fol. 739.* Mein allerbeſtes Buch / die Poſtillen / das ich ie gemacht habe / welches auch die Papiſten gerne haben. Alius eſt, ut noſtrates ſciunt, in qvo habentur ſermones in Evangelia Dominicalia domi ad ſuos habiti, die Hauß-Poſtill. Nunqvam enim neglexit officium docendi, ita ut & in cuſtodia illa ſua ſingulis dominicis concionaretur in conclavi, præſente præfecto arcis & aliis, ut in *MS. Iſennac.* notatum invenitur.

Ad pag. 183. Addit.) Sermonem Lutheri *de Sacramento* qvem hic allegavi refutatum invenio anno 1524. a Cochleo, ita ut 153. errores, ſuo more, id eſt, veteratorie & inſulſe, ex illo conſarcinaverit. Qvæſtio erat, *an & qvatenus Miſſa ſit ſacrificium?* Conceſſerat tunc Lutherus applicationem illius vocabuli ad Miſſam, ſi intelligatur de cultu, qvi Deo in ſacra illa actione præſtatur, qvi utiqve ad ſpiritualia ſacrificia referri poteſt, qvæ Chriſtiani fide, precibus, uſu ſacramentorum, patientia & bonis operibus Deo exhibent, ſeqve ipſos velut hoſtias offerunt; ſed Cochleus hoc minime contentus crude urget, *Miſſam ſacrificium eſſe, propter ſanctam transſubſtantiationem & oblationem pro nobis, ad redemtionem animæ, ad ſpem ſalutis, & ſanitatis; in dando autem & accipiendo non eſſe ſacrificium, ſed ſacmmentum.* Unde cognoſci poteſt, qvis & tunc fuerit & adhuc hodie ſit cardo controverſiæ: qvamvis eum variis incruſtationibus aliqvi hoc tempore occultare conentur. Si enim in transſubſtantiatione & converſione conſiſtit ſacrificium, non poteſt dici qvod ſaltem commemorativum ſit. Poſt magnum itaqve illum de Hierarchia Pontificia articulum, nil vehementius obſtat conſiliis de tollendo ſchiſmate, nec major odii & perſecutionum in nos cauſa eſt, qvam qvod *transſubſtantiationem* ſive *panis in corpus Chriſti converſionem* ejusqve *oblationem* (tacente in tanta re Scriptura) credere nolimus, ex qva tamen tota ſacerdotalis majeſtatis & opulentiæ machina pendet, eaqve ſublata non poteſt non corruere,

Ad §. CXIII. p. 281.) Huc usqve *Sereniſſimi Regis Angliæ* ea fuit moderatio, ut de libertate conſcientiæ, imo & cultus publici conqveri cives ejus non poſſint. Si exemplum tam illuſtre alii ſeqvi & conſtanter ſervare vellent, melior utiqve Eccleſiæ Chriſtianæ ſtatus ſperari poſſet, & finis fieri indignæ nomine Chriſtiano acerbitatis. Sicut vero omnis libertas ſua habet incommoda, ita & hæc iis non carebit, ob pronam hominum in ſectas & factiones inclinationem. Sed piis parata ſunt ex ſacris literis & Spiritus Sancti auxilio remedia; nec alia deſiderat pacifica Chriſti ſponſa, Eccleſia. Qvi vero indulta libertate ad petulantiam aut rebellionem abutuntur, iis frenum potentia Principum haud immerito injicitur.

Ad §. CXIX. p. 294.) Cum noviſſimi in Gallia Lutheri inſectatores, de loco in qvo Lutherus delituit malint nugas Cochlei & Surii, qvi *Alſtadium*, & neſcio qvas alias Phæacum arces nominant, ſeqvi qvam rei veritatem, carmen qvod in cubiculo Lutheri Wartburgenſi,

Rebha-

Rebhanius ſupra laudatus, Iſennacenſium Superintendens, inſcribi fecit, ex *hiſtoria MS.* appono:

Tertius Elias en Teutoniæqve Propheta
Lutherus, qvondam Vangionum urbe redux
Pontificis propter minas & Cæſaris iram
Hic velut in Patmo conditur exul inops.
CarLſtaDII ob fVrIas aD SaXona teCta reCVrrIt
FaVCIbVs eX ſæVIs rVrsVs oVesqVe rapIt.
Vile licet claro merito tamen hoſpite tanto
Clauſtrum hoc, qvod lætus lector amice vide.
A.C.N. MD XXI. IV. Maji Wartburgum deductus D. Martinus Lutherus, in hoc conclavi delituit, usq; VI. Martii A. MDXXII. qvo Wittebergam iterum abiit.

Ad §. CXXXIII.) Cum aliam *Weſſeli* editionem ab *Adamo Petri Baſileæ anno 1523.* procuratam ex Bibliotheca Wurzenſi nuperrime acceperim, reperita lectione qvædam adhuc obſervavi, qvibus Lectorem fraudare nolo. Scripſerat qvidam *Jacobus Hoeck* (angularem ſe vocat) Decanus Naeldvicenſis ad Weſſelum, ejusqve opiniones contra indulgentias taxaverat, *contradictionis magiſtrum* eum nominans, faſſus qvidem, nihil in ſcripturis de iis reperiri, & dubium eſſe an Gregorius, ut vulgo ferunt, ſtationes illas indulgentiarum Romæ ordinaverit, autoritate tamen Eccleſiæ cedendum eſſe contendebat. Huic reſpondet Weſſelus & ab initio refert, ut Heidelberga recuſatis opimis conditionibus, veritatis ſaltem ſtudio Lutetiam abiiſſet, ut famoſiſſimos Magiſtros *Henricum Somerem & Nicolaum* Trajecti, ex Nominalibus Reales faceret; ſed mutatum ſe ipſum in *Nominalem* fuiſſe, paratum etiam eſſe ad *Formales* & *Reales* tranſire, ſi fidei & veritatis ratio id exigeret. Ita objectam ſibi obſtinationem, & contradicendi ſtudium a ſe amolitur. Poſtea cenſori autoritatem veterum opponenti inter alia ſic reſpondet: Confiteris tu, maximas ob cauſas interdum te a veteribus Patrum limitibus recedere. Num igitur tibi leves aut futiles cauſæ videntur, qvibus ab hac nova indulgentiarum aſſertione, Patres ante Albertum ac Thomam (ut ipſi ſcripto teſtantur) diſceſſerunt, aſſerentes nihil eſſe, niſi piam fraudem ac dolum non malum, qvo plebs officioſo errore trahatur ad pietatem? Non ergo temporibus omnibus credebant, neqve qvi ſincera ſolicitudine verum qværebant, hæretici fuerunt. Mihi ſane non parvæ illorum cauſæ videntur, qvi propter indubitatam Scripturæ autoritatem, neceſſa-

Digitized by Google

” neceſſario confitendam, a probabili ſententia Pontificum diſceſſerunt.
” Apertius dico, qvamdiu mihi videtur, qvod Papa, vel Schola, vel qvæ-
” cunqve multitudo contra Scripturæ veritatem aſſerat, ſemper debeo
” Scripturæ veritatem prima ſollicitudinis parte amplecti, ſecundo au-
” tem, qvia non probabile tantos errare, debeo diligenter veritatem
” utriusqve partis perveſtigare, ſed ſemper cum reverentia majore ſacri
” canonis, qvam humanæ aſſertionis, qvicunqve ſint aſſertores. Qvan-
” tos errores in materia indulgentiarum Romana curia temere præſum-
” ſerit, & peſtilenter publicaverit, & hodie noxiæ pullularent niſi ſana
” paucorum verorum Theologorum ſeveritas obſtitiſſet, non opus
” omnia commemorare. Gerſonis de indulgentiis ſententiam laudat, ſed ita ut agnoſcat eum aliqvando variaſſe, officioſa pietate & moderatione, ne infirmos offenderet. Allegat *Antoninum* celebris, ut ſcribit, doctrinæ & ſanctitatis Epiſcopum Florentinum, qvi ſcripſerit, ante Bonifacium reperire ſe non potuiſſe indulgentiarum autorem. Sed de Papa iſto hæc ſubjungit Weſſelus *p. 111.* Digna auctoritas, qvæ tanti
” viri ſanctitate roboraretur. Tria grandia fecit Bonifacius ille: per-
” ſvaſit Cœleſtino cedere Apoſtolatum: aſſeruit Papam dominum
” omnium: ſtatuit indulgentias: Intravit ut vulpes, regnavit ut Leo, de-
” functus ut canis. Et eundem plenarias voluiſſe fore decentenario in
” centenarium, tresqve tantum aſſignaſſe Eccleſias viſitandas, Latera-
” nenſem, Sancti Petri, & Sanctæ Mariæ majoris. Et hoc circa annum
” Domini MCCC. Igitur per hos MCCC. annos, ubi & qvare obdor-
” mivit illa Apoſtolica traditio, ſi ſic Apoſtolica, ut in regula fidei ſtricte
” accepta, connumeranda ſit? Non puto ego in regula fidei cenſendum,
” qvicqvid Bonifacius Octavus, vel poſt eum Clemens, aut Gregorius de-
” terminaverunt. Satis ad hoc venerabilis ille Gerſon. Palam reve-
” rendiſſimus ille Antonius confitetur copias bullarum Clementis tan-
” tam continere exorbitantiam, qvod non credit fuiſſe bullatas, qvæ ta-
” men hodie Viennæ, Limovis, Pictavis plumbatæ in theſauro privile-
giorum reſervantur. *p. 109. b.* Hœckium fatentem qvod Patres nihil expreſſum in Scriptura de indulgentiis reperirent, erroris arguit, ſed falſe non minus ac pie. Ait enim: Ponit judicio meo non primus Pa-
” pa Petrus, ſed per Petrum Spiritus Sanctus unicam ſolidam & ſolam
” Bullam indulgentialem qvam ſolidam conteſtatur, qvia per eandem
” abundanter miniſtratur in regnum Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti,
” & qvod eadem etiam ſola ſit, idem conteſtatur: Reſpicit nempe ad *1. Pet. I. 4. & ſeqq. & v. 11.* Recordor hac occaſione ſimilis fere re-

ſponſi

Digitized by Google

ſponſi ante annos plus qvam qvadraginta à viro, indocto licet, ſed honeſto & pio, qvi Duci Saxoniæ *Bernardi* Vinarienſis, celeberrimi copiarum Ducis, dein *Erneſti* fratris, pientiſſimæ memoriæ, tubicen, deniqve Senator Gothanus fuit, Jeſuitæ cuidam dati. Tubicen qvi tunc per Sylvam Thuringiacam, qvod viæ minus tutæ eſſent, comitari eum juſſus erat, dum variis,ut fit,ſermonibus tempus & viam fallunt, Jeſuita de religione diſſerere & exagitare comitem cœpit, inter alia ei exprobrans, qvod non crederet purgatorium. Imo vero,ait hic, ego omnino credo purgatorium. Repetenti autem Jeſuitæ, an ſerio loqveretur, & qvale crederet? reſpondit: Purgatorium Lutheranorum eſt ſangvis Jeſu Chriſti & recitavit dictum, qvod omnibus in ore eſt. *1. Joh. I, 7.* Obmutuiſſe ad hæc dicebat hominem, & flexo poſtea ad alia ſermone,de religione amplius nihil ſecum diſputaſſe. Relatum mihi ab ipſo hoc fuit, ſtatim atqve ab itinere illo rediiſſet, cum tunc in ædibus ejus hoſpitium haberem. Sed hæc ἐν παρόδῳ. Cæterum etſi Lutherus negat Weſſeli ſcripta ſibi ante cœptam contra indulgentias diſputationem nota fuiſſe, aliud tamen viſum eſt,Roffenſi Epiſcopo. In præfatione enim *defenſionis ſacerdotii ad Tonſtallum editæ Colon.1525.* ſcribit, Lutherum ex Weſſelo & Gochio haud pauca deſumſiſſe. Sed ſimilitudo ſententiarum id ſaltem probat, qvod uno fundamento & ſpiritu in multis uſi ſint,qvi ſemper conſervavit verioris doctrinæ propagatores. In aliam cenſuram prorupit Georgius ille Wicelius acerrimus Lutheri hoſtis ex diſcipulo factus, de qvo in ſeqventium annorum hiſtoria dicendum erit. In apologia enim ſua anno 1533. edita non improbat Weſſeli dogmata, ideoqve nec negat Luthero cauſas fuiſſe diſputandi & contradicendi, ſed peccatum in eo eſſe contendit, qvod ſchiſma fecerit, putatqve ſatis conſuluiſſe conſcientiæ, qvi errores arguerint, & non auditi qvieverint. Verba ejus Germanica hæc ſunt: Der fromme Taulerus/ deßgleichen Tuicenſis / Item Gerſon, Valla, Picus, weſſelus, Petrus de Alliaco Card. &c. ſahen auch / daß nicht gar wohl um die Kirche ſtund / traten ſie drum aus/ und machten neue Kirchen? Nein / ſondern ſie ſchreyeten darwider / daß ihnen der Hals kracht / verſchoneten nichts / erhuben ihre Stimme wie eine Poſaun/und verkündigten den Chriſten ihre Sünde / damit ſie ihre Seele retten. Eraſmus das edle Perlen / ſahe dieſer Zeit am erſten beyde der Schulen und Kirchen feyle / hat aber drum noch kein eigens gemacht / auch in keines verwilligt. Weh gnug that es ihm und allen Gottsliebhabenden / daß ſolcher erbärmlich Unfall iſt und ſo lang währen ſoll/ er ſchweigt oder berget es auch nicht/noch bleibt er in der Kirchen Einigkeit / unangeſehen / wie er darum von beyden Seiten verfolget wird. Alſo that auch Reuchlinus, Mutianus, Longolius, Moſellanus, und der vielmehr/ſo da neulich verſtorben. Stapulenſis, Rhenanus, Cornelius, Crotus.

Campenſis, Egranus, und der unzehlig/durch alle Lande/ ja viel frommer gelehrter Biſchoff/Doctores und Prediger hin und wieder/ haben auch einen Mißfall an der Ungeſtalt der Kirchen/aber ſie ſcheiden ſich darum nicht von ihr. Sie iſt gleichwohl unſere geiſtliche Mutter/ ob ſie ſchon etliche Mackel ohn ihren Willen empfangen hat/ vielleicht iſt dieſe Sect drum/ von Gottes Zulaſſung/ eingeriſſen/ auf daß die Kirche/als durch Urſach derſelbigen/deſto ehe zu ihrer ſelbſt-Erkäntnüß/ Reformirung und Beſſerung käme. Darum aber iſt dieſe Secte nicht gerechtfertiget.

„ Latine qvoad ſenſum ita reddi poſſunt: Pius ille Taulerus, Tuitienſis,
„ Gerſon, Valla, Picus, Weſſelus, Petr. de Alliaco viderunt defectus Ec-
„ cleſiæ, ſed ex illa non ſeceſſerunt. Clamabant qvidem ad ravim uſqve,
„ exaltabant vocem ſicut tubam, ſcelera Chriſtianis annuntiabant (*ex*
„ *Eſa LVIII. 1.*) ut animas ſuas liberarent. Eraſmus, margarita illa pre-
„ tioſiſſima, noſtro tempore primus vidit Scholarum & Eccleſiarum vi-
„ tia, neqve tamen novum aliqvid inſtituit, neqve aliis id agentibus ac-
„ ceſſit. Dolet vehementer, ſicut omnes qvi Deum amant, ob miſerabi-
„ lem illam tamqve diuturnam ruinam, neqve de ea tacet, manet tamen
„ in communione Eccleſiæ, etſi utramqve partem offendat. Ita &
„ Reuchlinus fecit & Mutianus, Longolius, Moſellanus, aliiqve nu-
„ per mortui, item Stapulenſis, Rhenanus, Cornelius Grotus, Cam-
„ penſis, Egranus, imo innumeri ex omnibus nationibus, multiqve
„ docti & pii Epiſcopi, Doctores, prædicatores variis locis improbant
„ deformitatem Eccleſiæ, ſed eam non deſerunt. Eſt enim nihilomi-
„ nus mater noſtra ſpiritualis, etſi qvaſdam præter voluntatem ſuam
„ attraxerit maculas: forte id Dei permiſſione accidit, ut tanto
„ promptius ad agnitionem ſui & ad reformationem atqve emendatio-
nem ducatur, ſed non ideo ſecta (Lutherana) defendi poteſt. Refero hoc viri non minus odio in Lutheranos qvam eruditione celebris, ut argumenti machina conſpiciatur, qvod ipſum Lutherum, ut faſſus eſt, diu retinuit, & hodie multos moratur. Conſiderabunt ejus ſtructuram Theologi & expendent, an ſufficiat in errores declamare ſi adſit facultas illos reipſa corrigendi: An ſcientes prudentesqve in cœtu capitaliter errante communionem externam retinere ſalva conſcientia poſſint? An eccleſiæ communio conſiſtat in adhæſione illa & obedientia qvam Pontifices Romani cum clero ſuo exigebant? Num ſpiritualis mater ſit eccleſia, etiam eatenus, cum maculas habet, an in novercam degeneret emendationem recuſans? An Eccleſiæ, qvæ corpus Chriſti & capiti ſuo per veritatem & charitatem (hæc enim ſubſtantialia & formalia unionis vincula tradit Apoſtolus *Eph. IV. 15.*) unita eſt, maculæ illæ (qvas vocat Wicelius) errores ſcilicet craſſiſſimi tribui debeant, an non potius homi-

hominibus in Eccleſia externa pro tempore verſantibus, qvi doctrina & moribus aperte produnt,ſe non eſſe genuina membra & fideles matris ſpiritualis filios,ideoq; facile vitari poſſunt & debent? An ſeparatio ab ipſa matre fiat, ſi ab errantibus illis præſulibus licet & paſtoribus, cum moniti non reſipiſcunt,& monentes perſeqvuntur, divortium fit? Interim Wicelius ſuæ ipſi cauſæ nocuit, dum vera docuiſſe & clamaſſe, faſſus eſt, qvos nominat, & in iis Weſſelum, qvos tamen illi ipſi,qvos pro Eccleſia & ſpirituali matre habet,rejecerunt,aliqvos etiam publice damnarunt. Deniqve ſi ejus argumentationi locus eſſet, Apoſtoli qvoqve ſchiſmatis rei forent,qvod ultra verba proceſſerunt, cœtusqve Chriſtianos conſtituerunt a Judæis ſeparatos, & Synagogam pro matre ſpirituali amplius non agnoverunt.

Ad §.CXXXIX.) De initiis Evangelicæ doctrinæ in potenti tunc & celeberrima Magdeburgenſi urbe legi poteſt Dreſſerus in *Chron.Sax. f.515.&ſqq.* ubi *de Melch.Mirizio* Auguſtiniano, *Joh.Frizhans* Franciſcano, *D.Eberh.Widenſee*, qvi Halberſtadio pulſus Magdeburgum venerat, tum de Senatus & civium geſtis multa notatu non indigna refert. Reperitur præter libellum a Dreſſero allegatum, qvem Frizhanſius, cum vim a fratribus metuens ex monaſterio Magdeburgenſi Wittembergam confugiſſet ad Senatum & cives ſcripſit: alius qvoqve, *adverſus Menſingium* Dominicanum Paulinum Lipſienſem de Miſſa anno 1527. publicatus & D. Widenſee tunc Ducis Holſatiæ concionatori inſcriptus.In hoc inter alia urgenti Menſingio,Eccleſiam & Doctores audiri debere,ita reſpondet: Audiemus vos,ſi prædicatis verbum Dei,etſi di- »
aboli eſſetis, *Matth.XXIII.* ſed ſi peccata qvaſi ex verbi divini autorita- »
te arguitis ubi nulla ſunt,non audimus,etſi angeli eſſetis. *Gal.I.* Audie- »
mus omnem magiſtratum,Cæſarem & Papam, Principes & Dominos,ſi »
non imperent ultra ea qvæ Deus & Chriſtus imperarunt.Oblitus eram dum Magdeburgenſis reformationis memini *Nicolai Amsdorffii*: is enim anno 1524. a parœcianis ad S. Ulricum miſſoqve ad Electorem ea de cauſa Ulrico Emdenio paſtor vocatus,& poſtea Superintendens miniſterii factus eſt, eiqve muneri annos ſeptendecim præfuit, donec Naumburgenſis præſul conſtitueretur, qva de re aliisqve viri geſtis ſeqventium annorum hiſtoria tractat.

De *Guttelio* pauca adhuc addenda habeo.Nactus enim qvanqvam ſero ſum ex bibliotheca Gothana Guttelii conciones Arnſtadii habitas, vel potius epitomen earum anno 1522.Wittenbergæ impreſſam,adſcriptus enim dies Sabbathi poſt Franciſci(4.Octobr.)dicto anno,& in de-

Digitized by Google

dicatione ad Guntherum Comitem, refert autor, ſe Sabbatho poſt Nat. Mariæ (8. Sept.) Arnſtadium fortuita occaſione veniſſe, & rogatum eſſe, ut aliqvos ſermones, ex veteri more, in foro haberet: id ſe, qvoniam muneris ſui fuiſſet, non recuſaſſe, propoſuiſſe autem voluntatem Dei, ex Evangelio, ſeptem concionibus, præſentibus civibus, magnoqve aliorum numero, abſente vero Comite. Monitum inde ab amicis, ut typis publicaret, qvæ dixiſſet, id ſe nunc facere qvanqvam magna inter vivam vocem & mortuam literam ſit differentia, ſenſum autem potius qvam verba expreſſiſſe. Libellus qvatuor qvaternionum, inſcribitur: Schutz-Rede wider etliche freche Clamanten ꝛc. i.e. *Apologia adverſus protervos qvosdam Clamantes, qvi Evangelii concionatores novam fidem docere, ſanctos contumelia afficere, S. Jacobo contradicere, jejunia, preces & bona opera vetare vociferantur.* Iſta omnia in tractatu perſeqvitur. Septem concionum compendium exhibens ad dictum *Luc. X. 25. 1.* ſive ad Evangelium Domin. XIII. poſt Trin. qvæ in initium menſis Sept. incidere ſolet. Qvanqvam vero contenta hujus libelli, qvia rariſſime invenitur, excerpi mereantur, qvia tamen ejusdem ſunt doctrinæ cum iis, qvæ retuli, nolui referendis iis lectori faſtidium exhibere.

Ad §. CXLIX.) Incidi, poſtqvam illa qvæ de rebus Danicis ſcripſiſſem, in apologiam Chriſtierni regis anno 1524. d. 10. April. *Altenburgi Libonetriæ,* (i.e. im Oſterlande) datam & typis vulgatam, qvæ in Wurzenſi Bibliotheca extat, hoc titulo: *Illuſtriſſimi & Potentiſſimi Daniæ, Sveciæ, Norvvegiæ Regis reſponſio ad duas epiſtolas Friderici patrui ſui, autore Carolo Duplicio Sceppero Novoportuenſi, ad Pontificem Romanum Clementem VII. Imperatorem Carolum V. Henricum Angliæ Regem, Ferdinandum Auſtriacum omnesqve Reges & Principes.* Autor fuit Regis Cancellarius, vir non indoctus, (ut apparet,) nec immodeſtus. Multa ex hoc ſcripto non vulgaria afferri poſſent, ſed longius a rebus ad religionem ſpectantibus abeunt, confirmant tamen ea qvæ notavi, magnasqve de Epiſcopis Danis, eorumqve immanibus vitiis qverelas continent, qvibus ut & aliorum ex nobilitate puniendis dum ex officio, ut aſſeverat, Rex incumbit, odia & motus contra ſe concitaverit: laudat tamen Aruſienſem Epiſcopum *Avenem Bildium,* & *Johannem Wezium* Landenſem Archiepiſcopum, qvi poſtea Caroli V. conſiliarius fuit. Miſerabilis eſt Epilogus libelli, in qvo Rex pro ſolatio qvidem habet, Deum, qvi caſtigat, diligere, juſtum eſſe Deum, neqve de illo ſe qveri, majora meritum eſſe apud Deum, licet conſcientiam bonam habeat erga homines. *Interim* (ait) *vagor omnibus egenus; opes, divitiæ, potentia*

Digitized by Google

tia trium regnorum evanuit, juventutis impetus conſenuit, ſoli ſumus, relicti ſumus, omnibus oneri, omnibus ludibrio.

Ad §. *CLII.*) *Johannis Briſmanni* Doctoris Theol. Franciſcani concio in patria Cothuſii anteqvam ex ea abiret anno 1523. habita, ex Bibliotheca Gothana ad me miſſa eſt, qvæ inſigne compendium Evangelicæ doctrinæ, qvam docuiſſe ſe refert, exhibet, & ſimul apologiam adverſus *Jacobum Suedericum* Ibigavienſem (*Ilbigau* Saxoniæ Electoralis oppidulum) itidem Doctorem & ejusdem ordinis monachum. Operæ pretium eſt qvædam ex concione iſta Latine verſa producere, ut pateat, qvam ſedulo jam tum calumniæ occurſum fuerit, ac ſi adſerta juſtificatione per ſolam fidem, virtutum Chriſtianarum exercitium tolleretur. Poſtqvam enim primarium illud de juſtificatione dogma ſtabiliiſſet, ita pergit: Juxta fidem etiam charitatem proximi docui, » qvæ ex fide oritur, ut fructus ex arbore; impoſſibile enim eſt, ut fides » absqve dilectione proximi maneat: Sicut enim cordiali fiducia, per » fidem vivam Deus amatur, ita & in proximum amor naſcitur, ut ei » verbo & opere, autoritate, opibus, imo corpore & vita ſerviamus, hoc » enim eſt præceptum Chriſti Joh. XIII. 34. *Mandatum novum do vobis*, » *ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos &c.* O qvam altam nobis metam » Chriſtus præfixit. *In hoc cognoſcent omnes, qvia diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem habueritis ad invicem.* Novum eſt mandatum, qvod non terret » & conturbat homines, ſed oſtendit qvid novi homines qvi absqve operibus per fidem juſtificati ſunt, facere debeant, amare nempe proximum absqve coactione legis, ex affectu intimo cordis. Duo itaqve hæc » puncta docui, fidem & charitatem conjunxi, neqveunt enim ſeparari, » nec fieri poteſt, ut fides non continuo ad honorem & gloriam Dei, & » proximi commoda operetur. Sicuti enim per fidem in Chriſtum intras, » & per Chriſtum ad Deum, ita per amorem exire debes ex Chriſto ad » proximum tuum, ut illi bene facias, ſervias, conſulas, opem feras, omnibus viribus, ſicut tibi fecit Chriſtus: dicit itaqve Joh. X. 9. *Ego ſum oſtium, per me ſi qvis introierit, ſalvabitur, & ingredietur & egredietur & paſcua inveniet.* Hæc eſt Briſmanni hujus hæreſis, ob qvam patria expulſus fuit, ut in longinqvis regionibus ſalutarem propagaret doctrinam. Fatetur autem in hac ipſa concione, ſe per annos duodecim in Theologiæ Scholaſticæ rixis demerſum Evangelio vehementer reſtitiſſe, donec miſeratori Deo placuerit, ut ex ſophiſmatum cœno illum educeret.

De Iſennacenſis reformationis, initiis in *hiſtoria MS.* qvam ſupra allegavi paucula inveni ad hos annos pertinentia: autor enim prolixi-

or eſt in narrandis maxime iis qvæ poſt adventum Amsdorffii an.1550. acciderunt. De *Caſpare Aqvila* nihil reperio. Inter primos Evangelii præcones memorantur *D. Jacobus Straus* & *Thomas Neuenhagen*. Et Strauſius qvidem jam anno 1523. contra purgatorium & alia ejusmodi concionari cœpit, non tamen ſine erroribus: purior fuit, licet eruditione inferior Neuenhagius. Utrumqve diſcimus ex Lutheri ad hunc epiſtola, cujus qvanqvam ſerius, i. e. anno 1526. ſcripta, contenta huc referre viſum eſt:
" Locutus ſum cum Georgio parocho tuo, de his qvæ poſtu-
" laſti, mi Thoma, placetqve ut libertatem Evangelicam verbo tractes,
" tum ceremoniis prorſus libere utaris, contempto Satana cum ſuis con-
" tentioſis, ſciens qvoniam Satan eſt: deniq; malo te, in deſpectum Strauſ-
" ſii, Strauſſianorumqve excedere in hanc partem, qvam uno digito illis
" in ſuam partem cedere. Qvod ſi in te multa blaterent, tu fortiter con-
" temne, ac neqve audias, neqve noris eos. Imparem te & longe Strauſſio
" inferiorem jactabunt: hoc tu pro laude ducas, & Deo gratias age, qvod
" pernicioſo, contentioſoqve deniqve ſeditioſo diſſimilis traducaris. Tu
" ſervito Chriſto, ille Satanæ ſerviit, tantum verbo conſcientias libera.
" Serva & id diligenter. Indignæ ſunt ceremoniæ, ut propter eas con-
" tendamus, tamen ne contentioſis ſubjiciamur, fortiter contra eos ſunt
" ſervandæ. Vale & ora pro me, cætera Georgius. 3 Septembris anno 1526.

Cognoſci hinc poteſt, qvam difficilis fuerit etiam in Saxonica ditione orthodoxæ doctrinæ propagatio. Carthuſianus ille, cujus Sculretus (allegans *Chronic. Thuring. MS. in anno 1521. pag. 132.*) meminit, *Henricus Plunderus* vocabatur, in monaſterio *Hieronymi* nomen geſſerat. Ita refert Rebhanius in *MS.* & ex epiſtola ejus anno 1523. ad Priorem Norimberg. edita qvædam excerpſit. In illa expoſtulavit cum Priore, qvod ob Lutheraniſmum & egreſſum ex monaſterio ſeſe infeſtaret, cum tamen ipſe Prior Erfurti dixerit: *Se Lutheri libris carere nolle, etſi totum Romanum Imperium lucrari poſſet.* Dein ita loqvitur: Wann unſere Statuten gleich aus und in der Schrifft gegründet wären/ ſo ſolte man doch aus den Clöſtern gehen/ und die verwüſten/ von wegen des groſſen Haſſes und Neides/ und anderer ungenandten Sünde und Schalckheit/ ſo in denen Orden und Clöſtern ſind/ ohn allerley wunderliche Anfechtung. Wann es die Leute wüſten / wie es zugehet/ ſie lieſſen uns nicht eine Stunde leben / und es müſte kein Stein auff dem andern bleiben. Dieweil ſie aber nur den äuſſerlichen Schein anſehen / ſo gefällt es ihnen wohl. Denn wir ſind (als du wohl weiſt) gleich als die gemahlten Gräber / welche außwendig hübſch ſcheinen/ aber inwendig ſind ſie voller Todten-Beine und Unflats. Matth. 23. i. e. Etſi ſtatuta noſtra fundamenta in ſcripturis haberent, relinqvenda tamen eſſent monaſteria, imo vaſtanda, propter maximam

ximam æmulationem, & invidiam, & peccata, & ſcelera infanda, aliasqve tentationes varias & miras. Si homines ſcirent, qvomodo in iis viveretur, ne ad horam qvidem vitam nobis concederent, neqve lapis ſupra lapidem relinqveretur. Qvia vero externam ſaltem ſpeciem reſpiciunt, placet ea illis. Sumus autem (ut tu optime noſti,) ſicut ſepulchra dealbata *qvæ a foris patent hominibus ſpecioſa, intus vero plena ſunt oſſibus mortuorum & omni ſpurcitia. Matth. XXIII.* Qvam vera iſta tunc fuerint, aut etiam nunc hodie ſint, nolo odioſe disqvirere, Deo & conſcientiæ omnia patent.

Ad §. *CLXI.*) Poſt illa qvæ de Bennonis apotheoſi ſcripſi adeptus ſum ex libris Wurzenſibus *Emſeri hiſtoriam de vita Bennonis* Lipſiæ editam & Georgio Duci Sax. dedicatam. An. 1512. adeoqve qvinqve annis ante cœptam a Luthero diſputationem. Vellem ut a pluribus legerentur inſulſi & ſuperſtitioſiſſimi literatoris, qvem Luthero veluti Achillem opponit Maimburgius, ineptiæ. Mihi (fateor) qvicqvid mitius de illo ejusqve eruditione ſentiebam, lectio libri penitus excuſſit. Hic laudes Hildebrandi ſive Gregorii VII. exitioſi Germaniæ ac univerſæ Eccleſiæ hominis invenias *c. 21. & ſqq.* cui fere unus ex Epiſcopis Germanis Benno adhæſit; ſed habet Emſerus ejus perverſitatis ſocios. At ſi qvis credat qvæ de Bennone *c. 25. & ſqq.* referuntur, illi perſvaderi poteſt & venerationi eſſe, qvicqvid mendax Græciæ & Judæorum & Turcarum abſurditas confinxit. Ea tamen omnia carmine non ineleganti celebrat Emſerus, etiam canonizationis, qvam vocant, moram, excuſat, poſt tot labores & ſumtus eo anno 1512. nondum obtentæ, qvæ etiam nonniſi in Lutheraniſmi odium poſt annos duodecim ſecuta eſt. Cauſam rejicit in mutationes & cunctationes Pontificum, & ut putat in divinam providentiam; interim pro ſancto & mirifico, conqviſitis, qvæ excogitare poteſt, argumentis, jam tum Bennonem venditat, in eo tamen maxime falſum eſſe apparet, qvod teſte Emſero moriturus dixerit, *precibus ſuis effectum eſſe ut cultus Eccleſiæ Miſnenſis perpetuus ſit futurus.* Non abs re erit, illum cultum, qvem Emſerus miris modis prædicat & ſine exemplo eſſe contendit, deſcribere, ut de ingenio illorum ſeculorum inſigne exhibeatur ſpecimen; qvanqvam Erneſti Elect. & Alberti Ducis fratrum munificentiæ potiſſimum debeatur augmentum ſuperſtitionis, qvod Emſerus refert, nec ullibi, ne Romæ qvidem, reperiri notat; nempe ut *nullum diei, aut noctis tempus cantu & deorum* (ita loqvitur) *hymnis ac laudibus vacet.* Id autem hoc modo præſtabatur: Hora meridiana duodecima (ſecundum minorem computum) pueri

Scho-

Scholaſtici minores præcinunt vigilias, id eſt, preces pro defunctis: hos ſeqvuntur illico octo qvi vocantur Principum Capellani, canuntqve eaſdem vigilias, veſperas, & completorium usqve ad horam ſecundam: ſuccedunt Canonici & univerſus clerus, vigilias (ubi dies poſtulat) & penſum legitimum, veſperas & completoriū abſolvunt: ſuccedunt qvi grabati vocantur, qvia ad grabatum ſive ſepulchrum Principum conſident, hi qvoq; vigilias, veſperas & completorium decantant, & alternis diebus de pasſione Chriſti & compasſione virginis matris, tertio qvoq; die hiſtoriam transfigurationis Chriſti. Hic ſuperveniunt Octaviani, ab octava hora noctis qva canere incipiunt, nomen habentes: pſallunt autem ad mediam usqve noctem. Excipit hos chorus major, matutinas canens: alii inde grabati horas perſeqvuntur ubi veſperi deſierant; redeunt principum Capellani, & matutinas horas *magnæ Deæ* (ita ſcribit) canunt, & prima de ea Miſſa, altera pro mortuis celebratur, cantillant ad hanc minores pueri. Illuceſcente die primæ & reliqvæ horæ, ut moris eſt, peraguntur. Seqvuntur duæ aut tres Miſſæ, corpori Chriſti, cruci, & diis tutelaribus ſive Patronis deſtinatæ, dein ſummum ſacrificium peragitur: reliqvum ad meridiem usqve tempus pſallendo conſumitur. Hæc eſt illa religio qvam Emſerus laudat, interim pietati Principum, qvi incauti & meliora non edocti opes ſuas, longe melius ex inſtituto Chriſtiano impendendas erogarunt, nihil detractum cupio. Fecerunt qvod tunc recte ſe facere putabant, meliora poſteri præſtiterunt majori luce illuminati.

Hucusqve ſcribendo perveneram, laborqve meus & typographorum ad finem properabat, cum in *Actis Eruditor. Lipſ. Menſis Augusti* hujus anni 1687. excerpta *ex hiſtoria Eccleſ. Natalis Alexandri Dominicani Pariſienſis* obſervo. Itaqve librum celeriter allatum cupide pervolvi: ſed ſtatim mihi in mentem venit Virgilianum illud - - - - - - *ab uno*

Diſce omnes. - - - -

Cochlei nempe Surii & ſimiliū ſycophantiæ utramq; pag. ſcriptoribus his novellis faciunt, qvi neſcio qvo œſtro perciti in omnibus pene Europæ regionibus veteres & centies exploſas recoqvunt adverſus Lutherum & Lutheraniſmum criminationes. Nam paucos ante menſes etiam *Anglus* qvidam anonymus Oxfordiæ duas edidit diſſertationes de *Spiritu Lutheri & de cœlibatu Sacerdotum*, qvæ effreni maledicendi licentia ſuperare Gallos videntur. Sed non eſt ut ſingulis commonſtremus, ubi vel vetera exſcripſerint mendacia, vel nova finxerint. Qvæ enim *Maimburgio* & *Varillaſio* dicta ſunt, illa *Monachus* ille & *Anglus*, & mille ejusdem genii ſibi qvoqve dicta eſſe intelligant, & tandem diffidere autoribus ſuis incipiant. Illorum autoritate imponere poſſunt imperitis, iisqve qvos a librorum noſtrorum lectione arcent, ſed neqve conſcientiæ ſuæ ſatisfacient, nec qvenqvam ex noſtratibus decipient, cui veritas ex irrefragabili optimorum autorum teſtimonio innotuit. Nullum illa a mendaciis & cavillis præſidium qværit, ſed ſe ipſam probat.

Finio

FInio Commentarium ad librum primum Maimburgianum, & Additiones, & Supplementum. Vellem eqvidem, ut diſpoſitionis & elocutionis ἀκρίβεια & politura lectoribus judicioſis & delicatis ſatisfacere potuiſſem: ſed, ut in Præloqvio monui, a me exigenda non ſunt omnia ornamenta, qvæ a viris, qvi ætatem in literis conſumſerunt, præſtantur. Operam dedi, ut exhiberem, qvæ pro ingenii viribus, tum pro inſtituto & conditione mea potui. Ante omnia vero veritatis & bonæ fidei, in referendis qvæ ad hiſtoriam pertinent, rationem habui. Ex dogmatibus Lutheri, per hos annos publicatis, retuli, qvantum opus fuiſſe exiſtimavi, candide & adſcriptis ejus verbis. Judicium aliqvod meum ubi interpoſui, aut ad objecta reſpondi, curæ fuit, ut id modeſte facerem. Mihi tamen non minus qvam aliis ſcripſi: nec diſſimulo, me, ut gravitas cauſæ popoſcit, ſingula controverſiarum, qvæ tangenda fuerunt, puncta ita expendiſſe, qvaſi ſtatuendum mihi nunc eſſet, in qvas partes ire deberem. Id meditationis & examinis genus etſi periculoſum eſſe videatur, nec omnibus forte expediat, putavi tamen pro qvalicunqve rerum, qvam habeo, notitia, nihil magis ad firmandam in veritatis profeſſione mentem conducere. Agitur de animæ ſalute, qvam qvi non ſumma inqvirit diligentia, & inventam omnibus rebus præfert, Chriſtianus dici poteſt, re non eſt. Horrendæ ſunt vituperationes & minæ, qvas qvotidie, & neſcio qvo omine freqventius hoc tempore qvam a multis annis factum eſt, ab illa parte audimus, qvæ nos pro hæreticis, imo (qvæ impudentia ſcriptorum ex inimica gente eſt) pro *diaboli diſcipulis* palam pronuntiat, protrito illo maxime, imo ſi ſummam diſputationum conſideremus, unico argumento, qvod *extra Eccleſiam*, qvalem ſcilicet ipſi ſoli ſe habere ajunt, *non ſit ſalus*. Sunt tamen, qvi ne ſola nitantur decretoriæ illius formulæ pronuntiatione, nova indies procudunt vaframenta, aut veteres recoqvunt argutias, qvibus noſtra refutent, ſua incruſtent. Experimur qvo eventu vibrentur tela iſta. Pleroſqve qvidem proſterni apparet, qvod major illis ſeculi ejusqve præſentium commodorum, qvam futuræ æternitatis reſpectus eſt: aliqvos tamen injecti iſtis artibus conſcientiæ ſcrupuli ſubvertunt. Cautiores itaqve nos calliditas & inſectatio adverſariorum facere debet, ut veritati accurate & unice ſtudeamus. Id qvidem ut facerem, a teneris annixus ſum, ſenecta

 ta-

Digitized by Google

tamen mea tantoqve propius inſtans in tribunali divino comparitio acriori ad id urget ſtimulo. Itaqve libros illos ad qvos commentor, aliosqve ejus generis plurimos, non curioſitatis aut temporis fallendi cauſa, ſed ita lego & examino, ut paratus ſim ad refellenda falſa & acceptanda qvæ vera ſint: id enim Apoſtolico monito convenire credo, qvo jubemur omnia explorare. Mirifice vero lætor (id qvod in elaboratione hujus commentarii ſæpe mihi per Dei gratiam contigit) cum ſpecioſe licet & ſubtiliter ex adverſo excogitata & prolata perveſtigans, nihil deprehendo, qvod ejus, in qva natus & educatus ſum & adhuc verſor, Eccleſiæ fidem convellere valeat. Suæ qvemqve conſcientiæ, adhibitis legitimis eam inſtruendi modis, fidere & obſeqvi debere, mihi indubitatum eſt: Ut vero autoritatem & dictamina hominum in cauſa ſalutis æternæ pro lege agnoſcam, huc usqve perſvadere mihi non potui. Sit expeditior illa via, & in tempore & loco ad commoda hujus vitæ & qvietem politicam utilis, magnamqve habeat ſpeciem; qvamdiu tamen non oſtenditur a Deo ad ſalutem adipiſcendam præſcripta eſſe, & ad beatam æternitatem ducere, non poteſt mentem tranqvillare. Hæc enim ex verbo Dei ſuoqve intelligit teſtimonio, qvod ſua qvisqve fide vivat: illa autem altiori qvam humanæ autoritatis fundamento niti debet. Ita ſentiens, ut dixi, ad laborem hunc ſcribendi acceſſi, ut mihi ipſi qvoqve ſcriberem, utqve in veritate tam hiſtorica qvam dogmatica magis magisqve firmarer. Sophiſtarum artes in hoc negotio locum minime habere debent: defendere enim, non ludi cauſa, ſed adſeverantis ſpecie, verbis aut ſcriptis, qvæ cor intus neget, ſi excuſari (qvod neſcio) in qvibusdam rebus poſſit, in religione utiqve non poteſt. Conſentire in hac lingva menti debet, mens lingvæ; aut non eſt religio, ſed hypocriſis & ſycophantia. Habeatur licet ab aliis pro ſtultitia aut hæreſi qvod credimus, dicendum tamen cuivis vere Chriſtiano eſt cum Paulo (*Act. XXVI. 24.*) coram tribunali qvocunqve, maxime illo qvod Synagogæ dictaturam imitatur & ſuperat: *Confiteor qvod ſecundum ſectam, qvam dicunt hæreſin, deſervio patrio Deo meo, credens omnibus qvæ in lege & Prophetis ſcripta ſunt.* Hanc ergo benignitatem a legentibus, iis etiam qvibus diverſus de capitibus religionis ſenſus eſt, in concluſione operis hujus nunc peto, ut me ſerio & bona fide agere exiſtiment. Facta qvæ retuli, docu-

men-

Digitized by Google

mentis ſuis conſtant. Nihil a me confictum, detortum aut depravatum eſt; ignobile id ſemper & ubiqve, in ſacris vero execrabile eſſe judico. Eandem autem qvam pro me exorare cupio æqvitatem, aliis offero & præſto. Neminem ſicuti non poſſum, ita nec volo cogere, ut adverſus conſcientiæ ſuæ dictamen iis, qvæ trado, adſtipuletur. Neqve illico & ſine diſcrimine damno diſſentientes. Qvo loco illos habeam qvi verborum ſtrophis, dein ſi non ſuccedat, armatis illis & cruentis doctoribus, qvorum fama ad nos pervenit, raptare nos in ſuos cœtus obtorto collo volunt, celare non potui. At ſpero, imo confido, eſſe inter adverſantes, etiam ex primoribus ſacri & civilis ordinis, qvi perſvaſi (erronee licet) de ſuæ ſectæ veritate, non niſi hujus cauſa, eoqve qvi eam profitentes decet modo, nobiscum agere velint: ita ſcilicet ut ab omni vi & dolo abſtineant, & ſi qvos argumentis ſincere propoſitis permovere non poſſint, ex ſua ſinant Deum colere & ſalutem ſperare ſententia, qvam ex divina revelatione concepiſſe ſe credunt, cujusqve publicam alicubi profeſſionem ſtipulati ſunt. Ea moderatione in Germania omnes eſſe oportet, in qva ſanctiſſimis pacis legibus modus poſitus eſt, intra qvem, diverſa licet circa religionem ſentientes, tranqville vivere & pro communi patria conſilia & vires jungere poſſumus & debemus. Exteris itaqve potiſſimum, qvorum bilis in nos deſpumat, & qvi, ubi poſſunt, moliuntur aut civibus noſtris ſuggerunt ſuæ methodi, qva unitatem religionis domi procurant, exempla, in commentario hoc meo oppono, qvæ conducere exiſtimo ad repellendas calumnias, qvibus reformationem religionis, qvam *Lutheraniſmum* vocant, diffamare ſparſis tot hiſtoriis & libellis non ceſſant.

Potuiſſem commodiori & accuratiori ordine in ſcribendo uti, ſed dum libri Maimburgiani veſtigia premo, aliqvando & meo evagor arbitrio, facile fieri potuit, ut & turbatus ſit ordo, aut allatum ſit, in Additionibus præſertim, qvod tenue & minutum haberi posſit, vel in repetitionem otioſam degeneret. Sua nempe qvemqve voluptas trahit. Ita qvæ mihi notatu digna, nec lectu injucunda viſa ſunt, aliis forte levia eſſe videbuntur, aut faſtidium parient. Ita fert humana conditio, & ut palati ſic ingeniorum infinita eſt diverſitas. Neqve tamen nocitura eſſe credo, qvæ non proſunt, nec facile liber eſt, in qvo non ſint qvæ abundent, aut abſint qvæ deſiderantur. Repetitionis vero vitium ætati, cui fere adhæreſcit, condonari peto.

Digitized by Google

Cæterum qvod Epilogi officium eſt, κεφάλαιον ἐπὶ τοῖς λεγομένοις (*Hebr. VIII, 1.*) brevem inſtituti & ſcopi, dein rerum præcipuarum recapitulationem ſubjungo. Scriptoris Galli librum primum integrum Latine verſum, ſed in partes ſive commata diſtinctum exhibui. Qvæ vera attuliſſe viſus eſt, in Commentario & Additionibus intacta reliqvi, eoqve ipſo tacite, aliqvando & expreſſe, approbavi. Ubi omiſit qvæ tradi debere exiſtimavi, ſupplevi; ubi erraſſe eum judicabam, correxi. Materia utriqve in univerſum eadem, mihi laxior, pro libertate qvam habui, & pro eo qvod delegi ſcriptionis genere. Itaqve duplo plura ſunt & ultra, qvæ ego ex autoribus MS. & editis congeſſi: horum etiam ſtant fide. Qvæ vero ipſe aut conjecto aut ſtatuo, cenſuræ legentium ſubducere non poſſum. Id in Præloqvio agnovi, & judicia acerba & indecentia deprecatus ſum; feram autem qvaliacunqve, incertus an calumniis reſpondendi moleſtiam ſubiturus ſim. Obſtat ſenecta & inanis contentionis tædium, corrigam tamen qvæ erronea eſſe demonſtrabuntur: immunem enim a lapſu inepte me venditarem. Præcipua vero rerum capita, ex qvibus judicium de religione pendet, & circa qvę ab adverſario plerumqve diſcrepo, hæc eſſe videntur. Statum Eccleſiæ ante annum 1517. bonum & legitimum præſupponit Maimburgius; ego miſerum & correctione digniſſimum, non tam ex meo qvam illorum judicio aſſero, qvorum teſtimonia rejici non poſſunt, cum earundem fuerint partium, imo partium capita. Nam Adriani VI. Pontificis confeſſio utiqve ab illa Eccleſia accipi debet, cujus is ſummus fuit antiſtes, imo ex ejusdem hypotheſi infallibilis. Indulgentiarum impugnationem juſtiſſimam, nulloqve qvam veritatis ſtudio a D. Martino Luthero inceptam fuiſſe, probatum, uti ſpero, dedi; monſtravi etiam, qvam imprudenti conſilio, ſed Deo ſic gubernante, Lutheri monitis fuerit repugnatum. Ipſius dein Lutheri ortum, ſtudia, mores ita deſcripſi, ut neqve dotibus qvas a Deo habuit detraxerim, neqve illi plus qvam fas fuit, tribuerim; hominem enim fuiſſe nævosqve ſuos habuiſſe non diſſimulavi. Doctrinam ejus non ſubita inſpiratione, ſed meditatione & profectu incrementa & progreſſus habuiſſe trado, nec tanto hominum numero promiſcue & temere, ſed ita placuiſſe, qvatenus divinæ veritati ex productis ſacrarum literarum, qvæ eo usqve ſpretæ fere & neglectæ erant, teſtimoniis & operante intus in

men-

Digitized by Google

mentibus Spiritu S. congruere fuit deprehenſa. Pontificis Romani ſupremam circa fidem & regimen Eccleſiæ poteſtatem trepide qvidem ab initio, ſed apertius poſtmodum in dubium vocaſſe Lutherum, dudum omnibus conſtat. Qvibus id argumentis fecerit, non potui tacere, ſicut nec qvæ pro defendendo illo potentatu, dicta, ſcripta & geſta ſunt. Hic cardo tunc, aliud licet ab initio agente Luthero, ſed & hoc dirigente Deo, factus fuit, & hodie eſt, litis & ſchiſmatis, qvod tantis calamitatibus per duo pene ſecula orbem Chriſtianum involvit, tantoqve conſtitit ſangvine. In hoc, qvicqvid de diſſenſu in dogmatibus multa cum acerbitate diſputetur, tota hæc malorum congeries, ſed & alterutrius partis conſcientia & ſalus vertitur. Nam qvi poteſtatem Pontificiam divini juris eſſe ſtatuunt, neqve tamen iis evincunt probationibus, qvæ Deo & conſcientiæ hominum ſatisfaciant, interim eam per anathematum fulmina, & per Regum ac Principum ſubſidiaria arma populis obtrudunt, illi, inqvam, (ſic urgente hypotheſi) graviſſime peccant. Imperium enim illegitimum ſibi rapiunt, & pro libertate non illicite nitentes bonis, honoribus, vita, & qvantum in ſe eſt, etiam ſalute æterna ſpoliant. Sic graſſantes Anti-Chriſti charactere ſe ipſos inſignire, licet in multis dogmatum capitibus aut mitius aut plane non errarent, graviſſimis argumentis ex Proteſtantium parte dudum oſtenſum eſt, & nunc qvoqve, ut ex libris recens editis apparet, magna allegatur evidentia: inter qvos laudari utiqve merito debet Viri clariſſimi *Samuelis Puſendorffii* tractatus noviſſimus *de habitu Religionis Chriſtianæ ad vitam civilem*. Utinam hæc æqvo & integro judicio conſiderarent, qvi uno illo præſidio Hierarchico nituntur, & intra cancellos Tridentinorum decretorum Eccleſiam Chriſti coarctant! Hæc eſt illa qvæſtio, cujus, (qvam recte ſic formatæ, hic non diſputo) deciſio aut tyrannidis Anti-Chriſtianæ reos facit Hierarchiæ violentos propugnatores, aut rebellionis eos qvi obſeqvium ei denegant. Ab hoc crimine Proteſtantes abſolvi non poſſe agnoſco, niſi ex iis, qvæ majores noſtri pro ſe allegarunt, & nos qvotidie contendimus, appareat, demonſtratum non eſſe, qvod utiqve ab adverſa parte demonſtrandum erat, divinum qvod jactatur, Pontificiæ poteſtatis jus. Eo enim non probato, liberum omnibus fuit ſalva republica, & illæſa cujusqve conſcientia, poſt deprehenſos

 abu-

Digitized by Google

abuſus, nucleum veritatis Chriſtianæ retinere, & putamina circumpoſitorum curioſitate nimia dogmatum, multo magis qvæ ad honores ſaltem & commoda cleri augenda inventa fuerunt, rejicere; poſteaqvam præſertim nullis precibus & ſubmiſſionibus impetrari potuit exceſſuum & errorum emendatio. Sane qvantumcunqve pro zelo ſuo exarſerit Lutherus, ea tamen his ſeptem prioribus annis, & multis qvi ſecuti ſunt, imo ad finem usqve vitæ, fuit moderatione, ut Pontificum, Epiſcoporum & Prælatorum dignitatem & functionem, licet eo qvo invaluerat modo per homines introductam eſſe oſtenderet, tolerare tamen, agnoſcere, & conſervare vellet, ſi modo defectus qvidam enormes corrigerentur, & dogmatum puritas ſtabiliretur, permiſſa & promota verbi divini prædicatione & lectione, uſuqve Sacramentorum Eccleſiæ ad debitam formam reſtituto. Satis itaqve & tunc charitati & concordiæ datum fuit. Qvia tamen nec auditus ipſe eſt, nec obtineri ea poſtea potuerunt majoribus auſpiciis, fruſtraqve fuere tot conſultationes & comitia, totqve bellorum molimina, male profecto merentur de republica & religione, qvi cauſam poſt toties repetitas pactiones, in illud præcipitium denuo absqve neceſſitate adducunt, ut vel tyrannos vel rebelles eſſe oporteat, qvi circa ſacra diſſentiunt. Aliud egerunt Pacificationum in Germania Auguſti & magni autores, Cæſares & proceres; aliud Reges & Principes optimi, qvi in partes venerunt, aut ſubditis libertatem ſacrorum indulſerunt. Vitarunt extrema iſta, Deoqve judicium pia cum ſubmiſſione detulerunt, cujus etiam providentia & benignitate factum eſt, ut in ipſo ſchiſmate, etſi de regimine & qvæ ab eo dependent controvertatur, (cui cætera fere prætextus cauſa accedunt) in multis tamen & ſummis religionis capitibus conſenſus manſerit, & verbi divini teſtimonia conſervata fuerint, per qvæ operante Spiritu S. eo tempore eoqve modo, qvem Deus deſtinavit, errores corrigi poſſunt, qvod nulla nec aſtutia nec vis humana effecerit. Huic ergo viæ tutiſſime inſiſtitur, nec aliam Deus ab Eccleſiæ aut Reipublicæ capitibus exigit, imo intempeſtivum zelum raro impunitum ſinit: magno enim ille cum periculo exercetur, ut aut falſa pro veris imperentur, aut cum zizaniis etiam triticum evellatur.

Cæterum defectus & errores, qvorum cauſa diſputatum illo tem-

Digitized by Google

tempore fuit, qvanqvam ab innumeris ante me adducti ſint, intelliguntur tamen denuo ex illis, qvæ ex Lutheri ſcriptis hoc ſeptennio editis retuli, nempe de *indulgentiis:* de *purgatorio:* de *Miſſa:* de *integra Sacræ Cœnæ diſtributione:* de *conjugio Clericorum:* de *ſtatu vitæ monaſticæ:* de *viribus humanæ rationis & voluntatis in adipiſcenda ſalute:* de *juſtificatione per fidem* & de *bonis operibus eorumqve meritis:* item de *invocatione ſanctorum.* Diffuſa fuit per hæc omnia & alia, qvæ ſeqventibus annis majori contentione auctoqve qvæſtionum numero ventilata ſunt, diſceptatio de *autoritate definiendi in articulis fidei,* ſive de *regula credendi.* Lutherus ſacris literis ſolummodo obſeqvium deferebat, eas in patriam lingvam translatas omni populo legendas offerebat, interpretationes nec veteres nec novas admittebat, qvam qvæ ex ipſis Scripturis inter ſe collatis peti poſſunt. Hoc intolerabile ex adverſa parte videbatur, qvæ plebem ignoratione myſteriorum optime frenari putabat, & pontificibus infallibilem de iis omnibus pronuntiandi poteſtatem aſſe aſſerebat, ſpecioſo ſub prætextu, qvod ſublato tali tribunali, litium nullus finis futurus eſſet. Hæc & plura qvæ eo recidunt, ex una illa contra indulgentias cœpta a Luthero diſputatione exortam, jam intra annos illos ſeptem inauditis mutationibus cauſam dederunt. Per has patefactum eſt arcanum perſvaſionis, qvo Majeſtas ſacerdotalis per tot ſecula ſteterat. Ita Germania finitimæqve provinciæ, imo & remotiſſimæ, excuſſo jugo tot ſeculis tolerato, in plurimis religionis & doctrinæ articulis, & in cultu publico ac diſciplina, eam ſibi ſacrorum formam conſtituerunt, qvæ cum veteribus abuſibus collata, nova qvidem haberi poſſet, ſed piæ antiqvitati primorum, poſt Chriſti doctrinam orbi annunciatam, ſeculorum qvam maxime convenire videretur. Ita tamen animati erant, idqve publice poſtulabant non ſolum qvi reformationem moliebantur, ſed & æqviſſimi qviqve ex iis qvi vetera retinebant, ut convocato generali aut Nationali concilio de modo reformationis optime & tutiſſime deliberaretur & definiretur. Sed de forma & poteſtate concilii in novas poſtea lites itum eſt, ut ſeqventium annorum hiſtoria oſtendit. Ita qvod pacis Eccleſiaſticæ remedium ſperabatur, confirmandi ſchiſmatis momentum maximum fuit. Iſta, qvatenus in tempus illud ſeptem annorum incurrunt, tractavi ut potui, cum fide certe, nec ſine labore &

Digitized by Google

aſſiduitate. Qvæ autem Maimburgius falſa & invidioſa oppoſuerat, aliorumqve qvorundam ſophiſmata, in Annotationibus meis oſtendi & correxi. Felicem me æſtimabo, ſi qvalicunqve hac opella mea Dei gloria & veritatis & pacis amor promoveatur. Summa enim votorum eſt, in qvibus finem nunc ſcribendi facio, ſicut initium ab iis habui, ut ii qvibus Lutheraniſmus inter crimina reputatur, vel palmam porrigant veritati, ſi eam, qvod animitus opto, agnoſcant, vel non condemnent nec perſeqvantur, qvos legitimo & Chriſtiano modo erroris convincere neqveunt: Noſtri vero qvi Lutheranorum nomen, etſi ignominiæ cauſa olim inventum, qvatenus tamen veritatem Evangelicam miniſterio Lutheri ab erroribus purgatam indicat, non refugiunt ſed honori potius ducunt, ut adverſus renovatas indies calumnias & inſtantes forte brevi acriores perſecutiones animum pia conſtantia roborent, dignosqve orthodoxa fide fructus vitæ ferant. *Det Deus* (1. Tim. VI, 14—16.) *qvi vivificat omnia, ut ſervemus mandatum ſine macula, irreprehenſibiles, in adventum Domini noſtri JESU Chriſti, qvem ſuis temporibus* (proximis, uti ſperamus!) *oſtendet beatus & ſolus potens, Rex Regum & Dominus Dominantium, qvi ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem, qvem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt: cui honor & imperium ſempiternum, AMEN.*

F I N I S.

Index Addit.

Digitized by Google

INDEX ADDITIONUM.

A.

Abbas *Sublaſienſis*, declamat in Concilio Piſano contra Pontificem 19.
Academia Pariſ. appellatio & cenſura contra Pontifices 14.15.23.
Academiarum defectus 137.
Adriani VI. Papæ conſilia de reformatione & Lutheri de illis ſententia 308. & ſeq.
Ægidii Viterbienſis oratio ad Jul.II.in Concil. Lateran. 20.& ſeqq.
Æpinus.Johannes PaſtorEvang.Hamburgenſ. 267.
AlbertusCard. Mog. ejus luxus taxatur a Georg. Arnoldo 29. ejus æmulum fuiſſe Fridericum El. Sax. negatur 53.& ſeqq.de concilio promovendo admonetur a Guttelio 273.
Albertus Epiſcopus Auguſtæ Prætoriæ allegatur, in articulo de libero arbitrio 91. & ſeqq.
Albertus Sax. Dux laudatur a D.Breitenbachio 34.
Albertus Boruſſiæ Dux, ejus ætas, matrimonium, liberi, contra Varillaſium vere narrantur 310.& ſeqq.
Alcander Hieronymus qvædam de ejus actis & morte 159. & ſeq. it. 161. 186.
Alexander VI. Pp. jubilæum promulgat 25. cognoſcit de indulgentiis Freibergenſibus 30.& ſeq.
Alexander VII. Pp. damnat Janſenii propoſitiones 97. de contritione & attritione ſententiam ſuſpendit 98.
Almainus Jacobus Pariſ. refutat Cajetani librum de primatu Papæ 129.
Alſtet.172.
Altenburgum, recipit doctrinam Evangelii 238 & ſeqq.
Altingius Henricus, ejus hiſtoria de reform. Eccleſ.in Palatinatu 56.168 172.240.
Amsdorfius Nicolaus 342. 355.
Anabaptiſtæ, qvid cum iis Lutherus & Melanchthon egerint 211. ſqq. exeunt Wittenberga 214. Joach. Camerarii de iis relatio ibid. Friderici El. pium in cauſa Anabapt. dictum 215.
Anglia v. Henricus VIII. & 350.
Angli anonymi liber in Luther. 360.
Aqvila Superint. Salfeld. 293.
Arcimboldi diploma indulgentiarum 35. & ſeq. pecuniam in Dania collectam aufert ei Chriſtiernus 290.
Argentoratenſium acta qvædam circa reformationem 330.
Arnaldus Antonius 93.95.
Arnoldus Georgius D. Hiſtoria ejus MS. de Mauritio Elect. Sax. 26. & alibi.
Auguſtinus Alfeld. ejus ſcripta 127. defendit primatum Pontificis & Miſſam.

Digitized by Google

ſam. Luthero rogum minatur 128. alia 129.
Auguſtiniani hymnus de duobus Bruxellis combuſtis 208.
Auguſtinianus Prior Norimbergenſis E angelicis prædicatoribus conſentit 318. Nota: Prioris illius nomen (qvod poſt editionem additionum & ſupplementi comperi,) vocabatur *Wolfgangus Volprechtus*, nam Linorius prædicator erat.

B.

BAazius Joh. ſcriptor Svecus de reformatione 284. & ſeqq.
Bennonis Epiſc. Miſn. vita ab Emſero deſcripta 359. & ſeq.
Biblia: verſio Lutheri, vide Emſerus & Lutherus.
Bona Eccleſiaſtica: ſententia de iis Hieronymi a Coſta 256. & ſeq. de abuſu eorum jam olim ab Hieronymo notato 258. de jure Pontificum in ea ejusdem Coſtæ diſqviſitio 259.
Bona opera, qvæ ſit earum cauſa efficiens, qvod meritum 84. & ſeqq. ex Guttelio 272. & ſeq. add. 303. 305. 307. 330.
Bonifacius VIII. homo malus 24. ex Platina.
Boria Catharina, qvædam de ea 293. & ſeqq.
Bornerus Caſpar D. Lipſ. 170.
Breitenbachius Joh. D. ſcribit contra indulgentias, & de poteſtate Pontificis 31. & ſqq.
Brentius Joh. 58. ejus hiſtoria 264. ſq. reformatio Halis Sveviæ ab eo procurata 265.
Briegerus Eberhardus Prior Auguſtin. Wittemberg. dein Paſtor Altenb. 239. periculum adit. 325.
Brismannus Johannes Cotbuſienſis D. ejus concio 357.
Briſſonetus Gvilielmus, Epiſc. Meldenſis, Lutheraniſmi reus, terretur 299.
Bullingerus. 26.
Bugenhagius Johannes, ſeu Pomeranus D. ejus hiſtoria 200. & ſeq. 267.

C.

CAjetanus Card. ejus oratio in concilio Lateran. 22. acta cum Luthero Auguſtæ 67. & ſqq. liber pro primatu Pontificis 129. legatio in cauſa Electionis Caroli V. 151.
Calixti II. Pp. literæ ad Fridericum III. pro defenſione poteſtatis Pontificiæ 12. 13.
Camerarius Joachimus 199. 267. 296.
Capito Wolfgang. ſcribit Luthero & de eo 189. & ſeqq.
Capnio. Job. Reuchlin. ejus lis cum monachis aliaqve ex Altingii MS. 116. & ſeqq. Lutheri ad eum epiſtola 119. primus Comœdias in Germania ſcripſit ibid. ejus mors 120. Laus ab Eraſmo ibid. culpatur a Gretſero 121. amicorum epiſtolæ ad eum 123. Hutteni de eo carmen 124. & ſeqq. Johannis Henr. Maji liber de vita Reuchlini ibid. legatio ejus Romana 126. 127.
Caroloſtadius: de ejus ſententia & diſput.

Digitized by Google

put. Lipſ. circa liberum arbitrium 84.& ſeqq. alia 101.102. 109.110.219. 308. de diſputatione cum Eccio & ſcriptis contra eum 340.& ſeqq.
Carolus V. de electione ejus varia 148. & ſeqq. cur cunctatus ſit in opprimendo Luthero 174.& ſeqq. ſecreta qvædam ejus mandata de electione ſua.339. ex oratione Trevirenſis in electione ejus qvædam 349.
Carolus VIII. R. Gall. vaticinium Savonarolæ contra eum ob non reformatam Eccleſiam 24. culpatur a Joh. Breitenbachio ob interceptam ſponſam Maximiliani 33.34.
Caſſander Georgius ejus doctrina de S. cœna ejusqve veteri ritu ex Rabano, & aliis 253.
Cellarius Johannes, relatio de diſput. Lipſ. 90.
Cellarius Martinus, ſive Borrhaus Anabapt. 213. 214.
Chemnitius Martinus 86.
Chriſtiernus II. Daniæ Rex, ut ſævitiam excuſaverit 285. audit concionem Lutheri: mors Reginæ, ejus uxoris 290. apologia Chriſtierni 356.
Chroſnerus Alex. ab Emſero Dreſda pellitur 233.
Chytræi Davidis D. Theolog. hiſtoria 262. & ſeq.
Ciconia, ſive *Storch*, Nicolaus Anabapt. 214.
Clemens VI. ejus Bulla de indulgentiis 24. 25.
Clerus: ejus vitia agnoſcit Rhadinus 131. deſcribit Weſſelus 245. Guttelius 270.
Cochleus 142. 262. & alibi: verum nomen & patria ejus, acerbiſſimum in Lutherum ſcriptum 301.302.
Colloqvium ſive diſputatio Lutheri cum diabolo a calumnia defenditur. 178. & ſeqq.
Comitia Auguſtana 61. Wormatienſia 171.
Concilia: Piſanum ejusqve acta contra Julium II. 16.18. 20. de Concilio Lateranenſi Richerii relatio.22. concilium optat Guttelius 273.
Conciones, qvales ante Lutherum fuerint. 270.275.276. ex Guttelio.
Confeſſio an ſit de jure divino 176. & ſeq. ejus defectus ex Guttelio 271.
Coppenius Torgavienſis 293.
Cordemoyus, Abbas, refutatur 178. & ſeqq.

D.

Daumius Chriſtianus 278.
Decius Philippus ſcribit pro concilio Piſano 16.
Didymus Farentinus, i. e. Melanchthon 132.
Didymus Gabriel, Altenburgi, poſtea Torgaviæ Evangelium docet 238. & ſeq.
Dietenbergerus Joh. edit. N. T. Emſeri, & vertit Teſt. Vetus Coloniæ 231.
Dietericus Conradus, D. narrat reformationem Ulmenſem 265.
DiſputatioLipſ. 103. & ſeqq.
Dominicanorũ Bernatium facinus 115.

Digitized by Google

Draco Joh. Caroloſtadius, ejus doctrina & vita 297. & ſeq.

E.

Eccleſia, ejus leges qvomodo obligent ex Petro de Marca & aliis 256. Eccleſiæ vocabulum & opes, prioribus ſeculis, ex Coſta, autore Gallo 257. 258. Eccleſiæ ſtatus ex Guttelio 269. autoritatem Eccleſiæ ſcripturis præferunt pontificii qvidam 321. ejus architectonica ſcientia, item afflictionum uſus 333. qvæ ſit vera Eccleſia 334. qvatenus mater ſit aut erret 354.

Eccius Joh. ſcribit ad Caroloſtadium 59. laudatur a Schultherro. 89. objicitur ei a Luthero qvod Caroloſtadio aſſenſerit de libero arbitrio 101. reprehenditur ejus doctrina moralis 134. ſcripta de qvæſtione ſuper toto & totaliter 341. & ſeq. laudat Eraſmum 341. veteratoria ejus mens a Caroloſtadio deſcripta & reſponſio Eccii 343. & ſeq. Eccii cenſura in Caroloſtad. & Lutherum 344.

Eleemoſyna primum & antiqviſſimum peculium Eccleſiæ Chriſtianæ 257.

Emſerus Hieron. putatur autor eſſe orationis Rhadini. 132. edit notas in verſionem N. T. Lutheri 121. & ſqq. refutat Lutheri ſententiam de fide & operibus inſulſe & maligne 225. & ſeq. exſcripſit Luth. verſionem 227. dubitat an lectio ſcripturæ populo permitti debeat. ibid. iteratur editio Emſerianæ verſionis 231. de morte ejus 231. 333. liber ejus de vita Bennonis.

Eobanus Heſſus. 199.

Epiſcopus: mores eorum ante reformationem 143. qverelæ Lutheri de eorum abuſibus 235. Epiſcoporum & presbyterum differentia qvalis, ex authore Gallo 257. mali mores ex Guttelio 275.

Eraſmus Roterod. Luthero de ei ſententia an. 1516. 44. Eraſmi de theſibus Lutheri judicium. 61. laudat Melanchthonem. 63. & ſeq. epiſtola ejus ad Lutherum. 79. 80. item de Luthero ad Spalatinum 81. judicium de ſtylo & ingenio Hutteni ibid. epiſtola ejus ad Fridericum El. de Luthero 111. item ad Albertum Moguntinum. 113. culpatur a Gretſero 121. ejus literæ ad Spalat. de Friderico E. 149. dicta & acta ejus Coloniæ de Luthero 160. & ſeq. epiſtola ad Peutingerum de pacificatione religionis ex ſententia Joh. Fabri. 161. & ſeq, literæ ad Pellicanum. 166. ſententia de S. Cœna 167. idem de confeſſione 176. & narratio de concione qvadam ridicula 178. laudat Eobanum Heſſum 199. & Euricium Cordum. 200. adulatur Leoni X. 211. ſvadet compoſitionem inter Pontificios & Lutheranos 281. & ſeq. refutatur a Luthero in doctrina de autoritate Eccleſiæ, ſanctitate, miracu-

Digitized by Google

raculis, 322. & ſeqq. laudat Neſenum 324. ejus judicium de qvæſtionibus circa religionem 337.
Erfurtum : Prædicatores Evangelici 199. & ſeq.
Ericus Dux Brunſvic. mittit Luthero potum 173.
Erneſti, Electoris Sax. laus 142.
Erneſti Sax. Arch. Magdeb. geſta & mors. 142. & ſeqq.
Erneſtus Bavarus Archiep. Salisburg. 122.
Euricius Cordus 200.
Ezardus Friſiæ comes Evangelicæ doctrinæ favet 199.

F.

Faber : Felix Fabri monachus Ulm. laudator Alexandri VI. 26.27. Joh. Faber Conſtantienſis vicarius reſiſtit Samſoni indulgentiarum præconi. 76. judicium de compoſitione religionis 162. Stapulenſis, periculum ob religionem 299.
Fabricius Georgius 143. & alibi.
Farellus Guilielmus 299.
Fecbtius Johannes 124.
Fides infuſa & acqviſita, ex Eccii ſententia. taxata a Melanchthone 134. 135. Lutheri locus ex Ep. ad Rom. 224. & ſeq. Guttelii doctrina de fide 271. 273. Phraſis ſola fide ſalvamur juſtificatur a Luthero 302. & ſeqq. Ingolſtadienſium ſententia non multum diſcrepans 306. de fide ante omnia docendum 330. concio de fide D. Briſmanni 357.
Forchemius Georgius, Eccleſiaſtes Erfurtenſis, veneno ſublatus creditur 200.
Franciſcus de Paula, vaticinatur de infelicitate Franciſci I. R. Gall. 23.
Freiberga, lis inter Canonicos & monachos de indulgentiis An. 1496. p. 30. & ſeqq.
Fridericus El. Sax. an æmulus fuerit Alberti Brandeburg. Mog. 54. ejus geſta in comitiis Auguſtanis 1518. p. 61. 62. gratia apud Maximilian. I. Cæſ. 62. elogia Friderici ex Chriſtophoro Scheurli tractatu. carmen Richardi Sbrulii: Joh Reuchlini, Spalatini, Aventini teſtimonia 71. & ſeqq. de ejus notho Sebaſtiano a Jeſſen 78. religioſitas ejus a Scheurlo relata 83. dictum de libero arbitrio, teſte Spalatino 98. ex eodem narratio geſtorum Elect. in Electione Caroli 148. dictum ejus pium in cauſa Anabapt. 215. opes & magnificentia in exſtruendis & dotantis Eccleſiis atqve ædificiis 261. inſigni elogio a Luthero honoratur 325. aliæ ejus laudes a Spalatino & Eccio 339. item a Melanchthone 348. & qvæ in electione Caroli V. de eo dixerit Trevirenſis 349.

G.

Georgius Dux Sax. cognoſcere vult in lite indulgentiarum an. 1492. p. 35. concionem Lutheri Dreſdæ habitam improbat 46. expoſtu-

Digitized by Google

lat cum Ep. Merſeburg. de diſput. Lipſ. 99. 100. Vei ad eum literæ: de conſilio ejus circa reformationem 171. fidem Luthero vult ſervari in comitiis 172. præfationem edit in verſionem N.T. Emſeri Luthero contumelioſam 216. divitiæ ejus 262.

Goſuinus Halenſis 240.

Gratia, de auxiliis gratiæ, congregatio Romana ſub Clemente VIII. & de ea relatio 95. & Innocentii VIII. decreta ibid. & 97.

Grubenheymeri, i.e. Foſſarii, pro hæreticis habiti in Bohemia 348.

Gretſerus Jacobus, Jeſuita 131.

Guſtavi, Sveciæ Regis ſcriptum apologeticum pro reformatione 286.

Guttelii Caſparis D. Auguſtiniani ſcripta & geſta 268. & ſeqq. non vult Lutheranus, Martinianus nec Eccianus vocari 269. concionatur Zuiccaviæ 278. ejus conciones Arnſtadienſes 356.

H.

HÆreſes & turbæ oriuntur, ſi veritas docetur. 136.

Halæ Sax. & arx Mauritiana. 144.

Halæ Svev. reformatio. 265.

Halberſtadium: initia doctrinæ Evangelicæ. 199.

Hamburgenſium reformatio. 267.

Hausmannus Nicolaus Paſtor Zviccavienſis. 278. 280.

Helvetii disſvadent electionem Franciſci Gall. R. in Imp. 152. & ſeq.

Henricus VIII. R. Angl. judicia de eo Maimburgii, Ferrandi nuperi ſcriptoris Galli, D. Burneti. 204. & ſqq. item Pomerani. 206.

Henricus Dux Sax. ejus hiſtoria MS. & qvædam ex illa. uxor ejus favet Evangelicæ doctrinæ, poſtea & ipſe. 199.

Henricus Dux Brunſvic. criminatur Electorem Sax. refellitur a Luthero. 53.

Heideccerus Joh. Henricus. 97.

Heidelberga: Lutheri ibi habita diſputatio ab Altingio deſcripta. 56. & ſqq. Theologi qvi cum eo diſputarunt. 57. populus canit canticum de juſtificatione, dum Miſſa celebratur. 292.

Heſſus Joh. paſtor Vratislav. Evangel. 29. ejus diſputatio publica. literæ ad eum Lutheri. *ibid.* gener ejus Staphylus. 292.

Hiltenii Jot. hiſtoria 337. & ſeq.

Hiſcoldus Matth. de diſp. Lipſ. 89. 341.

Hottingerus Joh. Henricus. 75. 76.

Huſſus defenditur a Luthero. 336.

Huttenus Ulricus. Eraſmi de eo verba. carmen de Capnione. 124. & ſeqq.

Hutterus. D. 87.

I.

JAnſenius Cornelius. 96.

Indulgentiæ. Clementina de iis conſtitutio. 24. 25. prædicantur in Helvetia. 75. diſceptatur de iis inter Tezelium & Myconium. 191. 192.

Ingol-

Ingolſtadienſis Academia.121. damnat Seehoferi theſes,refutatu a Luthero. 306.

Innocentius VIII. dat indulgentias Freibergæ. 29. & ſeq.

Innocentius X. Pp. damnat Janſenii propoſitiones. 97.

Jodocus Iſennacenſis D. 338.

Johannes Fridericus Dux.Sax. poſtea Elector,ejus iter Duſſeldorphienſe 194. & ſeqq. falſa de eo narratio Varillaſii. 296.

Iſennacum qvædam de reformatione. 293. hiſtoria MS. Rebhanii. 337. 357.358.

Julius II. ejus Capitulatio & Juramentum. 15.

Juſtificatio, canticum de ea Pauli Sperati, & duæ de iſto cantico Hiſtoriæ. 292.

Juſtus Jonas; qvis fuerit. 179.

L.

LAngius Joh.Lembergius oratio in diſp.Lipſ. & encomium Lutheri. 109.

Leo X. cantilenæ in eum & verſus Pariſ. ſparſi.60.61. Helvetiis commendat Samſonem indulgentiarum præconem. 76. varia ejus de electione Caroli V.conſilia.150.hiſtoria vitæ,electionis, geſtorum & mortis ejus ex Varillaſio. 206. ſqq. Lutherus eum excuſat & laudat. 326.

Leiſnicenſium ſtatutum cum Lipſienſi confundit Varillaſius. 260.

Lex qvatenus ſervari poſſit.

Libertas Chriſtiana. 331.

Liberum arbitrium qvid & qvale. 84. 86. Sententia Alberti Epiſc.Auguſtenſis.91. expenſa.92. item Arnaldi & Malebranchii.93 & ſeqq. Eccii & Caroloſtadii conſenſus,judice Luthero.101. Guttelii de libero arbitrio ſententia. 272. it. Lutheri adverſus Eraſmum.323. Zaſii dictum contra Eccium. 345.

Linccius Wenceslaus, Paſtor Altenb. 239. alicubi Priorem Auguſtinianorum Norimbergæ fuiſſe perhibetur, ſed id incertum eſt, qvanqvam ambulatorium potuerit eſſe id officium. Alius erat Prior anno 1524.& 1525. vide ſupra voce *Auguſtiniani*. ejus mors & epitaphium. 320.

Lipſienſium ſtatus ſub Georgio Duce 260.

Livoniæ ſive Rigenſes Præſules,item Principes ſive magiſtri, & acta circa reformationem.313.

Ludovici El. Palatini dictum Wormatiæ de fide Luth. ſervanda. 172.

Ludovici XII. conſultationes adverſus Pontificem.16. legatio & mandat. ad concil.Piſan. 17.

Lutherus: narrat veram diſputationis a ſe cœptæ cauſam. anno 1541. p.28.ejus annus natalis & horoſcopus.36. freqventat ſcholam Iſenacenſem.36. character ejus a Varillaſio deſcriptus. 38. expenditur. 39. de nomine Luther & Luder,ex libro

libro Statut. Theol. Wittenb. 40. amat & callet Muſicam. 41. Scripta qvædam ejus ante an. 1517. & cenſura de Eraſmo. 44. Concio ejus Dresdæ habita, diſplicet Georgio Duci Sax. laudatur a Gynecæi præpoſita matrona. 46. reſpondet refutationi Tezelianæ. 50. hiſtoria diſputationis Heidelbergæ habitæ ex Altingii MS. 57. 58. de geſtis Lutheri Auguſtæ an. 1518. contra Varillaſ. 67. 69. de nomine Lutheri, qvatenus liqvidum, vel liqvefactorem ſignificet ex Eraſmo. 78. Lutherus non vult Lutheranos a ſe appellari. ibid. alluſio ejusdem ad lutum. 79. acris cum Eccio expoſtulatio epiſtolica. 100. Epiſtolæ de Capnione. 127. defenditur a Melanchthone contra Rhadinum 132. & ſeqq. judicium ejus de translatione Imp. Romani ad Germanos 153. & de Imperii poteſtate in Papas. 154. ejus iter Wormatienſe, & qvæ locutus ſit in monaſterio Reinhartsbrun. 172. & ſeq. venenum ei parari creditum eſt. 173. de colloqvio ejus cum diabolo, Cordemoji tractatus examinatur & inde extructæ calumniæ refutantur. 178. & ſeqq. concio ejus de Sacramento an. 1520. habita. 183. argumenta ex hac & aliis libris contra Miſſam. 183. & ſeqq. Lutheri epiſtolæ & libertas ſtyli & jocorum excuſantur. 203. ſcribit ad Melanchthonem de Anabaptiſtis. 212. Lutheri ſententia de fide & bonis operibus ex præfat. in Epiſt. ad Rom. 224. & ſq. defendit verſionem ſuam N. T. adverſus Emſerum & alios. 228. 230. ſpeciatim qvod verterit *ſola fide*. 229 libellus de ſeculari poteſtate defenditur. 232. excerpta ex eo. 233. & ſeqq. vetat reſiſti Magiſtratibus vi utentibus in cauſa religionis. 235 notabilis ad Gabr. Didymum epiſtola. 239. gaudet de ſcriptis Weſſeli. 252. Leiſnicenſ. ſtatutum commendat. 261. concionatur Zviccaviæ. 259. non vult ut vi reſiſtatur Cæſari. 283. diſſimulatio ejus in promovendis Doctoribus ex veteri ritu & religione. 284. falſa de ejus amoribus & nuptiis cum Boria ex Varillaſio. 293. & ſeqq. Lætatur audito cantico a Sperato compoſito, & lacrymat. 292. aliqva ejus ad matrimonium inclinatio. 299. Lutheri hymnus de Auguſtinianis Bruxellis combuſtis latine redditus. 298. Lutheri ultimum ſcriptum adverſus Cochleum, & qvædam de comitiis Wormat. 301. ſeq. defendit phraſin ſola fides &c. 302. & ſqq. & bonorum operum verum oſtendit fructum. 303. 305. patrum autoritatem ſcripturæ poſtponit. ibid. hujus defendit perſpicuitatem. ibid. monachorum hypocriticam paupertatem irridet. 304. ſcripta de bon. oper. uſu legis & Evangelii. 305. de mercatura, 306. cenſuræ in Ingolſtadienſes. ibid. & ſeqq.

Digitized by Google

ſeqq. ſententia ejus de Lege qvatenus ſervari poſſit. 307. nec magiſtratum nec Eccleſiæ gubernationem ſuſtulit Lutherus. 308. Lutherus pauper multos ditavit, dictum ab Argentoratenſibus in ſcripto publico. 321. Lutheri reſponſio ad objectionem Eraſmi de autoritate & antiqvitate Eccleſiæ. item de miraculis & ſanctis. 322. ſeqq. Patrum diſſenſum & titubationes notat. 324. falſum eſt qvæ de tentata reſuſcitatione mortui Neſeni ei affinguntur. 325. Commentarii Lutheri in Pſalmos ſumme laudandi. 325. & ſeqq. extenuat dotes ſuas 326. 328. in Patrum explicationibus multa deſiderat, non tamen culpat. 327. vitæ ſuæ defectus agnoſcit. 328. errores item in explicatione ſcripturæ. ibid. Excerpta ex Comment. in Pſal. I. de juſtitia vera. 330. de legis natura & obſervatione. 331. de libertate vere Chriſtiana. ibid. de Architectonica Eccleſiæ gubernandæ ſcientia. 332. de afflictione fidelium. 333. de damno ex externa Eccleſiæ felicitate. ib. de vera Eccleſ. forma. 334. cum refutatione Romanæ jactationis. 335. damnat Conſtant. Concilii decreta. 336. Huſſum defendit. 336. qvædam de nativitate & genere Lutheri. 337. ſtudia puerilia. 338. ubi corrigitur locus. p. 38. Præceptor Lutheri D. Jodocus Iſennacenſis. 338. excuſatur ejus opinio de Epiſtola Jacobi, ex libro qvodam Helvetico. 343. huc referre debet qvod p. 320. ex ſcripto Norimb. allegatum fuit de Poſtilla Luth. 349 ſermo de Sacramento, ejusqve refutatio a Cochleo ſuſcepta. 350. de Wartemburgo, ubi latuit Lutherus, & carmine in ejus cubiculo. 350. 351. epiſtola Lutheri ad Thom. Neuenhagen. 358.

Ludolfus Hiobus. 384.

M.

MAgdeburgenſis urbis reformatio cœpta 355.

Magiſtratus: de ejus officio, & de poteſtate circa ſacra Lutheri monita 233. & ſeqq.

Majerus Joh. Frid. D. edit. orat. Selnecceri de Luthero 111.

Maierus Petrus Plebanus Francof. 125.

Maimburgius: de ejus morte & teſtamento, item qverela de Jeſuitis 10. de poteſtate Pontificis, & qvod labi & errare poſſit, tractatum ſcripſit p. 66. poteſtatem ejus in libro de vita Gregorii elevat 155. notatur in rerum Danic. narratione 290.

Majus, Joh. Henricus ejus de Schwebelio monitum 168.

Malebranchius Theol. Pariſ. 93.

Mansfeldius Comes Hoierus, Caroli V. legatus 339.

Marcus Stubnerus Anabapt. 213.

Margaretha Auſtriacæ dictum de Luthero 163.

Maximiliani I. Cæſ. legatio & mandatum ad Concil. Piſan. 17. ut Friderico

Digitized by Google

derico El. faverit 62. qvid ſenſerit de Luthero & de Pontificibus 63.

Maximiliani propoſitio in Comitiis Conſtantienſibus anno 1507. de Gallis & de juribus Imperii in papatum 157.

Mecum, Fridericus Myconius, ejus hiſtoria, negotium cum Tezelio de indulgentiis 191. & ſeqq. ejusdem diſputatio cum Johanne Corbachio Düſſeldorffii habita 194. ſeqq. confeſſio fidei compendioſa de fide & ſanctificatione, de cultu ſanctorum, de jejuniis 196. 197. Corbachius cedit & amicus fit, ſed poſtea mutatur 197. 198.

Meieri Cancell. Mog. qverela de Pontificum exceſſibus ad Æneam Sylvium 11.

Melanchthon Philippus vertit conſilium Lutheri anno 1545. de reformatione datum & mittit El. Palatino, mutatum tamen & interpolatum 9. laudatur ab Eraſmo, Moſellano. Card. Sadoleto 64. 65. culpatur a Gretſero 121. ſcribit contra Thomam Placentinum, ſub nomine Didymi Faventini pro Luthero 132. explicat qvid in ſtudio Philoſophiæ Lutherus deſideret ibid. & ſq. Scholaſticæ Theologiæ vitia exponit 133. epiſtola ejus ad Fridericum El. de anabaptiſtis 212. falſum eſt eum piſtoris opificium exercuiſſe Caroloſtadii impulſu 219. Melanchthonis judicium de commentario Lutheri in Pſalmos 327.

Mersburg. Epiſc. Adolfus Anhaltinus 99. 226. Vincentius Schleunitius ibid.

Miltenbergenſium perſecutio 297. ſeq.

Miſnenſis Epiſc. Joh. a Salhauſen indulgentias rejicit 30. 48. alter Sleinizius infenſus Luthero 169. 226. cultus ſuperſtitioſus in templo cathedrali Miſnenſi 359. 360.

Miſſa: Lutheri argumenta contra eam, qva ſacrificium eſſe perhibetur 183. & ſeqq. Norimbergenſium Præpoſitorum ſententia 315. caput controverſiæ, inter Lutherum & Cochleum 350.

Moibanus Ambroſius D. 291.

Molina Ludovicus ejus ſententia de gratia 95. 97.

Monachi, de potentia Monachorum qverela Eraſmi 113. de eorum avaritia vetus obſervatio 259. eorum vitia ex Guttelio 275. qvatenus retineri monachatus poſſit ex eodem 277. monachatus cum annexis omnibus cadit, ſi veritas Evangelii prædicetur 322. Monachorum vitia ab Henrico Carthuſiano Iſennacenſi deplorata 358.

Munzerus Thomas 215.

Mutianus Rufus vir doctus 74. 75.

N.

NAſſovii comitis dictum ad ſacerdotes de Luthero 163.

Natalis Alexandri calumniæ in Lutherum 360.

Neſenus Gvilielmus, qvis? ejus mors 324. & ſeq.

Neu-

Digitized by Google

Neuenhagen Thomas, Eccleſiaſtes Iſenacenſis 358.

Nimitſchenſe cœnobium, & de virginibus ex eo exeuntibus 293. & ſqq. diverſum a Niemecenſi ibid. 293.

Nobilitas ſive ordo Eqveſtris, an bonis Eccleſiaſticis inhiaverit 169.

Norimberga: initia reformationis; ſcriptum duorum Præpoſitorum 314. ſeqq. item Prædicatorum 317. ſeqq. Colloqvium inter prædicatores ex utraqve parte inſtitutum 318. ſeqq noto hic obiter, qvod poſt excuſas Additiones & Supplementa comperii Præpoſitos Beslerum & Bohmerum fuiſſe inter præſides colloqvii.

O.

Occamus 136.

Oecolampadius præceptor Wolffgangi Palatini 57.

Oſiander Andreas ejus genus & ſtudia 264. autor ſcripti Norimbergenſium prædicatorum nomine editi 318. ejus phraſes notatæ ibid. & 319.

P.

Papatus defenſus ab Auguſtino Alfeldenſi & Card. Cajetano 129. oppugnatur a Melanchthone 137. de jure imperatorum in Papas ex Luthero 154. & ſeq. epicriſis de utriusqve juribus 156. Gallorum Dominatus in Papatum 157. & ſeq. falli poteſt & corrigi debet Papa, ex doctrina Weſſeli 243. de jure Pontificum in bona Eccleſiæ 259. an Romana ſola ſit Eccleſia, & de Pontificum poteſtate 335. an petra ſit Petrus, & Papa ibid.

Pallavicinus 97. & alibi.

Pallæotus Camillus 144.

Paulus Langius 77.

Paulus Scriptoris, Franciſcanis purioris doctrinæ præguſtum habet 164.

Paulus Venetus notatur 75.

Pellicani Conradi hiſtoria 164. & ſqq. ſententia de S. Cœna 168.

Peregrinationum abuſus 271.

Perſecutiones Evangelicorum 322.

Petrus Moſellanus 64. oratio in diſput. Lipſ. 103. ejus hiſtoria 104. & ſeqq. Lutherus eum amat 104. mors & epitaphium 105. relatio de diſp. Lipſ. per epiſtolam ibid & ſeqq. excerpta ex ejus oratione Lipſ. 345. & ſeqq.

Pfefferkorn Judæus, Capnionis adverſarius 314. alius Halenſis 120.

Pfeffingerus Degenhardus 62. 77. Johannes ibid.

Pflugius Julius 105.

Philippus Haſſiæ Landgravius, qvædam ad reformationem pertinentia incipit, ejus diſceptatio cum Monacho Marpurgenſi 309. & ſeq.

Philippus qvidam Rhetor Wittemb. fanaticus 219.

Piſtoris Simon D. 103.

Pius II. Pp. ſive Æneas Sylvius, Richerio notatus 14.

Plieningius Theodoricus 121.

Pœnitentia; reqviritur a Varillaſio ad indulgentias 35.

Polentius Georgius Epiſcopus Sambienſis, ejus epitaphium 312.

Poliander Johannes ex Eccii famulo fit

Lutheranus 110. Comperi poſt excuſas additiones & ſupplementa, Johannem Poliandrum Herbipoli in Cathedrali Eccleſia concionatorem an. 1525. fuiſſe, & inde a Senatu Norimbergenſi vocatū inter præſides fuiſſe colloqvii illo anno inter prædicatores utriusqve partis fuiſſe, ex parte Evangelica an idem fuerit de qvo p. 110. agitur conjicio qvidem, ſed definire anteqvam certius explorem non audeo.

Prædeſtinationis dogma qvomodo tractandum ex Guttelio 271.

Pratenſis Antonius Galliæ Cancellarius 60. 300.

Prierias: qvomodo ſcriptum ejus contra Luth. æſtimatum fuerit 61.

Principes: eorum vitia indicat Lutherus & emendationes præſcribit 236 237. raros fore ſcribit in cœlo, ein Wildpret im Himmel ibid.

Proles Andreas, ejus conciones 346.

Prophetiæ novæ, qvomodo judicandæ, ex D. Spenero 216. & ſeqq.

Pruſſia v. Boruſſia.

Purgatorium. Weſſeli de eo ſententia 250. & hiſtoria qvædam 352. 353.

R.

RAzebergius Matthæus hiſtoria ejus MS. de Luthero & bello Smalcald. 36. 172. & paſſim.

Rebhan Nicolaus, autor hiſtoriæ MS. Iſennacenſis 337.

Reformatio, vi non debet peragi, ex ſententia Lutheri 235. ejus neceſſitas & utilitas ex Guttelio 275. abuſus & licentia per eam invecta, ex eodem 276. ejus impedimenta 276. an impedientibus vi reſiſtere liceat conſilium Lutheri & ſociorum 283.

Religionis libertas, ejus commoda & incommoda 350.

Reuchlin v. Capnio.

Riarius: Raphael Card. & hiſtoria Riariorum ex Varillaſio 70. de gentis ejus vitiis 244.

Richardus Simon. autor Critices N. T. ſugillat verſionem Lutheri 231.

Richerius Edmondus ejus qverelæ de Pontificum exceſſibus & Eccleſiæ defectibus 14. 15. reſpondet Gvicciardino, pro Piſanis Cardinalibus 20. impugnat concordata inter Papam & regem 23.

Ruffi, Rouſſet fratres 299.

S.

SAcerdotium duplex ſtatuit Weſſelus ordinis & commune Chriſtian. 246.

Sacramenta ex Weſſelo 251.

Samius Conradus Ulmenſ. Paſtor. 266.

Sanctorum communio ex Weſſelo. 250

Samſonis, indulgentiarum in Helvetia nundinatio, Bernæ præcipue 75.

Santamorius Ludovicus 96.

Satisfactio, ex Weſſelo 219.

Savonarola, Hieron. vaticinatur Carolo VIII. mala 24. ejus hiſtoria ex variis autoribus 145. & ſeqq.

Schuzgeierus Caſparus Franciſcanus, Lutheri adverſarius 165.

Scherzerus D. 87.

Scheurlus Chriſtophorus, ejus ſcripta 71. 83. acta in reformatione Norimberg. 318. & ſeqq.

Schultheſs, Joh. Ulric. relat. de diſput-

put, Lipſ. & ſententia de toto & totaliter 89. examinatur 90. alia ejus relatio 110. 341.
Schvvebelius, num fuerit Zvvingl. 168.
Scriptura qvæ ſit legitima explicatio, ex Guttelio 272. & ſeq. de ejus perſpicacitate & autoritate 303. & ſeqq. blaſphemum contra ſcripturam dictum Murnari. 321.
Seckendorff. Henricus Gottlob 56.
Sedunenſis Cardinalis Luthero favere creditus. 190.
Seehoferus Arſacius 306.
Selneccerus Nicolaus D. oratio de Luthero nuper recuſa 111.
Sickingius Franciſcus 126. 169. ſeq. 268.
Sixtus IV. 30. 244.
Sleidanus Johannes: apologia ejus a ſe ipſo compoſita, & a Frid. Hortledero aucta. 17. de variatione ſtyli ex Varillaſio. 8.
Snepfius Joh. 58. ejus hiſtoria 267.
Spalatinus Georgius, ejus ortus, vita, libri, officia, mors 42. & ſeqq. fit paſtor Altenburgenſis 239.
Spenerus D. ejus ſententia de liberi arbitrii viribus 88. de novis revelationibus 216. & ſeqq.
Sperati Pauli canticum de juſtific. 292.
Stationarii deſcripti 270.
Staupizius Joh. Lutherum Georgio Duci commendat absq; ſucceſſu 45.
Storch Nicolaus Anabapt. 215.
Strauſius docet Iſennaci, non ſatis pure 358.
Sturmius Caſpar 171.
Svecia, de ejus reformatione ex Baazio 284. & ſeqq.
Svevia, fœderis Svevici deſcriptio, male a Varillaſio relati 68. 69.

T.

TEutlebius Valentinus, de eo ejusq; familia digreſſio 115. & ſeq.
Tezelius Joh. narratio Lutheri poſtrema de eo 1541. p. 27. formula indulgentiarum qva uſus eſt 35. an recte laudetur a Varillaſio: 46. ejus neqvitiæ & impudentiæ exempla 47. illuditur ei & pecunia aufertur a nobili qvodam 48. ejus ſcriptum & theſes adverſus Lutherum 49. 51. 52. 53. dictum leve ante mortem 109. Acta ejus cum Frid. Myconio 191. ejus ſepultura 339.
Theologia Scholaſtica & moralis 109. 133. 134. 135. 136.
Thomas Aqvinas, periculoſum eſſe ab eo diſſentire qveritur Eraſmus 112. Thomiſtæ & aliæ ſectæ. 133. 135. 138.
Thomas Rhadinus, Thodiſcus declamat Romæ in Lutherum, excuſat vitia cleri. 130. 131. reſpondet acriter Philippo Mel. 139. & ſeqq. de Lutheri interitu fruſtra lætatur & Carolo Cæſari gratulatur 140. ſqq.
Thomaſius Jacobus, ejus annotata de diſp. Lipſ. 109.
Thurzo Joh. Epiſc. Vratisl. literæq; ad eum Lutheri & Melanchth. 290. 291
Totum & totaliter, digreſſio de illa diſtinctione ab Eccio in diſp. Lipſ. prolata 84. & ſeqq. alia de illa qvæſtione ex Caroloſtadii & Eccii ſcriptis 340. & ſeqq. renovata lis iſta inter Lutheranos ipſos 341.
Trægarius Conradus, Auguſtinianus,

refutatur ab Argentoratenſi miniſterio 320. & ſeqq.
Turca: an bellum in eos diſſvadeat Lutherus 139. & ex Gutelio.

V.

Varillaſius, citatur paſſim, refellitur in hiſtoria Alberti Moguntini, & deſcriptione Magdeburgenſis urbis & diœceſeos 54. 55. de Comitiis Auguſtanis, & Lutheri ibi geſtis. 56. 57. item de fœdere Svevico 68. 69. ubi numerus peditatus fœderatorum errônee ſcriptus poni debet. 10075. i. e. dena millia, ſeptuaginta qvinqve: alii Varillaſii errores, aut maligna judicia 76. 77. 108. 152. 169. 171. 174. & ſeqq. 188. 203. comparatio ejus inter Lutherum & Melanchthonem 204. cenſura iniqva in libr. Luth. de ſeculari poteſtate, ineptum de rebus Saxonicis judicium 232. & ſeq. error de ſtatuto Leisnicenſi 260. item de cœnobio Nimitſchenſi, & de Catharina Boria 293. & ſeqq. item in hiſtoria Electorum Saxon. 296. in rebus Gallicis 300. in hiſtoria comitior. Norimberg. 308. in narratione de Alberto Boruſſiæ Duce 310. ſqq. it. de Carolo V. 339.
Veus Hieron. judicat de Luthero 179.
Vicelius Georgius: ejus Cenſura in Lutherum examinata 353. & ſeq.
Ulmenſis reformatio qvando & a qvibus cœpta 265. & ſeq.
Urbanus Regius, Theol. 122.
Uratislavienſ. Epiſc. Thurzo: paſtor Heſſus, Moibanus 291.
Urſinus, *Latinus*, Robertus Archiep. & Card. Rheginus 150. & ſeqq.

W.

WArtemburgum, locus in qvo Lutherus latuit, & qvædam de eo 350. Rebhanii carmen.
Weſſelus Groningenſis, ejus hiſtoria ex Altingio 240. & ſeq. doctrina ejus de fide 241. & ſeq. de poteſtate & autoritate item de vitiis Paparum 243. & ſeqq. de opibus Eccleſiæ 244. de cælibatu ibid. de Cleri & Prælatorum exceſſibus. 245. de jure & uſu clavium. ibid. de indulgentiis 246. de ſacerdotio duplici ibid. de ceremoniis Eccleſiæ ibid. de ſacramentorum uſu. 247. de Philoſophia ibid. de pœnitentia vera 248. de confeſſione ibid. de ſatisfactionibus. 249. de ſanctorum comunione. 250. de Miſſa 251. de purgatorio ibid. de virginitate ibid. alia ex Weſſelo, aliaqve libri editione 351. & ſeq. de Weſſelo Georg. Vicelii judicium 353.
Wittenberga, omen de Academia ex concione [illegible]ii monachi. 74. de fundatione & ſtructura Eccleſiæ omnium Sanctorum ex Spalatino & Scheurlo 83. 261.
Wormatienſis Epiſcopus, Joh. Dalburgius laudatur 119. 120.
Würzburg. Epiſcop. Laurentius a Bebra amat Lutherum & Friderico El. commendat, elogium Epiſcopi ex Spalatino 59. vid. etiam p. 62.

Digitized by Google

Z.

Zaſius Uldaricus, Lutherum laudat, Eccio infeſtus 102. reprehendit Eccium 345.

Zeunerus Wolffgang. literæ de Guttelio 278.

Zuiccavia, de hujus urbis reformatione & Lutheri atqve Guttelii concionibus ibi habitis 278. & ſeqq. hiſtoria & literæ MS. ibid.

Zvinglius Huldricus 75. an ante Lutherum Evangelium docuerit 221.

F I N I S.

Correctio

Qvanqvam magna diligentia adhibita fuit, ut errores deſcriptoris & typographici evitarentur, qvidam tamen irrepſerunt, qvos (ſicut & eos qvi relegentem Autorem fugerunt) Benevolus Lector emendare rogatur.

PAg.25 lin.2. pro *n.39*.leg.*139*. lin.15.*pertinebat*. p.27. lin.2. pro *n.139*. legendum *n.2*. p. 45. lin.1.*ti-met*. p.66. lin. 3. *a Satana*. p.72. ad marg. leg. § *36*. p.81.lin.2.poſt *eam* dele comma. p.84.lin.6.*debuiſſent*. p.89.lin.32. *compoſita*. p. 99.l.29.*qvum*.p.105.l.9.*Carolus*. p.109.in ſummario: *& Staupitium*. p.120.l.32. *Barnimi*. p.126 l.15.*graſſatur*.p.12c. lin.1.2.3.4 virgulatæ eſſe deberent, qvæ allegantur ex epiſtola Melanchthonis. p.131.l.3 retrahatur ſemicolon ad verbum *necne*. p.137.l.24. *Hochſtratanum*. p.144.in ſummario: *Auguſtiniani*. p.146.l.19. T.*Grubenhaymeros*.Grubenheymer. p.152.l.15.poſt *fide:* dele: *qva*. p.156. ad lin. 29.in margine notari debuit *Additio*. p.190.in ſummario: poſt *Monachi* ponatur comma.ibid.lin.21.autoribus. p.191.l.14 poſt *excitari*, pon. ſe. p. 195. lin.5. *percipiebant*. lin.21.pro *commendatione* leg.*contemplatione*. p.196. lin 1.leg.*fol. 395*.lin.5.& p.241.in ſummar. & lin.2. ut & alibi *Patmon* eliſo h. p.200. lin.34. pro *ad* leg.*at*. p.202.lin.3.*& alios*. p.209.lin.3.*fancte*. p.212. lin.23.*ſub diſceſſum*. p.223.lin.26.*ut ipſe*. p.243. lin.9. *abominabile*. p.281. lin. 16. verba *utraqve* usqve ad ſeqq. parentheſi includenda ſunt. p.296. lin.15. irritæ. p.297.lin.16. auferatur ſignum parentheſeos, & legatur *qva Germanica* lin.18. deleatur idem ſignum & *nam*, legaturqve *ſed Latina*. p.301.lin.3.*reprehendere*. p.306. in ſummar. *communione*. p.315.lin.antepen. pro *& jam* leg.*etiam*. p.320.lin.18.*Seehoferum*. p.328.lin. antepen.*Patmo ſua*. p.337. lin.8. *Croneb rgius*. p.344. lin.18. *poſtulaſti*. p 351.lin.12.*Retractationem*.p.376. in marg.ponatur.§.*148*.p 388.lin.6. *viginti qvinqve millium*.lin.13.Marſtall. p.390. lin.19. *Seehoferus*. p. 398. lin. 16. *D.Mart.Geierus*. p.413. in ſummar. leg. *conſilia*. p.427. lin.33. *Warmienſem*. p.437.in ſummario: *opinio*. p.452. lin.10. pro *qvem* lege *tum*. p.454. lin. 15. *Eraſmo*. p 461. lin. 26.*finiri*. p.463, lin.35. *Caſparus Tauberus*. p.464.lin.28.*in inermes*.

COR-

Digitized by Google

CORRIGENDA IN ADDITIONIBUS.

PAg. 5. lin. 9. poſt 1525. lege: ad annum 1546. p. 18. lin. 29. pagina in Richerii libro mendoſa eſt, & numerari debet 398. p. 33. lin. 11. qvanto. p. 34. lin. 29. obloqventes. p. 35. lin. pen. dele punctum poſt *Nuncium*. p. 38. lin. 13. Gallico. p. 47. lin. 18. celebrari. p. 49 lin. 1. Lipſia. lin. 3. dimittit. p. 50. lin. 8. poſt *eſt*: allegari debuit Tom. I. Alt. p. 58. & ſqq. p. 54. lin. 29. tantæ. p. 57. l. 5. debitæ. p. 68. lin. 12. ullo. p. 69. lin. 7. numerus peditum eſt 10075. p. 71. lin. 6. poſt *recuſam*: claudatur parentheſis. p. 76. lin. 7. Forlivio. p. 77. lin. 9. munere. p. 79. lin. ult. poſt *me* lege nec. p. 84. lin. 1. poſſim. p. 85. lin. 5. dele: ut. lin. 15. mere. p. 87. lin. 8. voluntatibus. p. 88. lin. 19. poſt *poenitere* ponatur comma. item lin. 27. poſt *velit*. p. 94. lin. 1. aufer comma poſt *rejicit*. p. 95. lin. 8. doceat. p. 108. lin. 23. comma poſt *errat* p. 111. lin. 22. Sycophantica. pag. 116. lin. 26. 32. Hochſtratanus. p. 117. lin. 6. eo usqve. p. 119. lin. 27. qva. p. 133. lin. 24. ille. p. 135. lin. 11. appellationes. p. 137. lin. ult. pro invehitur in ſublatas ſcholas. legendum: qveritur de ſublatis ſcholis. p. 138. lin. 23. offenderit. ibid. lin. ult. pro *tam* lege *jam*. p. 140. lin. 5. libertatis. ibid lin. 13. enumeret. p. 145. lin. 32. pro Lorium lege Corium. p. 150. pro Cordine leg. (: ordine. ibid. lin. 25. Joſſinum. p. 151. lin. 25. poſt *Archiepiſcopo* ponatur comma. p. 152. lin. 13. Amsdorffius. p. 153. lin. 10. Helvetios. p. 158. lin. 20. aliorum. p. 159. lin. 9. Aleander. p. 164. lin. 30. diſputationis. p. 165. lin. 22. poſt *factus* aufer comma. p. 176. lin. 28. confitendi. p. 177. lin. 2. timidior. p. 179. lin. 15. Cordemoyus. p. 181. lin. 25. pro cominatio leg. contumelia. lin. 31. pone comma poſt *machinam*. aufer poſt *primariam* & lege: primarium. pag. 182. lin. 19. pro *antea* leg. *autem*. p. 186. lin. 27. leg. Patmon. p. 188. lin. 32. leg. a ſe agnoſci. p. 189. lin. 32. Prieriatis. p. 190. l. 3. Gerolseck. p. 195. lin. 26. intelligendus eſt verſic. undecimus. p. 198. lin. 18. jucundius. p. 199. lin. 21. auferendum eſt punctum poſt *eſt*, & intelligitur Sculterus. p. 205. l. 13. hyperaſpiſtes. p. 209. lin. 29. in Germaniam. ibid. lin. 32. punctum poſt *ornatam*. p. 210. lin. 8. arroſerunt. p. 216. lin. 4. oppidulum. p. 222. lin. 19. comma poſt *ratione*. p. 224. lin. 1. ſignificat. lin. 7. pluries. lin. 12. non ſolum electos. p. 226. lin. 19. Germanicam. p. 231. lin. 18. pro *qvos* lege *qva*. p. 237. lin. 15. qva ipſe. p. 238. lin. 21. Patmo. p. 240. lin. 30. collegio. p. 241. lin. 34. qvadam. p. 245. lin. 6. cenſurarum. ibid. lin. 18. ubi ſunt. p. 259. lin. 14. eſſent. p. 261. lin. 13. mortem. p. 266. lin. 3. effectum. lin. 13. Eccleſiaſticæ. p. 271. lin. 6. nervoſe. lin. 9. unb. p. 273. lin. 10. tollendum comma poſt *erogationes*. p. 282. lin. 13. Montioji. p. 283. lin. 22, 23. omittatur *ad defenſionem ſuam*. poſt pag. 283. numerus paginæ mendoſus eſt & poni debet. 284. p. 284. lin. 19. Baazii. p. 289. lin. 19. Chriſtiernus. p. 290. lin. 8. in Svecia. p. 292. lin. 18. propagata. pag. 296. lin. ult. tutus. p. 298. lin. 9. rhytmis. comma. lin. 14. martyriiqve. lin. 20. pro *exſibilat*. lege *explodit*. p. 301. lin. ult. pertinent. p. 304. lin. 30. focaria, (ut.

Reliqva, in poſterioribus præſertim paginis, qva ob inſtans nundinarum tempus relegi accurate non potuerunt, æqvi Lectoris emendationi commendantur.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google